

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЧЕРНІГІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНОЛОГІЧНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ
НАВЧАЛЬНО-НАУКОВИЙ ІНСТИТУТ ПРАВА І СОЦІАЛЬНИХ
ТЕХНОЛОГІЙ**

**ПРОБЛЕМИ ЗАХИСТУ
ПРАВ ТА СВОБОД
ЛЮДИНИ І ГРОМАДЯНИНА**

**Тези доповідей
VI Всеукраїнської науково-практичної конференції молодих вчених і
студентів**

(м. Чернігів, 16-17 травня 2019 р.)

Чернігів 2019

УДК 342.7

П78

Рекомендовано до друку вченою радою Чернігівського національного технологічного університету (протокол № 5 від 27 травня 2019 р.).

П78

Проблеми захисту прав та свобод людини і громадянина : матеріали VI Всеукраїнської наук.-практ. конф. молодих вчених і студентів (м. Чернігів, 16-17 травня 2019 р.). – Чернігів : Черніг. нац. технол. ун-т, 2019. – 368 с.

Матеріали VI Всеукраїнської науково-практичної конференції молодих вчених та студентів містять тези доповідей на тему: «Проблеми захисту прав та свобод людини і громадянина» з врахуванням особливостей таких галузей права, як трудове право, право соціального забезпечення, цивільне, господарське, кримінальне право та правосуддя, конституційне та адміністративне право.

Видання може бути корисним студентам, аспірантам, ученим та практичним працівникам у сфері права.

Голова оргкомітету: *Остапенко Л. А.*, канд. юрид. наук, доц.

Заступник голови оргкомітету: *Селецький О. В.*, канд. юрид. наук, доц.

Члени оргкомітету:

Головко М. Б., канд. юрид. наук, доц.;

Козинець О. Г., канд. іст. наук, доц.;

Рудик В. А., канд. юрид. наук, доц.;

Колодій І. М., канд. юрид. наук.;

Литвиненко В. М., канд. юрид. наук, доц.

Відповідальність за зміст і достовірність публікацій несуть автори наукових доповідей і повідомлень. Погляди авторів публікацій можуть не збігатися з поглядами редколегії збірника.

УДК 342.7

© Чернігівський національний технологічний університет, 2019

ЗМІСТ

Секція трудового права, права соціального забезпечення, адміністративного права та процесу

Гармаш В. С. Щорічна відпустка як один з видів часу відпочинку: питання надання.....	8
Дмитрик Ю. А. Медіація: можливості та перспективи розвитку в Україні... 10	10
Дьоміна В. А. До проблемних питань трудового права у законопроекті «Про адвокатуру і адвокатську діяльність» № 9055	14
Жернова М. Г. Застосування гарантійних та компенсаційних виплат у трудових відносинах.....	17
Калітник О. О. Міжнародна організація праці та її вплив на трудове законодавство України	22
Козак О. С. Мінімальна заробітна плата як державна гарантія оплати праці.25	25
Кравченко О. В. Причини виникнення трудових спорів	28
Кугук Н. С. Значення безоплатної первинної правової допомоги	31
Кулик А. О. Дистанційна зайнятість: актуальні питання.....	34
Лось А. Ю. Загальні аспекти дисциплінарної відповідальності працівників у трудовому праві.....	36
Макогін Н. О. Професійна етика членів юридичної клініки	40
Менджул К. В. Поняття, ознаки та види страйків.....	43
Менджул К. В. Щодо розуміння поняття «достатній рівень життя» як елемента конституційного права людини	46
Позднякова Ю. Ю. Правова основа діяльності юридичних клінік в Україні 49	49
Приходько В. О. До питання про систему соціальних допомог дітям-сиротам та дітям, позбавленим батьківського піклування	52
Селецький О. В. Поняття та сутність трудової правосуб'єктності.....	57
Сидоренко Є. В. Допомога у зв'язку з безробіттям	59
Ткач О. Ю. Про охорону праці неповнолітніх в Україні	62
Хименко А. О. Види безоплатної правової допомоги	65
Хименко А. О. Розмежування крайньої необхідності і необхідної оборони	68
Штаба Ю. С. Щорічна відпустка як реалізація права на відпочинок	71
Ященко Д. О. Значення діяльності Міжнародної організації праці	73

Секція цивільного, господарського права та процесу

Апанасенко К. І. Про дозвільні правовідносини у сфері регулювання ринків фінансових послуг	77
Барабаш А. Г., Перепечай Л. В. Правовий режим земель сільськогосподарського призначення	83
Галета Ю. В. Соціально-економічна сутність і призначення державного бюджету	85
Деркач Є. В., Козинець І. Г. Зобов'язальне право Стародавнього Риму.....	88

Єфіменко К. І. Іноземний суд як нововведений орган цивільної юрисдикції: відмежування від суміжних понять	92
Задесенець Я. О. Оподаткування доходів фізичних осіб: європейський досвід... ..	95
Калітник О. О. Безготівкові кошти як об'єкт цивільних прав	98
Керноз Н. Є., Пророченко В. В. Обставини, які визнаються учасниками справи, в цивільному судочинстві: нові тенденції.....	101
Керноз Н. Є., Менджул К. В. Відмова у відкритті провадження у цивільній справі: нові виклики	104
Керноз Н. Є., Хадієва Е. Р. Справи, що відносяться до юрисдикції позовного провадження: проблемність законодавчого закріплення.....	108
Кирдан Ю. В. Право власності громадян іноземної держави на землю в Україні	112
Козинець І. Г., Гранкова Х. М. Банківська система: національний і зарубіжний досвід.....	114
Козинець І. Г., Питель О. В. Особливості правового становища <i>servi</i> та <i>libertini</i> у Стародавньому Римі	118
Колодій І. М. Особливості класифікації договорів у сфері інноваційної діяльності.....	121
Кравченко В. Я. Сервітути в Стародавньому Римі	125
Левченко М. Ю. Правовий режим земель природно-заповідного фонду.....	128
Левченко М. Ю. Загальні положення про господарські зобов'язання та їх види	132
Лесун А. Є. Підстави та умови виникнення цивільно-правової відповідальності за заподіяння шкоди	135
Лозицька Я. А. Особливості набуття права власності на землю іноземними державами.....	138
Лозицька Я. А. Підстави господарсько-правової відповідальності	141
Лось А. Ю. Завдаток та аванс: порівняльно-правова характеристика.....	145
Мишаста К. Б., Козинець І. Г. Самозахист у римському приватному праві	148
Паін Р. Д. Порівняння загальних аспектів шлюбно-сімейних відносин за законодавством України та Німеччини.....	151
Патук А. А. Поняття та захист честі, гідності та ділової репутації в цивільному праві.....	154
Сагайдак А. В. Особливості цивільно-правового захисту права на інформацію	157
Сарамок О. О. Проблеми вирішення доменних спорів	160
Старенок І. П. Вилучення земельної ділянки для суспільних потреб	163
Старенок І. П. Щодо визначення сутності та змісту корпоративних правовідносин	165
Струк Є. О. Визначення об'єкта земельних правовідносин	168
Струк Є. О. Суб'єкти корпоративних правовідносин: поняття та ознаки ...	170
Сурай А. О. Речове і зобов'язальне право у Стародавньому Римі: порівняльний аналіз	173
Сушко Я. В. Третейські суди в Україні: нові тенденції та перспективи розвитку	176

Цигура А. В. Законодавчі новели щодо доказів та доказування в цивільному судочинстві.....	180
Шмана К. С. Проблемы современных ресурсов проверки текстов на плагиат в контексте охраны авторского права.....	183
Шостак Ю. С. Інститут відводу судді у цивільному судочинстві	185
Шостак Ю. С. Цивільна процесуальна дієздатність неповнолітніх	188
Шпак А. В. Колізії як предмет регулювання міжнародного приватного права ..	190
Щербак К. А., Козинець І. Г. Правове становище римської жінки.....	193

Секція кримінального права та правосуддя

Адаменко І. С. Місце і роль органів прокуратури в запобіганні корупції ...	197
Адаменко І. С. Особливості створення Державного бюро розслідувань	200
Бордонос Н. В. Урахування психологічних чинників при пред'явленні для впізнання.....	203
Денисова Л. Ч. Складання психологічного портрету як пошуково-криміналістичний метод.....	206
Денисова Л. Ч. Криміналістична характеристика хуліганських діянь	210
Дубровська В. В. Правовий статус апеляційного суду в умовах реформування.....	214
Замула А. В. Боротьба з корупцією в правоохоронних органах.....	216
Карпенко М. С. Запобігання корупції у сфері службової діяльності: порівняльний аналіз України і Німеччини.....	219
Конопля Я. Ю. Деякі аспекти судово-психологічної експертизи неповнолітніх правопорушників	222
Конопля Я. Ю. До питання стадій обшуку та їх впливу на тактику проведення: деякі психологічні аспекти	224
Кравченко О. В. Забезпечення права на особисту свободу та недоторканість...227	
Левченко М. Ю. Принцип змагальності сторін та свободи в поданні ними суду своїх доказів і у доведенні перед судом їх переконливості.....	230
Макогін Н. О. Проблематика визначення об'єкта та об'єктивної сторони згвалтування за статтею 152 КК України.....	234
Мишаста К. Б. Делегування функцій суддів в умовах воєнного, надзвичайного стану або у районі проведення антитерористичної операції	237
Осипенко І. П., Пономаренко О. В. Криміналістична характеристика особи злочинця в злочинах у сфері обігу наркотичних засобів.....	241
Осипенко І. П., Чередниченко І. С. Виявлення неправдивих показань при проведенні слідчих (розшукових) дій.....	245
Паїн Р. Д. Злочини проти безпеки руху та експлуатації транспорту	248
Петрик О. Л., Пономаренко О. В. Судово-медична експертиза тілесних ушкоджень	251
Пирко Р. П. Синдром вигорання як форма психологічного захисту правоохоронця від надмірного напруження	254
Пророченко В. В. Переваги та недоліки проекту Закону України «Про адвокатуру і адвокатську діяльність» від 06.09.2018.....	257

Самко А. М. «Істотна шкода» як суспільно-небезпечний наслідок у злочинах у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг	261
Семеняга Д. С. Верховний Суд як результат судової реформи 2016 року ...	264
Сенченко Н. М., Перепечай Л. В. Реалізація засади презумпції невинуватості в процесі кримінального процесуального доказування	266
Снітко С. С. Детермінанти доведення до самогубства	269
Сотник Р. О. Правовий статус засуджених осіб	272
Ткаченко М. С. До питання про скасування статті 368-2 Кримінального кодексу України: наслідки для України.....	276
Чередниченко І. С. Щодо питання підслідності Державного бюро розслідувань	279
Шох І. В. Психологічні особливості обшуку та їх вплив на тактику його проведення.....	282
Щербак К. А. Мова судочинства і діловодства в судах	285
Ямкова Т. І. Аудіо- та відеоконтроль особи як втручання в приватне життя	287

Секція історії та теорії держави і права, конституційного права

Бабич О. А. Щодо юридичної природи принципу рівності як фундаментального принципу права.....	290
Британ О. В. Особливості дії Магдебурзького права у Чернігові	292
Головачова А. М. Поняття нормативного акту в доктрині і законодавстві	294
Деркач Є. В. Щодо визначення поняття «правовідносин» в сучасному суспільстві	296
Дрозд А. С. Функції держави як прояв її сутності і призначення в суспільстві ..	299
Дрозд А. С. Вибори як гарантія права громадян на участь в управлінні державними справами	302
Іванок Д. В. Теоретичні проблеми класифікації прав і свобод людини і громадянина за змістом їх потреб.....	305
Кислюк В. Д. Юридична природа правового звичаю як найбільш архаїчного джерела права.....	309
Коваль О. М. Механізм держави і державний апарат.....	311
Кравченко В. Я. Юридична відповідальність як різновид соціальної відповідальності.....	314
Лаврик І. Ю. Вирішення Чернігівською міською думою питань освіти в роки Першої світової війни	316
Лавріненко М. В. Вирішення питань охорони здоров'я органами місцевого самоврядування на Чернігівщині (др. пол. ХІХ ст.)	319
Лебех В. О. Особливості взаємозв'язку норм права і моралі.....	322
Медведєва Т. Ю. Правотворчість: поняття, ознаки, види, стадії.....	324
Мишаста К. Б. Загальна характеристика юридичної відповідальності	327
Несен О. В. Щодо питання про прогалини в українському праві	330
Овсієнко Д. О. Основні принципи права: поняття, види, значення.....	333

Петренко О. Ю. Співвідношення понять «мораль» та «право» у вченні І. Канта	338
Самород Ю. М. Юридично-правова оцінка Березневих статей	341
Семеняга Д. С. Принципи права	344
Стеченко К. Л. Поняття та етапи становлення парламентаризму.....	346
Стеченко К. Л. Місце інституту омбудсмена в системі захисту прав людини в Україні.....	349
Сурай А. О. Революція 1848-1849 рр. в Західній Україні: причини та наслідки.....	352
Хамраєва А. А. Сутність абсолютної монархії на прикладі Султанату Оман	354
Чуб О. Р. Закон: поняття, ознаки, види.....	357
Шевченко К. А. Поняття та класифікація конституційних законів.....	359
Щербак К. А. Міжнародні стандарти прав людини	361
Ющенко М. С. Класифікація прав і свобод людини	364

**Секція трудового права, права соціального забезпечення,
адміністративного права та процесу**

УДК 349.22

Гармаш В. С., студент гр. КІР-171

Науковий керівник: Рудик В. А., к.ю.н., доцент, завідувач кафедри
трудового права, адміністративного права та процесу

Чернігівський національний технологічний університет

(м. Чернігів, Україна)

**ЩОРІЧНА ВІДПУСТКА ЯК ОДИН З ВИДІВ ЧАСУ
ВІДПОЧИНКУ: ПИТАННЯ НАДАННЯ**

Відповідно до законодавства України одним із основних серед соціальних прав та свобод людини є право на відпочинок. Ця концепція більш широко тлумачиться у статті 45 - кожен, хто працює, має право на відпочинок. Це право забезпечується наданням днів щотижневого відпочинку, а також оплачуваної щорічної відпустки, встановлення скороченого робочого дня щодо окремих професій і виробництв, скороченої тривалості роботи у нічний час. Максимальна тривалість робочого часу, мінімальна тривалість відпочинку та оплачуваної щорічної відпустки, вихідні та святкові дні, а також інші умови здійснення цього права визначаються законом [1]. Аналізуючи цю статтю, можна сказати, що право на відпочинок пов'язано не настільки з тривалістю робочого часу, як із його обмеженням, встановлення його граничних норм, тобто це весь час, який не входить до робочого часу.

Згідно зі ст. 74 Кодексу законів про працю України громадянам, які перебувають у трудових відносинах з підприємствами, установами, організаціями незалежно від форм власності, виду діяльності та галузевої належності, а також працюють за трудовим договором у фізичної особи, надаються щорічні (основна та додаткові) відпустки із збереженням на їх період місця роботи (посади) і заробітної плати. Та відповідно до законодавства щорічна основна відпустка надається працівникам тривалістю не менш як 24 календарних дні за відпрацьований робочий рік, який відлічується з дня укладення трудового договору [2]. Особам віком до вісімнадцяти років надається щорічна основна відпустка тривалістю 31 календарний день. Для деяких інших категорій працівників можуть бути встановлені відпустки іншої тривалості (ст. 75 КЗпП). Треба пам'ятати, що цією статтею передбачені мінімальні гарантії для працівника, за трудовим договором чи колективним договором для працівників може бути встановлена і більш тривала відпустка ніж передбачена законом.

На практиці, особливо на підприємствах приватної форми власності, роботодавці часто порушують права працівників на щорічні відпустки. Так,

при укладення трудового договору з працівником зазначають умову про меншу тривалість відпустки, ніж передбачена законом, і працівник бажаючи отримати роботу свідомо йде на обмеження своїх прав. У таких випадках, навіть якщо працівник підписав трудовий договір, в умовах якого передбачена тривалість відпустки менша, ніж визначена законом, то цей договір є недійсним. Тому, що згідно зі статтею 9 КЗпП: «умови договорів про працю, які погіршують становище працівників порівняно з законодавством України про працю, є недійсними».

Відповідно до статті 80 КЗпП забороняється ненадання щорічних відпусток повної тривалості протягом двох років поспіль, а також ненадання їх протягом робочого року особам віком до вісімнадцяти років та працівникам, які мають право на щорічні додаткові відпустки за роботу із шкідливими і важкими умовами чи з особливим характером праці. А статтею 83 КЗпП передбачено, що у разі звільнення працівника йому виплачується грошова компенсація за всі не використані ним дні щорічної відпустки, а також додаткової відпустки працівникам, які мають дітей або повнолітню дитину з інвалідністю з дитинства підгрупи А І групи. За бажанням працівника частина щорічної відпустки замінюється грошовою компенсацією. При цьому тривалість наданої працівникові щорічної та додаткових відпусток не повинна бути менше ніж 24 календарних дні.

Також треба пам'ятати і те, що відповідно до ст. 3 Закону України «Про відпустки» за бажанням працівника (крім звільнення за порушення трудової дисципліни) йому має бути надано невикористану відпустку з наступним звільненням. Датою звільнення в цьому разі є останній день відпустки [3]. Враховуючи цю норму варто привести приклад, в одному із закладів вищої освіти, викладач, який 10 років не був у щорічній відпустці, а перед звільненням, за ст. 3 Закону України «Про відпустки», вимагав надати йому щорічну відпустку за всі невикористані роки з наступним звільненням. Враховуючи, що тривалість основної щорічної відпустки науково-педагогічних працівників становить 56 календарних днів, відповідно до законодавства, працівнику була надана перед звільненням відпустка 56 календарних днів, а за інші 9 років працівнику виплачена грошова компенсація за невикористані щорічні відпустки.

Інша ситуація, коли працівника було звільнено, йому не було надано щорічної відпустки та не виплачена компенсація за невикористані відпустки. При тому, що за всі 7 років роботи на підприємстві працівникові жодного разу не була надана щорічна відпустка. Про своє порушене право працівник дізнався тільки через 3 місяця після звільнення. В цьому випадку має бути застосовано положення ст. 238, відповідно до якого, орган, який розглядає спір, має право винести рішення про виплату працівникові належних сум без обмеження будь-яким строком. Тобто спори, з приводу невикористані працівникові належних йому грошових сум, строку давності не мають.

Тривалість відпусток, визначених ст. 4 Закону України «Про відпустки», розраховується у календарних днях. При визначенні тривалості щорічних та додаткових відпусток працівникам не враховують святкові та

неробочі дні. Тут важливою гарантією є те, що дні тимчасової непрацездатності працівника, засвідченої у встановленому порядку, а також відпустки у зв'язку з вагітністю та пологами, до щорічних відпусток не включаються (ст. 78 КЗпП), тобто, якщо працівник захворів під час щорічної відпустки, то тривалість відпустки збільшується на кількість днів хвороби працівника. Враховуючи цю норму варто привести приклад, в одній зі шкіл, викладачу, який захворів на 10 днів під час щорічної відпустки, не було збільшено тривалості відпустки. В цій ситуації роботодавець здійснив грубе порушення законодавства.

Таким чином, можна підвести підсумок викладеного, який полягає в тому, що незважаючи на давність прийняття КЗпП, його норми діють і є обов'язковими до виконання всіма роботодавцями без винятків. А порушення встановлених норм веде до відповідальності.

Список літератури

1. Конституція України від 28.06.1996 року // Відомості Верховної Ради України (ВВР). - 1996. - № 30. - Ст. 141.
2. Кодекс законів про працю від 10.12.1971 року [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/322-08>.
3. Закон України «Про відпустки» від 15.11.1996 року // ВВР. - 1997. - № 2.

УДК 347.413 (477)

Дмитрик Ю. А., студент гр. ППР-171

Науковий керівник: Литвиненко В.М., к.ю.н., доцент, доцент кафедри
трудового права, адміністративного права та процесу

*Чернігівський національний технологічний університет
(м. Чернігів, Україна)*

МЕДІАЦІЯ: МОЖЛИВОСТІ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ В УКРАЇНІ

Людська дійсність направлена на досягнення певної мети. Безумовно процес її реалізації може бути пов'язаним зі співпрацею з іншими людьми, а тому розбіжності в поглядах, іноді, призводять до правових конфліктів та спорів. Це є невід'ємною частиною життя суспільства, тому держава, враховуючи дані обставини, ставить перед собою завдання створення умов для їх вирішення, захисту законних прав та інтересів громадян. Для цього класичним прикладом в Україні слугує судова система, яка показала свою беззаперечну ефективність, проте має низку істотних недоліків. Вона демонструє той факт, що така модель судочинства є протистоянням сторін та їх інтересів, відбувається утвердження позиції кожної із сторін конфлікту, які підтверджуються фактами, доказами та навіть залученням свідків. Говорити про подальші нормальні відносини між сторонами у такому протистоянні дуже складно. Саме тому і для нашого суспільства питання формування та

розвитку альтернативних способів вирішення конфліктів в нашій країні є досить актуальним.

За результатами світової практики найефективнішим з них є інститут медіації, адже практично 90% усіх процедур медіації успішно завершуються для конфліктуючих сторін [1].

Інститут медіації в Україні є новелою для нашого законодавства, адже вона в її сучасному розумінні почала розвиватися в другій половині ХХ ст., перш за все, в країнах англо-американського права — США, Великій Британії, Австралії, а потім поступово стала поширюватись і в інших державах Заходу.

В сучасну Україну медіація прийшла як напрацьована технологія в середині 90-х років, проте аж до 2015 року вона не мала спроби її законодавчого закріплення. Проект Закону №3665 «Про медіацію» був прийнятий 03.11.2016 тільки в першому читанні (далі-Проект), а тому правової бази для її існування досі не існує і є відкритим питанням. Медіація, як зазначають деякі автори, як така, існує тільки «на громадських засадах» і законодавчо, фактично, ніяк не врегульована [2].

Термін «медіація» походить від грецького терміну «medos» (нейтральний, незалежний від сторони), а також від латинських термінів «mediatio» (посередництво) та «mediare» (бути посередником у спорі) [3, с. 13-14]. Для кожного розуміння цього терміну є різним. Так вчені соціальної психології зазначають медіацію як специфічну форму регулювання спірних питань, конфліктів, узгодження інтересів. Учений Х. Бесемер визначив медіацію як технологію вирішення конфлікту за участю нейтральної третьої сторони [4, с. 12].

Автор О. Белінська вважає медіацію добровільним та конфіденційним способом вирішення конфліктної ситуації, де медіатор у ході структурованої процедури допомагає учасникам конфлікту вступити в прямі перемовини для вироблення спільного рішення щодо проблеми [5].

На думку Г. В. Єрмоєнко, медіація – це процес, під час якого зустрічаються разом дві чи більше сторін у присутності третьої – нейтральної – сторони (медіатора), яка сприяє досягненню сторонами взаємної згоди у вирішенні спору. При цьому фокус зосереджено на інтересах сторін, а не на правових позиціях та договірних правах. У разі медіації конфліктуючі сторони самі знаходять рішення [6].

Проект Закону України «Про медіацію» дає визначення, що медіація – альтернативний (позасудовий) метод вирішення спорів, за допомогою якого дві або більше сторони спору намагаються в рамках структурованого процесу за участі медіатора досягти згоди для вирішення їх спору [8].

Аналізуючи визначені поняття в різних авторів та в самому Проекті, можна дійти висновку, що вони є майже однаковими за змістовим навантаженням, і тому нагальної потреби в доопрацюванні немає.

На нашу думку мета медіації полягає у досягненні порозуміння, тобто таких домовленостей, які будуть прийнятні для усіх сторін спору. Однозначно, кінцевою ціллю є знаходження розв'язання, яке зможе

відобразити та оптимально узгодити інтереси кожного. Проте, медіація не завжди ставить за мету детальне узгодження усіх фактичних та правових обставин справи. Медіатор не проводить формалізованого процесу як в суді, його метою не є встановлення правди – ні об'єктивної, ні процесуальної. Фактично завдяки медіації люди заново вчаться розмовляти між собою, слухати та розуміти іншу сторону, усвідомлювати відповідальність за власну поведінку, бути готовим до діалогу. Це формує засади суспільної комунікації та громадянського суспільства, які дають поштовх до порозуміння або знаходження компромісного виходу з конфліктної ситуації.

Поняття медіатор зазначається в проекті Закону України «Про медіацію» як незалежний посередник, який допомагає сторонам спору у його вирішенні шляхом медіації [8].

На нашу думку, це поняття не є точно сформульованим і його слід визначити як кваліфікований, нейтральний та незалежний фахівець, який допомагає сторонам конфлікту (спору) у його вирішенні.

Медіатор не наділений повноваженнями на прийняття рішень, а його роль та значення у процесі медіації науковці визначають за допомогою таких трьох позицій: 1) забезпечення зворотного зв'язку між сторонами спору, щоб вони змогли зрозуміти перспективи розв'язання конфлікту та з'ясувати головні потреби й інтереси один одного в наявному спорі; 2) раціоналізація переговорів між сторонами; 3) спонукання сторін конфлікту до напрацювання щодо переговорів принципового підходу і знаходження рішень, які загалом відповідають їхнім головним інтересам [7, с. 59–60].

Медіатором може бути тільки кваліфікована особа, яка отримала необхідні знання. Щодо проходження медіатором спеціальної підготовки в Україні або за її межами, то слід зробити акцент на тому, що навчання в Україні або поза її межами, тобто у різних іноземних країнах можуть принципово відрізнитися. Тому у законодавстві України доцільно передбачити процедуру визнання документів, які підтверджують проходження підготовки за напрямком "медіація" та які були отримані за межами України (нострифікація) [9]. Це дасть змогу залучити спеціалістів з інших країн, вони зможуть привнести позитивний досвід роботи та сформулюють належну конкуренцію у зазначеній сфері діяльності.

На думку окремих науковців, перелік вимог до медіатора слід доповнити вимогою щодо наявності в нього юридичної освіти, оскільки медіатор не зможе надати належну кваліфіковану допомогу при вирішенні конфліктів без знання ним відповідного національного законодавства, а також норм іноземного та міжнародного права, бо досить часто учасниками спору можуть бути іноземні суб'єкти.

Враховуючи досвід іноземних країн, основними претендентами на виконання функцій медіатора є представники двох професій: юристи і психологи. Серед юристів в ролі медіатора найбільш часто зустрічаються три спеціаліста: суддя, адвокат, нотаріус. Проте питання «Хто може бути медіатором серед юристів?» є дискусійним. Деякі вчені вважають, що окремі спеціалісти, такі як: адвокат та суддя взагалі несумісні з виконанням ролі

медіатора, адже вони суперечать основним функціям цих професій. Наприклад, адвокат виконує роль представника інтересів однієї з сторін, і тому здійснювати одночасно процедуру медіації та бути представником сторони він не може.

Ми вважаємо, що бути медіатором може будь-хто із юристів, головне притримуватись принципів медіації та мати відповідну підготовку. Для окремих спеціалістів таке поєднання є досить складним, проте цілком реальним.

Щоб розуміти перспективу розвитку інституту медіації в Україні слід розглянути її позитивні та негативні моменти, які вже зазначили окремі науковці.

Цілковито погоджуємося з Г. Єрмоєнко, визначаючи такі головні переваги медіації: 1) конфіденційність; 2) економія часу та коштів. Порівнюючи дану процедуру із судовою, то можна беззаперечно зазначити, що вирішення спору шляхом медіації не є довготривалим на відміну від суду і може значно заощадити кошти її учасникам; 3) прийняття консенсусу, яке вигідне для обох сторін. Тільки у цьому разі медіація вважатиметься завершеною та успішною; 4) добровільність. Сторони беруть участь у медіації добровільно: під час прийняття рішення про медіацію, у процесі її проведення, припинення, досягнення домовленостей та виконання рішень; 5) гнучкість процедури. Медіація може бути перервана в будь-який час за ініціативи будь-кого з учасників медіації. Склад учасників (юристи, родичі, повноважні представники тощо) визначається самостійно кожною зі сторін. Сторони самі вирішують, за яких умов вони будуть укласти угоду чи припинити медіацію [6; 10]. Названі переваги не є вичерпними, але, на нашу думку, є основними.

Важливо зазначити обставини, які можуть перешкоджати розвитку медіації: 1) низька обізнаність населення про такий спосіб вирішення спорів та його переваги перед судом; 2) не готовність нашого населення «ментально» до добровільного врегулювання своїх конфліктів. Ми вважаємо за необхідне донесення інформації про медіацію до населення після прийняття відповідного закону через засоби масової інформації органами державної влади та місцевого самоврядування.

Отже, можна дійти висновку що, враховуючи низку переваг інституту медіації, її ефективності, яка вже підтверджена в багатьох країнах світу, а також в самій Україні на громадських засадах, прийняття Закону «Про медіацію», на нашу думку, було б істотним кроком на шляху розвитку альтернативних (позасудових) методів в нашій країні, що сприятиме реформуванню системи судоустрою та підвищенню інвестиційної привабливості України.

Проте законодавчі новели потребують формулювання чіткого теоретичного підґрунтя:

- додаткового тлумачення терміну «медіатор»;
- встановлення відповідальності учасників за порушення вимог конфіденційності;

- можливість визнання документів, які підтверджують проходження підготовки за напрямком "медіація" за кордоном;
- внесення додаткової вимоги до професії медіатора про наявність вищої юридичної освіти;
- необхідність інформування населення для популяризації даного методу.

Список літератури

1. Адамантис Е. Медиация в Украине: «за» и «против» [Електронний ресурс] / Е. Адамантис // Юрист & Закон. – 2011. – № 42. – Режим доступу: http://search.ligazakon.ua/I_doc2.nsf/link1/EA002546.html
2. Огречук А. Эксперты СНГ о медиации, практике ее применения, проблемах и перспективах [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://prostopravo.com.ua/klub_yuristov/ya...
3. Bobrowicz M. Mediacje gospodarsze – jak mediowaz iprzekonywaz / M. Bobrowicz. – Warszawa, 2004. – S. 13-14.
4. Матеріали курсу підготовки медіаторів із кола посадовців, які займають керівні посади в органах виконавчої, законодавчої та судової влади. Спільна програма Європейської Комісії та Ради Європи «Прозорість та ефективність судової системи України». - Київ, 2010.
5. Белінська О.В. Медіація – альтернативне вирішення спорів [Електронний ресурс] / Вісник Вищої ради юстиції. 2011. № 1(5). С. 158–172 . – Режим доступу: http://vru.gov.ua/Docs/visnik05_12.pdf.
6. Єрмоєнко Г. Перспективи розвитку медіації в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ukrmediation.com.ua/files/content/Perspectuyvu.pdf>.
7. Кузьмина М. Н. Юридический конфликт: теория и практика разрешения. – М.: Юрлитинформ, 2008. – 253 с.
8. Про медіацію : Проект Закону від 17 грудня 2015 р. № 3665 та від 29 грудня 2015 р. № 3665-1 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://portal.rada.gov.ua>.
9. Зауваження та пропозиції до проекту Закону України «Про медіацію» [Електронний ресурс] // Правове управління Верховного Суду України. – Режим доступу : <http://www.viaduk.net>.
10. Єрмоєнко Г. Медіація – альтернативний спосіб розв'язання конфліктів, або і вівці цілі, і вовки не голодні [Електронний ресурс] // Маркетинг в Україні. – 2011. – № 5. – С. 67–70. — Режим доступу: <http://www.ukrmediation.com.ua/files/Madiacija.pdf>.

УДК 349.2

Дьоміна В. А., студентка гр. ФМТП 3-14

Науковий керівник: Андрій В. В., к.ю.н., доцент кафедри адміністративного, фінансового та інформаційного права

*Київський національний торговельно-економічний університет
(м. Київ, Україна)*

ДО ПРОБЛЕМНИХ ПИТАНЬ ТРУДОВОГО ПРАВА У ЗАКОНОПРОЕКТІ «ПРО АДВОКАТУРУ І АДВОКАТСЬКУ ДІЯЛЬНІСТЬ» № 9055

06 вересня 2018 року Президент вніс до Верховної Ради України як невідкладний проект закону «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» № 9055. У пояснювальній записці проект обіцяє посилення гарантій адвокатської діяльності, розширення прав адвокатів та видів діяльності, врегулювання питання щодо сумісництва, пропорційність дисциплінарної відповідальності, тощо [1]. Законопроект викликав чимало дискусій у професійних колах і був підданий нещадній критиці зі сторони адвокатури. Зокрема, увагу адвокатської спільноти, правників та правозахисних груп

привернула низка дискримінаційних положень, що стосуються права адвоката працювати за трудовим договором. Саме проблемним питанням трудового законодавства у законопроекті № 9055 присвячене дослідження в межах даної доповіді.

Варто зазначити, що до подання відповідного законопроекту ані вчені у галузі трудового права, ані науковці, які опікуються інститутом адвокатури, не приділяли належної уваги трудовій «складовій» адвокатської діяльності. Показово, що підручники або навчальні посібники з адвокатури, які претендують на повне висвітлення усіх основних аспектів роботи адвокатів, взагалі не торкаються питань трудових відносин між адвокатом і його помічниками чи іншими особами, а також між адвокатом і адвокатським об'єднанням [2, с. 142]. Законопроект № 9055 був покликаний вирішити поточні проблеми в адвокатській діяльності. Натомість, за відсутності належних наукових і теоретичних напрацювань, закріплення низки суперечливих з точки зору трудового законодавства положень не тільки не заповнює старі прогалини, а й викликає нові запитання у професійній спільноті.

Так, наприклад, Українська Гельсінська спілка з прав людини та Харківська правозахисна група висловлюють свої зауваження та вважають неприйнятними окремі норми, які містяться в законопроекті № 9055, і які передбачають наступне.

Відповідно до ст. 28 зазначеного законопроекту, адвокат, який здійснює адвокатську діяльність, не може суміщати її з роботою за трудовим договором (контрактом) за виключенням наукової, викладацької чи творчої діяльності. Це означає, що адвокат не тільки не матиме привілеїв свого професійного статусу, але і опиниться в ситуації, коли робота з правозахисними організаціями, в тому числі в якості експерта – буде вважатися незаконною [3].

Відверто дискримінаційною є й така вимога: адвокат, що уклав трудовий договір (контракт) з особою, яка не є адвокатським бюро або адвокатським об'єднанням, не має права здійснювати адвокатську діяльність та зобов'язаний зупинити її у порядку, встановленому статтею 7 цього Закону. Порядок згаданої статті 7 передбачає зупинення діяльності з підстав несумісності за вичерпним переліком видів діяльності, в якому не зазначено жодних посилань на роботу за договором чи контрактом, а до якого натомість входить:

- зайняття посад, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування;
- військова або альтернативна (невійськова) служба;
- нотаріальна діяльність;
- діяльність приватних виконавців;
- судово-експертна діяльність;
- діяльність на посадах Голови або членів Кваліфікаційно-дисциплінарної комісії прокурорів [1].

При цьому, за ч. 3 ст. 29 проекту Закону «У діяльності, яка здійснюється адвокатом у статусі посадової особи господарського товариства або іншої юридичної особи, адвокат не користується професійними правами адвоката і гарантіями адвокатської діяльності, передбаченими цим Законом та іншими законами» [1]. Так, наприклад, представництво інтересів клієнта (зокрема, юридичної особи) адвокатом в суді на підставі трудового договору (контракту) суперечить чинному законодавству.

Як правильно зазначала у цьому контексті Величко Л.Ю. ще на прикладі попередньої редакції законопроекту, у даному разі має місце колізія правових норм, адже права є основним елементом правового статусу особи і діставши закріплення в законодавстві, вони визначають міру можливої поведінки людини і громадянина, відображають певні межі цих прав, можливість користуватися благами для задоволення своїх інтересів. У п. 4 вмотивувальної частини рішення Конституційного Суду України від 16.11.2000 у справі 13-рп/2000, зазначено, що «Позбавлення професійних прав і обмеження гарантій щодо адвокатів діяльність, яких здійснюється за трудовим договором (контрактом), веде до істотного обмеження у бік погіршення їх правового статусу створює вагомі перепони якісного виконання ними своїх професійних обов'язків і перешкоджає належному здійсненню адвокатської діяльності». При цьому, виходячи із змісту ч. 4 ст. 29 проекту Закону, адвокат, який працює за трудовим договором, і який, згідно з ч. 3, не користується правами і гарантіями, передбаченими розглядуваним законопроектом, незалежно від виду діяльності (загальна, трудова чи професійна адвокатська) «зобов'язаний дотримуватись присяги адвоката...». Тобто адвокат, який працює за трудовим договором, хоча не має професійних прав і гарантій своєї діяльності, несе обов'язки і зазнає негативних юридичних наслідків невиконання цих обов'язків у вигляді юридичної відповідальності [4]. Поділяючи думку Величко Л.Ю. щодо позиції, висловленої Конституційним Судом України, вважаємо неприпустимим закріплення вищевказаних положень законопроекту у чинній редакції.

З огляду на співвідношення загального та спеціального дисциплінарного законодавства, викликає застереження і закріплення у ст. 40 проекту Закону можливості застосування грошового стягнення у розмірі до трьох прожиткових мінімумів для працездатних осіб за вчинення дисциплінарного проступку, що суперечить чинному законодавству. Відповідно до ст. 147 КЗпП України за такі порушення до працівника може бути застосовано лише один із таких заходів стягнення: догана або звільнення. Тільки спеціальним законодавством, статутами і положеннями про дисципліну можуть бути передбачені для окремих категорій працівників й інші дисциплінарні стягнення. Принципово важливо, що у жодному із законодавчих актів штрафи як вид дисциплінарних стягнень не зафіксовані [4].

Підсумовуючи викладене, можемо зробити висновок, що проект Закону України «Про адвокатуру і адвокатську діяльність» № 9055 неповно і нечітко

врегулює питання трудових відносин, що виникають у зв'язку зі здійсненням адвокатської діяльності, і у цьому сенсі потребує доопрацювання.

Зокрема, вважаємо за доцільне закріпити право адвоката на суміщення адвокатської діяльності та роботи за трудовим договором незалежно від сфери діяльності, за винятком несумісних з адвокатською відповідно до ст. 7 Закону, за умови узгодження обов'язків адвоката як працівника за трудовим договором з вимогами дотримання Правил адвокатської етики. Що стосується питання дисциплінарної відповідальності, то грошове стягнення варто виключити з переліку дисциплінарних стягнень, які можуть застосовуватися до адвоката; в залежності від тривалості правопорушення, за яке було передбачено застосування до адвоката грошового стягнення, його може бути замінено на інше дисциплінарне стягнення з вичерпного переліку, передбаченого п. 1 ст. 40 Закону.

Список літератури

1. Проект Закону про адвокатуру та адвокатську діяльність [Електронний ресурс] / Внесення Президентом України від 6 вересня 2018 р. – Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=64557.
2. Яковлев О. А. Проблемні питання трудового права у Законі України «Про адвокатуру і адвокатську діяльність» / О. А. Яковлев // Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. - 2013. – № 14. – С. 142-145.
3. Спільна заява УГСПЛ та ХПГ щодо проекту Закону «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» № 9055 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://helsinki.org.ua/appeals/spilna-zayava-uhspl-ta-hph-schodo-proektu-zakonu-pro-advokaturu-ta-advokatsku-diyalnist-9055/>
4. Величко Л. Ю. Зауваження стосовно ст. 29 законопроекту «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.advokat.org.ua/news/predstavitel-vkdka-novosti/zauvazhennja-stosovno-st-29-zakonoproektu-pro-advokaturu-ta-advokatsku-d-jaln-st.html>.

УДК 349.22

Жернова М. Г., студентка гр. КІР-171

Науковий керівник: Литвиненко В. М., к.ю.н., доцент, доцент кафедри трудового права, адміністративного права та процесу

*Чернігівський національний технологічний університет
(м. Чернігів, Україна)*

ЗАСТОСУВАННЯ ГАРАНТІЙНИХ ТА КОМПЕНСАЦІЙНИХ ВИПЛАТ У ТРУДОВИХ ВІДНОСИНАХ

Важливою проблемою сучасного суспільства є питання забезпечення належних умов праці робітників та службовців, взаємовідносин роботодавця і працівника. Для працівників важливим є побудова взаємовідносин з роботодавцем, що ґрунтуються на повазі, солідарності, належному виконанні роботодавцем своїх обов'язків, гідній оплаті праці, відповідній атмосфері, що створюватиме комфортні умови праці. Від зазначеного вище, у свою чергу, і буде залежати продуктивність праці. Зрозуміло, що кожен працівник прагне отримувати не лише винагороду за ту чи іншу роботу, але й мати всебічні

права на заохочення за успіхи та досягнення в роботі, на відшкодування витрат, що пов'язані з виконанням трудових обов'язків та інше. Саме у такому випадку доцільним буде розглянути питання гарантійних та компенсаційних виплат.

Одним із правових аспектів, що потребує вирішення в Україні, є створення досконалого на сучасному рівні розвитку правової науки регулювання гарантій і компенсацій за результати трудової діяльності працівників. Українська юридична література визначає правове регулювання, як один з основних засобів державного впливу на суспільні відносини з метою їх упорядкування в інтересах людини, суспільства і держави [1, с. 715].

Гарантійними виплатами і компенсаційними виплатами є складові оплати праці працівника роботодавцем у випадках нецільового використання робочого часу або виконання не передбачених трудовою угодою робіт [2, с. 65].

Законодавством України не передбачено легальної дефініції компенсацій. Більше того, як у науці, так і в законодавстві використовуються два терміни для позначення одного явища: «компенсації» і «компенсаційні виплати». Так, у главі VIII КЗпП України вживається термін «компенсації», водночас в інших галузевих нормативно-правових актах, зокрема, актах фінансового права України, вживається термін «компенсаційні виплати». Іноді в навчальній літературі використовуються обидва терміни як синоніми [3, с.362]. У той же час Проект Трудового Кодексу визначає наступне поняття компенсаційних виплат - це грошові виплати, встановлені для відшкодування працівнику витрат, пов'язаних з виконанням ним трудових чи інших обов'язків, передбачених Трудовим Кодексом, законами та іншими нормативно-правовими актами і колективним договором [4]. Таким чином, на даний момент, визначення компенсацій характеризується відсутністю єдиного розуміння цього поняття як у науковців, так і у законодавців. Під компенсаціями розуміють «виплати, що мають за мету відшкодувати працівникові зазначені ним у зв'язку з виконанням трудових обов'язків витрати» [5, с. 173].

Термін «компенсація» у сфері соціально-трудоких відносин потрібно розглядати як певну виплату, винагороду, заохочення, благо, яке надає роботодавець (керівник) найманому працівникові за використання його робочої сили, а також як процес надання роботодавцем (керівником) певних виплат, винагород, благ, заохочень найманому працівникові [6, с. 85-86].

Компенсації в трудовому праві України умовно можна поділити на дві групи:

1. Компенсації, передбачені за направлення на роботу поза межами населеного пункту, в якому знаходиться підприємство (на якому працює працівник).

2. Компенсації, що виплачуються за роботу в межах населеного пункту, в якому знаходиться підприємство [7, с. 117].

Чіткої класифікації компенсацій не надають ані законодавець, ані вчені, але у переважній більшості вчені схиляються до наступного їх розмежування:

– за службові відрядження (ст. 121 КЗпП). Зазначена стаття встановлює право працюючого на відшкодування витрат та отримання компенсацій, пов'язаних із службовими відрядженнями [8]. У той час важливим є встановлення характеристик того, що саме вважається службовим відрядженням, а це: 1) направлення у поїздку працівників підприємства, у тому числі сумісника, тимчасового та/або сезонного працівника; 2) поїздка працівника повинна бути пов'язана з відвідуванням іншого населеного пункту поза місцем постійної роботи; 3) поїздка здійснюється за розпорядженням керівника органу влади (державної служби). Окрім того, важлива наявність наказу, адже відсутність вищезазначеного може надалі поставити під сумнів кваліфікацію понесених витрат як витрат на відрядження; 4) мета поїздки повинна відповідати функціям працівника, зазначеним в укладеному з ним трудовому договорі; 5) зв'язок поїздки з основною діяльністю підприємства підтверджується документально [9]. Отже, службовим відрядженням вважається те, що включає в себе низку наведених ознак і лише у випадку їх наявності у повному обсязі працівник матиме законне право отримувати компенсаційні виплати;

– за переведення на роботу в іншу місцевість (ст.120 КЗпП), які включають такі різновиди: вартість проїзду працівника і членів його сім'ї; витрати з перевезення майна; добові за час перебування в дорозі; одноразова допомога на самого працівника і на кожного члена сім'ї, який переїжджає; заробітна плата за дні збору в дорогу і влаштування на новому місці проживання, але не більше шести днів, а також за час перебування в дорозі. У разі переведення працівнику доручається або інша робота, або та ж сама, але на іншому підприємстві, або робота на цьому ж підприємстві, але в іншій місцевості;

– за роз'їзний (пересувний) характер робіт. Роз'їзний характер роботи передбачає виконання робіт, пов'язаних з обслуговуванням об'єктів у межах закріплених за працівниками діляниць. Роз'їзною вважають роботу, при якій працівник виконує свої посадові обов'язки поза розташуванням організації, через що змушений виїжджати та повертатися до місця роботи в неробочий час, що становить не менше двох-трьох годин на день [10]. Якщо ж робота, пов'язана з поїздками на значні відстані та поверненням до місця роботи в неробочий час, має постійний характер, роботодавець має право встановити такому працівнику роз'їзний характер роботи;

– за роботи, що постійно проводяться в дорозі. Під такою роботою розуміється труд осіб, які прийняті на роботу з такою умовою, зокрема водіїв автомобілів щодо яких заздалегідь невідомо, куди вони можуть бути направлені для виконання роботи, зумовленої трудовим договором;

– за вахтовий метод організації робіт. Вітчизняне трудове законодавство, як і в разі з компенсаціями, не містить легальної дефініції вахтового методу роботи, зазначаючи лише підстави його запровадження: територіальну (призначеному віддаленні виробничих об'єктів (діляниць) від місця знаходження підприємства та темпоральну (на поїздку від місця знаходження підприємства до місця роботи і в зворотному напрямку

працівникам треба щодня затрачувати понад три години. Попри схожість вахтового методу роботи із службовими відрядженнями за змістом компенсацій (витрати за проїзд, організацію проживання, надбавки за вахтовий метод роботи, які збігаються за змістом із добовими при службовому відрядженні) наявні і значні розходження пов'язані з особливостями застосування вахтового методу, з більш складними умовами організації роботи та побуту і, як наслідок, з умовами обчислення робочого часу та часу відпочинку. Наведене зумовлює віднесення виплат за вахтовий метод роботи до окремого виду компенсацій [7, с. 119];

– антарктичне польове забезпечення. Спільною ознакою для таких видів виступає здійснення трудових функцій поза межами населеного пункту, в якому знаходиться підприємство працюючого.

Отже, з наведеного можна зрозуміти, що компенсаційні виплати представляють собою такі, що здійснюються за виконання працівником роботи у межах підприємства, установи, організації при умові виконанні робіт роз'їзного характеру, за переведення в іншу місцевість, за службові відрядження, вахтовий метод робіт та роботи, що постійно проводяться в дорозі.

Науковці надають таке визначення поняття гарантійних виплат – це грошові суми, що виплачуються роботодавцем за періоди, коли працівник з підстав, визначених законом, угодою, колективним чи трудовим договором, не працював і за ним зберігалось місце роботи (посада), з метою збереження або попередження втрати заробітку такого працівника [11, с. 46].

У Проекті Трудового Кодексу законодавець пропонує таке визначення вищенаведеного терміну: гарантійні виплати – це виплати, що здійснюються роботодавцем за періоди, коли працівник з підстав, визначених законом, угодою, колективним чи трудовим договором, не працював, з метою збереження доходів такого працівника. До гарантійних належать також грошова виплата за невикористану відпустку або її частину і вихідна допомога [7].

Таким чином, проаналізувавши загальноприйняте визначення вчених та поняття, що надає законодавець, ми можемо сказати, що вони є тотожними, а це означає, що науковці і законодавець у певній мірі мають однаковий погляд на розуміння даного виду виплат.

Основна мета гарантійних виплат – це охорона матеріальних інтересів працівника в періоди, коли він не працював і не міг отримувати заробітної плати не з власної вини [12, с. 6]. Призначенням грошових сум, що здійснюються за цей час, є забезпечення збереження середнього заробітку працівника (повністю чи частково), а також попередження втрати цього заробітку. Отже, загальною характерною ознакою гарантійних виплат є їх призначення – збереження або недопущення зниження заробітку працівника. Забезпечення збереження заробітку працівника, який з поважних причин не виконує покладені на нього обов'язки або звільнений від їх виконання, є предметом особливої правомочності працівника і особливим обов'язком роботодавця, що виникають у сторін трудового договору. Ця ознака

дозволить у певних випадках при наявності передбачених законодавством явищ змішаного типу відокремити від них гарантійні виплати [13]. Доцільно зауважити, що гарантійні виплати можуть визначатись на основі як державного, так і договірною регулювання [14, ст. 121]. Зазначено, що гарантії і компенсації працівника встановлюються КЗпП України та іншими актами законодавства України, підприємствами у колективному договорі з дотриманням норм і гарантій, передбачених законодавством, генеральною та галузевими угодами. Тому в колективному або трудовому договорі можуть бути передбачені випадки отримання працівником гарантійних виплат, зокрема, такі, що не зазначені у КЗпП України.

На підставі загальної мети надання гарантійних виплат пропонується класифікувати дані виплати за їх соціально-економічним призначенням на:

- гарантійні виплати, що надаються з метою збереження існуючого заробітку працівника. До таких виплат належать ті, що здійснюються випадках проходження медичного обстеження, направлення для підвищення кваліфікації, у зв'язку із відрядженням, донорам крові та її компонентів, авторам винаходів, корисних моделей, промислових зразків і раціоналізаторських пропозицій;

- гарантійні виплати, що надаються з метою збереження права працівника на отримання заробітку. Підставами надання гарантійних виплат тут є: надання оплачуваних відпусток, оплата часу вимушеного прогулу при незаконному звільненні або переведенні на іншу роботу, здійснення грошової виплати за невикористану відпустку або її частину;

- гарантійні виплати, що надаються з метою попередження втрати заробітку працівника. Такими виплатами є ті, що здійснюються у випадках простою не з вини працівника, виконання державних або громадських обов'язків, у разі переїзду працівника на роботу в іншу місцевість [14, с. 492].

Отже, спільними рисами усіх виплат, що здійснюються роботодавцями на користь працівників є те, що вони мають матеріальний характер, тобто здійснюються у грошовій формі. Але при цьому значущою є відмінність між ними, яка проявляється в тому, що компенсаційні виплати надаються працівникові як надбавок до основної заробітної плати за виконану роботу, а гарантійні ж у свою чергу надаються, як запорука виплати заробітної плати [15].

Таким чином, можемо визначити, що гарантійні виплати - це суми, що зберігають працівнику заробітну плату (повністю або частково) за час, коли він з поважних причин, передбачених законом, звільняється від виконання трудових обов'язків і за ним зберігається місце роботи.

У свою чергу, компенсаційні виплати – це грошові виплати по відшкодуванню працівникові матеріальних витрат, які він змушений був нести у зв'язку з виконанням трудових обов'язків.

Окрім того, важливою є відзначення того, що на відміну від КЗпП Проект Трудового Кодексу закріплює визначення термінів компенсаційних та гарантійних виплат, що надаватиме у майбутньому можливість спиратися не лише на визначення науковців, а й на офіційне тлумачення наведених понять.

Список літератури

1. Великий енциклопедичний юридичний словник / За ред. акад. НАН України Ю. С. Шемшученка. – 2-ге вид., переробл. і допов. – К.: Вид-во “Юридична думка”, 2012. – 1020 с.
2. Управління людськими ресурсами: (Понятійно-термінол. слов.): навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / За ред. Г. В. Щокіна, О. В. Антонюка, М. Ф. Головатого. – К.: МАУП, 2006. – 496 с.
3. Трудовое право в вопросах и ответах : учеб.-справ. пособие / под ред. В. В. Жернакова. – 2-е изд., перераб. в доп. – Х.: Одиссей, 2002. – 656 с.
4. Проект Трудового Кодексу: станом на 27.12.2014 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=53221.
5. Мацюк А. Р. Трудовое право в вопросах и ответах : справочник / А. Р. Мадюк, З. К. Симорот. – К.: Политиздат, 1988. – 287 с.
6. Цимбалюк С. О. Теорія компенсації та компенсаційного пакета / Цимбалюк С. О. // Соціально-трудові відносини: теорія та практика : зб. наук. праць. – 2012. – № 1(3). – С. 83–89.
7. Сонін О. Є. Компенсації за трудовим правом України: дис. кандидата юрид. наук : 12.00.05 / О. Є. Сонін. – Сімферополь, 2003. – 195 с.
8. Кодекс законів про працю України : станом на 1 січ. 2019 р. : (відповідає офіц. текстові) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/go/322-08>.
9. Про затвердження Інструкції про службові відрядження в межах України та за кордон [Електронний ресурс]: Постанова Кабінету Міністрів України від 05 січ. 1998 р. № 10. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0218-98>.
10. Об утверждении Положения о выплатах надбавок, связанных с подвижным и разъездным характером работ в строительстве от 01.06.89. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://zakon.rada.gov.ua/go/v0_87400-89.
11. М.В. Молодцов. Гарантии и компенсации рабочим и служащим / М. В. Молодцов. - М.: Юридическая литература, 1973. – 68 с.
12. Островерх А.М. Гарантійні та компенсаційні виплати за законодавством України в умовах ринкової економіки: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юр. наук: спец. 12.00.05 “Трудове право і право соціального забезпечення” / А.М. Островерх. – Луганськ, 2009. – 20 с.
13. Шлапко Т.В. Правове регулювання гарантійних виплат: порівняльний аспект. Серія Право. – Випуск 43. – Том 1. – Ужгород. – 2017. – 186-190 с.
14. Про оплату праці: Закон України від 24 березня 1995 року // Відомості Верховної Ради України. Офіц. вид. 1995. - № 17. – Ст. 121. (Бібліотека офіційних видань).
15. Болотіна Н. Трудове право України : підручник / Н. Болотіна. – 2-ге вид. – К.: Вікар, 2003. – 725 с.

УДК: 349.2(477):331.07(100)

Калітнік О. О., студентка гр. КПР-173

Науковий керівник: Пузирна Н. С., к.ю.н, доцент, доцент кафедри трудового права, адміністративного права та процесу

*Чернігівський національний технологічний університет
(м. Чернігів, Україна)*

МІЖНАРОДНА ОРГАНІЗАЦІЯ ПРАЦІ ТА ЇЇ ВПЛИВ НА ТРУДОВЕ ЗАКОНОДАВСТВО УКРАЇНИ

Рівень демократизму та захист прав і свобод людини є індикатором європейської правової держави. На жаль, «ахілесовою п'ятою» вітчизняного законодавства є захист трудових прав і свобод людини, адже хитка економіка, слабка законодавча база, нігілізм серед населення, все це дало поштовх до порушення трудового законодавства., безумовно, проблемним є і втілення цих реальних прав у повсякденне життя українців. Європейська спільнота у контексті інтеграційних процесів, висуває все більше вимог, пов'язаних із трудовими правами людини.

Україна стала незалежною у 1991 році, протягом всього цього часу джерелом керівних принципів можна вважати діяльність Міжнародної

організації праці (далі - МОП). Заснована в 1919 р. Версальським мирним договором, МОП мала своєю метою забезпечення миру в усьому світі й подолання соціальної несправедливості за допомогою поліпшення умов праці. Вона стала в 1946 р. першою спеціалізованою установою ООН. Її членами до 1990 р. були близько 150 держав, а на даний момент – 185 [1].

Нині МОП – одна зі спеціалізованих установ ООН. МОП покликана вирішувати такі завдання: розробка узгодженої політики та програм, спрямованих на вирішення соціально-трудова проблем; розробка та прийняття міжнародних трудових норм (конвенцій та рекомендацій) для проведення прийнятої політики в життя; допомога країнам-членам МОП у вирішенні проблем зайнятості та скороченні безробіття; розробка програм щодо поліпшення умов праці; розвиток соціального забезпечення; розробка заходів щодо захисту прав таких соціально вразливих груп трудящих, як жінки, молодь, особи похилого віку, працівники-мігранти; сприяння організаціям найманих працівників і підприємців у їхній роботі спільно з урядами щодо врегулювання соціально-трудова відносин [2].

Структура органів МОП побудована на основі тристороннього представництва уряду, підприємців і трудящих, націлена на розвиток і зміцнення соціально-трудова відносин у країнах-членах Організацій [3].

Вищий орган МОП – Міжнародна конференція праці (МКП), що проходить щорічно в Женеві. Кожна держава – член МОП представлена на Конференції чотирма делегатами з правом вирішального голосу : двома від уряду і по одному від трудящих і підприємців. Кожен делегат може мати необхідну кількість радників. Робота МКП проходить паралельно на пленарних засіданнях і в комітетах, створюваних з питань порядку денного [4].

Конференція затверджує Програму в бюджет МОП на найближчі два роки, обирає один раз на три роки Адміністративну раду [5]. Виконавчим органом МОП є Адміністративна рада, яка обирається на Міжнародній конференції праці й складається з 56 чоловік: 28 делегатів представляють уряди, 14 – підприємців та 14 – працівників. Адміністративна рада призначає генерального директора Міжнародного бюро праці. Міжнародне бюро праці (далі - МБП) – постійний орган МОП, який виконує функції секретаріату, він не є суб'єктом міжнародно-правового регулювання праці, але займається підготовкою конвенцій і рекомендацій МОП, а також спостереженням за їх застосуванням, збиранням і поширенням інформації щодо міжнародно-правового регулювання умов праці найманих працівників. Міжнародне бюро праці займається підготовкою матеріалів до конференції МОП, надає допомогу державам у виробленні законів на основі рішень Генеральної конференції, видає публікації щодо міжнародно-правового регулювання праці [2].

Персонал МБП у центральному апараті Бюро в Женеві, у 40 регіонах відділеннях налічує близько 1,2 тис. службовців і технічних експертів приблизно 110 національностей. За програмами технічного співробітництва в різних регіонах світу працюють ще близько 600 експертів. Для зв'язку з 1992 р. створюються консультативні групи [1].

Найважливішою стороною діяльності МОП є розробка та прийняття конвенцій і рекомендацій. Саме можливість відкритого висування й обговорення вимог щодо створення міжнародно-правових актів, а потім і норм, які певною мірою можуть послужити поліпшенню умов праці, умов життя працюючих, залучає до МОП представників трудящих усіх країн. Ці конвенції та рекомендації про працю є тими основними формами, за допомогою яких МОП здійснює міжнародно-правове регулювання праці [6, с. 90].

Питання міжнародних соціально-трудовак принципів було розвинуто в Декларації відносно цілей та завдань Міжнародної організації праці, прийнятій 10 травня 1944 р. під час роботи Філадельфійської конференції (так звана «Філадельфійська декларація», яка стала додатком до Статуту МОП) [7].

Було підтверджено значущість основних принципів, серед яких названо наступні: а) праця не є товаром; б) свобода слова і профспілкової діяльності є необхідною умовою постійного прогресу; в) злидні в будь-якому місці є загрозою для загального добробуту; г) боротьба із злиденністю повинна вестися з неослабною силою в кожній державі і шляхом постійних і об'єднаних міжнародних зусиль, за яких представники робітників і підприємців, користуючись рівними правами з представниками урядів, приєднуються до них у вільному обговоренні та прийнятті демократичних рішень з метою сприяння загальному добробуту [8].

У сучасних умовах засади діяльності МОП були підтверджені та розвинуті в положеннях Декларації про основоположні принципи та права у світі праці, ухваленій 18 червня 1998 р. У документі спеціально було наголошено на необхідності дотримання нерозривного зв'язку між економічним зростанням, соціальним прогресом, потужною соціальною політикою, підтримкою справедливості та демократичних інститутів. У черговий раз було також звернуто увагу на необхідність соціального захисту найбільш уразливих категорій працівників [9].

Серед іншого названо і зобов'язання дотримуватися, зміцнювати та добросовісно реалізовувати принципи, що стосуються основних соціально-трудовак прав, які є предметом цих Конвенцій, а саме: (а) свобода асоціації та реальне визнання права на ведення колективних переговорів; (б) скасування всіх форм примусової чи обов'язкової праці; (с) реальна заборона дитячої праці; (д) недопущення дискримінації у сфері праці та занять [7].

Статут МОП вказує, що головною її діяльністю є міжнародна нормотворчість, тобто створення міжнародних трудовак стандартів. За період із 1919 р. по 2015 р. було прийнято більше 387 міжнародних актів (конвенцій та рекомендацій), що становлять Міжнародний кодекс праці. Вони охоплюють широке коло проблем миру, праці, основних прав людини, а також такі питання, як зайнятість, безробіття, охорона праці підлітків, жінок, осіб із сімейними обов'язками, умови праці та її безпека, тривалість робочого часу, ліквідація дискримінації у сфері найму, охорона материнства, міграція в пошуках роботи, інспекція праці, скасування примусової праці, мінімальні

ставки зарплати, виробничий травматизм і професійні захворювання, рівна оплата жіночої праці тощо [10].

Враховуючи вищевикладене, приходимо до висновку, що досить важко переоцінити значення Міжнародної організації праці, адже саме ця установа сформувала соціально-трудові відносини країн світу. Закріпила основоположні трудові принципи, які дають змогу працівникам захищати свої конституційні права, поліпшувати рівень безпеки під час виконання своїх трудових обов'язків. МОП діє вже протягом ста років, але вдосконалення та запровадження нових стандартів триває і дотепер. МОП здійснює велику кількість проектів, які стосуються професійного навчання безробітних, розвитку соціального діалогу, удосконалення трудового законодавства також велику увагу приділяється гендерній рівності у сфері праці.

Список літератури

1. Новосельська І. Роль Міжнародної організації праці в забезпеченні виконання Україною законодавства із захисту трудових прав працівників / І. Новосельська // Підприємництво, господарство і право. – 2010. – № 5. – С. 120-125.
2. Колосов І. В. Міжнародна організація праці, її акти та роль у правовому регулюванні трудових правовідносин // Альманах міжнародного права. – 2014. – № 6. – С. 71-77.
3. Костин Л. А. Международная организация труда / Л. А. Костин. – М.: Экзамен, 2002. – 416 с.
4. Що таке МОП і чим вона займається? [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.dcz.gov.ua/document/30119037/Booklet%20ILOUKR%20fin>.
5. Жадан О.В. Міжнародна організація праці у світовій системі соціально-трудових відносин // Актуальні проблеми державного управління. - 2011. - № 3(40). - С. 1-7.
6. Прокопенко В. І. Трудове право України : підручник / В. І. Прокопенко. - Х.: Консум, 1998. – 480 с.
7. Древаль Ю. Д. Про значущість принципів у діяльності Міжнародної організації праці // Право та інновації. - 2015. - №1(9). - С. 26-29.
8. Устав Международной организации труда [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/993_154.
9. Декларація Міжнародної організації праці основних принципів та прав у світі праці (ухвал. Міжнар. конф. праці на її вісімдесят шостій сесії в Женеві, 18 черв. 1998 р.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/993_260.
10. Величко Д. М. Міжнародна організація праці та організація об'єднаних націй як основні суб'єкти міжнародно-правового регулювання праці / Д. М. Величко // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія Право. - 2014. - № 28(2). - С. 18-21.

УДК 349.232

Козак О. С., студент гр. КПР-171

Науковий керівник: Литвиненко В. М., к.ю.н., доцент, доцент кафедри трудового права, адміністративного права та процесу

*Чернігівський національний технологічний університет
(м. Чернігів, Україна)*

МІНІМАЛЬНА ЗАРОБІТНА ПЛАТА ЯК ДЕРЖАВНА ГАРАНТІЯ ОПЛАТИ ПРАЦІ

Право на заробітну плату не нижче встановленого законом рівня забезпечується Законом України "Про оплату праці" від 24 березня 1995 р., зокрема розміром мінімальної заробітної плати, яка є державною соціальною

гарантією, обов'язковою на всій території України для підприємств усіх форм власності і господарювання (ст. 3), своєчасністю виплати заробітної плати (ст. 24), обмеженням розміру відрахувань із заробітної плати (ст. 26) та ін. [1].

Заробітна плата посідає особливе місце в структурі доходів працівника. Загалом, саме від розміру заробітної плати залежить рівень і якість життя населення, розмір майбутньої пенсії, що визначає соціальне становище осіб у похилому віці, настрій, здоров'я, можливості освіти, культурного розвитку, психологічний стан людей [2, с. 51].

Щодо визначення самого поняття «оплата праці», можна звернути увагу на думку низки авторів, що дають таке поняття терміна «оплата праці» - це будь-який заробіток, обчислений, як правило, у грошовому вираженні, який за трудовим договором власник або уповноважений ним орган виплачує працівникові за виконану роботу або надані послуги. Оплата праці складається з основної заробітної плати й додаткової оплати праці. Розміри оплати найманого працівника залежать від результатів його праці з урахуванням наслідків господарської діяльності підприємства. Основна заробітна плата працівника залежить від результатів його праці й визначається тарифними ставками, відрядними оцінками, посадовими окладами, а також надбавками і доплатами у розмірах, не вищих за встановлені чинним законодавством, рівень додаткової оплати праці здебільшого залежить від кінцевих результатів діяльності підприємства. Зазвичай до додаткової оплати праці відносять премії, інші заохочувальні та компенсаційні виплати, а також надбавки й доплати, не передбачені чинним законодавством або встановлені понад розміри, дозволені останнім [3, с. 598].

Законодавець же визначає, що оплата праці – це будь-який заробіток, обчислений, як правило, в грошовому виразі, який за трудовим договором власник або уповноважений ним орган виплачує працівникові за виконану роботу або надані послуги [1].

Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України» від 19.12.2018 викладено в новій редакції визначення поняття «мінімальна заробітна плата» в Кодексі законів про працю України [4] та Законі України «Про оплату праці» [1]. Отже, мінімальна заробітна плата – це встановлений законом мінімальний розмір оплати праці за виконану працівником місячну (годинну) норму праці. Мінімальна заробітна плата встановлюється одночасно в місячному та погодинному розмірах [5].

Відповідно до ст. 95 КЗпПУ мінімальна заробітна плата є державною соціальною гарантією, обов'язковою на всій території України для підприємств, установ, організацій усіх форм власності і господарювання та фізичних осіб, які використовують працю найманих працівників, за будь-якою системою оплати праці та її розмір не може бути нижчим від розміру прожиткового мінімуму для працездатних осіб [4]. Розмір мінімальної заробітної плати в Україні затверджується разом з щорічним бюджетом.

Отже, з'ясуємо які саме гарантії забезпечення мінімальної заробітної плати зазначені у законі:

- розмір заробітної плати працівника за повністю виконану місячну (годинну) норму праці не може бути нижчим за розмір мінімальної заробітної плати;

- якщо нарахована заробітна плата працівника, який виконав місячну норму праці, є нижчою за законодавчо встановлений розмір мінімальної заробітної плати, роботодавець проводить доплату до рівня мінімальної заробітної плати, яка виплачується щомісячно одночасно з виплатою заробітної плати;

- якщо розмір заробітної плати у зв'язку з періодичністю виплати її складових є нижчим за розмір мінімальної заробітної плати, проводиться доплата до рівня мінімальної заробітної плати;

- при обчисленні розміру заробітної плати працівника для забезпечення її мінімального розміру не враховуються доплати за роботу в несприятливих умовах праці та підвищеного ризику для здоров'я, за роботу в нічний та надурочний час, роз'їзний характер робіт, премії до святкових і ювілейних дат;

- у разі укладення трудового договору про роботу на умовах неповного робочого часу, а також при невиконанні працівником у повному обсязі місячної (годинної) норми праці мінімальна заробітна плата виплачується пропорційно до виконаної норми праці;

- мінімальна заробітна плата у погодинному розмірі застосовується на підприємствах, в установах, організаціях незалежно від форми власності та у фізичних осіб, які використовують найману працю, у разі застосування погодинної оплати праці [1].

Розглянувши поняття мінімальної заробітної плати та гарантії її забезпечення, можна виділити основні ознаки мінімальної заробітної плати - це: 1) загальнообов'язковість; 2) мінімальна соціальна гарантія працівників; 3) встановлюється і гарантується державою; 4) виплачується за виконану працівником місячну або погодинну норму праці; 5) її рівень є не нижчим за прожитковий мінімум; 6) встановлюється виключно на законодавчому рівні.

Отже, у системі розрахунку мінімальної заробітної плати необхідно вжити невідкладних заходів щодо перетворення її в реально значиму величину. У літературі багато авторів висвітлюють різні думки щодо досягнення цієї мети, хотілося б виділити саме такі: а) мінімальна заробітна плата повинна перевищувати прожитковий мінімум у 1,5 рази, для того щоб дорівнювати вартості ресурсів, необхідних для працівника та його сім'ї; б) удосконалити методики встановлення розміру прожиткового мінімуму шляхом перегляду набору товарів та послуг відповідно до реальних життєвих потреб людини; в) мінімальна зарплата повинна час від часу впорядковуватися з урахуванням зміни вартості життя й інших економічних умов; г) на даний час мінімальна заробітна плата тісно пов'язана з прожитковим мінімумом, але доречним було б прив'язати її до середньої заробітної плати [6].

На основі проведеного дослідження можна зробити висновки, що оплата праці є важливою та багатоаспектною категорією, яка займає значну

роль в житті суспільства. З одного боку, оплата праці є основним джерелом доходу працівників, тому її величина характеризує рівень добробуту людини. А з іншого боку, її правильна організація зацікавлює працівників підвищувати ефективність виробництва, а відтак, безпосередньо впливає на темпи й масштаби роботи кожного підприємства, установи, організації. Тобто ефективна оплата праці забезпечує як підвищення результативності виробництва, так і зростання добробуту людей.

Але, на жаль, питання мінімальної заробітної плати в Україні залишається занадто проблемним. Відповідно до міжнародних стандартів рівень мінімальної заробітної плати розглядається як нижня межа, що повинна гарантувати задоволення основних життєвих потреб працівника і членів його сім'ї. Однак визначення критеріїв мінімального рівня життєвих потреб багато в чому залежить від економічної ситуації в країні, саме тому в нашій країні проблема мінімальної заробітної плати вже довгий час залишається актуальною. За абсолютним рівнем заробітної плати одного працівника Україна перебуває на одному з останніх місць у Європі та серед розвинутих країн світу. У свою ж чергу дешева робоча сила в сукупності з підвищенням цін на товари і послуги, які наблизилися до світових, призвели до зниження якості праці та до знецінення самого поняття праці.

Список літератури

1. Про оплату праці: Закон України від 24.03.1995 № 108/95-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1995. – № 17. – Ст. 121.
2. Івашина О.Ю. Державне регулювання індивідуальної оплати праці в Україні / О.Ю. Івашина // Публічне адміністрування: теорія та практика. Електронний збірник наукових праць. – 2010 – 527 с.
3. Економіка підприємства : підручник / Швиданенко Г.О., Васильков В. Г., Гончарова Н.П. [та ін.] ; за заг. ред. Г.О. Швиданенко. – К. : КНЕУ, 2009. – 598 с.
4. Кодекс законів про працю України : затв. Законом УРСР від 10.12.1971 №322-VIII // Відом. Верхов. Ради УРСР. – 1971. – № 50 (Дод.). – Ст. 375.
5. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України : Закон України від 06.12.2016 № 1774-VIII // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 40-44. – Ст. 356.
6. Офіційний сайт Державного комітету статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.ukrstat.gov.ua.

УДК 349.2

Кравченко О. В., студент гр. ТПР-161

Науковий керівник: Пузирний В. Ф., д.ю.н., професор, професор кафедри трудового права, адміністративного права та процесу

Чернігівський національний технологічний університет

(м. Чернігів, Україна)

ПРИЧИНИ ВИНИКНЕННЯ ТРУДОВИХ СПОРІВ

Інколи в процесі трудових правовідносин між їх суб'єктами можуть виникати певні розбіжності, які є наслідком невиконання чи неналежного виконання однієї із сторін своїх зобов'язань або коли одна із сторін вчинила законні дії, а інша вважає такі дії порушенням її прав. Розбіжності між

сторонами тягнуть за собою виникнення трудового спору, який вирішується спеціально уповноваженим органом або судом. Визначення причин виникнення трудових спорів є надзвичайно важливим, оскільки аналіз даного питання дозволить вдосконалити трудове законодавство і зменшити кількість трудових суперечностей між суб'єктами трудових правовідносин.

Для початку слід визначити, що ж собою являє трудовий спір, адже слід зазначити, що дане визначення відсутнє в Кодексі законів про працю України. Так, російська вчена-правознавець В. Н. Толкунова вважає, що трудові спори - це надіслані на розгляд юрисдикційного органа суперечності суб'єктів трудового права з питань застосування трудового законодавства чи про встановлення нових умов праці в партнерському порядку [1, с. 262].

Що стосується думок вітчизняних вчених, то В. І. Прокопенко зазначає, що трудові спори - це не просто розбіжності між сторонами, а лише ті з них, що передані на розгляд відповідного юрисдикційного органу уповноваженого державою, приймати обов'язкові для сторін рішення. Тобто, можна зробити висновок, що трудовий спір починає являтися таким лише у разі наявності певних розбіжностей, суперечностей, що виникли між суб'єктами трудових правовідносин і які були передані на розгляд та подальше вирішення компетентному юрисдикційному органу [2, с. 449].

Причини виникнення трудових спорів можуть бути різними і мати суб'єктивний характер або об'єктивний характер. Взагалі причинами трудових спорів є негативні чинники, що викликають різне оцінювання сторонами спору порядку здійснення суб'єктивного трудового права або виконання трудового обов'язку [3, с. 55].

Суб'єктивні причини напряму залежать від дій роботодавця та працівника. Роботодавці намагаються досягти максимальних прибутків застосовуючи мінімальні затрати, нехтуючи при цьому нормами права, в тому числі і трудовими. Працівники ж також нерідко порушують законодавство не виконуючи чи неналежним чином виконуючи накази та доручення їх керівників, що були видані в межах їх повноважень. Суб'єктивні причини можна умовно поділити на ті, що виникають внаслідок умисних дій працівника чи роботодавця, коли вони чітко усвідомлюють свої діяння, як такі що порушують нормативи та ненавмисні порушення, які також мають місце і виникають внаслідок низької правосвідомості вищезгаданих суб'єктів [4, с. 386].

До суб'єктивних причин виникнення трудових спорів відносять такі:

- 1) порушення чинних вимог законодавства про працю. Це можуть бути порушення норм щодо оплати праці, робочого часу та часу відпочинку, нормування праці, щодо виплати гарантій та компенсацій тощо;
- 2) небажання роботодавця брати участь в забезпеченні додаткових соціальних гарантій працівнику, ухилення від укладення колективного договору, угоди;
- 3) невиконання або лише часткове виконання положень колективних договорів, угод;
- 4) працевлаштування працівників без належного оформлення відповідних документів;
- 5) нереагування на ускладнення соціально-трудова відносин та зволікання із своєчасним усуненням причин спірних чи

конфліктних ситуацій, ігнорування вимог найманих працівників або профспілок; б) пасивне ставлення до взаємоузгоджених рішень примирних органів (примирних комісій, трудових арбітражів) по вирішенню колективних трудових спорів, конфліктів [5, с. 49].

Наступні досліджувані в рамках теми є об'єктивні причини виникнення трудових спорів, які в свою чергу також можна поділити на причини соціально-економічного, юридичного, організаційного, фінансово-економічного характеру.

Перша група об'єктивних причин залежить від соціально-економічного становища в державі, як наслідок причинами трудових спорів в даному випадку є низький рівень заробітної плати в окремих сферах господарства в державі; заборгованість та несвоєчасність виплати заробітної плати; поширеність невідповідності тарифних ставок та посадових окладів рівню встановленому в законодавстві; невиконання таких вимог законодавства, як невиконання належних надбавок та доплат за шкідливі умови праці, за роботу в нічний час тощо.

Другу групу об'єктивних причин складають юридичні, які полягають в недосконалості, швидкоплинності, невідповідності та застарілості норм трудового законодавства. Колізія норм права, коли різні статті по-різному трактують одні й ті ж самі суспільні відносини є доволі поширеним явищем і стає не зрозумілим, якій нормі надати пріоритет у прийнятті рішення.

До третьої групи вищезазначених причин входять причини організаційного характеру, які полягають в неправильній організації роботи на підприємстві, в установі, організації, неправильній організації здійснення трудових обов'язків працівниками. Внаслідок цього виникають випадки неправильного переміщення працівників, порушення режиму робочого часу, введення надурочних робіт тощо.

Четверту і останню групу об'єктивних причин складають фінансово-економічні, які стосуються фінансово-економічної обстановки. Сюди можна віднести проблеми нестачі власних обігових коштів в окремих галузях господарства, скорочення обсягів виробництва підприємств, збитковість виробничої діяльності в деяких галузях, зношене та фізично застаріле обладнання тощо.

Враховуючи вищевикладене, приходимо до висновку, що причини виникнення трудових спорів поділяються на суб'єктивні та об'єктивні, а останні в свою чергу поділяються на соціально-економічні, юридичні, організаційні та фінансово-економічні. Суб'єктивні причини виникають внаслідок порушень трудового законодавства працівником чи роботодавцем, а об'єктивні причини відповідно не залежать від даних сторін трудових правовідносин. На нашу думку, для зменшення кількості трудових спорів необхідно в першу чергу вдосконалити трудове законодавство шляхом ліквідації застарілих норм та колізій врегулювання окремих трудових відносин. Допомогти також може запровадження своєрідних навчальних курсів з основ трудового законодавства для роботодавців (особливо фізичних осіб) з метою підвищення їх правової свідомості та обізнаності в даній сфері.

Таким чином можна буде скоротити число трудових спорів хоча б в тій сфері, що повністю не залежить від держави.

Список літератури

1. Толкунова В. Н. Трудове право: курс лекцій. - М.: ООО «ТК Велби», 2003. - 320 с.
2. Прокопенко В. І. Трудове право України : підручник. □ К: «Консум», 1998.- 480 с.
3. Шумський П. В. Теоретико-правові проблеми вирішення трудових спорів (за чинним законодавством України) / П. В. Шумський // Юридичний вісник. - 2009. - № 3(12). - С. 55-58.
4. Трудове право : підручник [для студ. юрид. спец. вищ. навч. закл.] / В. В. Жернаков, С. М. Прилипко, О. М. Ярошенко та ін.; за ред. В. В. Жернакова. - Х.: Право, 2012. - 496 с.
5. Дараганова Н. В. Причини виникнення трудових спорів / Н. В. Дараганова // Бюлетень Міністерства юстиції України. - 2011. - № 6 (червень). - С. 44-47.

УДК 34.08

Кугук Н. С., студентка гр. КПП-171

Науковий керівник: Литвиненко В. М., к.ю.н., доцент, доцент кафедри
трудового права, адміністративного права та процесу

Чернігівський національний технологічний університет

(м. Чернігів, Україна)

ЗНАЧЕННЯ БЕЗОПЛАТНОЇ ПЕРВИННОЇ ПРАВОВОЇ ДОПОМОГИ

Право на правову допомогу, зокрема на безоплатну, гарантується Основним Законом. Проте отримати безоплатну правову допомогу стало реально лише з утворенням нормативної бази з цього питання. У 2011 році було прийнято Закон України «Про безоплатну правову допомогу». Тобто інститут безоплатної правової допомоги (БПД) з'явився в Україні не так давно. Попри це, він вже набув великого значення. БПД буває двох видів: первинна та вторинна. Частіше різні науковці приділяють свою увагу останньому. Хоча первинна допомога також відіграє велику роль в суспільстві.

Безоплатна первинна правова допомога – це вид державної гарантії, що полягає в інформуванні особи про її права і свободи, порядок їх реалізації, відновлення у випадку їх порушення та порядок оскарження рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб.

Суб'єктами права на безоплатну первинну правову допомогу є усі особи, які перебувають під юрисдикцією України. А суб'єктами надання безоплатної первинної правової допомоги в Україні є: 1) органи виконавчої влади; 2) органи місцевого самоврядування; 3) фізичні та юридичні особи приватного права; 4) спеціалізовані установи; 5) центри з надання безоплатної вторинної правової допомоги.

Первинна БПД включає такі види правових послуг: надання правової інформації; надання консультацій і роз'яснень з правових питань; складення заяв, скарг та інших документів правового характеру (крім документів

процесуального характеру); надання допомоги в забезпеченні доступу особи до вторинної правової допомоги та медіації [1].

Для того, щоб розкрити сутність первинної БПД, варто розглянути кожен зазначений вид правових послуг.

Правова інформація – будь-які відомості про право, його систему, джерела, реалізацію, юридичні факти, правовідносини, правопорядок, правопорушення і боротьбу з ними та їх профілактику тощо [2]. Надання правової інформації може допомогти суб'єкту права сформуванню своєї правосвідомості і правову культуру, правильно зрозуміти ті чи інші норми законодавства, усвідомити можливість реалізувати надані йому права, а також використати таку можливість.

Консультавання – це процес взаємодії суб'єкта надання і суб'єкта отримання правової допомоги з приводу життєвої проблеми з метою виявлення можливих правових варіантів її вирішення та їх наслідків, з'ясування шляхів і способів реалізації обраного варіанту [3, с. 140]. Під час консультавання юрист роз'яснює клієнту вимоги чинного законодавства, надає поради щодо способів та методів реалізації прав та обов'язків з окресленням усіх можливих варіантів розвитку події, зазначає усі можливі наслідки (у т. ч. негативні) та наявні ризики [4]. Тобто, якщо попередній вид передбачає отримання певних правових відомостей, то надання консультацій більш спрямовується на допомогу у виборі шляхів реалізації прав і обов'язків.

Складання правових документів – це створення та надання суб'єкту права правової інформації, матеріалізованої на відповідному носіїві (як правило, паперовому), оформленої відповідно до правових вимог та спрямованої на виникнення, зміну чи припинення прав та обов'язків суб'єкта отримання правової допомоги у проблемній ситуації [3, с. 142]. Особи можуть звертатись із проханням скласти документи з метою задоволення їхніх потреб. Документи можуть бути у виді скарги, заяви, пропозиції тощо, але не процесуального характеру.

Суб'єкти надання первинної БПД уповноважені також забезпечувати доступ особам до вторинної правової допомоги та медіації. У Законі «Про безоплатну правову допомогу» від 2 червня 2011 року міститься перелік осіб, які можуть звернутися до суб'єктів надання вторинної БПД. Тобто, на відміну від первинної, право на вторинну мають не всі особи, які перебувають під юрисдикцією України. Тому суб'єкти надання первинної БПД мають попередити заявника про це. Якщо клієнт належить до однієї з категорій осіб, що мають право на вторинну правову допомогу, то уповноважений суб'єкт повинен ознайомити його з порядком звернення до суб'єктів надання останньої. Даний вид правових послуг є досить уживаним і потрібним, оскільки він ще передбачає допомогу в отриманні та підготовці необхідних документів для отримання вторинної БПД. Адже від суб'єктів звернення вимагається низка документів, з якими буває багато труднощів та які не завжди легко самостійно зібрати.

Проаналізувавши кожен вид правових послуг первинної БПД, ми можемо помітити, що всі вони пов'язані між собою та можуть бути надані

послідовно. Тобто особа після отримання правової інформації може одержати поради щодо реалізації своїх прав. Якщо для такої реалізації необхідно скласти правові документи, на прохання суб'єкта звернення уповноважена особа надає такі послуги. А у тому разі, коли встановлено, що особа може задовольнити свої інтереси лише шляхом звернення до суб'єктів, які надають вторинну БПД, суб'єкти первинної БПД намагаються забезпечити до неї доступ.

Якісне надання первинної БПД може виключати потребу звертатися до вторинної. Внаслідок отримання правової інформації, консультації, допомоги зі складанням документа(ів), особа може повністю задовольнити свої інтереси або здатна надалі самостійно захищати їх. Така ймовірність і обумовлює значення даної допомоги.

До появи вищезгаданого Закону не всі громадяни мали змогу отримати правову допомогу через неможливість оплатити послуги адвоката. Тим самим порушувалися демократичні принципи. Зараз законодавством забороняється встановлювати плату за надання будь-якого з видів правових послуг. Це стосується і первинної, і вторинної БПД. Але, якщо порівнювати ці два види правової допомоги за критерієм доступності, то безоплатність для вторинної є майже єдиною рисою. Первинна ж, на противагу вторинній, характеризується ще й великим колом осіб, які мають право звертатися за такою допомогою, та більш розгалуженою системою суб'єктів її надання.

Торкнувшись теми доступності, вважаємо за потрібне вказати, що Закон України «Про безоплатну правову допомогу» визначає доступність одним із принципів у сфері надання такої допомоги. Іванцова А. В. зазначає, що доступність правової допомоги гарантується наявністю системи юридичних установ, здатної забезпечити населення держави доступною, всебічною та якісною юридичною допомогою [5, с. 41]. Ми вже називали суб'єктів надання первинної БПД, що містяться в законодавстві. У переліку таких суб'єктів відсутні юридичні клініки. Втім, послуги, які ними надаються, відповідають послугам первинної БПД. Зважаючи на те, що незахищені верстви населення часто звертаються до юридичних клінік та отримують там допомогу, фактично такі формування можна вважати суб'єктами надання БПД. Сенчак І. І. вважає, що позитивним розв'язанням даного питання може стати внесення змін до чинного Закону «Про безоплатну правову допомогу» щодо визначення статусу юридичних клінік як суб'єктів надання первинної та вторинної БПД [6, с. 43]. Встановлення такого статусу збільшить можливості населення задовольнити свої законні інтереси, адже не всі люди знають про такі структури.

Отже, значущість первинної БПД впливає з різноманітності послуг, що її складають. Внаслідок здійснення цих послуг підвищується правова культура людей, задовольняються їх права та інтереси, реалізується доступ до вторинної БПД тощо. Крім цього, даний вид правової допомоги характеризується високою доступністю: він є безоплатним, передбачає широке коло суб'єктів надання та суб'єктів отримання такої допомоги. А така доступність і є гарантією безперешкодного забезпечення прав населення.

Список літератури

1. Про безоплатну правову допомогу: Закон України від 02.06.2011 р. № 3460-VI // Відомості Верховної Ради України. – 2011. – № 51. – Ст. 577.
2. Про інформацію: Закон України від 02.10.1992 р. № 2657-XII // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 48. – Ст. 650.
3. Лоджук М. Т. Юридичні клініки в Україні: освіта та правова допомога: монографія / М. Т. Лоджук. – Одеса: Фенікс, 2015. – 328 с.
4. Сербіна А. Надання безоплатної правової допомоги юристами / А. Сербіна // Місцеве самоврядування. – 2018. – № 1/1 [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://i.factor.ua/ukr/journals/ms/2018/january/issue-1/1/article-33498.html>.
5. Іванцова А. В. Поняття безоплатної правової допомоги в Україні та за кордоном / А. В. Іванцова // Академія адвокатури України. – 2015. – № 3(28). – С. 40-45.
6. Сенчак І. І. Проблеми законодавчого визначення статусу юридичних клінік в Україні / І. І. Сенчак // Адвокат. – 2012. – № 11. – С. 40-44.

УДК 349.24

Кулик А. О., студентка 15 групи

Науковий керівник: Андрійв В. В., к.ю.н., доцент кафедри адміністративного, фінансового та інформаційного права

*Київський національний торговельно-економічний університет
(м. Київ, Україна)*

ДИСТАНЦІЙНА ЗАЙНЯТІСТЬ: АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ

Зважаючи на тенденції розвитку інформаційного суспільства, стандартні форми зайнятості все рідше стають затребуваними, у зв'язку з цим з'являються нові нестандартні форми зайнятості, які модернізують ринок праці й трудові відносини. Однією з таких є дистанційна зайнятість працівників, яка набуває поширення в українському суспільстві.

Актуальність обраної теми зумовлена розвитком технологій, що призвели до зростання кількості працівників, які реалізують трудову функцію поза межами приміщень роботодавця, тому щодня зростає коло питань, що пов'язані із дистанційною зайнятістю і потребують подальшого дослідження.

В Україні дистанційна зайнятість, знаходиться на стадії зародження, хоча у багатьох країнах світу це вже набуло поширення й складає серйозну конкуренцію типовим формам працевлаштування. Так, термін «дистанційна праця» не згадується в жодному законі України, тоді як у декількох місцях мова йде про працю вдома, що є одним із видів праці дистанційної (ч. 8 ст. 179 Кодексу законів про працю України (КЗпП України); ст. 18 Закону України «Про основи соціальної захищеності інвалідів в Україні» тощо).

У своїй праці Я. В. Свічкарьова, дослідивши існуючі в наукових працях дефініції, пропонує під дистанційною роботою розуміти таку форму виконання працівником трудових обов'язків, яка здійснюється поза приміщеннями роботодавця із використанням для спілкування з керівництвом та колегами інформаційних технологій [1, с. 133].

У науковій літературі виділяють як позитивні, так і негативні риси цього явища. При цьому позитивні поділяють на дві групи. По-перше, це

об'єктивна потреба окремих категорій працівників у працевлаштуванні, для яких повна зайнятість з якихось причин скрутна або небажана (працівники похилого віку, матері-одиначки, безробітна молодь без професійних навичок та ін.). Дистанційна зайнятість дозволяє працівникам поєднувати роботу за наймом з виконанням сімейних обов'язків, участю в громадському житті, підтриманням здоров'я та ін. По-друге, така зайнятість продиктована об'єктивною потребою ринку в мобільній робочій силі, викликаній глобалізацією, децентралізацією й спеціалізацією виробництва, а також появою нових технологій. Зайнятість фахівців у галузі інформаційних технологій має за визначенням гнучкий характер [2, с. 46]. Тож, працівник особисто може формувати свій робочий режим, виконувати трудову функцію в зручних для нього умовах, що позитивно відображається на його продуктивності та ефективності. Щодо роботодавця, то його користь полягає в мінімізації витрат на утримання персоналу, оренду офісного приміщення, оплати комунальних послуг, закупівлі необхідного облаштування. Для підприємств економічно вигідно є також і залучення фрілансерів. Однак фрілансер співпрацює з підприємством не на умовах трудового договору, а лише надає необхідні послуги на тимчасових умовах, в тій кількості та періоді часу, яка потрібна підприємству.

Негативні ж риси поширення дистанційної зайнятості, не лише в Україні, а й у інших державах, пов'язані насамперед з відсутністю або зниженням соціального захисту, гарантій трудових прав працівників, з браком перспективи професійного розвитку, оскільки роботодавець не зацікавлений вкладати кошти в підвищення кваліфікації працівника.

Слід наголосити, що в трудовому законодавстві така форма зайнятості нормативно не врегульована. Проте, у проекті Трудового кодексу України [3] також здійснена спроба закріпити норму про надомну роботу, що можна відзначити як позитивний момент. Так, у ст. 44 «Умова про роботу вдома» зазначено, що під час укладення трудового договору або пізніше сторони можуть домовитися про виконання працівником роботи вдома (надомну працю), якщо він має для цього необхідні умови, що відповідають вимогам охорони праці, пожежної безпеки і санітарії. Крім цього, даною нормою регулюється питання відшкодування використання у роботі працівником власного майна та відшкодування роботодавцем витрат.

М. М. Моцар достатньо ґрунтовно дослідив проблеми формування дистанційних форм зайнятості в Україні, окреслив основні проблеми їх впровадження та запропонував заходи для розв'язання даних проблем. Зокрема, ключовою проблемою називає недосконале законодавство, яке не адаптоване до міжнародних норм та відсутність мотивування підприємств до розвитку дистанційних форм зайнятості [4].

Підводячи підсумок, констатуємо, що дистанційна робота є видом найманої праці, яка виконується поза межами офісу на умовах трудового договору чи цивільно-правової угоди, використовуючи необхідні засоби праці та комунікації, які дозволяють здійснювати процес комунікації між працівником, співробітниками, керівництвом та клієнтами. Дистанційний

працівник є штатним працівником організації, що забезпечує дотримання норм трудового законодавства для найманих працівників. За результатами опитувань працівників щодо дистанційної зайнятості 88% хотіли б працювати дистанційно [5, с. 123-128]. Отже, частка дистанційної зайнятості в нашій державі може суттєво збільшитися, але за умови нормативно – правового врегулювання таких відносин та зацікавлення роботодавців в офіційному працевлаштуванні таких працівників. Ефективне застосування дистанційної роботи можливе в ІТ – сфері, коли спеціалісти інформаційних технологій матимуть змогу виконувати роботу віддалено від дому, вирішуючи проблеми в мережі Інтернет. Тому з одного боку, дистанційна зайнятість сприяє розвитку нових форм трудових відносин, а з іншого боку – не належне оформлення цих трудових відносин позбавляє працівників страхового стажу і законодавчих гарантій.

Список літератури

1. Свічкарьова Я. В. Дистанційна робота як одна із форм атипової зайнятості / Я. В. Свічкарьова // Держава та регіони. Серія: Право. – 2013. – №1 (39). – С. 129–134.
2. Муравьева А. А. Труд, основанный на знаниях: высшая школа и производство (опыт стран ЕС) / А. А. Муравьева // Труд за рубежом. – 2007. – № 1. – С. 37–58.
3. Проект Трудового кодексу України [Електронний ресурс]. - Режим доступу : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=53221
4. Моцар М. М. Міжнародні аспекти та передумови для формування дистанційної форми зайнятості в Україні [Електронний ресурс] / М. М. Моцар // Modern problems and ways of their solution in science, transport, production and education. – 2012. – Режим доступу : <http://sworld.com.ua/konfer29/517.pdf>
5. Моцар М. М. Проблеми формування дистанційних форм зайнятості в Україні / М. М. Моцар // Наукові праці МАУП. – 2013. – Вип. 2(37). – С. 123–128.

УДК 349.22:331.108.6

Лось А. Ю., студентка гр. КІПР-173

Науковий керівник: Литвиненко В. М., к.ю.н., доцент, доцент кафедри
трудового права, адміністративного права та процесу

*Чернігівський національний технологічний університет
(м. Чернігів, Україна)*

ЗАГАЛЬНІ АСПЕКТИ ДИСЦИПЛІНАРНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ПРАЦІВНИКІВ У ТРУДОВОМУ ПРАВІ

Юридична відповідальність як різновид соціальної відповідальності є важливим засобом забезпечення законності і правопорядку в країні, дотримання основних прав і свобод людини та громадянина, забезпечення належної реалізації державними органами та їх посадовими особами своїх повноважень, визначених законодавством, тобто, є істотним фактором побудови правової держави в Україні.

У сучасній науковій літературі юридичну відповідальність визначають як міру державного примусу на виконання вимог права, що містять осуд діянь правопорушника перед державою та суспільством [1, с. 2]. В свою чергу, відповідальність за трудовим законодавством – це окремий вид юридичної

відповідальності, який полягає у передбаченому нормами трудового права обов'язку однієї із сторін трудових правовідносин відповідати за вчинене трудове правопорушення і зазнати відповідних санкцій [2, с. 418].

Основними видами юридичної відповідальності у трудовому праві є дисциплінарна відповідальність та матеріальна відповідальність. У нашому дослідженні ми більш детально розглянемо саме дисциплінарну відповідальність.

Дисциплінарна відповідальність виступає важливим і складним видом юридичної відповідальності, що передбачає покладення на працівника певних санкцій за вчинений ним дисциплінарний проступок [3, с. 376]. Тобто правовою підставою застосування заходів відповідальності у трудовому праві є дисциплінарний проступок, сутність якого полягає у невиконанні або неналежному виконанні особою покладених на неї трудових або службових обов'язків [4, с.49]. За своєю суттю, дисциплінарна відповідальність у трудовому праві покликана: 1) сприяти збалансуванню інтересів роботодавця та працівника з питань праці; 2) стимулювати належну поведінку працівників з питань праці; 3) забезпечувати належний, адекватний вплив роботодавця на працівника як наслідок вчинення ним дисциплінарного проступку; 4) забезпечувати понесення працівником санкцій у вигляді дисциплінарних стягнень відповідно до характеру вчиненого проступку [5, с. 1].

Одним із основних джерел, що регулюють питання дисциплінарної відповідальності є Кодекс законів про працю (далі – КЗпП), який визначає підставу притягнення до дисциплінарної відповідальності, називає види дисциплінарних стягнень, органи, правомочні застосовувати такі стягнення, строк та порядок їх застосування, закріплює можливість оскарження та зняття дисциплінарних стягнень. Розроблений проект Трудового Кодексу (далі – Проект) також містить аналогічні положення і хоча обидва акти, на нашу думку, мають прогалини: не містять розкриття терміну «дисциплінарна відповідальність», положень про спеціальну дисциплінарну відповідальність, поверхнево розкривають підстави дисциплінарної відповідальності, а також не називають стадії притягнення суб'єктів трудових правовідносин до відповідальності тощо. Втім, необхідно наголосити на тому, що на відміну від КЗпП, Проект містить визначення таких понять як трудова дисципліна та дисциплінарний проступок, що є надзвичайно важливим для кваліфікації протиправного діяння. Зокрема, дисциплінарним проступком за Проектом визначається невиконання або неналежне виконання працівником трудових обов'язків, покладених на нього згідно з цим Кодексом, трудовим законодавством, колективним договором, правилами внутрішнього трудового розпорядку, нормативним актом роботодавця і трудовим договором [6]. З огляду на зазначене цілком актуальним є питання про доопрацювання та удосконалення Проекту.

Дисциплінарна відповідальність може бути двох видів: загальна та спеціальна. Такий поділ у юридичній науці обумовлюється, по-перше, включенням особи в той чи інший тип колективу, по-друге, належністю громадянина до організації певного виду, по-третє, характером функцій,

виконуваних особою в цій організації [7, с. 22]. Тобто, вирішуючи питання щодо притягнення конкретного порушника трудової дисципліни до дисциплінарної відповідальності, перш за все, слід враховувати правове положення в якому перебуває конкретна фізична особа.

Загальна дисциплінарна відповідальність встановлюється ст. 147 КЗпП та поширюється на всіх без винятку працівників, незалежно від трудових обов'язків, виду трудової функції та умов її виконання. Загальна дисциплінарна відповідальність полягає у застосуванні до порушників трудової дисципліни таких заходів стягнення, як догана та звільнення. За загальним правилом дисциплінарне стягнення застосовується власником або уповноваженим ним органом безпосередньо за виявленням проступку, але не пізніше одного місяця з дня його виявлення, не рахуючи часу звільнення працівника від роботи у зв'язку з тимчасовою непрацездатністю або перебування його у відпустці. Також, визначено, що дисциплінарне стягнення не може бути накладене пізніше шести місяців з дня вчинення проступку. Особливості застосування дисциплінарних стягнень закріплюються в статтях 147-1-152 КЗпП [8].

Спеціальна дисциплінарна відповідальність поширюється лише на окремо визначені категорії працівників, залежно від виду виконуваної трудової функції та особливості умов її виконання, на підставі окремих Статутів та Положень про дисципліну, які приймаються відповідними уповноваженими на те органами на підставі законів. Вона характеризується більш широким змістом дисциплінарного проступку, більш суворими санкціями, особливим порядком накладення та оскарження, застосуванням до правопорушників спеціальних засобів дисциплінарного стягнення (наприклад, пониження в класному чині, пониження в посаді), а також спеціальним суб'єктом дисциплінарного проступку. Спеціальні дисциплінарні стягнення накладаються органом, якому надано право прийняття на роботу даного працівника, окрім цього такі дисциплінарні стягнення можуть накладатися також вищестоящими органами. Також, слід зауважити, що працівники, які займають виборні посади, можуть бути звільнені тільки за рішенням органу, який їх обрав, і лише з підстав, передбачених законодавством. Необхідно також зазначити, що суб'єкти, на яких може поширювати свою дію спеціальна дисциплінарна відповідальність не виключаються законодавством з кола суб'єктів загальної дисциплінарної відповідальності [9, с. 269].

Тож, на підставі викладеного матеріалу можна виокремити такі основні відмінності між спеціальною та загальною дисциплінарною відповідальністю:

По-перше, за колом осіб, на яких поширюється відповідальність. Загальна дисциплінарна відповідальність передбачена для всіх категорій працівників, в свою чергу спеціальна відповідальність поширюється на конкретно визначені категорії працівників і застосовується на підставі спеціального законодавства України або відомчих актів (статутів чи положень про дисципліну).

По-друге, за видами стягнень. За порушення трудової дисципліни до працівника може бути застосовано тільки один з таких заходів стягнення, як догана та звільнення, але це стосується тільки загальної дисциплінарної відповідальності. При цьому, спеціальна дисциплінарна відповідальність полягає у тому, що законодавством, статутами і положеннями про дисципліну можуть бути передбачені для окремих категорій працівників й інші дисциплінарні стягнення. Наприклад, ст. 9 Дисциплінарного статуту прокуратури України до дисциплінарних стягнень відносить: догану; пониження в класному чині; пониження в посаді; позбавлення нагрудного знака "Почесний працівник прокуратури України"; звільнення; звільнення з позбавленням класного чину [10].

По-третє, за суб'єктами застосування дисциплінарних стягнень. КЗпП передбачено, що дисциплінарні стягнення застосовуються органом, якому надано право прийняття на роботу (обрання, затвердження і призначення на посаду) даного працівника [8]. При цьому, на працівників, які несуть дисциплінарну відповідальність за статутами, положеннями та іншими актами законодавства про дисципліну, дисциплінарні стягнення можуть накладатися також вищестоящими органами.

По-четверте, за строками застосування дисциплінарних стягнень. Щодо загальної дисциплінарної відповідальності, то строки її застосування чітко регламентуються КЗпП. Разом з цим, передбачені і інші строки застосування дисциплінарних стягнень, які визначаються спеціальним законодавством України і відомчими актами – статутами чи положеннями про дисципліну (Наприклад, Дисциплінарний статут Прокуратури України, Дисциплінарний статут Збройних Сил України, Дисциплінарний статут митної служби України тощо).

Отже, дисциплінарна відповідальність має досить важливе значення, оскільки саме вона у більшості випадків виступає тим вирішальним фактором який стримує від вчинення протиправного порушення. На нашу думку, майбутній Трудовий Кодекс має містити більш вичерпну інформацію стосовно дисциплінарної відповідальності, детально врегулювавши питання про застосування як загальних, так спеціальних стягнень, розтлумачивши види дисциплінарних стягнень, встановивши стадії притягнення працівника до дисциплінарної відповідальності. Такі зміни та доповнення до кодифікованого трудового акту дозволять, по-перше, забезпечити належне виконання своїх обов'язків як працівниками, так і роботодавцями, а по-друге, унеможливити або хоча б мінімізувати випадки протиправного необґрунтованого притягнення осіб до дисциплінарної відповідальності.

Список літератури

1. Петрицин Н. До питання про сутність юридичної відповідальності / Н. Петрицин // Часопис Академії адвокатури України. – 2012. – № 14. – С. 1-7.
2. Овсянко Д. Поняття відповідальності у трудовому праві / Д. Овсянко // Митна справа. – 2014. – № 6(96). – С. 417-421.
3. Трудове право України : підручник / За загальною редакцією М. І. Іншина, В. Л. Костюка, В. П. Мельника. – К.: «МП «Леся», 2015. – 532с.
4. Серета В. Адміністративна та дисциплінарна відповідальність у системі юридичної відповідальності / В. Серета // Право.ua. – 2014. – № 1. – С. 44-50.

5. Костюк В. Стадії застосування дисциплінарної відповідальності: теоретико-правовий аналіз / В. Костюк // Часопис Національного університету "Острозька академія". – 2016. – № 1(13). – С. 1-14.
6. Трудовий кодекс України: проект № 1658 (доопрацьований) від 20.05.2017 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=53221.
7. Серeda В. Дисциплінарна відповідальність: поняття, принципи та види / В. Серeda // Університетські наукові записки. – 2014. – № 1 (49). – С. 18-25.
8. Кодекс законів про працю України від 10.12.1971 // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 322-VIII – Ст. 152.
9. Обручков Р. І. Відповідальність у трудовому праві: загальний аналіз / Р. І. Обручков // Новітні кримінально-правові дослідження – 2015 : зб. наук. пр. / відп. ред. О. В. Козаченко. - Миколаїв : Іліон, 2015. - С. 267-272.
10. Постанова Верховної Ради України «Про затвердження Дисциплінарного статуту прокуратури України» від 06.11.1991 // Відомості Верховної Ради України. - 1992. - № 1796-XII. – Ст. 9.

УДК 34.08:174

Макогін Н. О., студентка гр. ППР-171

Науковий керівник: Литвиненко В.М., к.ю.н., доцент, доцент кафедри
трудового права, адміністративного права та процесу

*Чернігівський національний технологічний університет
(м. Чернігів, Україна)*

ПРОФЕСІЙНА ЕТИКА ЧЛЕНІВ ЮРИДИЧНОЇ КЛІНІКИ

За своєю сутністю юридична клініка є структурним підрозділом вищого навчального закладу III—IV рівня акредитації, що здійснює підготовку фахівців за напрямом 081 «Право» та створений як база для практичного навчання студентів і водночас слугує місцем надання безоплатної правової допомоги малозабезпеченим категоріям населення. Тобто, діяльність студентів-консультантів пов'язана із безпосередньою роботою з клієнтами, які є звичайними людьми. Це передбачає втручання в їх особисте життя, прийняття відповідальних рішень, що можуть кардинально змінити їх долю. Виходячи з цього, одним із тих чинників, які справляють вагомий ефект на результат роботи членів юридичної клініки як майбутніх правників є рівень їх моральних стандартів. Наявність певних особистих якостей юриста можна поставити в один ряд із його знаннями та творчими здібностями, що у поєднанні і складають портрет висококваліфікованого фахівця.

Виходячи із вищезазначеного, питанню професійної етики необхідно приділяти значну увагу, оскільки тільки працівники з розвиненим почуттям честі, гідності та совісті здатні правильно оцінювати свої вчинки, ефективно виконувати високу місію, підтримувати престиж своєї професії та особистості [1, с. 122]. До того ж, особливої гостроти моральні вимоги до представників юридичного фаху набувають саме у наш час час звернення суспільства до правових гуманітарних цінностей.

Термін «професійна етика» був сформований відносно нещодавно наприкінці ХХ століття [2, с. 156]. На законодавчому рівні дане поняття на сьогоднішній день не визначене, що зумовлює значну кількість його трактувань науковцями. Так, в одному з перших словників етики В. Т.

Ганжин визначає «професійну етику» як кодекси поведінки, а також засоби обґрунтування даних кодексів, соціально-культурне тлумачення культурно-гуманістичного призначення певної професії, її етносу [3, с. 389]. Л. О. Попов висловлює думку, що професійна етика — це проекція моралі в професійну сферу діяльності, в систему професійних відносин [4, с. 389]. В. І. Бакштановський та Ю. В. Согомонов вважають, що дане поняття є рефлексивною і кодифікованою частиною професійної моралі і має умовний характер [2, с. 157].

Таким чином, аналізуючи першоджерела, сформувані дефініцію професійної етики можна так — це правила поведінки, що мають моральний характер, зумовлені професійною діяльністю осіб та визначають порядок їх взаємодії з іншими людьми.

Одним із різновидів професійної етики є юридична етика, яка має безпосереднє відношення до діяльності членів юридичних клінік. Хоча студенти, які є консультантами, ще не професійні юристи, однак під час виконання своїх обов'язків вони по суті, отримуючи практичні навички, вже реалізують функцію правників. Як наслідок, до них висувуються підвищені моральні вимоги. Це зумовлює існування етичних засад діяльності учасників юридичної клініки, які включають, по-перше, наявність певних особистих рис консультантів, а по-друге — принципів їх роботи.

Спершу доцільно буде визначити ті якості, якими повинна володіти особа, яка є членом юридичної клініки. Їх можна поділити на групи за своєю спрямованістю: 1) загальні моральні та етичні риси: справедливість, гуманізм, чесність, порядність, неупередженість, почуття обов'язку, невідкупність, принциповість, гнучкість, емоційна врівноваженість, тактовність і т. д.; 2) організаторські якості: самодисципліна, наполегливість, цілеспрямованість, висока працездатність, самокритичність; 3) інтелектуальні якості: рівень професійних знань, уважність, спостережливість, мова, вміння аналізувати інформацію, формулювати гіпотези, неординарне мислення.

Поряд із тим, наявність певних особистих якостей, як-от: цинізм, нечесність, стереотипність, недбалість, імпульсивність, груба поведінка — може негативно впливати на компетентність консультантів та стати у майбутньому причиною їх професійної деформації.

Серед програмних документів юридичної клініки виділяють Етичний кодекс, який наявний не у кожній клініці, оскільки він може бути складовою частиною інших документів. Головною його метою є звернення уваги на особливі психологічні та моральні аспекти роботи у юридичній клініці. В Етичному кодексі, прийнятому Асоціацією юридичних клінік України 25 липня 2005 року, немає конкретного переліку принципів роботи членів юридичної клініки, однак аналізуючи вказані у ньому права та обов'язки консультантів [5], можна виділити певні основні засади, які є ключовими і визначальними положеннями їх професійної етики. Таким чином, члени юридичної клініки повинні:

1. Як у своїй діяльності, так і в особистому житті, забезпечувати високий рівень культури поведінки, поводити себе гідно, стримано, тактовно,

зберігати самоконтроль і витримку, при здійсненні своєї діяльності мати пристойний зовнішній вигляд.

2. Бути чесним і порядним, не вдаватися до омани, погроз, шантажування, підкупу, використання тяжких матеріальних чи особистих обставин інших осіб для досягнення своїх цілей.

3. Поважати права, законні інтереси, честь, гідність, репутацію та почуття осіб, з якими вони спілкуються (як клієнтів, так й інших консультантів).

4. Захищати інтереси клієнта сміливо і чесно.

5. Надавати правову допомогу компетентно і добросовісно. Постійно працювати над вдосконаленням своїх знань і професійної майстерності, володіти достатньою інформацією про зміни у чинному законодавстві.

6. Не допускати у своїй діяльності компромісів, що применшували б їх незалежність, з метою догодити клієнту, суду, іншим державним органам, третім особам, якщо такі компроміси розходяться з законними інтересами клієнта, перешкоджають належному наданню йому правової допомоги.

7. Не розголошувати суті звернень громадян, а також прийнятого за результатами розгляду звернення рішення.

8. Не залишати без реагування порушення закону, нетактовне і зневажливе ставлення суду та інших учасників процесу до його клієнта, його самого або клініки в цілому.

Всеукраїнським З'їздом Асоціації юридичних клінік України 19 червня 2014 року були затверджені Стандарти діяльності юридичних клінік України. Даний документ містить лише перелік принципів діяльності юридичних клінік, однак аналіз його основних положень дає можливість встановити, що робота консультантів юридичних клінік повинна базуватися на таких принципах професійної етики: законності, гуманізму, незалежності, конфіденційності, пріоритету інтересів клієнта, компетентності та професіоналізму, неприпустимості представництва клієнтів із суперечливими інтересами, безоплатності, чесності та порядності [6].

Таким чином, опрацьовані джерела, дають можливість відзначити, що відповідно до положень вищевказаних нормативних актів, сформульовані нами з їх змісту принципи професійної етики членів юридичної клініки багато в чому збігаються і, як наслідок, доцільно буде узагальнити інформацію та виокремити їх загальний перелік. Тому, до етичних принципів, на яких має бути заснована діяльність консультантів юридичної клініки, слід відносити наступні принципи: верховенства права; незалежності та демократизму; гуманізму; пріоритету прав і свобод людини і громадянина; уникнення конфлікту інтересів та об'єктивності; домінантності інтересів клієнта; недопустимості представництва клієнтів із суперечливими інтересами; конфіденційності; професіоналізму, компетентності й відданості справі; чесності і добросовісності; культури поведінки; безоплатності надання правової допомоги; поваги до діяльності юридичних клінік.

Отже, підводячи підсумки дослідження можна відзначити, що постійна робота з клієнтами, участь в їхньому житті вимагають від членів юридичної

клініки дотримання відповідних норм професійної етики. У зв'язку з цим, важливим моментом є наявність у них певних особистих рис (наприклад, справедливості, порядності, неупередженості, тактовності), а також дотримання ними під час роботи етичних принципів: чесності і добросовісності, верховенства права, конфіденційності, гуманізму та багатьох інших. На законодавчому рівні ці вимоги закріплені у таких документах як Етичний Кодекс та Стандарти діяльності юридичних клінік України.

Список літератури

1. Парасюк В. М. Імперативність моралі у професійній діяльності слідчого: філософсько-правовий вимір : автореф. дис. ...канд. юрид. наук : 12.00.12 / Парасюк В. М. - Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2008. - 16 с.
2. Богодист Т. Я. Теоретичне обґрунтування категорії «професійна етика» / Т. Я. Богодист // Збірник наукових праць Херсонського державного університету. Педагогічні науки. - 2015. - Вип. 68. - С. 155-158.
3. Гусейнов А.А., Апресян Р.Г. Этика: Учебник. - М.: Гардарики, 2000. - 472 с.
4. Попов Л. О. Этика: курс лекцій. - М.: Центр, 1998. - 160 с.
5. Етичний кодекс юридичної клініки в Україні прийнятий на З'їзді Асоціації юридичних клінік України від 25.08.2005 [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <http://pravo.legalspace.org/?news=380&lang=ukr>.
6. Стандарти діяльності юридичних клінік України схвалені Всеукраїнським З'їздом Асоціації юридичних клінік України від 19 червня 2014 року [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <https://legalclinics.in.ua/standarty-diyalnosti-yurydychnyh-klinik-ukrayiny/>

УДК 349.2

Менджул К. В., студентка гр. ТПР-161

Науковий керівник: Пузирна Н.С., к.ю.н., доцент, доцент кафедри трудового права, адміністративного права та процесу
*Чернігівський національний технологічний університет
(м. Чернігів, Україна)*

ПОНЯТТЯ, ОЗНАКИ ТА ВИДИ СТРАЙКІВ

В умовах сьогодення існують непоодинокі випадки загострення спірних ситуацій на підприємствах між роботодавцем і найманими працівниками, тобто виникнення між ними колективних трудових спорів. Існує певний порядок вирішення колективних трудових спорів примирною комісією та трудовим арбітражем. І коли всі можливі засоби вирішення колективних трудових спорів вичерпано, законодавство України передбачає можливість застосування страйку як останнього способу вирішення колективного трудового спору (конфлікту) у зв'язку з відмовою роботодавця задовольнити вимоги найманих працівників.

Можна сказати, що колективні трудові спори та страйки як крайня форма їх вияву стають частиною економічного і соціального життя нашого суспільства.

Право на страйк офіційно визнано Європейською соціальною хартією, що була прийнята Радою Європи 18 жовтня 1961 року. Європейська соціальна хартія фактично є першою багатонаціональною

угодою, що присвячена вирішенню трудових конфліктів. Хартія прямо визнала право на страйк. Так, статтею 6 Хартії, зокрема, встановлено, що з метою забезпечення ефективного здійснення права на укладання колективних договорів сторони визнають право працівників і роботодавців на колективні дії у випадках конфліктів інтересів, включаючи право на страйк, з урахуванням зобов'язань, які можуть впливати з раніше укладених колективних договорів. Пізніше, 3 травня 1996 року було підписано Європейську соціальну хартію (переглянуту), і підписано від імені України 7 травня 1999 року [1].

Як передбачає стаття 44 Конституції України ті, хто працює, мають право на страйк для захисту своїх економічних і соціальних інтересів, а порядок здійснення права на нього встановлюється законом з урахуванням необхідності забезпечення національної безпеки, охорони здоров'я, прав і свобод інших людей [2]. Згідно з цією статтею ніхто не може бути примушений до участі або до неучасті у страйку. Порядок здійснення права на страйк встановлюється законом з урахуванням необхідності забезпечення національної безпеки, охорони здоров'я, прав і свобод інших людей.

Відповідно ст. 17 Закону України «Про порядок вирішення колективних трудових спорів (конфліктів)» страйк – це тимчасове колективне добровільне припинення роботи працівниками (невихід на роботу, невиконання своїх трудових обов'язків) підприємства, установи, організації (структурного підрозділу) з метою вирішення колективного трудового спору (конфлікту) [3].

Те що поняття «страйк» закріплено на законодавчому рівні не перешкоджає науковцям висувати свої версії розуміння цього поняття.

На думку, авторів підручника «Конфліктологія» страйк - це одна з найбільш гострих і розповсюджених на підприємствах та організаціях, компаніях форм соціально-трудова конфліктів. Страйк - це груповий, організований, привселюдний (на відміну від саботажу) і цілеспрямований вплив на виробничий процес шляхом тимчасової відмови соціального суб'єкта від участі в регламентованій трудовій діяльності з метою задоволення висунутих ним органам управління вимог [4, с. 54].

Як зазначає Павлик П. М. «на відміну від примирних процедур вирішення колективного трудового спору (конфлікту), страйк – це ультимативна дія працівників, тиск на власника або уповноваженого ним органу шляхом припинення роботи з тим, щоб добитися виконання своїх вимог, неврегульованих у примирних процедурах» [5, с. 328].

Щодо основних ознак страйку, то вони містяться в ст. 17 Закону України «Про порядок вирішення колективних трудових спорів (конфліктів)». На основі цього К. Німак виділяє наступні ознаки:

- 1) страйк - це крайній засіб для задоволення вимог найманих працівників;
- 2) виявляється у призупиненні виконання працівниками своїх трудових обов'язків;
- 3) страйк - це колективна дія;

- 4) страйк - це тимчасове припинення роботи;
- 5) носить добровільний характер;
- 6) носить організований характер [6].

У свою чергу Швець Н.М. у своїй дисертації виокремила такі головні ознаки страйку, а саме:

- тимчасовість;
- колективність дій учасників страйку;
- добровільність;
- організований характер;
- проведення страйку лише працюючими найманими працівниками [7, с. 3].

Всі ці ознаки характеризують страйк як відповідь на невиконання роботодавцем чи уповноваженим ним органом вимог, які були висунуті безпосередньо працівниками.

Прогалиною чинного законодавства є те, що на законодавчому рівні хоч і визначено поняття «страйк», але не зазначено перелік видів страйку. Саме на цей недолік наголошує В. В. Лазор. Він вважає, що відсутність в українському трудовому законодавстві вказівки на різні види страйків є його недоліком, і пропонує законодавчо закріпити попереджувальний страйк як добровільне припинення роботи строком на одну годину, що допускається за рішенням трудового колективу однократно на будь-якому етапі примирних процедур або після їх завершення, про що роботодавець має бути письмово попереджений не пізніше ніж за 24 години [8, с. 353]. Думка цього вченого є досить цікавою та змістовною, адже закріплення такого виду страйку дасть змогу попередити негативні наслідки виникнення такого явища і дасть зрозуміти роботодавцю, що працівники можуть відстоювати свої права.

Ще можна виокремити такі види страйків:

- страйк «звичайний» - коли працівники припиняють виробництво й залишають свої робочі місця;

- страйк «навпаки» - конфліктери виконують свої трудові обов'язки, але відмовляються отримувати заробітну плату. Такий страйк вимагає широкого залучення громадськості та створення страйкового фонду. Цей вид страйку досить складний для адміністрації з точки зору можливого використання репресивних заходів;

- робота за правилами («італійський страйк») - працівники не припиняють роботу, а починають виконувати свої посадові обов'язки суворо за вимогами технологічних процесів, з урахуванням вимог охорони праці, екології і т. п. Наслідком найчастіше є блокування нормального темпу виробництва, нерідко його повне припинення через те, що деякі «ланки» виробництва розпадаються;

- окупаційний страйк - означає припинення роботи та висунання вимог, але працівники при цьому залишаються на своїх робочих місцях. Цей вид страйку досить ефективний у боротьбі проти штрейкбрехерів;

- пульсуючий страйк - відбувається шляхом часткового припинення роботи, наприклад на одну годину під час зміни;
- страйк солідарності - оголошується на підтримку колег, суміжників; умовою його припинення є задоволення тих вимог, із якими солідаризувались страйкарі [4, с. 61].

Отже, враховуючи вищевикладене приходимо до висновку, що страйк це – тимчасове припинення роботи працівниками задля вирішення колективного трудового спору. Основні ознаки страйку безпосередньо визначені в законодавчому тлумаченні страйку. І можна сказати, що на сьогодні існує необхідність закріплення певних видів страйків в трудовому законодавстві України.

Список літератури

1. Європейська соціальна хартія (переглянута) від 3 травня 1996 року. Офіційний переклад [Електронний ресурс]. - Режим доступу : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_062.
2. Конституція України від 28 червня 1996 року // Відомості Верховної Ради України. - 1996. - № 30. - Ст. 141.
3. Про порядок вирішення колективних трудових спорів (конфліктів) : Закон України від 3 березня 1998 року № 137/98-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1998. - № 34. - Ст. 227.
4. Смельяненко Л. М., Петюх В. М., Торгова Л. В., Гриненко А. М. Конфліктологія : навч. посіб. - К.: КНЕУ, 2003. - 315 с.
5. Павлик П. М. Трудове право України / П. М. Павлик. – К.: Університет «Україна», 2006. – 466 с.
6. Німак К. Страйк як засіб вирішення колективних трудових спорів [Електронний ресурс] / К. Німак // Юридичний журнал. – 2013. – № 8. - Режим доступу : <http://ustinian.com.ua>.
7. Швець Н. М. Право на страйк та механізм його реалізації : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : 12.00.05. / Н. М. Швець. – Х.: Нац. юрид. акад. ім. Я. Мудрого, 2008. –18 с.
8. Лазор В. В. Проблеми правового регулювання трудових спорів і конфліктів за умов формування ринкових відносин в Україні: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.05. / В. В. Лазор. - К.: КНУ ім. Шевченка, 2005. - 449 с.

УДК 349.3

Менджул К. В., студентка гр. ТПР-161

Науковий керівник: Рудик В. А., к.ю.н., доцент, завідувач кафедри трудового права, адміністративного права та процесу

*Чернігівський національний технологічний університет
(м. Чернігів, Україна)*

ЩОДО РОЗУМІННЯ ПОНЯТТЯ «ДОСТАТНІЙ РІВЕНЬ ЖИТТЯ» ЯК ЕЛЕМЕНТА КОНСТИТУЦІЙНОГО ПРАВА ЛЮДИНИ

На сучасному етапі становлення та розвитку демократичної держави особливої уваги потребує питання реалізації кожною людиною своїх конституційних прав, одним з основних яких є право на достатній життєвий рівень для себе і своєї сім'ї. У зв'язку з тим, що поняття «достатній рівень життя» не закріплені на міжнародному та законодавчому рівнях, виникають дискусії щодо розуміння даного терміну. Тому завданням нашої роботи є характеристика та надання власного розуміння категорії достатній рівень життя.

Варто звернути увагу на те, що термін «достатній рівень життя» досить часто співвідносять з категорією «рівень життя». На нашу думку ці два терміни нерозривно пов'язані один з одним.

Уперше теоретичне визначення економічного та соціального змісту категорії «рівень життя» було введено К. Марксом і розглядалося як соціально-економічна характеристика рівня задоволення фізичних, духовних і соціальних потреб людей [8]. Саме він виокремив «традиційний рівень життя», який передбачав не тільки задоволення потреб фізичного життя, а й задоволення певних потреб, породжених тими суспільними умовами, у яких люди перебувають та виховуються. Тобто рівень життя визначається рівнем розвитку економіки, виробництва, соціальної безпеки тощо.

За класичним визначенням, рівень життя – це складна комплексна соціально-економічна категорія, що виражає ступінь задоволення матеріальних і духовних потреб людини. Ця категорія слугує важливим соціально-економічним критерієм при виборі напрямів і пріоритетів економічної та соціальної політики держави, а також для планування соціально-економічного розвитку країни та її регіонів [7].

За рекомендаціями ООН, рівень життя включає сукупність таких показників, як: здоров'я, зокрема демографічні умови, їжа, одяг, фонди споживання і нагромадження, умови праці, зайнятість, організація праці, освіта, письменність, житло та його благоустрій, соціальне забезпечення.

Термін «достатній життєвий рівень» є оціночним поняттям, має відносний характер і не підлягає точному визначенню. Тому досить важко надати чітку характеристику даному поняттю.

Наприклад, Великий тлумачний словник сучасної української мови термін «достатній» визначає як той, який задовольняє що-небудь або відповідає яким-небудь потребам [5, с. 243]. Можна сказати, що достатній життєвий рівень повинен хоча би забезпечувати необхідний мінімум для існування людини.

Як зазначалось раніше, поняття достатній життєвий рівень чітко не визначено на законодавчому та міжнародному рівнях. Необхідно звернути увагу, що певні елементи цієї категорії знайшли своє відображення в Конституції України, Загальній декларації прав людини, Міжнародному пакті про економічні, соціальні і культурні права.

В ст. 48 Конституції України, зазначається, що кожен має право на достатній життєвий рівень для себе і своєї сім'ї, що включає достатнє харчування, одяг, житло [3]. З цієї статті можна виокремити три чітких елементи достатнього життєвого рівня - це достатнє харчування, одяг, житло. Виходячи з даної норми, можна сказати, що держава обмежує обсяг достатнього рівня життя, який необхідний особі для власного розвитку.

В міжнародних документах надається більш ширше розкриття цієї категорії. Зокрема, в статті 25 Загальної декларації прав людини зазначається, що кожна людина має право на такий життєвий рівень, включаючи їжу, одяг, житло, медичний догляд та необхідне соціальне обслуговування, який є необхідним для підтримання здоров'я і добробуту її самої та її сім'ї, і право

на забезпечення в разі безробіття, хвороби, інвалідності, вдовства, старості чи іншого випадку втрати засобів до існування через незалежні від неї обставини [1].

Саме в цьому документі встановлюється, що реалізація права на достатній життєвий рівень вимагає як мінімум задоволення прав на проживання, тобто достатнього харчування, одягу, житла та догляду за необхідністю, які є складовими елементами достатнього життєвого рівня. Загальна декларація прав людини уточнює, що особи, які не в змозі забезпечити виконання умов, необхідних для забезпечення достатнього рівня життя, мають право на догляд.

У статті 11 Міжнародного пакту про економічні, соціальні і культурні права зазначається, що держави, які беруть участь у цьому Пакті, визнають право кожного на достатній життєвий рівень для нього і його сім'ї, що включає достатнє харчування, одяг і житло, і на неухильне поліпшення умов життя [2].

Розглядаючи ці документи, чітко видно, що міжнародні акти більш ширше розкривають сутність достатнього життєвого рівня, а Конституція України, навпаки, обмежує цю категорію.

Щодо визначення поняття достатнього життєвого рівня існують також думки науковців, які займаються дослідженням даного питання.

Наприклад, автори підручника «Актуальні проблеми конституційного права України» під поняттям достатнього рівня життя розуміють висококалорійне харчування, достатність одягу та наявність житла, щоб людина мала можливість задовольнити свої, хоча б мінімальні потреби. Сутністю права на достатній життєвий рівень є можливість достатнього харчування, одягу, житла з метою забезпечення, досягнення певного життєвого рівня. Змістом є право на соціальне благо як гарантія існування і прояву можливостей особи. Формою є право на певні умови життя [4]. Розуміння цих науковців щодо сутності даної категорії є своєрідним, адже постає питання, що розуміється під висококалорійним харчуванням та чи можна цей елемент віднести до категорії достатній рівень життя. Використовуючи термін «мінімальні потреби» автори підручника його не конкретизують, тому кожна особа може розуміти це поняття по-різному.

На думку Андрієнка І. С. достатній життєвий рівень передбачає забезпеченість рівня доходу громадян, необхідного для задоволення їх базових (мінімальних) фізіологічних і соціальних потреб [6].

Більшість визначень, наданих науковцями терміну достатній життєвий рівень є матеріальним явищем, тобто йде мова про матеріальні цінності особи. Але не слід забувати про духовні цінності особи. Вони також відіграють значну роль в становленні особи як індивіда, є невіддільні від особистості та впливають на рівень життя населення.

Отже, аналізуючи все вище сказане, ми можемо сказати, що достатній рівень життя – це соціально-економічна категорія, яка визначає мінімальний рівень забезпечення населення матеріальними і духовними благами, задоволення їх особистих потреб і потреб сім'ї.

Список літератури

1. Загальна декларація прав людини: Документ 995_015, поточна редакція - Прийняття від 10.12.1948 [Електронний ресурс]. - Режим доступу : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015.
2. Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права: [Електронний ресурс]: Документ 995_042, чинний, поточна редакція - Ратифікація від 19.10.1973, підстава - 2148-08. - Режим доступу : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_042
3. Конституція України [Електронний ресурс]: Документ 254к/96-ВР, чинний, поточна редакція — Редакція від 21.02.2019, підстава - 2680-VIII. - Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>.
4. Актуальні проблеми конституційного права України: підручник [Електронний ресурс] / За заг. ред. А.Ю. Олійника. - К.: Видавничий дім «Скіф», 2012. - С. 552. - Режим доступу : http://www.biglib.com/book/96_Aktualni_problemi_konstituciinogo_prava_Ukraini
5. Великий тлумачний словник сучасної української мови / Уклад. і голов. ред. в.т. Бусел. – К.: Ірпінь: ВТФ «Перун», 2001. – 1440 с.
6. Достатній життєвий рівень як правова категорія [Електронний ресурс] / І. С. Андрієнко // Південноукраїнський правничий часопис. - 2015. - № 2. - С. 93-95. - Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pupch_2015_2_27.
7. Кашуба В. Д. Рівень та якість життя населення України [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <http://global-national.in.ua/archive/10-2016/190.pdf>.
8. Маркс К. Зароботна плата, цена и прибыль [Електронний ресурс] / К. Маркс, Ф. Энгельс // Избранные произведения в 3-х томах. - М.: Изд-во полит. литературы, 1966. - Т. 2 - С. 28-80. - Режим доступу : <http://politazbuka.info/biblioteka/markszm/491-marks-karl-zarabotnaya-plata-cena-i-pribyl.html>.

УДК 34.08

Позднякова Ю. Ю., студентка гр. КПР-171

Науковий керівник: Литвиненко В. М., к.ю.н., доцент, доцент кафедри
трудового права, адміністративного права та процесу
Чернігівський національний технологічний університет
(м. Чернігів, Україна)

ПРАВОВА ОСНОВА ДІЯЛЬНОСТІ ЮРИДИЧНИХ КЛІНІК В УКРАЇНІ

Юридичні клініки в Україні є, порівняно, молодими суб'єктами надання безоплатної правової допомоги. Типовим положенням про юридичну клініку вищого навчального закладу України визначено, що юридична клініка є структурним підрозділом вищого навчального закладу III – IV рівнів акредитації, що здійснює підготовку фахівців за напрямом "Право", і створюється як база для практичного навчання та проведення навчальної практики студентів старших курсів [1]. Єдиного закону, який би регулював діяльність юридичних клінік, поки не існує. Норми, які стосуються юридичних клінік, закріплені в нормативно-правових актах різної юридичної сили.

У Конституції України передбачено, що кожен має право на професійну правничу допомогу. У випадках, передбачених законом, ця допомога надається безоплатно. Кожен є вільним у виборі захисника своїх прав (ст. 59) [2]. Законодавством створені всі умови для отримання такої допомоги різними верствами населення, в тому числі малозабезпеченими. Юридичні клініки як бази для практичного навчання сприяють реалізації згаданого права.

Важливим нормативним актом, яким у своїй діяльності керуються юридичні клініки є Закон України «Про вищу освіту» від 01.07.2014. Останній визначає юридичну клініку як структурний підрозділ вищого закладу освіти [3]. Таким чином, юридичні клініки вирішують одразу дві суспільні проблеми: по-перше, надають студентам-юристам можливість здобути практичні навички, а по-друге, забезпечують право громадян на безоплатну правову допомогу.

Як зазначалося вище, юридичні клініки можуть надавати безоплатну правову допомогу, а нормативним актом, який врегульовує порядок її надання є Закон України «Про безоплатну правову допомогу» від 02.06.2011р. Згаданим Законом визначається зміст права на безоплатну правову допомогу, порядок реалізації цього права, підстави та порядок надання безоплатної правової допомоги, державні гарантії щодо надання безоплатної правової допомоги тощо [4]. Не зважаючи на те, що в даному Законі юридичні клініки не визнаються суб'єктами надання безоплатної правової допомоги, але при наданні студентами-консультантами допомоги малозабезпеченим верствам населення юридичні клініки керуються даним нормативно-правовим актом.

Одним з видів правових послуг, які надають юридичні клініки, є поширення правової інформації населенню. Згідно з Законом України «Про інформацію» від 02.10.1992 р. правова інформація – це будь-які відомості про право, його систему, джерела, реалізацію, юридичні факти, правовідносини, правопорядок, правопорушення і боротьбу з ними та їх профілактику тощо. Джерелами правової інформації є Конституція України, інші законодавчі та підзаконні нормативно-правові акти, міжнародні договори та угоди, норми й принципи міжнародного права, а також ненормативні правові акти, повідомлення засобів масової інформації, публічні виступи, інші джерела інформації з правових питань [5]. З огляду на зазначене вище, можна виокремити основні закони, якими керуються юридичні клініки у своїй діяльності: Конституція України, Закон України «Про вищу освіту», Закон України «Про інформацію», Закон України «Про безоплатну правову допомогу».

Втім, фундаментальним нормативно-правовим актом, що визначає основи функціонування та діяльності юридичних клінік в Україні є Наказ Міністерства науки та освіти України «Про затвердження Типового положення про юридичну клініку вищого навчального закладу України» від 03.08. 2006р.№592 (далі-Типове положення). Цим підзаконним нормативно-правовим актом Міністерство освіти та науки України зобов'язало всіх ректорів вищих навчальних закладів III-IV рівнів акредитації, що здійснюють підготовку за напрямом «Право», незалежно від форм власності й підпорядкування, забезпечити створення юридичних клінік та їх функціонування відповідно до згаданого Типового положення. Також, даним Положенням визначені такі основні завдання юридичних клінік: надання студентам юридичної клініки можливості набуття навичок практичної діяльності за фахом; створення місць для проходження студентами

навчальної та виробничої практики; надання громадянам соціально вразливих верств населення суспільства безоплатних юридичних консультацій; проведення заходів з правової освіти населення; забезпечення можливості спілкування студентів під час навчального процесу з фахівцями-практиками судових і правоохоронних органів, інших державних органів та органів місцевого самоврядування з питань їх діяльності; створення ефективного механізму обміну інформацією між населенням, засобами масової інформації та юридичною клінікою, що дозволить оперативно реагувати на практичні потреби громадян.

Так само, у Положенні закріплені принципи, якими керуються юридичні клініки у своїй діяльності: поваги до права, справедливості, людської гідності, спрямованості на захист прав і свобод людини; гуманізму; законності та верховенства права; об'єктивності; безоплатності надання правової допомоги; конфіденційності; компетентності та добросовісності [1].

Таким чином, Типове положення визначає юридичну клініку як спеціальний суб'єкт надання безоплатної правової допомоги.

Виходячи з того, що одним із завдань юридичної клініки є проведення заходів з правової освіти населення, то можна цілком справедливо назвати Національну програму правової освіти населення ще одним нормативно-правовим актом, яким керується юридична клініка у своїй діяльності. Національна програма правової освіти населення (далі - Програма) передбачає подальше створення необхідних умов для набуття широкими верствами населення правових знань та навичок у їх застосуванні, забезпечення доступу громадян до джерел правової інформації, а також визначає основні напрями правоосвітньої діяльності та першочергові заходи щодо їх реалізації.

Метою Програми є підвищення загального рівня правової культури та вдосконалення системи правової освіти населення, набуття громадянами необхідного рівня правових знань, формування у них поваги до права [6].

Керуючись вищевказаними нормативно-правовими актами, можна зробити висновок, що діяльність юридичних клінік регулюється великою кількістю нормативно-правових актів, але, на жаль, єдиного Закону поки що не існує. Загалом, юридичні клініки є досить перспективною ланкою у сфері надання безоплатної правової допомоги, проте потребують свого закріплення в єдиному Законі. Прийняття такого Закону, вирішило б одну з основних її проблем, а саме, підвищило б її популярність та значущість в суспільстві. Адже багато людей навіть не здогадуються про існування таких клінік. До того ж, правова культура та свідомість громадян, могла б підвищуватися за рахунок просвітніх заходів, які проводять учасники юридичних клінік.

Список літератури

1. Про затвердження Типового положення про юридичну клініку вищого навчального закладу України: наказ Міністерства освіти та науки України від 03.08.2006 р. // Офіційний вісник України. – 2006. – № 32. – С. 680.
2. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.
3. Про вищу освіту: Закон України від 01.07.2014 // Відомості Верховної Ради. – 2014. – № 37-38. – Ст. 2004.

4. Про безоплатну правову допомогу: Закон України від 02.06.2011 № 3460-VI // Відомості Верховної Ради України. – 2011. – № 51. – Ст. 577.

5. Про інформацію: Закон України від 02.10.1992 // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 1992. – № 48. – С. 650.

6. Про Національну програму правової освіти населення : указ Президента України від 18.10.2001 р. № 992/2001 // Офіційний вісник України. – 2001. – № 43. – С. 36-44.

УДК 349.3

Приходько В. О., студентка гр. ТПР-161

Науковий керівник: Рудик В. А., к.ю.н., доцент, завідувач кафедри трудового права, адміністративного права та процесу

Чернігівський національний технологічний університет

(м. Чернігів, Україна)

ДО ПИТАННЯ ПРО СИСТЕМУ СОЦІАЛЬНИХ ДОПОМОГ ДІТЯМ-СИРОТАМ ТА ДІТЯМ, ПОЗБАВЛЕНИМ БАТЬКІВСЬКОГО ПІКЛУВАННЯ

Важливою складовою соціальної політики держави є підтримка та захист соціально незахищених верст населення, зокрема дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування. Оскільки такі діти залишаються без піклування та догляду батьків, то цілком логічно, що обов'язок їх забезпечення покладається на державу. Для ефективного та достатнього захисту такої верстви необхідна дієва і досконала система організаційно-правових заходів та результативне впровадження їх на практиці. Одним з основних видів соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування є соціальна допомога.

Правова основа надання соціальних допомог дітям-сиротам та дітям, позбавленим батьківського піклування досить широка. Серед основних нормативно-правових актів варто виділити Закон України «Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування», Закон України «Про охорону дитинства», постанова Кабінету Міністрів України «Про поліпшення виховання, навчання, соціального захисту та матеріального забезпечення дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування», Порядок призначення і виплати державної соціальної допомоги на дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, грошового забезпечення батькам-вихователям і прийомним батькам за надання соціальних послуг у дитячих будинках сімейного типу та прийомних сім'ях за принципом «гроші ходять за дитиною», затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 31 січня 2007 року № 81 та деякі інші.

Низка правових актів прийнята з метою всебічного врегулювання відносин, які складаються щодо надання соціальної допомоги дітям-сиротам та дітям, позбавленим батьківського піклування, однак в реалії часто виникають труднощі у розумінні системи цих допомог, їх взаємозв'язку, а

відтак і в реалізації дітьми права на соціальних захист в повному обсязі. Відповідальною за гарантування соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування є держава. Держава повинна формувати державну політику щодо соціального захисту зазначених верств населення на принципах створення умов для реалізації права кожної дитини на виховання в сім'ї, родинності, захисту прав дітей, забезпечення права на здоровий розвиток, забезпечення соціально-правових гарантій та інше [1].

Розглянемо детальніше систему соціальних допомог дітям-сиротам та дітям, позбавленим батьківського піклування відповідно до чинного законодавства та спробуємо сформулювати власний критерій її побудови.

Різні науковці за різними критеріями формують дану систему соціальних допомог. Зокрема, Сташків Б. І. пропонує розглядати систему цих соціальних допомог наступним чином [2, с. 680-681]:

1. Допомога при усиновленні дитини-сироти або дитини, позбавленої батьківського піклування.

Така допомога надається особі, яка усиновила дитину і здійснюється за правилами і в розмірах допомоги при народженні дитини. Також, відповідно до Порядку призначення і виплати державної соціальної допомоги на дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, грошового забезпечення батькам-вихователям і прийомним батькам за надання соціальних послуг у дитячих будинках сімейного типу та прийомних сім'ях за принципом «гроші ходять за дитиною» встановлюється грошове забезпечення батькам-вихователям, прийомним батькам за догляд над такими дітьми. Розмір такої грошової допомоги вираховується на кожну дитину окремо та становить два прожиткових мінімуми для дітей відповідного віку. При цьому не береться до уваги наявність чи відсутність пенсії, аліментів, стипендії чи іншого виду соціальної допомоги. Єдине обмеження, яке встановлено - сумарний обсяг грошового забезпечення на дитину не може бути більшим, ніж п'ять прожиткових мінімумів для працездатної особи [3].

На нашу думку, такий вид соціальної допомоги дуже важливий, адже він покликаний шляхом матеріального забезпечення батьків, стимулювати усиновлення дітей і тим самим забезпечувати останніх родиною та сімейним затишком, що є одним з законодавчо закріплених принципів.

2. Допомога на дітей, позбавлених батьківського піклування, над якими встановлено опіку чи піклування.

На сьогоднішній день в Україні за різними статистичними даними наводиться кількість дітей-сиріт – 71 тис., з них лише близько 6 тисяч перебувають в інтернатах, інші найчастіше знаходяться під опікою своїх родичів. Підставою для надання такої допомоги є безпосередній факт сирітства або позбавлення батьківського піклування. Така допомога встановлюється у розмірі двох прожиткових мінімумів для дитини відповідного віку. Вона призначається на строк 12 місяців.

3. Державна соціальна допомога дітям-сиротам померлого годувальника до досягнення ними 23 років.

Законом України «Про державну соціальну допомогу особам, які не мають права на пенсію, та особам з інвалідністю» (ч. 2 ст. 5) передбачається виплата соціальної допомоги дітям-сиротам померлого годувальника до досягненнями 23 років незалежно від того чи навчаються вони в цей період, чи ні. Розмір цієї категорії соціальної допомоги визначається виходячи з розміру прожиткового мінімуму осіб, які втратили працездатність [4].

4. Грошова допомога при вступі на навчання до професійно-технічних та вищих навчальних закладів.

Така допомога надається дітям-сиротам і дітям, позбавленим батьківського піклування в розмірі не менше 2,5 неоподаткованого мінімуму доходів громадян.

Окрім цього, автор такої системи не деталізує інші види соціальної допомоги, які надаються за таких же підстав - безоплатне надання (за рахунок коштів навчального закладу, який діти-сироти та діти, позбавлені батьківського піклування закінчили) комплекту нового одягу і взуття, загальною сумою від 12 неоподаткованих мінімумів доходів громадян; безоплатне зарахування при вступі на повне державне утримання в навчальному закладі та до 23 років у період навчання або до його закінчення забезпечення безоплатно продуктами, харчуванням, одягом, взуттям та м'яким інвентарем [5].

Наскільки ефективно на практиці надається така допомога відповідній верстві населення під питанням, але встановлення їм таких додаткових гарантій при навчанні та вступі необхідне. Однак, ми вважаємо, що при вступі до професійно-технічного чи вищого навчального закладу для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування також повинна бути визначена лімітована кількість бюджетних місць; необхідно визначити осіб, які будуть зараховані за кошти держави також за результатами конкурсу між ними, щоб не було обмеження права на вступ для дітей з вищими балами чи інших категорій осіб, які мають соціальні пільги та хороші показники знань.

5. Щорічна допомога для придбання навчальної літератури в розмірі трьох соціальних стипендій.

Довгий час навколо застосування цього положення розгорталася дискусія через колізію законодавчих норм. Так, Законом України «Про забезпечення організаційно-правових умов захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування» встановлювалася виплата, яка дорівнювала трьом мінімальним розмірам соціальної стипендії, а в Постанові Кабінету міністрів України «Про поліпшення виховання, навчання, соціального захисту та матеріального забезпечення дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування» встановлювався розмір – три звичайні академічні стипендії. На сьогоднішній день, після внесення відповідних змін, така соціальна допомога у всіх нормативно-правових актах становить три соціальні стипендії.

6. Щорічна матеріальна допомога за рахунок стипендіального фонду, а також коштів, передбачених на утримання навчальних закладів, у розмірі не менш як 8 неоподаткованих мінімумів доходів.

7. Грошова допомога при працевлаштуванні після закінчення навчального закладу.

Дітям-сиротам та дітям, позбавленим батьківського піклування, які навчалися в навчально-виховних чи вищих навчальних закладах і перебували на повному державному утриманні, при працевлаштуванні отримують грошову допомогу в розмірі шести прожиткових мінімумів доходів громадян. Окрім цього, їм надається на суму від 40 неоподаткованих мінімумів доходів громадян одяг, взуття, м'який інвентар і обладнання.

Наразі відсутній встановлений та законодавчо закріплений порядок виплати такої допомоги, що викликає багато проблем на практиці, тому вважаємо за потрібне в ближчий час розробку та прийняття такого акту Кабінетом Міністрів України [1].

8. Одноразова грошова допомога при працевлаштуванні після закінчення навчального закладу осіб, які перебували під опікою та піклуванням у розмірі шести прожиткових мінімумів.

Знову зазначаємо про те, що в даній класифікації не деталізовано таку соціальну допомогу, адже окрім грошової у вищезазначеному розмірі, законодавство передбачає і видачу одягу та взуття на загальну суму не менше 16 неоподаткованих мінімумів доходів громадян.

9. Одноразова грошова допомога після досягнення 18-річного віку. Деталізовано надання такого виду соціальної допомоги Порядком надання одноразової допомоги дітям-сиротам та дітям-позбавленим батьківського піклування, після досягнення 18-річного віку. Розмір цієї допомоги встановлюється Кабінетом Міністрів України та виплачується районними відділами (управліннями) освіти. Кошти виділяються з місцевого бюджету відповідно до списків дітей, яким виповнюється 18 років, які щорічно складає Служба у справах дітей.

10. Державна соціальна допомога на дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування. Вона виплачується з коштів державного бюджету батькам-вихователям або прийомним батькам на кожну дитину окремо у грошовій формі і становить два прожиткові мінімуми для дітей відповідного віку, а якщо мова йде про дитину, яка навчається у віці 18-23 роки, то як два прожиткових мінімуми для працездатних осіб. У разі отримання дитиною пенсії, аліментів, стипендії чи іншої державної допомоги розмір соціальної допомоги буде визначатися як різниця між двома прожитковими мінімумами та розміром зазначених виплат.

Також дітям-сиротам та дітям, позбавленим батьківського піклування, у яких немає власного житла законодавством встановлюється їх право на зарахування до квартирної обліку за їх місцем проживання за відповідною заявою, а після досягнення ними 18 років протягом місяця вони повинні бути забезпечені соціальним житлом до надання їм житлового приміщення для постійного проживання [1].

Бурлака О. наводить класифікацію соціальної допомоги даної категорії осіб за різними критеріями. Залежно від форми надання виділяє державні соціальні допомоги дітям-сирота та дітям, позбавленим батьківського

піклування, що виплачуються у грошовій формі та ті, які надаються у натуральній формі. За періодичністю виплати □ одноразові та багаторазові. Залежно від моменту та умов набуття права на такі допомоги та втрати цього права, передбачає постійні безумовні (права на їх виплату виникає з моменту набуття дитиною відповідного статусу), безумовне (при досягненні такими дітьми відповідного віку) а спеціальні (за наявності сукупності певних умов чи юридичного факту) [6, с. 92].

Погоджуємося з останньою класифікацією, тому що вона містить в основі вдалий не тільки теоретично, а й практично, критерій та поєднує майже всі соціальні допомоги.

Підсумовуючи вищезазначене можемо сказати, що підтримка, захист та належне соціальне забезпечення дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування є важливим завданням та обов'язком держави. Більшою мірою вона це реалізує шляхом надання соціальних допомог. Законодавством встановлено досить багато таких допомог, які розкидані по низці нормативно-правових актів, різних як за змістом, так і за юридичною силою. Все це зумовлює труднощі як для розуміння в теорії, так і для застосування на практиці.

Ми пропонуємо побудувати систему соціальних допомог дітям-сиротам та дітям, позбавленим батьківського піклування згрупувавши їх наступним чином:

- допомоги щодо навчання (включаючи пільги на вступ, грошову допомогу та забезпечення одягом, взуттям тощо);
- допомоги при працевлаштуванні;
- допомога для розвитку особистості та задоволення соціальних потреб (надання іграшок, спортивного інвентарю, пільги на проїзд та інше);
- допомога при усиновленні, встановленні опіки та піклуванні, яка надається батькам-вихователям та прийомним батькам;
- інші грошові допомоги (матеріальні виплати як одноразові, так і постійні, які не входять в попередні категорії).

Список літератури

1. Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування [Електронний ресурс]: Закон України від 13.01.2005 р. № 2342-IV. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/ru/2342-15>.
2. Сташків Б. І. Право соціального забезпечення. Особлива частина: навчальний посібник / Б. І. Сташків // Чернігів: ПАТ «ПВК «Десна». – 2018. – 1092 с.
3. Про затвердження Порядку призначення і виплати державної соціальної допомоги на дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, грошового забезпечення батькам-вихователям і прийомним батькам за надання соціальних послуг у дитячих будинках сімейного типу та прийомних сім'ях за принципом «гроші ходять за дитиною» [Електронний ресурс]: Постанова Кабінету Міністрів України від 31 січня 2007 року № 81. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/81-2007-п>.
4. Про державну соціальну допомогу особам, які не мають права на пенсію, та особам з інвалідністю [Електронний ресурс]: Закон України від 18.05.2004 р. № 1727-IV. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1727-15>.
5. Бурлака О. Види соціальної допомоги дітям-сиротам та дітям, позбавленим батьківського піклування / О. Бурлака // Підприємство, господарство і право. – 2016. – С. 89-93.

УДК 349.2

Селецький О. В., к.ю.н., доцент, доцент кафедри трудового права, адміністративного права та процесу
*Чернігівський національний технологічний університет
(м. Чернігів, Україна)*

ПОНЯТТЯ ТА СУТНІСТЬ ТРУДОВОЇ ПРАВОСУБ'ЄКТНОСТІ

Трудову правосуб'єктність необхідно розглядати як правосуб'єктність галузеву, як різновид загальної правосуб'єктності. Вітчизняна юридична наука одностайно визнає правосуб'єктність як самостійну правову категорію, однак з приводу її змісту виникають певні розбіжності у науковців, в тому числі, якщо мова йде про трудову правосуб'єктність працівника чи роботодавця.

Варто відзначити, що у трудовому праві трудова правосуб'єктність виступає важливою правовою конструкцією, за якою стоять конкретні носії трудових прав і обов'язків - працівник і роботодавець, що володіють певними інтересами, цілями і завданнями. При цьому дана юридична конструкція в першу чергу базується на трудових правовідносинах, що знаходяться в центрі уваги трудового права.

Відсутність законодавчого визначення трудової правосуб'єктності водночас примножує значення трудової правосуб'єктності, яка за своєю суттю надає фізичній особі можливість мати суб'єктивні права і нести юридичні обов'язки. Трудова правосуб'єктність як і будь-яка інша юридична категорія має відповідну структуровану форму, що включає в себе, передусім, два базових складники: трудову правоздатність і трудову дієздатність.

За своєю правовою природою трудова правосуб'єктність є відображенням соціально-економічного та правового розвитку суспільства й держави у сфері праці. Трудова правосуб'єктність як правова категорія невіддільна від учасників того кола суспільних відносин, що підпадають під сферу регулюючого впливу норми трудового права і за своєю суттю вона надає можливість мати суб'єктивні права і нести юридичні обов'язки. Трудова правосуб'єктність є складною юридичною конструкцією, за якою стоять конкретні носії суб'єктивних прав і обов'язків, і вона наділена незаперечними соціально-юридичними якостями. Соціальні якості тісним чином пов'язані з особистістю працівника, а юридичні – з його законним визнанням суб'єкта трудових правовідносин. Її можна розглядати як певну міру свободи і вибору, в рамках якої учасники суспільних відносин, які входять у предмет трудового права, можуть здійснювати суб'єктивні права і нести суб'єктивні обов'язки [1, с. 137].

Досліджуючи правосуб'єктність у трудовому праві, В. Л. Костюк дійшов висновку, що її потрібно розглядати в об'єктивному та суб'єктивному контексті. В об'єктивному значенні трудова правосуб'єктність – це система норм трудового права, які регламентують правові властивості суб'єктів трудового права, їх трудові права, обов'язки, повноваження у сфері праці, а

також відповідальність, визначають правові механізми їх реалізації (набуття, виконання, понесення). У суб'єктивному значенні, продовжує вчений, трудова правосуб'єктність – це передбачена нормами трудового права властивість особи (інших уповноважених суб'єктів) мати, володіти, а також здійснювати (набувати, реалізовувати, виконувати) трудові права та обов'язки, а в окремих випадках – відповідно до закону здійснювати повноваження у сфері праці, а також нести юридичну відповідальність за їх невиконання чи неналежне виконання [2, с. 7, 21].

Ю. П. Орловський відзначає, що трудова правосуб'єктність являє собою особливу властивість суб'єктів трудового права, їх здатність мати права та обов'язки (правоздатність), здатність своїми діями набувати права і створювати для себе юридичні обов'язки, а також нести відповідальність за скоєні правопорушення (діездатність). Правосуб'єктність є передумовою наділення суб'єкта трудового права суб'єктивними правами й обов'язками, тобто дає особам, організаціям та органам можливість брати участь у правовідносинах [3, с. 461].

Схожу позицію відстоював і В. І. Прокопенко, на думку якого саме правосуб'єктність являє собою визнану державою можливість громадянина бути суб'єктом трудового права. Тому правосуб'єктність є лише передумовою до використання права, а не саме його використання. Право на працю мають всі громадяни, що досягли встановленого віку. Проте правового статусу працівника набувають лише ті громадяни, які вступають у трудові відносини. В основі трудової правосуб'єктності лежить здатність до праці, що обумовлюється фізичними і розумовими здібностями [4, с. 99]. Аналогічні міркування з приводу цього висловлюють В. М. Вишневецький та Н. А. Липська, наголошуючи, що без такої правової властивості, як правосуб'єктність, учасники суспільних відносин не зможуть набувати прав та обов'язків [5, с. 390].

Б. К. Бегічев трудову правосуб'єктність також розглядав як соціально-юридичну властивість, якою держава наділяє особу відповідно до потреб суспільного розвитку у сфері трудових відносин [6, с. 62]. Це своєрідне «право на працю», пише Ю. В. Светлічний, тобто можливість мати суб'єктивні права. Правосуб'єктність є юридичним «потенціалом» особи, який дозволяє за певних умов набути ті чи інші суб'єктивні права [7, с. 181].

У свою чергу, Л. В. Котова вважає, що правову категорію «трудова правосуб'єктність працівника» через її важливість слід закріпити в новому Трудовому кодексі і викласти таким чином: «трудова правосуб'єктність працівника – це визначена трудовим законодавством здатність мати, здійснювати і реалізовувати трудові права й обов'язки і нести відповідальність за здійснення трудового правопорушення» [8, с. 49]. Н. П. Черноморченко зазначає, що трудова правосуб'єктність – це визнана державою здатність мати й особисто реалізовувати трудові права і обов'язки, а також здатність нести самостійну юридичну відповідальність за порушення або невиконання своїх трудових обов'язків [9, с. 10-14].

З огляду на зазначене, можна дійти висновку, що трудова правосуб'єктність – це явище, яке передуює виникненню трудових правовідносин та є найважливішою передумовою набуття особою статусу суб'єкта трудового права. Правосуб'єктність як юридична категорія спрямована передусім на визначення кола осіб, які можуть бути носіями трудових прав та обов'язків. Вона вказує на певні властивості фізичної особи, за наявності яких остання може вступити у трудові правовідносини.

Розглядаючи трудову правосуб'єктність, більшою мірою автори оперують у різний спосіб такими правовими категоріями, як правовідносини, що породжені нормою права, можливість бути суб'єктом трудового права, участь у трудовому правовідношенні, що породжує розпорошеність розуміння розглядуваного правового явища.

Список літератури

1. Зайцева О. Б. Трудовая правосубъектность как юридическая категория и ее значение в правовом регулировании трудовых отношений: дис. ... доктора юрид. наук: спец. 12.00.05. / Зайцева Ольга Борисовна. – М., 2008. – 474 с.
2. Костюк В. Л. Правосуб'єктність у трудовому праві: проблеми теорії та практики: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня док. юрид наук: спец 12.00.05 «Трудове право; право соціального забезпечення» / В. Л. Костюк. – К., 2013. – 35 с.
3. Словарь по трудовому праву / отв. ред. проф. Ю. П. Орловский. – М. : Изд-во БЕК, 1998. – 600 с.
4. Прокопенко В. І. Трудове право України : підручник / В. І. Прокопенко. – Х. : Консум, 1998. – 480 с.
5. Вишневецький В. М. Поняття та ознаки трудової правосуб'єктності трудового колективу / В. М. Вишневецький, Н. А. Липська // Людина, суспільство, держава: правовий вимір в сучасному світі: матеріали IV Міжнар. наук.-практ. конф.; м. Київ, 27 лютого 2014 р. – К. : МП Леся, 2014. – С. 390–392.
6. Бегичев Б. К. Трудовая правоспособность советских граждан / Б. К. Бегичев – М.: Юрид. лит., 1972 – 248 с.
7. Светлічний Ю. В. Щодо визначення правового статусу суб'єктів трудових правовідносин / Ю. В. Светлічний // Трудове право та проблеми соціального захисту населення в контексті правової держави : матеріали наук.-практ. конф. ; м. Харків, 24–25 вересня 2010 р. / за ред. В. С. Венедіктова. – Х. : Українська асоціація фахівців трудового права, Харківський економіко-правовий університет, 2010. – С. 178–183.
8. Котова Л. Правовий статус працівників у сучасній доктрині трудового права / Л. Котова // Проблеми правового забезпечення праці та соціального захисту населення України в сучасних умовах: збірник матеріалів круглого столу / за ред. канд. Л. П. Шумної. – Чернігів: КП «Видавництво “Чернігівські береги”», 2007. – С. 46–53.
9. Черноморченко Н. П. Субъекты советского трудового права : автореф. дисс. канд. юрид. наук : спец. 12.00.05 «Трудовое право; право соціального забезпечення» / Н. П. Черноморченко ; Саратов. юрид. ин-т. – Саратов: 1969. – 16 с.

УДК 349.2

Сидоренко Є. В., к.ю.н., доцент кафедри «Правознавства»

Чернігівський інститут імені Героїв Крут приватного акціонерного товариства «Вищий навчальний заклад «Міжрегіональна академія управління персоналом»

(м. Чернігів, Україна)

ДОПОМОГА У ЗВ'ЯЗКУ З БЕЗРОБІТТЯМ

Безробіття - це явище, коли частина економічно активного населення є бездіяльною (не працює) через відсутність відповідної роботи.

Безробітними відповідно до Закону України «Про зайнятість населення» [1] визнаються працездатні громадяни працездатного віку, які через відсутність роботи не мають заробітку або інших передбачених законодавством доходів і зареєстровані у державній службі зайнятості як такі, що шукають роботу, та готові приступити до підходящої роботи, а також особи з інвалідністю, які не досягли пенсійного віку, які не працюють та зареєстровані як такі, що шукають роботу.

Соціальний захист громадян від безробіття є пріоритетним напрямом розвитку України у сфері державної соціальної політики.

Соціальний захист від безробіття здійснюється на основі Конституції України [2], Основ законодавства України про загальнообов'язкове державне соціальне страхування, Законів України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття» [3], «Про зайнятість населення» [1], інших нормативно-правових актів, що регулюють відносини у сфері страхування на випадок безробіття, норм міжнародних договорів України, згоду на обов'язковість яких надано Верховною Радою України.

Правові, фінансові та організаційні засади загальнообов'язкового державного соціального страхування на випадок безробіття визначає Закон України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття» [3].

Вказаним Законом визначаються види забезпечення та соціальні послуги.

Застрахованими особами є наймані працівники; особи, які виконують роботи (надають послуги) згідно з цивільно-правовими договорами; військовослужбовці Збройних Сил України, Державної прикордонної служби України, внутрішніх військ, інших військових формувань, утворених відповідно до законів України, Служби безпеки України, Служби зовнішньої розвідки України, Державної спеціальної служби транспорту, особи рядового і начальницького складу Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації України, органів внутрішніх справ, органів і підрозділів цивільного захисту, особи начальницького складу податкової міліції, а також особовий склад воєнізованих аварійно-рятувальних служб (формувань), створених відповідно до законодавства на постійній основі, крім військовослужбовців строкової служби, а у випадках, передбачених цим Законом, інші особи (громадяни України, іноземці, особи без громадянства, які постійно проживають в Україні, якщо інше не передбачено міжнародним договором України, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України), на користь яких здійснюється страхування на випадок безробіття [3].

Згідно з порядком надання допомоги у зв'язку з безробіттям, у тому числі одноразової її виплати для організації безробітним підприємницької діяльності, допомога у зв'язку з безробіттям призначається центрами зайнятості.

Право на допомогу у зв'язку з безробіттям зберігається у разі настання перерви страхового стажу з поважних причин, якщо особа протягом місяця

після закінчення цієї перерви зареєструвалася в установленому порядку в державній службі зайнятості як безробітна [1].

Застрахованим особам, які втратили роботу з незалежних від них обставин і визнані в установленому порядку безробітними та протягом 12 місяців, що передували початку безробіття, працювали на умовах повного або неповного робочого дня (тижня) не менше 26 календарних тижнів та сплачували страхові внески, мають право на допомогу у зв'язку з безробіттям залежно від страхового стажу.

Право на допомогу у зв'язку з безробіттям зберігається у разі настання перерви страхового стажу з поважних причин, якщо особа протягом місяця після закінчення цієї перерви зареєструвалася в установленому порядку в державній службі зайнятості як безробітна.

Поважними причинами є [1]:

1) навчання в професійно-технічних та вищих навчальних закладах, клінічній ординатурі, аспірантурі, докторантурі з денною формою навчання;

2) строкова військова служба;

3) здійснення догляду непрацюючою працездатною особою за особою з інвалідністю I групи або дитиною з інвалідністю віком до 16 років, а також за пенсіонером, який за експертним медичним висновком потребує постійного стороннього догляду, а також за літнім, який досяг 80-річного віку;

4) здійснення догляду непрацюючою працездатною особою (мати, батько, опікун) за трьома та більше дітьми віком до 16 років;

5) період проживання разом з чоловіком (дружиною) військовослужбовцем, крім військовослужбовців строкової служби, у місцевостях, де не було можливості працевлаштування за спеціальністю, але не більше 10 років;

б) інші поважні причини, передбачені законодавством України.

Особи, визнані в установленому порядку безробітними, які протягом 12 місяців, що передували початку безробіття, працювали менше 26 календарних тижнів, а також особи, які бажають відновити трудову діяльність після тривалої (більше 6 місяців) перерви, мають право на допомогу у зв'язку з безробіттям без урахування страхового стажу. Застрахованим особам, які втратили роботу з незалежних від них обставин і визначені у встановленому порядку безробітними та протягом 12 місяців, що передували початку безробіття, працювали на умовах повного або неповного робочого дня (тижня) не менше 26 календарних тижнів та сплачували страхові внески, допомога у зв'язку з безробіттям визначається у відсотках до їх середньої заробітної плати (доходу) залежно від страхового стажу [1]:

1) до 2 років – 50%;

2) від 2 до 6 років – 55%;

3) від 6 до 10 років – 60%;

4) понад 10 років – 70%.

Залежно від тривалості безробіття допомога у зв'язку з безробіттям зменшується і виплачується у відсотках до визначеного розміру:

перші 90 календарних днів – 100%; протягом наступних 90 календарних днів – 80%; у подальшому – особам, які звільнилися з останнього місця роботи за власним бажанням без поважних причин і визнані в установленому порядку безробітними та протягом 12 місяців, що передували початку безробіття, працювали на умовах повного або неповного робочого дня (тижня) не менше 26 календарних тижнів і сплачували страхові внески, виплата допомоги у зв'язку з безробіттям у перші 90 календарних днів не здійснюється [1].

Виплата допомоги починається з 91-го календарного дня у розмірі 80% до визначеного розміру. Допомога у зв'язку з безробіттям виплачується з 8-го дня після реєстрації застрахованої особи в установленому порядку в державній службі зайнятості. Загальна тривалість виплати допомоги у зв'язку з безробіттям не може перевищувати 360 календарних днів протягом двох років. Для осіб передпенсійного віку (за два роки до настання права на пенсію) тривалість виплати допомоги у зв'язку з безробіттям не може перевищувати 720 календарних днів [1].

Список літератури

1. Закон України «Про зайнятість населення» від 05.07.2012 № 5067-VI // Відомості Верховної Ради. – 2013. – № 24. – Ст. 243.
2. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.
3. Закон України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття» від 02.03.2000 № 1533-III // Відомості Верховної Ради України. – 2000. – № 22. – Ст. 171.

УДК 349.2:331.45-053.6

Ткач О. Ю., студентка гр. КІР-173

Науковий керівник: Литвиненко В. М., к.ю.н., доцент, доцент кафедри
трудового права, адміністративного права та процесу

*Чернігівський національний технологічний університет
(м. Чернігів, Україна)*

ПРО ОХОРОНУ ПРАЦІ НЕПОВНОЛІТНІХ В УКРАЇНІ

Залучення до праці неповнолітніх є загальноприйнятою практикою у багатьох країнах світу. Як в розвинених європейських, так і в державах третього світу, діти з раннього віку беруть на себе частину трудових обов'язків у родині, виконуючи ту або іншу роботу, яка відповідає їх віку та можливостям. Законодавство України дозволяє неповнолітнім працевлаштовуватися офіційно та отримувати відповідну винагороду, зокрема у ст. 43 Конституції України зазначено, що кожен має право на працю, що включає можливість заробляти собі на життя працею, яку він вільно обирає або на яку вільно погоджується [1]. У той же час, неповнолітні потребують особливого правового захисту, що зумовлено передусім їх фізичною та розумовою незрілістю, а також забезпечення умов для

нормального розвитку та освіти, адже, говорячи про дітей у контексті трудових відносин, перш за все потрібно пам'ятати про статті 43 та 52 Конституції України. У них зазначається, що використання праці неповнолітніх на небезпечних для їх здоров'я роботах забороняється, а експлуатація дитини переслідується законом [1].

Кодекс законів про працю України зазначає, що неповнолітні, тобто особи, що не досягли вісімнадцяти років, у трудових правовідносинах прирівнюються у правах до повнолітніх, а в галузі охорони праці, робочого часу, відпусток та деяких інших умов праці користуються пільгами, встановленими законодавством України [2].

Зокрема, згідно зі ст. 188 КЗпП не допускається прийняття на роботу осіб молодше 16 років. Як виняток, за згодою одного із батьків або особи, що його замінює, можуть прийматись на роботу особи, які досягли 15 років. Крім того, для підготовки молоді до продуктивної праці допускається прийняття на роботу учнів загальноосвітніх шкіл, професійно-технічних і середніх спеціальних навчальних закладів для виконання легкої роботи, що не завдає шкоди здоров'ю і не порушує процесу навчання, у вільний від навчання час по досягненні ними чотирнадцятирічного віку за згодою одного з батьків або особи, що його замінює [2]. На нашу думку, такі вікові обмеження встановлені Законом тому що діти молодшого віку не є спроможними виконувати роботу належним чином без певної шкоди для їх фізіологічного та психічного здоров'я. Хоча, у законопроекті №1658 (Проект Трудового кодексу України) закріплюється можливість працювати дітям і до настання 14 років, зокрема у сфері кіно, театру та інших творчих видах діяльності [4]. Для неповнолітніх працівників законодавством про працю встановлено також скорочену тривалість робочого часу, при цьому заробітна плата працівникам молодше вісімнадцяти років при скороченій тривалості щоденної роботи виплачується в такому самому розмірі, як працівникам відповідних категорій при повній тривалості щоденної роботи (ст. 194 КЗпП). Працівникам віком до 18 років надається щорічна основна відпустка тривалістю 31 календарний день у зручний для них час (ст. 75 КЗпП та ст. 6 Закону про відпустки), натомість тривалість відпустки повнолітніх працівників становить 24 календарних днів [2; 5]. Зокрема, якщо за загальним правилом право на щорічні основну та додаткові відпустки повної тривалості у перший рік роботи настає після закінчення шести місяців безперервної роботи на даному підприємстві, то для неповнолітніх таке право виникає до настання шестимісячного терміну безперервної роботи на такому підприємстві [5]. Крім того, законодавством передбачено, що діти, які працюють і продовжують навчання, мають право на додаткові оплачувані відпустки, які надаються їм для складання іспитів. Ураховуючи особливості незрілого організму, у ст. 190 КЗпП законодавець встановлює, що забороняється залучення дітей до найгірших форм дитячої праці, участі у важких роботах і роботах із шкідливими або небезпечними умовами праці, а також на підземних роботах та до праці понад встановлений законодавством скорочений робочий час.

До найгірших форм дитячої праці належить, зокрема, робота, яка за своїм характером чи умовами, в яких вона виконується, може завдати шкоди фізичному або психічному здоров'ю дитини.

Також забороняється залучати осіб молодше 18 років до підймання і переміщення речей, маса яких перевищує встановлені для них граничні норми.

Крім того, забороняється залучати працівників молодше 18 років до нічних, надурочних робіт і робіт у вихідні дні (ст. 192 КЗпП).

Положення щодо праці неповнолітніх також, беззаперечно, знаходять відображення і у міжнародних нормативно-правових актах. Перш за все, звернімося до Конвенції ООН про права дитини (ратифікована Постановою Верховної Ради від 27 лютого 1991 р. № 789-ХІІ), яка закріплює право дитини на захист від економічної експлуатації та від виконання роботи, яка може становити небезпеку для її здоров'я, перешкоджати її фізичному, розумовому, духовному, моральному та соціальному розвитку. Конвенція ООН про права дитини зобов'язує держави-учасниці захищати дітей від експлуатації у будь-якій формі, здатній завдати їм моральної, фізичної, психічної чи іншої шкоди [3].

Питання прав дітей регулюється також Конвенціями Міжнародної організації праці. Серед них можна виділити Конвенцію МОП №138 про мінімальний вік прийому на роботу, прийняту у 1973 році, Конвенцію МОП №182 про усунення найгірших форм дитячої праці (1999 р.) та інші.

Не зважаючи на чітке регулювання праці неповнолітніх законодавством України, відповідність його міжнародним договорам, врахування всіх нюансів та особливостей неповнолітніх працівників як таких, що потребують особливих умов праці, на практиці працевлаштування неповнолітніх є досить складним. Перш за все, роботодавці неохоче беруть на роботу працівників, що не досягли 18 років (зокрема через встановлені законом подовжені відпустки, скорочений робочий час, підвищену оплату праці, умови звільнення) та нерідко налаштовують інших працівників проти цієї вікової категорії. Має місце й думка, що залучення неповнолітніх призводить до дискримінації всіх інших працівників на підприємстві, нібито переваги й пільги отримує не той, хто є кращим фахівцем, а той, хто молодший. Такі ситуації нерідко призводять до конфліктів на виробництві та зменшують шанси неповнолітніх працівників отримати бажане робоче місце.

У свою чергу, це призводить до того, що неповнолітні влаштовуються на роботу неофіційно, і, безумовно, не отримують всіх пільг, передбачених законодавством, вимушено погоджуючись на умови, що диктує їм роботодавець.

Та не зважаючи на такі труднощі, законодавство в галузі охорони праці неповнолітніх є цілком виправданим, адже вони менш досвідчені та вразливіші для експлуатації і зазнають імовірно більшої шкоди на виробництві, аніж старші працівники. Хочеться сподіватися, що у майбутньому якщо й не всі, то більшість роботодавців при прийомі на роботу

будуть керуватися не лише власною вигодою, а й інтересами юних працівників, надаючи їм змогу отримати необхідний досвід та навички.

Список літератури

1. Конституція України : станом на 1 верес. 2018 р. // Верховна Рада України. - Харків : Право, 2016. - 82 с.
2. Кодекс законів про працю України [Електронний ресурс]: Закон України від 10.12.1971 № 322-VIII. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08>.
3. Задорожній О. В. Конвенція про права дитини 1989 / Українська дипломатична енциклопедія: У 2-х т. // Редкол.: Л. В. Губерський (голова) та ін. - К: Знання України, 2004 - Т. 1 - 760с.
4. Трудовий кодекс України: проект № 1658 (доопрацьований) від 20.05.2017 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=53221.
5. Про відпустки [Електронний ресурс]: Закон України від 15.11.1996 № 504/96-ВР. – Режим доступу: <https://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/504/96-вр>.

УДК 347.921.8

Хименко А. О., студентка гр. ППР-171

Науковий керівник: Литвиненко В. М., к.ю.н., доцент, доцент кафедри трудового права, адміністративного права та процесу

Чернігівський національний технологічний університет

(м. Чернігів, Україна)

ВИДИ БЕЗОПЛАТНОЇ ПРАВОВОЇ ДОПОМОГИ

Кожна людина, яка народжена є вільною та набуває права, які забезпечені рядом актів, зокрема, Загальною декларацією прав людини від 1948 року. Для кожної демократичної та правової держави пріоритетом є не тільки гарантування дотримання прав і свобод задекларованих у законодавстві, але й створення ефективного механізму, який би міг забезпечити їх реалізацію. Проте, зважаючи на необізнаність пересічної людини у системі своїх прав та недостатньої поінформованості про їх реалізацію, досить часто вона не може їх реалізувати. На жаль, саме правова необізнаність, часто створює бар'єр для реалізації та захисту прав суб'єкта правовідносин гарантованих законодавством.

Задля забезпечення прав та свобод людини і гарантування їх реалізації, у ряді країн світу (у тому числі в Україні) запроваджено систему безоплатної правової допомоги.

Відповідно до ст. 59 Конституції України, визначено, що кожен має право на професійну правничу допомогу, а у випадку вказаних у законі, її можна отримати безкоштовно [1]. Для реалізації цього права у 2011 році було прийнято Закон України «Про безоплатну правову допомогу», а також у 2015 році, Президентом України затверджено Національну стратегію у сфері прав людини на період до 2020 року.

Законодавець класифікував безоплатну правову допомогу на первинну правову допомогу і вторинну правову допомогу. Між ними існує цілий ряд відмінностей, які є суттєвими і стосовно суб'єктів надання й отримання правової допомоги.

Втім спочатку потрібно розглянути кожен із видів правової допомоги. Законодавець чітко дає визначення: безоплатна первинна правова допомога - це вид державної гарантії, що полягає в інформуванні особи про її права і свободи, порядок їх реалізації, відновлення у випадку їх порушення та порядок оскарження рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб.

Пункт 2 статті 7 Закону України «Про безоплатну правову допомогу» визначає, що безоплатна первинна правова допомога включає такі види правових послуг: 1) надання правової інформації; 2) надання консультацій і роз'яснень з правових питань; 3) складення заяв, скарг та інших документів правового характеру (крім документів процесуального характеру); 4) надання допомоги в забезпеченні доступу особи до вторинної правової допомоги та медіації.

Безоплатна вторинна правова допомога - це вид державної гарантії, що полягає у створенні рівних можливостей для доступу осіб до правосуддя.

Безоплатна вторинна правова допомога включає такі види правових послуг: 1) захист; 2) здійснення представництва інтересів осіб, що мають право на безоплатну вторинну правову допомогу, в судах, інших державних органах, органах місцевого самоврядування, перед іншими особами; 3) складення документів процесуального характеру [2].

Тобто, змістом первинної безоплатної правової допомоги є: надання консультацій та роз'яснень із правових питань, усних і письмових довідок щодо положень чинного законодавства України, складання заяв, скарг та інших документів правового характеру. Представницько-захисні види безоплатної правової допомоги зазначені у вторинній безоплатній правовій допомозі: здійснення представництва інтересів осіб, що мають право на державну безоплатну правову допомогу у суді, інших державних органах, органах місцевого самоврядування, перед іншими особами; забезпечення захисту осіб у кримінальному процесі.

Суб'єктами отримання первинної безоплатної правової допомоги є всі особи, що знаходяться під юрисдикцією України, а право на вторинну безоплатну правову допомогу можуть мати чітко визначені категорії населення, які зазначені в статті 14 Закону України «Про безоплатну правову допомогу», а саме: особи, які перебувають під юрисдикцією України, якщо їхній середньомісячний дохід не перевищує двох розмірів прожиткового мінімуму (що на сьогодні складає 4054 гривень), розрахованого та затвердженого відповідно до закону для осіб, які належать до основних соціальних і демографічних груп населення, а також особи з інвалідністю, які отримують пенсію або допомогу, що призначається замість пенсії, у розмірі, що не перевищує двох прожиткових мінімумів для непрацездатних осіб; діти, у тому числі діти-сироти, діти, позбавлені батьківського піклування, діти, які перебувають у складних життєвих обставинах, діти, які постраждали внаслідок воєнних дій чи збройного конфлікту; внутрішньо переміщені особи; громадяни України, які звернулися із заявою про взяття їх на облік як внутрішньо переміщених осіб; особи, до яких застосовано адміністративне затримання;

особи, до яких застосовано адміністративний арешт; особи, які відповідно до положень кримінального процесуального законодавства вважаються затриманими; особи, стосовно яких обрано запобіжний захід у вигляді тримання під вартою; особи, у кримінальних провадженнях стосовно яких відповідно до положень Кримінального процесуального кодексу України захисник залучається слідчим, прокурором, слідчим суддею чи судом для здійснення захисту за призначенням або проведення окремої процесуальної дії, а також особи, засуджені до покарання у вигляді позбавлення волі, тримання в дисциплінарному батальйоні військовослужбовців або обмеження волі; особи, на яких поширюється дія Закону України "Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту"; ветерани війни та особи, на яких поширюється дія Закону України "Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту", особи, які мають особливі заслуги та особливі трудові заслуги перед Батьківщиною, особи, які належать до числа жертв нацистських переслідувань; особи, які перебувають під юрисдикцією України і звернулися для отримання статусу особи, на яку поширюється дія Закону України "Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту"; особи, щодо яких суд розглядає справу про обмеження цивільної дієздатності фізичної особи, визнання фізичної особи недієздатною та поновлення цивільної дієздатності фізичної особи; особи, щодо яких суд розглядає справу про надання психіатричної допомоги в примусовому порядку; особи, реабілітовані відповідно до законодавства України; особи, які постраждали від домашнього насильства або насильства за ознакою статі, а також право на безоплатну вторинну правову допомогу мають громадяни держав, з якими Україна уклала відповідні міжнародні договори про правову допомогу; іноземці та особи без громадянства відповідно до міжнародних договорів, учасником яких є Україна, якщо такі договори зобов'язують держав-учасниць надавати певним категоріям осіб безоплатну правову допомогу [2].

Проаналізувавши зазначені в законодавстві категорії осіб, які мають право на вторинну безоплатну правову допомогу можна виділити декілька груп: 1) малозабезпечені; 2) діти, які знаходяться в складних життєвих ситуацій; 3) особи, які мають спеціальний статус; 4) постраждалі особи, які вимушені були лишити місце свого проживання; 5) особи, які відбувають покарання у визначених законом місцях, 6) особи, які мають обмежену дієздатність.

У зв'язку з розмежуванням суб'єктів отримання та видами правових послуг розрізняють і суб'єктів надання. Первинну безоплатну правову допомогу можуть надавати: 1) органи виконавчої влади; 2) органи місцевого самоврядування; 3) фізичні та юридичні особи приватного права; 4) спеціалізовані установи; 5) центри з надання безоплатної вторинної правової допомоги.

Вторинну правову допомогу можуть надавати виключно: 1) центри з надання безоплатної вторинної правової допомоги; 2) адвокати, включені до Реєстру адвокатів, які надають безоплатну вторинну правову допомогу [2].

На думку С. В. Гончаренка обмеження у Законі України «Про безоплатну правову допомогу» кола захисників лише адвокатами навряд чи

допоможе належному доступу до кваліфікованої правової допомоги і забезпеченню швидкого доступу до правосуддя. Адже тридцять тисяч адвокатів, з яких значна частина не обізнана з веденням кримінальних справ, навряд чи забезпечать реалізацію норм закону про безоплатну правову допомогу [3, с. 15]. Дійсно, процес набрання достатньої кількості адвокатів та здобуття ними професійного досвіду займе певний час, але надалі механізм буде удосконалений, а враховуючи, що зростає розгалуженість системи безоплатної правової допомоги, то вона стане доступнішою.

Отже, право на безоплатну кваліфіковану правничу допомогу задекларовано в Конституції України та затверджено в Законі України «Про безоплатну правову допомогу», де чітко прописані види безоплатної правової допомоги, що різняться за: 1) суб'єктами надання та отримання безоплатної правової допомоги; 2) змістом безоплатної правової допомоги; 3) видами правових послуг, що надаються в межах кожного виду.

Список літератури

1. Конституція України [Електронний ресурс] // Верховна Рада України; Конституція, Закон від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-в>.
2. Про безоплатну правову допомогу: Закон України від 08.07.2011р. № 2581-VIII // Відомості Верховної Ради України. – 2019. - № 51. – Ст. 577.
3. Гончаренко С. В. Проблеми надання безоплатної правової допомоги. Короткий огляд новітніх тенденцій [Електронний ресурс] / С. В. Гончаренко // Адвокат. - 2011. – № 11. – С. 12-16. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/adv_2011_11_2.

УДК 342.95

Хименко А. О., студентка гр. ППР-171

Науковий керівник: Шестак Л. В. к.ю.н., доцент, доцент кафедри трудового права, адміністративного права та процесу

*Чернігівський національний технологічний університет
(м. Чернігів, Україна)*

РОЗМЕЖУВАННЯ КРАЙНЬОЇ НЕОБХІДНОСТІ І НЕОБХІДНОЇ ОБОРОНИ

За загальним правилом особа, яка здійснила адміністративний проступок повинна бути притягнута до адміністративної відповідальності. Але на практиці можуть виникнути такі ситуації, коли особі доводиться здійснювати шкоду матеріального або фізичного характеру для захисту своїх справ та інтересів, а також для відвернення небезпеки та інших негативних наслідків. Саме такі обставини описані в статтях 17 та 18 КУпАП, де визначається крайня необхідність та необхідна оборона. Зокрема, відповідно до статті 17 КУпАП вказує, що: «Особа, яка діяла в стані крайньої необхідності, необхідної оборони або яка була в стані неосудності, не підлягає адміністративній відповідальності» [1]. Відтак актуальність теми полягає в тому, щоб розмежувати ці обставини для точної кваліфікації

правопорушення та визначення можливості притягнення до адміністративної відповідальності чи звільнення від неї.

У сучасних тлумачних словниках української мови поняття «обставина» визначається як явище, подія, факт і т. і., що пов'язані з чим-небудь, супроводять і викликають що-небудь і впливають на щось [2], в іншому значенні – це сукупність, спільність умов, за яких щось відбувається [3].

В сучасній теорії права існує погляд, що обставини, які виключають юридичну відповідальність, - це спеціально визначені законом винятки з правил, згідно з якими діяння, що зберігає ззовні вигляд правопорушення, за певних обставин такими не вважаються, а особа не підлягає юридичній відповідальності. В таких випадках відсутній один з елементів складу правопорушення, що унеможлиблює юридичну відповідальність за об'єктивно існуючий, реальний вчинок. Слід зазначити, що це визначення не є досконалим, так як не узгоджується з визначеннями, які пропонують автори тлумачних словників поняття «обставина». Обставина – це не «винятки з правил щодо діяння» (зазначають теоретики), а це в першу і є саме діяння. Тому більш вдалим видається погляд М. С. Медведєвої, яка зазначає, що обставини, що виключають юридичну відповідальність особи - це передбачені різними галузями права квазінеправомірні стани і вчинки, що характеризуються відносною суспільною шкідливістю і протиправністю, які за наявності в нормі права певних ознак юридичних фактів (виключності, об'єктивності, складності), виключають правову відповідальність особи [4].

Серед таких розрізняють крайню необхідність та необхідну оборону:

1) крайня необхідність (ст. 18 КУпАП): не є адміністративним правопорушенням. Дія, учинена в стані крайньої необхідності, тобто для усунення небезпеки, яка загрожує державному або громадському порядку, власності, правам і свободам громадян, установленому порядку управління, якщо ця небезпека за цих обставин не могла бути усунута іншими засобами і якщо завдана шкода є менш значною, ніж відвернена;

2) необхідна оборона (ст. 19 КУпАП): не є адміністративним правопорушенням. Дія, учинена в стані необхідної оборони, тобто під час захисту державного або громадського порядку, власності, прав і свобод громадян, установленного порядку управління від протиправного посягання шляхом заподіяння особі, що посягає, шкоди, якщо при цьому не було допущено перевищення меж необхідної оборони.

При розмежуванні обставин, що виключають адміністративну відповідальність, необхідно мати на увазі як загальну, об'єднуючу ці обставини в одну групу, так і їх відмінності, що обумовлюють різні правові наслідки у разі їх виникнення.

Загальне між крайньою необхідністю і необхідною обороною є те, що як при необхідній обороні, так і при крайній необхідності зазіхання на відповідні правові норми є вимушеним і має значення захисту, відбиття небезпеки, що безпосередньо загрожує державному або громадському порядку, державній або приватній власності, встановленому порядку

управління, правам і свободам громадян, що є неможливим, крім як шляхом вчинення дій, які порушують норми законодавства про адміністративні правопорушення.

Обидві ці обставини звільняють від адміністративної відповідальності. Відтак справа про адміністративне правопорушення не може бути почата, а почата підлягає припиненню. Ці правові інститути є соціально корисними, оскільки спрямовані на збереження чи захист більш важливих суспільних благ, що охороняються в адміністративному порядку.

Шляхом вчинення дій у стані крайньої необхідності та необхідної оборони завдається шкода, але вона має бути меншою, ніж шкода відвернута. Співрозмірність завданої та відверненої шкоди вирішується в кожному конкретному випадку окремо.

Відмінності ж між цими станами полягають у тому, що при необхідній обороні небезпека загрожує з боку нападаючого, відбиття дій якого вимушує особу, яка знаходиться в стані необхідної оборони, захищатися шляхом спричинення шкоди тому, хто робив замах. Той, хто захищається, діючи в стані необхідної оборони, по суті, не скоює правопорушення, бо захищатися не тільки не заборонено, але і прямо дозволено законом. В той же час, при здійсненні правопорушення в стані крайньої необхідності, вчинюване діяння направлене не на захист від нападу правопорушника, а на усунення будь-якої іншої небезпеки, що загрожує державному або громадському порядку, державній або приватній власності, правам і свободам громадян, встановленому порядку управління. Причому, дії признаються здійсненими в стані крайньої необхідності лише в тому випадку, якщо небезпека за даних обставин не могла бути усунена іншими засобами і якщо заподіяна шкода є менш значною, ніж шкода, яка була відвернута. (ст. 18 КУАП).

При здійсненні дій у стані необхідної оборони необхідно визначити, чи не було перевищено її межі, у той час, як крайня необхідність не передбачає таких обставин. Перевищення меж необхідної оборони тягне за собою застосування заходів адміністративної відповідальності, але може бути визначено як обставина, яка пом'якшує адміністративну відповідальність.

Законодавством передбачено умови правомірності крайньої необхідності, до яких варто віднести:

1. Небезпека повинна являти загрозу державним чи громадським інтересам, зокрема, державному чи суспільному порядку, державній чи громадській власності, установленому порядку управління, правам і свободам громадян, у тому числі громадянина, що діє в стані крайньої необхідності.

2. Небезпека повинна бути явною, тобто такою, що створювала безпосередньо загрозу заподіяння шкоди початком її реалізації чи об'єктивною можливістю фактичного здійснення, саме на цю ознаку вказують слова тексту статті 18 «... для усунення небезпеки, яка загрожує». Майбутня небезпека і небезпека, що минала, не утворюють стану крайньої необхідності.

3. Небезпека повинна бути дійсною, тобто реально існуючою, а не уявною. Однак, якщо по обставинах справи видно, що особа фактично не усвідомлювала і

не могла усвідомлювати, що небезпека нереальна, її дії, що містять ознаки адміністративного проступку не можуть кваліфікуватися як протиправні.

4. Небезпека, що загрожує охоронюваним законом інтересам за даних обставин, не може бути усунута ніякими іншими способами, крім як шляхом заподіяння шкоди іншому охоронюваному законом інтересу.

5. Заподіяна шкода повинна бути менш значною, ніж шкода відвернена. При цьому питання про співвідношення заподіяної і відвернутої шкоди вирішується з урахуванням характеру небезпеки, яка загрожує, вжитих заходів для її ліквідації і з'ясування соціальної значимості порівнюваних інтересів, тобто що захищається і того, кому заподіюється шкода. Варто відзначити, що в законі немає вказівки на те, що заподіювана шкода має бути меншою з усіх можливих. Вона повинна бути лише менш значною, порівняно з відверненою. Що ж до необхідної оборони, то такі умови правомірності відсутні [6].

Отже, інститути крайньої необхідності та необхідної оборони є соціально корисними. Вони сприяють підвищенню соціальної активності людей, оскільки забезпечують охорону та захист важливих соціальних благ. Проте мають ряд відмінностей, які розмежовують їх між собою за умовами та обставинами. Разом з тим, інститути крайньої необхідності та необхідної оборони потребують нормативного удосконалення. Зокрема, доцільно визначити умови правомірності необхідної оборони, а факти перевищення її меж має бути визначено як обставину, яка пом'якшує адміністративну відповідальність.

Список літератури

1. Кодекс України про адміністративні правопорушення від 7 груд. 1984 р. № 8073-Х // Відомості Верховної Ради Української РСР. – 1984. – № 51. – Ст.1122 (із змінами та доповн. ; редакція від 5 січня. 2017 р.)
2. Великий тлумачник словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / Укладач та гол. редактор В.Т. Бусел. – К.: Ірпінь: ВТФ «Перун», 2005. – 1728 с.
3. Сучасний тлумачний словник української мови: 100000 слів / За заг. ред. д-ра філол. наук, проф. В.В. Дубічинського. – Х.: Школа, 2009. – 878 с.
4. Заяць Р. Я. Система обставин, що виключають адміністративну відповідальність / Роман Ярославич Заяць // Наукові записки Львівського університету бізнесу та права. – 2012. – № 9. – С. 44-45.
5. Шестак Л. В. Адміністративне право : навчальний посібник / Л. В. Шестак. – Чернігів: Чернігівський державний інститут права, соціальних технологій та праці, 2011. – 256 с.

УДК 349.2

Штаба Ю. С., студентка гр. КПП-171

Науковий керівник: Рудик В. А., к.ю.н., доцент, завідувач кафедри трудового права, адміністративного права та процесу

*Чернігівський національний технологічний університет
(м. Чернігів, Україна)*

ЩОРІЧНА ВІДПУСТКА ЯК РЕАЛІЗАЦІЯ ПРАВА НА ВІДПОЧИНОК

Україна перебуває у процесі становлення справді демократичної країни, саме тому зростає необхідність запровадження у сферу трудових відносин

гнучких та ефективних механізмів регулювання правових відносин між працівниками та роботодавцями, які мають змінити ринок праці в Україні та переосмислити застаріле радянське законодавство. Надання всім працівникам щорічної оплачуваної відпустки є реалізацією їх права на відпочинок, яке закріплене в ст. 45 Конституції. Умови, тривалість і порядок надання працівникам відпусток визначають Кодекс законів про працю України та Закон України «Про відпустки».

Право на відпустки мають громадяни України, які перебувають у трудових відносинах із підприємствами, установами, організаціями незалежно від форм власності, виду діяльності та галузевої належності, а також ті громадяни України, які працюють за трудовим договором у фізичної особи. Закон України «Про відпустки» нарівні з громадянами України визначив право на відпустки для іноземних громадян та осіб без громадянства, які працюють в Україні [1].

Стаття 2 Закон України «Про відпустки» має назву «Право на відпустки» і прямо говорить, що в кожного працівника є право, а не обов'язок на відпустку.

Логічно припустити, що оскільки є право, то повинна бути й можливість відмовитися від його реалізації. Але особа, яка вступила у трудові правовідносини, не має законної можливості відмовитись від реалізації права на щорічну відпустку, оскільки чинним законодавством заборонено повністю замінювати її грошовою компенсацією. За бажанням працівника замінити останньою можна лише частину щорічної відпустки, при цьому тривалість наданої працівникові щорічної й додаткових відпусток не повинна бути менше ніж 24 календарні дні. Можливо, використання щорічної відпустки на сьогодні – це обов'язок працівника. Проте жодне вчення про трудові правовідносини чи трудовий договір не передбачає його обов'язку щодо використання щорічної відпустки. Так само й національне законодавство ніколи не містило відповідальності особи за невиконання «обов'язку» використати щорічну відпустку.

Отже, механізм часткової заміни щорічної відпустки грошовою компенсацією, закріплений у ст. 24 Закон України «Про відпустки», виступає проміжним варіантом розв'язання описаної проблеми: законодавець, з одного боку, визнає, що використання працівником щорічної відпустки є правом, від реалізації якого можна відмовитись, але з другого боку, усвідомлюючи недостатню правову культуру роботодавців і працівників, остерігається регламентувати процедуру повної заміни щорічної відпустки грошовою компенсацією.

У ст. 4 Закон України «Про відпустки» закріплено такі види щорічних відпусток: основна, додаткова за роботу зі шкідливими та важкими умовами праці, додаткова за особливий характер праці та інші додаткові відпустки, передбачені законодавством.

Для деяких категорій працівників законом встановлені щорічні основні відпустки подовженої тривалості. Зокрема, для неповнолітніх передбачено надання відпустки тривалістю 31 календарний день, особам з інвалідністю І і

II груп незалежно від причин інвалідності — 30 календарних днів, особам з інвалідністю III групи — 28 календарних днів. Працівникам вугільної, сланцевої, металургійної, електроенергетичної промисловості, а також особам, зайнятим на відкритих гірничих роботах, на роботах на поверхні шахт, розрізів, кар'єрів і рудників, на будівельно-монтажних роботах у шахтному будівництві, на транспортуванні та збагаченні корисних копалин, надається щорічна основна відпустка тривалістю 24 календарні дні, але при цьому за кожних два відпрацьованих роки на зазначених роботах відпустка їм збільшується на 2 календарні дні. Максимальна тривалість відпустки для цих працівників не може перевищувати 28 календарних днів.

Закон передбачає також надання відпустки більшої тривалості працівникам, зайнятим на підземних гірничих роботах та в розрізах, кар'єрах і рудниках глибиною 150 м і нижче, тривалістю не менше 28 календарних днів незалежно від стажу роботи. Якщо ж працівники зайняті на роботах в розрізах, кар'єрах і рудниках глибиною до 150 м, то відпустка надається їм тривалістю 24 календарних дні. При наявності стажу на цих роботах 2 роки і більше відпустка збільшується на 4 календарні дні [2].

Отже, держава має створювати умови для збереження життя та здоров'я осіб, які знаходяться в її правовому полі, в тому числі й умови щодо забезпечення відпочинку осіб, які перебувають у трудових правовідносинах. Адже у Конституції України зазначається, що людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю.

Список літератури

1. Закон України «Про відпустки» від 15 листопада 1996 р. // Відомості Верховної Ради України. - 1997. - № 2. - Ст. 4.

2. Список робіт, професій і посад працівників лісової промисловості та лісового господарства, державних заповідників, національних парків, що мають лісові площі, лісомисливських господарств, постійних лісозаготівельних і лісогосподарських підрозділів інших підприємств, а також лісництв, яким надається щорічна основна відпустка тривалістю 28 календарних днів, затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 9 червня 1997 р. № 570 // Офіційний вісник України. - 1997. - № 24. - Ст. 78.

УДК 349.2

Ященко Д. О., студентка 3 курсу, 16 групи

Науковий керівник: Дараганова Н. В., д.ю.н., доцент кафедри адміністративного, фінансового та інформаційного права

Київський національний торговельно-економічний університет

(м. Київ, Україна)

ЗНАЧЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ МІЖНАРОДНОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ ПРАЦІ

Міжнародна організація праці нерозривно пов'язана з економічними, соціальними та трудовими відносинами у всьому світі. Для того щоб визначити значення та роль МОП необхідно розглянути напрями та функції

організації. Як зазначає А. С. Мацко, Міжнародна організація праці була заснована урядами декількох країн згідно з рішенням Паризької конференції 11 квітня 1919 р. з метою міжнародного співробітництва для усунення соціальної несправедливості шляхом поліпшення умов праці. Нині МОП – одна зі спеціалізованих установ ООН. МОП покликана вирішувати такі завдання: розробка узгодженої політики та програм, спрямованих на вирішення соціально-трудоових проблем; розробка та прийняття міжнародних трудових норм (конвенцій та рекомендацій) для проведення прийнятої політики в життя; допомога країнам-членам МОП у вирішенні проблем зайнятості та скороченні безробіття; розробка програм щодо поліпшення умов праці; розвиток соціального забезпечення; розробка заходів щодо захисту прав таких соціально вразливих груп трудящих, як жінки, молодь, особи похилого віку, працівники-мігранти; сприяння організаціям найманих працівників і підприємців у їхній роботі спільно з урядами щодо врегулювання соціально-трудоових відносин [1].

Відомо, що структура органів МОП побудована на основі трьохстороннього представництва: від урядів, представників працівників і підприємців. І.В Колосов найкраще висвітлює діяльність кожного органу у своїй характеристиці. Автор пояснює, що вищий орган МОП – Міжнародна конференція праці (Генеральна конференція), яка скликається щорічно і складається з делегатів усіх держав-членів МОП. До компетенції Генеральної конференції належить прийняття міжнародних конвенцій і рекомендацій, визначення задач і напрямів діяльності МОП, внесення змін в її статут, прийом у члени МОП окремих держав, спостереження за застосуванням державами ратифікованих ними конвенцій, а також рекомендацій МОП.

Виконавчим органом МОП є Адміністративна рада, яка обирається на Міжнародній конференції праці й складається з 56 чоловік: 28 делегатів представляють уряди, 14 – підприємців та 14 – працівників. Адміністративна рада призначає генерального директора Міжнародного бюро праці.

Міжнародне бюро праці – постійний орган МОП, який виконує функції секретаріату, він не є суб'єктом міжнародно-правового регулювання праці, але займається підготовкою конвенцій і рекомендацій МОП, а також спостереженням за їх застосуванням, збиранням і поширенням інформації щодо міжнародно-правового регулювання умов праці найманих працівників. Міжнародне бюро праці займається підготовкою матеріалів до конференції МОП, надає допомогу державам у виробленні законів на основі рішень Генеральної конференції, видає публікації щодо міжнародно-правового регулювання праці [2].

МОП має значний вплив на формування та функціонування трудових відносин громадян з іноземними державами. Це зазначено у Філадельфійській Декларації та статуті МОП. Також, необхідно зазначити, що у МОП може вступити член-держава ООН. Основною функцією є регулювання та

нормотворчість організації. Колосов І.В у своїй роботі пише, МОП приймає міжнародно-правові акти у сфері праці в таких напрямках: право на працю, заборона примусової праці, право на колективні переговори, право на страйк, зайнятість і працевлаштування, умови праці, охорона праці, соціальна співпраця працівників і роботодавців, мирні засоби вирішення трудових конфліктів, право працівників на створення професійних організацій тощо [2].

Проаналізувавши літературу, необхідно підкреслити, що Україна є учасницею МОП з 1954 року. Наша держава належить до Європейської регіональної конференції. Міжнародне бюро праці та Україна зосередилися на важливих питаннях соціальної політики. А саме: розробили угоду «Політика активного партнерства. Національні цілі для України», розпочато діяльність Бюро статистики МОП та інформування суспільства щодо ринку трудових відносин, БС надає допомогу та рекомендації Міністерству праці України та центрам зайнятості. Ціллю МОП на теренах України є цілковите реформування трудових відносин, зрівняння законодавства до конвенцій та положень МОП, інтерпретація трудового права для громадян України тощо.

Головні цілі МОП відповідно до її статуту можна визначити так: захист інтересів та прав трудящих шляхом регламентації робочого часу; боротьба з безробіттям; встановлення гарантії заробітної плати та визнання принципу рівності оплати за однакову працю; захист працівників від професійних захворювань та травматизму на виробництві; регламентація питань соціального страхування та соціального забезпечення тощо.

Для досягнення поставлених цілей МОП виконує такі основні завдання: розробка міжнародної політики та програм вирішення соціально-трудоових проблем, створення і прийняття міжнародних трудових норм у вигляді конвенцій та рекомендацій задля здійснення цієї політики, технічне співробітництво — допомога країнам-учасникам у вирішенні соціально-трудоових проблем, захист прав людини та боротьба з бідністю за покращання життєвого рівня трудящих, розвиток соціального забезпечення, розробка програм покращання умов праці та виробничого середовища, техніки безпеки та гігієни праці, охорона та відновлення довкілля, розробка заходів щодо захисту найуразливіших груп працівників (жінок, молоді, людей похилого віку, працівників-емігрантів) тощо [3].

Не можемо не погодитися із зазначеним вище, важливими завданнями діяльності МОП також є надання допомоги іншим країнам-учасникам у вирішенні проблем зайнятості, скорочення безробіття, розвиток соціального забезпечення громадян, захист прав на працю, страйки, об'єднання, зниження рівня бідності за допомогою ефективної зайнятості тощо.

Отже, підсумовуючи все вище зазначене, можна зробити висновок. Міжнародна організація праці була створена з метою врегулювання соціально-трудоових відносин на міжнародному рівні, захисту прав та свобод

людини у сфері трудового права. МОП має великий вплив на регулювання тривалості робочого часу, встановлення, виплати та гарантії заробітної плати, безпеки працівників на виробництві, надання страхових, соціальних та медичних послуг під час трудових відносин роботодавця та найманого працівника, охорона та забезпечення прав на працю для жінок та неповнолітніх, гарантування виплати пенсії.

На нашу думку, для підвищення якості та регулярності застосування положень МОП необхідно підвищити рівень правової свідомості громадян в доступному вигляді, проводити інформування суспільства щодо їх трудових прав, сприяння та заохочення до працевлаштування населення. З боку держави необхідно посилити контроль щодо виконання міжнародних норм, розробити програми поліпшення умов праці, техніки безпеки та середовища під час виробничого процесу.

Список літератури

1. Порівняльне трудове право : навч. посіб. / Б. С. Беззуб, Л. В. Голяк, О. М. Кісілевич та ін. – К. : МАУП, 2005. – С. 79–114.
2. Альманах міжнародного права. – 2014. – Випуск 6 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://intlawaalmanac.net/v6/amp_06.pdf.
3. Міжнародна організація праці та її вплив на розвиток соціально-трудова відносин [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ea.donntu.edu.ua/bitstream/>.pdf.

Секція цивільного, господарського права та процесу

УДК 346.52

Апанасенко К. І., к.ю.н., доцент, доцент кафедри цивільного, господарського права та процесу

*Чернігівський національний технологічний університет
(м. Чернігів, Україна)*

ПРО ДОЗВІЛЬНІ ПРАВОВІДНОСИНИ У СФЕРІ РЕГУЛЮВАННЯ РИНКІВ ФІНАНСОВИХ ПОСЛУГ

У числі інших законодавчих змін останній рік приніс Україні лібералізацію державного регулювання відносин на валютному ринку. Із прийняттям Закону України “Про валюту і валютні операції” від 21.06.2018 ряд дозвільних процедур, раніше обов'язкових для суб'єктів здійснення валютних операцій, пішли у небуття. На сьогоднішній день вказаний Закон, а також Положення про здійснення операцій із валютними цінностями, затверджене постановою правління НБУ від 02.01.2019 № 2, передбачає поодинокі дозвільні процедури для отримання права працювати з валютними цінностями. Наприклад, зараз Закон не вимагає отримувати дозвіл на здійснення інвестування валютних цінностей за кордон, відповідна Інструкція про порядок видачі індивідуальних ліцензій на здійснення інвестицій за кордон втратила свою чинність.

Це був черговий крок дерегуляційної реформи, яка продовжується в Україні. Тому актуальним завданням вважаємо дослідження питання про те, які процедури дозвільного характеру залишаються у фінансовому законодавстві України, та якою є правова природа відповідних відносин.

Аналіз законодавчих актів, які регулюють відносини на фінансових ринках України, дозволяє зробити висновок, що уповноважені державні органи здійснюють державний контроль за ринками з використанням різних правових інструментів, у числі яких — видача різного роду дозвільних документів, правова природа й призначення яких різняться. При цьому слід пам'ятати, що дія Закону України “Про дозвільну систему у сфері господарської діяльності” не поширюється на відносини у сфері державного регулювання ринків фінансових послуг (ч. 2 ст. 2 Закону). Тому видача й анулювання будь-яких дозвільних документів для учасників ринків фінансових послуг розглядається законодавцем як адміністративна послуга, однак не потрапляє у сферу правового впливу Закону України “Про дозвільну систему у сфері господарської діяльності”.

Звертає на себе увагу та обставина, що функціонування окремих фінансових ринків — страхування, бюро кредитних послуг, недержавного пенсійного забезпечення, фінансового лізингу та деякі інші — фактично не

передбачає застосування такого засобу державного регулювання, як видача й анулювання документів дозвільного характеру.

На нашу думку, можна говорити про принаймні три групи дозвільних документів, видача яких здійснюється учасникам фінансового ринку за різними правилами і має різне призначення. Зупинимося детальніше на відповідних групах документів.

До першої групи слід віднести, здебільшого, погодження органів регулювання фінансових ринків, які пов'язані зі створенням, реорганізацією, узгодженням установчих документів чи вирішенням кадрових питань фінансовими установами.

Так, згідно з ч. 5 ст. 9 Закону України “Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг” юридична чи фізична особа, яка має намір набути істотної участі у фінансовій установі (крім корпоративного інвестиційного фонду) або збільшити її таким чином, що зазначена особа буде прямо чи опосередковано володіти або контролювати 10, 25, 50 і 75 відсотків статутного (складеного) капіталу такої фінансової установи чи права голосу придбаних акцій (часток) в органах фінансової установи, зобов'язана отримати письмове погодження органу, який здійснює державне регулювання ринків фінансових послуг, якщо інше не передбачено законами з питань регулювання окремих ринків фінансових послуг.

У Законі України “Про банки і банківську діяльність” (ст. 34) визначено умови, за яких Національний банк України погоджує набуття або збільшення істотної участі у банку іноземною юридичною та фізичною особою.

Відповідно до ч. 6 ст. 16-1 Закону України “Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг” фінансова група зобов'язана визначити серед учасників фінансової групи відповідальну особу фінансової групи та погодити її з відповідним державним органом, що здійснює регулювання ринків фінансових послуг.

Окремі дозволи вимагаються для створення дочірніх банків, філій і представництв українського банку на території інших держав, реорганізації банку.

Згідно зі ст. 25 Закону України “Про банки і банківську діяльність” українські банки мають право створювати (у тому числі шляхом придбання) дочірні банки, філії чи представництва на території інших держав після отримання дозволу Національного банку України.

Для створення дочірнього банку, філії чи представництва українського банку за кордоном цей банк подає до Національного банку України бізнес-план та економічне обґрунтування доцільності створення дочірнього банку, філії чи представництва банку за кордоном.

Національний банк України має право відмовити банку в наданні дозволу на створення дочірнього банку, філії чи представництва банку на території іншої держави в разі невиконання банком вимог нормативно-правових актів Національного банку України, установлених для створення дочірніх банків, філій чи представництв банків на території України, та в разі якщо банківський нагляд у цій державі не відповідає Основним принципам

ефективного банківського нагляду Базельського комітету з питань банківського нагляду.

За статтею 27 Закону України “Про банки і банківську діяльність” реорганізація за рішенням власників банку здійснюється згідно із законодавством України про господарські товариства за умови надання попереднього дозволу Національного банку України на реорганізацію банку та затвердження Національним банком України плану реорганізації банку.

Національний банк України не дає дозволу на реорганізацію банку у разі, якщо є достатні підстави вважати, що реорганізація загрожує інтересам вкладників та інших кредиторів і банк, створений у результаті реорганізації та/або банк, який не припиняється як юридична особа у результаті приєднання до нього або виділу з нього, не будуть відповідати вимогам щодо економічних нормативів їх діяльності, порядку реєстрації банків і ліцензування їх діяльності.

Фінансовим законодавством передбачається погодження статутів банків (ст. 16, 17 Закону України “Про банки і банківську діяльність”), призначення на посади керівників банку (ст. 42 Закону України “Про банки і банківську діяльність”), погодження статуту і складу ради пенсійного фонду (ст. 11 Закону України “Про недержавне пенсійне забезпечення”).

Указані погодження не можна розглядати як процедури, пов'язані з отриманням дозволу на проведення господарських операцій. Вони стосуються наділення конкретної фінансової установи господарською компетенцією зі здійснення свого основного виду господарської діяльності і є проявом державного контролю за діяльністю таких установ в інтересах забезпечення стабільності фінансових ринків України. Погодження зміни розміру істотної участі у капіталі фінансової установи, реорганізації останньої стосуються реалізації корпоративних відносин у відповідному суб'єкті господарювання.

Характер дозволів на окремі дії зі здійснення господарської діяльності (господарські операції) мають інші погодження, ліцензії і дозволи, закріплені у фінансовому законодавстві. Ці документи у сукупності складають другу групу дозвільних документів, які найближчі за своїм призначенням і сутністю до документів дозвільного характеру, порядок видачі й анулювання яких регламентується Законом України “Про дозвільну систему у сфері господарської діяльності”. Зокрема, мова йде про правові норми законів у галузі фінансів, які закріплюють такі правила:

1. Банк має право здійснити інвестицію лише на підставі письмового дозволу Національного банку України, який надається в порядку, встановленому Національним банком України.

Банк, регулятивний капітал якого повністю відповідає вимогам для здійснення інвестицій, встановленим нормативно-правовими актами Національного банку України, має право здійснити інвестицію без письмового дозволу, у разі якщо:

а) інвестиція у фінансову установу становить у сукупності не більш як 1 відсоток статутного капіталу банку;

б) інвестиція здійснюється до статутного капіталу бюро кредитних історій, що має ліцензію Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг (ст. 50 Закону України “Про банки і банківську діяльність”).

2. За окремими операціями з експорту та імпорту товарів граничні строки розрахунків, встановлені Національним банком України, можуть бути подовжені центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері економічного розвитку, шляхом видачі висновку (ч. 4 ст. 13 Закону “Про валюту і валютні операції”).

Порядок видачі висновку, у тому числі перелік документів, які подаються для видачі висновку, підстави для відмови у видачі висновку або залишення документів без розгляду, включаючи перелік товарів, за якими документи для видачі висновку підлягають залишенню без розгляду, встановлено постановою Кабінету Міністрів України від 13.02.2019 № 104.

Необхідно підкреслити, що висновок видається Мінекономрозвитку України лише за окремими операціями з експорту та імпорту товарів, що здійснюються резидентами, наприклад:

під час виконання зовнішньоекономічних договорів (контрактів) виробничої кооперації — за операціями з постачання сировини, матеріалів, вузлів, деталей, запасних частин, заготовок напівфабрикатів, комплектувальних та інших виробів галузевого і міжгалузевого призначення, що технологічно взаємозв’язані і необхідні для виготовлення кінцевої продукції;

під час виконання зовнішньоекономічних договорів (контрактів) консигнації — за операціями з реалізації товарів, відповідно до яких одна сторона (консигнатор) зобов’язується за дорученням іншої сторони (консигнанта) продати протягом визначеного часу дії угоди консигнації за обумовлену винагороду з консигнаційного складу від свого імені товари, які належать консигнанту;

під час виконання зовнішньоекономічних договорів (контрактів) у будівництві — за операціями з виробництва та постачання будівельних матеріалів, конструкцій, машин і механізмів, обладнання та матеріалів для виконання необхідних робіт тощо.

3. За наявності ознак нестійкого фінансового стану банківської системи, погіршення стану платіжного балансу України, виникнення обставин, що загрожують стабільності банківської та (або) фінансової системи держави, Національний банк України має право запровадити такий захід захисту, як запровадження дозволів та (або) лімітів на проведення окремих валютних операцій (п. 4 ч. 1 ст. 14 Закону “Про валюту і валютні операції”).

Вважаємо, що відповідні дозволи як документи тимчасової дії підтверджуватимуть право на здійснення деяких валютних операцій учасниками фінансового ринку, що дозволяє характеризувати їх як документи дозвільного характеру.

4. Здійснення інвестування іншого майна, крім валютних цінностей, резидентами за межами України, поки що вимагає отримання дозволу.

Залишається чинним Положення про порядок видачі індивідуальних ліцензій на здійснення резидентами майнових інвестицій за межами України, затверджене постановою КМУ від 19.02.1996 № 229, і наказ Міністерства економіки України «Про порядок прийняття та розгляду Міністерством економічного розвитку і торгівлі України документів для отримання індивідуальних ліцензій на здійснення резидентами майнових інвестицій за межами України» від 07.11.2000 № 240. Порядок надання відповідної адміністративної послуги згідно з названими нормативними актами наведено, зокрема, на Єдиному державному порталі адміністративних послуг.

На нашу думку, перелічені вище дозволи, індивідуальні ліцензії і висновки у межах другої групи документів видаються у правовідносинах, які відповідають розумінню дозвільних правовідносин як правовідносин з видачі дозвільних документів на право проводити окремі господарські операції у господарській діяльності суб'єкта господарювання. Здійснення операцій з інвестування або розрахунків за операціями з виробництва та постачання будівельних матеріалів за зовнішньоекономічними договорами (контрактами) у будівництві, очевидно, мають характер не господарської діяльності як систематичного виду діяльності суб'єкта господарювання, а характер саме господарських операцій з певною обмеженою часовою дією.

Примітно, наприклад, що структура Порядку видачі висновку щодо продовження граничних строків розрахунків за окремими операціями з експорту та імпорту товарів наближається до структури базового закону у сфері дозвільних правовідносин — Закону України «Про дозвільну систему у сфері господарської діяльності». У Порядку визначається як процедура подачі документів для отримання висновку, так і підстави відмови у його видачі, строк видачі висновку.

До третьої групи документів належать окремі види ліцензій Національного банку України. Ці документи видаються на підставі різних фінансових законів, зокрема:

1. Законом України “Про Національний банк України” (ст. 40) передбачаються повноваження Національного банку України на видачу таких дозволів, як:

дозволи на здійснення клірингових операцій та розрахунків;

дозволи на проведення міжбанківських розрахунків через прямі кореспондентські відносини банків та через їх власні розрахункові системи.

Центральний депозитарій цінних паперів має право провадити окремі банківські операції на підставі ліцензії на здійснення окремих банківських операцій, що видається у встановленому Національним банком України порядку (ч. 4 ст. 47 Закону України “Про банки і банківську діяльність”).

2. Закон України “Про валюту і валютні операції” (ч. 2-4 ст. 9) закріплює норми про можливість здійснення небанківськими фінансовими установами на підставі ліцензії Національного банку України на здійснення валютних операцій таких валютних операцій:

1) торгівля валютними цінностями в готівковій формі;

2) переказ коштів;

3) здійснення розрахунків у іноземній валюті на території України за договорами страхування життя;

4) факторинг (у частині здійснення розрахунків на території України в іноземній валюті між факторами та клієнтами за операціями з міжнародного факторингу щодо відступлення права грошової вимоги до боржника-нерезидента);

5) інші валютні операції, визначені Національним банком України.

У ліцензії Національного банку України на здійснення валютних операцій зазначаються валютні операції, які дозволяється здійснювати небанківській фінансовій установі на підставі цієї ліцензії.

Оператори поштового зв'язку надають фінансові послуги з переказу коштів, якщо вони є валютними операціями, та (або) фінансові послуги з торгівлі валютними цінностями в готівковій формі на підставі ліцензії Національного банку України на здійснення валютних операцій.

Ліцензії Національного банку України на здійснення валютних операцій діють безстроково.

3. Національний банк України видає:

юридичним особам ліцензії на надання банкам послуг з інкасації, зупиняє, поновлює та відкликає їх;

небанківським фінансовим установам, які мають намір стати учасниками платіжних систем, ліцензії на переказ коштів без відкриття рахунків та відкликає їх відповідно до законодавства (п. 17, 27 ч. 1 ст. 7 Закону України “Про Національний банк України”).

Положення про порядок видачі ліцензії на переказ коштів у національній валюті без відкриття рахунків затверджено Постановою Правління НБУ від 17.08.2017 № 80.

Необхідно визнати, що правова природа ліцензій, які перелічені вище, не є однозначною. Дозволи на здійснення низки банківських операцій мають безстроковий характер і передбачають право відповідних фінансових установ надавати відповідні послуги на постійній основі як допоміжний вид господарської діяльності. Тому не будемо стверджувати про правову природу таких ліцензій як дозволів, які видаються у рамках дозвільних правовідносин у сфері господарської діяльності.

Отже, такий засіб державного регулювання господарської діяльності, як видача й анулювання документів дозвільного характеру, застосовується не на всіх фінансових ринках, найчастіше — на ринку банківських послуг. Відповідні дозволи перераховані у другій групі документів за класифікацією, наведеною вище. Правовідносини з видачі й анулювання цих документів за об'єктом і призначенням аналогічні правовідносинам, врегульованим Законом України “Про дозвільну систему у сфері господарської діяльності”. Тому можна дійти висновку, що ці правовідносини за правовою природою належать до числа дозвільних правовідносин у сфері господарської діяльності. Видача інших дозволів і погоджень на фінансових ринках не має таких характеристик, а тому відповідні правовідносини не можуть бути визначені як дозвільні правовідносини у сфері господарської діяльності.

УДК 349.42

Барабаш А. Г., к.ю.н., доцент, доцент кафедри цивільного, господарського права та процесу

Перепечай Л. В., студентка гр. ТПР-161

Чернігівський національний технологічний університет

(м. Чернігів, Україна)

ПРАВОВИЙ РЕЖИМ ЗЕМЕЛЬ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ПРИЗНАЧЕННЯ

Як зазначено у ст. 14 Конституції України, а також ст. 1 Земельного кодексу України від 25.10.2001 (далі – ЗК України), земля є національним багатством, що перебуває під особливою охороною держави [1].

До земель України належать усі землі в межах її території, у тому числі острови та землі, зайняті водними об'єктами. Земля за своїм цільовим призначенням поділена на дев'ять різних категорій.

Правовим режимом земель вважають встановлені правовими нормами умови та порядок використання за цільовим призначенням земель усіх категорій, забезпечення та охорону прав власників землі й землекористувачів, здійснення державного управління земельними ресурсами, контролю за раціональним використанням землі і додержанням земельного законодавства, ведення державного земельного кадастру, проведення землеустрою, моніторингу землі та застосування юридичної відповідальності за порушення земельного законодавства [4, с.65].

Основні дослідження правового режиму земель сільськогосподарського призначення відображені у працях А.П. Гетьмана, Т.О. Коваленко, П.Ф. Кулинича, А.М. Мірошніченка, , Н.І. Титової, а також багатьох інших учених.

Невід'ємною складовою земель України є землі сільськогосподарського призначення. Відповідно до ст. 22 ЗК України землями сільськогосподарського призначення визнаються землі, надані для виробництва сільськогосподарської продукції, здійснення сільськогосподарської науково-дослідної та навчальної діяльності, розміщення відповідної виробничої інфраструктури, у тому числі інфраструктури оптових ринків сільськогосподарської продукції, або призначені для цих цілей [2].

У структурі земель України землям сільськогосподарського призначення відводиться особливе місце. Так, відповідно до ст. 23 та інших положень ЗК України землі сільськогосподарського призначення мають пріоритетний режим використання [2]. Це означає, що землі, які є придатними для потреб сільського господарства, повинні надаватися насамперед для сільськогосподарського використання. Для будівництва промислових підприємств, житлових об'єктів, залізниць і автомобільних шляхів, ліній електропередачі та зв'язку, магістральних трубопроводів, а також для інших потреб, які не пов'язані із веденням сільськогосподарського

виробництва, надаються переважно сільськогосподарські угіддя гіршої якості або землі не сільськогосподарського призначення .

Деякі вчені у галузі земельного права вважають, що пріоритет сільськогосподарського землекористування не є абсолютним. Сільськогосподарські угіддя також можуть бути надані й для не сільськогосподарських потреб, проте лише у разі, коли суспільна вигода від цього перевищуватиме завдану шкоду, а альтернативний варіант задоволення несільськогосподарських потреб, для яких надається земельна ділянка, відсутній [3, с. 113].

Окремої уваги потребує надзвичайно актуальне питання мораторію на відчуження сільськогосподарських угідь. Мораторій на відчуження земельних ділянок та земельних часток (паїв) був запроваджений Законом України «Про угоди щодо відчуження земельної частки (паю)» від 18.01.2001 (наразі втратив чинність). Вказаний закон забороняв укладати угоди купівлі-продажу на певний час, дарування земельної частки (паю) або іншим способом відчужувати зазначені частки (паї), окрім передачі їх у спадщину та у разі викупу земельних ділянок для державних і громадських потреб.

Мораторій повинен був діяти до врегулювання порядку реалізації прав громадян і юридичних осіб на земельну частку (пай) ЗК України. Проте із його прийняттям мораторій не тільки не був знятий, а, навпаки, ЗК України заборонив відчуження не лише земельних часток (паїв), а й земельних ділянок для ведення селянського (фермерського) господарства та іншого товарного сільськогосподарського виробництва.

Спочатку заборона мала діяти до 1 січня 2005 року, проте згодом Законами від 06.10.2004 та від 19.12.2006 дія мораторію була продовжена, а Законами від 03.06.2008 та від 20.12.2011 мораторій фактично був зроблений безстроковим, оскільки його дію було продовжено до набрання чинності Законами України про державний земельний кадастр та про ринок земель [5]. Станом на сьогодні ВРУ ухвалила закон, яким продовжується заборона на відчуження земель сільськогосподарського призначення до 2020 року.

Питання мораторію на продаж земель сільськогосподарського призначення залишається досить актуальним і гостро дискутується в наукових колах. На думку Літошенко О.С., мораторій на продаж сільськогосподарських земель суперечить ст.ст. 14, 22 та 41 Конституції України, вихолощує сутність права власності на землю, позбавляю чи власника не лише правомочності розпоряджатися своїм майном, а взагалі одержати нормальний економічний ефект від земельної ділянки чи земельної частки (паю). Багато інших вчених також проти мораторію на продаж сільськогосподарських земель, оскільки він має цілу низку негативних наслідків [8, с. 127].

Таким чином, у результаті дослідження даної теми можна зробити висновок, що правовий режим земель сільськогосподарського призначення має наступні особливості:

- пріоритетність земель сільськогосподарського призначення;
- мораторій на відчуження земельних ділянок та земельних часток (паїв).

Список літератури

1. Конституція України, прийнята на V сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. // Відомості Верховної Ради України. - 1996. - №30. - Ст. 141.
2. Земельний кодекс України : Закон України від 25.10.2001 р. № 2768-III // Відомості Верховної Ради України. - 2002. - № 3-4. - Ст. 27.
3. Мірошниченко А.М. Науково-практичний коментар до Земельного кодексу України / А.М. Мірошниченко, Р.І. Марусенко. – 3-тє видання, змінене і доповнене – К.: Алерта; ЦУЛ, 2011. – 516 с.
4. Гуревський В.К. Право приватної власності громадян України на землі сільськогосподарського призначення: моногр. / В.К. Гуревський. – Одеса: Астропринт, 2000. – 136 с.
5. Літошенко О. Особливості правового режиму земель сільськогосподарського призначення / О. Літошенко // Підприємництво, господарство і право. - 2016. - № 8. - С. 83-87.
6. Никитина Е. Н. Правовой режим земель сельскохозяйственного назначения : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.06 / Никитина Е. Н. - М., 2001. - 248 с.
7. Літошенко О.С. Мораторій на продаж земель сільськогосподарського призначення як обмеження конституційних прав людини / О.С. Літошенко // Наукові читання, присвячені пам'яті В.М. Корецького : зб. наук. праць ; Київський ун-т права НАН України. – К. : Ліра-К, 2015. – С. 125–128.

УДК 347.73.330.534.4:316

Галета Ю. В., студентка гр. КІР-163

Науковий керівник: Козинець І. Г., старший викладач кафедри цивільного, господарського права та процесу

Чернігівський національний технологічний університет

(м. Чернігів, Україна)

СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНА СУТНІСТЬ І ПРИЗНАЧЕННЯ ДЕРЖАВНОГО БЮДЖЕТУ

У будь-якій країні обов'язковим елементом фінансової системи є державний бюджет, без нього не існує державності, без бюджету відсутні джерела фінансування функцій держави, він є рушійною силою її соціального і економічного розвитку, оскільки пов'язаний із тими інтересами, що торкаються кожного члена суспільства.

За своїм змістом бюджет являє собою складну категорію, тому в теорії права розглядається у трьох аспектах: економічному, матеріальному і правовому.

Бюджет держави за економічною сутністю є системою грошових відносин, що виникають між державою та населенням, а також суб'єктами господарювання з приводу використання та формування централізованого фонду грошових коштів держави для задоволення потреб суспільства. За матеріальним змістом бюджет є фондом державних коштів або органу місцевого самоврядування, який формується та використовується для забезпечення виконання ними своїх функцій та завдань. А як правова категорія бюджет являє собою план формування та використання фінансових ресурсів, щоб забезпечити завдання та функції, які здійснюють органи державної влади, органи влади Автономної Республіки Крим, органи місцевого самоврядування протягом бюджетного періоду.

На думку Д. Рожко в сучасних умовах бюджет в першу чергу розглядається як інструмент економічного планування, макроекономічної

стабілізації та зростання, а не лише як фінансовий план, в якому особлива увага приділяється механізмам платежів, обліку та звітності [1, с. 54]. Роль бюджету будь-якої країни передбачає відображення в показниках державних доходів і видатків економічної політики уряду та протягом року бути основою фінансового забезпечення соціально-економічних процесів, діяльності органів влади та управління тощо.

Бюджет відображає масштаби діяльності держави й водночас обмежує її. Перш за все це кошти, які надходять у повне розпорядження держави і визначають її фінансовий потенціал, з іншого боку, в цьому документі зосереджені грошові фонди суспільного користування, які перебувають у розпорядженні органів державної влади. Бюджет визначає можливості держави й пріоритети її розвитку, роль і форми реалізації закріплених за нею функцій. Це ефективний регулятор економіки, що відображає обсяги необхідних державі фінансових ресурсів, визначає конкретні напрями використання коштів, спрямовує фінансову діяльність держави. Відповідно, кожна гривня має бути під постійним контролем, що має забезпечувати цільове використання бюджетних коштів та належну їх віддачу. Користуючись бюджетом, держава забезпечує населенню матеріальний достаток, комфортне та безпечне існування [2, с. 112].

Бюджет як суспільно-економічна категорія відображає відповідні відносини у процесі розподілу та перерозподілу валового внутрішнього продукту щодо вироблення, розподілу, споживання послуг і регулювання соціально-економічного розвитку з метою задоволення потреб суспільства. З іншого боку, бюджет – це категорія, що синтезує у собі відносини, які виникають у процесі цілеспрямованого впливу держави на суспільне відтворення.

Варто зазначити, що до прямих методів впливу бюджету на соціально-економічні процеси відносять законодавчі та інші нормативні акти, які безпосередньо регулюють всіх учасників економічних відносин – держави, суб'єктів господарювання та населення. Завдяки цим методам визначаються ставки податків, інших зборів, механізм їх стягнення, відповідальність за порушення. Такі акти є основою здійснення господарської діяльності, за допомогою яких держава має вагомий вплив на цих суб'єктів економічних відносин. До непрямих методів належать дії державних органів щодо перерозподілу бюджетних ресурсів, визначення складових бюджетних ресурсів, основні напрями їх використання. Вагомим є значення бюджету і в соціальному напрямі. Залежно від рівня економічного розвитку держави, громадянської позиції політичних партій, політики уряду, процесу децентралізації та інших факторів здійснюється фінансування (на жаль, на сьогодні, недостатнє) соціальної сфери – науки, культури, спорту, охорони здоров'я, освіти, забезпечується утримання інвалідів, пенсіонерів тощо. Бюджет також впливає на ефективність господарювання підприємств і організацій. Використовуючи такі бюджетні важелі, як ставки податків, процентні ставки, бюджетний контроль та штрафні санкції, держава має вагомий вплив на цих суб'єктів економічних відносин [3].

Здійснення впливу на соціально-економічні процеси передбачає взаємозв'язок його учасників: держави, населення та суб'єктів господарювання усіх форм власності. Держава потребує фінансових ресурсів для забезпечення виконання своїх функцій; суб'єкти господарювання усіх форм власності можуть як постачати грошові ресурси державі, так і отримувати від неї, залежно від їх місця і ролі в системі економічних відносин; а населення може виступати як платником податків, так і одержувачем грошових коштів. Отже, на сьогодні бюджет відіграє роль особливого регулятора соціально-економічних процесів у державі.

У свою чергу на бюджет впливають економічні, політичні і соціальні фактори. До економічних належать такі фактори як величина валового внутрішнього продукту; величина національного доходу; економічне зростання (спад) виробництва; продуктивність суспільної праці; рівень розвитку важливих галузей науки і техніки; фінансова політика. До соціальних факторів відносять обсяг і рівень заробітної плати різних категорій працівників; розмір споживчого кошика; мережа лікарень та поліклінік; шкільних і дошкільних закладів; вищих навчальних закладів тощо. До політичних факторів – забезпечення обороноздатності країни; підтримання внутрішнього правопорядку; раціональність організації управління державою; ефективність діяльності законодавчої і виконавчої влади [4, с. 18-19].

Бюджет відіграє важливу роль у забезпеченні перерозподілу доходів із метою підтримання сприятливого соціального клімату в державі, соціального захисту населення, соціального забезпечення найуразливіших його верств, зменшення майнового розшарування громадян, тобто він є важливим інструментом перерозподілу валового внутрішнього продукту для забезпечення соціальної справедливості. Підвищенню ролі бюджету в соціальних процесах сприяє, насамперед, формування нового бюджетного механізму, фінансування й регулювання розвитку освіти, охорони здоров'я, духовного й фізичного розвитку, завдяки чому збільшено бюджетне фінансування соціальних видатків [5, с. 38-39; 6, с. 224]. Роль бюджету у регулюванні соціальних процесів держави у кінцевому підсумку зводиться до того, як і кому слугуватимуть результати фінансової стабілізації – реальному поглибленню майнової диференціації населення чи більшою мірою формування рівномірного розподілу доходів, становленню середнього класу, який є запорукою стабільності у державі загалом.

У бюджеті переплітається великий спектр різних суперечностей та інтересів. Бюджет є досить потужною, а іноді і небезпечною зброєю в руках державної влади, є об'єктом боротьби ідеологій, наукових концепцій, політичних переконань, уявлень про справедливість. Кожна гривня бюджетних коштів повинна працювати на забезпечення, бути постійно контрольованою, що має забезпечувати цільове використання бюджетних коштів та їх належну віддачу [7, с. 181].

Таким чином, на основі дослідженого матеріалу можна зробити висновок, що бюджет є одним із основних інструментів державного

регулювання соціально-економічних процесів. Держава використовує бюджет для концентрації і цілеспрямованого розподілу фінансових ресурсів для надання суспільних послуг та реалізації загальнодержавних програм. Сконцентровані в бюджеті фінансові ресурси використовуються щоб активно впливати на соціальні, економічні, політичні, регіональні та національні процеси у суспільстві і впроваджувати вищими органами влади відповідні національні стратегії розвитку з метою зміцнення державної безпеки. Від розумного вибору напряму бюджетної політики та її системи залежить соціально-економічний розвиток держави, а також рівень життя населення держави.

Список літератури

1. Рожко Д. Теоретичні засади та проблематика визначення сутності бюджету / Д. Рожко // Вісник КНУ ім. Тараса Шевченка. - 2009. - С. 54-56.
2. Козинець І.Г. Фінансова самостійність місцевих бюджетів: проблеми забезпечення / І.Г. Козинець // Молодий вчений. - 2014. - № 6. - С. 111-114.
3. Скоропад І.С., Курило О.Б. Взаємозв'язок бюджету та соціально-економічних процесів у державі [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ena.lp.edu.ua:8080/bitstream/ntb/15787/1/80-Skoropad-178-179.pdf> (дата звернення 30.03.2019).
4. Алексеев І.В., Ярошевич Н.Б., Чушак-Голобородько А.М. Бюджетна система: навч. посібн. - К.: «ХайТек Прес», 2007. – 376 с.
5. Лопушняк Г.С. Бюджетне фінансування соціальних видатків в умовах трансформації економіки / Г.С. Лопушняк // Фінанси України. - 2010. - № 10. - С. 38-46.
6. Чугунов І. Я., Ігнатюк І. М. Формування видатків бюджету у системі соціально-економічного розвитку країни / І. Я. Чугунов, І. М. Ігнатюк // Економічний вісник університету. - 2016. - №. 28 (1). - С. 217-226.
7. Ганіч А.С. Суть державного бюджету та його вплив на соціально-економічний розвиток України / А.С. Ганіч // Науковий вісник НЛТУ України. - 2006. - Вип. 20.6. - С.180-184.

УДК 347.4:340.15 (1-87)

Деркач Є. В., студент гр. ЦГЮ-181

Козинець І. Г., старший викладач кафедри цивільного, господарського права та процесу

*Чернігівський національний технологічний університет
(м. Чернігів, Україна)*

ЗОБОВ'ЯЗАЛЬНЕ ПРАВО СТАРОДАВНЬОГО РИМУ

Багатогранність відносин, які виникають між учасниками цивільного обігу в процесі обміну матеріальними цінностями, грошима, відшкодування заподіяної майнової та моральної шкоди, переуступки один одному своїх прав, позначається одним терміном – зобов'язання (obligatio).

Визначення зобов'язання, закріплене в Інституціях Юстиніана і через століття залишається непорушним: «Зобов'язання – це правові кайдани, в силу яких ми зв'язані необхідністю що-небудь виконати згідно з правом, чинним у нашому суспільстві». Тільки з плином часу владні кайдани поступово втратили свою фізичну сутність і перетворилися в кайдани права (vinculum iuris). Поворотним моментом стало прийняття закону Петелія -

Папірія (lex Poetelia Papiria) 326 р. до н.е., який скасував пехум [1, с. 349, 352]. У своїй зрілій формі зобов'язання являють собою правовідносини, в силу яких певний суб'єкт (боржник) зобов'язаний зробити на користь іншого суб'єкта (кредитора) певні дії майнового характеру (надання) [2, с. 278].

У сфері майнових відносин зобов'язання займають провідне місце. Власник або носій іншого речового права задовольняє свої потреби, безпосередньо впливаючи на річ. Характерною особливістю прав, які виникають із зобов'язань, є той факт, що їх носій не в змозі задовольнити свій інтерес власними силами, а лише через дії іншого суб'єкта - саме того, хто виявляється щодо нього зобов'язаним, тому зобов'язальні відносини опосередковують усі сфери виробництва, переміщення і розподілу товарів. Отже, сфера застосування зобов'язань у господарському обігу будь-якого суспільства є досить великою, що повною мірою стосується Стародавнього Риму. Римські юристи ретельно розробили систему зобов'язально-правових відносин, договірну і позадоговірну майнові системи. Їхні сентенції щодо договорів відзначаються витонченістю, логічністю й гармонійністю [3, с. 356-357].

Зобов'язання - це відношення, розраховане на майбутнє. Як правило, в момент його виникнення сторони не вчиняють жодних дій із виконання зобов'язання. Управомочена особа лише покладається на обіцянку іншої виконати свій обов'язок у майбутньому (D 2.14.48) [4].

У зобов'язанні беруть участь, як правило, дві особи: кредитор і боржник. Кредитор (creditor) - це особа, яка має право вимагати здійснення обумовлених дій або утримання від їх здійснення (D 50.16.11). Боржник (debitor) - це особа, яка зобов'язана здійснювати обумовлену в зобов'язанні дію або утриматися від її здійснення. Наявність у переважної більшості зобов'язань лише двох сторін (кредитора і боржника) зовсім не означає, що в кожному з них беруть участь тільки дві особи. Можуть бути й зобов'язання, в яких беруть участь більше осіб (декілька кредиторів і один боржник, декілька боржників і один кредитор або на стороні кредитора і на стороні боржника кілька осіб).

За своїм походженням та деяким сутнісним характеристикам римські юристи розрізняли: 1) цивільні зобов'язання (були урегульовані Законами XII таблиць та наступними законами); 2) преторські зобов'язання (забезпечуються захистом претора); 3) натуральні зобов'язання (D 46.9.6.4) [5, с. 141].

За римським цивільним правом (jus civile) зобов'язання були суворо особистими взаємовідносинами між кредитором та боржником; кредитор не міг поступитися своєю вимогою іншій особі [6, с. 173]. Але з розвитком правовідносин був потрібний більш гнучкий підхід до зобов'язань. Цьому сприяло й те, що з давніх часів римське право допускало перехід більшості зобов'язань у спадщину. Виняток становили тільки зобов'язання, тісно пов'язані з особою кредитора або боржника (обов'язок художника написати портрет тощо), а тому не могли бути предметом спадкування (D 2.14.25.1).

Основою заміни осіб у зобов'язанні стала новація (оновлення зобов'язання), на підставі якої кредитор міг передати своє право вимоги іншій особі. З цією метою зі згоди боржника кредитор укладав новий договір того самого змісту із третьою особою, якій хотів передати своє право вимоги до боржника. З розвитком майнового обігу необхіднішою стала потреба в безпосередній передачі зобов'язань - цесії (*cessio*). Цесія - це самостійне перенесення вимоги кредитора на іншу особу без згоди боржника. За цим способом на судовому процесі кредитор замість себе доручав ведення справи своєму представнику. Останній заявляв позов до боржника від імені кредитора за свій рахунок на підставі укладеної угоди, такий представник називався *procurator* (D 3.3.1) [4].

Предметом зобов'язання ніколи не були речі, а завжди визначена дія, послуга, здійснення якої кредитор має право вимагати від свого боржника. За римським правом, особливо давнім, було право вимоги кредитора, спрямоване виключно на особу боржника і його дії. Лише з часом було дозволено здійснювати стягнення щодо майна як способу задоволення за зобов'язанням. Римські юристи поділяли дії боржника на три групи [7, с. 41-42] і визначали як: 1) дати (*dare*), тобто передати право власності або встановити певне речове право; 2) зробити (*facere*), тобто вчинити певну дію або утриматися від вчинення дії; 3) надати (*praestare*), тобто надати певну послугу, взяти відповідальність за іншу особу (D 2.14.7.8; D 44.7.3). Тобто, предметом зобов'язання є дії боржника, позитивні чи негативні, дії, що мають економічне значення для кредитора, яке може бути визначено в грошовій сумі.

Зобов'язання виникають з двох джерел: 1) з правопорушення, провини, заподіяння шкоди (особі, майну), нехтування заборонами тощо; 2) з контрактів, якими ми пов'язуємо себе з іншими (D 2.14.27). Перше і є делікт. Зобов'язання з деліктів історично передують зобов'язаннями з договорів - контрактів. Ось як про них говориться в Законах XII таблиць: «Зламає, нехай відшкодує ...», або: «Хто зачарує посіви ...», або настільки ж незавершена фраза, але вже з непередбачуваним рішенням: «Якщо дощова вода завдає шкоди ...» (Tab. VII- VIII). Про контракти ті ж Закони зазначають, що особа має триматися договору, а той, хто відмовляється від своїх слів, сказаних під час укладання договору, підлягає подвійному штрафу (проти суми зобов'язання) [4].

У найдавніші часі виконання (*solutio*) зобов'язання означало, що боржник розв'язувався у власному розумінні цього слова (звільнявся від мотузок або пут) [6, с. 137]. Пізніше змістовне наповнення терміна *solutio* змінилося. Виконання (*solutio*) зобов'язання - це вчинення боржником певної дії (передача речі, сплата грошей, виконання роботи, надання послуги), що становить зміст зобов'язання. У римському праві було закріплено правило, що тільки належне виконання зобов'язання призводило до припинення правового зв'язку між кредитором і боржником. Належним вважалося виконання зобов'язання лише за наявності певних умов. Ці умови стосувалися: 1) місця (визначалося згодою сторін); 2) часу (визначалося

договором); 3) особи виконавця і особи, яка приймає виконання (зобов'язання повинно було виконано і прийнято певною особою); 4) змісту зобов'язань (виконання мало відповідати змісту зобов'язання, тобто боржник не міг на свій розсуд замінити предмет зобов'язання). Також, зобов'язання припинялися у випадку: 1) фізичної неможливості виконання (предмет зобов'язання був фізично знищений без вини боржника); 2) юридичної неможливості виконання (предмет зобов'язання - оборотна річ, перетворювалася у необоротну); 3) смерті боржника [6, с. 179].

Права та інтереси кредитора в разі невиконання боржником зобов'язання захищаються різними засобами. Так, на боржника покладається відповідальність, на його майно звертається стягнення за допомогою державних органів тощо. Однак ці засоби впливу на недобросовісного боржника не завжди виявляються дієвими, а отже, вимоги кредитора можуть залишитися без задоволення. Таким чином, ще в момент виникнення зобов'язання кредитор заінтересований у наданні йому гарантій виконання зобов'язання та можливості спонукати боржника до належного виконання зобов'язання під страхом невігідних для нього наслідків. Коли зобов'язання не може бути виконане через об'єктивну і раптову неможливість надання, ніяких несприятливих наслідків для боржника не настає. Проте, тут не слід навіть говорити про невиконання, оскільки зобов'язання вже припинилося *ipso iure*. У такому випадку джерела зазвичай говорять про *vis maior* (непереборна сила) або *casus fortuitus* (нешасний випадок), розуміючи під цим випадкову загибель речі, тобто її економічну непридатність і, взагалі кажучи, це будь-яка об'єктивна перешкода, що випадково виникла на шляху виконання зобов'язання [2, с. 299].

Таким чином, проаналізувавши сутність зобов'язання, можна визначити його поняття за римським правом як правовідношення, за яким кредитор має право вимагати від іншої сторони – боржника що-небудь зробити (*facere*), дати (*dare*) або надати (*praestare*) або утримуватися від здійснення певних дій. Варто також відзначити, що фундаментальні розробки римської юриспруденції щодо зобов'язань отримали свій розвиток у подальшому та зберігають життєздатність у сучасному приватному праві.

Список літератури

1. Франчози Дж. Институционный курс римского права /отв. ред. Л.Л. Кофанов; перевод с итальянского. - М.: Статут, 2004. - 428 с.
2. Санфилиппо Ч. Курс римского частного права: учебник / под общ. ред. Д. В. Дождева; пер. с итал. И. И. Маханькова. - М.: Норма, 2007. - 464 с.
3. Підпригора, О.А., Харитонов, С.О. Римське право: підруч. 2-ге вид. - К.: Юрінком Інтер, 2009. - 528 с.
4. Памятники римского права: Законы XII таблиц. Институции Гая. Дигесты Юстиниана. - М.: 1997. - 608 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://studfiles.net/preview/6702582/> (дата звернення 05.04.2019).
5. Черниловский З.М. Римское частное право: Элементарный курс. - М.: Новый Юрист, 1997. - 224 с.
6. Калюжний Р.А., Вовк В.М. Римське приватне право: підруч. - К.: «МП Леся», 2014. – 240 с.
7. Гринько С.Д. Поняття та предмет зобов'язань за римським приватним правом / С.Д. Гринько // Університетські наукові записки. - 2010. - № 3 (35). - С. 38-51.

УДК 347.99

Єфіменко К. І., студентка гр. КПП-161

Науковий керівник: Керноз Н. Є., старший викладач кафедри цивільного, господарського права та процесу

*Чернігівський національний технологічний університет
(м. Чернігів, Україна)*

ІНОЗЕМНИЙ СУД ЯК НОВОВВЕДЕНИЙ ОРГАН ЦИВІЛЬНОЇ ЮРИСДИКЦІЇ: ВІДМЕЖУВАННЯ ВІД СУМІЖНИХ ПОНЯТЬ

Конституційною гарантією ст. 55 Основного Закону України проголошено «право на звернення за захистом своїх прав і свобод до відповідних міжнародних судових установ чи до відповідних органів міжнародних організацій, членом або учасником яких є Україна, після використання всіх національних засобів правового захисту» [1].

15 грудня 2017 набув чинності Закон України «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів». По суті, кожен з перерахованих кодексів викладений у оновленій редакції, що істотно відрізняється від раніше діючих процесуальних норм щодо законодавчого закріплення інституту юрисдикції.

Однією з новел, що закріплена в ст. 22 Цивільного процесуального кодексу України (далі – ЦПК України) [2], стала норма відповідно до якої: «спір, який відноситься до юрисдикції загального суду, може бути переданий за угодою сторін на вирішення суду іншої держави», у випадках, встановлених законом або міжнародним договором, ратифікованих Верховною Радою України? Тому виникла необхідність у дослідженні цього нововведення.

Нова норма ст. 22 ЦПК України потребує детальнішого вивчення та аналізу, оскільки постає нагальна потреба в з'ясуванні навантаження на «іноземний суд» в контексті нововведених у зв'язку з цим норм цивільного судочинства та розмежуванні суміжних з ним понять.

Згідно ч. 8 ст. 13 Закону України «Про судоустрій і статус суддів»: «судові рішення інших держав, рішення міжнародних арбітражів, рішення міжнародних судових установ та аналогічні рішення інших міжнародних організацій щодо вирішення спорів є обов'язковими до виконання на території України за умов, визначених законом, а також відповідно до міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України» [3].

Отже, суміжними поняттями є: «міжнародні судові установи» в контексті п. 2 ч. 5 ст. 423 ЦПК України, «міжнародні комерційні арбітражі» як третейські суди у контексті ст. 21, ч. 5 ст. 42 та Розділу VIII з назвою «Провадження у справах про оскарження рішень третейських судів, оспорування рішень міжнародних комерційних арбітражів» ЦПК України.

Цим самим законодавець фактично ототожнює поняття міжнародного комерційного арбітражу як третейського суду, що підтверджується нормами національного законодавства.

Зокрема, згідно Закону України «Про третейські суди» третейський суд - недержавний незалежний орган, що утворюється за угодою або відповідним рішенням заінтересованих фізичних та/або юридичних осіб для вирішення спорів, що виникають із цивільних та господарських правовідносин [4].

Законодавець виокремлює поняття міжнародний комерційний арбітраж в Законі України «Про міжнародний комерційний арбітраж» згідно з яким «арбітраж» - будь-який арбітраж (третейський суд) незалежно від того, чи утворюється він спеціально для розгляду окремої справи, чи здійснюється постійно діючою арбітражною установою, зокрема Міжнародним комерційним арбітражним судом або Морською арбітражною комісією при Торгово-промисловій палаті України. Особливу увагу приділяємо Міжнародному комерційному арбітражному суду як самостійній постійно діючій арбітражній установі (третейським судом), що здійснює свою діяльність згідно з вищезазначеним Законом. При цьому Торгово-промислова палата України затверджує Регламент щодо його діяльності, порядок обчислювання арбітражного збору, ставки гонорарів арбітрів та інших витрат суду, сприяє його діяльності.

До Міжнародного комерційного арбітражного суду можуть за угодою сторін передаватись на вирішення: - спори з договірних та інших цивільно-правових відносин, які виникають при здійсненні зовнішньоторговельних та інших видів міжнародних економічних зв'язків, якщо комерційне підприємство хоча б однієї із сторін спору знаходиться за кордоном, а також: - спори підприємств з іноземними інвестиціями і міжнародних об'єднань та організацій, створених на території України, між собою, спори між їх учасниками, а так само їх спори з іншими суб'єктами права України.

Зовнішньоекономічні відносини, спори з яких можуть бути передані на вирішення Міжнародного комерційного арбітражного суду, стосуються, зокрема, відносин купівлі-продажу (поставки) товарів, виконання робіт, надання послуг, обміну товарами та/чи послугами, перевезення вантажів і пасажирів, торгового представництва і посередництва, оренди (лізингу), науково-технічного обміну, обміну іншими наслідками творчої діяльності, спорудження промислових та інших об'єктів, ліцензійних операцій, інвестицій, кредитно-розрахункових операцій, страхування, спільного підприємництва та інших форм промислової і підприємницької кооперації; також спори, віднесені до його юрисдикції в силу міжнародних договорів України. Рішення Міжнародного комерційного арбітражного суду виконуються сторонами добровільно у встановлені ним строки. Якщо строк виконання в рішенні не зазначено, воно підлягає негайному виконанню. Не виконані в строк рішення виконуються відповідно до закону і міжнародних договорів.

Хоча Міжнародний комерційний арбітражний суд не здійснює правосуддя, але печатка має зображення меча і терез правосуддя [5].

Для держав-учасниць Ради Європи найважливішою судовою інстанцією із захисту прав і свобод людини є Європейський Суд з прав людини (European Court of Human Rights) – далі ЄСПЛ. Після набуття в Україні чинності у вересні 1997 р. Європейської конвенції та ратифікації ряду протоколів до неї юрисдикція ЄСПЛ поширилася і на захист прав громадян України.

При цьому необхідно зауважити, що нововведеним повноваженням Великої Палати Верховного Суду є перегляд справи за виключної обставини, а саме: «встановлення міжнародною судовою установою, юрисдикція якої визнана Україною (зокрема - ЄСПЛ), порушення Україною міжнародних зобов'язань при вирішенні даної справи судом» (п. 2 ч. 3 ст. 423 ЦПК України), що детально досліджувалося Керноз Н.Є., щодо ускладненої можливості звернення до ЄСПЛ через відсутність на сайті ВР України офіційного автентичного перекладу Регламенту ЄСПЛ у новій редакції [6, с. 79 -103].

Необхідною умовою для можливості звернення громадянином України до ЄСПЛ є використання ним всіх національних засобів судового захисту; в іншому випадку громадянину потрібно буде довести, що такі засоби захисту є неефективними. На сьогоднішній день, цю довготривалу процедуру з одного боку доповнює, а з іншого - ускладнює новела ст. 55 Конституції України, відповідно до якої «гарантується право звернутись із конституційною скаргою до Конституційного Суду України з підстав, установлених ст. 151-1 Основного Закону України, а саме: коли особа, «яка вважає, що застосований в остаточному судовому рішенні в її справі закон України суперечить Конституції України...лише в разі, якщо всі інші національні засоби юридичного захисту вичерпано та у порядку, визначеному законом» [1], неоднозначність та проблематичність звернення до якого доступно розкрита Керноз Н.Є. [6, с. 58-78].

Щодо саме іноземного суду як нововведеного органу цивільної юрисдикції, то в Україні ще не має прецедентів застосування статті 22 ЦПК України в національному судочинстві. Проте, згідно з п.5 ч.1 ст. 186 ЦПК України, новою підставою для відмови у відкритті провадження у справі закріплено наявність «рішення суду іноземної держави, визнане в Україні в установленому законом порядку, щодо спору між тими самими сторонами, про той самий предмет і з тих самих підстав».

Отже, іноземний суд у цивільному судочинстві суттєво відрізняється від раніше відомих судів (загальних як органів правосуддя, третейських, як незалежних, але недержавних).

Таким чином, уявляється можливим констатувати: для звернення до іноземного суду вже не має потреби у використанні всіх національних засобів судового захисту; передача спору до іноземного суду може здійснюватися за угодою сторін, але у випадках встановлених законом або міжнародним договором, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України, які на законодавчому рівні не виписані. Також існує необхідність визначення категорій справ, які можуть бути вирішені іноземним судом, як органом

цивільної юрисдикції. Саме тому гальмується реалізація статті 22 Цивільного процесуального кодексу України щодо можливості звернення до іноземного суду як нововведеного органу цивільної юрисдикції та нової перспективи в цивільному судочинстві.

Список літератури

1. Конституція України від 28.06.1996 р. № 254-к/96-ВР (станом на 04.05.2019 року) [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>.
2. Цивільний процесуальний кодекс України: Закон України від 18.03.2004 року № 1618-IV (станом на 04.05.2019 року) [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15/ed20170803>.
3. Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 06.02.2016 № 1701-IV/ (станом на 04.05.2019 року) [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19>.
4. Про третейські суди: Закон України від 11.05.2004 № 1701-IV (станом на 04.05.2019 року) [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1701-15>.
5. Про міжнародний комерційний арбітраж: Закон України від 24.02.1994 № 4002-XII (станом на 04.05.2019 року) [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4002-12>.
6. Керноз Н.Є. Перегляд судових рішень як різновид судового захисту прав, свобод та інтересів осіб. – Навчальний посібник. Вид. 3-тє, доповн., переробл. – Чернігів: ЧНТУ, 2018. – 134 с.

УДК 347.73:336.32

Задесенець Я. О., студентка гр. КПП-161

Науковий керівник: Козинець І. Г., старший викладач кафедри цивільного, господарського права та процесу

*Чернігівський національний технологічний університет
(м. Чернігів, Україна)*

ОПОДАТКУВАННЯ ДОХОДІВ ФІЗИЧНИХ ОСІБ: ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ДОСВІД

У кожній країні світу громадяни зобов'язані сплачувати у державний бюджет певний відсоток своїх доходів. Досконалість та простота форм і методів передавання цих коштів свідчить про рівень розвитку держави та її економічних та правових інститутів. Проте не слід забувати, що податки є й дуже небезпечною зброєю в розпорядженні держави. Без наукової концепції податкової політики вони можуть гальмувати економічний розвиток держави, тому досить важливо, щоб кожна країна мала розумну, досконалу та ефективну податкову політику. Разом з тим політика оподаткування доходів фізичних осіб у зарубіжних країнах є постійно змінюваною залежно від різних цілей і завдань урядів та соціально-економічних умов. Світовий досвід у цій сфері може стати підґрунтям для формування податкової політики в Україні.

Порівнюючи податок на доходи фізичних осіб України та європейських країн, можна визначити, що принципової різниці в цьому відношенні немає. Багато країн використовують ті податки з доходів фізичних осіб, які довели свою ефективність протягом багатьох років. На думку вчених, головним критерієм успішності політики оподаткування доходів фізичних осіб

європейських країн на противагу Україні є принцип прозорості та простоти податкової системи, її адміністрування [1, с. 20].

Сьогодні податок на доходи фізичних осіб є одним із основних джерел доходів до бюджету України, його ставка становить 18% від податкової бази щодо доходів - заробітної плати та інших компенсаційних та пільгових платежів або інших виплат та винагород, що нараховуються платнику у зв'язку з трудовими відносинами та цивільно-правовими договорами.

Особливість європейської податкової системи полягає в тому, що вона формується на основі прогресивної шкали. Згідно з французькою системою, доходи поділяються на 8 категорій, кожна з яких має власний метод розрахунку, в якому враховуються пільги та відрахування.

У Німеччині податок з доходів фізичних осіб становить від 10% до 53% залежно від розміру доходу платника. Податок сплачується на основі декларації або стягується безпосередньо з джерела доходу. Так, податок із заробітку найманих працівників утримується роботодавцем. В основу оподаткування покладено принцип рівного податку на рівний дохід незалежно від його джерела. Всі, хто отримує доходи з декількох джерел, подають податкову декларацію. Варто зазначити, що у Німеччині традиційно існує так звана класова система оподаткування, де в основу класифікації платників на класи покладений їх соціально-громадянський статус: I) неодружені працюючі без дітей; II) неодружені, розлучені, овдовілі; III) одружені, при умові, що в сім'ї працює один із подружжя; а якщо працюють обоє, то один із них може за спільною згодою перейти до V класу; IV) працюють обоє з подружжя, але оподатковуються нарізно; V) одружені працюючі, один із них оподатковується за умовами III класу; VI) працюючі, котрі одержують заробітну плату в декількох місцях.

Наявність податкових класів за соціальною ознакою створює додаткові можливості користування пільгами шляхом переходу з класу в клас. Наприклад, працююче подружжя може саме собі створити пільгу таким чином: один із них переходить з третього в п'ятий клас, в такому разі їх сукупний дохід ділиться на дві рівні частини, податок справляється з кожної половини доходу окремо за зниженою в силу прогресивної шкали податковою ставкою, а потім подвоюється. В результаті сума двох податкових зобов'язань, взятих окремо, буде меншою, ніж оподаткування сукупного доходу [2].

Оподаткування особистих доходів Франція запровадила у 1916 р. четвертою у світі – після Великої Британії (1842 р.), Японії (1887 р.), Німеччини (1891 р.), США (1913 р.). Сучасний податок на доходи фізичних осіб (*impôt sur le revenu des personnes physiques*) характеризує наступна шкала ставок. Прибутковий податок із фізичних осіб забезпечує близько 1/5 доходів державного бюджету Франції. Податок поширюється на сукупність доходів, одержаних фізичною особою протягом року як у самій Франції, так і за її межами. Платником даного податку вважають так звану фіскальну одиницю - сім'ю в складі подружжя та осіб, які знаходяться на утриманні. Для самотніх людей фіскальною одиницею є відповідно сама людина. Прибутковий податок справляється із осіб, дохід яких

перевищує неоподатковуваний мінімум (25610 євро на рік). Мінімальна ставка 10,52 %, максимальна – 47 % [3].

Одна з особливостей французького прибуткового оподаткування полягає в системі так званих коефіцієнтів. Самотні платники без дітей мають коефіцієнт 1, подружжя без дітей - 2, подружжя з однією дитиною - 2,5, з двома дітьми - 3 і т. д. Податок розраховується в такому порядку: загальну суму доходу ділять на відповідний коефіцієнт, вираховують податок за ставкою, передбаченою для даної рубрики доходів, а одержану суму множать на відповідний коефіцієнт.

Для деяких категорій платників (пенсіонерів, інвалідів, а також осіб, які одержують цільову допомогу на харчування) французьким законодавством передбачені податкові пільги. Людям старшим 65 років та інвалідам, доход яких не перевищує 22590 євро в рік, передбачено податкову знижку на дохід в сумі 2276 євро. Максимальну суму податкового кредиту лімітовано на рівні 20 тис. євро. Оподаткування доходів пристосоване і до виконання нефіскальних функцій. Так, платникам передбачено податковий кредит 40% у перший рік після купівлі будинку, побудованого за енергозберігаючими технологіями, і 20% – протягом чотирьох наступних років; для звичайних будинків – відповідно 30% і 15%. Пенсіонерам і державним службовцям на окладі надається 10%-на податкова знижка, але не вище 3606 євро для пенсіонерів і 13948 євро для службовців. Одержувачам доходів процентного походження від банківських вкладів та цінних паперів, які підпадають під максимальну ставку 40%, надано право вибору пільгового режиму оподаткування біля джерела (так званого PFL regime) за плоскою 18%-ною ставкою [3; 4].

На підставі проведеного аналізу можна виокремити спільні та відмінні риси щодо сплати ПДФО в Україні та в ЄС. До спільних рис можна віднести наступне: податок на доходи фізичних осіб застосовується у всіх країнах світу; всі доходи громадян декларуються; забезпечується використання спрощених податкових технологій; існують знижки на оподатковуваний дохід залежно від кількості дітей у сім'ї; застосовуються система податкових пільг; податок на доходи фізичних осіб є одним із основних джерел доходів до державного бюджету; прозорість і відкрите оподаткування податку на доходи фізичних осіб [5, с. 65-67].

Податкові системи України та країн ЄС розвиваються під впливом економічних, соціальних та політичних процесів у конкретній країні, тому існують і відмінності: правила оподаткування податку на доходи фізичних осіб в ЄС встановлюються місцевими органами влади, а не на національному рівні; при оподаткуванні заробітної плати, як правило, використовується прогресивна шкала, а в оподаткуванні інших доходів - пропорційні ставки; існує нульова ставка податку на доходи громадян із низькими доходами; надання соціальних пільг для стягнення податку з доходів фізичних осіб не на фізичних осіб, а на сім'ї; майже у всіх європейських країнах існує податок на розкіш [4].

При сплаті податку на доходи фізичних осіб в країнах ЄС є певні проблеми: жорсткий рівень адміністрування та контролю за оподаткуванням; більшість країн ЄС стягують податки на абсолютно всі доходи, отримані в країні або за кордоном; при високих доходах індивіда рівень оподаткування є

високим (наприклад, у Франції до 75%); стандартні податкові ставки в деяких європейських країнах не завжди застосовуються до іноземців, які мають дозвіл на проживання [6, с. 773-775].

В Україні проблемними моментами оподаткування доходів громадян є: негнучкість національної податкової системи податку на доходи фізичних осіб та її низька ефективність; податкова система не враховує досвід країн ЄС; відсутність прогресивної шкали оподаткування доходів фізичних осіб; низький рівень податкової культури; загальноприйнята практика ухилення від сплати податку на доходи фізичних осіб; практично відсутня практика запровадження заходів для легалізації доходів громадян у тіншовому секторі економіки.

Отже, досвід інших країн в організації оподаткування доходів громадян допоможе виправити законодавчі та практичні помилки нашої країни. Безумовно, ці питання потребують швидкого вирішення, тому виявлення особливостей сплати податку на доходи фізичних осіб в Україні, а також визначення загальних та відмітних податкових ознак в Україні та в інших країнах є наразі. Варто звернути увагу на проблеми сплати податку, а також важливо розробити комплекс заходів для вдосконалення механізму оподаткування доходів громадян.

Список літератури

1. Кривцов О.О. Зарубіжний досвід оподаткування доходів фізичних осіб / О.О. Кривцов // Податкова політика. - 2010. - № 3(52). - С. 18-28.
2. Світовий досвід оподаткування: Німеччина [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://sfs.gov.ua/arkhiv/modernizatsiya-dps-ukraini/arkhiv/mijnarodniy-dosvid-rozvitk/svitovui-dosvid/germany/?print> (дата звернення 24.04.2019).
3. A guide to taxes in France [Електронний ресурс]. - Режим доступу: http://www.expat.com/fr/finance/A-guide-to-taxes-in-France_101156.html (дата звернення 30.04.2019).
4. Шевчук І.В. Іноземний досвід оподаткування доходів фізичних осіб та можливості його адаптації в Україні [Електронний ресурс]. - Режим доступу: http://old.znau.edu.ua/visnik/2011_1_2/333.pdf (дата звернення 24.04.2019).
5. Гречко А.В. Перспективи реформування податкової системи України в умовах євроінтеграції / А.В. Гречко // Економіка та управління національним господарством. - 2014. - № 3. - С. 60-70.
6. Швець Ю.О., Бахметова Я.Ю. Оподаткування доходів фізичних осіб: проблеми та перспективи в Україні та ЄС / Ю.О. Швець, Я.Ю. Бахметова // Глобальні та національні проблеми економіки. - 2017. - Випуск 17. - С. 771-775 [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://global-national.in.ua/archive/17-2017/155.pdf> (дата звернення 20.04.2019).

УДК 347.2/3

Калітник О. О., студентка гр. КПр-173

Науковий керівник: Кочина О. С., к.ю.н., доцент кафедри цивільного, господарського права та процесу

*Чернігівський національний технологічний університет
(м. Чернігів, Україна)*

БЕЗГОТІВКОВІ КОШТИ ЯК ОБ'ЄКТ ЦИВІЛЬНИХ ПРАВ

Гроші завжди були об'єктом теоретичних досліджень багатьох науковців економічної та юридичної сфер. Взагалі, гроші, як правило,

відносяться до економічної категорії, адже функціонування, роль та походження грошей відноситься до економічної науки, але без належного цивільно-правового регулювання неможливе здійснення функцій та завдань грошей. Гроші у цивільному праві, передусім, набувають значення об'єктів цивільних прав. Такий їх статус закріплено на рівні цивільного законодавства, а саме у ст.177 ЦК України [1].

Об'єктом цивільних прав визнаються матеріальні та нематеріальні блага, стосовно яких між суб'єктами цивільного права виникають відносини, які становлять предмет цивільно-правового регулювання [2, с. 14]. Таким чином, гроші з погляду цивільного права є благом, стосовно якого між суб'єктами цивільного права виникають відносини, які становлять предмет цивільно-правового регулювання.

А. Ісаєв зазначає, що інститут грошей пройшов тривалий процес становлення, під час якого вони набували різних форм. З появою цінних паперів, банків і географічним розширенням торгових відносин виникає необхідність і можливість проведення розрахунків у безготівковій формі. Безготівкові гроші виникають разом з безготівковими розрахунками [3, с. 34].

Важливо зазначити те, що законодавець не надає формально закріпленого визначення безготівкових грошей. Ця дефініція найчастіше розкривається науковцями економічної та фінансових сфер, які розуміють під ними фінанси, розташовані на банківських рахунках, закріплених за фізичними або юридичними особами.

На підставі аналізу законодавства України можна дійти висновку, що поняття безготівкових грошей розкривається через поняття грошей, а останнє – через поняття «кошти». Під останніми, відповідно до абз. 25 ч. 5 ст. 2 Закону України «Про банки і банківську діяльність» [4], необхідно розуміти гроші у національній або іноземній валюті чи їх еквівалент.

У ст. 177 ЦК України гроші розглядаються як різновид речей і при цьому не зазначено, що речами є лише готівкові гроші. С.І. Шимон вказує, що це дало можливість деяким дослідникам стверджувати, що безготівкові гроші також є речами [6, с. 48]. Разом із тим, дослідження змісту ст.3 Закону України «Про платіжні системи та переказ коштів в Україні», який є спеціальним нормативним актом відносно ЦК України, дає можливість дійти висновку, що вирази «готівкова форма» та «безготівкова форма» використані у ній законодавцем для позначення двох альтернативних форм існування грошей.

Отже, погоджуючись з думкою Сліпченко О.С, безготівкові гроші – це об'єкти цивільних прав, які, поруч з готівкою, виступають однією із форм грошей. На основі даного визначення можна виділити наступні ознаки. По-перше, поруч з готівкою, це один із видів грошей (фінансів). По-друге, вони здатні вільно трансформуватися у готівкові гроші і навпаки. По-третє, вказана трансформація відбувається лише за допомогою банківської системи. По-четверте, безготівкові гроші розташовуються, закріплюються на банківських рахунках, відкритих на ім'я фізичних або юридичних осіб [5, с. 140].

У поглядах на юридичну природу безготівкових грошей серед вчених - юристів склалися дві основні концепції: речово-правова та зобов'язально-правова. Прихильників зобов'язальної теорії безготівкових грошей об'єднує те, що всі вони визначають природу грошових коштів на банківських рахунках як зобов'язальне право вимоги клієнта до банку, що випливає з договору банківського рахунку. При цьому безготівкові грошові кошти визначаються як запис на відповідному рахунку клієнта в банку, що засвідчують розмір права вимоги власника рахунку в цьому банку [7, с. 552]. Отже, на підставі договору банківського рахунку клієнт передає у власність банку готівкові гроші, а на замну отримує зобов'язальне право вимоги, безготівкові гроші на рахунку, що таким чином ототожнюється з майновими правами. Тому при здійсненні руху безготівкових грошових коштів відбувається обіг саме майнових прав, при цьому перехід таких прав описується авторами за допомогою різних відомих з часів римського права теоретичних конструкцій, таких як: делегація, переведення боргу [8, с. 80]

Прихильниками або навіть засновницями речово-правової теорії безготівкових грошей на пострадянському просторі слід визнати російських цивілісток Є.І. Демушкіну та Л.Г. Єфімову. Так, Є.І. Демушкіна зазначає, що невизнання безготівкових грошей в якості речей підриває природу грошей як загального засобу обміну товарами, як загального засобу звернення. На її думку, погляди на безготівкові гроші як на майнові права не дають відповіді на питання про те, що є гроші, оскільки значення безготівкових грошей звужується тільки до сфер відносин банк-клієнт [9, с. 38]. Єфімова приходять до висновку, що в окремих операціях з банківськими рахунками здійснюються за правилами, які застосовуються під час передачі готівкових грошей, тобто речей. На безготівкові гроші нерідко поширюються окремі положення права власності. Таким чином, безготівкові гроші - це квазі-готівкові, фікція готівкових грошей у визначених законодавством межах [10, с. 102].

Таким чином, підсумовуючи вищезазначене, гроші є багатофункціональною міжгалузєвою категорією. Основною функцією грошей для цивільного права є їх здатність виступати законним платіжним засобом, тобто універсальним засобом виконання майнових зобов'язань. В свою чергу, така нова форма грошей, як безготівкові кошти, потребує подальших наукових досліджень, вивчення особливостей їх цивільного обороту та кваліфікації дій щодо них.

Список літератури

1. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 року № 435-IV // Відомості Верховної Ради України. - 2003. - № 40-44. - Ст. 35.
2. Цивільне право: підручник : у 2 т. // В. І. Борисова (кер. авт. кол.), Л. М. Баранова, Т. І. Бегова та ін. ; за ред. В. І. Борисової, І. В. Спасибо-Фатєєвої, В. Л. Яроцького. - Харків : Право, 2011. - Т. 1. - 656 с.
3. Ісаєв А. Генезис грошей у цивільно-правовому аспекті / А. Ісаєв // Цивільне і господарське право. - 2014. - С. 33-38.
4. Про банки і банківську діяльність: Закон України від 07 грудня 2000 року № 2121-III // Відомості Верховної Ради України. - 2001. - № 5-6. - Ст. 30.
5. Сліпченко С. О. Цивільно-правовий режим безготівкових грошей / С. О. Сліпченко // Форум права: електрон. наук. фахове вид. - 2018. - № 2. - С. 133-141.

6. Шимон С. І. Безготівкові гроші як об'єкти цивільних прав (замітки до наукової дискусії) / С. І. Шимон // Юридична Україна. - 2015. - № 7-8. - С. 47–51.
7. Кредитные организации в России: правовой аспект / Отв. ред. Е.А. Павлодский. - М.: Волтерс Клувер, 2006. - 624 с.
8. Башкатов М.Л. Деньги в гражданском праве: очерк некоторых проблем теории / М.Л. Башкатов // Актуальные проблемы гражданского права. Сборник статей. - М.: Норм, 2008. - Вып. 12. - С. 56-80.
9. Демушкина Е. Вопросы гражданского права в теории и практике обращения бездокументарных ценных бумаг. - М., 1999 [Электронный ресурс]. - Режим доступа: <http://www.mirkin.ru/docs/book027.pdf>.
10. Ефимова Л.Г. Правовые аспекты безналичных денег / Л.Г. Ефимова // Закон. - М.: Известия, 1997. - № 1. - С. 97-103.

УДК 347.94

Керноз Н. Є., старший викладач кафедри цивільного, господарського права та процесу

Пророченко В. В., студент гр. КПП-162

*Чернігівський національний технологічний університет
(м. Чернігів, Україна)*

ОБСТАВИНИ, ЯКІ ВИЗНАЮТЬСЯ УЧАСНИКАМИ СПРАВИ, В ЦИВІЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ: НОВІ ТЕНДЕНЦІЇ

Конвенційний принцип неприпустимості зловживання правом вбачається в конституційних положеннях ст. ст. 23, 41, 42 і 68 Основного Закону України згідно з якими здійснення прав і свобод людини не повинно порушувати права і свободи інших осіб.

Конституційне реформування 2016 року щодо правосуддя в Україні викликало необхідність суттєвих змін у національному судочинстві щодо нової законодавчої регламентації підстав звільнення від доказування зокрема, обставин, які визнаються учасниками справи, та зміни їх статусу судом під час реалізації принципів змагальності, диспозитивності, неприпустимості зловживання процесуальними правами зміст яких істотно розширено.

Цілі і завдання дослідження: уточнення змісту ряду понять, що відносяться до питань врегулювання обставин, які визнаються учасниками справи як підстав звільнення від доказування; законодавча регламентація його у процесуальному законодавстві.

З 15.12.2017 року фактично оновлено Цивільний процесуальний кодекс України від 18.03.2004 року № 1618-IV (надалі – ЦПК України, Кодекс) [1], тому вбачається необхідність у проведенні аналізу законодавчого закріплення обставин, які визнаються учасниками справи, в цивільному судочинстві.

Вивченням різних аспектів питання щодо обставин, які визнаються учасниками справи, як підстав звільнення від доказування останнім часом займалися Н. Лічман, Д. Луспеник, Д. Павленко, С. Погребняк, Д. Черемнов та ін., але під різними кутами, тому залишається актуальним його дослідження.

Відповідно до положень ч. 1 ст. 82 ЦПК України 2017: «обставини, які визнаються учасниками справи, не підлягають доказуванню, якщо суд не має

обґрунтованого сумніву щодо достовірності цих обставин або добровільності їх визнання»[1].

Зазначене положення спрямоване на забезпечення передбачуваності процесуальної поведінки сторін спору та унеможливлення отримання процесуальних переваг недобросовісної сторони спору [2].

В п. 5 ч. 3 ст. 2 Кодексу адміністративного судочинства України вже з 01.09.2005 року добросовісність передбачалась як критерій оцінки адміністративним судом рішень, дій чи бездіяльності суб'єктів владних повноважень у справах щодо оскарження (з 15.12.2017- п. 5 ч. 2 ст.2 КАС). Відповідно до ч. 4 ст. 260 ЦПК України при виборі і застосуванні норми права до спірних правовідносин суд враховує висновки щодо застосування відповідних норм права, викладені в постановках Верховного Суду. Якщо врахувати, останні рішення Верховного Суду, зокрема, в постановках від 05.06 2018 р. у справі № 338/180/ та від 10.04 2019 р. у справі №390/34/17, та ВС зробив посилання на цей принцип добросовісності, який лежить в основі доктрини заборони суперечливої поведінки сторони правочину (*venire contra factum proprium*), яка базується ще на римській максимі - «*non concedit venire contra factum proprium*» (ніхто не може діяти всупереч своїй попередній поведінці), що у всьому світі відома під назвою процесуального естопелю.

Для правильного сприйняття необхідності законодавчих нововведень в контексті «обґрунтованого сумніву (у суду) щодо достовірності цих обставин або добровільності їх визнання» спробуємо зробити комплексний аналіз змінених норм ЦПК України, а саме:

1) відповідно до п. 5 ч. 2 Кодексу детально законодавчо регламентовані нові обов'язки учасників справи, в т.ч. надавати суду повні і достовірні пояснення з питань, які ставляться судом, а також учасниками справи в судовому засіданні;

2) вперше в ст. 79 Кодексу закріплено які докази є достовірними, а саме: «на підставі яких можна встановити дійсні обставини справи»;

3) з 15.12.2017 року збирання доказів у цивільних справах не є обов'язком суду, крім випадків, встановлених ЦПК України, а саме:

3.1. суд має право збирати докази, що стосуються предмета спору, з власної ініціативи лише у випадках, коли це необхідно для захисту малолітніх чи неповнолітніх осіб або осіб, які визнані судом недієздатними чи дієздатність яких обмежена (ч. 2 ст. 13 ЦПК України);

3.2. коли він має сумніви у добросовісному здійсненні учасниками справи їхніх процесуальних прав або виконанні обов'язків щодо доказів(ч. 7 ст. 81 Кодексу);

3.3. суд з власної ініціативи може оглянути веб-сайт (сторінку), інші місця збереження даних в мережі Інтернет з метою встановлення та фіксування їх змісту (ч. 7 ст. 85 ЦПК України);

3.4. якщо подано копію (електронну копію) письмового доказу, суд за клопотанням учасника справи або з власної ініціативи може витребувати у відповідної особи оригінал письмового доказу; при цьому якщо оригінал письмового доказу не подано, а учасник справи або суд ставить під сумнів

відповідність поданої копії (електронної копії) оригіналу, такий доказ не береться судом до уваги (ч.6 ст. 95 ЦПК України), аналогічна норма закріплена в ч.5 ст. 100 цього Кодексу щодо подання копії (паперової копії) електронного доказу;

3.5. однією з обов'язкових умов для призначення експертизи судом у справі є ситуації коли висновки експертів викликають сумніви щодо їх правильності (п. 2 ч.1 ст.103 ЦПК України);

3.6. суд з урахуванням обставин справи має право визначити експерта чи експертну установу самостійно (ч.3 ст.103 ЦПК України);

3.7. суд до початку розгляду справ з власної ініціативи може запитати у третейського суду або міжнародного комерційного арбітражу необхідні матеріали справи, що стосуються підстав для скасування рішення третейського суду або міжнародного комерційного арбітражу (ч. 2 ст. 456 ЦПК України);

4) відповідно до ч.4 с. 43 Кодексу «за введення суду в оману щодо фактичних обставин справи винні особи несуть відповідальність, встановлену законом», але на наш, погляд норма - новела в ч. 11 ст.83 ЦПК України «у разі подання заяви про те, що доданий до справи або поданий до суду учасником справи для ознайомлення документ викликає сумнів з приводу його достовірності або є підробленим, особа, яка подала цей документ, може просити суд до закінчення підготовчого засідання виключити його з числа доказів і розглядати справу на підставі інших доказів» не узгоджується з положеннями ч.7 ст.81 п.5 ч.3 ст.12 цього Кодексу відповідно до яких суд запобігає зловживанню учасниками судового процесу їхніми правами та вживає заходів для виконання ними їхніх обов'язків;

5) по новому законодавчо виписана реакція держави за порушення під час доказування: 5.1.через можливість застосування заходів процесуального примусу у вигляді: тимчасового вилучення доказів для дослідження судом (ст.146); приводу свідка (ст.147), штрафу як нововведеного заходу (ст.148 ЦПК);

5.2. постановлення судом окремої ухвали щодо свідка, експерта чи перекладача у разі виявлення під час розгляду справи неправдивих показань, неправдивого висновку експерта чи неправильного перекладу, підробки доказів та направляє її прокурору чи органу досудового розслідування» – імперативний припис (ч. 4 ст. 262 ЦПК), що узгоджується з приведенням під присягу й попередженням про кримінальну відповідальність перекладача (ст. 218 ЦПК), експерта (ст. 225 ЦПК) та свідка (ч. ч. 5, 6 ст. 230 ЦПК), та як можливий негативний наслідок на незаконну поведінку зазначених осіб у вигляді перегляду судового рішення за нововиявленими обставинами в майбутньому за підстави встановлення цих фактів, «вироком або ухвалою про закриття кримінального провадження та звільнення особи від кримінальної відповідальності, що набрали законної сили» якщо вони призвели до ухвалення незаконного рішення у даній справі» (п. 2 ч. 2 ст. 243 ЦПК);

б) якщо одна із сторін визнала пред'явлену до неї позовну вимогу під час судового розгляду повністю або частково, рішення щодо цієї сторони

ухвалюється судом згідно з таким визнанням, якщо це не суперечить вимогам статті 206 ЦПК(новела - ч. 6 ст. 263 ЦПК)[2];

7) у ч. 2 ст. 82 ЦПК України визначено за яких підстав суд приймає заявлену стороною відмову від визнання обставин; при цьому, положення зазначеної частини не є новими, оскільки вони дослівно відтворюють нормативний зміст статті 178 Кодексу в попередній редакції, й закріплення відповідних норм в одній статті 82 ЦПК України вважаємо абсолютно правильними, але за таких умов, у разі прийняття судом відмови сторони від визнання обставин вони доводяться в загальному порядку.

Отже, уявляється можливим констатувати, розширення дискреційних повноважень суду щодо можливості витребування доказів з власної ініціативи у проаналізованих нами випадках; впровадження елементів процесуального естопелю; застосування негативних наслідків у випадку порушення норм щодо подання доказів й обов'язку доказування через оновлені заходи процесуального примусу; кримінальна відповідальності за фальшування доказів свідчать про удосконалення законодавчої регламентації інституту доказів та доказування, який займає центральне місце для забезпечення виконання завдань вітчизняного судочинства та дотримання дисципліни учасниками судового процесу з метою підвищення ефективності відправлення правосуддя.

Список літератури

1. Цивільний процесуальний кодекс України: Закон України від 18.03.2004 року № 1618-IV (станом на 03.05.2019 року) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15/ed20170803>.

2. Луспенік Д. Доказування у цивільному процесі: що нового у ЦПК та чому суд наділений правом витребування доказів / Луспенік Дмитро. – 2019 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://barristers.org.ua/news/dokazuvannya-u-tsyvilnomu-protsesi-shho-novogo-u-tspk-ta-chomu-sud-nadilenyj-pravom-vytrebuvannya-dokaziv/>

УДК 347.9

Керноз Н. Є., старший викладач кафедри цивільного, господарського права та процесу

Менджул К. В., студентка гр. ТПР-161

*Чернігівський національний технологічний університет
(м. Чернігів, Україна)*

ВІДМОВА У ВІДКРИТТІ ПРОВАДЖЕННЯ У ЦИВІЛЬНІЙ СПРАВІ: НОВІ ВИКЛИКИ

У кожній цивілізованій державі кожній особі не тільки декларується й гарантується захист прав, свобод та законних інтересів. Судова форма є найбільш розповсюдженою формою захисту. Тому відповідно до ст. 8 Основного Закону України «звернення до суду для захисту конституційних прав і свобод людини і громадянина безпосередньо на підставі Конституції

України гарантується», що підтверджується іншими конституційними засадами.

Звертаючись до суду, особа прагне задовольнити свої порушені чи оспорювані права, свободи чи інтереси, навіть не уявляючи, які перешкоди або складнощі можуть її очікувати. Саме ці обставини ускладнюють чи взагалі роблять неможливим досягнення її мети – ефективного захисту. При цьому суб'єкти процесуальних правовідносин як суд так й учасники судового процесу зобов'язані керуватися завданням національного судочинства: справедливим, неупередженим та своєчасним розглядом і вирішенням судових справ, яке превалює над будь-якими іншими міркуваннями в судовому процесі.

15 грудня 2017 року набули чинності оновлені національні процесуальні кодекси на підставі Закону України «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів» від 03.10.2017 року № 2147-VIII. Ці зміни суттєво конкретизували питання альтернативної поведінки суду на пред'явленій позов, зокрема підстави, строки та наслідків відмови у відкритті провадження у цивільній справі.

Перш за все, у попередній редакції Цивільного процесуального кодексу (далі – ЦПК України) до 15.12.2017 року взагалі не існувало статті під назвою «відмова у відкритті провадження у справі», натомість містилась стаття 122, яка називалась «відкриття провадження у справі», що включала в себе і підстави відмови у відкритті провадження й інші процедурні моменти двох протилежних за змістом процедур. Після внесення змін до ЦПК законодавець спромігся виокремити відмову у відкритті провадження у справі в спеціальну статтю. З 15.12.2017 року це є ст.186 ЦПК України 2017 з назвою «Відмова у відкритті провадження у справі». Впровадження даної статті є позитивним явищем, оскільки реалізація верховенства права неможлива без правової визначеності, складовою якої є якість закону. Отже, відбулося розмежування відкриття провадження у справі від відмови у відкритті провадження у справі, детально регламентовані як їх підстави, строки, порядок так і наслідки.

В ч.1 ст.186 ЦПК України 2017 зазначається вичерпний перелік підстав на основі яких суддя повинен відмовити у відкритті провадження. Порівняно з попередньою редакцією цей перелік, що містився в ч. 2 ст. 122, на сьогодні змінений через процесуальні уточнення в п. п. 1, 2, 6 ч. 1 зазначеної статті Кодексу та доповнений. Саме новизною цього переліку став п. 5 ч. 1 ст. 186 ЦПК, в якому зазначається, що суддя відмовляє у відкритті провадження у справі, «якщо є рішення суду іноземної держави, визнане в Україні в установленому законом порядку, щодо спору між тими самими сторонами, про той самий предмет із тих самих підстав». Отже можна констатувати розширення підстав відмови для відкриття провадження у цивільній справі.

Далі, все що стосується ухвали про відмову у відкритті провадження є новелою зміненого ЦПК України. Про відмову у відкритті провадження у

справі постановляється ухвала не пізніше п'яти днів з дня надходження заяви. Така ухвала надсилається заявникові не пізніше наступного дня після її постановлення в порядку, встановленому статтею 272 ЦПК України 2017, в якій абсолютно по новому врегульований порядок вручення судових рішень, в тому числі й ухвал. До ухвали про відмову у відкритті провадження у справі, що надсилається заявникові, додаються позовні матеріали. Копія позовної заяви залишається в суді.

Цікавою і такою, що підлягає додатковому переосмисленню є новела закріплена в ч. 4 ст. 186 ЦПК України 2017, в якій зазначається, що «ухвалу про відмову у відкритті провадження у справі може бути оскаржено. У разі скасування цієї ухвали позовна заява вважається поданою в день первісного звернення до суду».

Саме тут закладено процесуальну «бомбу», яку спробуємо проаналізувати через нове законодавче закріплення строків та процедурних моментів оскарження ухвали про відмову у відкритті провадження у справі у вищестоящих судах за зміненним ЦПК України 2017:

по-перше, відповідно до п. 7 ч.1 ст. 353 Кодексу окремо від рішення суду може бути оскаржена в апеляційному порядку ухвала суду першої інстанції щодо відмови у відкритті провадження у справі протягом строків, встановлених в статті 354 оновленого Кодексу, а саме: апеляційна скарга на ухвалу суду подається протягом п'ятнадцяти днів з дня її проголошення;

по-друге, учасник справи, якому ухвала суду не була вручена у день її проголошення або складення, має право на поновлення пропущеного строку на апеляційне оскарження: на ухвали суду - якщо апеляційна скарга подана протягом п'ятнадцяти днів з дня вручення йому відповідної ухвали суду;

по-третє, строк на апеляційне оскарження може бути також поновлений в разі пропуску з інших поважних причин, крім випадків, зазначених у ч. 2 ст. 358 цього Кодексу, а саме: незалежно від поважності причин пропуску строку на апеляційне оскарження суд апеляційної інстанції відмовляє у відкритті апеляційного провадження у разі, якщо апеляційна скарга подана після спливу одного року з дня складення повного тексту судового рішення, крім випадків:

1) подання апеляційної скарги особою, не повідомленою про розгляд справи або не залученою до участі в ній, якщо суд ухвалив рішення про її права, свободи, інтереси та (або) обов'язки; 2) пропуску строку на апеляційне оскарження внаслідок виникнення обставин непереборної сили;

по-четверте, відповідно до ч. 3 ст. 358 ЦПК України, питання про відмову у відкритті апеляційного провадження вирішується не пізніше п'яти днів з дня надходження апеляційної скарги або з дня закінчення строку на усунення недоліків;

по-п'яте, відповідно до ч. 2 ст. 271 оновленого Кодексу, у разі подання апеляційної скарги рішення, якщо його не скасовано, набирає законної сили після повернення апеляційної скарги, відмови у відкритті чи закриття апеляційного провадження або прийняття постанови суду апеляційної інстанції за наслідками апеляційного перегляду;

по-шосте, відповідно до ч.1 ст. 389 зміненого ЦПК України «учасники справи, а також особи, які не брали участі у справі, якщо суд вирішив питання про їхні права, свободи, інтереси та (або) обов'язки, мають право оскаржити у касаційному порядку: ухвали суду першої інстанції, вказані у пунктах 3, 6-8, 15, 16, 22, 23, 27, 28, 30, 32 ч.1 ст. 353 цього Кодексу, зокрема це ухвала суду першої інстанції щодо відмови у відкритті провадження у справі, але лише при умові: після її перегляду в апеляційному порядку; та ухвали суду апеляційної інстанції про відмову у відкритті апеляційного провадження та інші ухвали»;

по-сьоме, відповідно до ст.390 Кодексу касаційна скарга на судові рішення подається протягом тридцяти днів з дня його проголошення, при цьому необхідно зробити акцент, що законодавець не зменшив строк для подання ухвали, як це було в апеляційному провадженні;

по-восьме, відповідно до ч. ч. 2, 3, 4 ст. 394 зміненого ЦПК України абсолютно по іншому законодавчо виписані підстави для відмови у відкритті касаційного провадження у справі;

по-дев'яте, відповідно до ч. 9 ст. 394 ЦПК України ухвалу про відмову у відкритті касаційного провадження суд касаційної інстанції постановляє не пізніше ніж через десять днів з дня надходження касаційної скарги або з дня закінчення строку на усунення недоліків, отже строк збільшено вдвічі;

по-десяте, відповідно до ст. 406 ЦПК України врегульований порядок подання касаційних скарг на ухвали суду, а саме:

- ухвали судів першої та апеляційної інстанцій можуть бути оскаржені в касаційному порядку у випадках, передбачених пунктами 2, 3 ч.1 ст. 389 цього Кодексу; - касаційні скарги на ухвали судів першої чи апеляційної інстанцій розглядаються у порядку, передбаченому для розгляду касаційних скарг на рішення суду першої інстанції, постанови суду апеляційної інстанції; - у випадках скасування судом касаційної інстанції ухвал суду першої або апеляційної інстанцій, які перешкоджають провадженню у справі, справа передається на розгляд відповідного суду першої або апеляційної інстанції;

по-одинадцять, відповідно до ст. 407 зміненого Кодексу строки розгляду касаційної скарги на ухвали, передбачені п. п. 2,3 ч.1 ст. 389 цього Кодексу має бути протягом тридцяти днів з дня постановлення ухвали про відкриття касаційного провадження у справі;

по-дванадцять, відповідно до ч. 6 ст. 411 ЦПК України підставою для скасування судових рішень суду першої та апеляційної інстанцій і направлення справи для продовження розгляду є порушення норм матеріального чи процесуального права, що призвели до постановлення незаконної ухвали суду першої інстанції та (або) постанови суду апеляційної інстанції, що перешкоджають подальшому провадженню у справі.

Отже, з'ясовуючи відповідь на актуальну новелу - виклик, закріплену в ч.4 ст.186 ЦПК України 2017 щодо можливості оскарження ухвали про відмову у відкритті провадження у справі та наслідків у разі її скасування у вигляді «заява вважається поданою в день первісного звернення до суду», можна констатувати фундаментальну зміну цивільного процесуального

законодавства, оскільки в попередній редакції Кодексу відмова у відкритті провадження у справі перешкождала повторному зверненню до суду з таким самим позовом. Новели щодо досліджуваної проблематики в цивільному судочинстві потребують переосмислення й перевірки часом, оскільки саме з моменту звернення до суду та на етапі відкриття провадження або відмови у його відкритті починається реалізації самого права на судовий захист.

Список літератури

1. Цивільний процесуальний кодекс України від 18 березня 2004 р. № 1618-IV // Офіційний Інтернет-портал Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15>.

УДК 347.91/.95

Керноз Н. Є., старший викладач кафедри цивільного, господарського права і процесу

Хадієва Е. Р., студентка гр. КПр-163

Чернігівський національний технологічний університет

(м. Чернігів, Україна)

СПРАВИ, ЩО ВІДНОСЯТЬСЯ ДО ЮРИСДИКЦІЇ ПОЗОВНОГО ПРОВАДЖЕННЯ: ПРОБЛЕМНІСТЬ ЗАКОНОДАВЧОГО ЗАКРІПЛЕННЯ

Конституційна реформа щодо правосуддя та подальше реформування цивільного процесуального законодавства своїм запровадженням мали на меті приведення до міжнародних стандартів справедливого судочинства, наслідком чого стали суттєві зміни законодавчого регулювання класичних процедур цивільного судочинства (наказного, позовного та окремого провадження), а також введення нового поділу позовного провадження на спрощене і загальне, що потребує детального аналізу на предмет доцільності поділу та досконалості законодавчого врегулювання справ, що відносяться до юрисдикції позовного провадження.

З 15.12.2017 набрали чинності зміни до Цивільного процесуального кодексу України (далі – ЦПК України, Кодекс) [1], який було викладено в оновленій редакції відповідно до Закону України «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів» від 03.10.2017 № 2147-VIII.

Новелізація цивільного судочинства через поспішність не є досконалою, зокрема, неузгодженим залишається питання щодо повноти викладення окремих положень статті 19 ЦПК України. На сьогодні нею неоднозначно закріплені справи, що відносяться до юрисдикції загальних судів та порядок у якому вони можуть бути розглянуті.

Вперше на законодавчому рівні в одній статті 19 ЦПК України вказані не тільки різновиди цивільного судочинства: 1) наказне провадження;

2) позовне провадження (загальне або спрощене); 3) окреме провадження [1], але зроблена спроба їх ідентифікації через законодавче закріплення їх призначення, в тому числі через перелік справ який в т.ч., який на нашу думку, є неповним.

Відповідно до ч. 3 ст. 19 ЦПК України призначення наказного провадження: розгляд справ за заявами про стягнення грошових сум незначного розміру, щодо яких відсутній спір або про його наявність заявнику невідомо. Даному виду непозовного провадження присвячений Розділ II ЦПК України, а перелік вимог розширений на відміну від попередньої редакції ст. 96 й виписаний в ст. 161 оновленого Кодексу.

Призначення окремого провадження уніфіковано виписано в ч. 7 ст. 19 і одночасно в ч.1 ст. 293 ЦПК України: для розгляду справ про підтвердження наявності або відсутності юридичних фактів, що мають значення для охорони прав та інтересів особи або створення умов для здійснення нею особистих немайнових чи майнових прав або підтвердження наявності чи відсутності неоспорюваних прав. Особливості здійснення окремого провадження виписані в Розділі IV Кодексу; категорії справ, які можуть бути вирішені в порядку цього провадження розширені: ч. 2, 3 ст.293, ст.315, ст.339, ст. 350-1, ст. 350 -7 ЦПК України.

Проаналізувавши положення ч. 4 ст. 19 ЦПК України зазначимо, що призначення спрощеного позовного провадження: розгляд певних справ незначної складності та інших справ, для яких пріоритетним є швидке вирішення справи, в т. ч. малозначних справ, визначення яких надано в ч. 6 цієї статті: 1) справи, у яких ціна позову не перевищує ста розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб (далі - ПМдПО); 2) справи незначної складності, визнані судом малозначними; справи, що виникають з трудових відносин; справи про надання судом дозволу на тимчасовий виїзд дитини за межі України тому з батьків, хто проживає окремо від дитини, у якого відсутня заборгованість зі сплати аліментів та якому відмовлено другим із батьків у наданні нотаріально посвідченої згоди на такий виїзд. Аналогічний перелік міститься у ч. 1 ст. 274 ЦПК України. При цьому необхідно звернути увагу, що одночасні, дублюючі зміни як до ч. 4 ст. 19, так і ч. 1 ст. 274 Кодексу були внесені Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо створення економічних передумов для посилення захисту права дитини на належне утримання» від 03.07.2018 № 2475-VIII.

На відміну від попередньої ст. 96 аналогічна їй оновлена ст. 161 ЦПК України із назвою «Вимоги, за якими може бути видано судовий наказ» містить принципово нову норму щодо права вибору особи на звернення до суду з вимогами, визначеними у ч. 1 цієї статті або в наказному або в спрощеному позовному провадженні. Таким чином, в порядку спрощеного позовного провадження також можуть бути розглянуті вимоги: про стягнення нарахованої, але не виплаченої працівникові суми заробітної плати та середнього заробітку за час затримки розрахунку; про компенсацію витрат на проведення розшуку відповідача, боржника, дитини або транспортних засобів

боржника; про стягнення заборгованості за оплату житлово-комунальних послуг, телекомунікаційних послуг, послуг телебачення та радіомовлення з урахуванням індексу інфляції та 3 відсотків річних, нарахованих заявником на суму заборгованості; про стягнення аліментів у розмірі на одну дитину - однієї чверті, на двох дітей - однієї третини, на трьох і більше дітей - половини заробітку (доходу) платника аліментів, але не більше десяти прожиткових мінімумів на дитину відповідного віку (далі - ПМ) на кожну дитину, про стягнення аліментів на дитину у твердій грошовій сумі в розмірі 50 відсотків ПМ, якщо вимоги не пов'язана із встановленням чи оспорюванням батьківства (материнства) та необхідністю залучення інших заінтересованих осіб; про повернення вартості товару неналежної якості, якщо є рішення суду, яке набрало законної сили, про встановлення факту продажу товару неналежної якості, ухвалене на користь невизначеного кола споживачів; до юридичної особи або ФО - підприємця про стягнення заборгованості за договором (іншим, ніж про надання ЖК послуг, телекомунікаційних послуг, послуг телебачення та радіомовлення), укладеним у письмовій (в т.ч. електронній) формі, якщо сума не перевищує ста розмірів ПМдПО.

З приводу загального позовного провадження виникають ще більше труднощів, оскільки законодавець, при формулюванні величезної кількості змін, ймовірно, забув визначити і категорію справ, і спеціальний порядок застосування основного виду цивільного судочинства. Отже, в абз. 2 ч. 4 ст.19 ЦПК України виписано лише призначення загального позовного провадження: « для розгляду справ, які через складність? або інші обставини? недоцільно розглядати у спрощеному позовному провадженні» [1]. Тому керуючись нормою посиланням, що міститься в ч. 5 цієї статті: «умови?, за яких суд має право розглядати вимоги про стягнення грошових сум у наказному провадженні, а справи - у загальному? або спрощеному? позовному провадженні, визначаються Кодексом», здійснюємо пошук відповідей на питання: 1) умови (критерії) якими має керуватися суддя при вирішенні питання в порядку якого позовного провадження (спрощеного або загального) здійснювати розгляд справи по суті? та 2) яка ж категорія справ вирішується виключно в порядку загального позовного провадження? Відповідь міститься аж в ч. ч. 3;4 ст. 274 ЦПК України, а саме: «...суд враховує: 1) ціну позову; 2) значення справи для сторін; 3) обраний позивачем спосіб захисту; 4) категорію та складність справи; 5) обсяг та характер доказів у справі, в тому числі чи потрібно у справі призначити експертизу, викликати свідків тощо; 6) кількість сторін та інших учасників справи; 7) чи становить розгляд справи значний суспільний інтерес; 8) думку сторін щодо необхідності розгляду справи за правилами спрощеного позовного провадження» [1]. Чому зазначений перелік міститься в статті 274 ЦПК України, а не в статті 187 Кодексу з назвою «Відкриття провадження у справі»?

Більшість умов є оціночними, віддаються законодавцем на розсуд суду, крім ціни позову. Вона для загального позовного має перевищувати 500

розмірів ПМдПО; якщо ціна позову не перевищує 100 розмірів ПМдПО, то справа є малозначною (ч. 6 ст. 19 ЦПК України) і розглядається за правилами спрощеного позовного провадження. Але, якщо ціна позову від 100 до 500 розмірів ПМдПО, то в порядку якого провадження можуть розглядатися такі справи? Приєднуємося до авторів[2], які вважають що за такої ціни позову справа може розглядатися як у спрощеному так і у загальному позовному провадженні. Чому це не знайшло свого відображення в Кодексі?

В ч. 4 ст. 274 ЦПК України міститься перелік справ у спорах, які не можуть бути розглянуті в порядку спрощеного позовного провадження. За логікою можемо дійти висновку, що перераховані категорії справ розглядаються виключно в порядку саме загального позовного провадження. Відсутність імперативного закріплення переліку справ, що мають розглядатися в порядку загального позовного провадження, або в спеціальній статті з назвою «справи, що розглядаються в порядку загального позовного провадження», або статті 19 ЦПК України є вагомим недоліком для визначення виду провадження на практиці.

Отже, зважаючи на недосконалість та недоречність законодавчого закріплення категорії справ, які підлягають вирішенню виключно в порядку загального позовного провадження в ст. 274 ЦПК України, для полегшеного сприйняття й пошуку їх пересічними громадянами, враховуючи підхід законотворців щодо призначення аналогічного провадження в адміністративному судочинстві, пропонуємо: по-перше: абзац 2 частини 4 статті 19 ЦПК України викласти у такій редакції: «Загальне позовне провадження призначене для розгляду справ: 1) що виникають з сімейних відносин, крім спорів про стягнення аліментів та поділ майна подружжя; 2) щодо спадкування; 3) щодо приватизації державного житлового фонду; 4) щодо визнання необґрунтованими активів та їх витребування; 5) в яких ціна позову перевищує п'ятсот розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб; 6) інші вимоги, об'єднані з вимогами у спорах, вказаних у пунктах 1-5 абзацу 2 цієї частини»; по-друге, змінити зміст частини 2 статті 274 і викласти у такій редакції: «У порядку спрощеного позовного провадження може бути розглянута будь-яка інша справа, віднесена до юрисдикції суду, за винятком справ, які підлягають розгляду лише за правилами загального позовного провадження, зазначених у абзаці 2 частини четвертої статті 19 цього Кодексу»; по - третє, виключити частину 4 статті 274 ЦПК України.

Список літератури

1. Цивільний процесуальний кодекс України: Закон України від 18.03.2004 р. № 1618-IV (станом на 03.05.2019 року) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15/ed20170803>.

2. Угриновська О., Гембара Г. Спрощене позовне провадження: законодавча регламентація та проблеми судової практики / О. Угриновська, Г. Гембара // Підприємство, господарство і право: Науково-практичний господарсько-правовий журнал. - 2018/2. - № 12. - С. 85-89.

УДК 349.412:341.95

Кирдан Ю. В., студент гр. ПР-151

Науковий керівник: Барабаш А. Г., к.ю.н., доцент, доцент кафедри цивільного, господарського права та процесу

*Чернігівський національний технологічний університет
(м. Чернігів, Україна)*

ПРАВО ВЛАСНОСТІ ГРОМАДЯН ІНОЗЕМНОЇ ДЕРЖАВИ НА ЗЕМЛЮ В УКРАЇНІ

Відповідно до статті 14 Конституції України земля є основним національним багатством, яке перебуває під особливою охороною держави [1]. Так, земля на території України має найвищий у світі відсоток чорнозему, що приваблює до себе досить широке коло суб'єктів, які б хотіли отримати її у власність. Інститут придбання нерухомості іноземними фізичними та юридичними особами на території держави є спірним не лише з точки зору правової доктрини України, але й з точки зору вчених зарубіжних країн. Законодавчий досвід зарубіжних країн дозволяє виділити три основні форми державного регулювання цього інституту:

- 1) повна заборона на придбання нерухомості іноземцями;
- 2) дозвіл на придбання при виконанні певних умов;
- 3) дозвіл на придбання без обмежень [2, с. 355-356].

В Україні можна простежити змішану форму, оскільки іноземні фізичні та юридичні особи можуть придбати лише певні категорії земель.

Питання права власності на земельні ділянки в Україні іноземців вивчали такі науковці, як Л.О. Бондар, А.П. Гетьман, В.Г. Гончаренко, І.І. Каракаш, О.О. Погрібний, В.І. Семчик, П.Ф. Кулинич, А.М. Мірошніченко та інші.

Характеристика участі іноземних осіб у земельно-правових відносинах, насамперед, потребує відповіді на питання: правовими нормами якої країни будуть регулюватися вказані відносини? Оскільки участь іноземця у земельних відносинах означає обтяження відносин іноземним елементом, необхідно звернутися до положень Закону України «Про міжнародне приватне право». В статтях 38-40 Закону України «Про міжнародне приватне право» містяться колізійні норми, щодо регулювання права власності та інших речових прав на майно. Згідно з вказаними нормами право власності та інші речові права на нерухоме та рухоме майно, в тому числі їх належність до нерухомих або рухомих речей, класифікація, виникнення та припинення та відомості, які підлягають внесенню до державних реєстрів визначаються правом держави, у якій це майно знаходиться [4]. Як бачимо, колізійна норма відсилає до законодавства України.

Чинне земельне законодавство України визначає суб'єктів права власності на земельні ділянки, до яких належать фізичні та юридичні особи України, а також іноземні громадяни, особи без громадянства та іноземні юридичні особи. Слід зазначити, що в даній сфері закріплено різний правовий

статус таких суб'єктів. Відмінністю є те, що у резидентів України майже відсутні обмеження щодо категорій (видів) земель, які можуть перебувати у їхній власності. В свою чергу нерезиденти є суттєво обмеженими в набутті права власності на землі окремих видів (категорій). Так, в частині 2 та 3 статті 81 ЗКУ визначені умови, при яких іноземці та особи без громадянства можуть набувати права власності на земельні ділянки несільськогосподарського призначення в межах населених пунктів, а також на земельні ділянки несільськогосподарського призначення за межами населених пунктів, на яких розташовані об'єкти нерухомого майна, що належать їм на праві приватної власності. За національним земельним законодавством України такі земельні ділянки переходять у власність шляхом:

1) придбання за договором купівлі-продажу, ренти, дарування, міни, а також за іншими цивільно-правовими угодами;

2) викупу земельних ділянок, на яких розташовані об'єкти нерухомого майна, що належать їм на праві власності;

3) прийняття спадщини [3].

Аналіз положень статей 22 та 81 Земельного кодексу України свідчить, що громадяни іноземної держави мають наступні обмеження щодо права власності на земельні ділянки:

- іноземці не мають права набувати землі шляхом безоплатної приватизації;

- іноземці не мають права на безоплатне придбання земельних ділянок, що належать до державної чи комунальної власності;

- іноземці не мають права набувати землі шляхом участі у паюванні земель колишніх колективних сільськогосподарських підприємств;

- іноземці не мають права набувати у власність землі сільськогосподарського призначення.

В ч. 4 статті 81 ЗКУ зазначається, що землі сільськогосподарського призначення, які були прийняті у спадщину іноземними громадянами підлягають відчуженню протягом року. У разі, якщо іноземець не здійснив активні дії щодо продажу чи дарування земельної ділянки фізичним чи юридичним особам України, територіальній громаді чи державі, то право власності на неї примусово припиняється за рішенням суду. На основі цього твердження О.О. Погрібний, зазначає, що чинний земельний закон взагалі виключає можливість набуття сільськогосподарських земель у власність іноземними суб'єктами права [5, с. 118]. А.М. Мірошніченко критикує таку норму права та вважає, що право власності на підставі даної норми не може бути припинене у разі, коли громадянин України, що має у власності земельну ділянку, змінить своє громадянство [6, с. 363]. Також він доводить обґрунтовані сумніви у конституційності такої норми, адже в частині 5 статті 41 Конституції України зазначається, що «Примусове відчуження об'єктів права приватної власності може бути застосоване лише як виняток з мотивів суспільної необхідності на підставі і в порядку, встановлених законом, та за умови попереднього і повного відшкодування їх вартості. Примусове

відчуження таких об'єктів з наступним повним відшкодуванням їх вартості допускається лише в умовах воєнного чи надзвичайного стану» [6, с. 357].

На основі вищевикладеного матеріалу можна зробити висновок, що земельна правосуб'єктність іноземних громадян значно обмежена національним законодавством, щодо певних категорій (видів) земель, які можуть набуватися у власність у порівнянні з громадянами України. Найголовнішою відмінністю є те, що іноземці не можуть набувати у власність землі сільськогосподарського призначення. Іноземні громадяни можуть отримати землі сільськогосподарського призначення лише у разі спадкування, але і в цьому випадку іноземці зобов'язані їх відчужити на протязі одного року на користь громадянина України, вітчизняної юридичної особи, територіальної громади чи Української держави.

Список літератури

1. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 р. №254к/96-ВР [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>.
2. Białocerkiewicz J. Status prawny cudzoziemca w świetle standardów międzynarodowych. – Toruń 1999. – str. 299.
3. Земельний кодекс України : Закон України від 25.10.2001 р. № 2768-III [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2768-14>
4. Про міжнародне приватне право : Закон України від 23.06.2005 р. № 2709-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2709-15#n149>.
5. Погрібний О.О. Земельне право України : підручник / за ред. О.О. Погрібного та І.І. Каракаша. – 2-ге вид., перероб. і доп. – К.: Істина, 2009. – 600 с.
6. Мірошниченко А.М. Науково-практичний коментар до Земельного кодексу України / А.М. Мірошниченко, Р.І. Марусенко. – 3-тє видання, змінене і доповнене. – К.: Алерта; ЦУЛ, 2011. – 516 с.

УДК 347.73:341

Козинець І. Г., старший викладач кафедри цивільного, господарського права та процесу

Гранкова Х. М., студентка гр. КПП-161

*Чернігівський національний технологічний університет
(м. Чернігів, Україна)*

БАНКІВСЬКА СИСТЕМА: НАЦІОНАЛЬНИЙ І ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД

В сучасних умовах господарювання одним із важливих чинників розвитку ринкової економіки є ефективна банківська система, основу якої складають банківські установи. Від надійності банківської системи залежить не тільки подальший ефективний розвиток економіки країни, а й добробут кожного клієнта банку. Беззаперечно фінансовий стан банківської системи безпосередньо впливає на економічну безпеку держави і, як наслідок, на її економічний суверенітет.

Згідно зі ст. 4 Закону України «Про банки та банківську діяльність» від 07.12.2000 р. банківська система України - це сукупність Національного

банку України та інших банків, а також філій іноземних банків, що створені і діють на території України відповідно до законодавства [1].

Національний банк України є центральним банком, який здійснює єдину державну грошову політику з метою забезпечення стабільності національної грошової одиниці. Інші банки накопичують основну частку кредитних ресурсів, надають клієнтам повний спектр фінансових послуг, включаючи видачу кредитів, прийом депозитів, розрахунки, купівлю-продаж цінних паперів, іноземну валюту тощо.

На сьогодні в Україні діють 77 банків, з них: 37 з іноземним капіталом та 23 з 100% капіталом [2]. Серед найбільш прибуткових за підсумком I кв. 2018 року були державний Приватбанк та банки з іноземним капіталом: Райффайзен Банк Аваль, ОТП БАНК, на які припадало 59,3% загального обсягу прибутку, отриманого банківською системою України.

Починаючи з 2014 року під впливом девальвації гривні та спаду в економіці, а також політичної нестабільності в країні значна кількість банків зіткнулася з проблемами, у багатьох із них згідно рішення НБУ була розпочата процедура ліквідації, тому вже станом на 01.01.2018 р. кількість діючих банків становила 82 од., що на 93 фінансові установи менше ніж у 2008 р. У багатьох банках була введена тимчасова адміністрація, у деяких банків була відкликана ліцензія та прийняте рішення про їх ліквідацію через те, що заходи щодо докапіталізації були недостатніми для забезпечення позитивного значення регулятивного капіталу або через непрозорість структури власності [3].

Отже, можемо побачити, що останнім часом банківська система України стоїть на межі краху, оскільки не виконує своїх реальних функцій. Тому доцільно проаналізувати банківську систему Англії та Швейцарії щоб отримати досвід реорганізації банківської системи України.

Найбільш надійною вважається швейцарська банківська система. Розвинена ринкова економіка, висока банківська культура, фінансова стабільність та стабільна валюта, розвинута юридична система зробили Швейцарію дуже привабливою для іноземних інвесторів. Швейцарську банківську систему очолює Національний банк, який має статус акціонерного товариства. 55% капіталу цього банку належить кантональним банкам та іншим структурам публічного права, а решта - фізичним та юридичним особам.

Сучасна банківська система держави є дворівневою. На чолі її – «Національний банк Швейцарії» (Swiss National Bank - SNB), здійснює всі властиві центральним банкам функції. Усі швейцарські банки традиційно поділяють на три основні групи. До першої належать найбільші акціонерні банки – «UBS AG» і «Credit Suisse Group». Ці гігантські банківські установи мають широку міжнародну мережу. Завдяки їх універсальності ці банки виконують широкий спектр банківських операцій та фінансових послуг, включаючи приймання депозитів, видачу кредитів, роботу з іноземними валютами, паперами та цінними металами, управління портфелем інвестицій, операції з цінними паперами, трастову діяльність.

Друга група банків - це кантональні, регіональні та ощадні банки, які працюють переважно з фізичними особами та виконують депозитні, кредитні та розрахунково-касові операції. У цьому відношенні банківська система Швейцарії має схожість з японською системою, де також розвинена мережа місцевих банків, що виконують функції кредитування в процесі реалізації місцевих інвестиційних проектів, у тому числі з використанням коштів місцевих бюджетів.

До третьої групи належать приватні банки, основний вид їхньої діяльності - це управління інвестиційними портфелями. Поряд із традиційними послугами вони допомагають малому бізнесу: здійснюють переведення (трансфер) платежу в межах Швейцарії і на міжнародному фінансовому ринку, займаються купівлею і продажем банкнот різних країн, організовують переговори про угоди на фондових біржах Швейцарії та в інших країнах. Комерційні банки надають широкий спектр кредитів. Швейцарські банки регулярно проходять ретельні аудиторські перевірки. Банки зобов'язані повідомляти органи влади про сумнівні фінансові операції, вести боротьбу з відмиванням брудних грошей.

Особливою рисою швейцарської банківської системи є надзвичайно високий ступінь контролю за діяльністю банків та інвестиційних компаній. На цьому ґрунтується загальноприйняте у світовій практиці ставлення до швейцарських банків як еталона надійності. Контроль за банками має триступеневу структуру і здійснюється Федеральною Банківською комісією, Національним банком і Швейцарською банківською асоціацією [4].

Таким чином, швейцарська банківська система характеризується високою репутацією, знаменитою таємницею вкладів та еталонною надійністю і є ідеальним місцем для розміщення капіталів.

Банківську систему Великої Британії формують: Банк Англії, банки, зареєстровані облікові інститути, ощадні банки, фінансові інститути.

Банк Англії відіграє важливу роль у фінансових та економічних трансформаціях країни, що обумовлені потребами суспільства. Це потребує внесення певних коректив у його функції, структуру і технологію. Функції, які виконує Банк Англії в процесі своєї діяльності, спрямовані на виконання таких цілей: - формування та забезпечення ефективності грошово-кредитної політики, тобто підтримання стабільності національної валюти; - забезпечення функціонування фінансової системи Великобританії, що здійснюється через прямий контроль над суб'єктами фінансового ринку і банками та гарантування надійної, ефективної системи здійснення платежів; - захист та зміцнення суспільної довіри до стабільності банківської системи Великобританії; - підвищення конкурентоспроможності фінансової системи як всередині країни так і в світовому масштабі [5].

Банк Англії може здійснювати вплив на курс фунта стерлінгів стосовно інших валют світу, за допомогою використання золотовалютних запасів країни. Він має можливість здійснювати управління запасами від імені Казначейства. Резерви знаходяться на спеціальному рахунку - Exchange Equalisation Account [6, с. 130]. Цей рахунок створено з метою виявлення

неочікуваних коливань у цінності фунта стерлінгів на зовнішніх ринках. Банк Англії здійснює емісію банкнот Великобританії. Випуск монет здійснюється Королівським монетним двором (від імені Казначейства). Весь прибуток, який надходить від випуску банкнот спрямовується до уряду. Банк Англії здійснює випуск банкноти вже більше 300 років. Банк Англії здійснює нагляд діяльністю комерційними банків у Великобританії. Закон «Про Банк Англії» (1998 року) надав центральному банку Великобританії операційну незалежність, він має право самостійно встановлювати відсоткову політику та працювати над розробкою грошової політики. Уряд, зробивши Банк Англії незалежним на законодавчому рівні, залишив за собою право здійснювати контроль над його діяльністю [7, с. 245].

До другого рівня банківської системи Великобританії входять банківські установи. У цій групі виділяють банки, призначенням яких є задоволення потреб громадян та малого бізнесу (здійснення прийому та повернення вкладів, перекази грошей, надання кредитів). Головними банками у цьому секторі 18 являються депозитні банки (12 тис. філій), основними їхніми характеристиками є високий рівень концентрації та централізації. Клірингові банки відносяться до найважливіших депозитних банків у Великобританії [7, с. 85-93].

Отже, загалом, українська банківська система побудована за зразком розглянутих країн і є дворівневою. На першому рівні діють центральні банки, другий рівень зазначених країн представлений універсальними та спеціалізованими банками, що мають ряд особливостей. Особливої уваги заслуговує питання банківського нагляду. Так, у Швейцарії нагляд за банківською діяльністю здійснюється не лише центральним банком, але й спеціально уповноваженим незалежним органом, який не підпорядковується ні уряду, ані Національному банку. У свою чергу банківська система Великобританії, як і Швейцарії, є однією з найдавніших та однією з найрозвиненіших у світі, тому при переході України до ринкової економіки та світових стандартів досвід країн може стати у нагоді. Сучасна банківська система Великобританії є важливою складовою економіки країни, її практична роль визначається тим, що через свої інститути вона направляє вільні кошти підприємств та фізичних осіб на розвиток виробничих структур.

Список літератури

1. Закон України «Про Національний банк України» від 20.05.1999 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/679-14> (дата звернення 20.04.2019).
2. Кількість банків в Україні / Міністерство фінансів України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://index.minfin.com.ua/ua/banks/stat/count/2019> (дата звернення 19.04.2019).
3. Офіційний сайт Національного рейтингового агентства РЮРІК [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://turik.com.ua> (дата звернення 20.04.2019).
4. Банковская система Швейцарии. / Новости Швейцарии [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://business-swiss.ch/tag/bankovskaya-sistema-shvejtsarii/> (дата звернення 22.04.2019).
5. Офіційний сайт банку Англії [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.bankofengland.co.uk (дата звернення 23.04.2019).
6. Мельник П. В., Тарангул Л. Л., Гордей О. Д. Банківські системи зарубіжних країн: підручн. - К.: Алерта, Центр учбової літератури, 2010. – 586 с.
7. Зарубежное банковское право (банковское право Европейского Союза, Франции, Швейцарии, Германии, США, КНР, Великобритании): монография отв. ред. д.ю.н. проф. Л.Г. Ефимова. - Москва: Проспект, 2016. - 656 с.

УДК 340.15 (1-87)

Козинець І. Г., старший викладач кафедри цивільного, господарського права та процесу

Питель О. В., студентка гр. ЦГЮ-181

Чернігівський національний технологічний університет

(м. Чернігів, Україна)

ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО СТАНОВИЩА SERVI ТА LIBERTINI У СТАРОДАВНЬОМУ РИМІ

Римське суспільство розглядається як ієрархічне, де раби (servi) були на самому дні, вільновідпущеники (libertini) – над ними, а вільнонароджені громадяни (cives) були верхівкою. Основним робітничим прошарком римського суспільства на протязі всього існування Стародавнього Риму були раби. Перші раби з'явилися під час розпаду родового римського суспільства. Підстави та способи встановлення рабства були різними за певних історичних періодів. Найпоширенішими серед них були: народження матір'ю-рабинєю, полон, продаж у рабство неплатоспроможного боржника, засудження до каторги або до інших тяжких покарань, фіктивний продаж самого себе у рабство.

У зв'язку з тим, що раб був об'єктом права, він не мав ні публічних прав, ні правоздатності у приватноправовій сфері. Раби не могли служити в римських легіонах, не платили повинностей, оскільки не були власниками майна, носіями будь-яких прав, не могли мати сім'ю. Зв'язок раба з рабинєю, як і з будь-якою жінкою, не визнавався шлюбом і не мав жодних правових наслідків. Діти, народжені рабинєю, набували статусу матері і не підпадали під батьківську владу. Раб як річ міг стати об'єктом будь-якого права (права власності, застави, особистих сервітутів тощо), предметом будь-якого правочину (купівлі-продажу, міни, дарування, майнового найму). Якщо над рабом здійснено насильство, заподіяно йому каліцтво чи інше ушкодження, то позов пред'являвся не рабом, а його господарем як за пошкоджену річ. Відмова господаря від своїх прав на раба не приводила до його відпущення на свободу, а означала лише зміну господаря, оскільки раба, як і будь-яку іншу річ, викинуту на вулицю, міг підібрати будь-хто. Неможливою була ситуація, щоб раб не належав нікому, тобто був нічий [1, с. 40].

Жорстока експлуатація рабів призводила до повстань, які розхитували економічні устої римського рабовласницького суспільства. Це змусило державу, особливо в післякласичний період, під впливом філософії стоїків, а також християнської релігії вживати заходів щодо визнання за рабами хоч якоїсь подоби на правоволодіння. Державою встановлюються певні рамки відносин між рабовласниками і рабами, зокрема:

1) за безпідставне вбивство власного раба рабовласник ніс таке ж покарання, як за вбивство чужого раба;

2) віддати раба в гладіатори рабовласник міг лише з дозволу магістрату;

3) від нестерпної жорстокості рабовласника раб міг знайти притулок у храмі, і якщо така жорстокість підтверджувалась, то власника змушували продати раба іншому господарю [2, с. 27].

Відношення до рабів змінювалося в різні періоди римської історії. Найкраще ставились до рабів, які жили в містах, тому що їх можна було використати у якості вчителів та долучити до інших професій [3, с. 196]. Рабовласники виокремлюють певну частину свого майна та надають його в управління рабу, яке отримало назву пекулій (*peculium*). Спочатку такий раб не мав можливості укладати правочини, але згодом раб, наділений *peculium*, отримує можливість укладати будь-які договори, що впливають із необхідності раціонального ведення довіреного йому господарства, а господар покладає на себе обов'язки, що впливають із договорів [1, с. 40]. Юридична діяльність раба, зумовлена *peculium*, суворо регламентувалася. Усе набуте рабом при управлінні *peculium* вважалося власністю його господаря.

За римським правом рабство було довічним, смерть вважалася природною подією, яка припиняла рабство. Господар був зобов'язаний поховати раба та охороняти його могилу. Але були випадки коли рабство могло припинитися незалежно від волі господаря, тобто вільним вважався раб: - який зміг покинути територію Риму і перейти до інших племен; - якому господар подарував свободу у своєму заповіті; - якому господар надав лист про їхню свободу; - якого, знесилоного покинув господар [4, с. 81]. В окремих випадках раб, звільнений на свободу, міг повернутися в первісний стан рабства, наприклад, якщо він виявив грубу невдячність щодо свого господаря.

Із перетворенням Риму з невеликої сільськогосподарської общини на світову імперію різниця у правоздатності окремих груп вільного населення поступово згладжувалася, але прірва між вільними та рабами існувала завжди. Проте вже в класичному періоді раби отримали перше і основне право на життя, тобто їх правове становище стало кращим.

Поряд із рабами існувала схожа за правовим становищем категорія населення, яка називалась вільновідпущеники (*libertini*). Вільновідпущеник - це відпущений на свободу раб. За загальним правилом він формально набував правового статусу свого господаря, що відпустив його на свободу (звільнив із рабства) [4, с. 84]. Існувало три форми законного набуття вільновідпущеником як свободи так і громадянства: - манумісія судової поступки (*manumissio vindicta*); - манумісія за заповітом (*manumissio testamento*); - манумісія за внесенням у цензові списки (*manumissio censu*).

У першому випадку за допомогою процесу віндикації раба оголошували вільним римським громадянином, якщо його господар не заперечував. Друга форма передбачала внесення раба до списку спадкоємців і надання йому свободи. У такому разі між вільновідпущеником і господарем не виникало патронату, тому що на час набуття свободи колишнім рабом, його власник вже помер. В останньому випадку господар вносив раба до цензових списків, як податково- та військовозобов'язаного тобто до списків вільних людей. Іншими, пізнішими формами манумісії, яким поступово надавався певний захист (але не з повними наслідками перших трьох форм), були манумісія

серед друзів (*manumissio inter amicos*), манумісія на бенкеті (*manumissio per mensam convivium*), манумісія в храмі (*manumissio in ecclesia*), характерна для ранньохристиянської епохи, що застосовувалася також з метою збільшити громаду віруючих. Август, з одного боку, хоча і покращив становище вільновідпущеників, перетворивши їх на клас відданий імператорам, але з іншого боку, він запровадив заходи, які зменшили свободу манумісій, запровадивши закони *Fufia Caninia* та *Aelia Sen* [3, с. 208]. Перший закон зобов'язував заповідача поіменно називати тих рабів, яких слід було відпустити, і обмежував їх 100 особами. Другий заборонив відпускати на свободу раба молодше 30 років та здійснювати манумісію господарям молодше 20 років (крім як за наявності поважних мотивів), а також здійснювати її на шкоду кредиторам. У більш пізню епоху існування імперії під впливом стоїцизму та християнства закони *Fufia Caninia* і *Aelia Sentia* були скасовані, за винятком заборони вчиняти манумісію на шкоду кредиторам. Варто також зазначити про ще одну підставу звільнення з рабства, згідно якої в силу окремих положень законів класичної епохи, стають вільними: раб, кинутий господарем, будучи в хворобливому стані; раб, який доносив про вбивцю господаря; раб, проданий з тим, щоб його відпустили на свободу, і не відпущений згодом покупцем; раб-християнин, придбаний нехристиянином, раб, який три роки пробув ченцем тощо.

Але все ж таки права вільновідпущеника не прирівнювалися до вільної людини. По-перше, вільновідпущеника не могли обирати на високі посади, а також він не мав права на шлюб з особою сенаторського стану. По-друге, він залишався прив'язаним до свого патрона та його сім'ї. Вільновідпущеник повинен поважати свого патрона, допомагати йому та його нащадкам. Свідчити в суді проти сім'ї патрона було заборонено. За законами XII таблиць спадок вільновідпущеника розділялося між його спадкоємцями та патроном, якщо був один спадкоємець, то майно ділилось навпіл, а якщо вільновідпущеник мав двох спадкоємців, то патрону діставалась третя частина від майна. По-третє, у сфері публічних відносин вільновідпущеник обмежувався у праві служити в римських легіонах, а в I ст. н. е. втратив право і брати участь у народних зборах [1, с. 37; 5, с.172].

У класичному праві становище вільновідпущеників дещо покращилося. А починаючи з епохи Августа обмеженість у політичних і соціальних правах вільновідпущеника можна було усунути даруванням золотого кільця, що був відмітним знаком *ingenius* (право золотих кілець, які мали права носити лише римські громадяни) [5, с. 173]. Однак повне зрівняння вільновідпущеника із вільнонародженим та скасування відносин патронату відбувалося лише з *restitutio natalium* («відновленням роду»), які дарувалися імператором в пізнішу епоху за згодою патрона. Юстиніан дарував усім вільновідпущеникам обидві вищезгадані пільги, хоча і зберіг у кожному випадку всі права патрона, які могли бути припинені лише внаслідок його добровільної відмови.

Отже, в Стародавньому Римі правове становище рабів було досить тяжким, тому що їх вважали лише знаряддям праці, яке говорить і змушували

виконувати найважчу роботу. У порівнянні з правами та можливостями інших категорій населення рабам майже нічого не дозволялося. Вільновідпущеники мали краще правове становище, ніж раби, але все ж таки вони не були повністю вільними. У більш пізню епоху імперії під впливом стоїцизму та християнства в законодавстві та юриспруденції спостерігається тенденція до покращання правового становища всього суспільства, проте раби та вільновідпущеники завжди відрізнялися від вільних громадян Риму.

Список літератури

1. Основи римського приватного права: підручник / за заг. ред. В. І. Борисової та Л. М. Баранової. - Х.: Право, 2008. - 224 с.
2. Орач Є. М., Тишик Б. Й. Основи римського приватного права: Навч. посіб. - Львів: Ред.-вид. відділ Львів, ун-ту, 2000. - 238 с.
3. Франчози Дж. Институционный курс римского права; перевод с итальянского; Отв. ред. Л.Л. Кофанов. - М.: Статут, 2004. - 428 с.
4. Пухан Иво, Поленак-Акимовская Мирьяна. Римское право (базовый учебник) / под ред. В. А. Томсинова; пер. с македон. В. А. Томсинова, Ю. В. Филиппова. - М.: ИКД «ЗЕРЦАЛО-М», 2003. - 448 с.
5. Санфилиппо Чезаре. Курс римского частного права : учебник / под общ. ред. Д. В. Дождева; пер. с итал. И. И. Маханькова. - М.: Норма, 2007. - 464 с.

УДК 347.4

Колодій І. М., к.ю.н., завідувач кафедри цивільного, господарського права та процесу

*Чернігівський національний технологічний університет
(м. Чернігів, Україна)*

ОСОБЛИВОСТІ КЛАСИФІКАЦІЇ ДОГОВОРІВ У СФЕРІ ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Чинне законодавство України не передбачає спеціальних заходів захисту від недобросовісної поведінки суб'єктів господарювання в інноваційних правовідносинах. Зазначені недоліки створюють певні проблеми для суб'єктів господарювання, що володіють і впроваджують інноваційні технології, обмежують можливості реалізації та захисту їх права на таку інформацію. У країнах, що йдуть шляхом інноваційного розвитку економіки ці питання врегульовані на рівні законодавчих актів. А відтак, певної уваги потребує дослідження класифікації і видів інноваційних договорів, як підвалин, на яких базуються виникнення прав і обов'язків сторін [1, с. 673]. Класифікація має теоретико-методологічне значення як інструмент досліджень генезису інновацій, а також практичне - для класифікації за ознаками інновацій як об'єктів інноваційної діяльності.

Особливості класифікації інноваційних договорів обумовлюються їх різноманітністю за змістом і структурою, місцем і сферами застосування, масштабами функціонування, характером споживання, формами перетворення, рівнем новизни, характером наслідків та іншими критеріями, що можуть мати суттєвий вплив. Наслідком зазначеного може бути віднесення однієї інновації до кількох видів одночасно. В науковій літературі

зустрічаються класифікації інновацій за багатьма критеріями (деякі фахівці пропонують до 25 критеріїв для структурування інновацій), вибір яких, як правило, залежить від завдань, які ставить перед собою науковець. Це призводить до того, що виникає необхідність систематизувати самі критерії, що іноді робиться, в результаті чого ми зустрічаємося вже не з окремими критеріями, а їх системою, як правило, організованою за ступенем важливості з погляду науковця.

З огляду на зазначене заслуговують на увагу критерії, запропоновані М. Хучеком: «Інновації на підприємствах та їх впровадження», а саме: (1) оригінальний характер змін: оригінальні (творчі) інновації-відкриття та винаходи; неоригінальні - копіювання та відтворення оригінальних; (2) ступінь складності: незв'язні та зв'язані - результат праці колективів, наукових груп, господарських організацій; (3) галузь господарства: матеріалізовані та не матеріалізовані; (4) ступінь новизни у масштабі: світовому, країні або галузі, підприємства; (5) у рамках дії та форм прояву: вже впровадили на підприємстві, які впроваджують на підприємстві; (6) соціально-психологічний критерій залежно від ступеня розуміння та форм виникнення інновацій у тих чи інших соціальних сферах; (7) сфера використання: технологічні; організаційні; економічні; суспільні. Останній критерій, уявляється, є найважливішим, оскільки навіть якщо ми розглядаємо інноваційну діяльність на окремому підприємстві, то вона повинна аналізуватися комплексно, і тільки останній критерій дозволяє це зробити [2, с. 36].

Крім того, групування інновацій за сферою використання не тільки конкретизує структуру об'єкта, що вивчається інноватикою, але й виявляє в ній проблемні зв'язки і відносини, виявлення і нівелювання яких повинно зменшити наявні ризики.

Інноваційні відносини, як і господарські, можуть набувати характеру організаційно-майнових - «діагональних правовідносин», так як їм притаманні риси як горизонтальних, так і вертикальних правовідносин. Це відносини: з приводу державного трансферу технологій; інноваційної діяльності технопарків як суб'єктів публічного права; діяльності верчурних та інноваційних фондів за участю державного капіталу як заохочувальних механізмів інноваційної інфраструктури, а також інші. З одного боку, ми маємо справу із суб'єктом публічного права (державою або юридичною особою), а з другого боку, він стає учасником майнових відносин аналогічних тим, що відбуваються у приватній сфері [3, с. 99].

Визначення, що надаються у Законі України «Про інноваційну діяльність», а також наведене вище обумовлює доцільність проведення предметно-об'єктивної класифікації за наступними критеріями: інноваційні правовідносини в сфері науки і техніки (об'єкт знання); у виробничій сфері (технології); в інформаційній сфері (інформація); у сфері торгівлі та послуг (бренди); у сфері культури, шоу-бізнесу (сценарії, ідеї).

Залежно від форми інноваційної діяльності (в основі лежатиме відповідний договір на розпорядження майновими правами інтелектуальної

власності), слід виділити: відносини з горизонтальної передачі об'єктів інновації (горизонтальний трансфер); відносини з регулювання державного трансферу об'єктів інновацій (вертикальний трансфер) [3, с. 102].

Аналізуючи доктринальні положення, щодо класифікації договорів, слід зазначити, що вона проводиться за різними ознаками класифікації договорів, що регулюють інноваційну діяльність у сфері господарсько-правових відносин й обумовлена обов'язковістю досягнення прибутку поряд із юридичним критерієм поєднання і наявність економічного критерію.

Договори можна поділяти на: визначені і законодавчо не врегульовані - регулюються виключно домовленістю сторін із додержанням загальних засад законодавства, а від рівня урегульованості на поіменовані та непоіменовані.

Найбільше значення для класифікації має дихотомія, яка заснована на одній із трьох підстав: розподіл зобов'язань між сторонами, наявність зустрічного задоволення, момент виникнення договору. Використання зазначених підстав дає змогу виділити: односторонні та двосторонні, оплатні та безоплатні, реальні і консенсуальні.

Щодо договорів у сфері інноваційної діяльності зазвичай всі договори є двосторонньо зобов'язальними, оплатними та консенсуальними.

Окремої уваги, в контексті класифікації інноваційних договорів заслуговує визначення таких важливих складових як трансфер технології та ноу-хау. Трансфер технології - це передача технології, що оформляється шляхом укладення між фізичними та/або юридичними особами двостороннього або багатостороннього договору, яким установлюються, змінюються або припиняються майнові права та обов'язки щодо технології та/або її складових. Договір про трансфер технології - договір, укладений у письмовій формі між особами, яким належать та/або яким повністю чи частково передаються майнові права на технологію або її складові.

Ноу-хау - це технічна, організаційна або комерційна інформація, що отримана завдяки досвіду та випробуванням технології та її складових, яка: не є загальновідомою чи легкодоступною на день укладення договору про трансфер технологій; є істотною, тобто важливою та корисною для виробництва продукції, технологічного процесу та/або надання послуг; є визначеною, тобто описаною достатньо вичерпно, щоб можливо було перевірити її відповідність критеріям загальновідомості та істотності.

До правочинів у сфері передачі технологій належать: передача, продаж або надання на основі ліцензій усіх форм промислової власності, за винятком товарних знаків, знаків обслуговування та комерційних найменувань, у тих випадках, коли вони не є частиною правочинів щодо передачі технології; надання ноу-хау і технічного досвіду; передача технологічних знань, необхідних для монтажу, експлуатації та функціонування підприємства та обладнання, а також виконання проектів «під ключ»; надання технологічних знань, необхідних для набуття, монтажу та використання машин, обладнання, проміжних товарів та/або сировини, набутих шляхом закупівлі, оренди або яким-небудь іншим способом; передача технічного змісту правочинів щодо промислового або технічного співробітництва.

Крім того, до договорів у сфері інтелектуальної власності належать також договори на виконання науково-дослідних, дослідно-конструкторських і технологічних робіт та договір комерційної концесії (франчайзинг), хоча зазначені договори і виділені у окремі глави (гл.16 ГК України).

Цікавим є досвід в рамках ООН, де було розроблено ряд рекомендацій, присвячених врегулюванню окремих видів договорів у сфері трансферу технологій. Зокрема, здійснено аналіз умов договорів інжинірингу та технічного сприяння (права та обов'язки консультанта у даних договорах, залучення місцевого персоналу, права та обов'язки власника технології, платежі та порядок їх здійснення, умови дійсності договорів, порядок вирішення спорів, зупинення та припинення договорів, форсмажорні обставини).

На підставі зазначеного, а також враховуючи існуючий міжнародний досвід, П.С. Матвеев пропонує наступну класифікацію договорів у сфері інноваційної діяльності, залежно від правових наслідків, досягнення яких прагнуть учасники відносин: (1) договори що направлені на створення інноваційних об'єктів інтелектуальної власності (замовлення і використання об'єкта права інтелектуальної власності, виконання науково-дослідних, дослідно-конструкторських та технологічних робіт); (2) договори що направлені на надання прав на використання об'єктів інтелектуальної власності (ліцензійні, комерційної концесії (франчайзингу)); (3) договори що направлені на передання (відчуження) майнових прав (передання (відчуження) майнових прав інтелектуальної власності, розподіл майнових прав інтелектуальної власності на об'єкти інтелектуальної власності); (4) договори що направлені на забезпечення виконання основного договору (застави майнових прав інтелектуальної власності); (5) договори що направлені на управління майновими правами у сфері інтелектуальної власності (колективне управління майновими правами суб'єктів авторського права і суміжних прав; між організацією колективного управління та особою, яка використовує об'єкти авторського права і суміжних прав; про виплату відрахувань виробниками та імпортерами обладнання і матеріальних носіїв, із застосуванням яких у домашніх умовах можна здійснити відтворення творів і виконань, зафіксованих у фонограмах та відеограмах) [1, с. 678].

Вище запропонована класифікація може доповнюватись в залежності від змін, які відбуваються у сфері інноваційної діяльності, що є цілком логічним і відповідає природі інновації, як такої. Крім того, уявляється необхідним зазначити, що важливим кроком в напрямку розуміння та застосування інноваційних договорів як угод, спрямованих на підвищення економічної самостійності держави, є нормативне врегулювання цього широкого спектру питань в Господарському кодексі України, а також прийняття відповідних спеціальних законів щодо комплексного підходу до питань регулювання правовідносин, які виникають у зв'язку зі створенням і використанням інноваційних договорів.

Список літератури

1. Матвеев П.С. Аналіз класифікації та видів інноваційних договорів у контексті господарсько-правового забезпечення та реалізації інноваційних правовідносин в Україні / П.С. Матвеев // Форум права. - 2013. - № 1. - С. 673-679.
2. Марущак Н.В. Види інноваційної діяльності та проблеми їх класифікації / Н.В. Марущак // Науковий вісник Національного університету ДПС України (економіка, право). - 2012. - № 1 (56). - С. 36-42.
3. Сімсон О. Інноваційні правовідносини. Проблема ідентифікації та класифікації / О. Сімсон // Теорія і практика інтелектуальної власності. - 2010. - № 5. - С. 98-104.

УДК 347.26:340.15 (1-87)

Кравченко В. Я., студентка гр. КЮ-182

Науковий керівник: Козинець І. Г., старший викладач кафедри цивільного, господарського права та процесу

*Чернігівський національний технологічний університет
(м. Чернігів, Україна)*

СЕРВІТУТИ В СТАРОДАВНЬОМУ РИМІ

В уявленнях давньоримських юристів, висловлювання яких, у загальних рисах не втратили істинності й актуальності до сьогодні зміст права на чужі речі посідав важливе місце. Ще в стародавню епоху цивільне право в галузі речових відносин не задовольнялося тільки однією власністю, і вже були відомі деякі права на чужі речі. Варто зазначити, що в законодавстві України ще й до тепер не створена розвинута система речових прав, хоча в Цивільному кодексі сервітути мають місце. Тому метою даної роботи є з'ясування місця та ролі сервітутів за римським правом.

Права на чужі речі (*iure in re aliena*) виникали через установлення обмежених речових прав на майно, яке належить іншій особі у випадках, якщо суб'єкт не міг повністю задовольнити свої потреби тільки через панування над належними йому речами. Тому, у нього виникла потреба забезпечення своїх інтересів шляхом отримання на передбачених законом підставах і подальшого здійснення певних обмежених прав на чуже майно. До речових прав, крім права власності і володіння, належать спеціальні речові права, предметом яких є не річ, а певна функція цієї речі. Але ця функція може бути такою, що власник не може нею користуватися [1, с. 104].

Права на чужі речі за римським приватним правом з певними застереженнями можна поділити на дві групи: 1) права користування чужими речами. Це сервітути, які могли бути персональними або земельними, а також емфітевзис та суперфіцій, що являли собою обмежені речеві права на землю; 2) права розпорядження чужими речами, до яких належала іпотека (застава нерухомості), сутність якої в тому, що кредитор мав право реалізації заставленого майна для задоволення своїх майнових інтересів у разі неповернення боргу [2, с. 339].

Найдавнішим правом на чужі речі є сервітути. Вони виникли в ті часи, коли була общинна власність на землю. Право користування чужою земельною ділянкою почали називати сервітутом (лат. *servire*) – служити,

обслуговувати. Вони поділялися на речові й особисті, як зазначає римський юрист Марціан (D. 1.1.) [3].

Поділ сервітутів на особисті та речові був введений під час складання Дигест та Інституцій. Речові або предіальні (praedium-маєток) – це сервітути, які прив'язані до певної земельної ділянки. Суб'єкт дістає право користуватися чужою власністю в рамках, необхідних для нормального користування своєю власністю (прохід до води). У разі зміни власника ділянки (обмін, купівля-продаж, спадщина, подарунок) сервітут все одно зберігається. Існувала передача сервітуту від одного суб'єкта до іншого (translatio). В свою чергу речові сервітути поділяються на міські та сільські. Сільські – це сервітути дорожні: iter (тобто, проїзду чи проходу верхи через чужу ділянку), via (прокладання дороги по ній), actus (прогону худоби), сервітути на користування водою та сервітут пасти худобу на чужій ділянці. До міських сервітутів відноситься: право спирати будову або її частину на прилеглу споруду сусіда, право вставляти балку в стіну сусідського будинку, право відводити дощову воду у двір сусіда, право вимагати, щоб сусідська споруда не перешкождала доступу світла розташованому поряд будинку.

Особисті сервітути – це сервітути прив'язані до певної особи, право користування чужим майном в особистих інтересах – довічно чи до настання відмінючої умови. Наприклад, вдова повторно вийшла заміж і сервітут встановлений її колишнім чоловіком, перестав діяти. Особисті сервітути і не відчужувались на користь спадкоємців. Винятком особистих сервітутів можна вважати персональний сервітут, що встановлювався на підставі договору між особою, яка претендувала на його встановлення та власником речі. У цьому випадку сервітутне право могло переходити до спадкоємців його набувача. Така угода містила положення щодо умов встановлення і здійснення сервітуту, і він міг бути як оплатним, так і безоплатним [4, с. 100-101].

З урахуванням кола потреб, що задовольнялися через встановлення сервітуту, вони могли бути публічними і приватними. Приватні сервітути встановлювались на користь обмеженого кола осіб і враховували особисті інтереси його набувача [1, с. 108]. Наприклад, сервітут, що виникав на підставі заповіту, передбачає право користування нерухомим майном, яке входить до складу спадщини. Публічні сервітути забезпечували права та інтереси невизначеної кількості осіб, вони були необмеженими у часі, і як правило, поширювались на правонаступників власника майна.

Із категорії особистих сервітутів римському праву відомі чотири види. Найбільш поширеним з них був узуфрукт (usufructus) – речове право певної особи довічно користуватися річчю та її плодами (D. 8.1.1.) [5, с.151]. Важливо зазначити, що довічний володілець може користуватися нею не лише особисто, а й здаючи в аренду та продаючи плоди (D. 7.1.1.; D. 7.3.1.). Узуфруктарій був зобов'язаний користуватися майном добросовісно. Йому заборонялося змінювати річ ні при яких обставинах, навіть з метою її удосконалення. Він був зобов'язаний повернути власникові річ у неушкодженому стані (D. 7.1.9.; D. 7.1.13.6.). Але з моменту появи узуфрукту споживні речі не могли бути його предметом, адже при використанні вони

могли втрачати свій первісний вигляд (D. 7.1.15.3.). Тому виникла потреба встановлення узуфрукту на певні сукупності речей, у складі яких були як споживні, так і неспоживні речі. Через це виникло два поняття «узуфрукт» у власному значенні і квазіузуфрукт, якщо в користування передавались споживні речі (D. 7.1.12.2.) [1, с. 110]. Узуфрукт міг виникати за договором, дія якого припинялася зі смертю узуфруктарія.

Другий вид персональних сервітутів – узус (usus) (D.7.8.1.1.). Він відрізнявся від узуфрукту відсутністю права вилучення плодів, що могла приносити річ (D. 7.8.2.). Тобто узусуарій міг лише користуватися чужою річчю, але не мав права на плоди від неї. Персональний характер узусу простежувався в обов'язковості його встановлення на користь певного суб'єкта, зі смертю якого він припинявся (D. 7.8.11.). Заборонялося відчужувати право користування річчю, а також передавати її на будь яких умовах третім особам. Можна сказати, що узус – це не користування, а лише володіння. Але римське право вважало цей сервітут правом користування. Узус відрізнявся від узуфрукта значно меншим обсягом прав.

Третій вид – це право користуватися чужим житлом (habitatio). Воно передбачало право особи безоплатно і довічно використовувати чуже житло для особистого проживання і розміщення своєї сім'ї (D. 7.8.10.). Як правило, право користуватись чужим житлом встановлювалось за заповітом і набувало характеру легата. Вигодонабувач мав право вселити іншу особу лише за умови встановлення такого права в легаті.

Четвертий вид – право користування чужою робочою силою (рабами) або тваринами. Воно було безоплатним і довічним. Предметом цього права була праця рабів або можливість використання худоби згідно з її призначенням. Наприклад, для перевезення вантажів або видобутку води. Це право припинялось, як правило, зі смертю вигодо набувача (D. 7.8.13.).

Сервітути встановлювались різними способами. За цивільним правом сервітути можна було встановлювати як між живими особами, так і на випадок смерті. Найбільш дієвим способом виникнення сервітуту між живими особами була манципація. На випадок смерті сервітут встановлювався за законом, за договором, за судовим рішенням, за давністю володіння [6, с. 18-19].

Припинення сервітутів позбавляло права користувача на користування тими зручностями, заради яких сервітут був установлений. Для особистих (персональних) сервітутів, припинення наступало: у випадку загибелі речі, смерті або втрати правоздатності узуфруктарія; в тому числі, якщо узуфруктарій набув право власності на річ. Для речових сервітутів припинення настає у разі загибелі предмета сервітуту, при умові, якщо обидві ділянки стали власністю однієї особи; шляхом тривалого не користування своїм правом [6, с. 20].

Важливо зазначити, що суб'єкти сервітутних прав наділялися можливістю їх захисту. Вони захищалися від порушень їхніх прав. Існував позов для захисту сервітутів. Спочатку він називався віндикація сервітутів, але згодом його почали називати конфесорним позовом. Цей позов був

удосконалений у праві Юстиніана. Він надавався будь якому суб'єкту сервітуту, права якого порушувались. Також були поширені й інші види захисту сервітутних прав. Це спеціальні інтердикти, створені претором і публіціанський позов.

Підсумовуючи, можна зробити висновок, що у Стародавньому Римі одним із істотних обмежень права приватної власності є права на чужі речі, сукупність яких складає велику групу речових прав. Давньоримські юристи визначили комплекс повноважень щодо користування та розпорядження (у певних випадках) правами на чужі речі, зміст уявлень і висловлювань яких у загальних рисах не втратив своєї актуальності до сьогодні.

Список літератури

1. Основи римського приватного права: підручник / за заг ред. В.І. Борисової, Л. М. Баранової. - Харків: Право, 2008. - 221 с.
2. Підпригора О.А., Харитонов Є.О. Римське право: підруч. 2-ге вид. - К.: Юрінком Інтер, 2009. - 528 с.
3. Дигести Юстиніана. Избранные фрагменты / отв. ред.: Скрипилев Е.А.; перевод и примечания И.С. Перетерского. - М.: Наука, 1984. - 456 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.vostlit.info/Texts/Dokumenty/Byzanz/VI/520-540/Digestae_Just/ (дата звернення 10.04.2019).
4. Козинець І. Г., Макогін Н. О. Особисті сервітуту у Стародавньому Римі / І. Г. Козинець, Н. О. Макогін // Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції. - 2018. - № 6. - Т. 1. - С. 100-103.
5. Орач Є. М., Тищик Б. Й. Основи римського приватного права: курс лекцій. - Київ: Юрінком Інтер, 2000. - 269 с.
6. Ковалик Г. І. Підстави набуття сервітутів у римському приватному праві / Г. І. Ковалик // Юридичний науковий електронний журнал. - 2016. - № 1. - С. 18-21 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.lsej.org.ua/1_2016/6.pdf (дата звернення 12.04.2019).

УДК 349.41

Левченко М. Ю., студентка гр. ППР-161

Науковий керівник: Барабаш А. Г., к.ю.н., доцент, доцент кафедри цивільного, господарського права та процесу

*Чернігівський національний технологічний університет
(м. Чернігів, Україна)*

ПРАВОВИЙ РЕЖИМ ЗЕМЕЛЬ ПРИРОДНО-ЗАПОВІДНОГО ФОНДУ

Питання про поділ земель на категорії відповідно до цільового призначення є надзвичайно важливим для їх ефективного правового регулювання, раціонального використання та захисту. Виходячи з цього, законодавець встановлює особливий порядок їх набуття, права власності, охорони тощо. Однією з таких категорій є землі природно-заповідного фонду.

Дана тема є досить актуальною тому, що землі природно-заповідного призначення відносять до особливо цінних земель згідно з чинним земельним законодавством. Це передбачає спеціальні умови володіння та використання земель в межах земель природно-заповідного фонду. Саме тому виникає потреба у їх належній охороні та дбайливому користуванні.

Значний внесок у дослідження правового режиму земель природно-заповідного фонду в Україні внесли праці А.Й. Годованюка, І.І. Каракаша, П.Ф. Кулинича, А.М. Мірошниченка, О.О. Погрібного, В.І. Семчика, А.П. Шеремета, М.В. Шульги та інших видатних вчених.

Основи правового регулювання земель природно-заповідного призначення встановлюються законодавчими та підзаконними актами земельного та екологічного законодавства, а саме: Земельним кодексом України, законами України «Про природно-заповідний фонд», «Про охорону навколишнього природного середовища», «Про охорону земель», «Про екологічну мережу України», постановою Верховної Ради України «Про Програму перспективного розвитку заповідної справи в Україні» та іншими нормативно-правовими актами.

Для вивчення проблем правового режиму земель природно-заповідного фонду важливо встановити значення даного режиму як правової категорії в цілому. Дослідження поняття «правовий режим земель» має принципове значення для з'ясування тих правових важелів, за допомогою яких земельне законодавство здійснює свою регулюючу функцію. Цей термін сьогодні досить часто використовується в наукових роботах та спеціальній літературі, але в законодавстві його зміст не розкривається. Сучасна наука земельного права також не містить чіткого визначення цього поняття, яке має надзвичайно важливе значення для встановлення порядку використання та охорони окремих категорій земель.

Більш узагальнено зазначено, що правовий режим земель природно-заповідного фонду – це встановлений правовими нормами порядок охорони земель, що передбачає збереження та відтворення, а також використання за цільовим призначенням земель різних форм власності, забезпечення охорони прав усіх суб'єктів на ці землі, здійснення управління землями і забезпечення контролю за дотриманням законодавства та застосування відповідальності за його порушення [8, с. 222-223].

Відповідно до ст. 43 ЗК України, землі природно-заповідного фонду – це ділянки суші і водного простору з природними комплексами та об'єктами, що мають особливу природоохоронну, екологічну, наукову, естетичну, рекреаційну та іншу цінність, яким відповідно до закону надано статус територій та об'єктів природно-заповідного фонду.

Ідентичне визначення вміщене у ч. 1 ст. 7 ЗУ «Про природно-заповідний фонд України», і аналогічне – у ч. 1 ст. 61 ЗУ «Про охорону навколишнього природного середовища» [6, с. 455].

До земель природно-заповідного фонду включаються природні території та об'єкти (природні заповідники, національні природні парки, біосферні заповідники, регіональні ландшафтні парки, заказники, пам'ятки природи, заповідні урочища), а також штучно створені об'єкти (ботанічні сади, дендрологічні парки, зоологічні парки, парки-пам'ятки садово-паркового мистецтва).

За результатами даних обліку територій та об'єктів природно-заповідного фонду, поданих органами виконавчої влади на місцевому рівні,

що забезпечують реалізацію державної політики у сфері охорони навколишнього природного середовища, станом на 01.01.2018 р. природно-заповідний фонд України має в своєму складі 8296 території та об'єктів загальною площею 4,318 млн.га в межах території України. Відношення фактичної площі природно-заповідного фонду до площі держави («показник заповідності») становить 6,6%.

Землі природно-заповідного фонду виконують дві важливі функції. З одного боку, вони є територіальним базисом для розміщення заповідників, національних природних парків та інших об'єктів і територій природно-заповідного фонду. З іншого боку, землі природно-заповідного фонду, будучи природним ресурсом, самі виступають як невід'ємний елемент, складовою відповідних об'єктів і територій природно-заповідного фонду [7, с. 358].

Саме в силу їх особливого значення на землях природно-заповідного фонду забороняється будь-яка діяльність, яка негативно впливає або може негативно впливати на стан природних та історико-культурних комплексів та об'єктів чи перешкоджає їх використанню за цільовим призначенням [2].

Тому законодавство визначає ознаки, характерні саме для земель природно-заповідного призначення. Такими ознаками є:

1) використання зазначених земель переважно для природоохоронної діяльності, існує обмеження здійснення на цих землях господарської діяльності та взагалі будь-якої діяльності, що суперечить цільовому призначенню або яка може негативно позначатися на природних об'єктах, що підлягають охороні;

2) пільговий режим фінансування й оподаткування земель природно-заповідного фонду;

3) включення зазначених земель до національної екологічної мережі України (системи особливо охоронюваних територій) та влаштування навколо об'єктів природно-заповідного фонду охоронних зон [4, с. 249-250];

4) особливий порядок управління землями цієї категорії та встановлений особливий порядок оголошення територій об'єктами природно-заповідного фонду;

5) деякі об'єкти та земельні ділянки, на яких вони розташовані, не підлягають передачі у приватну власність;

6) за порушення правового режиму земель природно-заповідного фонду встановлена підвищена відповідальність [6, с. 460-461].

Згідно ст. 45 ЗК України землі природно-заповідного фонду можуть перебувати у державній, комунальній та приватній власності [1].

На форму власності на ці землі впливає факт надання об'єктам природно-заповідного фонду загальнодержавного або місцевого значення. Тож, законодавство поділяє всі об'єкти природно-заповідного фонду на 3 групи:

- об'єкти загальнодержавного значення (природні заповідники, біосферні заповідники, національні природні парки);

- об'єкти, які можуть бути як загальнодержавного так і місцевого значення (заказники, пам'ятки природи, ботанічні сади, дендрологічні парки, парки-пам'ятки садово-паркового мистецтва);
- об'єкти місцевого значення (регіональні ландшафтні парки і заповідні урочища) [5, с. 14].

Рішення про створення та відведення земельних ділянок природним заповідникам, національним природним паркам, а також інших територій та об'єктів природно-заповідного фонду загальнодержавного значення приймаються Президентом України. Рішення про створення чи оголошення територій та об'єктів природно-заповідного фонду місцевого значення та встановлення охоронних зон земельних територій та об'єктів природно-заповідного фонду приймають обласні, Київська та Севастопольська міські ради [3, с. 150].

Аналіз законодавства про природно-заповідний фонд дозволяє зробити висновок, що правовий режим земель природно-заповідного фонду може бути як уніфікованим (єдиним для всієї території), так і диференційованим (різним залежно від функціонального призначення відповідних зон території).

Уніфікованим є правовий режим природних заповідників, заказників, пам'яток природи та заповідних урочищ. Диференційованим є правовий режим тих об'єктів, територія яких підлягає функціональному зонуванню. Так, диференційований правовий режим встановлюється для біосферних заповідників, національних природних парків та зоологічних парків. Законодавство передбачає можливість, але не зобов'язує, здійснювати функціональне зонування регіональних ландшафтних парків, ботанічних садів, дендрологічних парків та парків – пам'яток садово-паркового мистецтва. Крім того, уніфікований правовий режим поділяється на заповідний та заказний, а диференційований – залежно від встановлених функціональних зон [8, с. 223].

Таким чином, можна зазначити, що в силу свого особливого значення дана тема потребує більш детального розгляду та дослідження. Метою природно-заповідного фонду є збереження природної різноманітності ландшафтів, тваринного і рослинного світу, підтримання безпеки навколишнього природного середовища. А землі природно-заповідного фонду при цьому відрізняються спеціальним режимом охорони, користування та господарювання. Вони належать до екологічної мережі України, становлять особливу екологічну, наукову, естетичну та рекреаційну цінність.

Список літератури

1. Земельний кодекс України : Закон України від 25.10.2001 р. № 2768-III // Відомості Верховної Ради України. - 2002. - № 3-4. - Ст. 27.
2. Про природно-заповідний фонд України : Закон України від 16.06.1992 р. № 2456- XII // Відомості Верховної Ради України. - 1992. - № 34. - Ст. 502.
3. Земельне право України: навч. посібник / І.І. Килимник, О.І. Міхно ; Харків. Нац. ун-т міськ. госп-ва ім. О.М. Бекетова. – Харків : ХНУМГ ім. О.М. Бекетова, 2015. – 166 с.
4. Земельне право України: Підручник / За ред. О.О. Погрібного і І.І. Каракаша – К.: Істина. – 2003. – 445 с.
5. Малярчук Н.В. Право власності на земельну ділянку в контексті правового режиму земель природно-заповідного фонду та їх захисту / Н.В. Малярчук, Д.В. Овчинников // Юрид. вісник. – 2013. – № 4. – С. 13–17.

6. Мірошниченко А.М. Земельне право України: Підручник. – 2-ге видання, допов. і перероб. – К.: Алерта; ЦУЛ, 2011. – 678 с.

7. Семчик В.І. Земельне право України : підручник для студ. вищ. навч. закл. / В.І. Семчик, П.Ф. Кулинич, М.В. Шульга – К: Ін Юре, 2008. – 600 с.

8. Черемнова А.І. Особливості правового режиму земель природно-заповідного фонду / А.І. Черемнова // Актуальні проблеми держави і права. – 2009. – Вип. 46. – С. 221-228.

УДК 346.3

Левченко М. Ю., студентка гр. ППР-161

Науковий керівник: Шпомер А. І., к.ю.н., доцент, доцент кафедри цивільного, господарського права та процесу

Чернігівський національний технологічний університет

(м. Чернігів, Україна)

ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ ПРО ГОСПОДАРСЬКІ ЗОБОВ'ЯЗАННЯ ТА ЇХ ВИДИ

Термін «зобов'язання» вперше з'явився ще в римському приватному праві, а у подальшому знайшов своє відображення як категорія цивільного та господарського права. Господарське зобов'язання є одним з основоположних та фундаментальних понять та категорій у сфері господарського права, що відображає зміст особливої правової форми господарських відносин.

Серед представників юридичної науки це поняття найбільш глибоко досліджували такі видатні вчені: О.М. Вінник, В.С. Воронко, В.С. Мілаш, С.В. Несинова, Г.В. Смолин, О.А. Туркот, Л.В. Хомко, Т.С. Чебикіна, В.С. Щербина тощо.

Ця тема є досить актуальною, бо саме з розвитком і розширенням ринкових відносин і господарського обігу, все більшого значення набувають зобов'язальні правовідносини, які є однією з основних передумов господарської діяльності. Саме в формах господарських зобов'язань реалізується господарський обіг – процес переміщення товарів (результатів виконаних робіт, наданих послуг) із сфери виробництва у сферу розподілу та обміну і через неї – у сферу споживання [4, с. 364].

Зобов'язальні правовідносини є органічною складовою системи господарських правовідносин. Вони індивідуалізують вимоги норм господарського права щодо взаєморозташування та взаємодії суб'єктів господарювання та інших учасників відносин у сфері господарювання, наділяючи їх взаємними правами та обов'язками [6, с. 206].

Стаття 173 Господарського кодексу України вперше легально закріпила визначення господарського зобов'язання як зобов'язання, яке виникає між суб'єктом господарювання та іншим учасником або учасниками відносин у сфері господарювання з підстав, передбачених ст. 174 ГК України. Згідно зазначеної статті, один суб'єкт (зобов'язана сторона в тому числі і боржник) зобов'язаний вчинити певну дію господарського чи управлінсько-господарського характеру на користь іншого суб'єкта (виконати роботу,

передати майно, сплатити гроші, надати інформацію тощо) або утриматись від певних дій, а інший суб'єкт (управнена сторона, в тому числі кредитор) має право вимагати від зобов'язаної сторони виконання її обов'язку [2, с. 278].

Для теоретичної та практичної кваліфікації господарських зобов'язань важливим є виділення їх ознак, тобто найважливіших рис, які дозволяють відмежувати їх від інших зобов'язань та правовідносин, врегульованих нормами права.

Господарське зобов'язання характеризується трьома групами ознак: по-перше, загальними ознаками, притаманними всім зобов'язанням незалежно від галузевої належності як правовідносинам зобов'язального характеру; по-друге, галузевими ознаками, характерними для господарських зобов'язань у цілому, відповідно до науки господарського права, ГК України та інших актів господарського законодавства; і, по-третє, специфічними ознаками основних видів господарських зобов'язань – майново-господарських і організаційно-господарських зобов'язань, які теж певним чином відображені в теорії та законодавстві [3, с. 123].

Загальними характерними ознаками господарського зобов'язання є такі:

1) відносний характер, наявність у зобов'язанні принаймні двох учасників, сторін – управненої та зобов'язаної;

2) динамізм, який проявляється у властивості виступати юридичною формою організації та здійснення господарського обігу;

3) організаційно-майновий характер;

4) наявність права вимоги (активної поведінки) управненої сторони і відповідно цій вимозі обов'язку активної або пасивної поведінки зобов'язаної сторони;

5) подвійний характер сутності – властивість виступати в якості ідеальної правової моделі (правової форми) відповідного господарського відношення й одночасно бути реальним втіленням цієї моделі (форми) – зобов'язальним відношенням, врегульованим нормою господарського права.

До галузевих ознак вказаного зобов'язання слід віднести такі:

1) особливий суб'єктний склад господарського зобов'язання – воно виникає між суб'єктом господарювання та іншим учасником (учасниками) у сфері господарювання;

2) особлива сфера суспільних відносин, де виникають та існують господарські зобов'язання – сфера господарювання, господарської діяльності;

3) господарський чи управлінсько-господарський характер дій, які вправі вимагати управнена сторона зобов'язання та повинна вчинити зобов'язана сторона і це становить предмет господарського зобов'язання;

4) особливі підстави виникнення господарського зобов'язання – з підстав, встановлених у ст. 174 ГК України [3, с. 128-129].

Специфічні ознаки господарського зобов'язання визначаються залежно від його виду.

У зв'язку з великою кількістю та різноманітністю господарських зобов'язань виникає потреба у їх класифікації та систематизації. Це дає

можливість розмежувати господарські зобов'язання задля їх ефективного правового регулювання. Дане питання є досить дискусійним, бо в юридичній літературі існують різні класифікації.

За ГК України основними видами господарських зобов'язань вважаються майново-господарські зобов'язання та організаційно-господарські зобов'язання (ч. 2 ст. 173 ГК України). Крім того, у ГК України сформульовано поняття соціально-комунальних зобов'язань (ст. 177 ГК України), публічних зобов'язань (ст. 178 ГК України), а також господарсько-договірних зобов'язань (ст. 179 ГК України) [5, с. 134].

Згідно з ч. 1 ст. 175 ГК України майново-господарськими визнаються такі зобов'язання, які виникають між учасниками господарських відносин при здійсненні господарської діяльності, на підставі яких зобов'язана сторона повинна вчинити певні господарські дії на користь іншої сторони чи утриматись від їх вчинення, а управнена сторона має право вимагати від зобов'язаної сторони виконання її обов'язку.

При чому у ст. 179 ГК України зазначається, що майново-господарські зобов'язання, які виникають між суб'єктами господарювання або між суб'єктами господарювання і негосподарюючими суб'єктами – юридичними особами на підставі господарських договорів, є господарсько-договірними зобов'язаннями.

Відповідно до ст. 176 ГК України організаційно-господарським зобов'язанням визнається таке господарське зобов'язання, яке виникає в процесі управління господарською діяльністю між суб'єктом господарювання та суб'єктом організаційно-господарських повноважень відповідно до якого зобов'язана сторона повинна здійснити в інтересах іншої сторони певну управлінсько-господарську (організаційну) дію або утриматись від певної дії, а управнена сторона має право вимагати від зобов'язаної сторони виконання її обов'язку [1].

Соціально-комунальні зобов'язання суб'єктів господарювання характеризуються соціальним спрямуванням (тобто мають виконуватися на користь суспільства або територіальної громади) [5, с. 134].

Публічним є зобов'язання, в якому одна сторона – підприємець – бере на себе обов'язок здійснювати продаж товарів, виконання робіт чи надання послуг кожному, хто до нього звернеться (роздрібна торгівля, перевезення транспортом загального користування, послуги зв'язку тощо) [7, с. 300-301].

У теорії господарського права до видів господарських зобов'язань відносять також внутрішньогосподарські зобов'язання. Згідно зі статтею 3 ГК України внутрішньогосподарськими є відносини, що складаються між структурними підрозділами суб'єкта господарювання, та відносини суб'єкта господарювання з його структурними підрозділами [6, с. 206]. Вважається, що це може бути за умови, коли вказані структурні підрозділи є відокремленими, однак згідно із статтею 55 Кодексу зазначені підрозділи не визнаються суб'єктами господарювання, тому і зазначені відносини не можуть набувати ознак зобов'язань, визначених у статтях 173, 175, 176 Кодексу, і

регулюватися правовими нормами, що регламентують господарські зобов'язання.

Таким чином, господарські зобов'язання є надзвичайно важливим інститутом господарського права та передумовою виникнення господарських відносин. Господарські зобов'язання виникають між суб'єктом господарювання та іншим учасником або учасниками відносин у сфері господарювання з підстав, передбачених господарським законодавством і спрямовані на виконання або утримання від певних дій господарського чи управлінсько-господарського характеру. В силу виділення специфічних ознак господарських зобов'язань їх класифікують на майново-господарські, організаційно-господарські, соціально-комунальні, публічні, а також господарсько-договірні зобов'язання, що дає можливість забезпечити їх належне правове регулювання.

Список літератури

1. Господарський кодекс України від 16.01.2003 р. № 436-IV, редакція від 07.02.2019 [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15>.
2. Господарське право України: Підруч. для студ. вищ. навч. закл. / М.К. Галянтич, С.М. Грудницька, О.М. Міхатуліна та ін. – К.: МАУП, 2005. – 424 с.
3. Віхров С.О. Загальні та галузеві кваліфікаційні ознаки господарського зобов'язання / С.О. Віхров // Університетські наукові записки. – 2016. – № 2. – С. 122-131.
4. Каплюк М.В. Зміст господарських зобов'язань та підстави їх припинення / М.В. Каплюк // Держава і право. – 2009. – Вип. 46. – С. 364-370.
5. Кучер В.О. Господарське право: курс лекцій / В.О. Кучер, В.М. Парасюк. – Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2011. – 380 с.
6. Науково-практичний коментар Господарського кодексу України / Г.Л. Знаменський, Д.Х. Липницький, В.В. Хахулін та ін.; За заг. ред. В.К. Мамутова. – К.: Юрінком Інтер, 2004. – 688 с.
7. Несинова С.В., Воронко В.С., Чебикіна Т.С. Господарське право України. Навч. посіб. / за заг. ред. С.В. Несиної. – К.: Центр учбової літератури, 2012. – 564 с.

УДК 347.51

Лесун А. Є., студентка гр. КІР-173

Науковий керівник: Кочина О. С., к.ю.н., доцент кафедри цивільного, господарського права та процесу

Чернігівський національний технологічний університет

(м. Чернігів, Україна)

ПІДСТАВИ ТА УМОВИ ВИНИКНЕННЯ ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ЗАПОДІЯННЯ ШКОДИ

Цивільно-правова відповідальність є одним із різновидів юридичної відповідальності та слід зазначити, що питання поняття цивільно-правової відповідальності є відкритим та залишається предметом наукових дискусій. У цивільному законодавстві відсутня норма-дефініція, яка б закріплювала визначення поняття «цивільно-правової відповідальності», тому існує розмаїття точок зору з цього приводу, висловлених у юридичній літературі різними вченими.

Наявність різноманітних визначень поняття цивільно-правової відповідальності має більш негативний наслідок, ніж позитивний, бо обумовлюється використанням цього терміна у різних цілях, що не завжди є ефективним. Доцільним здається, щоб законодавець визначився з легальним визначенням цивільно-правової відповідальності. На наш погляд, вдалим є визначення поняття цивільно-правової відповідальності Є. О. Харитонова, під якою він розуміє покладання на правопорушника оснований на законі неvigідних правових наслідків, які виявляються у позбавленні його певних прав, або в заміні невиконаного обов'язку новим обов'язком або у приєднанні до невиконаного обов'язку нового, додаткового [1, с. 234].

Заслуговує особливої уваги питання співвідношення таких понять як «підстави» та «умови» виникнення цивільно-правової відповідальності за заподіяння шкоди.

Наприклад, можна відмітити Постанову Пленуму Верховного Суду України «Про судову практику в справах про відшкодування моральної (немайнової) шкоди» від 31 березня 1995 року № 4 [6], у якій такі складові як шкода, протиправна поведінка, причинний зв'язок між протиправною поведінкою і шкодою та вина іменуються підставами відповідальності за заподіяння моральної шкоди.

У статтях Цивільного кодексу (далі - ЦК) України [2], які регламентують питання даної теми також використовується термін «підстави», а саме це статті 1166 та 1167 ЦК.

Законодавець розмежовує відповідальність за завдану майнову та моральну шкоду. Стаття 1166 ЦК містить загальні підстави відповідальності за завдану майнову шкоду, відповідно до якої майнова шкода, завдана неправомірними рішеннями, діями чи бездіяльністю особистим немайновим правам фізичної або юридичної особи, а також шкода, завдана майну фізичної або юридичної особи, відшкодовується в повному обсязі особою, яка її завдала.

Крім того, особа, яка завдала шкоди, звільняється від її відшкодування, якщо вона доведе, що шкоди завдано не з її вини. Шкода, завдана каліцтвом, іншим ушкодженням здоров'я або смертю фізичної особи внаслідок непереборної сили, відшкодовується у випадках, встановлених законом.

Стаття 1167 ЦК визначає підстави відповідальності за завдану моральну шкоду: моральна шкода, завдана фізичній або юридичній особі неправомірними рішеннями, діями чи бездіяльністю, відшкодовується особою, яка її завдала, за наявності її вини, крім випадків, перерахованих нижче.

Моральна шкода відшкодовується незалежно від вини органу державної влади, органу влади Автономної Республіки Крим, органу місцевого самоврядування, фізичної або юридичної особи, яка її завдала:

- 1) якщо шкоди завдано каліцтвом, іншим ушкодженням здоров'я або смертю фізичної особи внаслідок дії джерела підвищеної небезпеки;
- 2) якщо шкоди завдано фізичній особі внаслідок її незаконного засудження, незаконного притягнення до кримінальної відповідальності,

незаконного застосування запобіжного заходу, незаконного затримання, незаконного накладення адміністративного стягнення у вигляді арешту або виправних робіт.

Отже, законодавець не використовує термін «умови», тобто можна зробити висновок що він ототожнює поняття «підстави» та «умови» виникнення цивільно-правової відповідальності за заподіяння шкоди, використовуючи один з цих термінів.

Проте в юридичній літературі прослідковується чітке розмежування цих понять, визначення та обґрунтування відмінностей між ними. Так, на думку І. І. Килимник, юридичною підставою всіх видів юридичної відповідальності вважається правопорушення. Фактичною підставою цивільно-правової відповідальності є правопорушення як юридичний факт. Умови цивільно-правової відповідальності у цивілістичній науці поділяються на загальні та спеціальні. Загальні умови в свою чергу поділяють на позитивні та негативні. Цей поділ має умовний характер, а його критерієм є значення окремих умов для настання цивільно-правової відповідальності. Позитивними умовами є ті, наявність яких доводиться заінтересованою особою (потерпілим-позивачем). До них належать шкода та причинний зв'язок між поведінкою правопорушника та шкодою. Негативними вважаються умови, відсутність яких доводиться заінтересованою особою (правопорушником – відповідачем) для запобігання настанню цивільно-правової відповідальності. Такими умовами є протиправність діяння та вина [3, с. 144-145].

Схожу думку висловлює В. І. Борисова, зазначаючи, що на відміну від підстав як фактів, передбачених законом і породжуючих відповідне цивільно-правове явище (зобов'язання з відшкодування завданої шкоди), умовами визнаються ознаки, якими ці підстави характеризуються і які впливають із закону. Тобто, підставою виникнення цивільно-правової відповідальності за заподіяння шкоди є правопорушення, а до умов належать: а) шкода; б) протиправність поведінки завдавача шкоди; в) наявність причинного зв'язку між протиправною поведінкою правопорушника та її результатом – шкодою; г) вина завдавача шкоди [4, с. 728].

Н. С. Кузнецова визначає, що цивільно-правова відповідальність є негативним для порушника наслідком вчиненого ним правопорушення. Юридичною підставою такої відповідальності є закон, а фактичною - склад цивільного правопорушення. Вона настає за наявності таких умов: 1) протиправної поведінки (дії чи бездіяльності) особи; 2) шкідливого результату такої поведінки (шкоди); 3) причинного зв'язку між протиправною поведінкою і шкодою; 4) вини особи, яка заподіяла шкоду.

Перші три умови - протиправність, шкода та причинний зв'язок - є об'єктивними, а четверта - вина - є суб'єктивною підставою цивільно-правової відповідальності [5, с. 911].

Отже, проаналізувавши думки авторів, можна зробити висновок, що у статтях ЦК, які визначають підстави відповідальності за завдану майнову шкоду (ст. 1166 ЦК) та підстави відповідальності за завдану моральну шкоду

(ст.1167 ЦК) законодавець насправді мав на увазі умови настання цивільно-правової відповідальності за заподіяння шкоди.

То ж, на основі проведених досліджень, можемо зазначити, що ототожнення понять «підстави» та «умови» цивільно-правової відповідальності є помилкою. Згадані вище терміни включають в себе різні складові елементи та мають різне тлумачення. Тому, пропонуємо змінити назви ст. 1166 ЦК та ст. 1167 ЦК, а саме ст. 1166 ЦК назвати «Умови відповідальності за завдану майнову шкоду», а ст. 1167 ЦК - «Умови відповідальності за завдану моральну шкоду».

Список літератури

1. Цивільне право України: підручник / Є. О. Харитонов, Н. О. Саніахметова. - К. : Істина, 2005. – 776 с.
2. Цивільний Кодекс України від 16.01.2003 р. // Відомості Верховної Ради України. - 2003. - № 435-IV. - Ст. 1166, 1167.
3. Цивільне право України : навч. посібник / І. І. Килимник, А. М. Бровдій, Д. Є. Кутومانов; Харк. нац. ун-т міськ. госп-ва ім. О. М. Бекетова. - Х. : ХНУМГ. - 2014. - 225 с.
4. Цивільне право: підручник : у 2-х т. / [В. І. Борисова (кер. авт. кол.), Л. М. Баранова, Т. І. Бегова та ін.]; за ред. В. І. Борисової, І. В. Спасибо-Фатєєвої, В. Л. Яроцького. - Х. : Право, 2011. - Т. 2. - 816 с.
5. Цивільне право України. Особлива частина / за ред.: О. В. Дзера, Н. С. Кузнєцова, Р. А. Майданик. - К. : Юрінком Інтер, 2017. - 1176 с.
6. Постанова Пленуму Верховного Суду України «Про судову практику в справах про відшкодування моральної (немайнової) шкоди» від 31 березня 1995 року № 4 (з под. змінами і доп.) [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/>

УДК 349.412

Лозицька Я. А., студентка гр. ППР-161

Науковий керівник: Барабаш А. Г., к.ю.н., доцент, доцент кафедри цивільного, господарського права та процесу

*Чернігівський національний технологічний університет
(м. Чернігів, Україна)*

ОСОБЛИВОСТІ НАБУТТЯ ПРАВА ВЛАСНОСТІ НА ЗЕМЛЮ ІНОЗЕМНИМИ ДЕРЖАВАМИ

Право власності на землю є одним із основних прав необхідних для нормального функціонування суспільства, держави та задоволення матеріальних потреб людини. Із здобуттям Україною незалежності відбулася низка позитивних змін, а саме були законодавчо визначені форми власності у яких можуть перебувати землі, підстави набуття земель у власність та розширене коло суб'єктів земельних відносин. Наразі залишається актуальним питання набуття права власності на землю такими суб'єктами як іноземні держави.

Вивченням даного питання займалися такі вчені як Басанська Н.В., Каракаш І.І., Літошенко О.С., Мірошніченко А.М., Погрібний О.О., Семчик В.І. та інші.

Метою дослідження є аналіз чинного законодавства щодо регулювання особливостей набуття права власності на землю іноземними державами.

Право власності на землю іноземних держав у першу чергу регулюється Земельним кодексом України, стаття 85 якого закріпила положення про те, що іноземні держави можуть набувати у власність земельні ділянки для розміщення будівель і споруд дипломатичних представництв та інших, прирівняних до них, організацій відповідно до міжнародних договорів.

Земельні ділянки для використання їх у зазначених цілях можуть набуватися у власність іноземними державами із відповідних категорій земель України, а саме із земель призначених для громадської та житлової забудови. Каракаш І.І. наголошує, що відповідні земельні ділянки можуть набуватися іноземними державами в Україні з урахуванням міжнародно-правового принципу взаємності, тобто на якій правовій основі іноземна держава надає земельну ділянку Українській державі, на такій юридичній підставі Українська держава надає земельну ділянку іноземній державі. Разом з тим у міжнародній практиці не рідко зустрічаються випадки позитивного відхилення від зазначеного принципу міжнародного права, тобто надання земельної ділянки національною державою на більш вигідних умовах, ніж це здійснюється іноземною державою. Така практика не суперечить міжнародним нормам і розцінюється як дружлюбний акт чи акт доброї волі [5, с. 623].

Основною підставою набуття іноземними державами права власності на землю відповідно до статей 127 та 129 ЗКУ є продаж земельних ділянок. Процедура продажу земельних ділянок іноземним державам та юридичним особам передбачена статтею 129 ЗКУ. Іноземні держави на підставі договору купівлі-продажу можуть набувати у власність лише землі, які перебувають у державній або комунальній власності. Продаж земельних ділянок, що перебувають у власності держави, крім земельних ділянок, на яких розташовані об'єкти, які підлягають приватизації, іноземним державам та іноземним юридичним особам здійснюється Кабінетом Міністрів України за погодженням з Верховною Радою України, а продаж земельних ділянок державної власності, на яких розташовані об'єкти, що підлягають приватизації, іноземним державам та іноземним юридичним особам здійснюється державними органами приватизації за погодженням з Кабінетом Міністрів України.

За погодженням з Кабінетом Міністрів України також здійснюється продаж відповідними радами земельних ділянок, що перебувають у власності територіальних громад, іноземним державам та іноземним юридичним особам.

Відповідно до ч. 4 ст. 129 Земельного кодексу, іноземні держави, зацікавлені у придбанні земельних ділянок у власність із земель державної або комунальної власності, подають клопотання до Кабінету Міністрів України. Проте подальші кроки щодо розгляду, задоволення чи відхилення та їх наслідків Земельний кодекс не передбачає [5, с. 624].

У такому випадку також справедливою є думка Літошенко О.С., що таке регулювання видається недостатнім, оскільки не містить жодної вказівки, як повинно оформлюватися право власності на землю іноземної держави [6, с. 109].

Розгляд клопотання і продаж земельних ділянок здійснюється сільськими, селищними, міськими радами після отримання погодження Кабінету Міністрів України.

Розгляд клопотання і продаж земельних ділянок, що перебувають у державній власності, на яких розташовані об'єкти, які підлягають приватизації, здійснюються державними органами приватизації після отримання погодження Кабінету Міністрів України [3].

Існує принаймні один випадок продажу земельної ділянки іноземній державі – йдеться про рішення Київської міської ради № 350/3811 від 27.10.2005 р. «Про продаж земельної ділянки Сполученим Штатам Америки в Україні для будівництва, експлуатації та обслуговування комплексу будинків та споруд для розміщення дипломатичної місії Сполучених Штатів Америки в Україні та забезпечення її діяльності на вул. Танковій, 4 у Шевченківському районі м. Києва». При цьому характерно, що у первісній редакції рішення йшлося про продаж земельної ділянки не Сполученим Штатам Америки, а їх посольству. Рішення передбачає вказівку Головному управлінню земельних ресурсів «оформити та видати Сполученим Штатам Америки в Україні в установленому порядку державний акт на право власності на земельну ділянку» (п. 7.2), проте маємо відзначити, що існуюча форма державного акта на право власності (затв. постановою КМУ від 02.04.2002 р. № 449) не передбачає можливості оформлення державного акта на державу [7].

Наведене положення статті 129 ЗКУ далеке від міжнародної практики вирішення питань про продаж земельних ділянок іноземним державам, що базується на положеннях Віденської конвенції про дипломатичні зносини від 18.04.1961 р. Згідно із Конвенцією, продаж земельних ділянок зазвичай відбувається на підставі міжнародних угод на умовах взаємності, «клопотань іноземної держави» не передбачено. Зокрема базуючись на Віденській конвенції про дипломатичні зносини була укладена «Угода між Кабінетом Міністрів України та Урядом Словацької Республіки про розміщення і обслуговування дипломатичних представництв України в Словацькій Республіці та Словацької Республіки в Україні», затверджена постановою КМУ № 133 від 04.02.2004, яка передбачає передачу 2-х ділянок у власність Словацької сторони «за умовну плату 1 долар США», враховуючи, що за таку ж плату Україні в Словаччині також будуть передані дві ділянки (статті 1, 2) [7, с. 204].

Крім того, варто зважати на те, що процедура укладення міжнародного договору є достатньо складною і тривалою, особливо якщо враховувати ратифікацію міжнародного договору в порядку законодавчої процедури, яка відбувається відповідно до Закон України «Про міжнародні договори України» [7].

Отже, правове регулювання права власності на землю іноземних держав здійснюється Земельним кодексом України, міжнародними договорами та законами України. Іноземні держави можуть набувати у власність земельні ділянки для розміщення будівель і споруд дипломатичних представництв. Процедура набуття земельної ділянки у власність іноземних держав за цивільно-правовим договором купівлі-продажу лише частково прописана у Земельному кодексі України та потребує вдосконалення і детальнішої регламентації. Зокрема, відсутні положення щодо того як саме має відбуватися оформлення права власності на землю іноземних держав.

Список літератури

1. Віденська конвенція про дипломатичні зносини від 18 квітня 1961 р. Ратифікована Указом ПВС УРСР від 21.03.1964 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_048?find=1&text=%E7%E5%EC%EB%FF.
2. Угода між Кабінетом Міністрів України та Урядом Словацької Республіки про розміщення і обслуговування дипломатичних представництв України в Словацькій Республіці та Словацької Республіки в Україні. Затверджена Постановою КМУ № 133 від 04.02.2004 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/en/703_022.
3. Земельний кодекс України від 25 жовтня 2001 р. // ВВР України – 2002. – № 3-4. - Ст. 27.
4. Наказ Державного комітету України із земельних ресурсів «Про затвердження Класифікації видів цільового призначення земель» № 548 від 23.07.2010 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1011-10>.
5. Каракаш І.І. Особливості набуття права власності на землю в Україні іноземними громадянами, іноземними юридичними особами та іноземними державами / І.І. Каракаш // Актуальні проблеми держави і права. зб. наук. пр.–О., 2011. – № 61. – С. 621-625.
6. Літошенко О. Особливості земельної правосуб'єктності іноземних громадян, осіб без громадянства, іноземних юридичних осіб та іноземних держав / О. Літошенко // Підприємництво, господарство і право. – 2017. – № 9. – С. 107-110.
7. Мірошніченко А. М. Науково-практичний коментар до Земельного кодексу України / А. М. Мірошніченко, Р. І. Марусенко. – 3-тє видання, змінене і доповнене. – К.: Алерта; ЦУЛ, 2011. – 516 с.

УДК 346.3

Лозицька Я. А., студентка гр. ППР-161

Науковий керівник: Шпомер А. І., к.ю.н., доцент, доцент кафедри цивільного, господарського права та процесу

*Чернігівський національний технологічний університет
(м. Чернігів, Україна)*

ПІДСТАВИ ГОСПОДАРСЬКО-ПРАВОВОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ

Характеристика підстав господарсько-правової відповідальності є достатньо важливим питанням у господарському праві. Вони є недостатньо дослідженими, новим інститутом господарського права, що має свої особливості. Незважаючи на те, що Господарський кодекс України закріпив загальні засади відповідальності учасників господарських відносин, багато питань залишилися неврегульованими. Тому завданням дослідження є визначення поняття та особливостей господарсько-правової відповідальності, характеристика основних підстав господарсько-правової відповідальності, з'ясування поняття та складу господарського правопорушення.

Господарсько-правова відповідальність є комплексним правовим інститутом господарського права, предметом регулювання якого є господарські правопорушення [2, с. 28]. Законодавчо обґрунтованого визначення поняття господарсько-правової відповідальності у Господарському кодексі України не закріплено, тому звернемося до доктринальних тлумачень цього терміну. Зокрема, О. Мельник визначає господарсько-правову відповідальність як передбачені законом чи договором заходи негативного впливу на правопорушника, які забезпечуються примусом з боку держави [5, с.146].

О. Бабак вважає, що господарсько-правова відповідальність може бути визначена як правовідносини, які виникають внаслідок вчинення господарського правопорушення між суб'єктами господарювання або між суб'єктом господарювання та органом державної влади чи органом місцевого самоврядування, в результаті чого суб'єкт господарювання, винний у вчиненні правопорушення зазнає несприятливих наслідків майнового або організаційного характеру, які передбачені господарсько-правовими санкціями [3, с. 17].

Отже, господарсько-правова відповідальність – це самостійний вид юридичної відповідальності, що застосовується у визначеному законом порядку та передбачає несприятливі наслідки майнового характеру, які настають за порушення суб'єктами господарювання встановлених органами державної влади приписів у сфері господарських відносин.

Господарсько-правова відповідальність настає лише за умови наявності певних підстав, які закріплені відповідним законодавством. Підстави притягнення до відповідальності у господарському праві майже співпадають із загальними підставами притягнення до юридичної відповідальності, виняток становлять заходи оперативного впливу, які є виключною особливістю покладення відповідальності на винну в правопорушенні особу і можливість попереднього врегулювання у претензійному порядку господарських спорів [1].

Кикоть О. пропонує розглядати підстави господарсько-правової відповідальності у двох аспектах – вузькому та широкому значенні [4, с. 100].

У вузькому значенні під підставами господарсько-правової відповідальності, відповідно до статті 218 ГКУ прийнято розуміти вчинене учасником господарських відносин правопорушення у сфері господарювання.

Господарський кодекс України не містить визначення поняття господарського правопорушення, що ускладнює практичне застосування цього терміну. Щербина В. визначає господарське правопорушення як протиправну дію або бездіяльність учасника господарських відносин, яка не відповідає вимогам норм господарського права, не узгоджується з юридичними обов'язками зазначеного учасника, порушує суб'єктивні права іншого учасника господарських відносин або третіх осіб [8, с. 12].

Склад господарського правопорушення слід розглядати як сукупність елементів, за наявності яких та чи інша поведінка у сфері господарювання вважається правопорушенням.

Склад господарського правопорушення залежить від форми господарсько-правової відповідальності і складається з чотирьох елементів:

1) факт протиправної господарської поведінки, тобто порушення норми закону, умови договору, обов'язкового для учасника господарських відносин планового завдання тощо, внаслідок чого заподіюються збитки чи інша шкода правам або інтересам потерпілого учасника господарських відносин. Це може бути дія або бездіяльність (наприклад, прострочення поставки товарів);

2) наявність збитків чи інших негативних наслідків для потерпілого (наприклад, неможливість доступу підприємцем на ринок, підрив репутації підприємства тощо);

3) причинний зв'язок між протиправною поведінкою порушника і заподіяними потерпілому збитками;

4) вина правопорушника, про яку в господарському праві свідчать два елементи: наявність у суб'єкта господарських відносин реальної можливості діяти правомірно і попередити настання негативних наслідків (збитків) і, неприйняття ним усіх необхідних заходів для недопущення протиправної поведінки і запобігання настанню збитків. Варто зауважити, що для правопорушення у сфері господарювання, переважно, не є характерним наявність класичного складу правопорушення: об'єкт, суб'єкт, об'єктивна сторона, суб'єктивна сторона [5, с. 147].

Частина 2 статті 218 ГКУ закріпила основні умови відповідальності: 1) невідворотність господарської відповідальності, за винятком обставин, коли учасник господарських відносин ужив усіх залежних від нього заходів для недопущення господарського правопорушення; 2) суб'єкт господарювання може бути звільненим від господарської відповідальності, якщо доведе, що належне виконання зобов'язання виявилось неможливим внаслідок дії непереборної сили, тобто надзвичайних і невідворотних обставин. Але не вважаються такими обставинами порушення зобов'язань контрагентами правопорушника, відсутність на ринку потрібних для виконання зобов'язань товарів, відсутність у боржника необхідних коштів [1]. Необхідно зазначити, що особливістю господарсько-правової відповідальності є те, що вона настає незалежно від вини суб'єкта господарювання, на відміну від інших видів юридичної відповідальності, тобто діє презумпція вини.

У широкому розумінні юридичні підстави господарсько-правової відповідальності охоплюють всю сукупність правового матеріалу, що існує у сфері господарювання. До таких підстав настання господарсько-правової відповідальності належать нормативні (правові) підстави – під якими розуміють сукупність норм права про відповідальність учасників господарських відносин. Другою правовою підставою є господарська правосуб'єктність правопорушника (боржника) і потерпілого (кредитора). Сторонами правовідносин щодо застосування відповідальності цього виду можуть бути суб'єкти господарювання, органи державної влади та органів місцевого самоврядування, наділені господарською компетенцією, а також інші учасники господарських відносин. Третя підстава – юридико-фактична.

Вона встановлена ч.1 ст. 218 ГКУ, її зміст можуть складати протиправні дії або бездіяльність особи – господарського правопорушника, що порушують права і законні інтереси потерпілої особи (кредитора) чи заважають їх реалізації [7].

У теорії права розглядають також дещо інші категорії підстав господарсько-правової відповідальності. Зокрема розрізняють юридичні та фактичні підстави. Під юридичними підставами розуміють правовий документ, який характеризує певну поведінку суб'єкта господарювання як протиправну і передбачає за неї форму і розмір відповідальності. До таких підстав у господарському праві належать акти законодавчі акти, договори, а також адміністративні акти.

Фактичні підстави – це ті життєві ситуації, що характеризуються законом або договором як неправомірні (тобто протиправна поведінка). Такі ситуації називають складом господарського правопорушення [2, с. 29].

Поряд з переліченим підставами науковець Кикоть О. вважає доцільним додати процесуальну підставу господарсько-правової відповідальності. Враховуючи таку особливість господарської відповідальності, як можливість її реалізації без втручання державних або судових органів, доцільним буде залучити до необхідних підстав обов'язкову наявність процесуальних норм, які б передбачали процедуру реалізації господарсько-правової відповідальності [4, с. 101].

Отже, підставами господарсько-правової відповідальності є нормативні, юридичні, фактичні та процесуальні. Основною підставою господарсько-правової відповідальності є господарське правопорушення, визначення і зміст якого варто закріпити на законодавчому рівні для розширення практичного застосування цього терміну. До складу господарського правопорушення входять такі елементи як факт протиправної господарської поведінки, наявність збитків чи інших негативних наслідків, причинний зв'язок між протиправною поведінкою і збитками, вина правопорушника.

Список літератури

1. Господарський кодекс України від 16 січня 2003 р. // Голос України. – 2003. - № 49-50.
2. Апаров А.М., Ничипоренко А.А. Підстави відповідальності в організаційно-господарських відносинах / А.М. Апаров, А.А. Ничипоренко // Право та державне управління. – 2015. – № 3 (20). – С. 27-31.
3. Іщук О.В. Особливості господарсько-правової відповідальності / О.В. Іщук // Перспективні напрямки наукової думки – 2018. – Том 2. – С. 17 – 20.
4. Кикоть О.О. Підстави настання господарсько-правової відповідальності: теоретико-правові питання / О.О. Кикоть // Наукові записки. Юридичні науки – 2010. – Том 103. – С. 100-102.
5. Мілімко Л.В. Господарсько-правова відповідальність: ознаки, процедура застосування / Л.В. Мілімко // Юридичний вісник – 2016. – № 1 (38). – С. 145-149.
6. Підстави господарсько-правової відповідальності [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://studfiles.net/preview/5455498/page:59/>
7. Підстави та межі господарсько-правової відповідальності [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://pidruchniki.com/1497052542910/pravo/pidstavi_mezhi_gospodarsko-pravovoyi_vidpovidalnosti.
8. Щербина В. Господарсько-правова відповідальність: галузевий підхід, особливості застосування та напрямки подальших наукових досліджень / В. Щербина // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Юридичні науки – 2013. – № 3(97). – С. 10-16.

УДК 347.132

Лось А. Ю., студентка гр. КІР-173

Науковий керівник: Кочина О. С., к.ю.н., доцент кафедри цивільного, господарського права та процесу

*Чернігівський національний технологічний університет
(м. Чернігів, Україна)*

ЗАВДАТОК ТА АВАНС: ПОРІВНЯЛЬНО-ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА

Відомо, що суб'єкти цивільних правовідносин досить часто, вступаючи в договірні зобов'язання, застосовують такі інститути як завдаток або аванс. Укладаючи договори, предметом яких є, як правило, дороговартісні речі, сторони бажають забезпечити їх виконання сплатою завдатку або авансу. Проте, не розуміючи до кінця суті одного й іншого, їх плутають, що призводить до непорозуміння та судових спорів.

Для надання порівняльної характеристики таких понять як завдаток та аванс, необхідно провести їх відмежування у наступних аспектах: надання дефініції та законодавче закріплення, основні завдання та функції, момент виникнення, форма забезпечення, розмір, цивільно-правові наслідки.

Регламентация завдатку як одного зі способів забезпечення зобов'язань, найпоширенішим видом яких є договірні зобов'язання, здійснюється нормами статей 570-571 Цивільного кодексу (далі - ЦК) України [1]. Відповідно до ст. 570 ЦК України завдатком є грошова сума або рухоме майно, що видається кредитором боржником у рахунок належних з нього за договором платежів, на підтвердження зобов'язання і на забезпечення його виконання.

Легального визначення авансу в праві України немає. І така ситуація є зовсім незрозумілою, оскільки необхідно розрізняти не тільки такі поняття як аванс та завдаток, але і аванс та передплата, які також є суміжними поняттями. Положення ч. 2 ст. 570 ЦК України прямо вказують на те, що авансом вважається сума, сплачена в рахунок належних з боржника платежів, і відносно якої встановлено, що ця сума не є завдатком.

Отже, для визначення авансу слід звернутися до юридичної літератури. Наприклад, Є. О. Харитонов визначає аванс як грошову суму або інші цінності, які боржник передає кредитору в рахунок майбутніх платежів [2, с. 328]. В свою чергу, юрист-практик С. Мороз трактує аванс як грошові кошти, що сплачуються наперед, у рахунок майбутніх розрахунків, а також в рахунок наміру укласти основний договір в майбутньому [3]. В усталеній діловій практиці під авансом розуміється сума коштів, що вноситься у рахунок майбутніх платежів чи сплачується у рахунок майбутніх виплат [5]. Підсумовуючи, під авансом слід розуміти платіж, що передуює передачі майна, виконанню роботи, наданню послуг і підлягає поверненню в незалежності від того, з чиєї вини не було укладено договір.

Показовим для розмежування авансу та завдатку є їх призначення та основні функції. Передусім, варто наголосити на те, що завдаток - не просто

частковий платіж, а ще і спосіб забезпечення зобов'язань, тобто однією із функцій завдатку є забезпечувальна функція, яка полягає у тому, що несприятливі майнові наслідки, які наступають у разі невиконання договору, спонукають обидві сторони виконувати головне зобов'язання з метою уникнення таких наслідків [6, с. 157]. Тобто основне значення завдатку полягає в тому, щоб сторони які взяли на себе зобов'язання виконали його повністю та вчасно. Варто звернути увагу на те, що завдаток захищає обох сторін договору, що не є характерним для авансу. Завдаток також виконує платіжну (видається в рахунок майбутніх платежів за договором), компенсаційну та доказову функції (підтверджує факт укладення договору).

Аванс, як і завдаток, виконує функцію підтвердження наявності зобов'язань по укладанню угоди (доказова функція), а також зараховується в рахунок майбутніх платежів (платіжна функція). Істотна відмінність авансу від завдатку полягає в тому, що на аванс не покладено функцію забезпечувати взяті сторонами на себе зобов'язання. Незалежно від того, яка сторона відповідальна за невиконання зобов'язання, той, хто отримав аванс, повинен його повернути. Відтак, на відміну від завдатку, аванс навіть не завжди слугує доказом існування зобов'язання [7, с. 365]. Тобто, аванс - це не більше ніж виконання грошового зобов'язання наперед. На відміну від завдатку, аванс є лише способом платежу, не може слугувати гарантією подальшого виконання сторонами зобов'язання та не містить в собі ні гарантійних ні каральних функцій.

Головними ознаками завдатку та обов'язковими умовами правомірного застосування його забезпечувальної функції є: 1) письмова форма вчинення правочину щодо забезпечення виконання зобов'язань завдатком (розписка, акт, письмовий договір завдатку тощо); 2) факт укладення основного договору, наприклад, договору купівлі-продажу об'єкта нерухомості, яким встановлено, що його виконання забезпечується завдатком.

Отже, гроші, передані майбутнім покупцем потенційному продавцю за усною чи, навіть, письмовою домовленістю, але до укладення основного договору, ще не є завдатком, не виконують забезпечувальної функції, а відтак їх видача не має правових наслідків для продавця. Тобто завдаток оформляється після укладення основного договору або одночасно з ним. Завдатком забезпечуються зобов'язання, що виникають з договорів. Це додаткова гарантія виконання основного договору.

Особливостями коштів, сплачених у формі авансу є:

а) вони передані в рахунок належних з покупця майбутніх платежів, але до укладення основного договору;

б) видані за домовленістю (правочином) неписьмової форми.

Отже, аванс передається до настання зустрічного зобов'язання, як знак серйозності намірів укласти договір або ж сплачується боржником в момент настання обов'язку платежу, тобто вважається частиною майбутньої оплати. При цьому, факт видачі авансу не зобов'язує сторони виконувати умови попередніх домовленостей. Видавши та отримавши на стадії попередньої

домовленості оплати у формі авансу сторони ще наділені правом відмовитися від укладення основного договору.

Так як завдаток або аванс – частина основної суми, то він не може її перевищувати. Сума завдатку (вартість рухомого майна, що передається як завдаток) може бути будь-якою, однак вона обов'язково має бути меншою, ніж загальна сума зобов'язання (вартість рухомого майна, що передається за зобов'язанням). В іншому випадку така передача буде не передачею завдатку, а виконанням зобов'язання. Розмір авансу має договірну основу, але як правила його сума не більша за основну.

Особливу увагу також слід звернути на ч. 2 ст. 570 ЦК, яка передбачає, що якщо не буде встановлено, що сума, сплачена в рахунок належних з боржника платежів, є завдатком, вона вважається авансом. Так, крім дотримання письмової форми правочину про завдаток, необхідно також, щоб в такому правочині містилося визначення суми, що передається боржником кредиторіві саме як завдаток. У противному разі, така сума буде вважатися авансом і не буде виконувати забезпечувальну функцію.

Законодавством встановлено наслідки, які наступають у випадку порушення або припинення зобов'язань, які завдатком забезпечуються. Так, у випадку, коли порушення відбулося:

- 1) з вини боржника – кредитор залишає собі завдаток;
- 2) з вини кредитора – у кредитора виникає обов'язок повернути боржнику сам завдаток, а також як додаток до цього – сплатити суму в розмірі завдатку (якщо завдатком є грошова сума) чи вартості завдатку (якщо завдатком є певна річ, що має грошову оцінку).

Якщо ж угода не відбулася при заздальгідь перерахованому авансі – він просто повертається покупцеві. За умови, що в договорі не вказано жодних додаткових санкцій, – сторона, винна у зриві домовленостей, не несе ніякої відповідальності [4]. Так, сума авансу не повинна подвоюватися – у випадку вини продавця, і не може залишатися у продавця – у випадку вини покупця.

Таким чином, аванс, як і завдаток, є доказом укладання договору і зараховується в рахунок кінцевого платежу, при цьому, основним завданням та призначенням завдатку визначається забезпечення виконання зобов'язань, тобто завдаток покликаний виконувати забезпечувальну функцію, що не є характерним для авансу.

Список літератури

1. Цивільний Кодекс України від 16.01.2003 // Відомості Верховної Ради України. - 2003. - № 435-IV. - Ст. 547, 548, 570.
2. Цивільне право України: підручник / Є. О. Харитонов, Н. О. Саніахметова. - К. : Істина, 2005. – 776 с.
3. Мороз С. Аванс і завдаток: практичні відмінності на прикладах судової практики // DICTUM юридична компанія. 2017 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://dictum.com.ua/uk/blog/avans-i-zavdatok-praktychni-vidminnosti-na>.
4. Аванс, застава або завдаток – що вигідніше при укладанні угоди? // Економіка України. – 2017 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://market.korupciya.com/2017/03/12/avans-zastava-abo-zavdatok-shho-vigidnishe-pri-ukladanni-ugodi/>.
5. Завдаток чи аванс: чому надати перевагу? // Юридичний довідник. – 2015 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://legalsos.com.ua/tsyvilni-vidnosyny/dohovirni-vidnosyny/zavdatok-chy-avans-chomu-nadaty-perevahu.html/>.

6. Бойко А. О. Характерні функції завдатку як способу забезпечення виконання зобов'язання / А. О. Бойко // Часопис Київського університету права. - 2010. - № 3. - С. 155-159.

7. Цивільне право України. Особлива частина / за ред.: О. В. Дзера, Н. С. Кузнецова, Р. А. Майданик. - К. : Юрінком Інтер, 2017. - 1176 с.

УДК 34.037.4:340.15(1-87)

Мишаста К. Б., студентка гр. КЮ-183

Козинець І. Г., старший викладач кафедри цивільного, господарського права та процесу

Чернігівський національний технологічний університет

(м. Чернігів, Україна)

САМОЗАХИСТ У РИМСЬКОМУ ПРИВАТНОМУ ПРАВІ

Незалежно від рівня розвитку суспільства, його невід'ємною складовою є правопорушення. У сучасному світі життя, здоров'я людини, її власність знаходиться в зоні захисту приватних прав. У деяких випадках в особи є право відновлювати порушені права та інтереси без звертання до юридичних органів, тобто самостійно. У даний час збільшення ефективності захисту своїх порушених прав, є актуальним питанням, від його вирішення залежить упевненість кожного в гарантованості своїх прав.

Самозахист прав, який надає можливість оперативного захисту, закріплювався, як у найдавніших правових джерелах, так і в сучасному законодавстві держав. Соціальні норми в первісному суспільстві вважалися правомірними та дотримувалися суспільством, лише у разі, якщо вони відповідали загальному уявленню про справедливість та корисність для людей. Самозахист виник ще у стародавньому світі і одразу зайняв перше місце як найефективніший на той час спосіб захисту [1, с. 292]. Це зумовлено тим що, по-перше, відсутністю спеціалізованих органів примусу, за виключенням заходів, що назначалися порушнику громадськими органами (племенем, родом). По-друге, усі ці заходи ще не мали чіткого вираження, меж, дозволів та заборон, адже вони були об'єктивацією колективного інтересу всього роду в цілому. Права та інтереси окремої людини не розглядалися, як такі взагалі, і не становили ніякої цінності.

Одним із найважливіших внесків у розвиток інституту самозахисту був зроблений римським приватним правом. У Стародавньому Римі до виникнення державного суду первісною формою захисту порушених прав був самозахист. Саме римляни одні з найперших розробили найбільш точну теорію, присвячену самозахисту порушених прав [2, с. 152].

Дослідники давньоримського права вважають, що втручання держави у приватний процес самозахисту відбувався поступово. Спочатку приватна розправа була обмежена певним порядком застосування сили до порушника, і таким чином, самозахист був введений у законні форми. Із самого початку захист здійснювався за допомогою звичаїв, серед яких найтяжчим було вигнання з роду [3, с. 83].

Із часом звичаї лягли в основу законів. Найдавніша кодифікація римського права, відома під назвою Законів XII таблиць, датується приблизно серединою V ст. до н.е. Багато століть вони були основним джерелом права в Римі. Закони XII таблиць становлять собою запис звичаїв, що склалися в повсякденному житті римлян, зокрема і тих, що стосуються самоуправства та самозахисту. На ранній стадії правової регламентації саморозправи Законами XII таблиць було дозволено завдавати кривднику таке саме зло, яке він завдав потерпілому (лат. talio - відплата, приватна помста). Така ідея еквівалентної відплати була проміжною ланкою при переході від права вбити злочинця до права прийняти від нього грошовий штраф. Пізніше була введена система викупів, а завершальним етапом було становлення державного суду [2, с. 155].

Конфлікти вирішувались їх учасниками самостійно власними силами. Відносини будувалися як безпосереднє підпорядкування кредитору з подальшою особистою розправою у разі невиконання зобов'язання. Визначення тяжкості покарання було повністю віддано на розсуд уповноваженої особи. Але згодом громадська влада обмежує владу кредитора і робить процес розправи чіткішим і контрольованим.

У розвинутому праві залишки самоуправної форми захисту із застосуванням сили збереглися як винятки і дозволялися законом тільки в окремих ситуаціях. Так, самозахист був дозволений у випадках неправомірного нападу на особу або його майно. У такому разі відбиття нападу вважалось необхідною обороною і регламентувалось правилом: насильство дозволено відбивати силою. При цьому міри самозахисту мали відповідати характеру нападу і не повинні були перевищувати межі самооборони: нападника можна поранити під час самозахисту, але не з метою помсти [4].

Формами самозахисту у Стародавньому Римі були необхідна оборона – заподіяння шкоди порушнику в процесі вчинення ним протиправних дій і крайня необхідність – заподіяння шкоди сторонній особі з метою самому уникнути небезпеки, за умови, що завдано шкоду меншу, ніж та, що загрожувала.

Самозахист допускався також у випадках, коли була потреба у негайних діях проти порушника. Так, правомірним вважалось затримання боржника, що втікає, для того, щоб силою змусити його сплатити борг. Проте загальною засадою захисту порушеного права було належне звернення до суду для його відновлення. Застосування власної сили з цією метою не тільки заборонялося, але й призводило до негативних наслідків. Так, якщо кредитор самочинно захватив у боржника речі для задоволення своїх претензій, він мав повернути їх і, крім того, взагалі втрачав право вимоги до боржника.

У розвиток цього інституту давньоримські юристи зробили великий внесок. Зокрема, вони створили теорію самостійного захисту особою свого права, яка згодом знайшла місце в праві інших держав, що виникли після розпаду Римської імперії. Римське право проводило межу між самопомогою (самозахистом) і самоуправством: на відміну від

самозахисту, самоуправство полягало у відновленні прав уже після їх порушення. Самозахист вважали правомірним за наявності таких трьох обставин:

- самозахисту підлягають ті права, які захищаються у встановленому порядку (тобто які підлягають також і юрисдикційному захисту з боку держави);

- самозахист повинен бути спрямований на відбиття лише насильницького порушення прав;

- дії із самозахисту не повинні бути превентивними – вони повинні вчинятися лише у відповідь на протиправне посягання, до того ж безпосередньо в момент порушення прав [3, с. 89].

Характеризуючи самозахист, римський юрист Флорентин зазначав: «Ми повинні відбивати насильство і протиправність, оскільки правом встановлено, що коли хто-небудь зробить що-небудь для захисту свого тіла, то вважається таким, що здійснив правомірний вчинок...» [2, с. 158].

Самостійний захист приватних прав у розвиненому римському праві пояснювався як захист від протиправного нападу, а також інші активні дії, якщо їх застосування було обумовлено об'єктивною необхідністю запобігти заподіянню шкоди. «Незаконно убиває той, хто позбавляє життя без будь-якого на те права». Таким чином, той, хто вбиває розбійника, не відповідає за те в тому лише разі, якщо інакше не міг уникнути небезпек. Так, в епоху Юстиніана в Дигестах було зафіксовано правило, згідно з яким насильство можна було відбивати силою, а, отже, зазіханню на чиясь право або майнові інтереси дозволялося запобігати застосуванням сили [5].

Дуже яскраву характеристику права особи на самозахист дав і розвинув видатний оратор Стародавнього Риму Марк Цицерон, який у своїй захисній промові у справі Мільтона сказав: «Бувають випадки, і ці випадки не є рідкісними, коли людина має право життя над собою подібним. І якщо це право справедливе, якщо воно коли-небудь є необхідністю, то лише в тому разі, коли доводиться силу відбивати силою. Невже смерть, яка вражає розбійника, убивцю, може вважатися несправедливою? Існує священний закон, закон неписаний, але який народився разом із людиною; закон, що появився раніше законів, легенда, раніше появи всіх книг, але написаний природою в її безсмертному кодексі; його ми здобули із самої природи; цей закон не стільки вивчили, скільки відчували, не стільки пізнали, скільки розгадали. Він проголошує нам: у момент неминучої небезпеки, що явилася під кинджалом жадоби чи ненависті, дозволенним є будь-який засіб порятунку. Якщо необхідність справедливого захисту вимагає застосування меча, то не можна звинувачувати того, хто вихопив меч для свого порятунку й уразив убивцю. Таким чином, судді, не випускайте з виду цей принцип: він повинен забезпечити у ваших очах перемогу нашої справи, якщо не забудете тієї аксіоми, яку не слід забувати, а саме: кожен, хто прагне відібрати в нас життя, може бути вбитий без жодного вагання» [6, с. 49].

Отже, римське право поступово відмовилося від будь-яких форм самостійної захисту, обмежившись винятковими випадками, пов'язаними, в

основному, із захистом від нападу або діями, що викликані крайньою необхідністю, внаслідок чого розвинена правова система Стародавнього Риму підійшла до майже повної його заборони, в тому числі заборони самостійного відновлення порушених інтересів, яке стало розглядатися як кримінальне правопорушення.

Список літератури

1. Пухан Иво, Поленак-Акимовская Мирьяна. Римское право (базовый учебник) / под ред. В. А. Томсинова; пер. с македон. В. А. Томсинова, Ю. В. Филиппова. - М.: ИКД «ЗЕРЦАЛО-М», 2003. - 448 с.
2. Макарчук В.С. Основы римского частного права: навч. посіб. - К.: Атіка, 2007. - 256 с.
3. Основы римского частного права: підручник / за заг. ред. В. І. Борисової та Л. М. Баранової. - Х.: Право, 2008. - 224 с.
4. Римское частное право: учебник /под ред. проф. И.Б. Новицкого и проф. И.С. Перетерского [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://ancientrome.ru/publik/article.htm?a=1524230000> (дата звернення 20.04.2019).
5. Памятники римского права: Законы XII таблиц Институции Гая. Дигесты Юстиниана. - М., 1997. - 608 с. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://studfiles.net/preview/6702582/> (дата звернення 15.04.2019).
6. Институции Юстиниана / под ред. Л.Л. Кофанова, В.А. Томсинова; пер. с лат. Д. Расснера. - М.: Зерцало, 1998. – 400 с. (Сер.: Памятники римского права).

УДК 347.61/62

Паін Р. Д., студент гр. ППР-171

Науковий керівник: Кочина О. С., к.ю.н., доцент кафедри цивільного, господарського права та процесу

*Чернігівський національний технологічний університет
(м. Чернігів, Україна)*

ПОРІВНЯННЯ ЗАГАЛЬНИХ АСПЕКТІВ ШЛЮБНО-СІМЕЙНИХ ВІДНОСИН ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ ТА НІМЕЧЧИНИ

В Україні з моменту розпаду СРСР відбуваються стрімкі та кардинальні соціально-економічні зміни. Вони, в свою чергу, зумовлюють появу значної кількості прогалин в правовому регулюванні спільних майнових відносин подружжя. Тому в нинішніх умовах доцільний розвиток сімейного законодавства можливий лише на основі загальноєвропейського напрямку розвитку та впорядкування режиму майна подружжя.

У діючому законодавстві багатьох європейських держав не викладено поняття «правовий режим майна подружжя». Дане поняття не вживається в нормативно-правових актах Ірландії, Норвегії, Греції, Кіпру, Хорватії, Великої Британії, Латвії. Зокрема, в Сімейному законодавстві Словенії від 2011 року, але який не набув чинності в результаті відхилення його на референдумі, зазначається, що режим майна подружжя – це сукупність правил, які регулюють майнові відносини подружжя між собою і стосовно третіх осіб [1].

Конституція України (далі - КУ) [2] є основою регулювання шлюбно-сімейних відносин, яким в даному нормативно-правовому акті приділено ряд

статей. Найяскравішим прикладом є ст. 24 КУ, яка забезпечує жінкам та чоловікам рівні права, гарантує створення жінкам умов для можливості поєднання роботи з материнством. Також у статтях 51, 52 Конституції передбачено, що шлюб ґрунтується на вільній згоді чоловіка та жінки, тобто ніякого примусу з боку однієї зі сторін бути не може. Сімейний кодекс зазначає основні права та обов'язки подружжя, правовий статус сім'ї.

Основними джерелами регулювання шлюбно-сімейних відносин у країнах Європейського Союзу є спеціальні розділи цивільних кодексів. Це стосується таких країн як Німеччина, Франція, Італія, Швейцарії. Зокрема, у Німеччині регулювання режиму майна подружжя передбачено главою 6 Книги 4 Німецького цивільного уложення [3]. Так, згідно з цивільним законодавством Німеччини кожен із подружжя несе відповідальність тільки за свої борги, а також самостійно має керувати своїм майном і вільно ним розпоряджатися, відчужувати. Згідно з даними положеннями, можна визначити, що німецькі стандарти поєднують позитивні риси роздільного та спільного режиму майна подружжя, але виникає складність в вирахуванні приросту саме спільного майна подружжя, тому нерідко подружжя вдається до застосування договірному режиму майна, тобто укладення шлюбного договору.

Сімейне законодавство України передбачає менш суворі та, безумовно, більш «сімейні» положення щодо регулювання питань майна подружжя в порівнянні із німецьким сімейним правом. Так, наприклад, статтею 75 Сімейного кодексу України (далі – СК) [4] передбачає право одного із подружжя на утримання, тобто чоловік та дружина повинні матеріально підтримувати один одного.

У свою чергу, майбутнє подружжя, згідно із законодавством (ст. 64 СК), наділено правом на укладення договорів між собою, тобто мають можливість підписувати договори, які прямо не заборонені законом як щодо приватного особистого майна кожного з них, так і щодо майна, яке є об'єктом спільної сумісної власності подружжя.

В Україні шлюбним договором можуть бути врегульовані наступні питання (ст. 97 СК):

- 1) стосовно майна, яке чоловік, дружина передає для користування на спільні потреби сім'я;
- 2) правовий режим майна, подарованого у зв'язку з укладенням шлюбу;
- 3) порядок поділу майна, у тому числі у разі розірвання шлюбу;
- 4) про непоширення на майно, набуте ними під час шлюбу, статусу спільного сумісного майна і вважати його спільною частковою чи особистою приватною власністю кожного з них;
- 5) щодо використання належного подружжю майна або одному з них для забезпечення потреб їхніх дітей, а також інших осіб;
- б) щодо будь-яких інших умов, стосовно правового режиму майна, якщо вони не суперечать моральним засадам суспільства.

Питання стосовно шлюбного віку подружжя в Німеччині не має відмінностей в порівнянні з відповідним елементом шлюбних відносин в

України. Як для Німеччини та і для нашої країни шлюбний вік є однаковим: для чоловіка і для жінки становить 18 років (ст. 22 СК). Проте існує відмінність, при укладенні шлюбу між особами, які досягли шістнадцятирічного віку. В сімейному законодавстві України для визнання такого шлюбу є необхідним відповідне рішення суду, а відповідний акт Німеччини передбачає лише наявність згоди батьків, усиновлювачів чи опікунів.

М. І. Логвиненко та В. П. Терещенко зазначають, що спільними рисами українського і німецького сімейного законодавства є:

- шлюбний контракт у Німеччині і шлюбний договір в Україні може вміщувати ті самі положення (проте порядок його оформлення має певні особливості, в порівнянні із законодавством України);

- закон не допускає будь-якого обмеження сімейних прав.

В сімейному законодавстві нашої держави зазначено, що шлюбний договір регулює лише майнові права та обов'язки між подружжям (ч. 1 ст. 93 СК), тому відносини особистого характеру не підпадають під компетенцію шлюбного договору (ч. 3 ст. 93 СК).

Стосовно режиму майна подружжя, то він може бути змінений (передбачено німецьким законодавством). Подружжя повинне у шлюбному контракті, де сторони домовляються про режим спільності майна, вказати, хто буде керувати майном. Якщо в договорі між подружжям дане питання не врегульоване, то вважається, що чоловік і дружина управляють спільним майном разом. Той, хто управляє спільним майном, повинен здійснювати свої функції відповідним чином, інформувати іншого про управління та на його вимоги надавати йому відомості про стан таких справ [5].

Отже, порівнявши законодавство України та Німеччини у сфері шлюбно-сімейних відносин, ми дійшли до таких висновків. Багато відмінностей сімейного законодавства Німеччини в порівнянні з українським зумовлює його специфіку. Своєрідність полягає в самостійності управління власним майном, його користуванням та розпорядження. Регулювання питання щодо боргів відбувається також самостійно подружжям. Це спонукає до такого явища як «шлюбний договір». Німецьким законодавством передбачається, шляхом укладення договору, можливість зміни правового режиму майна подружжя. Дружина та чоловік, при укладенні сімейного контракту мають право вказати, хто буде керувати майном. Той, хто взяв на себе даний обов'язок повинен неухильно його дотримуватися та виконувати його належним чином.

Проаналізувавши шлюбний договір в Німеччині, можна дійти висновку, що запозичення його змісту має позитивні наслідки, оскільки вирішення питання розподілу майна подружжя, що знаходиться в спільній сумісній власності подружжя, є складним процесом і потребує багато часу та зусиль, а наявність шлюбного контракту (укладення якого в Україні це велика рідкість), значно полегшило б дану процедуру.

Список літератури

1. Простибоженко О. С. Правовий режим майна подружжя за законодавством Європейських держав: порівняльно-правовий аналіз і напрямки гармонізації / О. С. Простибоженко // Вісник ОНУ ім. Мечникова. Правознавство. - 2016. – Т. 21. - Вип. 1 (28). – 2016 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://heraldlaw.onu.edu.ua/>.
2. Конституція України від 28 червня 1996 року № 254к/96-ВР // Відомості ВРУ. - 1996. - № 30. - Ст. 141.
3. Гражданское уложение Германии от 8 августа 1896 года [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://pnu.edu.ru/>.
4. Сімейний кодекс України від 10 січня 2002 року № 2947-III // Відомості ВРУ. - 2003. - № 18, № 19-20, № 21-22. - Ст. 144.
5. Терещенко В.П. Порівняльно-правова характеристика інституту шлюбних відносин за законодавством України, Німеччини, Франції / В.П. Терещенко, М.І. Логвиненко. – 2017 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.pap.in.ua/1_2017/27.pdf.

УДК 347.12

Патук А. А. студентка гр. КІПР-173

Науковий керівник: Кочина О. С. к.ю.н., доцент кафедри цивільного, господарського права та процесу

*Чернігівський національний технологічний університет
(м. Чернігів, Україна)*

ПОНЯТТЯ ТА ЗАХИСТ ЧЕСТІ, ГІДНОСТІ ТА ДІЛОВОЇ РЕПУТАЦІЇ В ЦИВІЛЬНОМУ ПРАВІ

Проблема особистих немайнових прав особи є однією з найважливіших у цивілістиці. Кожна особа у правовій державі має відчувати свою соціальну захищеність, повага до особистості повинна стати в такому суспільстві нормою повсякденного життя.

Конституційне закріплення основних прав людини на життя, здоров'я, свободу і особисту недоторканність викликало необхідність розробки механізму забезпечення і реалізації цих прав галузевим законодавством України, зокрема і цивільно-правовим. Конституційні особисті права людини повністю перенесено в Цивільний кодекс України, їх зміст розширено та конкретизовано. У ЦК України закріплюються також інші особисті права людини, які походять від тих великих за обсягом, глобальних за змістом прав, проголошених Конституцією України [1, с. 47].

Так, Цивільний кодекс (далі - ЦК) України [2] у ст. 270 визначає види особистих немайнових прав серед яких честь, гідність та ділова репутация. Враховуючи широке використання мережі Інтернет в усьому світі, постає питання про способи захисту порушених особистих немайнових у мережі, таких як: честь, гідність та ділова репутация. Також постає питання: у яких випадках можливе порушення цих прав?

Попри позитивний ефект розвитку інформаційних технологій, що дозволяє обмінюватись інформацією, існує й інший бік, який пов'язаний із складнощами правового регулювання стосунків, які виникають в результаті використання Інтернету. Честь та гідність найбільш порушуються в

соціальних мережах, хоча значна частка лежить у площині не права, а моралі, тому удосконалення та захист цих категорій знаходиться у прямій залежності від морального стану суспільства. [3, с. 4] Тому спершу потрібно з'ясувати, що слід розуміти під цими поняттями.

Честь і гідність – поняття досить широкі за змістом і глибоко діалектичні за своєю природою. Вони можуть сприйматися у сферах моральної свідомості, етики і права [4, с. 81].

Розвиток цивілізації показує, що честь і гідність, будучи тісно взаємопов'язаними поняттями, поперемінно брали на себе роль лідера в системі соціального ранжирування. У період демократичних перетворень домінуюче становище в їх взаємодії має гідність, яка виражає загальну та фундаментальну закономірність сучасного громадянського суспільства щодо соціальної цінності кожного його члена. Відповідно до філософських поглядів гідність є сутнісною категорією моральної свідомості, нерозривно пов'язаною з моральними відносинами та моральною практикою, і займає центральне місце в системі категорій етики [5, с. 47].

Ще в Древній Греції та Древньому Римі поняття честі та гідності співвідносились із повагою до особистості, з мораллю та правом. Поняття «честь», «гідність», «репутація» вивчалися і досліджувалися багатьма науками (етикою, філософією, правом, психологією), що вказує на складність та багатоманітність даних явищ. Дані поняття є достатньо широкі за змістом та глибоко діалектичні за своєю природою. До тепер серед науковців не існує єдиної думки з приводу дефініції даних понять. Їх розуміння знаходимо у багатьох джерелах - тлумачних та галузевих словниках, посібниках з філософії, етики, юриспруденції, психології.

У Словнику російської мови С. І. Ожегова поняття «честь» трактується у чотирьох значеннях: по-перше, це гідні поваги і гордості моральні якості та етичні принципи особистості; по-друге, це гарна, незаплямована репутація, добре ім'я, по-третє, цнотливість, непорочність (жінки), і, по-четверте, це шана, повага [6, с. 766-767]. В свою чергу, С. І. Ожегов визначає «гідність» як сукупність високих моральних якостей, а також повага даних якостей в собі [6, с. 152-153].

Досить багато уваги дослідженню категорій гідності та честі приділяв німецький філософ Артур Шопенгауер. Він вважав, що людина стосовно інших може перебувати у рівних відносинах, чим і обумовлюється довіра, добра думка про неї інших людей. «Об'єктивно честь – це думка інших про нашу цінність як особистості, а суб'єктивно – наш страх перед цією думкою», – писав А. Шопенгауер [7, с. 380].

У нерозривному зв'язку із гідністю та честю перебуває і таке поняття, як ділова репутація. При цьому, як вже зазначалося, якщо уявлення про гідність особистості виходить із принципу рівності всіх людей у моральному сенсі та їх самооцінці, то поняття честі, навпаки, диференційовано оцінює людей, що тим або іншим способом знаходить висвітлення у їх діловій репутації. Слід відзначити, що поняття ділової репутації певною мірою збігається з поняттям честі в її зовнішньому, об'єктивному значенні.

Ділова репутація – суспільна категорія, дуже близька до честі і гідності. Право на недоторканність ділової репутації означає повноваження вимагати недоторканності ділової репутації, яке полягає у забороні здійснювати будь-які дії, якими може бути порушене це особисте немайнове благо. Здебільшого право на недоторканність ділової репутації фізичної особи може порушуватися шляхом поширення недостовірної інформації, наприклад шляхом недоброчесної реклами, порушенням вимог законодавства про захист економічної конкуренції тощо [8].

Традиційно захист честі, гідності, ділової репутації відбувається у двох формах: юрисдикційній та неюрисдикційній. Різниця між ними полягає у суб'єкті захисту порушеного чи оспорюваного суб'єктивного права: для юрисдикційної форми таким суб'єктом виступає орган, уповноважений на це державою, а саме суди, господарські суди, адміністративні органи тощо. Загальний та спеціальний порядок захисту утворюють юрисдикційну форму захисту.

Цивільний кодекс України дещо розширює коло способів захисту цивільних прав та інтересів, зазначаючи такі способи захисту прав та інтересів: визнання права; визнання правочину недійсним; припинення дії, яка порушує право; відновлення становища, яке існувало до порушення; примусове виконання обов'язку в натурі; зміна правовідношення; припинення правовідношення; відшкодування збитків та інші способи відшкодування моральної (немайнової) шкоди; визнання незаконним рішення, дій чи бездіяльності органу державної влади тощо. Суд може захистити цивільне право або інтерес також іншим способом, що встановлений договором або законом.

Компенсацію моральної шкоди можна назвати основним способом захисту особистих немайнових прав фізичної особи. Практично будь-яке порушення прав у цій сфері, навіть майнових, тягне за собою моральні страждання.

Отже, повага до честі, гідності, недоторканність ділової репутації виступає на сьогодні важливою складовою особистих немайнових відносин. Регулювання його повинно здійснюватися переважно на підставі загальних положень про особисті немайнові права у рамках цивільного права.

Чесць розглядається як особисте немайнове благо, яке є, позитивною соціальною інформацією про особу, яка має уявлення про добро і зло в суспільстві, і усвідомлює це. Водночас чесць виступає як сукупність найвищих морально-етичних принципів особистості, і як благо, яке дає право на повагу, пошану і визнання людини у суспільстві. Гідність – це особисте немайнове благо, яке є інформацією про цінність кожної особи, визнану у суспільстві.

Ділова репутація – це інформація, яка набула суспільного знання про досягнення особи і ґрунтується на висновках щодо морального обличчя, ділових якостей і законслухняності фізичної особи, що пов'язується у сучасному баченні з добрим ім'ям фізичної особи.

Наведені визначення дозволяють підкреслити не лише загальновизнані ознаки честі, гідності, ділової репутації, але і їх зв'язок з інформацією та інформаційними технологіями, що особливо важливо для сучасного розуміння захисту цих особистих немайнових прав.

Список літератури

1. Ромовська З. Особисті немайнові права фізичних осіб / З. Ромовська // Українське право. - 1997. - № 1. - С. 47-60.
2. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 року № 435-IV // Відомості Верховної Ради України. - 2003. - № 40-44. - Ст. 35.
3. Саприкіна І. В. Захист честі, гідності, ділової репутації фізичної особи за законодавством України (за матеріалами судової практики) / І. В. Саприкіна. Автореф. дис... канд. юр. наук : 12.00.03/ Київ. нац. ун-т ім. Т. Г. Шевченка. - К., 2006. - 21 с.
4. Монахов В.Н. Материалы международной научно-практической конференции «Защита чести, достоинства и деловой репутации: право и средства массовой информации» (Публикации Центра «Право и средства массовой информации») [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.medialaw.ru/publications/books/honour/honour71.html>.
5. Лагутіна І.В. Право працівника на трудову честь і гідність як особисте немайнове трудове право / І.В. Лагутіна // Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского. Серия: Юридические науки. - 2012. - Т. 25 (64). - № 1. - 2012. - С. 80-86.
6. Ожегов С. И. Словарь русского языка: Ок. 57000 слов / Под ред. докт. филол. наук, проф. Н. Ю. Шведовой. 16-е изд., испр. - М.: Рус. яз., 1984. - 797 с.
7. Разум сердца: Мир нравственности в высказываниях и афоризмах / Сост. В.Н. Назаров, Г.П. Сидоров. - М.: Политиздат, 1989. - 605 с.
8. Габріадзе М.Р., Чала О.В. Захист честі, гідності та ділової репутації в цивільному законодавстві / М.Р. Габріадзе, О.В. Чала // Матеріали науково-практичної Інтернет-конференції «Актуальна юриспруденція», 2011 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: legalactivity.com.ua.

УДК 347.91

Сагайдак А. В., студентка гр. ПБП-17-3

Науковий керівник: Лаговська Н. В., старший викладач

Університет державної фіскальної служби України

(м. Ірпінь, Україна)

ОСОБЛИВОСТІ ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВОГО ЗАХИСТУ ПРАВА НА ІНФОРМАЦІЮ

Інформаційна сфера відіграє важливу роль у житті кожної людини, тому захист особистих немайнових прав осіб повинен здійснюватися на належному рівні. В Україні створена певна нормативно-правова база, яка забезпечує правовий захист особистих немайнових прав людини в інформаційній сфері. Сюди слід віднести окремі норми Конституції України, Цивільний кодекс України, закони України «Про інформацію», «Про доступ до публічної інформації», «Про захист персональних даних» та підзаконні нормативно-правові акти.

Але у законодавстві щодо захисту прав особи в інформаційній сфері існує ряд прогалин, тому потрібно погодитися з думкою Я.П. Пантелієнко про те, що правове регулювання в інформаційній сфері характеризується новизною, а система правового регулювання цих відносин знаходиться на етапі свого становлення, відповідно, правова наука також ще формує концептуальний підхід до цієї сфери правового регулювання [1, с. 68].

Відповідно до норм чинного цивільного законодавства кожна фізична особа має право вільно збирати, зберігати, використовувати і поширювати інформацію. Фізична особа, яка поширює інформацію, зобов'язана переконатися в її достовірності. Особа, яка поширює інформацію, отриману з офіційних джерел (інформація органів державної влади, органів місцевого самоврядування, звіти, стенограми тощо), не зобов'язана перевіряти її достовірність та не несе відповідальності в разі її спростування [2, ст. 302].

У разі порушення особистих немайнових прав фізична особа має право на їх захист. Захист немайнових прав від протиправних посягань може здійснюватися різними способами, відповідно до норм чинного цивільного законодавства України.

Спосіб захисту – це певна модель поведінки особи, якій належить право на захист, або такої особи разом з іншими особами. Проте головну роль у такій моделі відіграє особа, якій належить право на захист, оскільки саме така особа ініціює захист та організовує діяльність інших осіб, які беруть або мають взяти у ньому участь, скеровує їх діяльність переконанням або примусом для того, щоб вона відповідала обраній цим суб'єктом моделі захисту його прав чи інтересів [3, с. 11].

Способи захисту особистих немайнових прав від протиправних дій поділяються на два види:

- 1) загальні способи захисту, які передбачені ст. 16 ЦК;
- 2) спеціальні способи захисту, які встановлюються для конкретної категорії прав.

Відповідно до ст. 19 Цивільного кодексу особа має право на самозахист своїх прав у разі їх порушення. Самозахист – це застосування засобів протидії, які не заборонені законом. Особа самостійно обирає спосіб самозахисту, але вони повинні відповідати змісту порушених прав чи характеру дії, якою вони були порушені.

У разі поширення недостовірної інформації про особу, вона має право на спростування таких відомостей про себе чи своїх родичів. Неправдиві відомості мають містити інформацію про конкретні факти особи або конкретні обставини її життя; стосуватися певної сфери життя чи діяльності особи, а саме інтимної сфери, професійної діяльності тощо.

Способом захисту честі й гідності особи, стосовно якої була поширена недостовірна інформація є спростування. За загальним правилом, неправдиві відомості повинні спростовуватися у спосіб, який є більш близьким до способу їх поширення.

Якщо неправдиві відомості про фізичну особу поширювала редакція, то суд має право зобов'язати це видавництво опублікувати спростування відомостей у спеціальній рубриці й тим шрифтом, яким були надруковані неправдиві відомості. При спростуванні неправдивої інформації по телебаченню суд має право вимагати від органів масової інформації, щоб спростування відомостей було зачитане диктором у тій програмі, в якій поширювалась неправдива інформація – не пізніше тридцяти днів з дня набрання рішення.

Ще одним спеціальним способом захисту фізичної особи в разі порушення її особистих немайнових прав, поширення про неї та (або) членів її сім'ї недостовірної інформації є право на відповідь. Між поняттями «спростування» та «відповідь» є істотна відмінність. Спростування, по суті, є добровільним визнанням факту порушення таких прав. В цьому разі фізична особа, права якої порушено, дістає право вимагати відшкодування збитків та компенсації моральної шкоди [4, с. 108].

Основним цивільно-правовим способом захисту Цивільний кодекс визначає відшкодування майнової і моральної шкоди, завдана суб'єкту за порушення права на інформацію.

Особа, стосовно якої була поширена неправдива інформація, має право на відшкодування моральної шкоди, яка була завдана поширенням відомостей. Строк позовної давності щодо спростування неправдивої інформації та виплати компенсації моральної шкоди за поширення такої інформації становить один рік.

Отже, інформаційна сфера відіграє важливу роль у житті кожної людини, тому захист особистих немайнових прав осіб повинен здійснюватися на належному рівні. У разі порушення особистих немайнових прав фізична особа має право на їх захист. Захист немайнових прав від протиправних посягань може здійснюватися різними способами, відповідно до норм чинного цивільного законодавства України. Вони поділяються на два види: загальні способи захисту та спеціальні.

До спеціальних способів захисту права на інформацію законодавець відносить: право на спростування недостовірної інформації, право на відповідь та право на виплату компенсації за завдану моральну шкоду.

Вивчаючи чинне цивільне законодавство щодо забезпечення захисту немайнових прав у сфері інформації я дійшла висновку, що нормативно-правова база в даній сфері потребує вдосконалення, тому вважаю, що потрібно внести зміни, насамперед, до законів України, які регулюють відносини у сфері інформації. У першу чергу потрібно доповнити ЗУ "Про захист персональних даних", а саме:

- по-перше, конкретизувати перелік відомостей про особу, які належать до її персональних даних;

- по-друге, доповнити ст. 28 "Відповідальність за порушення законодавства про захист персональних даних", вказавши види відповідальності за порушення законодавства в інформаційній сфері.

Доцільним буде доповнити закони України «Про інформацію» та «Про захист персональних даних» статтею «Способи захисту права на інформацію у разі його порушення». Таким чином, особам буде легше користуватися законом у разі порушення їхніх прав.

Список літератури

1. Панталієнко Я.П. Адміністративно-правові відносини у інформаційній сфері: проблеми теорії та практики: монографія / Я.П. Панталієнко. – Херсон: Грінь Д.С., 2013. – 290 с.
2. Цивільний кодекс України // Відомості Верховної Ради України (ВВР). - 2003. - №№ 40-44. - Ст. 302.

3. Янчук А. В. Відшкодування збитків як спосіб захисту цивільних прав та інтересів: автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.03 / Янчук Антон Володимирович. – К., 2011. – 20 с.

4. Виноградова Г.В. Правове регулювання інформаційних відносин в Україні: навч. посібник / Г.В. Виноградова. – К.: Видавництво “Юстініан”, 2006. – 176 с.

5. Про захист персональних даних: Закон України від 01.06.10 р. № 2297-VI // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 2010. – № 34.

6. Про інформацію: Закон України від 02.10.1992 р. № 2657-XII // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 1992. – № 48.

УДК 347.77/.78

Сарамок О. О., студент гр. МКІп-182

Науковий керівник: Нітченко А. Г., канд. іст. наук, доцент, доцент кафедри теорії та історії держави і права, конституційного права

Чернігівський національний технологічний університет

(м. Чернігів, Україна)

ПРОБЛЕМИ ВИРІШЕННЯ ДОМЕННИХ СПОРІВ

Тема доменних спорів в Україні, на протязі кількох останніх років залишається однією з найобговорюванішою в колах юристів та осіб які особисто, будують відносин по використанню доменних імен. Є дві основні причини, що актуалізують зазначену тему: по-перше, доменні імена посідають одне з перших місць серед нематеріальних активів багатьох компаній, по-друге, чинне законодавство, породжує чимало колізій, із-за цього, на практиці, вирішення цих спорів наразі не є стандартизованим.

Метою тез є характеристика доменних спорів, порядку їх розгляду та вирішення.

В еру цифрових технологій практично кожен хто має комп'ютер, чи інший електронний пристрій, так чи інакше може отримати доступ до мережі Інтернет. На сьогоднішній день наявність веб-ресурсу стала необхідністю для кожної компанії, яка хоче існувати в глобальній мережі Інтернет. У зв'язку з цим деякі юридичні особи використовують доменні імена (назва веб-ресурсу) подібні до доменного імені конкурента (іншої юридичної особи). Для того щоб виставити свого конкурента з поганої сторони. У такому разі виникає доменний спір між двома власниками схожих доменних імен через плутанину з назвами двох сайтів для користувачів глобальної мережі Інтернет, які можливо є клієнтами цих компаній.

Ми поділяємо думку Кудрицької Т., яка вважає, що нарівні з тим, «що учасники правовідносин намагаються відстояти свої інтереси, подаючи позови до суду (насамперед, про захист прав інтелектуальної власності у зв'язку з неправомірним використанням відповідних об'єктів у доменних іменах), важливим залишається питання використання в Україні інших (альтернативних) способів вирішення доменних спорів» [1]. Також не існує єдиного правового регулювання для вирішення таких спорів в країнах ЄС та у світі загалом. Таким чином, доречно дослідити характерні особливості

вирішення доменних спорів в Україні, та, з огляду на ці особливості, — перспективи вирішення таких спорів альтернативними способами.

Правові аспекти вирішення доменних спорів практично не досліджені у науковій літературі. Серед робіт побіжно присвячених доменним спорам, слід відмітити праці Бойко Д.В. та Бонтлаб В.В. [2].

Законодавче регулювання правовідносин у сфері доменних імен характеризується певною специфікою. Зокрема, таке регулювання є досить обмеженим, що зумовлено структурою мережі Інтернет та специфічністю адміністрування системи доменних імен. Враховуюче те, що Інтернет має наднаціональний характер, технічні особливості, особливий характер регулювання та навіть «саморегулювання», питання захисту прав інтелектуальної власності у доменних іменах є одним із найпроблематичніших у системі «Інтернет-правовідносин». Зважаючи на швидкий розвиток інформаційних технологій, зростання кількості веб-ресурсів, які значно відрізняються за своїм наповненням та архітектурою, кількість доменних спорів в Україні та світі загалом безперервно зростає.

Розглядаючи питання захисту та проблему реалізації використання доменних імен, слід зазначити, що у цій правовій категорії притаманні унікальні особливості в контексті об'єктів, на які власне спрямовано захист, та виду правопорушень, які виникають у цій сфері відносин.

Доменний спір – це суперечка, яка виникає стосовно до законності (недобросовісності) реєстрації та використання доменного імені між власником цього доменного імені та іншою зацікавленою особою (наприклад, власником свідоцтва на знак для товарів і послуг) [3].

На сьогодні у літературі вказують, що вирішення суперечок, які стосуються доменних імен, зазвичай вимагає знань у сфері інформаційних технологій, через що і виникає складність в процесі вирішення цих суперечок [4]. Дане питання є неоднозначним, оскільки навіть суд (або інший виконавчий орган) при вирішенні такої категорії справ не вимагає обов'язкового висновку експертизи для підтвердження чи заперечення позову.

Регулювання розгляду та вирішення доменних суперечок є ознакою того, що в Україні немає регламентованого законодавства, яке б визначало такі процедури. Зі сторони держави регулювання таких питань не є цілком можливим, бо відношення корті з'являються в мережі можуть зникати та змінюватись в будь-який момент часу. На думку Кудрицької Т., регулювання правовідносин у сфері доменних імен переважно знаходиться поза правовим полем суто державного характеру [5].

Як відомо, є декілька причин ініціювання доменних спорів:

- припинення порушення прав інтелектуальної власності на відповідний об'єкт правової охорони (зокрема, на знаки для товарів і послуг, фірмові найменування), використаний у розрізняльній частині доменного імені,
- переделегування чи відміни делегування доменного імені у зв'язку з порушенням прав інтелектуальної власності.

Якщо узагальнити, то доменні спори, за своєю суттю, спрямовані або на захист об'єкта права інтелектуальної власності, або власне на саме доменне ім'я.

При цьому можна виділити дві основні форми захисту прав: юрисдикційну та неюрисдикційну.

У межах цих форм можливими механізмами захисту прав інтелектуальної власності у контексті доменних спорів є:

- судовий захист прав, який реалізується у господарському, цивільному та кримінальному судочинстві;

- звернення до органів Антимонопольного комітету України, зокрема, на підставі статті 4 Закону України «Про захист від недобросовісної конкуренції» від 07.06.1996 р. № 236/96-ВР [6];

- звернення до арбітражного суду, застосування процедури Єдиної політики вирішення спорів про доменні імена (UDRP);

- переговори/медіація.

Підбиваючи підсумок зазначимо, що доменний спір утворюється між господарем цього доменного імені та іншою заінтересованою особою щодо законності реєстрації та вжитку доменного імені. В Україні не існує особливого законодавства, яке б могло визначати алгоритм дій для вирішення доменних спорів. У світовій практиці зазвичай використовують правила Єдиної політики вирішення спорів про доменні імена (UDRP), що схвалена Корпорацією з управління доменами та IP-адресами (ICANN). Доменні спори зазвичай формуються за для того, щоб зупинити порушення прав інтелектуальної власності. Також метою може бути відміна реєстрації домену, або передання прав на нього (переделегування прав на домен). При вирішенні таких суперечок використовуються правила домену UA та інші правила, що складені ТзОВ «Хостмайстер» або іншими адміністраторами доменних імен другого рівня. Ці правила застосовуються або як умови договору приєднання (якщо на них є посилання в договорі між реєстрантом і реєстратором) або як звичай (якщо такого посилання в договорі немає).

Список літератури

1. Кудрицька Т. Доменні спори в Україні: останні тенденції та перспективи застосування альтернативних способів вирішення. / Т. Кудрицька // Інтелектуальна власність України. - 2012. - № 10 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://vkr.ua/ua/publications/articles/domain_disputes_in_ukraine_latest_trends_and_perspectives_of_alternative_dispute_resolution/ (Дата звернення: 13.05.2019).

2. Бойко Д. В. Правова природа доменних імен Інтернет : Автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.03 / Нац. юрид. акад. України ім. Я. Мудрого. - Харків, 2005. - 22 с.; Бонтлаб В. В. Цивільно-правове регулювання доменних імен : Автореф. дис... канд. юрид. наук / Київ. нац. ун-т ім. Т.Шевченка. - К, 2006. - 20 с.

3. Тарасенко Л.Л. Порядок розгляду і вирішення доменних спорів. Центр дослідження інтелектуального права [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ipcenter.lviv.ua> (Дата звернення: 13.05.2019).

4. Захист імені на сайті: судова практика у сфері доменних спорів [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://kmp.ua/ua/analytics/exclusive/zahyst-imeni-na-sajti-sudova-praktyka/> (Дата звернення: 13.05.2019)

5. Кудрицька Т. Доменні спори в Україні: останні тенденції та перспективи застосування альтернативних способів вирішення / Т. Кудрицька // Інтелектуальна власність України. - 2012. - № 10 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.vkr.ua/ua/publications/articles/domain_disputes_in_ukraine_latest_trends_and_perspectives_of_alternative_dispute_resolution/ (Дата звернення: 13.05.2019).

6. Про захист від недобросовісної конкуренції: Закон України від 07.06.1996 р. № 236/96-ВР. Редакція від 03.03.2016. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua> (Дата звернення: 13.05.2019).

УДК 349.41

Старенок І. П., студент гр. ППР-161

Науковий керівник: Барабаш А. Г., к.ю.н., доцент, доцент кафедри цивільного, господарського права та процесу

*Чернігівський національний технологічний університет
(м. Чернігів, Україна)*

ВИЛУЧЕННЯ ЗЕМЕЛЬНОЇ ДІЛЯНКИ ДЛЯ СУСПІЛЬНИХ ПОТРЕБ

Специфічною підставою набуття права державної та комунальної власності на земельну ділянку, яка не є властивою для інших суб'єктів права власності, є викуп земельних ділянок приватної власності для суспільних потреб та їх примусове відчуження їх з мотивів суспільної необхідності. Відповідно до Закону України «Про відчуження земельних ділянок, інших об'єктів нерухомого майна, що на них розміщені, які перебувають у приватній власності, для суспільних потреб чи з мотивів суспільної необхідності» фізичні або юридичні особи не можуть бути протиправно позбавлені права приватної власності на земельні ділянки, інші об'єкти нерухомого майна, що на них розміщені. Викуп чи примусове відчуження земельних ділянок, інших об'єктів нерухомого майна, що на них розміщені, допускається на підставі та в порядку, встановлених цим Законом [1]. Аналогічне положення закріплене в ст. 350 Цивільного кодексу України, відповідно до якої викуп земельної ділянки у зв'язку з суспільною необхідністю здійснюється за згодою власника або за рішенням суду в порядку, встановленому законом [2].

Відповідно до ч. 3 ст. 4 Закону України «Про відчуження земельних ділянок, інших об'єктів нерухомого майна, що на них розміщені, які перебувають у приватній власності, для суспільних потреб чи з мотивів суспільної необхідності», викуп земельних ділянок для суспільних потреб, які перебувають у власності фізичних або юридичних осіб, може здійснюватися за умови відшкодування їх вартості відповідно до закону. Примусове ж відчуження земельних ділянок, які перебувають у власності фізичних або юридичних осіб, може бути застосоване лише як виняток з мотивів суспільної необхідності за умови попереднього і повного відшкодування їх вартості на підставі та в порядку, встановленому законом, а саме за умови надання її власнику відповідно іншої рівноцінної земельної ділянки, якщо інше не погоджено з власником відчужуваної земельної ділянки.

При цьому викуп земельних ділянок для суспільних потреб, примусове відчуження земельних ділянок з мотивів суспільної необхідності здійснюються як виняток з дотриманням вимог екологічної безпеки, із забезпеченням подальшого раціонального використання земельних ділянок, у разі якщо об'єкти, визначені у статтях 8 і 9 Закону, можна розмістити виключно на земельних ділянках, що відчужуються, або якщо розміщення

таких об'єктів на інших земельних ділянках безпосередньо завдасть значних матеріальних збитків або спричинить негативні екологічні наслідки відповідній територіальній громаді, суспільству або державі в цілому [1].

Відповідно до ст. 7 Закону України «Про відчуження земельних ділянок, інших об'єктів нерухомого майна, що на них розміщені, які перебувають у приватній власності, для суспільних потреб чи з мотивів суспільної необхідності», суб'єктами, уповноваженими приймати рішення про викуп земельних ділянок, є органи виконавчої влади та органи місцевого самоврядування. Так, такі суб'єкти відповідно до своїх повноважень та в порядку, визначеному зазначеним вище Законом, мають право викупу земельних ділянок, які перебувають у власності фізичних або юридичних осіб, для суспільних потреб, вичерпний перелік яких встановлено Законом.

При відчуженні земельних ділянок і у порядку викупу, і в порядку примусового відчуження власникам надаються додаткові права – право на збільшення розміру земельної ділянки, що відчужується (ч. 5 ст. 3 Закону), а також право на повернення відчужених земельних ділянок (ст. 19 Закону) [3, с. 109].

Варто звернути увагу, що окремою підставою припинення права власності на майно, у тому числі на земельну ділянку, відмінною від відчуження земельних ділянок для суспільних потреб чи з мотивів суспільної необхідності, яка передбачена ст. 353 ЦК України, є реквізиція [2].

Відмінності між реквізицією та викупом (примусовим відчуженням) земельних ділянок для суспільних потреб чи з мотивів суспільної необхідності полягають у наступному: 1) реквізиція земельних ділянок допускається за особливих умов, зокрема, за умови стихійного лиха, аварії, епідемії, епізоотії та за інших надзвичайних обставин; 2) реквізиція є, за загальним правилом, тимчасовим вилученням майна, з його поверненням після припинення обставин, у зв'язку з якими здійснювалась реквізиція; 3) за умови воєнного чи надзвичайного стану допускається реквізиція майна без попереднього відшкодування його вартості; 4) існують відмінності при визначенні суми відшкодування: у разі реквізиції відшкодовується, за загальним правилом, лише вартість реквізованого майна, тоді як викупна ціна при вилученні земельної ділянки для суспільних потреб чи з мотивів суспільної необхідності включає в себе, крім вартості, ще розмір збитків, завданих власнику внаслідок викупу земельної ділянки, у тому числі збитків, що будуть завдані власнику в зв'язку з достроковим припиненням його зобов'язань перед третіми особами, зокрема упущена вигода, у повному обсязі [4, с. 8].

Таким чином, на підставі вищезазначеного можна зробити висновок, що і викуп земельної ділянки, і її примусове відчуження є винятковими підставами для припинення права власності попередніх власників, що застосовуються у випадках, визначених Законом. Вилучення земельної ділянки як основа припинення прав на земельну ділянку, в тому числі шляхом викупу для суспільних потреб, слід розглядати як сукупність послідовно

виконуваних дій, порядок вчинення яких досить детально регламентовано вітчизняним законодавством.

З вищевикладеного слідує, що вилучення земельної ділянки для суспільних потреб є окремим видом переходу права власності на земельну ділянку, який характеризується наступними особливостями:

1) ініціатором такого переходу права власності на земельну ділянку є виключно органи державної влади та органи місцевого самоврядування. Тобто, ініціювання здійснюється іменем держави або територіальної громади.

2) згода особи, яка позбавляється права власності на землю у такий спосіб, не потрібна.

Список літератури

1. Про відчуження земельних ділянок, інших об'єктів нерухомого майна, що на них розміщені, які перебувають у приватній власності, для суспільних потреб чи з мотивів суспільної необхідності : Закон України від 17.11.2009 р. № 1559-VI // Відомості Верховної Ради України. – 2010. - № 1. - Ст. 2.

2. Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003 р. № 435-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2003. - № 1. - Ст. 356.

3. Суєтнов Є.П. Додаткові права приватних власників у відносинах з відчуження земельних ділянок для суспільних потреб та з мотивів суспільної необхідності / Є.П. Суєтнов // Університетські наукові записки. - 2014. - № 1. - С. 99-111.

4. Головня І.Я. Відчуження земельних ділянок для суспільних потреб чи з мотивів суспільної необхідності як підстава припинення права власності на земельну ділянку: автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук. Спеціальність 12.00.03 – цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право / І.Я. Головня. - Одеса., 2015. - 21 с.

УДК 346.2

Старенок І. П., студент гр. ППР-161

Науковий керівник: Шпомер А. І., к.ю.н., доцент, доцент кафедри цивільного, господарського права та процесу

*Чернігівський національний технологічний університет
(м. Чернігів, Україна)*

ЩОДО ВИЗНАЧЕННЯ СУТНОСТІ ТА ЗМІСТУ КОРПОРАТИВНИХ ПРАВОВІДНОСИН

До теперішнього часу жоден з видів суспільних відносин не одержав такого числа визначень, поглядів і дискусій, як корпоративні відносини. Таким чином, оскільки корпоративні правовідносини визнаються в Україні як тип соціальних відносин, які регулюються нормами права і продовжують розвиватися, визначення їхнього кола має надзвичайно важливе значення [1, с. 72].

Що стосується сфери існування корпоративних відносин, то в юридичній літературі склалися відразу кілька концепцій. На думку представників однієї з них, корпоративні відносини є предметом правового регулювання цивільного права. Таку теорію можна умовно назвати «теорією цивільно-правових відносин».

Так, І. Спасибо-Фатеева розглядає корпоративні правові відносини як цивільні: «... оскільки корпоративні правовідносини є одним з видів цивільно-правових відносин, їм властиві всі ознаки цивільно-правових відносин: дозволена спрямованість, захист суб'єктивних прав, майновий та компенсаційний характер відповідальності» [2, с. 8].

На думку Н. Глуса, корпоративне право є інститутом цивільного права: «... за своєю юридичною природою корпоративні правові відносини можуть бути як майновими, так і немайновими, але пов'язаними з майном» [3, с. 13].

Згідно з іншою теорією, корпоративні правовідносини є одним з видів економічних правовідносин. Назвемо цю теорію умовно «теорією економічних відносин». В. Щербина визначає, що, за своєю правовою природою, корпоративні відносини є поєднанням взаємопов'язаних і взаємозалежних організаційних, економічних та майново-економічних відносин [4, с. 13].

Як зазначає А. Кібенко, «все, що так чи інакше пов'язано з діяльністю господарських товариств, підпадає під регулювання корпоративного права» [5, с. 41]. Вчений пропонує розділити корпоративні правовідносини на внутрішні та зовнішні. Відносини, що виникають в самому господарському товаристві, вважаються внутрішніми. Зовнішні відносини - це ті, що виникають у процесі ведення бізнесу. Внутрішні корпоративні правовідносини можна розділити на три групи: - відносини між учасниками підприємства; - відносини між товариством та його учасниками; - відносини між різними органами товариства.

На думку А. Кібенко, зовнішні корпоративні відносини можуть мати характер приватного права або публічного права. Основна частина приватно-правових корпоративних відносин - цивільні та трудові відносини. Корпоративні відносини публічного права можуть проявлятися в адміністративному, фінансовому, кримінальному праві [5, с. 42].

В. Кравчук підтримує теорію «зобов'язально-цивільних правовідносин»: «Правова природа корпоративних відносин не може і не повинна пояснюватися лише з позицій теорії цивільного права.

Окремі відносини, які є частиною корпоративних відносин, є обов'язковими (наприклад, відносини для сплати внесків до статутного капіталу), а саме, індивідуально-управлінські (наприклад, відносини для скликання та проведення загальних зборів учасників), індивідуальні - трудові відносини (наприклад, відносини між головою виконавчого органу і компанією), деякі - фінансові (наприклад, відносини з випуску цінних паперів)» - [6, с. 143].

За словами М. Савінової, корпоративні відносини - це окрема сфера відносин, що стосуються суб'єктів господарювання, які поєднують власні, немайнові та / або організаційні елементи. Вони ґрунтуються на принципах індивідуальної участі у створенні, роботі, зміні та припиненні діяльності суб'єктів господарювання незалежно від їх організаційно-правової форми та права власності. Корпоративні правові відносини, за своєю правовою природою, є відносинами, виникнення і існування яких обумовлено

реалізацією власником своїх повноважень через участь у корпоративному управлінні [1, с. 74].

І. Бабецька, підсумовуючи наукові визначення корпоративних відносин, зазначає, що вони виникають у зв'язку з поєднанням капіталу і зусиль, на відміну від відносин зобов'язань, які опосередковують оборот майна. Сутність таких відносин зводиться до того, що учасник у результаті реалізації засновницького права, і, як правило, передання новоствореному суб'єкту (організації) майна у власність набуває натомість права на управління нею в тій чи іншій формі (брати участь в органах управління корпорації, отримувати інформацію про її діяльність) та участь у розподілі прибутку корпорації. Ці організації спеціально створюються суб'єктами майнових відносин для постійної, професійної участі в майновому обороті. Вони базуються на принципах самоврядування та реєстрації учасників, а також визначають їх статус як самостійного носія реального права. Відносини учасника з товариством мають майновий характер, що регулюються цивільним правом [7, с. 152].

В. Савінова виділяє такі ознаки корпоративних правовідносин і підкреслює, що вони дозволяють корпоративним правовідносинам претендувати на окреме місце серед економічних правовідносин, а саме:

- це особливий вид соціальних відносин, що виникають між суб'єктами корпоративних відносин щодо соціальних пільг;
- мають власну структуру, що складається з предметів, об'єктів, змісту, а також підстави для виникнення таких відносин;
- суб'єктами корпоративних відносин є будь-які особи, які стають учасниками на підставі певних юридичних фактів;
- об'єктом корпоративних відносин є поведінка, спрямована на суспільне благо, з приводу якого виникають і реалізуються правові відносини;
- зміст корпоративних правовідносин складається з конкретних корпоративних прав та обов'язків їх суб'єктів;
- виникають у зв'язку з управлінням капіталом;
- виникають, змінюються або зупиняються відповідно до норм права [1, с. 74].

Цікавим і водночас суперечливим, зокрема, є твердження О. Вінник, яка вважає, що корпоративні правовідносини – це відносини, що виникають у процесі створення, функціонування та припинення господарських товариств за участю прямих (засновників, учасників, самого суспільства, його органів) та опосередкованих учасників (кредиторів, споживачів, службовців, власників облігацій суспільства, територіальної громади, держави, яку представляють уповноважені органи) і забезпечують збалансовану реалізацію інтересів цих осіб [3]. Однак варто зауважити, що надто широкий спектр суб'єктів корпоративних відносин викликає сумніви, оскільки призводить до визнання будь-яких корпоративних відносин (цивільних, адміністративних, фінансових тощо), в яких хоча б одним учасником є корпоративне утворення. Не змінюється характер договірної зв'язку з поставки товарів від того, що покупцем у ньому виявилось господарське товариство (а не якийсь інший

суб'єкт), яке заборгувало перед постачальником (кредитором) за одержані продукцію, виробу.

Отже, на підставі викладеного вище, можемо зробити висновок, що корпоративні відносини це суспільні відносини, що виникають між засновниками / учасниками юридичної особи і, по суті, самою юридичною особою у результаті реалізації засновницьких прав, та відносини серед учасників, котрі об'єднуються щодо набуття, реалізації й припинення корпоративних прав. Обов'язковою ознакою корпоративних відносин варто визнати присутність визначеного законодавцем об'єкта права корпоративної власності, тобто факту наявності в учасника корпоративних прав особливого виду майнових прав.

Список літератури

1. Савінова В. М. Правова природа корпоративних правовідносин / В. М. Савінова // Молодий вчений. – 2015. – № 5(3). – С. 72-75.
2. Спасибо-Фатєєва І. В. Цивільно-правові проблеми акціонерних правовідносин: дис. д-ра юрид. наук: 12.00.03 / І. В. Спасибо-Фатєєва. – Х.: Право, 2000. – 390 с.
3. Глусь Н. С. Корпорації та корпоративне право: поняття, основні ознаки та особливості захисту: Дис. канд. юрид. наук: 12.00.03 / Н. С. Глусь; Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка. – К., 2000. – 194 с.
4. Щербина В. Правова природа корпоративних відносин / В. Щербина // Українське комерційне право. – 2006. – № 7. – С. 10-14.
5. Кибенко Е. Р. Корпоративное право: підруч. / Е. Р. Кибенко. – Х.: Еспада, 2009. – 480 с.
6. Кравчук В. М. Припинення корпоративних правовідносин в господарських товариствах: монографія / В. М. Кравчук. – Львів: Край, 2009. – 474 с.
7. Бабецька І. Я. Корпоративні правовідносини та корпоративні права: до проблеми визначення поняття / І. Я. Бабецька // Науково-інформаційний вісник Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького. – 2013. – № 8. – С. 150-155.

УДК 349.4

Струк Є. О., студент гр. ППР-161

Науковий керівник: Барабаш А. Г., к.ю.н., доцент, доцент кафедри цивільного, господарського права та процесу

*Чернігівський національний технологічний університет
(м. Чернігів, Україна)*

ВИЗНАЧЕННЯ ОБ'ЄКТА ЗЕМЕЛЬНИХ ПРАВОВІДНОСИН

В земельному праві відсутні загальноприйняті підходи що стосуються поняття об'єкта земельних правовідносин та закріплення його в нормах чинного законодавства. Це питання і на сьогодні являється актуальним серед правознавців у сфері земельного права.

Проблемі закріплення на законодавчому рівні визначення об'єкта земельних правовідносин в юридичній літературі приділялося, на жаль, недостатньо уваги, хоча, окремі аспекти досліджувалися у роботах таких науковців як В.І. Андрейцев, О.Г. Бондар, А.П. Дудін, Л.В. Лейба, В.В. Носік, Н.І. Титов, М.В. Шульга.

Стосовно об'єкта земельних правовідносин у правознавців існують різні погляди. Більшість правників дотримується думки, що у кожного

правовідношення обов'язково має бути власний об'єкт. Одна група авторів стверджує, що об'єктом правовідношення є насамперед поведінка його учасників, а в майнових відносинах – поведінка учасників, котра спрямована на речі. Б.В. Єрофеев наводить дві основні групи об'єктів: об'єкти правового регулювання та об'єкти правової мети. Наприклад, до об'єкта земельно-правового регулювання він відносить землю, а до об'єктів мети – ефективне та раціональне її використання й охорону, створення ринку землі та умов для рівноправного розвитку всіх форм господарювання на землі, відтворення родючості ґрунтів, збереження і поліпшення навколишнього середовища, охорону прав на землю громадян, організацій і держави [1, с. 106].

Згідно з Земельним кодексом України, об'єктами земельних правовідносин є землі, що знаходяться в межах території України, а також земельні ділянки і права на них, у тому числі права на земельні частки (паї) [2].

Як об'єкт правовідносин, землі в межах території України є територією держави, що окреслена державним кордоном і на який держава поширює свій суверенітет, а також являється місцем взаємодії інтересів держави, адміністративно-територіальних одиниць та громадян. Земельна ділянка – це частина землі, що має встановлені на місцевості межі, відокремлена, з визначеними щодо неї правами. Права на земельні ділянки та частки (паї) – це юридично гарантовані можливості учасників земельних правовідносин реалізовувати власні інтереси у сфері використання, відтворення та охорони земель [3, с. 13]. Земельні частки (паї) на місцевості не виділяються, оскільки вони є ідеальними частками земельної ділянки, котрі перебувають у загальній спільній (частковій) власності. Земельні частки являються самостійним об'єктом земельних прав, а право на земельну частку (пай) – це право власника такої земельної ділянки вимагати виділення її в натурі на місцевості [4, с. 36].

Земля є особливим видом нерухомого майна, оскільки має визначене та незмінне місце розташування і не може бути переміщена за волею особи.

Відповідно до норм цивільного права, земельна ділянка є нерухомим майном, відповідно, право власності, різні обмеження щодо нього, перехід ділянки до інших осіб, а також припинення права власності мають бути зареєстровані в порядку, визначеному законодавством.

Наступною ознакою земельної ділянки як об'єкта цивільного права слід виділити те, дохід, котрий отримано шляхом використання корисних властивостей земельної ділянки належать особі, що користується цією земельною ділянкою на підставах, що визначені законом.

Також для землі характерні ознаки, які відрізняють її від іншого майна. Це насамперед ті, що визначають землю як об'єкт земельного права. Ці ознаки підкреслюють надзвичайно важливе державне, економічне та екологічне значення землі. Оскільки кожна земельна ділянка є невід'ємною частиною всього земельного простору, то на неї розповсюджується певні суспільні та державні інтереси, які існують по відношенню до землі. Це не може не впливати на урегулювання земельних відносин всіма правовими галузями, в тому числі цивільним правом.

Земля, являється об'єктом земельних правовідносин і тому включає сукупність специфічних рис і особливостей, котрі охарактеризовують землю

як особливий об'єкт, котрий відрізняється від всіх інших предметів, речей, майна тощо. Земля не є звичайним майном, товаром, а являє собою особливу цінність. Вона має в житті людини надзвичайно велике значення: земля виступає як засіб сільськогосподарського виробництва, крім того, використовується в лісовому господарстві, являється просторово-операційним базисом для розміщення систем розселення, шляхів сполучення, а також є природною умовою, засобом, джерелом та місцем для життя людей. Всі ці обставини зумовлюють поділ земель на категорії і законодавче закріплення різних правових режимів. Земельна ділянка, що відноситься до тієї чи іншої категорії має відповідно свій правовий режим, яким відображається порядок, умови і специфіка використання земель за їх цільовим призначенням і можливість бути об'єктом права приватної, комунальної чи державної власності. Всі ці особливості землі як об'єкта права власності впливають на умови, а також порядок набуття її у власність [5, с. 98-100].

Отже, до об'єкту земельних правовідносин відносять земельні ділянки та права на них, земельні частки (паї), ґрунти, як об'єкти особливої охорони, надра, корисні копалини з приводу яких суб'єкти земельних правовідносин вступають в суспільні відносини.

Список літератури

1. Семчик В.І. Земельне право України. Підручник для студентів юрид. Спеціальностей вищих навч. закладів / За ред. В.І Семчика і П.Ф Кулиничя. – К.: Видавничий дім «Ін Юре», 2001. – 424 с.
2. Земельний кодекс України. // Відомості Верховної Ради України. – 2002. - № 3-4. - Ст. 27.
3. Шульга М.В. Земельне право України: підручник / М.В. Шульга (кер. авт. кол.) Г.В Анісімова, Н.О. Багай, А.П. Гетьман. Та ін. За заг. ред. М.В.Шульги. – К.: Юрінком Інтер, 2004. – 368 с.
4. Бондар Л.О. Науково-практичний коментар Земельного кодексу України / Кол. авт.: Л.О. Бондар, А.П.Гетьман, В.Г Гончаренко та ін.; За заг.ред. В.В. Медведчука. – К.: Юрінком Інтер, 2004, – 656.
5. Романенко Н.А. Об'єкти та суб'єкти земельних правовідносин в Україні / Н.А. Романенко // Наше право. - № 2. - 2004.

УДК 346:334.7

Струк Є. О., студент гр. ППР-161

Науковий керівник: Шпомер А. І., к.ю.н., доцент, доцент кафедри цивільного, господарського права та процесу

*Чернігівський національний технологічний університет
(м. Чернігів, Україна)*

СУБ'ЄКТИ КОРПОРАТИВНИХ ПРАВОВІДНОСИН: ПОНЯТТЯ ТА ОЗНАКИ

Актуальним питанням сучасних економічних перетворень є проблеми розвитку корпоративних відносин і, зокрема, корпоративного управління. Сучасні умови ведення бізнесу вимагають від суб'єктів корпоративного управління своєчасної, коректної та чіткої реакції на зміни в зовнішньому та внутрішньому середовищі акціонерної компанії.

Щодо визначення суб'єктів корпоративних правовідносин, то більшість науковців визначають їх як фізичних осіб, юридичних осіб та державу за умови, що вони (можуть бути) мають право бути засновниками (учасниками) господарських організацій.

Держава діє в таких відносинах як юридично рівний суб'єкт з іншими учасниками, а не здійснює свої повноваження.

Учасниками корпоративних відносин є, насамперед, ті суб'єкти господарювання, у статутному фонді (майні) яких є частки осіб як учасників такого об'єднання. Ними є господарські товариства і виробничі кооперативи.

Тому не слід розглядати спори між юридичними особами, які не мають частки своїх учасників у статутному капіталі, як спори щодо корпоративних відносин.

Інша сторона в корпоративних відносинах - учасники товариств [1]. Тут учасники наділені суб'єктивними корпоративними правами, які характеризуються тим, що: вони виникають внаслідок утворення юридичної особи; виражають відносини між засновником та юридичною особою; мають організаційний та майновий характер, тобто забезпечують право на управління, право на доходи; пов'язані з впливом засновника на формування волі юридичної особи; відносно непрямого права на майно юридичної особи під час його ліквідації.

Розглянемо основні риси суб'єктів корпоративних відносин. Перша особливість полягає в тому, що суб'єкти корпоративних правовідносин вступають у відносини щодо корпоративного управління та реалізації корпоративних прав, які є об'єктом корпоративних правовідносин. Однак це штучно розмежовує корпоративні правові відносини і не дає цілісного погляду на їх предметний склад. Таким чином, всі особи, які вступають у зазначені правові відносини, визначені ними як корпоративні, стають суб'єктами корпоративного права.

Друга особливість - формалізація суб'єктів. Слід зазначити, що коло суб'єктів корпоративних відносин, хоча і є широким, але обмеженим. Тобто будь-який учасник економічних відносин не може стати суб'єктом корпоративних відносин. Якщо особа є учасником корпоративних відносин, то цей факт має бути закріплений у певному нормативному акті.

Можна сказати, що трудовий колектив довго не згадувався, однак частина 1 ст. 34 Закону України «Про акціонерні товариства» закріплює, що їм надано право відвідувати загальні збори на запрошення особи, котра скликає засідання. Таким чином, трудовий колектив став суб'єктом корпоративних правовідносин і здатний виконувати права і обов'язки.

Третя особливість суб'єкта є його ексклюзивність. Справа в тому, що деякі суб'єкти корпоративних відносин можуть тільки вступати в корпоративні відносини і не мають повноважень вступати в інші економічні відносини. Мова йде про органи корпоративного управління. Вони не вступають в інші відносини, тільки в корпоративні відносини.

Четвертою особливістю є наявність суб'єктів з особливим статусом. Акціонери, учасники, члени кооперативу, органи корпоративного управління

тощо, які вступають у корпоративні відносини, набувають спеціального статусу, який відрізняється від статусу фізичної або юридичної особи. Так, тільки особа, яка отримала статус акціонера і є власником звичайних акцій, має право брати участь в управлінні акціонерним товариством; дивідендами; отримання, у разі ліквідації підприємства, частини його майна або вартості частини майна підприємства з отриманням інформації про господарську діяльність акціонерного товариства.

П'ятою особливістю є підпорядкованість учасників. У цьому зв'язку не можна погодитись з позицією, що корпоративні учасники є рівними. Припустивши, що учасники корпоративних відносин мають рівні підстави виникнення, зміни чи припинення у них корпоративних прав [2, с. 200], їх практична реалізація є абсолютно різною. При цьому, тут не іде мова про просту економічну очевидність – те, що великі акціонери мають більшу можливість впливу на діяльність акціонерного товариства через свої значні пакети акцій. Так, порядок реалізації значного пакету акцій (ст. 64 Закону України «Про акціонерні товариства») суттєво відрізняється від продажу однієї акції. Підпорядкованість також проявляється і в залежності одних суб'єктів від інших. Так, дочірні підприємства залежні від холдингової компанії (тут використовується наукова, а не законодавча термінологія). Корпоративні правовідносини є чітко ієрархічні та прописані на рівні законів та підзаконних актів, а також локальних актах корпорації.

Шостою ознакою є конфлікт інтересів суб'єктів корпоративних правовідносин. Цю ознаку всебічно розкрила О.М. Вінник у своїй монографії [3]. У зв'язку з цим слід зазначити, що інтереси різних учасників корпоративних правовідносин можуть породжувати спір між ними. Ці конфлікти суттєво відрізняються від договірних, оскільки можуть тривати досить довго та залучати все більше коло суб'єктів. Так, продаж значного пакета акцій вже створює конфлікт – колишній-майбутній акціонер та саме акціонерне товариство, однак можуть бути зачеплені інтереси міноритарних акціонерів, трудового колективу та органів корпоративного управління. Саме тому нормативне закріплення інтересів суб'єктів корпоративних правовідносин відбувається досить деталізовано і з регулюванням можливих конфліктів

Проведений аналіз дозволяє нам здійснити більш детальну класифікацію учасників корпоративних відносин:

- фізичні, юридичні особи та держава, право участі яких у діяльності товариства як учасників підтверджене відповідним документом: акцією в акціонерному товаристві, рішенням зборів учасників або статутом товариства з обмеженою відповідальністю, установчим договором повного товариства [4]. Ці суб'єкти у корпоративних відносинах можуть виступати як засновники (учасники) господарського товариства чи акціонери в акціонерних товариствах.

- господарське товариство (виробничий кооператив) та його органи управління по відношенню до таких засновників (учасників), яке набуло

статусу юридичної особи з дня його державної реєстрації, – ч. 4 ст. 87 ЦК України [5].

Отже, на підставі викладеного вище, можна зробити висновок, що суб'єктами корпоративних правовідносин є фізичні особи, а також юридичні особи та держава що мають встановлену законодавством можливість бути учасниками таких правовідносин. Вони мають низку важливих особливостей, зокрема, насамперед наявність суб'єктів із спеціальним статусом; підпорядкованість, а також для них характерна наявність конфлікту інтересів суб'єктів корпоративних правовідносин.

Список літератури

1. Спасибо-Фатєєва І.В. Цивільно-правові проблеми акціонерних правовідносин: дис. д-ра юрид. наук: 12.00.03 / І.В. Спасибо-Фатєєва. – Х.: Право, 2000. – 390 с.
2. Корпоративне управління : монографія / І. Спасибо-Фатєєва, О. Кібенко, В. Борисова; За ред. проф. І. Спасибо-Фатєєвої. – Х. : Право, 2007. – 498 с.
3. Вінник О.М. Публічні та приватні інтереси в господарських товариствах: проблеми правового забезпечення : монографія. – К. : Атіка, 2003. – 352 с.
4. Ломакин Д.В. Корпоративные правоотношения: общая теория и практика ее применения в хозяйственных обществах. – М. : Статут, 2008. – 512 с.
5. Цивільний Кодекс України від 16.01.2003 р. № 435-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=435-15>.

УДК 347.2:347.4:230.15(1-87)

Сурай А. О., студентка гр. ЦГЮ-181

Науковий керівник: Козинець І. Г., старший викладач кафедри цивільного, господарського права та процесу

*Чернігівський національний технологічний університет
(м. Чернігів, Україна)*

РЕЧОВЕ І ЗОБОВ'ЯЗАЛЬНЕ ПРАВО У СТАРОДАВНЬОМУ РИМІ: ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ

Юристи часів римського приватного права не розрізняли речових і зобов'язальних прав, натомість мав місце існуванню лише захист прав засобами речових позовів – *actiones in rem* і особистих позовів – *actiones in personam*. Речовий позов застосовувався, коли виникав спір з приводу права на річ; особистий - приводом для тяжби були правові дії іншої особи.

Досить важливим питанням приватного права є питання саме щодо поділу майнових прав на речові і зобов'язальні. Тому метою даної роботи є проведення порівняльного аналізу вказаних груп майнових прав.

Речі в римському праві розглядалися як певні предмети матеріального світу, «доступні пануванню людини». У філософському аспекті все, що має матеріальний вияв та може піддаватися пізнанню ззовні визнається річчю. Саме це під терміном «річ» (*res*) розуміли Сенека, Цицерон та інші стоїки [1, с. 89-90]. Слід зауважити, що в джерелах римського права, роботах видатних юристів того часу, що збереглися і до сьогодні, речі розглядалися у таких трьох значеннях: у найбільш загальному, широкому розумінні, вони

являли собою усе, що існує в матеріальному оточенні; у вузькому - усе, що може бути предметом правовідносин між особами; у найбільш вузькому - усе, що уявляється предметом майнових прав, зокрема речових і зобов'язальних.

Визначення речі в римському праві класичного періоду охоплювало всі три розуміння і розглядало річ як частину природи, що доступна і корисна людині, самих людей (рабів), дії людей, а також окремі права, якщо вони могли бути предметом майнових відносин. Отже, з позицій сучасності таке розуміння може бути використане лише частково, із застереженням, що люди є не об'єктами, а суб'єктами права.

Згодом право на річ було інтерпретоване у речове право, під яким почала розумітись сукупність правових норм, що встановлювали постійні та безпосередні правомочності окремих суб'єктів на власний розсуд використовувати як повністю так і частково будь-які речі [2, с. 75-80].

У цивільному праві одним із найважливіших завдань є розподіл майнових благ, насамперед речей, якими володіє те чи інше суспільство, між окремими особами. Речі є або можуть бути предметом юридичного панування особи. Сукупність правових норм, які надають суб'єкту права в особистих інтересах постійно і безпосередньо, повністю або частково юридично панувати над будь-якою річчю, називається речовим правом. Оскільки речове право має об'єктом річ, матеріальний предмет, а на річ може посягнути кожний, воно і захищається позовом проти будь-якого порушника права. Тому речове право користується абсолютним захистом - *actio in rem* (тобто проти будь-якого порушника).

Наприкінці III ст. до н.е. в джерелах римського права з'явився термін *obligatio*, яким позначалося зобов'язання. Зазначалося, що зобов'язання (*obligatio*) являє собою правові окови, які примушують нас щось виконати згідно з законом нашої держави. Відомий римський юрист Павло вказував, що сутність зобов'язання полягає не у тому, щоб зробити нашим якій-небудь предмет, а щоб зв'язати перед нами іншого в тому відношенні, щоб він нам що-небудь дав, зробив або надав (D. 44. 7. 3) [3]. Таким чином, римські юристи наголошували, що особа, яка взяла на себе зобов'язання (дати, зробити, надати), вже обмежена в своїй поведінці, вона має виконати зобов'язання під загрозою правових санкцій.

Отже, зобов'язання це правове відношення, за яким одна сторона (кредитор) має право вимагати від іншої сторони (боржника) вчинити певну дію або втримуватися від неї.

Проаналізувавши загальні положення цих двох інститутів можемо перейти до їх порівняльної характеристики.

Першою відмінністю виступає зовнішня ознака, що полягає в об'єкті прав: якщо об'єктом права виступає річ, то це можна вважати речове право, а якщо об'єкт - дії, то це відповідно зобов'язальне право. Однак, лише зовнішньої відмінності недостатньо для повного порівняння речового і зобов'язального права. Наприклад, у разі якщо виник спір щодо передання будинку продавцем покупцеві. Після укладення договору купівлі-продажу продавець відмовився передати будинок покупцеві. У наведеному прикладі

покупець ще не став власником купленого будинку і тому речового права в нього ще не виникло. Йдеться про виконання договору, тобто про право вимоги, про зобов'язальне право [4, с. 353].

Речове право, і перш за все право власності, визначається як панування особи над річчю (*alena in re potestas*). Власник або носій іншого речового права задовольняє свої потреби, безпосередньо впливаючи на річ. Характерною особливістю прав, які виникають із зобов'язань, є той факт, що їх носій не в змозі задовольнити свій інтерес власними силами, а лише через дії іншого суб'єкта - саме того, хто виявляється щодо нього зобов'язаним [5, с. 211].

Також речове та зобов'язальне право мають розбіжності у змісті та обсязі. Так зміст речових прав встановлюється законом, а зобов'язальних договором. За обсягом речові права більш ширші, ніж зобов'язальні. (наприклад, права власника і права орендаря земельної ділянки).

Суб'єкт речового права може безпосередньо впливати на річ, здійснюючи свої правомочності (наприклад, власник земельної ділянки має право володіти, користуватися і розпоряджатися нею), в свою чергу орендар лише володіти та користуватися, й то, не від власного імені, а від імені власника. Розпоряджатися ж нею він взагалі не може.

Суб'єкт речового права зв'язаний із річчю ніби невидимою ниткою: «До кого б моя річ не пішла, я можу повернути її собі на тій лише підставі, що ця річ - моя, що вона надана мені існуючим правопорядком». Отже, вже римському праву була відома так звана необмежена віндикація, за якою власник міг повернути собі свою річ від кожного, у кого вона знаходилась, хто незаконно її утримував. Зобов'язальні права таких зв'язків зі своїм суб'єктом не мають.

Дослідження низки праць науковців з зазначеної тематики дозволяє нам звернути увагу на те, що у речовому праві право на річ здійснюється власником чи законним володільцем самостійно без посередництва іншої особи, тоді як у зобов'язальному праві для задоволення власником своїх потреб недостатньо лише його волі, потрібна також воля іншої особи.

Також варто додати, що більшість речових прав не обмежені термінами, а саме: володіння, право власності, права на чужі речі - ці речові права набуваються назавжди, постійно. Усі зобов'язально-правові відносини - це тимчасові відносини, розраховані на певний строк. Права, які виникають з цих відносин, припиняються разом із припиненням зобов'язання [4, с. 354-355].

Зовнішня відмінність цих двох правових інститутів полягає в об'єкті прав: якщо об'єкт права - речі, то це речове право, якщо об'єкт права дії, - зобов'язальне право.

Отже, у ході проведення порівняльного аналізу можемо дійти висновку, що речове та зобов'язальне право жодним чином не мають спільних рис, натомість характеризуються низкою відмінностей, а саме: основна відмінність в об'єкті права; речові права відрізняються абсолютним характером, зобов'язальні - відносним; переважна більшість речових прав не

обмежена строками, в той час як всі зобов'язально-правові відносини - це тимчасові відносини, розраховані на певний строк; речові й зобов'язальні права мають вагому різницю в змісті та обсязі; суб'єкт речового права тісно пов'язаний із річчю, тоді як суб'єкт зобов'язального права лише у певній мірі.

Список літератури

1. Чиларж К. Ф. Учебник институций римского права; под ред. проф. В. А. Юшкевича. - М.: Печатня А. Снегиревой, 1906. - 520 с.
2. Основи римського приватного права: підручник. / за заг ред. В.І. Борисової, Л. М. Баранової. - Харків: Право, 2008. - 221 с.
3. Памятники римского права: Законы XII таблиц Институции Гая. Дигесты Юстиниана. - М.: 1997. - 608 с. [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <https://studfiles.net/preview/6702582/> (дата звернення 25.04.2019).
4. Підпригора, О.А., Харитонов, Є.О. Римське право: підруч. 2-ге вид. - К.: Юрінком Інтер, 2009. - 528 с.
5. Санфилиппо Ч. Курс римского частного права: учебник / под общ. ред. Д. В. Дождева; пер. с итал. И. И. Маханькова. - М.: Норма, 2007. - 464 с.

УДК 347.99

Сушко Я. В., студентка гр. КПП-163

Науковий керівник: Керноз Н. Є., старший викладач кафедри цивільного, господарського права та процесу

Чернігівський національний технологічний університет

(м. Чернігів, Україна)

ТРЕТЕЙСЬКІ СУДИ В УКРАЇНІ: НОВІ ТЕНДЕНЦІ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

Одним із способів реалізації конституційного права кожного, визначеного ч. 6 ст. 55 Основного Закону України «будь-якими не забороненими законом засобами захищати свої права і свободи від порушень і протиправних посягань» у сфері цивільних та господарських правовідносин може бути звернення до третейського суду [1]. Можливість вирішення спорів сторонами без звернення до суду була вкрай необхідною, хоча б щоб зменшити витрати на спори, які сторони можуть залагодити без звернення до державних судів. Можливо саме в цьому випадку третейські суди могли б стати альтернативою у вирішенні справ. При цьому зазначене відповідає практиці Європейського суду з прав людини, оскільки відповідно до Рішення ЄСПЛ у справі «Девір проти Бельгії» від 27.02.1980 р.: «звернення фізичних та/або юридичних осіб до третейського суду є правомірним, якщо відмова від послуг державного суду відбулася за вільним волевиявленням сторін спору» [2].

Третейські суди як юрисдикційні органи діють в Україні на підставі Закону України «Про третейські суди» від 11.05.2004 №1701-IV (далі - Закон України № 1701-IV) [3], який набрав чинності 16.06.2004 р. діяльність яких сприймається неоднозначно, як фахівцями в галузі права так і пересічними громадянами.

Відповідно до чинного процесуального законодавства підвідомчий суду спір у сфері цивільних і господарських правовідносин може бути передано його сторонами на вирішення третейського суду, крім випадків, встановлених законом, а саме ст. 6 Закону України «Про третейські суди», ст.ст. 4; 21 Цивільного процесуального кодексу України (далі – ЦПК України) [4], ст. 22 Господарського процесуального кодексу України.

Відповідно до ст. 6 Закону України №1701-IV третейські суди можуть розглядати справи, які виникають із цивільних та господарських правовідносин, за винятком чотирнадцяти пунктів, перелік яких було змінено двічі Законом від 05.03.2009 № 1076-VI [5] та Законом України від 03.02.2011 № 2983-VI [6].

Оскільки третейські суди досліджуються як органи лише цивільної юрисдикції, то з переліку справ, які не можуть розглядати третейські суди, за ст. 6 Закону України №1701-IV, підходять для аналізу лише такі пункти:

- п. 4 - справи у спорах, що виникають із сімейних правовідносин, крім справ у спорах, що виникають із шлюбних контрактів (договорів), які врегульовані ст. 92-103 Сімейного кодексу України;

- п. 7 доповнено згідно із Законом України № 1076-VI - справи у спорах щодо нерухомого майна, включаючи земельні ділянки. Відповідно до ч. 1 ст. 181 Цивільного кодексу України до нерухомих речей (нерухоме майно, нерухомість) належать земельні ділянки, а також об'єкти, розташовані на земельній ділянці, переміщення яких є неможливим без їх знецінення та зміни їх призначення;

- п. 8 доповнено Законом України № 1076-VI - справи у спорах про встановлення фактів, що мають юридичне значення, які відповідно до п. 5 ч. 2 ст. 293 ЦПК України законодавець відносить справи про встановлення фактів, що мають юридичне значення до справ, які розглядаються у порядку окремого провадження. Відповідно до ч. 5 ст. 294 ЦПК України всі справи окремого провадження не можуть бути передані на розгляд третейського суду, а отже, всі справи, передбачені ч.ч. 2, 3 ст. 293, не можуть розглядатися третейськими судами. Більше того, оскільки перелік ст. 293 ЦПК України стосовно справ окремого провадження є невичерпним, то до них можуть відноситись також і інші справи, встановлені законом, зокрема: ст. ст. 350-1, 350-7 ЦПК України [2];

п. 9 доповнено Законом України № 1076-VI - справи у спорах, що виникають з трудових відносин, що, на нашу думку, є правильним, оскільки їх розгляд повинен здійснюватись виключно судами як органами правосуддя;

- п. 12 - справи, коли хоча б одна із сторін спору є нерезидентом України, вичерпний перелік яких встановлено п. 33 ч. 1 ст. 4 Митного кодексу України, включення яких, до тих, які не можуть розглядатися третейськими судами, на нашу думку, є правильним, оскільки міжнародні відносини є важливим аспектом у діяльності кожної держави і, тому, ці справи, повинні вирішуватися на рівні держави загальними судами;

- п. 14 доповнено Законом України від 03.02.2011 № 2983-VI - справи у спорах щодо захисту прав споживачів, у тому числі споживачів послуг банку

(кредитної спілки), що регулюється п. 6 ч. 1 ст. 4 Закону України «Про захист прав споживачів», відповідно до якого споживачі під час придбання, замовлення або використання продукції, яка реалізується на території України, для задоволення своїх особистих потреб мають право на звернення до суду та інших уповноважених державних органів за захистом порушених прав.

Отже, законодавством дуже обмежуються права третейського суду як органу цивільної юрисдикції уповноваженого державою вирішувати спори, що виникають із цивільних правовідносин. Виникає питання, а чи взагалі існує сенс звертатися до третейського суду?

Після системного аналізу фактично оновленого Цивільного процесуального кодексу України з 15.12.2017 року щодо принципових законодавчих нововведень в діяльності третейських судів, можна констатувати:

по-перше, в ч. 2 ст. 21 ЦПК України законодавчо проголошена презумпція дійсності третейської угоди: «будь-які неточності в тексті угоди про передачу спору на вирішення до третейського суду та (або) сумніви щодо її дійсності, чинності та виконуваності повинні тлумачитися судом на користь її дійсності, чинності та виконуваності»;

по-друге, ч. ч. 2,3 ст.23, ч.2 ст. 24 ЦПК України принципово змінена інстанційна юрисдикція, зокрема:

2.1. судами першої інстанції виступають апеляційні загальні суди, а саме: справи щодо оскарження рішень третейських судів, оспорювання рішень міжнародних комерційних арбітражів, про видачу виконавчих листів на примусове виконання рішень третейських судів розглядаються апеляційними судами як судами першої інстанції за місцем розгляду справи третейським судом (за місцезнаходженням арбітражу);

справи щодо визнання та надання дозволу на виконання рішень міжнародного комерційного арбітражу розглядаються:

1) якщо місце арбітражу знаходиться на території України - апеляційними загальними судами за місцезнаходженням арбітражу;

2) якщо місце арбітражу знаходиться поза межами України - апеляційним загальним судом, юрисдикція якого поширюється на місто Київ;

2.2. відповідно до ч. 2 ст. 24 ЦПК України судом апеляційної інстанції щодо цих справ буде Верховний Суд, який «переглядає в апеляційному порядку судові рішення апеляційних судів, ухвалені ними як судами першої інстанції»;

по-третє, оновлений ЦПК України доповнений удвічі: містить понад 40 статей, якими врегульовано ті чи інші питання щодо нюансів, пов'язаних з третейськими судами, на відміну від Кодексу в попередній редакції, яких було менше 20 статей, при чому більшість «старих» норм залишилася незмінною;

по-четверте, новела, закріплена в ч. 8 ст. 82 ЦПК України «обставини, які встановлені рішенням третейського суду або міжнародного комерційного арбітражу, підлягають доказуванню в загальному порядку при розгляді справи судом» [2] просто зводить нанівець, необхідність звернення до третейського суду. Якщо керуватися ЦПК України в редакції, що діяла до

15.12.2017 року, то діяльність третейських судів, відігравала хоч якусь роль юрисдикційних органів, їх рішення виконувалися відповідно до Закону України «Про виконавче провадження» на рівні рішень судів.

Саме у зв'язку з вищезазначеним, вважаємо за доцільне звернути увагу на статистику, по якій можна помітити різку тенденцію зменшення кількості розглянутих справ третейськими судами України у вигляді Таблиці 1 [7, с. 5].

Таблиця 1

Статистика справ у державних судах, пов'язаних з третейським розглядом

ВИД СПРАВИ	СУДИ	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Про визнання недійсними третейських застережень	загальні	113	94	199	211	76	35
Про видачу виконавчих листів (наказів)	загальні	498	57	1017	250	15	10
Про скасування рішень третейських судів	загальні	1087	890	862	600	495	235
	господарські	37	23	34	32	24	10
	господарські	325	346	342	307	258	136

На 2018 рік офіційно зареєстрованих третейських судів в Україні всього 5. При цьому половина третейських судів за всю історію існування так і не розглянули жодної справи [7, с. 13]. Це трапляється тому, що третейські суди є малодоступними для населення, велика кількість цих судів навіть не знаходяться за місцем своєї реєстрації. Тому в ситуації, яка склалася досить складно говорити про високий розвиток третейських судів в Україні, і на найближче майбутнє.

Список літератури

1. Конституція України від 28.06.1996 р. № 254-к/96-ВР - Дата оновлення: 04.05.2019 [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>.
2. Рішення Конституційного Суду № 1-рп від 10.01.2008 р.// Вісник Конституційного суду України. - 2008. - № 1. - С. 37.
3. Про третейські суди: Закон України від 11.05.2004 № 1701-IV - Дата оновлення: 04.05.2019 [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1701-15>.
4. Цивільний процесуальний кодекс України від 18.03.2004 № 1618 - Дата оновлення: 04.05.2019 [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15>.
5. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо діяльності третейських судів та виконання рішень третейських судів: Закон України від 05.03.2009 р. № 1076-VI - Дата оновлення: 04.05.2019 [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1076-17>.
6. Про внесення зміни до статті 6 Закону України «Про третейські суди» щодо підвідомчості справ у сфері захисту прав споживачів третейським судам: Закон України від 03.02.2011 № 2983-VI - Дата оновлення: 04.05.2019 [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2983-17>.
7. Шепель Т. П., Чагін С. М., Колотило М. М., Болтушкіна О. В., Мустафаєва М. Д., Харченко Н. М. Третейські суди в Україні: стан розвитку, статистика, практика та перспективи. - Київ, 2018. - 52 с.

УДК 347.9

Цигура А. В., студентка гр. КПр-161

Науковий керівник: Керноз Н. Є., старший викладач кафедри цивільного, господарського права та процесу

Чернігівський національний технологічний університет

(м. Чернігів, Україна)

ЗАКОНОДАВЧІ НОВЕЛИ ЩОДО ДОКАЗІВ ТА ДОКАЗУВАННЯ В ЦИВІЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ

Докази та доказування як фундаментальний інститут вітчизняних процесуальних галузей права значно змінився в ході реформ процесуального законодавства 2017 року на підставі Закону України «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів» від 03.10.2017 року № 2147-VIII. Цьому слугувала конституційна судова реформа 2016 року щодо правосуддя.

З 15.12.2017 року було фактично оновлено Цивільний процесуальний кодекс України від 18.03.2004 р. № 1618-IV (надалі – ЦПК України, Кодекс)[1], тому вбачається необхідність у проведенні аналізу нововведень цивільного процесуального законодавчого закріплення інституту доказів та доказування після 15.12.2017 року.

Досліджувані проблемні питання останнім часом присвячували свої праці такі науковці, як: А. В. Аксютіна, У. П. Бек, А.Т. Боннер, К.Л. Брановицький, Є.В. Васьковський, О.П. Вершинін, С.П. Ворожбіт, Н.Ю.Голубева, К.Б. Дрогозюк, П.П. Зайцев, А.Ю. Каламайко, О.М. Лазько, Д. Луспеник, В. А. Мутаф, Є.О. Нефедьєв, В.К. Пучинський, І.В. Решетнікова, С.Я. Фурса та інші.

Здійснивши системний аналіз оновленого з 2017 року ЦПК України, уявляється можливим зазначити такі основні зміни щодо законодавчого закріплення інституту докази та доказування:

1) змінено назву та обсяг глави 5 «Докази» Розділу I Загальні положення, яка нараховувала всього 10 статей Кодексу в попередній редакції на нову назву «Докази та доказування» аналогічної глави 5, яка структурно складається із восьми параграфів, що включають зміст 44 статей;

2) статті структурно систематизовані в одну главу, а не розкидані по всьому, оскільки більшість статей (ст.131 - ст. 150) щодо доказів Кодексу в попередній редакції містилась в главі 3 з назвою «Провадження у справі до судового розгляду» Розділу III Позовне провадження;

3) впровадження нового засобу доказування - електронних доказів, який ускладнено реалізувати через неіснуючі ЄСІТС (п. 1 ч. 2 ст. 76, ст. 100, 101 ЦПК України);

4) усунення із засобів доказування пояснення сторін, третіх осіб та їхніх представників - відсутність прямої вказівки у ст. 76 ЦПК України, але

натомість вводиться письмове опитування учасників справи як свідків, процедура проведення якого врегульована в ст. 93 Кодексу;

5) врегулювання кожного засобу доказування спеціальним параграфом, зокрема: показання свідка (параграф 2, ст. 90 - ст.94), письмові докази (параграф 3, ст. 95 - ст. 96), речові докази (параграф 4, ст. 97 - ст.99), електронні докази, як нововведення (параграф 5, ст.ст. 100,101), висновок експерта (параграф 6, ст. 102 – ст. 13); при цьому виокремлено висновок експерта в галузі права у спеціальний параграф 7, але відповідно до ст. 115 Кодексу він « є доказом, має допоміжний (консультативний) характер і не є обов'язковим для суду»;

5) законодавчо виписані в окремих статтях нові норми: достовірність доказів (ст. 79 ЦПК України) і достатність доказів (ст. 80 ЦПК України), які в науці розглядаються як правила доказування і є вагомими складовими при оцінці доказів судом, доповненій новою нормою в статті 89: «суд надає оцінку як зібраним у справі доказам в цілому, так і кожному доказу (групі однотипних доказів), який міститься у справі, мотивує відхилення або врахування кожного доказу (групи доказів)»;

6) ст. 89 ЦПК з назвою «Оцінки доказів» України структурно правильно переміщена законодавцем в главу 5 «Докази та доказування» зі ст. 212 Кодексу в попередній редакції, що містилась в главі 7 «Судові рішення» Розділу III Позовне провадження;

7) детально регламентований та розширений порядок правил подання доказів (ст. 81, 83 ЦПК України) та порядок витребування доказів (ст. 84 ЦПК України);

8) запровадження елементів процедури обміну змагальними паперами (ст. 83 ЦПК України);

9) у сфері доказування розширюються повноваження суду через можливість суду збирати докази за власною ініціативою, але в окремих випадках, визначених Кодексом (ч. 2 ст. 13, ч. 7 ст. 81, ч. 7 ст. 85, ч.6 ст. 95, ч.5 ст. 100, ст.103, ч. 2 ст. 456 ЦПК України), це можливо реалізувати не тільки принципу змагальності, але й пропорційності; мають обґрунтовуватися положення щодо можливості збирання доказів судом за власною ініціативою за чинним ЦПК [2].

10) суд наділений дискреційними повноваженнями у разі неподання учасником справи з неповажних причин або без повідомлення причин доказів, витребуваних судом, а саме може: визнати обставину, для з'ясування якої витребувався; відмовити у визнанні доказу; здійснити розгляд справи за наявними в ній доказами; залишити позовну заяву без розгляду (ч. 10 ст. 84 Кодексу):

11) спеціальним параграфом 8 в главі 5 оновленого Кодексу законодавчо виписана процедура забезпечення доказів, на відміну від попередньої редакції Кодексу статті щодо якого містилися в главі 3 з назвою «Провадження у справі до судового розгляду» Розділу III Позовне провадження;

12) переміщено норми судові доручення щодо збирання доказів (ст. 87) та виконання судових доручень щодо збирання доказів (ст. 88) в параграф 1 «Основні положення про докази» глави 5, що на наш погляд є правильним;

13) суттєвих та суперечливих, на наш погляд, змін зазнала стаття з назвою «Підстави звільнення від доказування» із 4 частин ст. 61 Кодексу в попередній редакції стало 8 частин в ст. 82 з аналогічною назвою оновленого ЦПК України;

14) щодо дослідження доказів як реалізації принципу безпосередності судового розгляду так і не з'явилася спеціальна стаття в параграфі 1 «Основні положення про докази» глави 5 оновленого Кодексу норми про дослідження доказів, якої не було і в попередній редакції, що є суттєвим недоліком для повноцінного сприйняття учасниками судового процесу правил доказування, тому пропонуємо ст. 229 з назвою «Дослідження доказів» перемістити в ст. 88-1;

15) вперше законодавчо виписані випадки недобросовісної поведінки учасників справи під час процедури доказування, які суд може визнати зловживанням процесуальними правами в ст. 144 ЦПК України: подання завідомо безпідставного позову; несвоєчасне та вибіркоче подання доказів з метою зловживання правом на позов, неповідомлення суду про неможливість подати докази, витребувані судом, або неподання таких доказів без поважних причин; систематичного неподання витребуваних судом доказів без поважних причин або без їх повідомлення; інші дії, направлені на перешкоджання встановленню дійсних обставин справи або затягування судового розгляду за які, суд застосовує до учасників судового процесу заходи процесуального примусу, зокрема: тимчасове вилучення доказів для дослідження судом (ст. 146 Кодексу) та штраф як новела, розмір та порядок накладання якого врегульований в ст. 148 Кодексу тощо.

Стосовно строків подання доказів, то чинна редакція ЦПК можливі випадки зловживання правами у сфері доказування зводить до мінімуму. Це втілено у ч.2 ст.83 ЦПК – позивач, особи, законом яким надано право звертатися до суду в інтересах інших осіб, повинні подати докази разом з поданням позовної заяви; а відповідач, третя особа, яка не заявляє самостійних вимог щодо предмета спору, повинні подати суду докази разом з поданням відзиву або письмових пояснень третьої особи (ч. 3 ст. 83 ЦПК). Внаслідок цього, порівняно з попередньою редакцією ЦПК, строки подання доказів є більш скороченими. В такому випадку, сторони повинні подавати матеріал не окремими частинами, а одразу весь, який є у них наявний. Це дає можливість другій стороні уникнути незвичайних ситуацій в судовому засіданні при розгляді справи по суті [2].

На законодавчому рівні в оновленому ЦПК України так і не з'явилася норма - легальне визначення поняття «доказування», що залишається суттєвою прогалиною.

Існують окремі нововведення, зокрема щодо електронних доказів, які потребують суттєвих змін національного законодавства для повномасштабного їх запровадження на практиці в майбутньому.

Отже, варто зазначити, новели запроваджені з метою підвищення ефективності цивільного судочинства будуть сприяти забезпеченню виконання його завдань: справедливому, неупередженому та своєчасному розгляду й вирішенню цивільних справ.

Список літератури

1. Цивільний процесуальний кодекс України: Закон України від 18.03.2004 року № 1618-IV (станом на 03.05.2019 року) [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15/ed20170803>.

2. Луспенік Д. Доказування у цивільному процесі: що нового у ЦПК та чому суд наділений правом витребування доказів/ Луспенік Дмитро. – 2019. - [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <https://barristers.org.ua/news/dokazuvannya-u-tsyvilnomu-protsesi-shho-novogo-u-tspk-ta-chomu-sud-nadilenyj-pravom-vytrebuvannya-dokaziv/>

УДК 004.04; 378.014.15

Шмана К. С., студент гр. МКІн-181

Научный руководитель: Нитченко А. Г., канд. ист. наук, доцент, доцент кафедры теории и истории государства и права, конституционного права
Черниговский национальный технологический университет
(г. Чернигов, Украина)

ПРОБЛЕМЫ СОВРЕМЕННЫХ РЕСУРСОВ ПРОВЕРКИ ТЕКСТОВ НА ПЛАГИАТ В КОНТЕКСТЕ ОХРАНЫ АВТОРСКОГО ПРАВА

Сегодня вопросы научной и учебной честности находятся в центре внимания не только отечественной, но и европейской общественности. Причиной этому есть глобальная информатизация общества, «которая не только облегчила процесс использования и распространение информации, но и открыла свободный доступ к продуктам интеллектуальной собственности» [1, с. 110] тем самым поставив под угрозу защиту авторских прав. К сожалению, правовое регулирование отношений в указанной сфере не успевает за распространением плагиата в научной и образовательной сфере. Поэтому защита авторских прав не теряет своей актуальности и принадлежит к числу наиболее сложных цивилистических проблем.

На сегодняшний день согласно Закону Украины «Об авторском праве и смежных правах» академичним плагиатом считается обнародование (частично или полностью) научных (творческих) результатов, полученных другими лицами, как результатов собственного исследования (творчества) и / или воспроизведение опубликованных текстов (обнародованных произведений искусства) других авторов без указания авторства [2]. Для проверки работ на уникальность текста существуют различные программы и веб ресурсы, с помощью которых можно проверить работы.

Для различных видов работ имеются свои пределы уникальности, но разные учреждения устанавливают свои критерии данного параметра. В некоторых это не менее 90 % уникальности (то есть должно быть менее 10 %

плагиата). Есть и довольно лояльные условия – для получения положительного результата уникальность должна быть не менее 50 %. Очень важным фактором является то, что МОН Украины не устанавливает точный процент плагиата или уникальности – ни для студентов, ни для учёных.

В текущее время существует огромное количество программ и веб-ресурсов, которые способны проверить работу на уникальность. Наиболее популярными веб-ресурсами являются:

1. Content-watch.ru [3];
2. Text.ru [4];
3. eTXT.ru [5].

Среди программ высокую популярность имеют:

1. Advego Plagiatus [6];
2. MyWeds. Плагиат НЕТ [7];
3. Viper [8].

При использовании данных ресурсов, возникают определённые проблемы, так как все они являются не идеальными.

Первая проблема состоит в том, что каждая из данных программ или веб-ресурсов показывает разный процент уникальности. Все это связано с тем, что они используют разный алгоритм обработки данных.

Во вторых, данные алгоритмы не могут делать исключения очевидным предложениям или формулам. Для примера если третий закон Ньютона гласит, что на каждое действие есть противодействие, то, как бы он не был сформулирован, данная система будет утверждать, что данное обозначение является плагиатом. Только если мы пропишем это в «исключении», то данная программа пропустит данную часть текста.

Третья проблема, определить будет это плагиат, или законная цитата они также не могут. Работу, в которой будет уникальность выше 90 % написать не сложно, но если в работе цитируется много законодательства (юридические науки), стандартной терминологии, которую определить иначе невозможно (например, бухгалтерский учёт, аудит, медицина), - добиться, к примеру, 60% оригинальности будет трудно [9].

Для повышения уникальности текста существует достаточно большее количество способов. Обратим внимание на трёх самых результативных.

Один из таких способов заключается в замене не уникального текста, который сервис считает уникальным: вы перерабатываете его, сохранив главную мысль, только своими словами, не указывая детали, тезисы и главные мысли. Также можно заменять некоторые слова, словами синонимами или эпитетами.

Второй способ заключается в использовании автоматических переносов. При копировании текста в другие сервисы, часть слов обрывается, что позволяет программе воспринять это как уникальность.

Третий способ заключается в использовании метода шингла. Когда программа покажет что целый абзац не прошёл проверку на антиплагиат, нужно заменить 2-3 слова, и некоторые из программ посчитают этот текст уникальным [10].

Таким образом, можно сделать выводы, что на сегодняшний день системы проверки уникальности текстов являются не доработанными, их можно легко обхитрить. Алгоритмы обработки уникальности текста разных инструментов сравнения, дают разную оценку уникальности, что не может давать клиенту точное представление про свою работу.

Поэтому дальнейшая имплементация принципов академической добросовестности в образовательное пространство станет действенным инструментом улучшения качества написания научных работ, а полученные знания и навыки послужат гарантией защиты авторских прав.

Список літератури

1. Нітченко А.Г. Академічна доброчесність як важлива умова забезпечення якості освіти / А.Г. Нітченко // Академічна доброчесність: виклики сучасності. Зб. наук. есе учасників дистанційного етапу наукового стажування для освітян (Республіка Польща, Варшава 28.01- 08.02.2019). - Варшава, 2019, - 171 с.
2. Методичні рекомендації для закладів вищої освіти з підтримки принципів академічної доброчесності [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <https://www.stu.cn.ua/media/files/pdf/akd-medod.pdf> (Дата звернення 08.05.2019).
3. Content-watch.ru [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <https://content-watch.ru/text/>
4. Text.ru [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <https://text.ru/>
5. eTXT.ru/ [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <https://www.etxt.ru/antiplagiat/>
6. Advego Plagiatus [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <https://advego.com/plagiatus/>
7. MyWeds. Плагіат НЕТ [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <https://myweds.ru/plagiatanet.html>
8. Viper Plagiarism Checker [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <https://www.scanmyessay.com/>
9. Який відсоток плагіату є допустимим [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://www.antiplagiat.com.ua/antiplagiat-st02.html> (Дата звернення 08.05.2019)
10. 13 действительных способов как обойти антиплагиат и 3 причины этого не делать [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <https://zaochnik.ru/blog/13-dejstvennyx-sposobov-obohti-antiplagiat-i-3-prichiny-etogo-ne-delat/> (Дата звернення 08.05.2019).

УДК 347.91

Шостак Ю. С., студентка гр. 3

Науковий керівник: Верхола Ю. В., викладач кафедри цивільно-правових дисциплін

*Львівський державний університет внутрішніх справ
(м. Львів, Україна)*

ІНСТИТУТ ВІДВОДУ СУДДІ У ЦИВІЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ

Коли ми стаємо стороною цивільного процесу, то завжди хочем щоб суддя максимально справедливо виносив судові рішення. Але інколи цього не трапляється в силу різних обставин, зокрема, особистої неприязні до учасник. Цивільний процесуальний кодекс України (далі – ЦПК) передбачив такий розвиток подій та впровадив інститут відводу судді.

Стаття 2 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» визначає завдання суду і тлумачить його так: «суд, здійснюючи правосуддя на засадах верховенства права, забезпечує кожному право на справедливий суд та повагу до інших прав і свобод, гарантованих Конституцією і законами України, а також міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана

Верховною Радою України» [1]. Закон визначає завдання суду, а ЦПК України вже описує саму процедуру втілення приписів у життя.

Стаття 36 ЦПК України говорить, що суддя не може розглядати справу і підлягає відводу (самовідводу), якщо:

1) він є членом сім'ї або близьким родичем (чоловік, дружина, батько, мати, вітчим, мачуха, син, дочка, пасинок, падчерка, брат, сестра, дід, баба, внук, внучка, усиновлювач чи усиновлений, опікун чи піклувальник, член сім'ї або близький родич цих осіб) сторони або інших учасників судового процесу, або осіб, які надавали стороні або іншим учасникам справи правничу допомогу у цій справі, або іншого судді, який входить до складу суду, що розглядає чи розглядав справу;

2) він брав участь у справі як свідок, експерт, спеціаліст, перекладач, представник, адвокат, секретар судового засідання або надавав стороні чи іншим учасникам справи правничу допомогу в цій чи іншій справі;

3) він прямо чи побічно заінтересований у результаті розгляду справи;

4) було порушено порядок визначення судді для розгляду справи;

5) є інші обставини, що викликають сумнів в неупередженості або об'єктивності судді [2]. Відводу також підлягають судді які входять до складу суду та одночасно є членами сім'ї, родичами чи родичами подружжя. Ще однією підставою для відводу є недопустимість повторної участі судді у розгляді справи. Не буде вважатися підставою для відводу судді публічне висловлювання судді щодо юридичних питань або окрема думка в інших справах, якщо це не подобається стороні процесу.

Відвід повинен заявлятися протягом десяти днів з дня коли учасник отримав ухвалу про відкриття провадження. Якщо справа розглядається у порядку спрощеного порядку, то відвід може бути заявлений не пізніше початку підготовчого провадження або першого судового засідання.

Чи прийме рішення про задоволення відводу, чи відхилить його – справа у будь-якому випадку буде перенесена на іншу дату. Інколи учасники справи заявляють відводи спеціально для того щоб затягнути справу і виграти час, що є істотною проблемою українського судочинства. Відповідно до ч. 2 ст. 40 ЦПК України «Питання про відвід судді вирішує суд, який розглядає справу. Суд задовольняє відвід, якщо доходить висновку про його обґрунтованість». Практикуючі юристи знають, як інколи судді гостро сприймають висловлену недовіру до них. Учасник процесу не застрахований від випадку, коли суд, розглянувши клопотання про відвід судді, та суб'єктивно вважаючи таке клопотання безпідставним, застосує до заявника штраф [3, с. 117].

На нашу думку, інститут відводу судді повинен існувати, не зважаючи, на такі обставини, адже це допомагає забезпечити право людини на справедливий суд.

Відповідно до п. 12 Висновку № 1 (2001) Консультативної ради європейських суддів для Комітету міністрів Ради Європи про стандарти незалежності судових органів та незмінюваність суддів, передбачено, що незалежність судової влади означає повну неупередженість із боку суддів.

При винесенні судових рішень щодо сторін у судовому розгляді судді повинні бути безсторонніми, вільними від будь-яких зв'язків, прихильності чи упередження, що впливає або може сприйматися як таке, що впливає, на здатність судді приймати незалежні рішення. У цьому випадку незалежність судової влади є втіленням загального принципу: Ніхто не може бути суддею у власній справі. Значення цього принципу виходить далеко за конкретні інтереси певної сторони у будь-якій суперечці. Судова влада повинна користуватися довірою не тільки з боку сторін у конкретній справі, але й з боку суспільства в цілому. Суддя повинен не тільки бути реально вільним від будь-якого невідповідного упередження або впливу, але він або вона повинні бути вільними від цього й в очах розумного спостерігача. В іншому випадку довіра до незалежності судової влади буде підірвана [4].

Відповідно до рішення Європейського суду з прав людини у справі «Газета «Україна-центр» проти України» від 15.10.2010, для забезпечення існування неупередженості суду для цілей пункту 1 статті 6 Конвенції про захист прав і основних свобод людини необхідно виключити будь-які обгрунтовані сумніви щодо безсторонності суду.

У рішенні Європейського суду з прав людини у справі «Бочан проти України» від 03 травня 2007 року суд нагадує, що «безсторонність», в сенсі пункту 1 статті 6 Конвенції, має визначатися відповідно до суб'єктивного критерію, на підставі особистих переконань та поведінки конкретного судді у конкретній справі - тобто, жоден з членів суду не має проявляти будь-якої особистої прихильності або упередження, та об'єктивного критерію - тобто, чи були у судді достатні гарантії для того, щоб виключити будь-які легітимні сумніви з цього приводу. Відповідно до об'єктивного критерію має бути визначено, чи наявні факти, що можуть бути перевірені, які породжують сумніви щодо відсутності безсторонності суддів. У цьому зв'язку навіть зовнішні ознаки мають певне значення. Ключовим питанням є питання довіри, яку суди в демократичному суспільстві мають вселяти суспільству і, перш за все, сторонам у процесі [5].

Отже, аналізуючи все вищесказане, можна зробити висновок, що інститут відводу судді є надзвичайно важливим. Саме завдяки такому механізму людина може захистити свої права у справедливому та неупередженому суді, не залежачи від чийхось родинних або дружніх стосунків. У свою чергу, судова влада, забезпечуючи право особи на справедливий суд, повинна недопускати зловживань процесуальними правами з боку заявників відводу, використовуючи при цьому увесь спектр своїх законних повноважень.

Список літератури

1. Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 2 червня 2016 року № 1402-VIII [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19>.
2. Цивільний процесуальний кодекс України від 18 березня 2004 року № 1618-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15>.
3. Мойсеєнко Д.М. Проблемні питання застосування штрафу за зловживання процесуальними правами у цивільному процесі України / Д.М. Мойсеєнко // Порівняльно-аналітичне право. – 2018. - № 4. - С. 498.
4. Узагальнення розгляду справ про відвід (самовідвід) за період 2016-I пів. 2017 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://hra.court.gov.ua/sud2090/inf_court/generalization/uzag17c9.
5. Право на відвід судді: окремі позиції Європейського суду з прав людини [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://blog.liga.net/user/ldubchak/article/31284>.

УДК 347.91

Шостак Ю. С., студентка гр. 3

Науковий керівник: Верхола Ю. В., викладач кафедри цивільно-правових дисциплін

*Львівський державний університет внутрішніх справ
(м. Львів, Україна)*

ЦИВІЛЬНА ПРОЦЕСУАЛЬНА ДІЄЗДАТНІСТЬ НЕПОВНОЛІТНІХ

Кожен з нас з моменту народження володіє певними правами, тобто правоздатністю. Але для того щоб зможти захистити ці права потрібно володіти цивільною дієздатністю.

Цивільна правоздатність – це здатність фізичної особи мати права й обов'язки, яка виникає в момент народження та припиняється в момент смерті. Цивільною дієздатністю фізичної особи є її здатність своїми діями набувати для себе цивільних прав і самостійно їх здійснювати, а також здатність своїми діями створювати для себе цивільні обов'язки, самостійно їх виконувати й нести відповідальність у разі їх невиконання [1, с. 112].

Стаття 47 Цивільного процесуального кодексу України вказує, що здатність особисто здійснювати цивільні процесуальні права та виконувати свої обов'язки в суді (цивільна процесуальна дієздатність) мають фізичні особи, які досягли повноліття, а також юридичні особи.

Неповнолітні особи віком від чотирнадцяти до вісімнадцяти років, а також особи, цивільна дієздатність яких обмежена, можуть особисто здійснювати цивільні процесуальні права та виконувати свої обов'язки в суді у справах, що виникають з відносин, у яких вони особисто беруть участь, якщо інше не встановлено законом. Суд може залучити до участі в таких справах законного представника неповнолітньої особи або особи, цивільна дієздатність якої обмежена [2].

В Цивільному кодексі України закріплено модель повної емансипації, за якою неповнолітня особа прирівнюється у своєму правовому статусі до повнолітньої особи, за винятком обмежень, встановлених у законодавстві за віковим критерієм. Як слушно зазначає З. В. Ромовська, «надання неповнолітнім повної цивільної дієздатності – це добре і погано, адже добре тому, що завдяки цьому усуваються перепони на шляху повної соціальної активності; погано тому, що неповнолітній стає самостійним суб'єктом ризику та відповідальності, втрачаючи можливість часткового перенесення їх на плечі батьків, піклувальника». У зв'язку з цим, на її думку, до надання повної цивільної дієздатності слід підходити виважено, обережно [3, с. 16].

Існують такі підстави надання неповнолітній особі повної цивільної дієздатності:

- 1) якщо особа досягла 16-ти років і бажає займатися підприємницькою діяльністю;
- 2) особа досягла 16-ти років і працює за трудовим договором;
- 3) якщо особа записана матір'ю або батьком дитини.

У першому випадку повна процесуальна дієздатність виникає обов'язково, в двох інших – може надатися судом. Справи про надання неповнолітній особі повної цивільної дієздатності розглядається в порядку окремого провадження. Про розгляді такої справи повинні бути присутні неповнолітня особа або один з батьків, або піклувальника, або усиновлювача, а також органи опіки та піклування (їх участь обов'язкова).

Суд для того щоб винести позитивне рішення повинен визначити усі обставини справи. Батьки (інші законні представники), органи опіки та піклування мають висловити в судовому засіданні свою позицію щодо відмови в наданні згоди на емансипацію неповнолітньої особи. У разі потреби судом можуть бути витребувані докази того, що претендент на емансипацію не перебуває на психіатричному та наркологічному обліку. З метою отримання повної та достовірної інформації про особисті якості неповнолітньої особи доречно отримати характеристики з навчально-виховних чи інших закладів, де така особа перебуває (перебувала), опитати свідків. Отже, суд володіє найбільш широким набором процесуального інструментарію для встановлення необхідних фактичних обставин з метою прийняття рішення про надання неповнолітній особі повної дієздатності. Ще раз підкреслюю, що ніякого автоматизму в прийнятті судом рішення про надання повної дієздатності неповнолітній особі за розглядуваних у цій статті обставин бути не може. Емансипація зазначених осіб стане можливою тільки за умови врахування всіх обставин, що підтверджуватимуть психічну, соціальну, а значить і юридичну зрілість претендента на емансипацію [4, с. 39].

Обсяг дієздатності неповнолітніх у різних країнах неоднаковий. В Україні та більшості країн світу повністю дієздатними стають із досягненням 18-річного віку. Однак є держави, в яких повноліття набувається після досягнення 19, 20, 21 років, – Японія, Тайвань, Монако, окремі штати США та ін. Цивільні кодекси різних країн передбачають можливість отримання неповнолітніми повної цивільної дієздатності з 16-ти років внаслідок укладення шлюбу, якщо неповнолітній стає батьком або матір'ю, якщо неповнолітній працює та ін. За цивільними кодексами Франції та Іспанії забороняється займатися підприємницькою діяльністю особою, яка була визнана емансипованою у визначеному законом порядку. Відповідно до положень Німецького цивільного кодексу неповнолітній особі надається можливість займатися підприємницькою діяльністю, якщо на здійснення цих дій є рішення опікунського суду. Натомість Англія та більшість штатів США не передбачають можливості неповнолітній особі стати емансипованою [5, с. 72].

На нашу думку, надання неповнолітнім повної цивільної дієздатності є позитивним моментом в українському законодавстві. Тому що така зміна правового статусу надає змогу особі самостійніше розпоряджатися своїм життям, краще захистити власні права та інтереси, а також розвиватися у різних напрямках життя суспільства.

Список літератури

1. Фурса В. В. Деякі проблемні питання щодо надання неповнолітній особі повної цивільної дієздатності / В.В. Фурса // Порівняльно-аналітичне право. – 2016. - № 4. - С. 309.

2. Цивільний процесуальний кодекс України від 18 березня 2004 року № 1618-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15>.
3. Ключковська Н. Підстави та порядок надання повної цивільної дієздатності неповнолітній особі / Н. Ключковська // Підприємництво, господарство і право. – 2018. - № 7. - С. 212.
4. Коваленко О. Проблеми емансипації неповнолітніх осіб, які бажають займатися підприємницькою діяльністю / О. Коваленко // Підприємництво, господарство і право. – 2018. - № 5. - С. 294.
5. Саградян М. Цивільна дієздатність фізичної особи в Україні та зарубіжних державах / М. Саградян // Підприємництво, господарство і право. – 2018. - № 4. - С. 239.

УДК 341.9

Шпак А. В., студентка гр. ПР-152

Науковий керівник: Барабаш А.Г., к.ю.н., доцент, доцент кафедри цивільного, господарського права та процесу
Чернігівський національний технологічний університет
(м. Чернігів, Україна)

КОЛІЗІЇ ЯК ПРЕДМЕТ РЕГУЛЮВАННЯ МІЖНАРОДНОГО ПРИВАТНОГО ПРАВА

Сучасне міжнародне приватне право своїм значним масивом постає як міжнародно-уніфіковані (гармонізовані) колізійні і матеріально-правові норми приватного права, які регулюють приватноправові відносини з іноземним елементом [1, с. 10]. Тобто, фактично, міжнародне приватне право являє собою сукупність колізійних і матеріально-правових норм, які регулюють відповідне коло відносин ускладнених іноземним елементом. Проте, якщо матеріалі міжнародно-правові норми не викликають особливої дискусії серед науковців, то актуальність проблемних аспектів застосування колізійної норми у міжнародному приватному праві залишається незмінною протягом останніх десятиріч в зв'язку з кардинальним розширенням господарських зв'язків між суб'єктами міжнародного приватного права і постійного посилення процесів міграції населення за кордон, що вимагає визначення меж застосування як вітчизняного, так й іноземного законодавства до відповідних правовідносин [2, с. 163].

Враховуючи вищевказані обставини необхідно дослідити специфіку колізій в регулюванні приватно-правових відносин ускладнених іноземним елементом.

Перш за все, відмічаємо, що термін слово «Колізія» походить від латинського *collisio*, що означає «зіткнення». В свою чергу, колізія права полягає у різниці змісту приватноправових законів країни суду та тієї держави, до якої належить іноземний елемент в відповідному правовідношенні. Інакше кажучи, правова колізія обумовлена наступними причинами: наявністю іноземного елемента в приватноправовому відношенні та різним змістом права різних держав, з якими це відношення пов'язане [2, с. 97]. Таким чином, практично, перед судом виникає проблема «вибору закону», що вирішується за допомогою колізійної норми.

Однак, слід погодитися з думкою В. М. Гайворонського, що колізійна норма сама по собі не надає відповіді на питання про те, які права та обов'язки сторін виникають з відповідного правовідношення, а колізія тільки вказує компетентний матеріально-правовий закон, який підлягає застосуванню до відповідного правовідношення ускладненого іноземним елементом. Саме в цьому полягає її ключова особливість при регулюванні відповідних відносин.

Разом з тим, слід враховувати ще й той, що у випадку відносин з іноземним елементом консолідує не окремі норми різних держав, а їх правові системи. В іншому випадку норма відривається від правопорядку, до якого вона належить; «ця норма «інкорпорується» правовою системою держави, чий суд розглядає справу, й отримує тлумачення в аспекті сторонньої їй системи права. Таким чином, застосовується фактично, не «жива» норма права будь-якої держави, а норма, що по суті ніде не діє, оскільки норма права, що відокремлена від складу правової системи, до якої вона належить, мертва й у будь-якому випадку в значній мірі втрачає свій зміст» [3, с. 98].

Отже, враховуючи вищевикладене, колізійна норма, визначаючи компетентний правопорядок, відсилає для визначення прав і обов'язків учасників відносин до права певної держави. При цьому, це може бути як національне, так і іноземне право.

Слід зауважити, що з відсильним характером колізійного способу регулювання приватно-правових відносин пов'язана ще одна його особливість. У разі його застосування уможлядно виділяють дві стадії регулювання:

- вибір права за допомогою колізійної норми (вирішення колізійного питання);

- застосування матеріальних норм вибраного приватного права для визначення прав та обов'язків сторін, що є кінцевою метою вибору права. Тому даний спосіб регулювання є не прямим, а опосередкованим і означає, що регулювання приватно-правових відносин з іноземним елементом здійснюється матеріальними нормами приватного права держави, вибраної за допомогою колізійної норми [4, с. 121].

Таким чином, вибір права, а отже і колізійно-правовий спосіб регулювання, здійснюються за допомогою колізійних норм.

Звертаємо увагу, що в процесі застосування колізійної норми виникає проблема кваліфікації юридичних понять, що застосовуються в самому формулюванні колізійної норми. Наприклад, такі поняття як «форма угоди», «рухоме і нерухоме майно» не співпадають за своїм змістом у праві різних держав.

В науці міжнародного права склався два найбільш авторитетні підходи до вирішення даної проблеми – кваліфікація по праву держави суду (*lex fori*) та кваліфікація по праву, що регулює основні матеріальні відносини (*lex causae*). Крім того, існує компромісна позиція, яка допускає використання залежно від ситуації різних способів кваліфікації.

Сучасна вітчизняна та зарубіжна наука міжнародного приватного права в цілому стоїть на позиції пояснювання будь-яких відносин за вітчизняним правом (*lex fori*). На її користь висловлюються такі міркування: 1) сутність кваліфікації полягає в підведенні відносин під колізійну норму; 2) тільки кваліфікація відносин згідно з правом держави суду (*lex fori*) здатна забезпечити єдність розуміння колізійної норми та єдиний правозастосовний результат в рамках однієї країни (внутрішня гармонія); 3) неможливість кваліфікувати відношення згідно з іншим правом (*lex causae*), оскільки питання про вибір цього права до застосування колізійної норми ще не вирішене.

В свою чергу, при кваліфікації з *lex fori* страждає міжнародна гармонія судових рішень. У разі звернення до суду однієї держави відносини буде кваліфіковано одним чином, у разі звернення до суду іншої – інакше, крім того, сам факт прагнення відносин до іноземної країни вимагає кваліфікації відносин по іноземному праву [2, с. 64].

Другий підхід вирішення вказаної проблеми полягає в тому, що регулює основні матеріальні відносини (*lex causae*). Будь-яке відношення і поняття, що зустрічаються в колізійній нормі, необхідно пояснювати за правом держави, з якою відносини більшою мірою пов'язані. Найбільш відомими прихильниками цієї теорії є французький автор Деспансьє і М. Вольф. Отже, якщо відносини, що розглядаються судом, пов'язані більшою мірою з правом іноземної держави і повинні регулюватися його правопорядком, для того, щоб таке регулювання було здійснено, необхідно кваліфікувати відносини по праву даної держави [5, с. 172].

Проте, і щодо даного підходу є застереження. В даному випадку проблема полягає в тому, що від кваліфікації відносин залежить вибір колізійної норми. Не можна кваліфікувати відносини по *lex causae*, оскільки ще не відомо, до якого права відішле колізійна норма, і який правопорядок буде *lex causae* [2, с. 64].

Таким чином, розглянувши окремі аспекти колізії як предмета регулювання міжнародного приватного права, можемо зробити висновок, що саме колізійний спосіб разом з матеріально-правовим способом регулювання приватно-правових відносин з іноземним елементом в сукупності й становлять основу для застосування норми міжнародного права. І тільки їх єдність і взаємозв'язок дозволяє належним чином регулювати відповідні відносини.

Список літератури

1. Міжнародне приватне право: навч. посіб. / О. М. Гончаренко. – Київ : КНТЕУ, 2015. – 391 с.
2. Галущенко Г. В. Актуальні проблеми застосування колізійної норми в міжнародному приватному праві / Г. В. Галущенко // Бюлетень Міністерства юстиції України. - 2014. - № 6. - С. 162-171.
3. Гайворонський В.М., Жушман В.П. Міжнародне приватне право. Навч. посібник / За ред. В. М. Гайворонського, В. П. Жушмана – К.: Юрін ком Інтер, 2007. – 368 с.
4. Фединак Г. С. Міжнародне приватне право : підручник / Г. С. Фединак, Л. С. Фединак. – 3-є вид., (доп. і перероб.). – К. : Атіка, 2005. – 544 с.
5. Толстых В. Л. Международное частное право: коллизионное регулирование / В. Л. Толстых. – СПб. : Изд-во Р. Асланова Юридический центр Пресс, 2004. – 526 с.

УДК 340.15–055.26 (1-87)

Щербак К. А., студентка гр. КЮ-181

Козинець І. Г., старший викладач кафедри цивільного, господарського права та процесу

Чернігівський національний технологічний університет

(м. Чернігів, Україна)

ПРАВОВЕ СТАНОВИЩЕ РИМСЬКОЇ ЖІНКИ

Правове становище жінки у римському суспільстві викликає значний інтерес та чимало запитань як у науковців, так і інших зацікавлених осіб. У значній мірі це обумовлено потребою визначення сучасних проблем гендерної рівності та з'ясування тенденцій поступового підвищення ролі та цінності жінки у суспільному та політичному житті. Оскільки через історичну призму вдається уникнути більшості помилок у майбутньому.

Аналіз першоджерел свідчить про різне становище жінки у римському суспільстві протягом всього періоду його існування. Варто зазначити, у Стародавньому Римі жінки мали обмежені права, відносно з правовим становищем чоловіків, але жінки не була повністю безправною. Як правило, жінка перебувала під владою батька, а згодом свого чоловіка, опікуна. Дуже часто жінки піддавались певним обмеженням та заборонам, але жінку шанували, вона займала високе суспільне становище. Правове становище жінки у приватному праві змінювалося в зв'язку зі зміною суспільних та економічних періодів розвитку римської держави. Ці зміни позначалися на правовій активності жінки і були етапами переходу жінки від недієздатності у приватному праві в архаїчні часи до її дієздатності в часи пізньої республіки та імперії. Проте в політичних відносинах жінка була позбавлена прав.

Дитинство та виховання у Стародавньому Римі визначалися соціальним статусом, матеріальною забезпеченістю та статтю. У ранньому віці правове становище дочок мало чим відрізнялося від синів. Деякі дівчата навчалися в загальноосвітній школі, але дуже часто освіта дівчат обмежувалася лише початковою школою. Серед жінок нижчого соціального статусу освіта обмежувалася знаннями про роль жінки у шлюбі та, власне, її роботою в домі. Тобто освіта формувала жінкам їхню певну гендерну та соціальну роль та була орієнтована на розвиток «чоловічої гідності», тобто більше орієнтована на чоловіків. Життя хлопчиків та дівчат починали різко відрізнятися після того, як вони виростили із перехідного віку, згадки про жінок частіше підкреслюють їхні якості як домогосподарок, аніж інтелектуальні досягнення. Як доньки, так і сини були суб'єктами *patria potestas*; сім'я, де владою володіє їх батько як голова сім'ї (*pater familia*), який і визначає їх долю. Якби батько помер та не залишив заповіт, право дочки ділити сімейне майно було на рівні із сином, хоча законодавство другого століття до н.е. намагалося це обмежити. Незалежно від правового статусу, дочки - є не менш шановані в римській сім'ї, ніж сини. Якщо дівчина досягала 12 років, то її віддавали

заміж, як правило з ініціативи батька. Жінки носили те ім'я, яке їм присвоювалося у побуті, з приєднанням у родовому відмінку імені батька або чоловіка, під владою якого жінка перебувала, тобто дочка або дружина такого-то [1].

Правове становище заміжньої римської жінки залежало від виду шлюбу. У стародавньому праві дружина при вступі в шлюб потрапляла під владу чоловіка, *manus mariti*, вона вважалася *filiae loco* щодо чоловіка, *sororis loco* щодо своїх дітей. Юридичне становище її в загальному було таке ж, як і підвладних дітей. Але ще в республіканському періоді, поряд із суворим шлюбом *cum manu*, склався новий шлюб *sine manu*, при якому дружина не підкорялася владі чоловіка [2, с. 272].

У шлюбі *cum manu* дружина перебувала повністю під владою чоловіка на однакових умовах з його дітьми. Вона не мала юридичної самостійності та була повністю позбавлена правоздатності. Дружина вважалася річчю: її дозволялося продавати (в рабство), витребувати з будь-якого місця перебування в такий спосіб, як і річ (віндикація), нарешті, не існувало перешкод для покарання дружини, аж до страти. Міру покарання дружини визначав сімейний суд, на який запрошували і кровних родичів дружини, але вирок виносив *pater familias*. Разом із тим мудра та слухняна господиня була хазяйкою в домі нарівні з чоловіком. Як мати сімейства - матрона шанована рабами, клієнтами і дітьми. Знаками гідності вільнонародженої заміжньої жінки служили стола (стола – довге просторе плаття, що заборонялося носити повіям і жінкам, викритим у перелюбстві), а також особлива головна пов'язка [1]. Так само складалися й майнові відносини подружжя. Все майно, яке дружина мала до шлюбу або набувала за час шлюбу (спадщина), автоматично ставало власністю чоловіка. Практично дружина не могла бути власницею майна, а отже не могла й укласти правочини. Таке обмеження прав дружини певною мірою компенсувалося тим, що вона могла бути спадкоємицею після смерті чоловіка на рівні з дітьми і поділяла соціальне становище чоловіка: почесні, що виявлялися йому, поширювалися і на неї [3, с. 291]. У шлюбі з чоловічою владою право на розлучення мав лише чоловік, проте лише з поважних причин, наприклад, зрада, п'янство, бездітність, тощо.

У шлюбі *sine manu* дружина залишається під владою свого батька і агнаткою його підвладних членів сім'ї. Влада чоловіка на неї не поширювалася. Чоловік не мав ніякого фізичного впливу на її життя та свободу, тому вона могла з будь-яких підстав з ним розлучитися [4, с. 50]. У такому шлюбі дружина повинна була поважати чоловіка і коритися йому; бути йому вірною; допомагати в його турботах про благо сім'ї, слідувати за чоловіком, якщо він змінював місце проживання (якщо дружина цього не робила, то шлюб розривався). Жінка мала право: одержувати звання і громадянський статус чоловіка; бути власником *dos*; вимагати повернення майна; мала право на 1/2 скарбу, знайденого чоловіком [1]. Так само регулювалися майнові відносини подружжя, в основу яких було покладено

принцип роздільності майна чоловіка і дружини. Все, що було власністю дружини до вступу в шлюб або набуто нею за час шлюбу, залишалося її власністю, якщо вона юридично була самостійною. Дружина мала право самостійно володіти, користуватися і розпоряджатися цим майном. Разом із тим, дещо обмеженим було *jus commercii* подружжя щодо одне одного. Загалом, чоловік та дружина мали право укласти між собою різноманітні види договорів, однак, один з них - дарування, - був можливий лише з істотними застереженнями [3, с. 292]. Навіть управління майном дружини здійснювалося чоловіком лише тоді, коли дружина сама передавала йому майно. У цьому разі відносини між подружжям визначалися на підставі договору доручення. Якщо між подружжям виникав спір щодо права власності на певні речі, то застосовувалася презумпція, що кожна річ належить чоловікові, поки дружина не доведе своє право власності на цю річ [4, с. 50]. Отже, зміни, що відбулись в суспільній свідомості щодо ролі жінки у відносинах як майнового, так і особистого немайнового характеру, відобразилися у юридичному оформленні та практичному застосуванні інституту шлюбу без чоловічої влади, який захищав інтереси жінки. Створивши нову форму шлюбу з рівністю чоловіка і дружини, з вільним правом виходу з нього, право Риму суттєво і надовго випередило інші народи і країни у цьому напрямку.

Вилученість жіноцтва зі сфери публічно-правових відносин є найбільш повною та очевидною, повноправні вільнонароджені жінки в період Республіки: 1) не допускалися до державної служби, до роботи сенату і народних збор; 2) були позбавлені права публічних виступів; 3) не мали права свідчити на суді; 4) були позбавлені права висловлювати магістрату процесуальні вимоги за інший; 5) не мали влади в родині; 6) не мали права залишати за собою дітей у випадку розлучення; 7) не могли (протягом визначеного часу) успадковувати громадянство; 8) не мали права усиновлення; 9) були ущемлені в правах спадкування за законом; 10) завжди знаходилися під владою чоловіка і довгий час – опікуна; 11) не мали права одержувати хлібний пайок; 12) не мали права служити у війську; 13) не мали особистого і фамільного імені [5].

Необхідно зазначити, що у період ранньої Республіки римські жінки могли мати свої об'єднання, свого роду клуби, про що свідчать, зокрема написи, що збереглися. Так, у Тускулі існувало особливе товариство, куди входили місцеві жінки і дівчини, а в Медіолані (сьогодні Мілан) юні дівчата справили на честь своєї покійної подруги, що належала до їх товариства, поминальні торжества. У самому Римі було добре відомо і визнане в законному порядку товариство замужніх жінок, учасниці якого іноді обговорювалися дуже важливі справи, які торкалися навіть загального положення в державі. Утім, у публічному місці або на громадських зборах жінок можна було зустріти не часто – стародавні звичаї зробили римську жінку домогосподаркою, її звичайне місце було біля домашнього вогнища атрії [5]. У часи Імперії жінки з вищого суспільства відкрито втручаються в

політичні інтриги; одним із засобів зробити політичну кар'єру стало уміння сподобатися жінкам або заслужити їх прихильність.

Таким чином, правове становище римської жінки було обмежене, як у побуті, так і правових відносинах. Римське право надавало більшість прав чоловікам, в наслідок чого, жінка підпадала під вплив чоловіка. Але навіть наявність незначних прав у жінок, давало їм можливість здійснювати свою правосуб'єктність та боротися за її розширення.

Список літератури

1. Вовк В. М. «Жіноче питання» у римському праві / В. М. Вовк // Вісник ЛДУВС. - Львів: ЛьвДУВС, 2008. - Вип. 3. - С. 379-388 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://radnuk.info/statti/582-gimske/15155-2011-01-21-08-56-17.html> (дата звернення 20.04.2019).
2. Гримм Д. Д. Лекции по догме римского права. - Москва: Зерцало, 2003. - 272 с.
3. Підпригора, О.А., Харитонов, С.О. Римське право : підруч. - К. : Юрінком Інтер, 2009. - 528 с.
4. Основи римського приватного права; за заг. ред. В. І. Борисової та Л. М. Баранової. - Х., 2008. - 224 с.
5. Гиро П. Частная и общественная жизнь римлян [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.gumer.info/bibliotek_Buks/History/Giro/ (дата звернення 15.04.2019).

Секція кримінального права та правосуддя

УДК 343.163

Адаменко І. С., студентка гр. МКПРп-181

Науковий керівник: Берднік І. В., к.ю.н., професор кафедри кримінального права та правосуддя

*Чернігівський національний технологічний університет
(м. Чернігів, Україна)*

МІСЦЕ І РОЛЬ ОРГАНІВ ПРОКУРАТУРИ В ЗАПОБІГАННІ КОРУПЦІЇ

В умовах сьогодення в Україні склалася така ситуація, коли корупція набула ознак системного явища, глибоко укорінилася у повсякденному житті, впливає на всі сфери суспільного життя та виступає як дієвий та швидкий протиправний засіб досягнення певної мети, розв'язання питань. Вражаючі масштаби даного явища мають загрозливий вплив на національну безпеку України.

Тому на державні інституції покладено визначення як пріоритетного завдання протидію корупції та формування основних напрямків діяльності по реалізації цього завдання, у тому числі і органами прокуратури України.

Актуальність даної проблематики полягає в тому, що високий рівень корупції негативно впливає на функціонування та стабільність розвитку держави і різних сфер суспільного життя, зокрема політичної, економічної та соціальної.

Щорічне глобальне дослідження Transparency International засвідчило, що Україна сприймається світовим співтовариством як надзвичайно корумпована держава. Водночас, статистика показує, що запити українського суспільства на протидію корупційних явищ є одними з найвищих. Як наслідок в українському суспільстві поширюється явище високого рівне недовіри до органів державної влади. Ще одним показником актуальності є досить короткі строки, які надає ЄС для України у вирішенні даної проблеми в зв'язку з прискороною євроінтеграцією.

Підсилює сказане те, що в Указі Президента України "Про Стратегію сталого розвитку "Україна – 2020" антикорупційна реформа визначена як одна з пріоритетних поряд із реформою системи національної безпеки і оборони, судовою реформою та реформою правоохоронної системи, децентралізацією та реформою державного управління.

Правова природа корупції може тлумачитися через низку аспектів в залежності від того на які сфери здійснює свій вплив дане явище: по-перше, політичний аспект, який відображується і полягає в проникненні осіб

кримінальної орієнтації в структури політичної влади та використання їх можливостей для задоволення власних злочинних потреб; по-друге, соціально-економічний аспект, який полягає в спотворенні корумпованим державним апаратом рішень держави із соціально-економічних питань, а також у численних випадках доступу кримінальних елементів до економічних важелів управління; по-третє, правовий аспект корупції характеризує лобіювання інтересів у процесі законотворчої діяльності [3, с. 203].

Але найбільший та найпотужніший негативний потенціал має корупція у соціальному вимірі, оскільки враховується морально-психологічні характеристики і масштаби цього явища створюють ситуацію, коли корупція сприймається як соціальна норма.

Закон України «Про запобігання корупції» надає нам нормативне визначення цього поняття, а саме використання особою, зазначеною у частині першій статті 3 цього Закону, наданих їй службових повноважень чи пов'язаних з ними можливостей з метою одержання неправомірної вигоди або прийняття такої вигоди чи прийняття обіцянки/пропозиції такої вигоди для себе чи інших осіб або відповідно обіцянка/пропозиція чи надання неправомірної вигоди особі, зазначеній у частині першій статті 3 цього Закону, або на її вимогу іншим фізичним чи юридичним особам з метою схилити цю особу до протиправного використання наданих їй службових повноважень чи пов'язаних з ними можливостей [2, с. 2056].

Тим більш значними стають спроби та докладені зусилля органів прокуратури у напрямі боротьби та запобіганні корупційних явищ, які ефективно використовують надані їм повноваження за дотриманням законів органами державної влади, а також проведення заходів, які включають в себе правову пропаганду, індивідуальну роботу з особами, схильними до правопорушень, в тому числі і до корупційних.

В контексті запобіганні корупції органи прокуратури України виступають як спеціальний суб'єкт, де акцент припадає на спеціальне уповноваження, тобто на особливості правового статусу органу. Відповідно на такий орган покладається здійснення специфічних завдань [1].

Головним завданням, яке постає перед органами прокуратури в сфері запобігання корупції є реалізація їх повноважень у повній мірі для вирішення питань попередження корупційних правопорушень, бо дані органи виступають як один з механізмів соціального контролю правоохоронного спрямування. Крім того, на законодавчому рівні це регулюється такими нормативно-правовими актами як: Закон України «Про прокуратуру», створений з урахуванням європейських рекомендацій, «Про координацію діяльності правоохоронних органів у сфері протидії злочинності та корупції», «Про організацію прокурорського нагляду за додержанням законів органами, які проводять оперативно-розшукову діяльність», «Про організацію прокурорського нагляду за додержанням законів спеціальними підрозділами та іншими установами, які ведуть боротьбу з організованою злочинністю» та

ін. Тобто, робимо висновок, що профілактична кримінологічна діяльність органів прокуратури виступає як частина національного законодавства України.

Як наслідок процесу реформування та оновлення органів прокуратури стало створення Спеціалізованої антикорупційної прокуратури, в основу якої було покладено досвід Німеччини, коли у прокуратурах різних земель були створені спеціальні відділи по боротьбі з корупцією. Подібна практика існує і в Швеції, Іспанії, Румунії.

Окрім вищезазначених профілактичних та правоохоронних заходів, зміст і мета протидії корупції визначаються також репресивними заходами та заходами поновлення. Існують різноманітні напрямки запобігання корупції, але щодо органів прокуратури, то до них відносяться лише такі: усунення, послаблення або нейтралізація факторів корупції; перешкоджання вчинення протиправного наміру особи щодо реалізації умислу на вчинення корупційного правопорушення; повне припинення корупційної діяльності, яка вже функціонує, з метою уникнення переростання корупційного злочину у більш небезпечне.

Отже, на підставі вищевикладеного можна дійти висновку, що окрема, самостійна і в той же час системооб'єднуюча роль належить прокуратурі в процесі регулювання протидії та запобіганні корупції, але вона знаходиться на стадії реформування, що пов'язано з пристосуванням державної правоохоронної системи до європейських норм. Щоб бути у відповідності з світовими стандартами протидії корупції Україна прийняла низку нормативно-правових актів, які впровадили базові та нові принципи діяльності прокуратури України, наприклад, ліквідацію функції нагляду за додержанням законів, натомість виникає функція представництва, створення САП, прокурорське самоврядування та звуження координаційної ролі прокурора в боротьбі з корупцією.

Позитивним аспектом в діяльності прокуратури України в сфері запобігання корупції є її профілактична діяльність, з якої випливає посилення зв'язків прокуратури з органами державної влади, місцевого самоврядування, повідомлення про результати своєї роботи та шляхи запобігання і протидії корупції громадськості через ЗМІ тощо.

Водночас в умовах сьогодення виникає ряд проблемних питань, більшість з яких пов'язана з незавершеністю антикорупційних заходів і реформи в цілому, та організаційними недоліками. Існує постійна неузгодженість між САП, НАБУ та Генеральною прокуратурою України щодо передачі кримінальних проваджень. Найгострішим залишається питання діяльності прокуратури України в напрямку боротьби з корупцією, а аналіз Закону України «Про прокуратуру» показує відсутність чіткості антикорупційної діяльності в органах прокуратури. Тому доцільним було сформулювати окремий розділ Закону, в який би вніс передумови антикорупційної діяльності.

Позитивна перспектива подолання проблемних питань можлива лише при цілеспрямованому та ефективному використанні законодавства про запобігання та протидію корупції, добросовісним її виконанням працівниками прокуратури, представниками громадськості та і самими громадянами загалом, вдосконалення нормативного регулювання.

Список літератури

1. Про прокуратуру: Закон України від 14.10.2014 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1697-18>.
2. Про запобігання корупції: Закон України від 14 жовтня 2014 року № 1700-VII // Відомості Верховної Ради України. – 2014. – № 49. – Ст. 2056.
3. Тучак Р. Корупція як соціально-правове явище / Р. Тучак // Актуальні проблеми державного управління. - 2006. - № 3(30). - С. 203.

УДК 343.132

Адаменко І. С., студентка гр. МКПРп-181

Науковий керівник: Головка М. Б., к.ю.н., доцент кафедри кримінального права та правосуддя

*Чернігівський національний технологічний університет
(м. Чернігів, Україна)*

ОСОБЛИВОСТІ СТВОРЕННЯ ДЕРЖАВНОГО БЮРО РОЗСЛІДУВАНЬ

В умовах сьогодення постає ряд важливих питань інституційного забезпечення реформування правоохоронних органів, які повинні вирішитись належним чином. Не останнє місце займає питання функціонування такого правоохоронного органу України як Державне бюро розслідувань (далі - ДБР), завданням якого є запобігання, виявлення, припинення, розкриття та розслідування злочинів, які вчинені вищими посадовими особами, службовими особами Національного антикорупційного бюро України, Спеціалізованої антикорупційної прокуратури та особами, які вчинили військові злочини (крім передбачених ст. 422 Кримінального кодексу України).

Актуальність даної проблематики полягає в тому, що високий рівень корупції і відповідно вчинення кримінальних правопорушень вищими посадовими особами, негативно впливають на функціонування та стабільність розвитку держави і різних сфер суспільного життя, зокрема політичної, економічної та соціальної. Щорічне глобальне дослідження міжнародної антикорупційної організації Transparency International засвідчило, що Україна сприймається світовим співтовариством як надзвичайно корумпована держава. Ще одним показником актуальності є

досить короткі строки, які надає ЄС для України у вирішенні даної проблеми в зв'язку з прискороною євроінтеграцією.

Ідея створення органу, який займався б розслідуванням злочинів, вчинених вищими посадовими особами або працівниками правоохоронних органів, не є новою. В далекі роки, ще під час прийняття Конституції України народні депутати висловлювали думки щодо створення такого органу.

24 квітня 1997 року Президент України Л.Д.Кучма підписав указ «Про Національне бюро розслідувань України», який був результатом діяльності робочої групи, створеної ще в 1995 році [1]. Національне бюро розслідувань (далі - НБР) вважається ідеологічним попередником Державного бюро розслідувань. До напрямів діяльності НБР були віднесені: проведення відповідно до законодавства України досудового слідства та оперативно-розшукових заходів в особливо складних кримінальних справах про злочини, які становлять значну суспільну небезпеку; інформаційно-аналітичної робота з метою виявлення і усунення причин та умов, що сприяють корупції та вчиненню інших небезпечних злочинів та прогнозування динаміки злочинності в суспільстві. 05.07.1999 р. Конституційний суд України у справі за конституційним поданням народних депутатів України щодо конституційності зазначеного Указу Президента України від 24 квітня 1997 року, враховуючи, що згідно п.14 ст.92 Конституції України виключно законами визначається організація та діяльність органів досудового розслідування, а Верховна Рада України до того часу не розглянула законопроект щодо створення НБР, положення цього Указу визнав неконституційними [2]. З огляду на вказане рішення Конституційного суду України 15.12.1999 р. НБР було ліквідовано.

У 2012 році було прийнято новий Кримінальний процесуальний кодекс, положеннями якого передбачено створення Державного бюро розслідувань, визначено його підслідність та строки, коли ДБР мало запрацювати – 20 листопада 2017 року [3]. Мета реформи правоохоронної системи полягала в тому, щоб позбавити органи прокуратури функції досудового розслідування. Досить довгий час Україна наслідувала «радянську» модель правоохоронної системи, коли органи прокуратури могли і проводити досудове розслідування, і здійснювати нагляд за цим розслідуванням. Це ставило під сумнів об'єктивність процесуального керівництва і не відповідало європейським принципам.

12 листопада 2015 року було прийнято Закон України «Про Державне бюро розслідувань», проект якого був внесений до парламенту ще 1 серпня 2013 року народним депутатом України Кожем'якіним А. А., за яким визначено статус ДБР у кримінальному процесі та законодавчий статус органу з рядом поставлених перед ним завдань: здійснення правоохоронної діяльності із метою запобігання, виявлення, припинення, розкриття та розслідування злочинів, віднесених до його компетенції [4].

Остаточно як центральний орган виконавчої влади Державне бюро розслідувань створено постановою Кабінету Міністрів від 29 лютого 2016 року, але до прийняття такого рішення довгий час точилися дискусії та виникали проблеми щодо його втілення в життя [6]. Ці питання набули особливої гостроти після прийняття Закону «Про Національне антикорупційне бюро України» у 2014 році.

Між прийняттям та підписанням Закону «Про Державне бюро розслідувань» пройшло достатньо часу, відповідно було порушено строки, встановлені статтею 94 Конституції України і Президент Петро Порошенко підписав Закон 1 березня 2016 року у прямому ефірі під час прес-конференції.

Однак це нове утворення було лише на папері. Протягом 2 років ДБР не працювало на повну силу через ряд об'єктивних причин, а саме: 1,5 року тривав конкурс на зайняття посади директора та його заступників. З 82 кандидатів до конкурсу було допущено 65, а після проходження тестування цей список скоротився лише до 19 кандидатів. В результаті переміг 43-річний прокурор зі Львова – Роман Михайлович Труба, та обрані перший заступник та заступник – Ольга Варченко та Олександр Буряк відповідно. 22 листопада 2017 року Указом Президента Р. М. Труба був призначений директором ДБР [4].

Про подальші проблеми функціонування ДБР повідомляв сам Р. М. Труба: «Органи прокуратури втратили повноваження відкривати нові провадження за підслідністю ДБР. Ми опинилися в ситуації, коли інші органи фактично не можуть розслідувати злочин за нашою підслідністю, а весь ДБР – лише два папірці. Один – постанова Кабміну про утворення, другий – наказ про призначення керівництва. Немає ні приміщення, ні людей, які зможуть працювати на початковому етапі. Що ми зробили? Ми оцінили ризики та оголосили дату початку роботи – 01.09.2018 р. Ми взяли менше ніж 1 рік на запуск ДБР, у порівнянні з 20 роками очікування» [5, с. 206].

І справді, протягом наступного року плани щодо вирішення проблеми функціонування ДБР була вирішена і реальний початок діяльності даного органу припадає на листопад 2018 року, коли перші 300 слідчих прийняли присягу і приступили до виконання своїх обов'язків. Почалася реєстрація перших кримінальних проваджень, а в грудні того ж року було повідомлено про перше затримання одного з керівників державного підприємства Міністерства оборони України.

Підсумовуючи вищезазначене можна дійти висновку, що трансформація політичного, економічного, соціального життя в Україні супроводжується кардинальними перетвореннями та реформуванням державно-правових інститутів влади, в тому числі системи органів досудового розслідування.

Від ідеї створення до реалізації та функціонування на повну силу Державне бюро розслідувань пройшло певний шлях, який був тривалим та конфліктним, і зазнавав критики з боку вищих посадовців. Неодноразово в засобах масової інформації висловлювалася думка та побоювання, що очільник ДБР буде надмірно залежною особою від Президента України.

Проблемним питанням була і сфера компетенції ДБР. Працівники органів прокуратури критикували положення Закону України «Про Державне бюро розслідувань» посилаючись на те, що вони суперечать КПК України, зокрема, в частині передачі кримінальних проваджень.

На нашу думку, незважаючи на низку окреслених проблем, створення ДБР було доцільним правовим кроком до формування потужного централізованого органу, наділеного правоохоронними функціями. Для цього ДБР постійно має бути в такій формі, яка забезпечить належний рівень його незалежності, ефективності та професійності за рахунок прозорості в діяльності, взаємодії з іншими державними органами та структурами, кваліфікованого добору кадрів на посади та вдосконалення законодавства щодо діяльності.

Список літератури

1. Про Національне бюро розслідувань України: Указ Президента України № 815/98 від 30.09.1998 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/371/97>.
2. Рішення Конституційного Суду України від 05.07.1999 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v010p710-98>.
3. Кримінальний процесуальний кодекс України. Закон України про внесення змін до деяких законодавчих актів України у зв'язку з прийняттям Кримінального процесуального кодексу України : станом на 1 верес. 2012 р. : відповід. офіц. тексту. – Х. : Право, 2012. – 392 с.
4. Про Державне бюро розслідувань України: Закон України №794-VIII від 12.11.2015 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/794-19/page>.
5. Скулиш Є. Проблемні питання створення державного бюро розслідувань / Є. Скулиш // Вісник Національної академії правових наук України. – 2013.– № 4 (75). – С. 205–215.
6. Про утворення Державного бюро розслідувань: Постанова Кабінету Міністрів України № 127-2016-п від 29.02. 2016 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/127-2016-п>.

УДК 159.9:34

Бордонос Н. В., студентка гр. МКПРп-181

Науковий керівник: Головка М. Б., к.ю.н., доцент кафедри кримінального права та правосуддя

*Чернігівський національний технологічний університет
(м. Чернігів, Україна)*

УРАХУВАННЯ ПСИХОЛОГІЧНИХ ЧИННИКІВ ПРИ ПРЕД'ЯВЛЕННІ ДЛЯ ВПІЗНАННЯ

Психологічні фактори тою чи іншою мірою впливають на проведення будь-якої зі слідчих дій. При цьому, відповідно, такий вплив більше виражений при проведенні вербальних слідчих дій тобто тих, котрі передбачають отримання інформації від людей (особистісних джерел) – таких, як допит, слідчий експеримент та пред'явлення для впізнання [10, с. 2].

Пред'явлення для впізнання належить до особливих способів одержання доказів, спрямованих на виявлення «ідеальних» слідів злочину у пам'яті його очевидців. Особливості цієї слідчої дії обумовлені, перш за все,

тієї обставиною, що вона цілком ґрунтується на психофізіологічних якостях людей і має складний психологічний механізм її реалізації [4, с. 70].

Пред'явлення для впізнання, за загальним визначенням, є самостійною слідчою дією, що полягає в пред'явленні свідкові чи іншій особі об'єктів, які вони спостерігали раніше, з метою встановлення їх тотожності або групової належності. За об'єктами, що можуть пред'являтися для впізнання відповідно до чинного Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України), розрізняють пред'явлення для впізнання особи (ст. 228 КПК), пред'явлення для впізнання трупа (ст. 230 КПК) та речей (ст. 229 КПК) [1, ст.ст. 228-230; 5, с. 398; 6, с. 201].

Людина сприймає навколишній світ органами чуття, внаслідок цього в пам'яті утворюються сліди пам'яті – уявні образи об'єктів навколишнього світу. Ці образи можуть бути зоровими, слуховими, нюховими, тактильними [9, с. 258].

З психологічної точки зору, впізнання являє собою процес, за якого особа сприймає пред'явлені їй об'єкти та порівнює їх з уявними образами об'єктів, які сприйняті нею раніше, і на основі цього доходить висновку про їхню тотожність, схожість чи відмінність. Слід відмітити, що основою пред'явлення для впізнання є мисленнєвий процес ідентифікації об'єкта, а не його згадування [3, с. 199; 12, с. 191].

При проведенні пред'явлення для впізнання варто враховувати вплив психологічних чинників на кожен з вищевказаних процесів – від формування уявного образу об'єкта та сприйняття об'єкта, що пред'являється, до ідентифікації об'єкта.

Виділяють дві стадії впізнання – підготовчу та основну.

На підготовчій стадії проходить попередній допит щодо обставин, за яких особа-суб'єкт впізнання раніше спостерігала відповідну особу чи предмет, а також щодо прикмет чи особливостей, за якими можливе проведення впізнання. На цій стадії варто враховувати найрізноманітніші психофізіологічні особливості самої особи-суб'єкта впізнання: психічний стан у момент сприйняття події злочину, фізичні особливості сприйнятих раніше людей чи предметів [2, с. 273].

Слід відмітити, що для людини, яка не володіє спеціальними навичками описати зовнішні ознаки особи яку сприймала завдання психологічно більш складне, ніж сам процес впізнання [7, с. 48].

Друга, основна стадія – це стадія власне впізнання, яке може бути симультанним (миттєве впізнання цілісного образу) або сукцесивним (впізнання, що проходить поступово, шляхом порівняння, зіставлення та відбору окремих ознак об'єкта, що відображені у пам'яті) [3, с. 200].

При підготовці та проведенні впізнання необхідне врахування низки об'єктивних та суб'єктивних чинників. Об'єктивними факторами є умови, за яких відбувалося сприйняття, такі, як, наприклад, освітленість, відстань, тривалість сприйняття, погодні явища (дощ, снігопад, туман) тощо. Суб'єктивні чинники – індивідуальних властивості особи, які справляють суттєвий вплив на процес

формування показань (вік, стан органів чуття, стать, психічні стани хвилювання чи спокою, рівень інтелектуального розвитку, життєвий та професійний досвід, значущість ситуації для спостерігача тощо [4, с. 71; 12, с. 192].

Оцінка та опис ознак іншої людини значною мірою обумовлені індивідуальними особливостями особи-спостерігача – внутрішні (особистісні) якості впливають на вибірковість сприйняття тих або інших рис іншої особи [2, с. 273; 11, с. 93].

Серед перелічених факторів найбільший вплив справляє стан органів чуттів. Якщо вони перебувають у хворобливому стані (поганий зір, слух), то сприйняття може бути неповним і неточним. Втім, даний чинник не належить до психологічних [4, с. 72].

Люди невисокого зросту та діти зазвичай схильні перебільшувати зріст інших людей і навпаки. Молоді люди, особливо підлітки, в більшості випадків перебільшують в своїх показаннях вік людей, які значно старші за них, наприклад, можуть назвати людину віком старше 40 років «старою». Натомість літні люди, які виступають у ролі особи, що впізнає, часто применшують вік людей, які молодші за них [2, с. 273; 8, с. 79].

Впливає на процес впізнання і життєвий та професійний досвід. Наприклад, діти дуже часто розказують про ознаки одягу, не розрізняючи назви кольорів, тонів, важко і з помилками визначають розміри та відстань. Фотограф або художник, унаслідок своїх професійних якостей, може легко визначити риси зовнішнього вигляду людини; механік, водій, автолюбитель – модель, тип, особливості автомобіля тощо [2, с. 274; 3, с. 201; 12, с. 194].

Також значною мірою на процес впізнання впливає емоційний стан людини, її інтерес до події, загальна соціальна активність особи, а також тип пам'яті і час, який пройшов з моменту сприйняття об'єкта до моменту його впізнання [3, с. 201; 4, с. 72].

Певні психологічні особливості має впізнання трупа. Особами, що впізнають, в таких випадках є родичі та близькі загиблого, тому слідчий повинен проявляти необхідну тактовність. Слід враховувати також те, що під впливом обстановки моргу значно погіршуються умови сприйняття, психофізіологічні можливості особи, що впізнає, робляться помилки, особливо при подібності деяких загальних ознак об'єкта впізнання [9, с. 260; 12, с. 197].

Окремо слід сказати і про пред'явлення для впізнання речей. Об'єктами для пред'явлення слугують різноманітні предмети, засоби вчинення злочину, а також інші об'єкти, пов'язані з подією злочину і його учасниками. Тактика пред'явлення предметів для впізнання в цілому подібна тактиці пред'явлення особи для впізнання [9, с. 260].

Отже, можна зробити висновок, що важливість урахування психологічних чинників при пред'явленні для впізнання обумовлена значним впливом цих чинників на процес проведення даної слідчої дії. Це, у свою чергу, пов'язано з тим, що впізнання передбачає сприйняття, порівняння та

ідентифікацію певних об'єктів, а також безпосередню міжособистісну комунікацію; на хід всіх цих процесів впливають психологічні фактори.

Список літератури

1. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 р. № 4651-VI // *Голос України*. - 2012. - № 90–91 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17/print>.
2. Бандурка А.М., Бочарова С.П., Землянская Е.В. *Юридическая психология: Учебник*. - Харьков: Изд-во Нац. ун-та внутр. дел, 2002. - 596 с.
3. Бедь В.В. *Юридична психологія: Навч. посіб. 2-ге вид., доп. і переробл.* - К.: МАУП, 2004. - 436 с.
4. Волобуєв А.Ф. Про сутність та психологічні засади пред'явлення для впізнання / А.Ф. Волобуєв // *Форум права*. - 2009. - № 2. - С. 70–74.
5. Коршиков М.В. Сучасні проблеми пред'явлення для впізнання та класифікація його видів / М.В. Коршиков // *Ученые записи Таврического национального университета им. В.И. Вернадского. Серия «Юридическая»*. - 2013. - Том 26 (65). - № 1. - С. 394–400.
6. Кофанов А.В., Кобилянський О.Л., Кузьмічов Я.В. та ін. *Криміналістика: питання і відповіді*. Навч. посіб. - К.: Центр учбової літератури, 2011. - 280 с.
7. Лук'янчиков Є.Д., Лук'янчиков Б.Є. Пред'явлення для впізнання – засіб інформаційного забезпечення розслідування / Є.Д. Лук'янчиков, Б.Є. Лук'янчиков // *Вісник кримінального судочинства*. - 2015. - № 4. - С. 46–53.
8. Мальована Т.І. Особливості проведення пред'явлення для впізнання за участю дитини у кримінальному провадженні / Т.І. Мальована // *Науковий вісник Херсонського державного університету (Серія «Юридичні науки»)*. - 2016. - № 1. - Т. 4. - С. 78–80.
9. Потильчак А.О. Психологічна сутність пред'явлення для впізнання. Всеукраїнська науково-практична конференція до Дня науки «Тенденції розвитку юридичної науки в ХХІ столітті» (2014). - С. 258–260 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://conference.nau.edu.ua/index.php/SUO/Confs_14/paper/viewFile/2127/1361.
10. Ридчик В.В. Організація і тактика вербальних слідчих дій за участю в них захисника / В.В. Ридчик // *Часопис Академії адвокатури України*. - 2011. - № 3 (12). - С. 1-7.
11. Удалова Л.Д. *Теорія та практика отримання вербальної інформації у кримінальному процесі України: Монографія*. - К.: Вид. Паливода А.В., 2005. - 324 с.
12. Чуфаровский Ю.В. *Психология оперативно-розыскной и следственной деятельности: учеб. пособие*. - М.: Изд-во Проспект, ТК Велби, 2006. - 208 с.

УДК 159.922:351.74

Денисова Л. Ч., студентка гр. МКПРп-181

Науковий керівник: Головка М. Б., к.ю.н., доцент кафедри кримінального права та правосуддя

*Чернігівський національний технологічний університет
(м. Чернігів, Україна)*

СКЛАДАННЯ ПСИХОЛОГІЧНОГО ПОРТРЕТУ ЯК ПОШУКОВО-КРИМІНАЛІСТИЧНИЙ МЕТОД

Підвищення вимог щодо якості досудового розслідування, з метою швидкого розкриття кримінальних правопорушень та притягнення винних осіб до кримінальної відповідальності, обумовлює необхідність формування новітніх методик криміналістичного забезпечення діяльності слідчих підрозділів вітчизняних правоохоронних органів

До одного з сучасних методів, що використовується для встановлення особи невідомого злочинця, є метод моделювання, який також називають методом складання психологічного портрету чи психологічного профілю.

Порівняно з Європою застосування цього методу в Україні ще не набуло достатнього розвитку та практичної результативності, у той час як практика його використання правоохоронцями США та Західної Європи свідчить про позитивні результати у встановленні особи, яка вчинила злочин.

Отже, метою даної роботи є дослідження та аналіз методу складання психологічного портрету.

Л. П. Іжніна та Д. Т. Рязанов визначають психологічний портрет, як сукупність відомостей про невідомого злочинця, що має пошукове значення. Вона включає в себе: вік, зовнішні дані, соціальний стан, професійну належність, стан здоров'я, звички, інформацію про будь-які факти біографії злочинця тощо [4].

На думку С.Б. Олексієнка, психологічний портрет – це цілісний, певною мірою формалізований та структурований спосіб представлення сукупності оперативно важливої психологічної та біографічної інформації щодо особи чи групи осіб в інтересах вирішення оперативно-службових завдань правоохоронних органів України [5].

Слід зауважити, що специфіка психологічного профілю особи невідомого злочинця полягає у тому, що він надає можливість слідчому перевірити версії, що виникли під час досудового розслідування або побудувати нові версії щодо особи такого злочинця, звзвити коло підозрюваних осіб, зокрема, зосередити увагу на певних психологічних, соціальних чи демографічних особливостях. Однією з важливих переваг профілювання є те, що інформація, яку надає профіль, допомагає слідчому перевіряти сформовані слідчі версії. На підставі чого виникає можливість спростування раніше висунутих та побудови нових версій щодо особи невідомого злочинця, зокрема, стосовно події злочину в цілому, визначення системи тактичних прийомів (тактичних комбінацій) і тактичних операцій з метою встановлення особи невідомого злочинця [4].

Як зазначає Н.А. Жерж, суть методу моделювання при створенні психологічного портрету полягає в тому, що на підставі представлених даних працівники ФБР складають приблизний опис злочинця, в якому вказується передбачуваний вік, раса, стать, сімейний стан, службовий статус, сексуальна зрілість, можливе кримінальне минуле, взаємини з жертвою, ймовірність скоєння злочину в майбутньому. Завдання складання психопрофілю полягає в тому, щоб на основі наявних даних зробити припущення про психологічні особливості злочинця, визначивши попередньо його особистісні характеристики [1].

Ефективність методу полягає в тому, що, аналізуючи матеріали провадження, експерт-психолог (експерт-криміналіст, кримінолог, психолог чи психіатр) готує імовірнісний портрет злочинця з характерними рисами його психічного та зовнішнього конституційного вигляду, професійною орієнтацією, стилем життя, захопленнями та ін. Тобто психологічний портрет (профіль) злочинця в такому випадку є першим кроком на шляху розслідування кримінального провадження і дає слідчому шанс взагалі

розслідувати дану ситуацію злочинного діяння, що підвищує показники розкриття злочинів [3].

В зарубіжній криміналістичній науці підвалини застосування методики формування психологічного портрета злочинця були закладені нью-йоркським психіатром Джеймсом А. Брусселем, який у грудні 1956 року вперше склав психологічний профіль невідомого на той момент серійного вбивці. У 70-х роках минулого століття агенти ФБР Дуглас та Боб Реслер, використовуючи метод інтерв'ю, без офіційного дозволу почали дослідження в Каліфорнійському Державному медичному центрі в Акавілле. Завдяки інтерв'ю з серійним вбивцею Едмундом Кемпером була отримана перша інформація щодо серійних злочинів з позиції злочинця. У 1979 році керівництво ФБР звернуло увагу на роботу групи Дугласа і, звільнивши його від виконання прямих обов'язків, призначило відповідальним за реалізацію програми досліджень „Особистісно злочинна профілізація”. До роботи дослідницької групи також долучився професор психіатрії Пенсільванського університету Енн Буржесс. Національний інститут юстиції виділив на проведення дослідження 400 тис. доларів.

Наприкінці 1979 року завдяки першому офіційному використанню методу психопрофілю був затриманий серійний вбивця Девід Карпентер. У 1984 році керівництво ФБР, визнавши об'єктивність висновків групи Дугласа, організувало при Академії ФБР (Куантіко, штат Верджинія) Національний центр вивчення насильницьких злочинів. Крім того була створена єдина національна база даних щодо серійних злочинців. У 1988 році група Дугласа видає монографію „Сексуальні вбивства: мотиваційна модель”. З моменту виходу цієї книги метод формування психологічного портрета злочинця був визнаний майже всіма вченими-криміналістами світу [1].

Розроблена у ФБР США процедура створення «психологічного профілю» злочинця складає п'ять так званих кроків:

- ретельне вивчення або аналіз природи та сутності злочину і типів осіб (типологія осіб, які вчинили діяння в минулому);
- ретельний аналіз місця події;
- поглиблене вивчення оточення, занять та захоплень жертви (жертв) і підозрюваного;
- формування можливих мотивуючих факторів усіх задіяних у розслідуванні осіб;
- опис злочинця (на підставі зовнішніх проявів поведінки його можливої психологічної сутності).

Зокрема, у зазначеному «профілі» спеціаліст-психолог може описати та оцінити наступні характеристики злочинця: стать, вікові рамки; наявність (відсутність) родини; рід занять та рівень освіти; реакція на ситуацію розслідування та допиту; рівень сексуальної зрілості, чи може вчинити знову аналогічний злочин та ін. На підставі складення пошукового портрета злочинця спеціаліст розробляє рекомендації щодо використання інформації,

яка закладена в «профілі»: як встановити злочинця і як тактично правильно його допитати з урахуванням його особистих ознак. У подальшому отримана від психолога інформація використовується під час проведення обшуків за місцем проживання і роботи підозрюваного (для вилучення предметів, які свідчать про злочинну діяльність особи та ін.), допиту свідків з оточення підозрюваного та ін. [3].

Західні фахівці розвідувальної діяльності вважають джерелами початкової слідової інформації дані огляду місця події, висновки судово-медичної дослідницької експертизи, відомості про жертву. Такої ж думки дотримуються й деякі російські і українські вчені (Є.Є. Центров, С.В. Страхова). Однак російські фахівці (зокрема, А.Н. Васильєв) акцентують увагу здебільшого на розгляді досудово-медичної документації, аналізі особистості жертви та кваліфікації способу вбивства або дослідженні суто інформаційного сліду з місця події, який, на їх думку, є «упредметненою психологією учасників події» (Б.Ф. Водолазський); або фото і відео фіксації місця злочину (І.В. Усанов) [2].

Отже, для складання психологічного портрету використовуються наступні матеріали:

1. Фотографії місця вчинення злочину, кольорові, збільшені фотографії наявних на тілі жертви ушкоджень, фотографії жертв, зроблені з різних позицій і під різними кутами. За допомогою обзорної фотодокументації кримінально-технічної служби, використовуючи також карти, плани, схеми, в комплексі аналізується все знайдене правоохоронними органами безпосередньо на місці злочину і навколо нього.

2. Матеріали розтину трупа і дослідження результатів його розтину. Аналіз результатів розтину орієнтований на отримання відповідей на такі питання: яким знаряддям, де, в якій послідовності і з якою силою були нанесені ушкодження, які причини смерті. Загальна картина ушкоджень дозволяє зробити висновок про душевний стан вбивці в момент злочину і про те, чи існували між ним і жертвою будь-які стосунки.

3. Інформація про жертву злочину: місце роботи, місце проживання, де останній раз бачили жертву перед тим, як вона була виявлена на місці злочину тощо.

4. Документи з інформацією про особу жертви.

5. Інформація про повну картину злочину і реконструкцію механізму вчиненого (відомості про місце, час, дату події, інформація, яку надали свідки, вид зброї, якою було вчинено злочин і т.д.). Особливий інтерес являє поведінка злочинця в так званій «ситуації після вбивства» (чи заховав тіло жертви, знищив речові докази або в паніці залишив місце злочину, залишивши сліди) [3].

Як стверджують фахівці-практики, методика складання психологічного портрету має певні недоліки, які можна поділити на дві групи: недоліки методологічного характеру самого методу і проблематичні моменти, які виникають під час збирання та обробки інформації при криміналістичному

профілюванні. Щодо питання про визнання на законодавчому рівні застосування даного методу, зокрема визнання результатів, отриманих з його допомогою, доказами у суді, необхідно зазначити, що будь-яка криміналістично значуща інформація, отримана цим шляхом, залишатиметься орієнтуючою, і на її підставі можуть висуватися обґрунтовані версії – як слідчі, так і оперативно-розшукові. Доказове значення результати методу можуть мати тільки у разі, якщо вони використовуються у подальшому при проведенні судово-психологічної експертизи, що у окремих випадках може мати місце у діяльності з розкриття і розслідування злочинів [3].

Отже, метод складання психологічного портрету може надати суттєву допомогу у встановленні особи злочинця, а його використання у діяльності слідчих та оперативно-розшукових підрозділів сприяє підвищенню результативності здійснення правоохоронної функції держави.

Список літератури

1. Жерж Н. А. Пошуковий портрет злочинця: зарубіжний та вітчизняний досвід / Н. А. Жерж // Науковий вісник Національного університету державної податкової служби України (економіка, право). - 2014. - Вип. 2. - С. 172-179 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvnuudpsu_2014_2_28 (дата звернення: 23.04.2019).
2. Богучарова О. І. Психологічне портретування в юридичній практиці та перспективи практичної психології / О. І. Богучарова // Науковий вісник Херсонського державного університету. - Серія : Психологічні науки. - 2015. Вип. 2(2). - С. 131-136 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvkhp_2015_2\(2\)_27](http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvkhp_2015_2(2)_27) (дата звернення: 23.04.2019).
3. Жерж Н. А. Роль психологічного портрета у встановленні особи невідомого злочинця при розслідуванні насильницьких злочинів / Н. А. Жерж // Міжнародний юридичний вісник: збірник наукових праць Національного університету державної податкової служби України. - 2015. - Вип. 1. - С. 83-89 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/mvnuudp_2015_1_15 (дата звернення: 23.04.2019).
4. Гетьман Г. М. Проблеми визначення сутності психологічного профілю особи невідомого злочинця у слідчій діяльності / Г. М. Гетьман // Проблеми законності. - 2017. - Вип. 136. - С. 173-180 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pz_2017_136_20 (дата звернення: 23.04.2019).
5. Олексієнко С. Б. Оволодіння майбутніми правоохоронцями психологічними знаннями, необхідними для створення соціально-психологічної характеристики об'єкта оперативного інтересу з політичного середовища / С. Б. Олексієнко // Психологія: реальність та перспективи. - 2015. - Вип. 4. - С. 180-184 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/prp_2015_4_50 (дата звернення: 23.04.2019).

УДК 159.922:351.74

Денисова Л. Ч., студентка гр. МКПРп-181

Науковий керівник: Осипенко І. П., старший викладач кафедри кримінального права та правосуддя

*Чернігівський національний технологічний університет
(м. Чернігів, Україна)*

КРИМІНАЛІСТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ХУЛІГАНСЬКИХ ДІЯНЬ

Слова «хуліган», «хуліганство», як вважають дослідники (М.О. Лосский, М.О. Бердяєв, М.І. Бахтін), походить від російського слова «хула»,

хулити – порочити, засуджувати, сварити (наприклад – хулити порядок, владу...). М.Л. Наклович, дослідивши літературні джерела, зокрема англійських авторів, дійшов висновку про те, що «навіть етимологічне походження цього поняття спірне» [1].

Відповідно до ст. 296 Кримінального кодексу України хуліганство – грубе порушення громадського порядку з мотивів явної неповаги до суспільства, що супроводжується особливою зухвалістю чи винятковим цинізмом [2].

Розглядаючи діяння, передбачене ст. 296 Кримінального кодексу України, М.Й. Коржанський відмічає, що його можна визначити як зумовлене зовнішніми обставинами грубе порушення громадського спокою громадської моральності, вчинене із хуліганських спонукань. В.О. Навроцький зазначає, «порушення громадського порядку можуть полягати в заподіянні шкоди здоров'ю особи, її честі й гідності, власності, іншим правоохоронним цінностям» [3].

Цей злочин характеризується різноманітністю форм вираження: від нецензурної лайки та чіплянь до громадянин на вулиці до знищення і пошкодження майна та спричинення тяжких тілесних ушкоджень.

На підставі аналізу систем криміналістичних характеристик хуліганства можу виділити такі основні елементи хуліганства, як предмет посягання, спосіб вчинення злочину, «слідова картина» та особа злочинця.

Основний безпосередній предмет хуліганства - громадський порядок. Його додатковим факультативним об'єктом можуть виступати здоров'я особи, авторитет органів державної влади, громадська безпека [2].

Відомості про предмет встановлюються під час проведення огляду місця події, допитів свідків, потерпілих, підозрюваних, обшуків, проведення судових експертиз та тощо.

Спосіб вчинення злочину – основний елемент, який характеризує діяльність особи до, під час та після вчинення правопорушення.

П.Д. Біленчук та В.К. Лисиченко класифікували спосіб учинення хуліганства за об'єктом посягання на дії: а) спрямовані проти громадського порядку; б) спрямовані як проти громадського порядку, так і інших суспільних відносин.

Першу групу складають дії:

- які грубо порушують спокій громадян, нормальний режим праці підприємств та установ (нецензурна лайка, погрози, шум, зривання масових заходів);

- які публічно порушують норми моральності (оголення частин тіла, цинічні рухи);

- опоганення громадських місць (цинічні, нецензурні написи):

- які викликають афектні стани та неправдиву тривогу громадян (неправдивий виклик швидкої допомоги, неправдиве повідомлення про смерть близьких і т. ін.);

- які грубо порушують загальноприйняті норми гуманного поводження з тваринами (знуцання, спричинення каліцтва);

- які викликають перешкоди радіозв'язку та порушення правил радіопередач (вихід в ефір без дозволу тощо).

До другої групи можуть бути віднесені дії, пов'язані головним чином із посяганням на честь, гідність та недоторканність особи: публічні образи; нанесення побоїв; нацькування собак; обмеження свободи (зв'язування); пошкодження особистого або державного майна (ламання телефонів-автоматів, руйнування засобів вуличного освітлення тощо) [4].

Кримінальний кодекс України не пов'язує наявність хуліганства з його вчиненням у громадських місцях. Таким чином, громадський порядок може бути порушений і за відсутності сторонніх осіб чи у присутності лише потерпілого (вночі, у безлюдному місці, в квартирі). Однак вчинення хуліганських дій у присутності інших людей, в обстановці проведення публічного заходу (покладення квітів до пам'ятника, концерт тощо) є однією із ознак, яка вказує на грубість порушення громадського порядку [2].

Типова «слідова картина» хуліганства. Вчинення хуліганства призводить до утворення різноманітних матеріальних змін, які в криміналістиці називаються слідами злочину, що разом з іншими джерелами інформації дозволяють не тільки правильно кваліфікувати вчинене, але й обирати засоби та методи для розслідування цих злочинів [5].

При вчиненні хуліганства залишаються дві групи слідів як ідеальні, так і матеріальні.

Матеріальні сліди в основному виявляються під час огляду місця події. Найбільш типовими з них є: сліди ніг, сліди від дії холодної чи іншої зброї, пошкоджене або знищене майно, сліди крові, а також інші виділення людського організму. На відкритій місцевості необхідно звертати увагу на виявлення і фіксацію слідів ніг злочинця або слідів транспорту. В деяких випадках доцільно взяти зразки ґрунту з місця події, оскільки при освідування підозрюваного, огляді його взуття і одягу можуть бути виявлені частинки такого ж ґрунту, що може стати доказом перебування цієї особи на місці хуліганських дій.

Ідеальні сліди – інформаційні образи минулих подій, які зберігаються у пам'яті потерпілих і свідків [4].

Ще одним елементом є відомості про особу злочинця. У необхідності та наявності елемента в криміналістичній характеристиці хуліганства немає сумнівів, адже характеристика особи хулігана надає можливість висувати відповідні версії при розслідуванні правопорушення, здійснювати певні профілактичні заходи [6].

Аналіз даних про особу злочинця, дає змогу виділити такі характеристики злочинця:

- як правило це чоловіки;
- віком від 16-49 років;

- такі особи мають початкову або незакінчену середню освіту;
- зловживають алкоголем;
- третина з них раніше судимі.

Серед осіб, які вчинили хуліганство, можна виділити три групи хуліганів: злісні; випадкові; що відносяться до середньої (або проміжної) групи.

До злісних відносяться особи, раніше судимі за хуліганство або інші злочини, а також ті, щодо яких застосовувалися заходи адміністративної відповідальності, але не зробили для себе належних висновків, продовжують допускати порушення громадського порядку, грубе, образливе відношення до оточуючих.

До числа випадкових відносяться особи, які раніше не допускали протиправних вчинків, позитивно характеризуються на роботі і в побуті, але вчинили хуліганські дії у зв'язку з тією або іншою незвичною для них ситуацією.

Середню (проміжну) групу складають люди, раніше не судимі, які не притягувалися до адміністративної відповідальності, але схильні до вживання (хоча й не надмірного) алкоголю, характеризуються на роботі і в побуті негативно, і які припускають негідні, образливі вчинки у відношенні до оточуючих [5].

Особливістю хуліганства є те, що в основі його лежить мотив явної неповаги до суспільства. Мотив може характеризуватися особистими спонуканнями: помста, заздрість тощо.

Враховуючи вищезазначене, можна визнати криміналістичну характеристику хуліганства як систему відомостей про криміналістично значущі ознаки хуліганства, яка відображає закономірні зв'язки між ними і слугує побудові та перевірці слідчих версій для вирішення основних завдань при розслідуванні.

Список літератури

1. Налуцишин В.В. Історико правові та порівняльні аспекти кримінально-правової характеристики хуліганства / В.В. Налуцишин // Університетські наукові записи. - 2005. - Вип. 4. С. 237-247 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Unzap_2005_4_43 (дата звернення 08.04.2019).
2. Науково-практичний коментар до ст. 296 Кримінального Кодексу України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://pravoznavec.com.ua/books/162/12355/28/> (дата звернення 08.04.2019).
3. Налуцишин В.В. Визначення ознак об'єктивної сторони хуліганства / В.В. Налуцишин // Право і суспільство. - 2013. - Вип. 6.2. - С. 302-306. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pis_2013_6.2_72 (дата звернення 08.04.2019).
4. Єфімов М.М. Способи вчинення хуліганства як елемент криміналістичної характеристики злочину / М.М. Єфімов // Право і суспільство. - 2011. - Вип. 3. - С. 206-210 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pis_2011_3_45 (дата звернення 08.04.2019).
5. Криміналістична характеристика хуліганства [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://lawbook.online/kriminalisticheskaya-metodika-uchebnik/kriminalistichna-harakteristika-huliganstva-69134.html> (дата звернення 08.04.2019).
6. Єфімов М.М. Сутність та система криміналістичної характеристики хуліганства / М.М. Єфімов // Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції. - 2016. - Вип. 3. - С. 168-171 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/apvu_2016_3_40 (дата звернення 08.04.2019).

УДК 343.11

Дубровська В. В., студентка гр. КЮ-182

Науковий керівник: Берднік І. В., к.ю.н., професор кафедри кримінального права та правосуддя

*Чернігівський національний технологічний університет
(м. Чернігів, Україна)*

ПРАВОВИЙ СТАТУС АПЕЛЯЦІЙНОГО СУДУ В УМОВАХ РЕФОРМУВАННЯ

Конституція України (ст. 6) проголосила, що організація державної влади побудована на засадах її поділу на законодавчу, виконавчу і судову гілки влади. Практична реалізація цього важливого здобутку світової політико-правової думки значною мірою пов'язана зі зміцненням правового статусу органів правосуддя. У демократичній правовій державі суд має користуватись не меншим авторитетом, ніж органи законодавчої та виконавчої влад. Винятково важливою є його роль як органу, призначеного для розв'язання конфліктів на ґрунті застосування права, захисту прав і законних інтересів людини і громадянина, які відповідно до ст.3 Основного Закону держави складають зміст її діяльності, а також прав юридичних осіб і трудових колективів, загальнодержавних і загальносуспільних інтересів.

У термінологічній літературі слово «апеляція» визначається як «1. Оскарження ухвали, постанови нижчої інстанції (звичайно судової) перед вищою. 2. Звернення до кого-, чого-небудь за підтримкою, порадою» [1, с. 37]. В юридичному розумінні, звичайно, використовується перше з цих значень, причому стосовно судочинства, хоча у практиці поняття апеляції використовується і в інших випадках (наприклад, апеляція з приводу результатів вступного екзамену до вузу). В Юридичній енциклопедії апеляція (від латинського *appellatio* – звернення) визначається як «одна з форм оскарження судових рішень у цивільних і кримінальних справах до суду вищої (апеляційної) інстанції, що має право переглянути справу» [2, с. 131-132].

На наш погляд, терміном «апеляція» охоплюються такі поняття. По-перше, це звернення особи до апеляційного суду у вигляді спеціального документу під назвою «апеляція». По-друге, це форма захисту порушеного або оспорюваного права, в тому числі, на думку апелянта, з боку суду першої інстанції. По-третє, – це сам процесуальний розгляд апеляцій. З поняттям апеляції тісно пов'язані такі категорії, як апеляційний суд, апеляційна інстанція, апеляційне провадження.

Апеляційні суди - це суди другої ланки єдиної судової системи судів загальної юрисдикції. Вони є судами вищого рівня для місцевих судів і нижчими стосовно Верховного Суду України.

Згідно зі ст. 26 Закону України "Про судоустрій і статус суддів" [3] апеляційні суди діють як суди апеляційної інстанції, а у випадках, визначених процесуальним законом, - як суди першої інстанції, з розгляду цивільних, кримінальних, господарських, адміністративних справ, а також справ про адміністративні правопорушення.

Апеляційними судами з розгляду цивільних і кримінальних справ, а також справ про адміністративні правопорушення є апеляційні суди, які утворюються в апеляційних округах.

Апеляційними судами з розгляду господарських справ, апеляційними судами з розгляду адміністративних справ є відповідно апеляційні господарські суди та апеляційні адміністративні суди, які утворюються у відповідних апеляційних округах.

У складі апеляційного суду можуть утворюватися судові палати з розгляду окремих категорій справ. У складі загального апеляційного суду утворюються судова палата у цивільних справах та судова палата у кримінальних справах [3].

Кадровий склад апеляційного суду можна поділити на такі види: а) керівництво суду; б) судді; в) патронажний персонал (апарат суду); г) технічний персонал.

Функціями апеляційного суду відповідно до ст. 27 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» є [3]:

- 1) здійснює правосуддя у порядку, встановленому процесуальним законом;
- 2) аналізує судову статистику, вивчає та узагальнює судову практику, інформує про результати узагальнення судової практики відповідні місцеві суди, Верховний Суд;

- 3) надає місцевим судам методичну допомогу в застосуванні законодавства;

- 4) здійснює інші повноваження, визначені законом.

Згідно Законом України «Про судоустрій і статус суддів» суддею апеляційного суду може бути особа, яка відповідає вимогам до кандидатів на посаду судді, за результатами кваліфікаційного оцінювання підтвердила здатність здійснювати правосуддя в апеляційному суді, а також відповідає одній із таких вимог [3]:

- 1) має стаж роботи на посаді судді не менше п'яти років;

- 2) має науковий ступінь у сфері права та стаж наукової роботи у сфері права щонайменше сім років;

- 3) має досвід професійної діяльності адвоката, в тому числі щодо здійснення представництва в суді та/або захисту від кримінального обвинувачення щонайменше сім років;

- 4) має сукупний стаж (досвід) роботи (професійної діяльності) відповідно до вимог, визначених пунктами 1-3 цієї частини, щонайменше сім років.

Внутрішньоорганізаційна управлінська діяльність апеляційного суду спрямована на організаційне забезпечення правосуддя шляхом прийняття

управлінських рішень його головою та деякими іншими органами і посадовими особами і вчинення ними відповідних дій. Вона поширюється на систему відносин всередині трудового колективу. Організаційно-управлінські відносини виникають також з місцевими судами, судами вищого рівня, іншими державними органами, включаючи органи державної судової адміністрації [4, с. 56].

Організаційно-управлінські функції апеляційних судів – це напрямки діяльності, що здійснюється керівниками, президією та посадовими особами суду для забезпечення належної організації правосуддя й реалізуються у встановлених правових формах. До основних організаційно-управлінських функцій в апеляційних судах відносяться: підтримання організаційного порядку; вирішення кадрових питань, планування роботи, контроль і перевірка виконання, узагальнення і аналіз судової практики, організація роботи з судової статистики, облік нормативно-правових та інших офіційних актів і юридичної літератури, організація роботи з розгляду звернень громадян, матеріально-технічне і фінансове забезпечення.

Таким чином, формування повноцінної судової влади в сучасній Україні є логічним наслідком демократизації суспільства, правозахисної спрямованості державної діяльності. Правова держава характеризується не тільки недопущенням порушень законодавства, прав і свобод людини, а ще й створенням відповідних гарантій для відновлення цих прав. Кожен громадянин нашої країни має відчувати себе під захистом держави. І вагома роль створення умов для цього відводиться судам. Важливу роль в формуванні правової, демократичної держави відіграють апеляційні суди.

Список літератури

1. Новий тлумачний словник української мови. – К.: Аконт, 2003. – Т. 1. – 926 с.
2. Шибіко В.П. Апеляція // Юридична енциклопедія. – К., 1998. – Т. 1. – С. 131-132.
3. Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 02.06.2016. № 1402-VIII // Відомості Верховної Ради України. – 2016. – № 17, № 37. - Ст. 545.
4. Прилипка С. М. Науково-практичний коментар Закону України "Про судоустрій і статус суддів". 6-те вид., допов. - Х.: Одіссей, 2018. – 432 с.

УДК 351.74:343.35

Замула А. В., студент гр. КПП-163

Науковий керівник: Коломієць Н. В., д.ю.н., доцент кафедри кримінального права та правосуддя

*Чернігівський національний технологічний університет
(м. Чернігів, Україна)*

БОРОТЬБА З КОРУПЦІЄЮ В ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНАХ

Боротьба з корупцією, що об'явлена в Україні є ледь не головною проблемою, нарівні з окупацією Криму та воєнним конфліктом на сході. Тим

не менше, на перший погляд видається, що все лишається, як і було: олігархічні клани використовують своїх представників у владі для ухиляння від сплати податків, державні монополісти виводять кошти та майно через дочірні компанії та нецільове використання коштів, процвітає контрабанда, правоохоронні органи «кришують» кримінальний бізнес, продаються посади, розмір хабарів тільки зростає...

Неухильне дотримання і беззастережне виконання законів і нормативних актів є загальним принципом розвитку правоохоронної сфери України. Протидія злочинності, зокрема, посадовим злочинам у сфері діяльності органів виконавчої влади, на сучасному етапі розглядається як один із пріоритетних напрямків діяльності державної політики України, спрямованої на захист прав, свобод і законних інтересів громадян. Верховною Радою, Президентом, Урядом України за останні роки прийнята низка законів, указів, інших нормативних актів, спрямованих на боротьбу з корупцією [1].

Особливо нетерпимим є розповсюдження корупційних проявів серед особового складу правоохоронних органів.

Органами спеціальної компетенції, які займаються діяльністю, яка направлена на протидію корупції є, зокрема: – Національне антикорупційне бюро України, що займається попередженням, виявленням, припиненням, розслідуванням та розкриттям корупційних правопорушень, віднесених до його підслідності, а також запобіганням вчиненню нових; – Національне агентство з питань запобігання корупції, що забезпечує запобігання корупції, забезпечення формування та реалізації державної антикорупційної політики, створення й забезпечення дотримання правил, які дозволяють запобігти корупції, – Спеціалізована антикорупційна прокуратура, що здійснює супровід кримінальних проваджень Національного антикорупційного бюро України.

О.Ю. Бусол зазначає, що спеціальні антикорупційні органи існують майже в усіх розвинених країнах у країнах-лідерах із низьким рівнем корупції є інституції щодо боротьби з корупцією усіх типів, а також є такі країни, які взагалі не мають спеціалізованих органів боротьби з цим явищем. Отже не можна говорити про переваги одного типу спеціалізованого інституту боротьби з корупцією над іншими. У даному випадку, на нашу думку, рівень корупції не залежить від того створено спеціальний орган для протидії корупції та боротьби з нею чи ні. Важливе значення при цьому має сама дієвість законодавчого підґрунтя, свідоме відношення можновладців до своїх обов'язків, а також стійка громадянська позиція неприйнятності корупції [2].

Одним із впливових об'єктів організаційно-правового механізму протидії корупції завжди є суспільство. Антикорупційна стратегія України серед заходів стосовно цього об'єкта зазначає проведення на постійній основі інформаційних кампаній, орієнтованих на різні соціальні групи та спрямованих на усунення толерантного ставлення до корупції, підвищення рівня співпраці влади та громадян у протидії корупції. Окремо визначається

необхідність розроблення законодавчих норм щодо збереження анонімності заявника та його захисту від переслідування, переходу до нових форм співпраці, таких як діалог та партнерство [3].

Для вирішення означених проблем у середньостроковому плані пріоритетних дій Уряду України до 2020 р. як інструменти організаційно-правового механізму протидії корупції запропоновано [4]: програми, уповноважені підрозділи, Єдиний державний реєстр декларацій, стандарти доброчесності, державний контроль над партійними фінансами тощо.

Досить цікавим є механізм боротьби з корупцією, який запроваджений у Нідерландах. Уряд цієї країни спрямував антикорупційні заходи саме на діяльність державних органів, при цьому приділивши особливу увагу судовим органам. Саме у цій країні підтвердилась дієвість запровадження інституту добровільних інформаторів. Зазначене в свою чергу може свідчити про стійку громадянську позицію населення Нідерландів. У деякій мірі громадянське суспільство взяло на себе обов'язок викорінення корупції чим і посприяло зниженню її рівня. Одним із показових прикладів ефективної протидії корупції правоохоронними органами є безпрецедентний комплекс поліцейських заходів і судових процесів в Італії, спрямований на припинення впливу мафії на ці органи і політику, відомий як операція «Чисті руки». Цікавим є той факт, що на відміну від передбаченої Кримінальним кодексом України відповідальності за зловживання владою чи повноваженнями кримінальне законодавство Франції визначає такий вид злочину як торгівля впливом [5].

Отже, на основі проведеного дослідження можна з великою вірогідністю стверджувати, що наявність антикорупційних органів не є панацеєю від вчинення корупційних діянь чиновниками. Простежується пряма залежність між економічним рівнем розвитку країни та рівнем корупції в ній. Держава має забезпечити належні на ефективні передумови незалежного та якісного функціонування системи правоохоронних органів, що стало б запорукою якщо не зникнення, то хоча б зменшення корупціогенних факторів, які в результаті призводять виникнення явищ корупції. Якщо держава не буде звертати увагу на ці органи, в кінцевому результаті можуть бути повторені події 2014 року, коли в країні масово відбувались т.з. громадські люстрації правоохоронців, які були насамперед гіпертрофованим відголосом громадського невдоволення правоохоронною системою. Зважаючи на те, що в даному підрозділі розглядаються теоретичні проблеми існування корупції як явища, яке негативно впливає на функціонування правоохоронних органів, слід розглянути окремі питання пов'язані з правовим та теоретичним забезпеченням функціонування цих органів.

Список літератури

1. Ніколенко О. В. Корупція у правоохоронних органах як складова організованої злочинності [Електронний ресурс] / О. В. Ніколенко // Науковий вісник Херсонського державного ун-ту, 2013. – Вип. 5. Т. 2. – С. 91–93. Режим доступу : http://www.lj.kherson.ua/pravo05/part_2/26.pdf.
2. Як в Україні борються з корупцією – думка громадян [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [https:// ti-ukraine.org/news/yak-v-ukraini-boriuitsia-z-koruptsiieiu-dumka-hromadian/](https://ti-ukraine.org/news/yak-v-ukraini-boriuitsia-z-koruptsiieiu-dumka-hromadian/).

3. Тіньков А. Л. Запобігання та протидія політичній корупції в системі державного управління України : дис. на здобуття наук. ступ. канд. наук з державного управління / А. Л. Тіньков – Національна академія державного управління при Президентові України – К. 2013. – 222с.

4. Середньостроковий план пріоритетних дій уряду до 2020 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=249634799&cat_id=244828445.

5. Шевченко О. В. Проблемні аспекти боротьби з корупцією в правоохоронних органах України [Електронний ресурс] / О. В. Шевченко // «Вісник Вищої ради юстиції». – № 2 (6). – 2011. С. 126–134. – Режим доступу: http://www.vru.gov.ua/content/article/visnik06_12.pdf.

УДК 343.35:35.08(477+430)

Карпенко М. С., студентка гр. МППРп-181

Науковий керівник: Берднік І. В., к.ю.н., професор кафедри кримінального права та правосуддя

*Чернігівський національний технологічний університет
(м. Чернігів, Україна)*

ЗАПОБІГАННЯ КОРУПЦІЇ У СФЕРІ СЛУЖБОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ: ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ УКРАЇНИ І НІМЕЧЧИНИ

Стрімкий процес реформування системи протидії корупції в Україні відображається у визначенні законодавчих основ антикорупційної політики та створенні спеціалізованих органів, що спеціально уповноважені здійснювати протидію корупції. Корупція – досить складне соціально-економічне явище, наслідки якого проявляються у всіх сферах життєдіяльності суспільства. За даними Transparency International [1], у рейтингу країн за рівнем корумпованості Україна у 2018 р. посіла 120-те місце зі 180 країн світу в той час як Німеччина посідає 11-те місце, 20 балів зі 100 можливих вказує на очевидну недостатність зусиль політичної влади в країні та її силових структур для формування спільної позиції щодо протидії корупції, а також на небажання державних органів вважати корупцію загрозою безпеці національній економіці.

За останні роки в Україні прийнято цілу низку актів корупційного спрямування, серед яких: Закон України «Про запобігання корупції», Закон України «Про Національне антикорупційне бюро України», Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо визначення кінцевих вигодонабувачів юридичних осіб та публічних діячів», Закон України «Про очищення влади».

Прогресивні кроки з прийняття законодавчих актів полягають у нових превентивних антикорупційних приписах, що ґрунтуються на міжнародних стандартах.

Однак, новому антикорупційному законодавству притаманно ряд недоліків. По-перше, йому бракує системності та взаємоузгодженості, в результаті чого на практиці може виникнути проблема в його застосуванні. По-друге, процес утворення спеціальних антикорупційних органів значною

мірою нагадує «хаотичне нагромадження», у результаті якого матиме місце паралелізм у їх роботи та відсутність єдиного центру протидії корупції в державі. За оцінками експертів, низький рівень імплементації нових антикорупційних інструментів залишається одним із головних викликів для ефективного функціонування української антикорупційної системи [2, с. 6].

Державна влада визначила за необхідне делегувати повноваження у протидії корупції одночасно декільком новоствореним органам: Національному антикорупційному бюро, Національному агентству з питань запобігання корупції, Національній раді з антикорупційної політики, Національному агентству з виявлення, розшуку і управління активами, отриманих від корупційних і інших злочинів, Антикорупційній спеціалізованій прокуратурі.

Проблема корупції та спроби її мінімізації обговорюється на офіційних зустрічах керівників уряду держав Європейського Союзу.

Допомогу Україні, у просуванні реформ у протидії корупції, погодились надати уряд Німеччини, про що заявив посол ФРН в Україні К. Вайль [3]. Тому досвід запровадження заходів антикорупційної діяльності розвинутих держав світу становить не лише науковий інтерес, а здійснюється з метою втілення необхідних теоретичних рекомендацій і антикорупційних механізмів у практичну площину.

Протидія корупції в цій країні ґрунтується на державній політиці в напрямі знищення матеріальної, насамперед, фінансової бази злочинних угруповань. Цього досягають двома шляхами: конфіскацією майна та створенням належного правового забезпечення для унеможливлення відмивання «брудних» грошей [4]. Банківські установи Німеччини зобов'язані надавати правоохоронним органам інформацію щодо операцій з грошовими коштами, якщо їхній розмір перевищує 20 тис. німецьких марок за умови, що цю інформацію буде використано виключно для цілей розслідування. Також у законодавстві закріплено положення: якщо громадянин робить вклад у банк у розмірі понад 50 тис. німецьких марок, він зобов'язаний пред'явити посвідчення особи [5].

Головним обов'язком державних службовців Німеччини є нейтральне та справедливе виконання своїх повноважень на користь усього суспільства. Для цієї категорії працівників передбачено особисту відповідальність за правомірність їх дій з виконання службових обов'язків. Після завершення терміну служби державний службовець повинен зберігати в таємниці інформацію та факти, що стосуються його службової діяльності. Крім того, закон закріплює обов'язок державного службовця доповідати про протиправні діяння, які стали йому відомими, передусім якщо це стосується корупційних дій. Посилені правила й обмеження на державній службі компенсуються належним утриманням і додатковими виплатами, пільгами та можливостями, що забезпечують стабільність займаної посади та кар'єру, а також належний рівень життя. У Німеччині, щоб отримати роботу в іншій

структурі, крім державної організації, службовцю необхідно попередньо отримати дозвіл вищої посадової особи [6].

Генеральна лінія німецького уряду у сфері запобігання корупції полягає в тому, щоб шляхом застосування законодавчих, організаційних, кадрових та інших заходів унеможливити зловживання державним службовцем своїм посадовим становищем. У цій частині максимально вдосконалено нормативну базу щодо прийняття державними службовцями подарунків - дозволено отримати подарунок, вартість якого не перевищує 20 німецьких марок (або 10 євро). Однак і в цьому разі державний службовець повинен доповісти своєму керівнику. Останній, залежно від обставин, може прийняти одне з двох рішень: або залишити подарунок у службовця, або зобов'язати його в установленому порядку здати цей подарунок державі [7]. Водночас високий рівень правової та політичної культури в Німеччині, розвиненість інститутів громадянського суспільства сприяють тому, що політики йдуть у цій країні у відставку, щойно навколо них здійснюється корупційний скандал [4]. В Україні, на жаль, такі випадки досі не траплялися.

Поділяємо позицію В. П. Беглиці, відповідно до якої основними стратегічними напрямками антикорупційної діяльності Німеччини є такі:

а) жорсткі обмеження щодо подарунків та сфери зайнятості після звільнення з державної служби; б) створення реєстру корумпованих приватних організацій для запобігання контактам з державними органами; в) визначення переліку посад, що найбільше схильють до корупції, і ротация кадрів на цих посадах [6].

Отже, державна політика Німеччини щодо протидії корупції загалом є запобіжною та орієнтована на здійснення таких законодавчих, управлінських, кадрових та інших заходів, що спрямовані на мінімізацію службових зловживань. З огляду на їх результативність в умовах сьогодення, досвід Німеччини може бути практично реалізований і в Україні, що сприятиме оптимізації та зміцненню механізмів координації антикорупційної політики в нашій державі.

Список літератури

1. Corruption Perceptions Index 2018 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.transparency.org/cpi2018>.
2. Альтернативний звіт щодо оцінки ефективності державної антикорупційної політики. / Р. Рябошапка, А. Кухарук, М. Хавронюк та ін. За заг. ред. А. Волошиної. – 2015. – 224 с.
3. Німеччина допоможе Україні боротися з корупцією [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ukr.segodnya.ua/politics/pnews/germaniya-pomozhet-ukraine-borotsya-s-korruptsiei-616213.html>.
4. Підбережник Н. Антикорупційна політика в країнах Західної Європи: досвід для України / Н. Підбережник // Ефективність державного управління: зб. наук. пр. – 2013. – Вип. 37. – С. 123-132.
5. Мельник М. І. Німеччина на шляху боротьби з корупцією / М. І. Мельник // Право України. – 1997. – № 11. – С. 111-115.
6. Беглиця В. П. Досвід європейських країн щодо формування антикорупційної стратегії / В. П. Беглиця // Державне управління. – 2015. – Вип. 252. – Т. 263. – С. 17-23.
7. Чемерис І. Зарубіжний досвід протидії корупції в системі державного управління / І. Чемерис // Стратегічності. – 2009. – № 3(12). – С. 13-16.

УДК 340.6:343.9

Конопля Я. Ю., студент гр. МКПРп-181

Науковий керівник: Головка М. Б., к.ю.н., доцент кафедри кримінального права та правосуддя

*Чернігівський національний технологічний університет
(м. Чернігів, Україна)*

ДЕЯКІ АСПЕКТИ СУДОВО-ПСИХОЛОГІЧНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ НЕПОВНОЛІТНІХ ПРАВОПОРУШНИКІВ

Одним із пріоритетних напрямів судово-психологічної експертизи завжди була експертиза неповнолітніх правопорушників, яку виокремлено в самостійний вид судово-психологічної експертизи. Судово-психологічна експертиза неповнолітніх підозрюваних (обвинувачуваних) є одним з найбільш складних предметних видів експертизи. Варто зазначити, що дитина в силу незавершеності процесу її фізіологічного, психічного й особистісного розвитку є особливим об'єктом захисту її прав.

Сьогодні судово-психологічна експертиза визначається як особлива процесуальна дія, як інститут доказового права, як рід судової експертизи і самостійний ланцюг в її загальній теорії, а також як наукове дослідження, що проводиться на основі спеціальних знань в галузі психології [2; 7].

Виходячи з практики застосування судово-психологічної експертизи неповнолітніх у кримінальному процесі, обставини, за яких вона повинна призначатися наступні [4; 6]:

- відставання рівня психічного розвитку від вікової норми;
- наявність відомостей щодо педагогічної занедбаності, низької успішності в навчанні, довготривалого відриву від колективу однолітків, ненормальних умов виховання в сім'ї тощо;
- наявність особливостей, що засвідчують крайню неврівноваженість, емоційність або агресивність, порушення психічних процесів;
- нерозуміння або неналежна оцінка соціальної, моральної суті та значущості своїх дій;
- виражені характерологічні особливості неповнолітнього тощо;

Під час проведення судово-психологічної експертизи неповнолітніх здійснюється встановлення:

- індивідуально-психологічних особливостей неповнолітнього, відносно якого проводиться експертиза;
- основних мотивів діяльності й поведінки обвинуваченого неповнолітнього та їх впливу на нього в повсякденному житті;
- рівня розвиненості емоційно-вольової сфери;
- відповідності рівня розумового розвитку та ін.

Фактично головним питанням даного виду експертизи є питання про те, чи є показання неповнолітнього плодом фантазії, наскільки даний підліток

залежить від дорослих і однолітків, чи може він керувати власними діями та контролювати свою поведінку та свої думки. Судово-психологічна експертиза вивчає функціонування людини як особистості в різних видах її діяльності та з урахуванням різних форм поведінки. Що стосується антисоціальної поведінки, то цей підхід здійснюється в рамках мотиваційно-ціннісної концепції [1; 6].

Також, варто зазначити, що важливими проблемами, які існують в практиці проведення судово-психологічних експертиз неповнолітніх осіб, є достатність рівня кваліфікації судового експерта з цього виду психологічної експертизи. В Україні питання забезпечення належної професійної компетентності судових експертів-психологів ще далеке від досконалості в його вирішенні. Відповідно до вимог ст. 10 Закону України «Про судову експертизу», судовими експертами можуть бути особи, які мають необхідні знання для надання висновку з досліджуваних питань [3].

Останнім часом вищими навчальними закладами в Україні було випущено багато практичних психологів, але програма підготовки окремих з них значно збідніла у порівнянні з програмою навчання. Рівень підготовки деяких психологів у багатьох випадках відстає від державних стандартів з психологічної освіти. Все це призводить не тільки до помилок чи прорахунків, але і до прямих порушень форми, процедури й змісту проведення судово-психологічної експертизи.

Не можна не погодитись із думкою О. Ходанович, що для засвоєння загально-психологічних дисциплін, майбутні експерти повинні отримувати знання із спеціалізації «юридична психологія», де поглиблено вивчаються різноманітні предмети психолого-правового поля, зокрема «правова психологія», «судова психологія», «психологія розслідування злочинів», «судова психіатрія» тощо. Теоретико-практичне навчання експертів повинно включати такі предмети як «судово-психологічна експертиза», «психологічний аналіз матеріалів кримінального провадження», «юридична психолінгвістика для психологів». Така концептуально організована й довготривала система підготовки судових експертів-психологів призводить до того, що рівень їх професійної компетентності відповідатиме високим стандартам професійної діяльності, оскільки закладає професійні знання та вміння, удосконалює навички, формує професійну мотивацію, а також важливі якості експерта [5].

Таким чином, варто зазначити, що при здійсненні досудового розслідування за участю неповнолітніх, згідно з порядком, встановленим КПК України, стосовно неповнолітніх повинна призначатись судово-психологічна експертиза. Мета такої експертизи – надати максимально вичерпну відповідь на поставлені питання, ґрунтуючись на аналізі матеріалів кримінального провадження та встановленні суттєвих для розслідування особливостей психічної діяльності неповнолітніх.

Виокремлення судово-психологічної експертизи неповнолітніх в самостійний вид психологічної експертизи, по-перше, дає змогу більш повно та детально з'ясувати обставини тих чи інших обставин, по-друге, дозволяє розширити коло вирішуваних завдань.

Слід зазначити, що судово-психологічна експертиза є одним із засобів встановлення істини під час судочинства та є джерелом доказів у справі. Окрім цього вона допомагає встановити психологічні особливості неповнолітньої особи, що виявилися в тому чи іншому зв'язку зі вчиненням злочинном, психологічні аспекти самого злочину – ставлення неповнолітньої особи до скоєного та її психологічні мотиви.

Список літератури

1. Алікіна Н. В., Біленчук П. Д., Забудь М. А., Ромашко А. В. Психологічна експертиза в слідчій практиці : навч. посіб. Київ : Укр. акад. внутр. справ, 1993. – С. 56.
2. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 року зі змінами та доповненнями станом на 15 березня 2019 р. – К., 2017. – С. 238-240.
3. Про судову експертизу: Закон України від 25 лютого 1994 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1994. – № 28. – С. 232.
4. Розов В. І. Судово-психологічна експертиза в кримінальному процесі / В. І. Розов // Юридична Україна. 2003. – № 4. – С. 20-26.
5. Ходанович О. В. Сучасні проблеми судово-психологічної експертизи неповнолітніх / О. В. Ходанович // Вісник академії адвокатури України. – том 11 число 3 (31). – 2014. – С. 170-177.
6. Южанинова А. Л. Определение научной обоснованности судебно-психологического экспертного заключения в системе его общей оценки / А. Л. Южанинова // Теория и практика судебной экспертизы. – 2008. – № 4 (12). – С. 72–76.
7. Ярош О. В. Судово-психологічна експертиза неповнолітніх, обвинувачених за агресивні злочини : автореф. дис. канд. психолог. наук: 19.00.06 / О. В. Ярош. – Харків, 2008. – С. 21-23.

УДК 343.9

Конопля Я. Ю., студент гр. МКПРп-181

Науковий керівник: Осипенко І. П., старший викладач кафедри кримінального права та правосуддя

*Чернігівський національний технологічний університет
(м. Чернігів, Україна)*

ДО ПИТАННЯ СТАДІЙ ОБШУКУ ТА ЇХ ВПЛИВУ НА ТАКТИКУ ПРОВЕДЕННЯ: ДЕЯКІ ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ

Обшук – одна з найважливіших першочергових слідчих дій, яка регулюється кримінальним процесуальним кодексом (ст. 234 КПК України) та проводиться для виявлення й фіксації відомостей про обставини вчинення кримінального правопорушення, відшукування знаряддя кримінального правопорушення або майна, яке було здобуте в результаті його вчинення, а також установлення місцезнаходження розшукуваних осіб. Саме його результати впливають на повноту та ефективність процесу доказування злочину [3; 4].

Підготовка до обшуку являє собою систему заходів організаційного характеру. Основними елементами підготовки до обшуку є:

- вивчення матеріалів кримінального провадження;
- збір орієнтуючої інформації;
- визначення кола учасників обшуку;
- підготовка науково-технічних засобів;
- планування обшуку [1].

Криміналістична література налічує значну кількість тактичних прийомів обшуку. Це, насамперед, такі прийоми, як словесна розвідка, орієнтація на професійні навички обшукуваного, постановка обшукуваному тих або інших запитань, роз'яснення мети і необхідності обшуку, зіставлення однакових предметів та ін. [2].

У свою чергу кожна з цих стадій характеризується комплексом тактичних прийомів, покликаних забезпечити успіх обшуку. Враховуючи завдання, що вирішуються в ході обшуку, можна визначити чотири стадії слідчої дії:

- попередні заходи на місці обшуку (попередня стадія);
- загальний огляд об'єкта, що обшукується (оглядова стадія);
- детальне обстеження і пошук (детальна стадія);
- стадія фіксації результатів обшуку [5].

Попередня стадія включає прибуття до місця обшуку, проникнення на обшукуваний об'єкт і здійснення там необхідних заходів.

У результаті ознайомлення з обстановкою слідчий корегує і поповнює наявні дані про місцеположення і особливості приміщення або ділянки, виділяє найбільш вірогідні або можливі місця схову, фіксує ділянки, які належить досліджувати особливо ретельно або із застосуванням спеціальних пошукових пристроїв.

Детальна стадія є найбільш складною і відповідальною частиною обшуку, тому що саме на даному етапі відбуваються пошуки об'єктів, для виявлення і вилучення яких проводиться обшук.

Детальна стадія включає рішення питання про те, як саме результати обшуку стосуються кримінального провадження. При пошуку певних речей з відомими прикметами досить переконатися, що знайдена річ має індивідуальні ознаки. Коли відомі лише родові ознаки шуканої речі, вилученню підлягають всі предмети з такими ознаками.

Під час проведення обшуку з використанням фотофіксації необхідно зафіксувати зовнішній вигляд схованки, окремі етапи її відкриття, відкриту схованку з об'єктом всередині і безпосередньо виявлені предмети. Масштабна детальна зйомка дає змогу зафіксувати специфічні ознаки вилучених під час обшуку предметів, документів та ін. [6].

Обшук, як слідча (розшукова) дія набуває доказове значення, лише в тому випадку, коли його результати відповідним чином процесуально оформлені. Основним способом фіксації результатів обшуку є складання

протоколу. Від повноти та об'єктивності фіксації обшуку залежить його доказове значення. З урахуванням вимог КПК України, протокол огляду повинен складатися з трьох частин: вступної, описової і заключної.

Особливої уваги також заслуговує дослідження психологічних аспектів організації та проведення обшуку, від наслідків чого залежить не лише отримання доказів та визначення подальших версій, а й кінцевий результат досудового розслідування злочину.

Відповідно до теоретичних основ юридичної психології, інформаційно-пошукові дії – це слідча дія, основу якої складає інформаційний пошук та оперування інформацією щодо події злочину [7].

Психологічним змістом процесу обшуку є організація слідчим пошукових дій стосовно можливих прихованих об'єктів, що викривають злочинця. Під час обшуку кожна зі сторін намагається одержати максимальну інформацію щодо стратегії поведінки іншої сторони.

На початковому етапі обшуку, важливе значення має встановлення психологічного контакту, що досягається через взаємне сприймання сторін та обмін як вербальною, так і невербальною інформацією [7].

У психологічному аспекті протиріччя цілей діяльності слідчого і обшукуваного є своєрідним інтелектуальним конфліктом. Примусовий характер обшуку породжує, як правило, конфлікт емоційний, оскільки його проведення означає втручання сторонніх осіб у особистий простір обшукуваного, у світ сімейно-побутових взаємин, подекуди ретельно приховуваних.

Підводячи підсумки, варто вказати, що якісне та своєчасне проведення обшуку без порушення норм КПК України, правильна та чітка фіксація результатів обшуку формує доказову базу при пред'явленні обвинувачення, сприяє ефективному розслідуванню кримінального провадження як в процесі досудового розслідування, так і безпосередньо при судовому розгляді справи.

Список літератури

1. Головка М. Б. Обшук (юридико-психологічні аспекти організації та проведення): навчально-методичний посібник / М. Б. Головка, І. П. Осипенко. – Чернігів: Чернігівський національний технологічний університет, 2015. – С. 22-53.
2. Когутич І. І. Криміналістика: курс лекцій / І. І. Когутич. – К.: Атіка, 2008. – С. 385-386.
3. Кримінальний процесуальний кодекс України: прийнятий Верховною Радою України Законом № 4651 – VI від 13.04.2012 р. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у зв'язку з прийняттям Кримінального процесуального кодексу України» № 4652 - VI від 13.04.2012 р – X. : Право, 2012. – 392 с.
4. Кримінальний процес. Особлива частина (альбом схем): навч. посіб. / Л. Д. Удалова, Д. О. Савицький, О. Є. Омельченко та ін. – К.: «Центр учбової літератури», 2016. – 224 с.
5. Осипенко І. П. Використання нетрадиційних методів при проведенні слідчих (розшукових) дій // Інформаційне забезпечення розслідування злочинів: матер. Міжнар. круглого столу, Одеса, 30 трав. 2014 р. / НУ «Одеська юридична академія». – О.: Юридична література, 2014. – С. 182-188.
6. Разумов Э. А. Осмотр места происшествия / Э. А. Разумов, Н. П. Молибога. – К.: РИО МВДУ, 1994. – С. 84-86.
7. Юридична психологія: підручник / за заг. ред. Л. І. Казміренко, Є. М. Моїсєєва – К., КНТ, 2007. – С. 210, 225-228.

УДК 343.1

Кравченко О. В., студент гр. ТПР-161

Науковий керівник: Сенченко Н. М., к.ю.н., доцент кафедри кримінального права та правосуддя

*Чернігівський національний технологічний університет
(м. Чернігів, Україна)*

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВА НА ОСОБИСТУ СВОБОДУ ТА НЕДОТОРКАНИСТЬ

Становлення України як демократичної правової держави обумовило необхідність проведення в країні кримінально-процесуальної реформи і наступного прийняття Кримінального процесуального кодексу України (далі КПК України) у 2012 році, що суттєво вплинуло на розвиток кримінальної юстиції та її ефективність [1].

Право на свободу та особисту недоторканість закріплене як в Основному законі України (ст. 29), так і в міжнародно-правових актах, зокрема: Загальна Декларація Прав Людини, 1948р.; Кодекс поведінки посадових осіб з підтримання правопорядку, 1979 р.; «Токійські правила», 1990р. тощо. Законодавець в КПК України також встановлює в п.5 ч.1 ст. 7 як одне з основних засад кримінального провадження дане право, що підтверджує його відповідність Конституції та міжнародно-правовому законодавству та вказує на гуманність та демократичність його положень. Дані нормативно-правові акти передбачають, що жодна особа не може бути безпідставно затримана, арештована, ув'язнена чи будь-яким іншим чином позбавлена свободи, крім тих, що вказані в них [2].

Право визначене в п.5 ч.1 ст. 7 КПК України є невід'ємним правом кожної особи. Дослідження цього питання в рамках принципу кримінального процесуального права є найбільш доцільним, оскільки саме в КПК України передбачений процес притягнення особи до такого виду відповідальності як обмеження чи позбавлення волі. Крім того, даний принцип є пов'язаним і суттєво впливає на можливість особи використовувати інші права, такі як право на свободу пересування, право брати участь в референдумах, мітингах, право на вільний вибір місця проживання тощо.

Крім того, для будь-якої особи притягнення до відповідальності, що полягає в застосуванні щодо неї заходів у вигляді позбавлення права на свободу та особисту недоторканість є надзвичайно негативним явищем, адже людина може бути піддана нелюдському, такому, що принижує людську гідність відношенню, тому суддя має застосовувати щодо неї вищезазнані заходи лише у випадках виняткових та об'єктивно обґрунтованих. Тривалість покарання має бути необхідною та достатньою у даному випадку.

У 12 статті КПК України законодавцем детально розкривається зміст права кожної особи на свободу та особисту недоторканість, як загальної засади кримінального провадження [1].

КПК України передбачає обмеження даного права особи шляхом застосування приводу, особистого зобов'язання, домашнього арешту, тримання під вартою, екстрадицією тощо, тобто це право не є абсолютним, однак його не можна застосовувати свавільно, а лише у чітко визначених випадках встановлених ч.1 ст.5 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. Таким чином, ми бачимо імплементацію в КПК України норм КЗПЛ, що підтверджує відповідність даного принципу міжнародним положенням [3].

Одним із прикладів обмеження вищезазначеного права є затримання особи. В п. 8 ч.1, ст.131 КПК України як одним із заходів забезпечення кримінального провадження зазначено затримання особи і в п.9 цієї ж частини статті зазначається одним із заходів так званий запобіжний захід. Водночас в ч.2 ст.176 КПК України зазначено, що тимчасовим запобіжним заходом виступає затримання особи. Наявність цих положень свідчить про існування декількох видів затримання.

Так, в § 1 Глави 18 «Запобіжні заходи, затримання особи на підставі ухвали слідчого судді, суду» законодавцем зазначено розмежування категорії «запобіжні заходи» і «затримання особи на підставі ухвали слідчого судді, суду», а також виділено «затримання особи на підставі ухвали слідчого судді, суду» як окремий вид затримання. В той час § 2 Глави 18 має назву «Затримання особи без ухвали слідчого судді, суду», що свідчить не тільки про наявність іншого виду затримання, а й про винятковість цього засобу кримінально-процесуального примусу. Структура § 2 Глави 18 свідчить про диференціацію такого затримання: законне затримання (ст. 207 КПК України) та затримання уповноваженою службовою особою (ст. 208 КПК України) [4].

Главою 37 КПК встановлено особливості затримання окремих категорій осіб, а саме, норми щодо затримання судді, якого не може бути затримано до набуття законної сили обвинувальним вироком суду без згоди Вищої Ради правосуддя України, а також норми щодо затримання народного депутата, або обрання стосовно нього запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою чи домашнього арешту не може бути здійснено без згоди Верховної Ради України.

Неповнолітній може бути затриманий чи утримуваний під вартою тільки у разі звинувачення його у тяжкому чи особливо тяжкому злочині. Службова особа, що здійснила затримання неповнолітнього має повідомити негайно про це її батьків, усиновителів, опікунів, піклувальників, орган опіки чи піклування.

КПК України надає більш широкі гарантії щодо дотримання прав людини, ніж Конституція. Так, у ч. 6 ст. 29 Конституції мова йде про те, що про арешт або затримання людини має бути негайно повідомлено лише родичів заарештованого чи затриманого, в той час як КПК - її близьких родичів, членів сім'ї чи інших осіб за вибором цієї особи. Крім того дані особи мають бути повідомлені не лише про факт затримання, а й про місце в якому перебуває затриманий [2].

Якщо буде встановлено, що особа тримається під вартою, затримана чи іншим чином позбавлена свободи незаконно її має бути негайно звільнено у процесуальні строки встановлені даним кодексом.

Якщо проаналізувати окремі позиції інституту затримання, а саме: 1) підстави законного затримання особи; 2) підстави затримання службовою особою без ухвали слідчого суду, судді особу, підозрювану у вчиненні злочину, за який передбачене покарання у виді позбавлення волі та деякі інші норми щодо затримання, можна зробити висновки, що норми КПК відповідають пунктам b та c ч.1, ст.5 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод [5].

Що стосується проблемних питань затримання, то автор використовує категорії, що означають нетривалий час. Наприклад: «безпосередньо після вчинення злочину», «особа щойно вчинила злочин» тощо, внаслідок чого виникають проблеми затримання особи через день чи інший більший проміжок часу, адже це виходить за межі строків визначених законодавцем. Застосування ж затримання за ухвалою слідчого судді, суду в даному випадку є неефективним, адже процедурно це досить важко для особи з об'єктивних причин. Також відповідно до положень КПК України неможливо затримати особу винну у вчиненні тяжкого чи особливо тяжкого злочину через кілька днів після здійснення протиправного діяння. Для вирішення даної проблеми необхідно вилучити категорії нетривалого часу з кодексу або замінити їх на ті, що визначатимуть більший проміжок часу, ніж той що є зараз. Як приклад необхідно вилучити слово «щойно» з п. 2 ч. 1 ст. 208 КПК України. Є необхідність доповнити п. 3 ч. 1 ст. 208 реченням «якщо ця особа перебуває у міжнародному (міждержавному) розшуку за злочини, вчинені на території іноземних держав», оскільки наразі в чинному Кодексі відсутнє правове регулювання затримання таких осіб.

Таким чином, можна зробити висновок, що право на свободу та особисту недоторканість як загальний принцип кримінального провадження вказує на демократичність та гуманність КПК України, а також відповідність нормативно-правовим актам міжнародного рівня, зокрема Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод.

Дане право не є абсолютним. Різновидами обмеження цього права є привід, домашній арешт, тримання під вартою. Що стосується затримання то законодавцем виділено такі види: затримання особи на підставі ухвали слідчого судді, суду; без ухвали слідчого судді, суду; законне затримання. Затримання є заходом забезпечення кримінального провадження.

Список літератури

1. Кримінальний процесуальний кодекс України: чинне законодавство із змінами та допов. на 07 лютого 2019 року: Офіц. текст. - К.: Алерта, 2019. – 324 с.
2. Конституція України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР під ред. 30.09.2016 [Електронний ресурс]. - Режим доступу: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/Z960254K.html.
3. Конвенція про захист прав людини та основоположних свобод від 04.11.1950. Ратифіковано Законом № 475/97-ВР від 17.07.97 [Електронний ресурс]. - Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004.

4. Волков К. Забезпечення права на свободу та особисту недоторканість при затриманні особи / К. Волков // Вісник Національної академії прокуратури України. – 2014. - № 3(36). - С. 108–112.

5. Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар : у 2 т. О. М. Бандурка, С. М. Блажівський, Є. П. Бурдоль та ін.; за заг. ред. В. Я. Тація, В. П. Пшонки, А. В. Портнова. - Х.: Право, 2012. - 768 с.

УДК 343.1

Левченко М. Ю., студентка гр. ППР-161

Науковий керівник: Сенченко Н. М., к.ю.н., доцент кафедри кримінального права та правосуддя

*Чернігівський національний технологічний університет
(м. Чернігів, Україна)*

ПРИНЦИП ЗМАГАЛЬНОСТІ СТОРІН ТА СВОБОДИ В ПОДАННІ НИМИ СУДУ СВОЇХ ДОКАЗІВ І У ДОВЕДЕННІ ПЕРЕД СУДОМ ЇХ ПЕРЕКОНЛИВОСТІ

Важливою гарантією правосуддя, захисту прав і свобод обвинувачуваного та інших учасників судочинства виступають принципи кримінального процесу, які є основою процесуального права.

В.М. Тертишник під принципами кримінального процесу розуміє найзагальніші положення, правила поведінки, головні ідеї, начала, що визначають сутність і зміст діяльності суб'єктів процесу, процесуальну форму здійснення правосуддя, створюють систему гарантій установлення істини, захисту прав і свобод людини та забезпечення справедливості правосуддя, та які отримали закріплення в законі, звернені своїми правовими вимогами до всіх учасників процесу, мають загальнообов'язковий характер, забезпечуються заходами державного примусу і мають правовий механізм реалізації [8, с. 83].

Одним з основоположних засад кримінального провадження є змагальність сторін та свобода в поданні ними суду своїх доказів і у доведенні перед судом їх переконливості, яка закріплена в статті 22 КПК України.

Цей принцип існує у кримінальному процесі досить давно, але актуальність відповідної проблематики у світлі розвитку кримінального провадження та правосуддя в цілому зростає і зараз. Теоретичній розробці питання змагальності як засади кримінального процесу присвятили свої праці такі видатні вчені, як: В.Ю. Захарченко, С.В. Ківалов, С.М. Міщенко, А.В. Портнова, В.П. Пшонка, В.Я. Тацій, В.М. Тертишник, Ю.С. Шемшученко та інші.

У частині 1 статті 22 КПК зазначається, що кримінальне провадження здійснюється на основі змагальності, що передбачає самостійне обстоювання

стороною обвинувачення і стороною захисту їхніх правових позицій, прав, свобод і законних інтересів засобами, передбаченими КПК України [2].

Дане положення також є втіленням і конкретизацією в кримінальному провадженні однієї з конституційних засад судочинства (п. 3 ч. 1 ст. 129 Конституції України) [1].

Крім того, вимоги про змагальність сторін у судовому процесі містяться в Загальній декларації прав людини, Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, Міжнародному пакті про громадянські і політичні права тощо [7, с. 15].

Засада змагальності діє на всіх стадіях кримінального судочинства, зокрема й під час реалізації судом функції судового контролю на стадії досудового розслідування [4, с. 103].

Провідною ідеєю цього принципу є паритетність сторін обвинувачення і захисту, які самостійно відстоюють їхні правові позиції у формі судового спору шляхом реалізації наданих законом процесуальних прав та виконання процесуальних обов'язків [6].

Змагальність у судовому процесі – одна з основних конституційних засад цивільного і кримінального судочинства, що означає таку побудову судового процесу, яка дозволяє всім особам – учасникам певної справи обстоювати свої або представлювані ними права та законні інтереси, свою позицію у справі. Цей принцип є процесуальною гарантією всебічного, повного та об'єктивного з'ясування судом обставин цивільної або кримінальної справи, ухвалення законного, обґрунтованого і справедливого рішення у справі [3].

Змагальність передбачає таку побудову кримінального процесу, в разі якої функції обвинувачення, захисту чітко розмежовані між собою, відокремлені від функції правосуддя і виконуються суб'єктами (сторонами), що користуються рівними правами для відстоювання власних інтересів (прокурор, захисник) [4, с. 103].

Саме тому виділяють три основних елементи принципу змагальності: 1) поділ функцій обвинувачення, захисту й вирішенні справи; 2) наділення сторін рівними процесуальними правами для здійснення своїх функцій; 3) керівне положення суду в кримінальному процесі й надання тільки суду права ухвалювати рішення щодо справи. Змагальність сторін спонукає суд правильно розглянути матеріали справи й ухвалити законне і обґрунтоване судове рішення [5, с. 82].

У кримінальному процесі змагальність судового процесу полягає у тому, що в судовому засіданні ведуть між собою процесуальний спір дві сторони: сторона обвинувачення і сторона захисту. Кожна з них обстоює свою правову позицію, права та законні інтереси тими засобами, які дозволяє кримінально-процесуальний закон, допомагаючи таким чином судові всебічно, повно та об'єктивно дослідити всі обставини справи з метою з'ясування істини і ухвалення правильного рішення [3].

Сторони (учасники) кримінального провадження, їх права та обов'язки визначаються у нормах КПК України. Стороною обвинувачення є: слідчий, керівник органу досудового розслідування, прокурор, а також потерпілий, його представник та законний представник у випадках, установлених КПК. А стороною захисту є: підозрюваний, обвинувачений (підсудний), засуджений, виправданий, особа, стосовно якої передбачається застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру або вирішувалося питання про їх застосування, їхні захисники та законні представники (п. 19 ч. 1 ст. 3 КПК).

У ч. 2 ст. 22 КПК України зазначається, що сторони кримінального провадження мають рівні права на збирання та подання до суду речей, документів, інших доказів, клопотань, скарг, а також на реалізацію інших процесуальних прав, передбачених цим Кодексом [2].

Оскільки засада змагальності знаходить свій прояв у реалізації протилежних за своїм змістом функцій обвинувачення і захисту, сторони для відстоювання своїх інтересів наділяються правами, які урівнюють їх процесуальні можливості. Рівноправність сторін означає, що кожна з них користується однаковим обсягом процесуальних прав для здійснення своїх функцій і жодна із сторін не має перед судом переваг у доведенні переконливості своєї позиції. Реалізація сторонами їхніх процесуальних прав дає можливість ефективно виконувати властиву їм процесуальну функцію [6].

Відповідно до ч. 3 ст. 22 КПК України, під час кримінального провадження функції державного обвинувачення, захисту та судового розгляду не можуть покладатися на один і той самий орган чи службу особу [2].

Передбачається, що між обвинуваченням і захистом у процесі відбувається професійний спір, а тому жодна зі сторін не може виконувати функцій іншої. Тому, для уникнення конфлікту інтересів не допускається поєднання в одній процесуальній особі кількох функцій кримінальної процесуальної діяльності.

Розмежування функцій обвинувачення, захисту і правосуддя цією засадою означає, що ні обвинувачення, ні захист не можуть брати на себе будь-якої за змістом або формою частки суддівської функції розгляду справи, а суд, своєю чергою, в жодному разі не може виконувати функцію обвинувачення або захисту [4, с. 103].

Наприклад, в силу процесуального становища саме на прокурора покладається обов'язок повідомляти особу про підозру у вчиненні кримінального правопорушення, звертатися з обвинувальним актом та підтримувати державне обвинувачення у суді. У випадках, передбачених КПК, повідомлення особі про підозру у вчиненні кримінального правопорушення може здійснюватися слідчим за погодженням із прокурором, а обвинувачення може підтримуватися потерпілим, його представником (ч. 4 ст. 22 КПК) [2].

Прокурор як центральний суб'єкт сторони обвинувачення відповідно до Конституції України зобов'язаний також організувати і процесуально керувати досудовим розслідуванням, вирішувати відповідно до закону інші питання під час кримінального провадження, здійснювати нагляд за негласними та іншими слідчими і розшуковими діями органів правопорядку; а також представляти інтереси держави в суді у виключних випадках і в порядку, що визначені законом [1].

Щодо протилежної функції кримінального процесу, то у ч. 5 ст. 22 КПК уточнюється, що захист здійснюється підозрюваним або обвинуваченим, його захисником або законним представником [2].

Тобто, особа може самостійно захищати свої права у кримінальному провадженні шляхом реалізації передбачених законом прав або скористатись послугами професійного захисника – адвоката. При чому стаття 59 Конституції України гарантує право на професійну правничу допомогу та право бути вільним у виборі захисника своїх прав і не допускати звуження змісту і обсягу існуючих прав і свобод при здійсненні цього права [1].

Частина 6 статті 22 КПК покладає на суд обов'язок, згідно з яким він, зберігаючи об'єктивність та неупередженість, має створити умови для реалізації сторонами їхніх процесуальних прав і виконання процесуальних обов'язків [2].

Проте створенням лише умов для реалізації сторонами своїх функцій (обвинувачення і захисту) функція суду не вичерпується. У кримінальному провадженні суд виконує власну функцію – правосуддя, а також, суд під час судового розгляду керує ходом судового засідання, забезпечує додержання послідовності та порядку вчинення процесуальних дій, здійснення учасниками кримінального провадження їхніх процесуальних прав і виконання ними обов'язків, спрямовує судовий розгляд на забезпечення з'ясування всіх обставин кримінального провадження, усуваючи з судового розгляду все, що не має значення для кримінального провадження [5, с. 83].

Таким чином, можна зазначити, що принцип змагальності сторін та свободи в поданні ними суду своїх доказів і у доведенні перед судом їх переконливості є одним з основоположних у кримінальному провадженні та закріпленим у Конституції України. Ця засада кримінального процесу має на меті створити «здорову» конкуренцію сторін заради виконання основної задачі – встановлення істини і справедливого вирішення справи. Задля цього сторони справи наділяються рівними процесуальними правами та можливостями, а суд виконує роль незалежного арбітра.

Список літератури

1. Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-вр>.
2. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 р. № 4651-VI, редакція від 11.01.2019 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>.
3. Змагальність у судовому процесі // Юридична енциклопедія : [в 6-ти т.] / ред. кол. Ю.С. Шемшученко (відп. ред.) [та ін.] – К. : Українська енциклопедія ім. М.П. Бажана, 1998. – Т. 2 : Д – Й. – 744 с.

4. Кримінальне процесуальне право України: навч. посібник / Р.І. Благута, Ю.В. Гуцуляк, О.М. Дуфенюк та ін.; за заг. ред. А.Я. Хитри, Р.М. Шехавцова. – Львів: ЛьвДУВС, 2017. – 774 с.
5. Кримінальний процесуальний кодекс України: Науково-практичний коментар / Відп. ред.: С.В. Ківалов, С.М. Міщенко, В.Ю. Захарченко – Х.: Одісей, 2013. – 1104 с.
6. Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар: у 2 т. / за заг. ред. В.Я. Тація, В.П. Пшонки, А.В. Портнова. – Х.: Право, 2012. – Т. 1. – 768 с.
7. Соловей Г.В. Принцип змагальності відповідно до правових позицій Європейського суду з прав людини / Г.В. Соловей // Право і Безпека. – 2012. – № 2. – С. 15-19.
8. Тертишник В.М. Кримінально-процесуальне право України : [підруч.] / В.М. Тертишник. – [4-те вид., переробл. і доповн.]. – К. : А.С.К., 2003. – 1120 с.

УДК 343.541:174

Макогін Н. О., студентка гр. ППР-171

Науковий керівник: Коломієць Н. В., д.ю.н., доцент кафедри кримінального права та правосуддя

*Чернігівський національний технологічний університет
(м. Чернігів, Україна)*

ПРОБЛЕМАТИКА ВИЗНАЧЕННЯ ОБ'ЄКТА ТА ОБ'ЄКТИВНОЇ СТОРОНИ ЗГВАЛТУВАННЯ ЗА СТАТТЕЮ 152 КК УКРАЇНИ

За січень-лютий 2019 року серед зареєстрованих Генеральною Прокуратурою України кримінальних правопорушень зафіксовано 121 випадок здійснення злочинів проти статевої свободи і недоторканості [1]. Невтішна статистика свідчить про поширеність даного виду злочинів у суспільстві, що слід вважати вкрай негативним явищем, оскільки це тягне за собою грубе порушення особистої свободи людини та норм моралі.

Серед даної категорії злочинів одним із найбільш розповсюджених є згвалтування, кримінальна відповідальність за яке передбачена статтею 152 Кримінального Кодексу України (далі – ККУ). Актуальність розгляду проблематики визначення об'єкта і об'єктивної сторони згвалтування зумовлена нещодавною зміною вищевказаної статті та законодавчої дефініції самого згвалтування, що вже встигла породити дискусії серед науковців щодо її доцільності, адже саме від якості законодавчого регулювання прямо залежить розкриваність злочинів та запобігання їм.

Відповідно до теорії кримінального права, об'єктом злочину є ті суспільні відносини, що охороняються законом, та яким завдається шкода в результаті злочинного посягання. Правильне його визначення є важливим, оскільки сприяє з'ясуванню суті злочину, зокрема його характеру та ступеню небезпеки. За «вертикальною» класифікацією виділяють такі види об'єкта як загальний, родовий та безпосередній, а за «горизонтальною» – безпосередній основний і безпосередній додатковий. Якщо говорити саме про згвалтування, то враховуючи те, що стаття, яка передбачає відповідальність за здійснення цього злочину розміщена у розділі IV ККУ «Злочини проти статевої свободи і

недоторканості особи», його родовим об'єктом є статева свобода і недоторканість особи.

Під статевою свободою слід розуміти право особи самостійно обирати собі партнера для сексуального спілкування, форму такого спілкування і не допускати у цій сфері будь-якого примусу [2, с. 7]. Статева свобода, по-перше, є природним правом жінки або чоловіка, які досягли повноліття; по-друге, передбачає статеві зносини за обопільною згодою партнерів (добровільно, без примусу, насильства); по-третє, не має обмежень щодо статі партнера та форм задоволення статевої пристрасті; по-четверте, не повинна порушувати законні права і інтереси інших осіб, держави та суспільства [3, с. 98]. Через це статевої свободи не мають особи певного віку та стану: психічно хворі особи, які визнані судом недієздатними, особи, які не досягли певного віку чи статевої зрілості [4, с. 453].

Статева недоторканість означає охоронюваний законом стан, за якого забороняється вступати в сексуальні контакти з особою, яка з певних причин (наприклад, через недосягнення відповідного віку або наявність психічної хвороби) не є носієм статевої свободи [2, с. 7].

Основним безпосереднім об'єктом зґвалтування виступає статева свобода щодо повнолітніх осіб та статева недоторканість щодо неповнолітніх, малолітніх та інших осіб, що з певних причин не мають статевої свободи. Додатковим безпосереднім об'єктом зґвалтування є належний фізичний і психічний розвиток неповнолітніх, тілесна і психічна недоторканість, честь і гідність особи [2, с. 7].

Хоча визначення об'єкта зґвалтування викликає значно менше непорозумінь серед правників, ніж об'єктивна сторона цього злочину, у науковій літературі і до сьогодні трапляються помилкові судження щодо цього питання. Наприклад, ототожнення родового і безпосереднього об'єкта, або ж визначення статевої свободи і статевої недоторканості як родового і загального понять. Тому тут слід зазначити, що безпосереднім об'єктом злочину є конкретні суспільні відносини, які охороняються нормою певної статті Особливої частини ККУ і яким завдається шкода злочином, що підпадає під ознаки конкретного складу злочину. Як наслідок, при визначенні безпосереднього об'єкта зґвалтування, який у даному випадку має альтернативний характер, слід розрізняти на що саме (статеву свободу чи недоторканість) здійснюється посягання, в залежності від віку чи інших характеристик потерпілої особи. Також необхідно додати, що статева свобода і статева недоторканість особи – це поняття-антиподи, які носять самостійний характер і не перехресчуються [2, с. 7]. Вони є окремими поняттями та існують незалежно один від одного, а думка про те, що статева недоторканість охоплює за «своїм об'ємом» статеву свободу не є виправданою.

Об'єктивною стороною злочину є його зовнішня сторона, яка знаходить свій вияв у вчиненні суспільно небезпечного діяння (дії або бездіяльності),

його негативних наслідках та причиновому зв'язку між ними та цим діянням. Аналіз ст. 152 ККУ дозволяє зробити висновок, що об'єктивною стороною зґвалтування є [5]: 1) вчинення дій сексуального характеру; 2) їх пов'язаність із вагінальним, анальним або оральним проникненням в тіло іншої особи 3) вчинення вищевказаних дій з використанням геніталій або будь-якого іншого предмета; 4) відсутність добровільної згоди потерпілої особи.

Склад злочину є формальним, оскільки він вважається закінченим з моменту початку передбачених дій, однак, зґвалтування, що спричинило особливо тяжкі наслідки (ч. 5 ст. 152 ККУ) є матеріальним складом злочину. Варто зазначити, що одне лише домагання вступу у статевий зв'язок або здійснення інших дій сексуального характеру не утворює складу цього злочину.

На початку роботи зазначалося, що дефініція зґвалтування, яка пропонується зараз законодавцем, з'явилася відносно нещодавно – у 2017 році із прийняттям Верховною Радою України Закону України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України з метою реалізації положень Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами», і зараз викликає певну критику щодо свого змісту. Зокрема, у законодавстві відсутнє визначення «дії сексуального характеру». Таким чином, при встановленні об'єктивної сторони злочину можливе виникнення труднощів, внаслідок неоднозначного тлумачення поняття. В результаті цього, можуть мати місце зловживання, що порушують права та інтереси людини і громадянина. Тобто існує об'єктивна необхідність закріплення такої дефініції у положеннях норм чинного українського законодавства для запобігання можливості виникнення будь-яких негативних наслідків [6, с. 47].

Також щодо об'єктивної сторони зґвалтування у ст. 152 ККУ міститься вказівка на пов'язаність відповідних дій із проникненням в тіло потерпілої особи. Водночас виникає питання про те, яким чином кваліфікувати дії жінки, яка вчиняє зґвалтування стосовно чоловіка, адже в такому разі проникнення відбувається не в тіло потерпілої особи, а навпаки, і склад даного злочину відсутній [7, с. 77].

Серйозною вадою нової редакції статті є відсутність чітких законодавчих критеріїв для розмежування складів злочинів, передбачених ст. 152 (153) і ст. 154 ККУ. Реалізація такого підходу до конструювання об'єктивної сторони складу злочину «зґвалтування», не поєднана, однак, із включенням у ст. 154 КК належних застережень, має своїм наслідком колізійність відповідних кримінально-правових норм [2, с. 15].

Ст. 152 ККУ не передбачає диференціації кримінальної відповідальності залежно від характеру тих чинників, які виключають добровільність згоди потерпілої особи, і це є ще однією похибкою аналізованої заборони.

Незважаючи на вищезгадані недоліки, не можна не відзначити той факт, що порівняно з попередньою редакцією нова стаття істотно розширила межі об'єктивної сторони складу злочину «зґвалтування», що безперечно є позитивним моментом, хоча й потребує доробок у майбутньому.

Отже, зґвалтування є одним із злочинів, передбачених IV розділом Особливої частини ККУ. Його безпосереднім об'єктом виступають статеві свободи або статеві недоторканість особи, які є самостійними та незалежними поняттями. Нова редакція ст. 152 ККУ передбачає значне розширення об'єктивної сторони злочину «зґвалтування», що має як позитивні, так і негативні наслідки. Вказані у роботі проблеми не є виключними та потребують подальшого вирішення з метою розвитку та вдосконалення механізму протидії та запобігання злочинам проти статевої свободи та статевої недоторканості особи.

Список літератури

1. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення по державі за січень-лютий 2019 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.gp.gov.ua/ua/stst2011.html?dir_id=113897&libid=100820&c=edit&_c=fo.
2. Дудоров О.О. Злочини проти статевої свободи та статевої недоторканості особи (основні положення кримінально-правової характеристики) : практич. порадник / О.О. Дудоров; МВС України, Луган. держ. ун-т внутр. справ ім. Е.О. Дідоренка. – Северодонецьк : РВВ ЛДУВС ім. Е.О. Дідоренка, 2018. – 92 с.
3. Воскресенська І. В. Об'єкт злочину при примушуванні до вступу у статевий зв'язок / І. В. Воскресенська // Право.ua. – 2015. – № 3. – С. 96–102.
4. Чмут С. В. Безпосередній об'єкт статевої зносин з особою, яка не досягла статевої зрілості / С. В. Чмут // Держава і право. Юридичні і політичні науки. Вип.45. – К. : Ін-т держави і права НАН України, 2009. – С. 452-459.
5. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 р. № 2341-III. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>.
6. Коломієць Н. В., Пророченко В. В. Изнасилование по новой редакции статьи 152 Уголовного Кодекса Украины / Н. В. Коломієць, В. В. Пророченко // Международный научно-практический правовой журнал LEGEA ŞI VIAȚA. – 2019. – № 3/3. – С. 46–49.
7. Мовчан Р. О., Шушкова А. П. Сексуальна революція по-українськи та інші новели закону № 2227-V: крок до Європи чи в нікуди? / Р. О. Мовчан, А. П. Шушкова // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право» Вип. 51. – Т. 2. – С. 75–79.

УДК 343.1

Мишаста К. Б., студентка гр. КЮ-183

Науковий керівник: Берднік І. В., к.ю.н., професор кафедри кримінального права та правосуддя

*Чернігівський національний технологічний університет
(м. Чернігів, Україна)*

ДЕЛЕГУВАННЯ ФУНКЦІЙ СУДДІВ В УМОВАХ ВОЄННОГО, НАДЗВИЧАЙНОГО СТАНУ АБО У РАЙОНІ ПРОВЕДЕННЯ АНТИТЕРОРИСТИЧНОЇ ОПЕРАЦІЇ

Впродовж останніх років наша країна постає перед вкрай небезпечними викликами, на які вона повинна реагувати терміново і якісно. Події, що

відбуваються на Сході України, зумовили необхідність комплексного вирішення, в тому числі й законодавчим шляхом, проблемних питань, які притаманні сучасному суспільству.

Перш за все необхідно визначити поняття антитерористичної операції (далі – АТО), під якою запропоновано розуміти комплекс скоординованих спеціальних заходів, спрямованих на попередження, запобігання та припинення терористичної діяльності, звільнення заручників, забезпечення безпеки населення, знешкодження терористів, мінімізацію наслідків терористичної діяльності [1].

Ситуація в районі проведення АТО значно ускладнила роботу органів досудового розслідування. Це було зумовлено такими чинниками:

- політична дестабілізація;
- відсутність належного нормативного регулювання;
- знищення інфраструктури, блокування роботи судів та органів охорони правопорядку;
- повне припинення діяльності органів досудового розслідування, судів на територіях, які тимчасово непідконтрольні Україні;
- втрата або знищення матеріалів кримінальних проваджень;
- існування реальної загрози життю учасників кримінального провадження, здійснення тиску на суддів та слідчих з боку представників незаконних збройних формувань;
- неможливість дотримання розумних строків, проведення невідкладних слідчих (розшукових) дій або дефіцит часу для їх проведення у зв'язку з небезпечною обстановкою;
- унеможливлення проведення деяких процесуальних дій, що пов'язано з міграцією населення, яке проживало в цих районах;
- об'єктивні складності в розслідуванні злочинів у зв'язку з неможливістю доступу до окремих територій, які тимчасово непідконтрольні Україні;
- відсутність досвіду роботи у органів досудового розслідування в таких умовах та з кримінальними правопорушеннями такої специфіки;
- стрімке зростання злочинності та, у зв'язку з цим, збільшення кількості потерпілих, у тому числі загиблих або зниклих безвісти.

Потреба в суттєвому вдосконаленні нормативного регулювання торкнулася й сфери кримінального судочинства. Забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування і судового розгляду кримінальних правопорушень в умовах проведення АТО відповідно до норм чинного законодавства стало неможливим, адже воно було створено для потреб мирного часу. Таким чином, постала проблема особливого регламентування повноважень органів досудового розслідування у «кризових умовах». З огляду на це низкою нормативно-правових актів було внесено концептуальні зміни й доповнення до загального порядку здійснення досудового розслідування кримінальних правопорушень [2; 3; 4]. Кримінальний

процесуальний кодекс (далі – КПК) України був доповнений новим розділом IX-1 «Особливий режим досудового розслідування в умовах воєнного, надзвичайного стану або у районі проведення антитерористичної операції» [5].

В юридичній літературі ще 1993 р. В. М. Григор'єв, досліджуючи правове забезпечення, організацію та методику розслідування злочинів у надзвичайних ситуаціях, зауважив, що судовий порядок отримання санкцій, надаючи додаткові гарантії обґрунтованості прийнятих органами розслідування дій, разом з тим є більш трудомістким. У надзвичайних обставинах судовий порядок з гарантії може перетворитися в перешкоду на шляху нормалізації обстановки, відновлення законності і порядку в регіоні [6, с. 147].

З урахуванням викладеного вчений пропонував передбачити при прийнятті відповідних законодавчих актів, що регулюють санкціонування судом взяття під варту, обшуку, обмеження недоторканності приватного життя громадян, виняток із загального порядку для випадків розслідування злочинів в умовах надзвичайного стану, а саме – прокурорської системи дачі санкцій [6, с. 149].

В умовах воєнного, надзвичайного стану або у районі проведення АТО задля забезпечення реалізації завдань кримінального провадження законодавцем у 2014 р. статтею 615 КПК України [7] закріплено диференційований порядок надання дозволу прокурору, у разі неможливості виконання у встановлені законом строки слідчим суддею його повноважень, щодо розгляду клопотання про тимчасовий доступ до речей і документів, про дозвіл на обшук житла чи іншого володіння особи, розгляд клопотань щодо негласних слідчих (розшукових) дій, а також повноважень щодо обрання запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою на строк до 30 діб до осіб, які підозрюються у вчиненні злочинів проти основ національної безпеки України, деяких злочинів проти громадської безпеки, злочинів проти громадського порядку та моральності, які полягають у делегуванні повноважень слідчого судді щодо надання дозволу на проведення вищевказаних дій прокурору.

Вважаємо, що положення зазначеної статті суперечать Конституції України, чинному законодавству України та міжнародному законодавству.

Зокрема, ст. 124 Конституції України [8] встановлено, що делегування функцій судів, а також привласнення цих функцій іншими органами чи посадовими особами не допускаються. При цьому, згідно ст. 31 Закону України «Про правовий режим надзвичайного стану» [9], правосуддя на території, де введено надзвичайний стан, здійснюється лише судами, створеними відповідно до Конституції України. Введення будь-яких скорочених або прискорених форм судочинства забороняється. А чинний КПК України у ст. 21 гарантує кожному право на справедливий розгляд та

вирішення справи в розумні строки незалежним і неупередженим судом, створеним на підставі закону [7].

Крім того, порушується принцип змагальності сторін, оскільки, відповідно до ч. 3 ст. 22 КПК України, під час кримінального провадження функції державного обвинувачення, захисту та судового розгляду не можуть покладатися на один і той самий орган чи службу особу.

Положення ст. 615 КПК України суперечать також ст. 6 Європейської конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, згідно з якою кожна людина має право на справедливий і публічний розгляд справи в розумний строк незалежним і неупередженим судом, створеним на підставі закону [10].

І хоча протягом п'ятих років уже напрацьовані певні законодавчі положення, норми яких утворюють зміст інституту досудового розслідування в умовах воєнного, надзвичайного стану або у районі проведення АТО, доводиться знову констатувати майже повну відсутність уваги науковців до вказаного інституту та його окремих аспектів.

Підсумовуючи, слід зазначити, що нинішня ситуація унеможлиблює здійснення судочинства та належну реалізацію норм Закону України «Про судоустрій і статус суддів». Не всі питання, що постали внаслідок гострої ситуації на цих територіях, врегульовуються, оскільки сьогодні показує, що тимчасово припинена діяльність судових органів, органів виконавчої влади. Це, в свою чергу, призводить до невиконання законних вимог громадян і реалізації їх прав, а також до значного збільшення кількості справ, які залишаються не вирішеними. Безумовно, це актуалізує питання щодо розробки пропозицій з метою врегулювання судочинства на цих територіях. До того ж, такі пропозиції щодо врегулювання ситуації повинні обговорюватись на міжнародній арені, оскільки торкаються належного забезпечення прав і свобод людини та громадянина. Значущим для ефективного забезпечення прав людини та громадянина в умовах надзвичайного стану є створення відповідних умов з боку держави для їх безпечної та ефективної реалізації. Проблеми, які постали за гострої ситуації на території України, є багатогранними. Звідси важливим є залучення міжнародного співтовариства з метою якнайшвидшого врегулювання конфлікту. Тому пропозиції щодо врегулювання ситуації повинні обговорюватись, у тому числі й на міжнародній арені, оскільки стосуються міждержавних відносин. Отже, аналізуючи вищезазначене, на сьогодні вкрай актуальним вбачається врегулювання ситуації на міжнародному рівні з метою стабілізації в усіх сферах суспільного життя.

Список літератури

1. Про боротьбу з тероризмом: Закон України від 20.03.2003 р. № 638-IV: редакція від 05.01.2017 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/638-15>.
2. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо невідворотності покарання осіб, які переховуються на тимчасово окупованій території України або в районі проведення антитерористичної

операції: Закон України від 15.01.2015 р. № 119-VIII // Відомості Верховної Ради України. – 2016. – №. 22. – Ст. 453.

3. Про внесення змін до Закону України «Про боротьбу з тероризмом» щодо превентивного затримання у районі проведення антитерористичної операції осіб, причетних до терористичної діяльності, на строк понад 72 години : Закон України від 12.08.2014 р. №1630-VII // Відомості Верховної Ради України. – 2014. – № 39. – Ст. 2007.

4. Про здійснення правосуддя та кримінального провадження у зв'язку з проведенням антитерористичної операції : Закон України від 12.08.2014 р. № 1632-VII // Відомості Верховної Ради України. – 2014. – №. 39. – Ст. 2009.

5. Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо особливого режиму досудового розслідування в умовах воєнного, надзвичайного стану або у районі проведення антитерористичної операції : Закон України від 12.08.2014 р. // Відомості Верховної Ради. – 2014. – № 39. – Ст. 2008.

6. Григорьев В. Н. Расследование преступлений в чрезвычайных условиях: (Правовое обеспечение, организация, методика): дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.09. - Москва, 1993. - 565 с.

7. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 № 4651-VI. [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>.

8. Конституція України від 28.06.1996 р. (зі змінами і допов.) // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.rada.gov.ua>.

9. Про правовий режим надзвичайного стану: Закон від 16.03.2000 р. № 1550-III. Верховна Рада України [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1550-14>.

10. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04.11.1950 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/v142_7600-03.

УДК 343.98

Осипенко І. П., старший викладач кафедри кримінального права та правосуддя

Пономаренко О. В., студентка гр. МКПРп-181

*Чернігівський національний технологічний університет
(м. Чернігів, Україна)*

КРИМІНАЛІСТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ОСОБИ ЗЛОЧИНЦЯ В ЗЛОЧИНАХ У СФЕРІ ОБІГУ НАРКОТИЧНИХ ЗАСОБІВ

Проблема ідентичності злочинця є однією з головних і в той же час найскладніших проблем криміналістики.

Таким чином, за тих самих життєвих обставин або умов, люди вибирають абсолютно протилежну поведінку, зокрема, деякі з них відповідають вимогам закону, права, моралі, інші порушують або ігнорують їх. Отже, є підстави вважати, що особи, які вибирають антисоціальну поведінку, роблять це через певні властивості свого характеру, світогляду.

Особистість злочинця була об'єктом вивчення багатьох провідних науковців, а саме: А. Б. Сахарова, Ю. Антонян, Н. Ф. Кузнецова, Г. М. Мінковський, А. Ф. Зелінський, Ю. Д. Блувштейн, Б. В. Волженкіна, Н. С. Лейкін, К. К. Платонов, С. П. Дагель, А. І. Заборгованість, А. Аванесова, А. П. Закалюк, І. М. Даншин та ін. Більшість з них дотримується точки зору, що особа, яка вчинила злочин, це поєднання соціально значущих властивостей і

якостей особистості людини, що відображається в поєднанні з зовнішніми умовами (ситуацією) на її злочинну поведінку.

Така особа є поєднанням соціально-типових властивостей і характеристик, що характеризуються їх соціальною неприйнятністю і суспільною небезпекою, викликані злочинною мотивацією і злочинною діяльністю особи, і безпосереднім вчиненням злочину у сфері обігу наркотичних засобів.

Особливості злочинної діяльності багато в чому визначають і поведінку об'єкта візуального спостереження. Н. С. Карпов зазначає, що кожному виду діяльності властивий свій специфічний набір методів, заходів і способів їх використання. Характер злочинної діяльності визначається її цілями, умовами здійснення, конкретними видами скоєних злочинів та іншими обставинами [4, с. 15]. Відповідно до цього окремі вчинки об'єкта візуального спостереження та послідовність їх здійснення мають відповідати певному алгоритму.

Дослідження про ідентичність осіб, що вчинили злочини у сфері незаконного обігу наркотиків показали, що дані злочини вчиняють в основному людьми віком від 18 до 30 років – 51,9 % від кількості засуджених за ці злочини. Більшість злочинців – 82 % у сфері незаконного обігу наркотиків проживали у містах та селищах міського типу, 12 % – у сільській місцевості. Наркозлочини – різновид чоловічої злочинності (чоловіки – 76,6 %, жінки – 23,4 %). Серед засуджених переважає молодь – 51,9 %, яка не працює й не навчається – 78 %, близько 39 % раніше вже судимі. Також дослідження засвідчує, що 19 % злочинів були скоєні групами осіб, 13 % групи мали ознаки організованості, решта 87 % були неорганізованими й виникали переважно стихійно. У 80 % групи склалися з двох осіб, у 15 % із 3-4 осіб, у 5 % із 5 і більше осіб. Основна маса груп виникла на ґрунті спільного вживання наркотиків, стосунків в дозвіллі або ж родинно-шлюбних зв'язків [1, с. 7, 11].

А. М. Полях установив такі характеристики особи контрабандиста (перевізника наркотичних засобів): досить молодий вік (від 16 до 25 років – 49 %; від 26 до 30 років – 27 %), у більшості випадків це чоловіки – 83 %, які переважно мають середню освіту (76 %), не працюють – 74 %, значна кількість має судимості – 25 %, у тому числі вони раніше вчиняли злочини у сфері обігу наркотичних засобів – 8 % [2, с. 10].

Заслуговує на увагу типологія неповнолітніх наркозлочинців, запропонована А. Є. Лічко. Серед цієї категорії осіб він виділяє такі типи, як: гіпертимний, циклоїдний, істероїдний, лабільний, астено-невротичний, сенситивний, психастенічний, шизоїдний, нестійкий, конформний [5].

У дослідженнях присвячених криміналістичним аспектам протидії поширення наркотизму наведено основні риси осіб, які причетні до незаконного обігу наркотиків. Понад половини злочинів пов'язаних із незаконним обігом наркотиків вчинені особами з позитивними тенденціями в поведінці, які не перебували в полі зору правоохоронних органів.

Виділяють такі типи учасників злочину пов'язаних з незаконним обігом наркотиків:

а) наркоділки, які очолюють організовані групи чи інші формування та їх найближче оточення. Їх характеристика збігається з характеристикою лідерів інших організованих структур і передбачає наявність у них таких якостей як авторитарність, жорстокість, організаційні здібності, впевненість у власній перевазі та недоторканності тощо;

б) рядові учасники злочинних груп – для них характерні жадібність, егоїзм, відсутність жалю до жертв, жорстокість, готовність до силових методів вирішення конфліктів тощо;

в) особи, які вирощують наркотичні речовини. Як правило їх особисті якості не пов'язані з криміналізацією, близькі до характеристик жителів відповідної місцевості. Для них не є обов'язковим мотив користі чи збагачення;

г) особи, які збирають дикорослі наркотичні речовини. Серед них автор виділяє три групи: професіонали, орієнтовані на користь збагачення; випадкові особи, які приїхали за компанію з цікавості; особи, які систематично вживають наркотичні засоби;

д) наркомани збувальники-професіонали, орієнтовані виключно на збагачення. Для них характерні спритність, наполегливість, уміння відшукати й переконати клієнта, прагнення встановити взаємовигідні зв'язки з працівниками правоохоронних органів, які обслуговують дану територію [3].

Узагальнення кримінальних проваджень за злочини у сфері обігу наркотичних засобів дозволяє описати (сформувати) криміналістичний портрет обличчя сучасної особи злочинця в даній сфері. У цьому випадку акцент був зроблений на узагальненні ознак, встановлених досудовим розслідуванням, які містилися в матеріалах кримінальних проваджень:

1. Стать. Отримані дані підтверджують, що розслідувані злочини скоєні переважно чоловіками – 86 %, а жінками – 14 %.

2. Вік. Здійснюється переважно людьми середнього віку: 37 % – від 26 до 30 років; 30 % – особи віком від 31 до 40 років; 16 % – особи віком від 21 до 25 років; 11 % – особи віком від 41 до 50 років; близько 3 % – особи віком від 51 до 60 років; близько 2 % – особи від 16 до 20 років.

3. Громадянство. Більшість злочинців – це українці та, загалом, колишні громадяни союзних республік та соціалістичного табору. Так, навіть серед громадян країн Європейського Союзу (далі – ЄС) громадяни Литви, Чехії та Болгарії в основному здійснюють даний вид злочинів. Громадяни України – близько 60 %; Російської Федерації – 18 %; Молдови – 7 %; країн ЄС – 5 %; Республіки Білорусь – близько 3 %; Ірану – близько 2 %; Азербайджану – близько 1 %; інші країни – близько 5 %.

4. Освіта. Цей злочин скоєно переважно особами з середньою – 35 % або середньою спеціальною освітою – 24 %. Водночас часто здійснюється

особами з вищою освітою – 28 %. Злочин рідко здійснюють особи з неповною вищою освітою – близько 6 %.

5. Зайнятість і соціальний статус. Здійснюється непрацездатними особами – 72 %; особами, які працюють або навчаються – 28 %.

6. Сімейний стан: одружені особи – 61 %; одиноких або розлучених – 39 %.

7. Присутність дітей. Враховуючи, що не у всіх випадках слідчі документують факт присутності дітей у обвинуваченого, встановити об'єктивну картину на цій основі досить проблематично. Однак з отриманих даних встановлено, що близько 75 % злочинців цієї категорії мають дітей у вихованні, відповідно, близько 25 % не мають.

8. Засудження. Отримані дані підтверджують, що цей злочин скоєно переважно не засудженими – 86 %, раніше засудженими – 14 %.

9. Повторення злочину у сфері незаконного обігу наркотиків. Близько 15 % осіб, які вчинили даний вид злочину, раніше переслідувались за вчинення іншого злочину у сфері незаконного обігу наркотиків.

10. Факт проживання за місцем реєстрації. Встановлено, що близько 55 % злочинців проживають за місцем реєстрації, тоді як близько 45 % фактично проживали не за місцем реєстрації на момент вчинення злочину.

11. Мотив. За отриманими даними основними мотивами є корисливий: з метою подальшого продажу – близько 45 %; для отримання коштів на транспорт – близько 25 %; для особистого користування – близько 30 %.

Отже, особа злочинця в сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів чи прекурсорів або фальсифікованих лікарських засобів є складним і багатоаспектним явищем. Така особа являє собою сукупність соціально-типових властивостей та ознак, що характеризуються своєю суспільною неприйнятністю й небезпечністю, зумовили криміногенну мотивацію та кримінальну активність особи й безпосередньо спричинили скоєння злочину. Портрет сучасного злочинця в сфері обігу наркотичних засобів можна охарактеризувати так: чоловік середнього віку (від 26 до 40 років) із середньою або вищою освітою, непрацюючий, одружений і має дітей, раніше не судимий, який вчинив злочин з метою отримання грошової винагороди.

Список літератури

1. Пономаренко Ю. Г. Кримінологічна характеристика та попередження злочинів у сфері незаконного наркообігу: автореф. дис. канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право» / Ю. Г. Пономаренко. – Х., 2004. – 20 с.
2. Полях А. М. Криміналістична характеристика та основи розслідування контрабанди наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів: автореф. дис. канд. юрид. наук: спец. 12.00.09 «Криміналістика процес та криміналістика; судова експертиза» / А. М. Полях. – Х., 2009. – 20 с.
3. Пшеничний В. Г. Запобігання поширенню наркотизму в Україні: кримінологічна та кримінально-правова характеристика: автореф. дис. канд. юрид. наук: 12.00.08 / В. Г. Пшеничний; Нац. акад. внутр. справ України. – К., 2005. – 19 с.
4. Карпов Н. С. Злочинна діяльність: монографія. – К.: Вид-во Семенко Сергія, 2004. – 310 с.
5. Личко А. Е., Битенский В. С. Подростковая наркология. Руководство для врачей. – Л.: Медицина: Ленингр. отд-ние, 1991. – 301 с.

УДК 343.98

Осипенко І. П., старший викладач кафедри кримінального права та правосуддя

Чередниченко І. С., студент гр. МКПРп-181

*Чернігівський національний технологічний університет
(м. Чернігів, Україна)*

ВИЯВЛЕННЯ НЕПРАВДИВИХ ПОКАЗАНЬ ПРИ ПРОВЕДЕННІ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ

Слідчі (розшукові) дії функціонують у межах узгодженої цілісної системи, що направлена на збір, дослідження, оцінку й використання доказів у ході досудового розслідування окремого кримінального провадження. Допит є найбільш поширеним засобом збирання доказів. Без сумніву, інформація, отримана в результаті допиту, має важливе значення для слідства, адже дозволяє викрити винних.

Допит – це передбачена кримінальним процесуальним законом слідча дія, яка полягає в одержанні слідчим від свідка, потерпілого, підозрюваного, обвинуваченого, експерта показань про обставини, що мають значення для кримінального провадження [1, с. 374].

В ході допиту свідків, потерпілих, підозрюваних або обвинувачених можливе виникнення в їх показаннях перекручень, які є результатом завідомої неправди. Попередження, виявлення і усунення таких перекручень є важливою задачею слідчого при допиті.

Для досягнення мети допиту та отримання правдивих і повних показань слідчий на початку допиту повинен встановити з допитуваним психологічний контакт та підтримувати його впродовж всього допиту. Під психологічним контактом розуміють створення такої атмосфери допиту, при якій допитуваний переймається повагою до слідчого, розумінням його завдань і обов'язків, виключає всякі особисті мотиви в його діях, усвідомлює необхідність сприяти своїми показаннями встановленню істини [2, с.100]. Для формування психологічного контакту потрібно застосовувати обов'язкові елементи допиту (наприклад, заповнення анкетно-біографічної частини протоколу) та спеціальні прийоми (наприклад, бесіда на відволікаючу тему) [3, с. 7].

Використання тактичних прийомів допиту залежать від ситуації, що складається під час допиту, від характеру інформації [4, с. 194]. Приступаючи до допиту, слідчий зазвичай пропонує у формі вільної розповіді дати показання щодо вчиненого злочину. Саме під час вільної розповіді слідчий і звертає увагу на неповноту показань або їх неправдивість взагалі чи в якійсь частині зокрема.

Запропоновані у криміналістичній літературі критерії відповідності показань допитуваного дійсності мають практичне значення. Зокрема, такі критерії включають:

- компетентність допитуваного, а саме: коли характер показань, його особливості дозволяють зробити висновок про те, що він не здатний вигадати повідомлене;

- його непроінформованість – незнання допитуваним тих обставин, які повинні бути відомі і не могли бути забутими, якщо його показання вірні;

- емоційна насиченість показань – правдиві показання мають порівняно більшу кількість чисто особистих, емоційних моментів, посилень і вказівок на переживання;

- критерій невідповідностей – допитуваний описує фрагменти і деталі події, не завжди і не в усьому узгоджує їх між собою; (допитуваний, який повідомляє неправду, робить спроби усунути невідповідності) [5, с. 17-18].

У криміналістичній теорії зазначається необхідність стеження в процесі допиту за поведінкою обвинуваченого або свідка та їх психофізіологічними реакціями [6]. Але таке стеження не дозволяє виявити неправду у показаннях, а тільки реєструє зовнішні прояви, які відбивають динаміку стану допитуваного у ході допиту, різне реагування на те чи інше запитання або пред'явлений доказ. Ці зовнішні прояви не мають доказового значення, а виконують орієнтовну функцію.

При повідомленні неправдивої інформації допитуваний вимушений одночасно думати про те, наскільки вона правдоподібна і яким чином він виглядає зі сторони. В результаті цього в його психіці виникає конфлікт, що обумовлює появу певних невербальних проявів, так званих моторно-поведінкових показників, що супроводжують суб'єктивні емоційні переживання даної особи. Міміка, пантоміміка, жестикуляція та інші зовнішні прояви безперервних психологічних процесів, які відбуваються у допитуваного, дозволяють слідчому діагностувати його психічний стан. Схрещені на грудній клітині руки, стиснуті у кулак пальці, схрещені ноги, приховування долонь свідчать про емоційну напруженість особи, її підсвідоме «закриття» від спілкування. Сигналами тривоги є з'явлення тремору – тремтіння в кінцівках, повіках, стукання рукою по столу чи ногою по підлозі. Жести допитуваного, пов'язані з дотиком рук до обличчя, свідчать про підсвідому спробу закрити від неправди рот, очі або вуха руками. Проявом сторожкості в ході бесіди навіть на нейтральні теми є пильний погляд допитуваного, примруження, морщення лоба перед відповіддю. Додання обличчю вираження проникливості свідчить про бажання допитуваного вгадати напрямок бесіди, ступінь поінформованості слідчого про події злочину тощо. Уникнення прямих поглядів, погляд збоку кутами очей можна вважати проявом скритності, неправдивості повідомленої інформації. Про нервовість свідчатимуть активна рухливість рук, у першу чергу зап'ястків і пальців, а також часте покахикування, прочищення горла, прискорене моргання, покусування губ або нігтів. Слідчому доцільно звернути увагу й на неприродну веселість, усмішливість допитуваного, демонстрацію ним надмірного дружелюбства, коли обстановка допиту не

розташовує до цього. Розв'язність, примітивна безцеремонність (безтурботно відкрита посадка, ноги або стегна широко розставлені) можуть свідчити про нервовість допитуваного, можливу провокацію відкритого конфлікту тощо. В цілому людина, що говорить неправду, припускається в своїй промові більше помилок, частіше усміхається, рідше киває головою, менше жестикулює, дає короткі відповіді на запитання, рідше направляє погляд на того хто слухає і в цілому є більш скутою і тихою [7, с. 37-38].

У конфліктній ситуації допиту, обумовленій дачею завідомо неправдивих показань, слідчий може також обирати таку форму допиту, яка отримала умовну назву «питання-відповідь». Завдяки цьому слідчий зможе задавати допитуваному завчасно сформульовані питання у заздалегідь продуманій послідовності. Така послідовність може бути аналогічною чи протилежною тієї, що використовувалась при первинному допиті, а також може включати з'ясування питань «врозбивку». При отриманні відповіді на кожне окреме питання слідчий задаватиме наступне із серії запланованих і т.д. до повного з'ясування всіх обставин, що цікавлять слідство, інформацією про які володіє допитуваний [7, с. 43-44].

Таким чином, про неправдивість показань допитуваного можуть свідчити: показання, які суперечать іншим даним кримінального провадження; наявні внутрішні протиріччя у самих показах; збіг у найдрібніших деталях показань декількох допитуваних, що може свідчити про домовленість між ними; відсутність в показаннях несуттєвих подробиць – ознака, що допитаний не пережив подій, про які розповідає; наполегливе, неодноразове повторення допитаним яких-небудь тверджень за особистою ініціативою; ухилення від відповіді на прямі запитання слідчого, у тому числі під приводом їх незрозумілості; наявність виразів і категорій, що не відповідають рівню освіти і розвитку допитаного (можуть свідчити про навіювання з боку інших осіб); невідповідність вербальної (словесної) інформації невербальним (несловесним) проявам (жестам, міміці, пантоміміці, інтонації, немовним вкрапленням в мову, рухам тіла допитуваного тощо); приховання фактів, котрі за даними слідчого добре відомі допитуваному.

Ознаки неправди в показаннях допитуваного свідчитимуть про конфліктний характер допиту та доцільність обрання відповідних цій ситуації тактичних прийомів і комбінацій. Зокрема, слідчий також може запропонувати допитуваному дати показання із застосуванням поліграфа.

Спираючись на зазначене вище, можна дійти висновку, що допит по своїй суті є спілкуванням слідчого із допитуваним, з метою отримання інформації відомої допитуваному, яка має значення для розслідуваного кримінального провадження. Повідомлення неправди свідками, підозрюваними, обвинуваченими та іншими особами – це вольовий і свідомий акт, спрямований на перекручування істини. Для запобігання і встановлення неправди слідчий повинен знати можливі її мотиви, а також

зуміти переконати особу говорити правду. Таким чином, неправда може бути відвернута ще на стадії встановлення психологічного контакту з допитуваним. Використання тактичних прийомів, спрямованих на встановлення психологічного контакту, сприяє побудові безконфліктної ситуації допиту і одержанню правдивих показань. Неправду краще попередити, чим потім її виявити.

Список літератури

1. Кримінальний процесуальний кодекс України: наук.-практ. коментар / Гончаренко В. Г., Нор В. Т., Шумило М. Є. – Харків: Право, 2012. – 844 с.
2. Белкин Р. С. Тактика следственных действий / Белкин Р.С., Лифшиц Е.М. – М. : Новый юрист, 1997. – 176 с.
3. Бахін В.П. Тактика допиту: навчальний посібник / Бахін В.П., Весельський В.К. – Київ: НВТ «Правник», 1997. – 64 с.
4. Книженко С.О. Деякі питання тактики допиту свідків при розслідуванні екологічних злочинів / С.О. Книженко // Форум права. – 2009. – № 2. – С. 192–195 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/FP_index.htm_2009_2_30.pdf.
5. Шепітько В.Ю. Тактика допиту: Текст лекції. – Харків: Укр.юрид.акад., 1992. – 23 с.
6. Коновалова В.Е. Допрос как информационный процесс / В.Е. Коновалова // Проблемы соц. законности. – Харьков, 1980. – Вып. 5. – С. 128, 129.
7. Процесуальний порядок та тактичні особливості здійснення слідчих (розшукових) дій: науково-методичні рекомендації / В.В. Кікінчук, К.Л. Бугайчук, В.О. Малярова, Т.П. Матюшкова. - Харків: ХНУВС, 2018. - 101 с.

УДК 343.346

Паін Р. Д., студент гр. ППР-171

Науковий керівник: Коломієць Н. В., д.ю.н., доцент кафедри кримінального права та правосуддя

*Чернігівський національний технологічний університет
(м. Чернігів, Україна)*

ЗЛОЧИНИ ПРОТИ БЕЗПЕКИ РУХУ ТА ЕКСПЛУАТАЦІЇ ТРАНСПОРТУ

За умов технічного процесу розвиваються всі види механічних транспортних засобів, зростає потужність та швидкість руху транспортних засобів, що тягне за собою не тільки позитивні, але й негативні наслідки. У зв'язку з цим актуальною є проблема безпеки дорожнього руху, яка набуває особливого значення, оскільки вона пов'язана з важкими наслідками дорожньо-транспортних пригод (далі – ДТП). На сьогоднішній день ці злочини потребують більшої уваги тому, що з кожним днем їх кількість зростає та суспільно-небезпечні наслідки, як правило, є переважно важкими.

Розділ XI «Злочини проти безпеки руху та експлуатації транспорту» Кримінального кодексу України (далі – ККУ) передбачає відповідальність за порушення правил безпеки руху та експлуатації транспортних засобів.

Родовим об'єктом цих злочинів є безпека руху та експлуатація транспорту.

Загалом, «безпека» – це відсутність небезпеки, загрози. Експлуатація транспорту означає використання транспортних засобів за призначенням відповідно до нормативно визначених експлуатаційних параметрів.

Транспортний засіб, згідно з Правилами дорожнього руху (далі - ПДР), – це пристрій, призначений для перевезення людей та (або) вантажу, а також встановлено на ньому спеціального обладнання чи механізмів [1].

І. С. Печук зазначає, що під поняттям «безпека» слід розуміти, крім відсутності небезпеки, також наявність стану захищеності життєво важливих інтересів індивіда, суспільства, держави від внутрішніх та зовнішніх загроз [2].

Виходячи з викладеного, родовим об'єктом цих злочинів є суспільні відносини, які виникають з приводу запобігання шкоди, яка може бути заподіяна під час пересування людей та переміщення транспортних засобів або експлуатації транспорту.

З об'єктивної сторони злочини, передбачені в розділі XI Особливої частини ККУ, в є більшості злочинами з матеріальним складом.

Обов'язковою ознакою злочинів з матеріальним складом є наслідки. Наслідками у статтях цього розділу ККУ зазначені: загибель однієї чи кількох осіб, тяжкі та середньої тяжкості тілесні ушкодження, а також матеріальна шкода та інші тяжкі наслідки.

Злочини у сфері транспорту в ККУ розташовані у певній послідовності. В. В. Сташиса та В. Я. Тація класифікують ці злочини в залежності від безпосереднього об'єкта і поділяють на три групи:

1) злочини, які посягають на відносини, що забезпечують безпеку руху та експлуатації залізничного, водного і повітряного транспорту (ст. 276-285);

2) злочини проти безпеки руху та експлуатації автомобільного і міського електротранспорту (ст. 286-290);

3) злочини, що посягають на безпечне функціонування всіх видів механічного та магістрального трубопровідного транспорту (ст. 291, 292) [3, с. 336-337].

У даній роботі ми хотіли б сконцентрувати увагу на злочинах, що посягають на безпеку руху та експлуатацію автомобільного і міського електротранспорту і дослідити статті, які на нашу думку потребують детальнішого розгляду.

Стаття 286 ККУ передбачає порушення правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту особою, яка керує транспортним засобом, що спричинило потерпілому середньої тяжкості тілесне ушкодження. У примітці до цієї статті перераховані транспортні засоби, якими можуть бути вчинені ці злочини. До них законодавець відносить усі види автомобілів, трактори та інші самохідні машини, трамваї, тролейбуси, а також мотоцикли та інші механічні транспортні засоби. Слід зазначити, що мотоцикли і

моторолери можуть бути механічним транспортним засобом за умови, якщо вони мають двигун з робочим обсягом 50 куб.см. і більше. Згідно з Правилами дорожнього руху до механічних транспортних засобів, відносяться транспортні засоби з електродвигуном потужністю понад 3 кВт [1].

Порушення правил безпеки руху може полягати в перевищенні швидкості, порушенні правил обгону, проїзду перехресть і т.д. Порушення правил експлуатації передбачає недотримання водієм технічних умов експлуатації транспорту, порушення умов і порядку перевезення пасажирів тощо.

Обов'язковою ознакою для кваліфікації злочину за статтею 286 ККУ є такі порушення правил експлуатації, які пов'язані з безпекою руху транспортних засобів, тобто порушення вимог законодавства про працю та порушення правил вантажно-розвантажувальних, сільськогосподарських, будівельних та інших робіт не підпадає під ознаки даної статті.

Незаконне заволодіння транспортним засобом – стаття 289 ККУ. У Примітці 1 цієї статті зазначено, що незаконне заволодіння транспортним засобом слід розуміти як вчинене умисно, з будь-якою протиправне вилучення будь-яким способом транспортного засобу у власника чи користувача всупереч її волі [4].

Найбільше уваги ми хотіли б звернути на безпосередній об'єкт даного злочину. Дотримання всіма особами встановленого порядку користування транспортними засобами є важливою умовою безпечної роботи транспорту, при цьому використання транспортного засобу у сфері руху є допустимими лише тим особам, які мають на це право. Тобто, особа, яка незаконно заволодіває транспортним засобом, порушує даний порядок, чим створює загрозу для безпеки руху та позбавляє власника реалізувати власні права стосовно транспортного засобу. Крім цього, керування транспортними засобами, які особа отримала незаконним шляхом, дуже часто здійснюється з порушенням ПДР, а саме: перевищенням швидкості, проїздом на заборонений сигнал світлофора тощо. Звідси слідує, що безпосереднім об'єктом таких злочинів є безпека руху та експлуатації транспорту.

Проте В. К. Колпаков, В. П. Захаров, В. В. Гордєєв, А. А. Огородник, Б. Ф. Мицак у своїй монографії зазначають, що безпосереднім об'єктом даного злочин виступає позбавлення права власника володіти, розпоряджатися транспортним засобом як власним майном, мотивувавши своє рішення тим, що головною суспільною сутністю цього злочину є позбавлення права власності особи [5, с. 9].

Дотримання передбачених законодавством умов (ч. 4. ст. 289 ККУ) звільняє від кримінальної відповідальності за статтею 289 ККУ, якщо: незаконне заволодіння вчинене вперше; винна особа заявила про це правоохоронним органам, повернула транспортний засіб власникові та в повній мірі відшкодувала завдані збитки.

Отже, на сьогоднішній день є актуальною проблема безпеки руху, у зв'язку з розвитком транспорту та збільшення кількості транспортних засобів загалом. Кримінально-правові норми, які регулюють питання відповідальності за злочини проти безпеки руху та експлуатації транспорту передбачені розділом XI ККУ. Таким чином, під злочинами у сфері транспорту слід розуміти передбачені кримінальним законом, суспільно небезпечні діяння, що посягають на безпеку руху та експлуатації усіх видів механічного транспорту, а також магістрального трубопровідного транспорту.

Список літератури

1. Про правила дорожнього руху: Постанова Кабінету Міністрів України від 10 жовтня 2001 р. № 1306 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1306-2001-%D0%BF>.
2. Печук І. С. Проблеми класифікації злочинів проти безпеки руху та експлуатації транспорту / І. С. Печук // Вісник Кримінологічної асоціації України. - Харків: ХНУВС. – 2014. - № 7. - С. 187-194.
3. Кримінальне право України: Особлива частина : підручник / Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, В. І. Тютюгін та ін. ; за ред. В. В. Сташиса, В. Я. Тація. – 4-те вид., переробл. і допов. – Х. : Право, 2010. – 608 с.
4. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 № 2341-III [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>.
5. Колпаков В. К., Захаров В. П., Гордєєв В. В. та ін. Незаконне заволодіння транспортом: протидія засобами попередження: монографія / В. К. Колпаков [та ін.]. - Х. : Харків юридичний, 2012. - 408 с.

УДК 343.148

Петрик О. Л., к.н. з держ. управ., доцент кафедри кримінального права та правосуддя

Пономаренко О. В., студентка гр. МКПРп-181

*Чернігівський національний технологічний університет
(м. Чернігів, Україна)*

СУДОВО-МЕДИЧНА ЕКСПЕРТИЗА ТІЛЕСНИХ УШКОДЖЕНЬ

Експертна оцінка ушкоджень, визначення їх характеру, механізму та давності утворення, можливість заподіяння шкоди в конкретних обставинах, визначення тяжкості шкоди здоров'ю та ряд інших питань є суттєвими для досудового розслідування багатьох злочинів у кримінальних і цивільних справах.

Згідно з кримінальним процесом, обов'язковим є проведення експертизи для визначення тяжкості та характеру пошкоджень, віку особи, якщо це необхідно для прийняття рішення про можливість притягнення його до кримінальної відповідальності, встановлення статевої зрілості жертви. Важливість судово-медичної експертизи, яка може вплинути на результат кримінального провадження, свідчить про те, що ст. 242 Кримінально-процесуального кодексу встановлено можливість примусового залучення особи, за рішенням слідчого судді, суду, для проведення судово-медичної експертизи. Оскільки категорія осіб, які можуть бути примусово залучені до проведення судово-медичної експертизи, процесуально не визначена, слід розуміти, що такі особи можуть бути підозрюваними, потерпілими, обвинуваченими (підсудними).

Так, Т. В. Авер'янова вважає, що судова експертиза є різновидом практичної діяльності, вибудованої на науці, однак не є науковим дослідженням [2, с. 234]. На думку М. Я. Сегая, судова експертиза є незалежним, об'єктивним, науково обґрунтованим способом забезпечення правосуддя [3, с. 752]. Відповідно до ст. 1 Закону України «Про судову експертизу» від 25.02.1994 року під судовою експертизою слід розуміти дослідження експертом на основі спеціальних знань матеріальних об'єктів, явищ і процесів, які містять інформацію про обставини справи, що перебуває у провадженні, зокрема, суду [1].

Цивільний процесуальний кодекс України (ЦПК України) [4] передбачає обов'язкове призначення експертизи судом, якщо необхідно встановити характер і ступінь шкоди для здоров'я, вік особи, якщо про це немає відповідних документів і їх неможливо отримати. Законодавець не визначає, яким видом експертизи ці обставини повинні бути встановлені, але характер завдань, що підлягають виконанню, об'єкти і предмет експертного дослідження вказують на те, що призначення судово-медичної експертизи живих осіб є обов'язковим для уточнення цих питань. На це орієнтує і вища судова інстанція. Так, у п. 7 постанові Пленуму Верховного Суду України від 7 лютого 2003 р. № 2 «Про судову практику в справах про злочини проти життя та здоров'я особи» [5] звертається увага судів на те, що для встановлення причин смерті, тяжкості й характеру тілесних ушкоджень призначення експертизи є обов'язковим. Слід зазначити, що визначення тяжкості ушкоджень зазвичай передує вирішенню ряду інших питань, що стосуються характеру існуючих ушкоджень (садна, синці, рани тощо), механізм їх утворення, тривалість. Як правило, таке обстеження повинно проводитися шляхом безпосереднього огляду експерта. Тільки за винятком вона може бути проведена відповідно до медичної документації.

Судово-медична експертиза потрібна коли виникає потреба в застосуванні спеціальних знань уповноваженою особою – експертом, із метою надання відповідей на питання, що виникають в ході досудового розслідування чи судового розгляду кримінального правопорушення, що має значення для встановлення істини у справі. Виділяють наступні різновиди судово-медичної експертизи стосовно тіла людини: це експертиза тілесних ушкоджень живих осіб; судово-медична експертиза трупів, також є токсикологічна експертиза й інші.

Судово-медичний експерт повинен встановити: а) наявність, характер, локалізацію, кількість ушкоджень; б) різницю в давності нанесення ушкоджень (одночасність чи різночасність); в) знаряддя, якими заподіяні ушкодження, механізм їх дії, а також ступінь тяжкості ушкоджень. За наявності даних необхідно зазначити, що нанесення конкретних ушкоджень пов'язане із заподіянням багаторазового, тривалого чи особливого болю.

Як приклад можна навести порядок здійснення експертом дослідження невинного знівечення обличчя. Для кваліфікації ушкодження як тяжкого за

даною ознакою необхідно встановити три моменти: 1) ушкодження повинно розміщуватися на обличчі чи у верхніх відділах передньо-бокових поверхонь шії; 2) бути не виправним; 3) знівечувати обличчя. Перші два питання вирішуються судово-медичним експертом, третє – судом, інколи – слідчим.

Під час проведення експертизи експерт повинен не тільки встановити характер і ступінь тяжкості самого ушкодження за загальними критеріями (розлад здоров'я, стійка втрата працездатності), але і вказати на виправність чи не виправність його.

Під виправністю розуміється значне зменшення проявів патологічних змін (рубця, деформацій, порушень міміки тощо) із часом чи під дією нехірургічних засобів (впливом терапевтичних процедур). За умов необхідності застосування операційного втручання (проведення косметологічної операції) для ліквідації наслідків ушкоджень обличчя ушкодження вважається не виправним. Якщо залишкові явища травми обличчя є не виправними, і слідчим чи судом вони визнані як такі, що знівечили обличчя, виходячи із загальноприйнятих уявлень про нормальний вигляд людини, то ушкодження оцінюється експертом як тяжке [6]. Особистість потерпілого (стать, вік, професія, національність тощо) під час вирішення цього питання значення не має.

Таким чином, встановлення лікарем–судово-медичним експертом тяжкого ступеня тілесного ушкодження є дуже важким процесом, що пов'язаний зі спілкуванням із хворою людиною, яка знаходиться інколи в критичному стані або в стані психічного збудження. Треба мати великий досвід в області експертизи живої людини ще й тому, що нерідко виникають випадки, що пов'язані із симуляцією та самоушкодженнями або штучними хворобами. При цьому приводи можуть бути різними: спроба приховати обставини, пов'язані з подією й отриманням ушкоджень, зміною стану здоров'я, із терміном давності ушкоджень, «прикрашення» висновку в бік більшої тяжкості та ін. У той же час експерт не повинен сприймати потерпілого як людину, яка завідомо повідомляє неправдиві відомості й намагається ввести його в оману. Але припустити оману під експертного неможливо – її треба встановити та довести за допомогою об'єктивних даних. У кожному конкретному випадку судово-медичний експерт має найбільш повно та об'єктивно розібратися, застосовуючи різні методи дослідження, суворо зіставляючи одержані дані з поясненнями під експертного. На підставі даних, що устанавлюються за допомогою медичних знань, експерт встановлює дійсний діагноз, визначає характер і походження ушкодження чи захворювання, з'ясовує обставини, що цікавлять слідство.

Список літератури

1. Закон України «Про судову експертизу» від 25.02.1994 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12>.
2. Аверьянова Т. В. Судебная экспертиза. Курс общей теории / Т. В. Аверьянова. – М.: Норма, 2007. – 480 с.
3. Сегай М. Я. Судова експертологія – наука про судово-експертну діяльність / М. Я. Сегай // Вісник Академії правових наук України. – 2003. – № 2-3. – С. 740-762.

4. Цивільний процесуальний кодекс України від 18.03.2004 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15>.

5. Постанова Пленуму Верховного Суду України «Про судову практику в справах про злочини проти життя та здоров'я особи» від 07.02.2003 р. № 2 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/v0002700-03>.

6. Порядок та Критерії встановлення медико-соціальними експертними комісіями ступеня стійкої втрати професійної працездатності у відсотках працівникам, яким заподіяно ушкодження здоров'я, пов'язане з виконанням трудових обов'язків затвердженні Наказом МОЗ України від 05.06.2012 р. № 4 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://news.dtki.ua/ua/state/other/21018>.

УДК 159.922:351.74

Пирко Р. П., студент гр. МКПРп-181

Науковий керівник: Головка М. Б., к.ю.н., доцент кафедри кримінального права та правосуддя

*Чернігівський національний технологічний університет
(м. Чернігів, Україна)*

СИНДРОМ ВИГОРАННЯ ЯК ФОРМА ПСИХОЛОГІЧНОГО ЗАХИСТУ ПРАВООХОРОНЦЯ ВІД НАДМІРНОГО НАПРУЖЕННЯ

На сьогоднішній день спостерігається тенденція збільшення переліку професій, які мають так званий «синдром вигорання». Це представники професій типу «людина-людина», які відрізняються інтенсивним спілкуванням із співрозмовником і перебувають у напруженому психоемоційному стані. Напруженість роботи майже завжди призводить до емоційного та фізичного виснаження, професійних стресів і вигорання. Професія юриста, працівника правоохоронних органів відноситься до групи підвищеного ризику щодо виникнення такого синдрому.

У наукових колах термін «вигорання» вперше з'явився в «Журналі соціальних поглядів» 1974 року в статті американського психолога Х.Дж. Фрейденбергера. Він описував деморалізацію, розчарування і крайню втому, які спостерігав у працівників психіатричних установ. Розроблена Х.Дж. Фрейденбергом модель виявилася зручною для оцінки цього стану, зокрема, і у працівників правоохоронних органів. Адже їх робочий день - це постійне найтісніше спілкування з людьми, до того ж з правопорушниками, що вимагає підвищеного самоконтролю, уваги і стриманості в екстремальних умовах психологічно напруженої службової діяльності.

Даний термін був представлений Х.Дж. Фрейденбергом у контексті концепції, що характеризує психологічний стан здорових людей, що знаходяться в інтенсивному і тісному спілкуванні з клієнтами, пацієнтами в емоційно навантаженій атмосфері. До цього поняття застосовувалось у зв'язку з концепцією робочого стресу і визначалося як нездатність упоратися із стресом, що призводить до деморалізації, фрустрації і зниження ефективності діяльності [4, с. 150].

У свою чергу Всесвітня організація охорони здоров'я зазначає, що «синдром вигорання (burnout syndrome) — це фізичне, емоційне або мотиваційне виснаження, що характеризується порушенням продуктивності в роботі та втому, безсонням, підвищеною схильністю до соматичних захворювань, а також вживанням алкоголю або інших психоактивних речовин з метою одержати тимчасове полегшення, що має тенденцію до розвитку фізіологічної залежності і (у багатьох випадках) суїцидальної поведінки. Цей синдром звичайно розцінюється як стрес-реакція у відповідь на безжалісні виробничі та емоційні вимоги, що відбуваються через надмірну відданість людини своїй роботі з супутньою цьому зневагою до сімейного життя або відпочинку» [1].

Соціальний психолог С. Maslach, досліджуючи когнітивні стратегії людей, що допомагають їм долати емоційне збудження, звернула увагу на той факт, що дані стратегії впливають на професійну поведінку працівників [8]. Основною причиною вигорання вона визначала емоційне перевантаження, викликане взаємовідносинами між професіоналом і його клієнтом, «тим, хто надає допомогу і тим, хто її отримує» [9, с. 29]. У свою чергу, В.Є. Орел, аналізуючи праці С. Maslach, вказує на те, що вона бачила психологічну небезпеку таких взаємин, оскільки професіонали мають справу, перш за все з людськими проблемами, що містять в собі негативний емоційний заряд, які важким тягарем лягають на їхні плечі. Така ситуація сприймається працівником як довготривалий стрес і виявляється у зміні ставлення до себе та інших. Працівник відчуває почуття емоційного виснаження, проявляє безсердечне ставлення до клієнтів, у нього знижується прагнення до самореалізації, впевненість у своїй компетентності, віра в успіх [5].

Умовно синдром вигорання можна поділити на два види: синдром емоційного вигорання та синдром професійного вигорання.

Емоційне вигорання має відношення до механізмів психологічного захисту особистості та виявляється у формі часткового або повного виключення емоцій у відповідь на певні психотравмуючі впливи.

У професійній діяльності юристи стискаючись з людським горем, мимоволі повинні емоційно захищатись, а в результаті вони стають черствими, не здатними проявити просте людське співчуття. Клієнт починає сприйматись як об'єкт, а його проблеми - як поломка, яку потрібно усунути. Це переноситься і на особисті стосунки юриста – він стає черствим і до близьких людей, негативно ставиться до своїх колег, та і рівень самооцінки знижується. Така емоційна холодність особливо характерна для працівників правоохоронних органів, суддів, державних виконавців [7].

В.В. Бойко запропонував процесуальну модель, яка передбачає три фази емоційного вигорання. Кожна фаза характеризується наступними симптомами:

1. Напруження (переживання психотравмуючих обставин, незадоволеність собою як професіоналом, «загнаність у кут», тривога і депресія).

2. Резистенція (неадекватне вибіркове емоційне реагування, емоційноморальна дезорієнтація, розширення сфери економії емоцій, редукція професійних обов'язків).

3. Виснаження (емоційний дефіцит, емоційне відчуження, особисте відчуження або деперсоналізація, психосоматичні та психовегетативні розлади) [2, с. 247].

Причини емоційного вигорання можуть бути розподілені на дві групи:

1. Суб'єктивні (індивідуальні) – пов'язані з особливостями особистості, віком, системою життєвих цінностей, переконаннями, способами і механізмами індивідуального психологічного захисту, з особистим ставленням до виконуваних видів діяльності, взаємовідносинами з колегами, членами своєї сім'ї. Це також і високий рівень очікування результатів своєї професійної діяльності, відданості моральним принципам, схильність до самопожертви тощо. Найбільше схильні до «емоційного вигорання», як правило, найкращі працівники – ті, хто найбільш відповідально ставиться до своєї роботи, переживає за свою справу, вкладає в неї душу.

2. Об'єктивні (ситуаційні) – безпосередньо пов'язані зі службовими обов'язками [3, с. 127].

Синдром професійного вигорання - це стан фізичного, емоційного і розумового виснаження, що є результатом довгострокового перебування у емоційно важких робочих ситуаціях. Вигорання як наслідок професійних стресів виникає в тих випадках, коли адаптаційні можливості людини в подоланні стресової ситуації перевищені.

У професійній діяльності правника результатом безперервного стресу може стати як професійне, так і емоційне вигорання. Воно є наростаючим процесом, який на думку спеціалістів характеризується кількома стадіями. Перша стадія передбачає наявність таких ознак, як: втрата ентузіазму, цікавості до роботи та енергійності. Друга стадія характеризується апатією, безсонням, необхідністю у додатковій мотивації до праці. На третій стадії з'являється постійне відчуття дефіциту часу, роздратованість, озлобленість і безсилля. Четверта – супроводжується розвитком хронічних захворювань. А п'ята – розпочинає загрожувати не лише кар'єрі юриста, а й його життю [6].

Складовими елементами синдрому професійного вигорання є: емоційна виснаженість, цинізм та знецінення власних професійних досягнень.

Емоційне виснаження виявляється в зниженому емоційному фоні, байдужості або емоційному перенасиченні. Цинізм або ж цинічні реакції – це психологічна захисна реакція, що передбачає негативне, бездушне ставлення до роботи, колег, організації та предмету своєї праці. Знецінення професійних досягнень – виникнення у працівників почуття некомпетентності в своїй

професійній сфері, усвідомлення неспішності в ній, знецінення результатів своєї праці та незадоволення собою [1].

Отже, вигорання – це фізичне, емоційне, професійне та мотиваційне виснаження, що характеризується порушенням продуктивності і призводить до вичерпання життєвих ресурсів працівника правоохоронних органів. У свою чергу синдром вигорання умовно можна поділити на професійне вигорання та емоційне вигорання. Такий синдром характеризується сукупністю симптомів, що з'являються разом. Наявність окремого симптому, у більшості випадків не свідчить про розвиток синдрому вигорання, оскільки даний процес має досить довгий латентний період. Поряд з тим, наявність окремих симптомів потребує додаткового спостереження за станом та поведінкою особи, а за необхідності і допомоги психолога.

Список літератури

1. Балакірева К.О. Методичні рекомендації «Профілактика та подолання професійного та емоційного вигорання» // Проект Програми розвитку ООН [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.slideshare.net/undpukraine/ss-48391940>.
2. Бойко В.В. Энергия эмоций в общении: взгляд на себя и на других / В. В. Бойко. – М. : Информ.-изд. дом «Филинь», 1996. – 472 с.
3. Коваль А.А. Чинники емоційного вигорання особистості судді, які негативно відбиваються на якості правосуддя / А.А. Коваль // Право і Безпека. – 2016. – № 2 (61). – С. 124-129
4. Мокляк Я. Теоретичні аспекти професійно-емоційного вигорання педагогів ВНЗ / Я. Мокляк // Молодь і ринок № 12 (131). – 2015. – С. 149-152.
5. Орёл В.Е. Феномен «психического выгорания»: теория, проблемы диагностика / В. Е. Орел, Структурно-функциональная организация и генезис психического выгорания: Автореф. ...д-ра пс. н. // Ярославль. 2005. – 51 с.
6. Свірина Л. Як не згоріти на роботі – 5 порад від професійного коуча / Л. Свірина // Закон і Бізнес (1405) від 26.02.2019 р.
7. Шешуряк Ю. Профдеформація юриста / Ю. Шешуряк // Закон і Бізнес № 40 (1079) від 06.10.2012 р.
8. Maslach С. Professional burnout: Recent developments in the theory and research. - Washington: D. C: Taylor & Francis, 1993. - P. 19–32.
9. Maslach С., Leiter М.Р. The truth about burnout: How organization cause personal stress and what to do about it. - San Francisco, CA: Jossey-Bass, 1997. - 186 p.

УДК 347.965

Пророченко В. В., студент гр. КПП-162

Науковий керівник: Головка М. Б., к.ю.н., доцент кафедри кримінального права та правосуддя

*Чернігівський національний технологічний університет
(м. Чернігів, Україна)*

ПЕРЕВАГИ ТА НЕДОЛІКИ ПРОЕКТУ ЗАКОНУ УКРАЇНИ «ПРО АДВОКАТУРУ І АДВОКАТСЬКУ ДІЯЛЬНІСТЬ» ВІД 06.09.2018

«Ви маєте право мовчати. Все, що скажете, може бути використане проти вас на суді. Маєте право на адвоката. Якщо ви не можете оплатити послуги захисника, його вам надасть держава. Чи розумієте ви свої права?» –

чують затримувані американці. Ми ж українці також маємо право на адвоката. І якщо бути юридично коректним, маємо право на професійну правничу допомогу. Це право надано статтею 59 Конституції України, до якої внесли зміни у 2016 році [1; 2].

Попри актуальність, реформа адвокатури загальмувала, а друга половина 2018 року запам'ятається палкими дискусіями серед адвокатів. Підставою для конфлікту став президентський законопроект № 9055 «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», який підтримала Асоціація правників України, проте жорстко розкритикували представники Національної асоціації адвокатів України.

Цей законопроект подано 6 вересня до Верховної Ради і визначено як невідкладний.

Щодо набуття статусу адвоката (ст. 6 проекту закону) законодавець пропонує скасувати тривале стажування й залишити стаж роботи в галузі права протягом 2-х років. Однак, під таким стажем розумітимуть стаж як стажера адвоката та (або) на посаді судді, прокурора, а вища юридична освіта повинна бути не менше за ступінь магістра [3].

Таким чином, умови початкового доступу до професії, тобто складання кваліфікаційного іспиту, явно ускладнено. Відповідно, після набуття новим законом чинності особи, які тривалий час працювали в юридичних компаніях, але не були офіційно стажерами адвокатів і не мають освітнього ступеня магістра (а таких, на нашу думку, край багато), не зможуть подати документи та скласти кваліфікаційний іспит. Крім того, очевидними є преференції для суддів і прокурів.

Також законопроектом № 9055 передбачено, що протягом 1 року з дня набрання ним чинності особи, які мають однорічний стаж роботи за останні 2 роки на посаді помічника адвоката та (або) дворічний стаж роботи в галузі права, можуть набути статус адвоката в порядку, передбаченому законом, який є нині чинним [3].

Отже, питання лояльності переходу до нових умов нібито вирішено, однак варто зауважити, що законодавець в умовах переходу передбачив один із критеріїв – або освітній ступінь магістра, або стажування чи роботу (як стажера або помічника).

Щодо обмежень доступу до професії, то законотворець розширив коло осіб із непогашеною чи незнятою судимістю, визначивши осіб, засуджених за всі умисні злочини, а не лише тяжкі, особливо тяжкі або середньої тяжкості, за які передбачено покарання у вигляді позбавлення волі.

Крім того, суттєво змінено умови кваліфікаційного іспиту для кандидатів в адвокати. Не пізніше ніж за 3 місяці після набуття законопроектом чинності кваліфікаційні іспити проводитимуть шляхом письмового анонімного тестування, а їх перебіг фіксуватимуть за допомогою технічних засобів (відео- і звукозапису).

Загалом, запровадження подібних положень може призвести до того, що кількість фахівців, послугами яких в малих містах можуть скористатися люди, значно зменшиться. І, імовірно, через зниження конкуренції зросте вартість послуг для людей. Справа в тому, що багатьом адвокатам, які, практикуючи в малих містах саме як адвокати, одночасно поєднують свою діяльність з роботою юрисконсультами на підприємствах, доведеться обирати між можливостями отримувати стабільну, хоч і не велику, оплату праці по трудових договорах чи на власний ризик займатися виключно адвокатською діяльністю. Оскільки не кожен керівник погодиться ліквідувати посаду юрисконсульта та укласти договір з адвокатом про абонентське обслуговування підприємства, то багато професіоналів можуть обрати більш-менш стабільну заробітну плату за трудовим договором замість невизначеності й поодиноких гонорарів від фізичних осіб.

Відповідно до ч. 2 ст. 30 проекту адвокат, який працює в органі державної влади, іншому державному органі або в органі місцевого самоврядування, не має права здійснювати адвокатську діяльність та зобов'язаний зупинити її. Однак, у ч. 3 цієї ж статті вказується на те, що такий адвокат зберігає статус адвоката, може надавати правничу допомогу органу, в якому він працює, представляти цей орган у суді [3]. У такому випадку логічно постає питання: як особа, адвокатська діяльність якої зупинена, може представляти інтереси свого роботодавця в суді?

Законопроект може привнести й абсолютно нові ризики в адвокатську діяльність. Зокрема, Прикінцеві та перехідні положення проекту № 9055 передбачають внесення значних змін до КПК України щодо адвоката, одним з яких є відповідальність за зловживання процесуальними правами (ст. ст. 20, 22, 221).

Таким чином, чимало нових норм, що пропонує законопроект № 9055, на нашу думку містить більше недоліків, ніж переваг. З такою думкою також погоджується Головне науково-експертне управління у своєму висновку від 14.11.2018, яке вважає за доцільне за результатами розгляду в першому читанні законопроект повернути на доопрацювання.

Загалом критики законопроекту вбачають такі основні недоліки:

- документ звужує професійні права адвокатів і позбавляє громадян конституційного права на правничу допомогу та вільний вибір захисника;
- законопроект спрямовано на повернення державі повноважень з організації доступу до адвокатської професії та здійснення дисциплінарних процедур;
- документ призведе до обмеження доступу громадян до професії адвоката;
- обмеження права адвокатського самоврядування встановлювати розмір обов'язкових внесків адвокатів негативно вплине на фінансову незалежність адвокатури.

З іншого боку, прибічники вбачаються такі основні його переваги:

- законопроект запроваджує новий, прозорий підхід до питання доступу до професії;

- документ істотно розширює права адвоката. Зокрема, адвокатам буде надано доступ до державних реєстрів; право брати участь у будь-яких слідчих (розшукових) або процесуальних діях, у яких має право брати участь клієнт; гарантовано безперешкодний доступ до приміщень судів, органів прокуратури, поліції, органів внутрішніх справ, інших правоохоронних органів, установ для попереднього ув'язнення та виконання покарань, органів державної влади в будь-який час, якщо в цих приміщеннях перебуває клієнт тощо;

- передбачено створення системи адвокатського самоврядування, яке має бути значно ближче до адвокатів. Це буде забезпечено пришвидшеною ротацією складу органів адвокатського самоврядування; обов'язковою публікацією рішень органів адвокатського самоврядування; розширенням прав конференцій адвокатів регіону, у яких зможуть брати участь усі адвокати з цього регіону, та ін.;

- законопроектом буде внесено зміни до порядку притягнення адвоката до дисциплінарної відповідальності, що посилить його захищеність від свавільних покарань;

- гарантуються права адвоката на висловлення власної думки або позиції в справі, незгоди з рішенням суду, рішенням або позицією органу чи посадової особи органу адвокатського самоврядування тощо;

- законопроект уточнює питання суміщення адвокатської діяльності зі статусом посадової особи господарського товариства або перебуванням на державній службі [4].

Як не дивно, стосовно деяких питань сторони дають діаметрально протилежну оцінку. Наприклад, якщо говорити про процесуальні права адвокатів, прибічники законопроекту наполягають на тому, що обсяг прав буде розширено, а критики документа переконують, що адвокат стане ледь не безправним.

На наш погляд, законодавча процедура передбачає механізм кількох читань саме для того, щоб через поправки мінімізувати ризики окремих норм і поліпшити текст там, де це потрібно. Крім того, у парламенті зареєстровано й альтернативний законопроект «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» – № 9055-1 від 14.09.2018, який згідно з регламентом мають розглядати одночасно з основним – законопроектом № 9055.

Таким чином, проект Закону України «Про адвокатуру і адвокатську діяльність» від 06.09.2018 має свої переваги та недоліки. Видається, що в дискусії щодо його доцільності та необхідності забагато суб'єктивного та особистого. На наш погляд, президентський законопроект не ідеальний. Окремі положення законопроекту № 9055 критикують резонно, тож їх потрібно переглянути. Водночас навіть критики законопроекту визнають, що в ньому передбачено чимало корисних для адвокатів новел. В цілому

законопроект відповідає загально визнаним міжнародним стандартам та має забезпечити прогресивний розвиток адвокатури в інтересах суспільства та з метою здійснення справедливого правосуддя.

Список літератури

1. Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя) : Закон України від 02.06.2016 р. № 1401-VIII // Відомості Верховної Ради України. - 2016. - № 28. - Ст. 532.
2. Конституція України від 28 червня 1996 року № 254к/96-ВР // Відомості Верховної Ради України. - 1996. - № 30. - Ст. 141.
3. Проект Закону про адвокатуру та адвокатську діяльність: № 9055 від 06.09.2018 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=64557.
4. Висновок Головного науково-експертного управління Апарату ВРУ щодо законопроекту № 9055 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=64557.

УДК 343.23

Самко А. М., студент гр. МКПРп-181

Науковий керівник: Берднік І. В., к.ю.н., професор кафедри кримінального права та правосуддя

*Чернігівський національний технологічний університет
(м. Чернігів, Україна)*

«ІСТОТНА ШКОДА» ЯК СУСПІЛЬНО-НЕБЕЗПЕЧНИЙ НАСЛІДОК У ЗЛОЧИНАХ У СФЕРІ СЛУЖБОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ТА ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ, ПОВ'ЯЗАНОЇ З НАДАННЯМ ПУБЛІЧНИХ ПОСЛУГ

Протягом останніх років законодавець часто вносив зміни до розділу XVII Особливої частини Кримінального кодексу (далі КК) України, постійно змінюючи ті чи інші положення про злочини у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг. Зокрема, було змінено розуміння поняття істотна шкода, яка є обов'язковою ознакою зловживання владою (ст. 364, 364-1, 365-2 КК), перевищення влади або службових повноважень (ст. 365 КК) та службової недбалості (ст. 367 КК).

Сьогодні поняття «істотна шкода» визначене в примітці до ст.364 КК. Так, передбачено, що істотною вважається така шкода, яка в 100 і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян.

Раніше законодавець це поняття окреслював таким чином: Істотною шкодою у статтях 364, 364-1, 365, 365-2, 367 КК України, якщо вона полягає у завданні матеріальних збитків, вважається така шкода, яка в сто і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян. Тож раніше поняття істотна шкода було сформульовано так, щоб включити в неї не тільки матеріальну, а й шкоду нематеріального характеру.

Проте досі можна почути суперечки щодо характеру шкоди, про яку йдеться в наведеній ситуації. Науковці теж висловили своє бачення у

величезній кількості публікацій. Є позиція із цього питання Верховного Суду України.

Згідно з роз'ясненням, даним в абзаці 3 пункту 6 Постанови Пленуму Верховного Суду України «Про судову практику у справах про перевищення влади або службових повноважень» від 26 грудня 2003 року № 15: «Якщо шкода полягає у заподіянні суспільно небезпечних наслідків нематеріального характеру, питання про її істотність вирішується з урахуванням конкретних обставин справи. Зокрема, істотною шкодою можуть визнаватися порушення охоронюваних Конституцією України чи іншими законами прав та свобод людини і громадянина (право на свободу й особисту недоторканність та недоторканність житла, виборчі, трудові, житлові права тощо), піддрив авторитету та престижу органів державної влади чи органів місцевого самоврядування, порушення громадської безпеки та громадського порядку, створення обстановки й умов, що утруднюють виконання підприємством, установою, організацією своїх функцій, приховування злочинів» [2].

На думку В.О. Навроцького, із законодавчої норми, про яку йдеться, випливає, що істотна шкода й тяжкі наслідки як ознаки складів відповідних злочинів у сфері службової діяльності повинні досягати певного розміру, який вимірюється в грошових одиницях. Не викликає жодного сумніву, що така шкода (наслідки) піддається грошовому виміру тоді, коли вона має матеріальний (майновий) характер. Наслідки ж нематеріального характеру, пов'язані із заподіянням шкоди соціального, політичного, морального, організаційного та іншого характеру, не мають грошової оцінки. Відповідно, неможливо визначити еквівалент такої шкоди в одиницях, кратних неоподатковуваним мінімумам доходів громадян. Отже, щодо статей про злочини у сфері службової діяльності, на які поширюється роз'яснення поняття істотної шкоди і тяжких наслідків, не можна встановити зміст наслідків нематеріального характеру, саму наявність таких наслідків у розумінні, яке їм надає чинний КК України. Винятком може бути хіба що врахування похідних наслідків заподіяння:

- фізичної шкоди – витрати на лікування чи протезування потерпілої особи;
- порушення законних прав та інтересів громадян – витрати на відновлення таких прав (виплати незаконно взятому під варту чи ув'язненому або незаконно звільненому з роботи чи навчання, відшкодування за невиконання судового рішення, компенсація шкоди від поширення відомостей, які ганьблять особу, тощо) [1, с. 37-38].

Т.В. Церетелі з цього приводу зазначала, що нанесення шкоди соціалістичним суспільним відносинам є наслідком у широкому розумінні слова, а у вузькому розумінні слова це конкретний збиток передбачений складом злочину [5, с. 82].

В.Б. Харченко вважає, що новели кримінального законодавства жодним чином не змінюють підходів до визначення категорій «істотна шкода» й «тяжкі наслідки» [4, с. 169].

Попередня редакція пунктів 3 і 4 примітки до ст. 364 КК України визначала істотну шкоду і тяжкі наслідки, використовуючи формулювання «...якщо вона (вони) полягала у завданні матеріальних збитків...». Нормативний момент зазначених суспільно небезпечних наслідків цієї групи злочинів у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг, визначав їх конкретний розмір («шкода, яка в сто і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян») і видові розходження («якщо шкода полягає у завданні матеріальних збитків» або «якщо шкода полягає у заподіянні суспільно небезпечних наслідків нематеріального характеру»). Матеріальні збитки, як і за новою редакцією примітки до ст. 364 КК України, описані законодавцем у чітких і конкретних кримінально-правових категоріях і, на відміну від істотної шкоди, що полягає у заподіянні наслідків нематеріального характеру, мають визначену нормативну базу встановлення [3].

Необхідно визнати, що відповідно до чинної редакції кримінального закону істотна шкода в службових злочинах може мати лише матеріальне вираження. Водночас мусимо констатувати й наявність прогалин у КК у зв'язку з таким вузьким розумінням цього поняття у світлі розглядуваних злочинів.

Вихід із ситуації - внесення змін до КК. Інколи необдумана декриміналізація (у нашому випадку - через звуження розуміння терміна) може спричинити не тільки низку дискусій серед юристів, а й появу прогалин у кримінальному законі.

Щодо згаданих вироків чи обвинувальних актів, у яких широко тлумачиться кримінальний закон, можна сказати лише одне: є текст КК, є позиція ВСУ, і саме з положень, які в них містяться, й варто виходити під час прийняття процесуальних рішень у кримінальних провадженнях.

Список літератури

1. Навроцький В.О. Розвиток законодавства України про кримінальну відповідальність за корупційні посягання / В.О. Навроцький // Право України. – 2015. – № 12. – С. 37–38.
2. Постанова Пленуму Верховного Суду України «Про судову практику у справах про перевищення влади або службових повноважень» від 26.12.2003 р. № 15 [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v0015700-03>.
3. Правові висновки Верховного Суду України щодо «істотної шкоди» і «тяжких наслідків» як суспільно-небезпечних наслідків, передбачених ст. 364 і 365 КК: постанова Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України від 27 жовтня 2016 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/\(documents\)/C77C4F09B0663A29C225806B5AA](http://scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/(documents)/C77C4F09B0663A29C225806B5AA).
4. Харченко В.Б. Визначення істотної шкоди та тяжких наслідків за новою редакцією примітки до ст. 364 КК України / В.Б. Харченко // Форум права. – 2015. – № 2. – С. 169. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/jpdf/FP_index.htm_2015_2_30.pdf.
5. Церетели Т. В. Основания уголовной ответственности и понятие преступления / Т. В. Церетели // Правоведение. – 1980. - № 2. – С. 82.

УДК 347.734

Семеняга Д. С., студент гр. КЮ-182

Науковий керівник: Берднік І. В., к.ю.н., професор кафедри кримінального права та правосуддя

*Чернігівський національний технологічний університет
(м. Чернігів, Україна)*

ВЕРХОВНИЙ СУД ЯК РЕЗУЛЬТАТ СУДОВОЇ РЕФОРМИ 2016 РОКУ

Для забезпечення соціального, демократичного та правового принципу нашої країни в Україні створена і діє система судів загальної юрисдикції, засобами якої здійснюється правосуддя. В свою чергу Верховний Суд – найвищий суд у системі судоустрою України [1]. Слід підкреслити, що ідеалом здійснення правосуддя є законне, обґрунтоване та справедливе рішення, що виноситься судом. Однак, як би правильно не була організована судова система, можливість допущення помилок при постановленні рішення не можна виключити. Погоджуйтесь з Є. Васьківським, який писав, що «як би добре не були підготовлені до своєї діяльності судді, як би добросовісно і уважно не ставилися вони до виконання своїх обов'язків, у будь-якому разі вони не можуть бути повністю застраховані від промахів і помилок» [2, с. 43]. Аналізуючи цей вислів, варто приділити увагу тому, що виникає необхідність створення надійної та ефективної системи виявлення, виправлення та попередження судових помилок.

Для удосконалення судової системи України, після Революції гідності почалося ретельне перезавантаження судової системи: восени 2016 року вступили в дію перші за 20 років зміни до Конституції України в частині правосуддя та нова редакція Закону «Про судоустрій і статус суддів».

Формування нового Верховного Суду є величезним кроком вперед у судовій реформі, що підвищив довіру суспільства до судової гілки влади в цілому. В якості дослідницької задачі, для більш ширшої картини розуміння цієї теми, визначимо, що саме змінила судова реформа, виділивши основні зміни, які відбулися в контексті Верховного Суду та в цілому. Отже, основною зміною вважається перехід України до зрозумілої і прийнятої у більшості країн світу триланкової судової системи. Відповідно до запропонованих змін, в Україні функціонуватиме триланкова судова система – місцеві, апеляційні суди та Верховний Суд. Як суди першої інстанції діятимуть також Вищий спеціалізований суд з інтелектуальної власності та Вищий антикорупційний суд. Повноваження суду апеляційної інстанції виконуватимуть апеляційні суди, а суду касаційної інстанції – Верховний Суд.

Новий Верховний Суд складається із касаційних судів: адміністративного, господарського, цивільного та кримінального. Крім того, була створена Велика палата Верховного Суду, що забезпечує єдність судової практики, тобто встановлює єдині, передбачувані, зрозумілі і рівні для всіх рішення суддів. Варто згадати вислів Д.Д. Лупсеника, який зазначає, що гарантії судового захисту будуть ефективні тоді, коли держава забезпечить можливість перегляду справи вищим судом, передбачить процедуру

(механізм) виправлення суддівських помилок [3, с. 107]. У складі Верховного Суду, крім касаційних судів, також діють Велика Палата Верховного суду та Пленум Верховного Суду. Внутрішня структура Верховного Суду виглядає складною, оскільки в межах одного суду здійснюють правосуддя чотири окремі суди і Велика палата. Варто приділити увагу тому, що наявність касаційного оскарження і перевірки судових рішень, а також ухвал сприяє формуванню у громадян, службових і посадових осіб переконаності в тому, що кожне незаконне рішення буде скасовано, що їх політичні, трудові та інші соціально-економічні права і свободи, а також права організацій і публічні інтереси отримають належний судовий захист [4, с. 152].

Не менш важливою зміною стало те, що судова влада стає незалежною від політиків. Президента України і Верховну Раду України позбавили права призначати і звільняти суддів. Раніше не було відкритих вакансій і конкурсних процедур відбору – суддів призначали саме глава держави та народні депутати. Вперше в історії України, після судової реформи 2016-го року суддів призначають через відкритий конкурс, який проводить Вища кваліфікаційна комісія суддів України, а затверджує кандидатів на посаду судді Вища рада правосуддя. Вагомим внеском до судової системи стало те, що суддів частково позбавили імунітету, тепер за згодою Вищої ради правосуддя їх можуть притягнути до дисциплінарної відповідальності, винести догану або звільнити, і навіть взяти під варту.

Особливу увагу привертають положення щодо наповнення суддівського корпусу Верховного Суду, за якими судьями вказаного судового органу зможуть ставати не лише особи з досвідом роботи судді, але й адвокати та науковці. А саме це нововведення фактично визнає, що до найвищої судової інстанції вперше змогли потрапити не лише судді всіх інстанцій, а також правники, які ніколи не працювали в судовій системі – адвокати і науковці, що мають 10-річний стаж роботи у правничій сфері.

Варто приділити увагу тому, що створено Вищий антикорупційний суд і Вищий суд з питань інтелектуальної власності, які будуть діяти, як суди першої інстанції з розгляду визначених законом категорій справ.

Особливим статусом Верховного Суду України є те, що він виконує особливу функцію, яку не виконує жоден інший суд будь-якої інстанції, а саме, забезпечує єдність судової практики. Необхідно визнати, що основною метою Верховного Суду України як найвищого судового органу в системі судів загальної юрисдикції є забезпечення однакового та правильного застосування всіма судами загальної юрисдикції законодавства, при розгляді справ та винесенні по них рішень.

Доречно виокремити декілька особливостей Верховного суду: підвищення вимог до кандидатів на посаду судді Верховного суду; особливість мети діяльності Верховного Суду як найвищого органу в системі судів загальної юрисдикції, яка полягає у забезпеченні однакового та правильного застосування всіма судами при розгляді справ на винесенні по них рішень; відсутність прямого державно-владного впливу, що полягає у використанні узагальнення та аналізу судової практики та надання роз'яснень щодо правильності застосування окремих положень законодавства під час розгляду справ; надання висновків про наявність

чи відсутність у діяннях, у яких звинувачується Президент України, ознак державної зради або іншого злочину [1].

Узагальнюючи, можна констатувати, що питання удосконалення судової влади постійно знаходиться в центрі уваги органів законодавчої і виконавчої влади. Де-факто і де-юре судова реформа 2016-го року продовжує перезавантаження судової системи України. Важливою частиною реформи є зміна процесуального законодавства, без якого не мав би можливості запрацювати новий Верховний Суд. Зокрема, норми закону спрощують розгляд справ, запроваджують систему «електронного суду», що має на меті полегшити обмін інформації між учасниками судового процесу. Внеском є те, що норми закону гарантують більшу відкритість судових процесів, що є позитивною зміною у системі судоустрою. Але слід визнати той факт, що насамперед основним фактором успішної роботи суду є люди, які були обрані суддями до найвищого органу в системі правосуддя. Саме люди своєю принциповою позицією та рішеннями можуть якісно сформувати нову судову практику, яка за собою потягне шанс на еволюційний і прогресивний розвиток судової влади.

Список літератури

1. Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 02.06.2016 р. № 1402-VIII // Відомості Верховної Ради України. – 2016. – № 17, № 36. - Ст. 545.
2. Васьковский Е.В. / Учебник гражданского процесса. – М., 2003. (Сер. «Русское юридическое наследие») [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://textbooks.net.ua>.
3. Ткачук О., Луспеник Д. / Перегляд судових рішень Верховним судом України: проблемні питання правозастосування / О. Ткачук, Д. Луспеник // Право України. – 2011. – № 10. – 117 с.
4. Локатир Ю.В. / Процедура перегляду рішень у цивільному судочинстві України / Ю.В. Локатир // Університетські наукові записки. – 2009. – № 1. – С. 151–157.

УДК 343.14

Сенченко Н. М., к.ю.н., доцент кафедри кримінального права та правосуддя

Перепечай Л. В., студентка гр. ТПР-161

*Чернігівський національний технологічний університет
(м. Чернігів, Україна)*

РЕАЛІЗАЦІЯ ЗАСАДИ ПРЕЗУМПЦІЇ НЕВИНУВАТОСТІ В ПРОЦЕСІ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ДОКАЗУВАННЯ

Принцип презумпції невинуватості є конституційним у більшості цивілізованих країн світу. Більш того, ця засада являє собою атрибут демократичного правосуддя. У Рекомендаціях Комітету Міністрів Ради Європи «Про надання інформації щодо кримінального судочинства через засоби масової інформації» цей принцип задекларований під окремим номером і має у своїй редакції такий зміст: «Повага до принципу презумпції невинуватості є невід’ємною частиною права на справедливий суд».

Керуючись положенням п. 2 ст. 6 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод 1950 року (далі – Конвенція), в якому йдеться про те, що: «кожен, кого обвинувачено у вчиненні кримінального правопорушення, вважається невинуватим доти, доки його вину не буде доведено в законному порядку»[1], зазначається саме сутність дії такого принципу як презумпції невинуватості, а саме:

– межі дії цього принципу (будь-які справи про кримінальне правопорушення, що за своїм змістом ширше поняття злочину, яке використовується в українському законодавстві);

– момент, з якого особа вважається винуватою (коли вина особи доведена в законному порядку);

– недопустимість альтернативної до визначеної законом процедури встановлення винуватості особи [2].

Як зазначає В.І. Манукян, посилаючись на рішення Європейського Суду з прав людини у справі «Барбера, Мессегуе і Джабардо проти Іспанії», принцип презумпції невинуватості полягає в наступному. Тягар доведення вини обвинуваченого покладається на обвинувачення, а всі сумніви повинні тлумачитися на його користь. Обвинувач має повідомити обвинуваченому про докази, що є проти нього, для того, щоб він міг підготувати та надати доводи на свій захист, і, врешті-решт, обвинувачення повинно надати докази, достатні для визнання його винуватим [3].

Крім того, принцип презумпції невинуватості відображає право особи на незалежний та безсторонній суд, оскільки він являється одним із головних елементів справедливого судового розгляду та впливає на процес доказування, оскільки перекладає тягар відповідальності на сторону обвинувачення і доведення має бути по за розумним сумнівом. Цей стандарт нарешті отримав нормативне закріплення в положеннях ч. 2 ст. 17 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України) [4].

Як слушно зауважив В.Т. Нор, «презумпція невинуватості за своєю правовою природою є гарантією права особи, щодо якої розпочато кримінальне переслідування, на визнання її невинуватою з боку держави в особі її публічних органів та посадових осіб до часу, коли вину її визнає суд своїм вироком, що набрав законної сили» [5, с. 394].

Презумпція невинуватості покликана насамперед захистити обвинуваченого від обвинувального вироку, якщо тільки останній не буде законно ухвалений. Вона діє протягом усього кримінального провадження, незалежно від результату досудового розслідування, у тому числі на стадії досудового розслідування до передачі справи до суду, на підготовчому судовому засіданні й усіх етапах судового розгляду. Для забезпечення її дії судді мають повноваження розглядати заяви про порушення з боку правоохоронних та інших владних органів, що також можуть подаватися на будь-якій стадії судового розгляду [6, с. 533–534]. А отже, і право особи на

виправдання починає «діяти» тоді, коли і презумпція, існує й належить особі протягом усього провадження.

Дія презумпції поширюється не лише на підозрюваного (обвинуваченого) і виправданого (засудженого), а й загалом на будь-яку особу у кримінальному судочинстві, щодо якої ведеться кримінальне переслідування. Підозра, обвинувачення не можуть ґрунтуватись на доказах, отриманих незаконним шляхом (ч. 3 ст. 17 КПК України).

Як слушно зауважують В.Т. Нор та Б.В. Яворський, за постановлення виправдувального вироку обвинуваченого (підсудного) виправдовують не тому, що була встановлена його невинуватість (адже невинуватість презюмується з самого початку), а тому, що законодавство «наказує» тлумачити сумніви, які неможливо оскаржити або усунути, на користь обвинуваченого (підсудного) [7, с. 437].

Під час судового розгляду кримінальних справ іноді виникають ситуації, коли обвинувальні докази у справі визнають неналежними (або недостатніми), а виправдувальні докази відсутні, тобто об'єктивно не встановлено ні винуватості, ні невинуватості особи. У такій ситуації вступає в дію презумпція невинуватості, що вирішує дилему на користь обвинуваченого [5, с. 389–401].

Як зауважує В.В. Крижанівський, сумніви у винуватості обвинуваченого виникають, зокрема, якщо певна фактична обставина, що становить основу обвинувачення, недостатньо підтверджена зібраними у справі доказами [8, с. 12].

Окрім того, унаслідок недоведеності можуть виявитись сумнівними й фактичні дані, на основі яких устанавлюються обставини, що становлять кінцеву мету доказування (ст. 91 КПК України). Як зауважив В.Т. Нор, «призначення презумпції невинуватості насамперед полягає в тому, щоб протистояти у кримінальному судочинстві обвинувальному ухилу ...» [5, с. 390].

Поводження з особою, вина якої у вчиненні кримінального правопорушення не встановлена обвинувальним вироком суду, що набрав законної сили, має відповідати поведженню з невинуватою особою (ч. 5 ст. 17 КПК України).

Отже, підсумовуючи викладене, слід зазначити, що презумпція невинуватості є не лише гарантією права особи на справедливий судовий розгляд її справи і справедливе судове рішення, а й фактично включає в себе формулу права особи на виправдання та є законодавчо закріпленою гарантією цього права.

Список літератури

1. Конвенція про захист прав людини та основних свобод від 1950 року.
2. Манукян В.И. Европейский суд по правам человека: право, прецеденты, комментарии: науч.-практ. пособ. / В.И. Манукян. – К.: Истина, 2006. – 368 с.

3. Петренко П. Д. Презумпція невинуватості в сенсі статті 6 Конвенції про захист прав людини та основних свобод на практиці Європейського суду по правам людини [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.minjust.gov.ua/7475>.

4. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 року // Відомості Верховної Ради України. – 2012 р. – 360 с.

5. Нор В. Презумпція невинуватості як принцип кримінального судочинства та його інтерпретація Європейським судом з прав людини / В. Нор // Вісник Львівського університету. Серія «Юридична». – 2011. – Вип. 53. – С. 389–401.

6. Nihal Jayawickrama The judicial application of human rights law national, regional and international jurisprudence / Nihal Jayawickrama. – Cambridge, New York, 2002. – 965 p.

7. Нор В. Тлумачення сумнівів на користь підсудного під час постановлення вироку / В. Нор, Б. Яворський // Вісник Львівського університету. Серія «Юридична». – 2010. – Вип. 51. – С. 436–442.

8. Крижанівський В.В. Принцип презумпції невинуватості у кримінальному процесі (порівняльно-правове дослідження) : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.09. «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза» / В.В. Крижанівський. – К., 2007. – 20 с.

УДК: 343.6

Снітко С. С., студент гр. КПП-163

Науковий керівник: Коломієць Н. В., д.ю.н., доцент кафедри кримінального права та правосуддя

Чернігівський національний технологічний університет

(м. Чернігів, Україна)

ДЕТЕРМІНАНТИ ДОВЕДЕННЯ ДО САМОГУБСТВА

Конституція України визнає людину, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпеку найвищою соціальною цінністю (ст. ст. 3 і 27 Конституції України). Право на життя є невід'ємним правом людини. Ніхто не може бути свавільно позбавлений життя. Стаття 27 Конституції України проголошує право кожної людини на життя на законодавчому рівні [1]. У вітчизняній кримінально-правовій науці останніми роками намітилися позитивні тенденції розширення проблематики досліджень, що стосуються реалізації державної політики протидії злочинним проявам, пов'язаним із посяганням на життя людини. Серед злочинів цієї категорії особливе місце займає такий злочин, як доведення до самогубства (ст. 120 КК України).

Доведення особи до самогубства або до замаху на самогубство, що є наслідком жорстокого з нею поводження, шантажу, примусу до протиправних дій або систематичного приниження її людської гідності [2].

Останніми роками в Україні зростає кількість самогубств. Так з 2016 року по 2019 рік, за фактами вчинення самогубств громадянами було зареєстровано 8311 проваджень. З 2011 по травень 2019 року в Україні винесено лише 11 вироків за статтею доведення до самогубства (при чому лише чотири з них набрали законної сили). Зазвичай, правоохоронці припиняють провадження у справах про самогубство, не знайшовши слідів насильства на тілі загиблих. Версію доведення до самогубства належним чином не розслідують або й, взагалі, ігнорують.

За останні декілька років в країні з'явилась хвиля дитячих (віком від 14-18 років) самогубств, на думку Александрова Ю.В. що послуговує мотивами причини самогубства це наявність сімейних конфліктів (взаємовідносини з батьками), конфлікти з іншими дорослими (насамперед — із вчителями) й однолітками, невдале юнацьке кохання, “помста” суспільству за “недооцінку”, самотність (“наодинці з усіма”), зовнішня “потворність”, “нездатність ні на що” тощо. Свій негативний внесок у проблему вносить Інтернет, де розміщено чимало сайтів з “інструкціями” як вчинити самогубство, запрошеннями до групового самогубства, думками про те, чому саме потрібно здійснити суїцид тощо.

Такий вплив підштовхнути підлітка до такого вчинку. Так декілька років підряд у соціальній мережі “Вконтакті” було створено багато груп смерті, метою яких є доведення підлітків до самогубства. Починається все з того, що їх адміністратори дають учасникам груп травматичні «завдання» — наприклад, свідомо порізати собі руки лезом, відзнявши усе це на відео. Кінцевою метою «гри» є доведення дитини до самогубства, яке вона також повинна зафіксувати на камеру (Варто зауважити, що нині здійснюється блокування зазначених сайтів та притягнення адміністраторів груп до кримінальної відповідальності) [6, с. 197].

Проте нині країна переживає складний перехідний період, у зв'язку з чим посилюються соціальні негаразди в суспільстві і — як їх наслідок — збільшився рівень смертності внаслідок вчинення самогубств (майже на 50% протягом останніх десяти років). Тепер щогодини в нашій країні внаслідок вчинення самогубства помирає дві людини.

Примус до протиправних дій означає домагання від іншої особи шляхом погрози, насильства чи інших подібних дій вчинити дії, які заборонені чинним законодавством.

Систематичне приниження людської гідності полягає, зокрема, у багаторазових образах, глумлінні над потерпілим, цькуванні, поширенні наклепницьких вигадок, іншому принизливому ставленні до потерпілого.

Злочин вважається закінченим з моменту вчинення потерпілим дій, безпосередньо спрямованих на позбавлення себе життя.

У частині 2 ст. 120 передбачена відповідальність за доведення до самогубства або замаху на нього особи, яка перебувала в матеріальній або іншій залежності від винного, або такі самі дії, вчинені щодо двох або більше осіб, а в ч. 3 ст. 120 - щодо неповнолітнього, тобто особи, якій не виповнилося 18 років [4].

Під матеріальною залежністю слід розуміти випадки, коли потерпілий отримує від винного істотну матеріальну підтримку або знаходиться на його утриманні (наприклад, залежність непрацездатної жінки від чоловіка, неповнолітніх дітей від батьків, підопічних від опікунів і т. д.) [4].

Порівнюючи динаміку економічно-соціальних показників України та вчинення самогубств її жителями, знаходимо певну залежність. Кількість

самогубств зростає на тлі погіршення соціально-економічної ситуації в державі, а також потрясінь, яких зазнає її політична система. Особливо вирізняється за інтенсивністю вчинення самогубств східний регіон у зв'язку із проведенням АТО далі ООС. Різняться показники вчинення самогубств сільськогосподарських і промислових регіонів [5, с.71].

Отже, найменше самогубств учиняється на заході, найбільше – на сході та півдні країни. Основними кримінологічними причинами самогубств необхідно визначити:

1. Погіршення рівня життя та соціально-економічну нестабільність (що часом зумовлює суперечності між природними бажаннями й економічними можливостями).

2. Зменшення кількості робочих місць і пов'язане з цим безробіття.

3. Поширеність у засобах масової інформації, передусім на телебаченні, пропаганди насильства та жорстокості, деструктивний вплив відеопродукції.

4. Поширення алкоголізму та наркоманії.

5. Укорінення в суспільній свідомості цільової установки на індивідуальне виживання, відсутність соціальних ідеалів, певний ідеологічний вакуум у суспільстві та кризи моральності.

6. Поширення неформальних (незарєєстрованих офіційно) шлюбів, а тому менший рівень солідарності сім'ї, збільшення кількості розлучень і частки неповних сімей.

7. Слабку дієвість системи матеріальної допомоги сім'ям, які її потребують, тощо [5, с. 79].

Що стосується протидії цій суїцидальній навалі, то в першу чергу необхідно вжити комплекс системних заходів та профілактики; створення спеціальної міжвідомчої комісії з аналізування й запобігання суїциду та її постійні звітування; організацію анонімних і безоплатних кризових центрів і «телефонів довіри» не тільки у столиці, а й у кожному обласному та районному центрах, також спеціальних тренінгів в їх межах; повсюдну організацію притулків для кризових груп населення та їх доступність, поширити необхідні знання серед школярів, населення, робочої сили (на фабриках, заводах).

Список літератури

1. Конституція України від 28 червня 1996 р. № 254к/96–вр // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.

2. Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 р. № 2341–III // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 25–26. – Ст. 131.

3. Пояснювальна записка до проекту Закону «Про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо захисту прав і свобод дітей» від 08.08.2017 р. [Електронний ресурс]. - Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=62397.

4. Коментар Кримінального кодексу України [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://legalexpert.in.ua/komkodeks/uk/81-uky/1678-avtor-uky.html>

5. Фонові для злочинності явища: запобігання та протидія : зб. тез доп. Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Харків, 27 квіт. 2018 р.) / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ ; Кримінол. асоц. України. – Харків : ХНУВС, 2018. – 122 с.

6. Александров Ю. В. Наукові праці МАУП. – 2013. - Вип. 4(39). - С. 195-200.

УДК 343.261-052

Сотник Р. О., студентка гр. КПр-163

Науковий керівник: Коломієць Н. В., д.ю.н., доцент кафедри кримінального та правосуддя

Чернігівський національний технологічний університет

(м. Чернігів, Україна)

ПРАВОВИЙ СТАТУС ЗАСУДЖЕНИХ ОСІБ

Вивченню правового статусу людини приділяється значна увага як у науці теорії держави та права, так і в низці інших галузевих науках. Не є винятком і наука кримінально-виконавчого права, але в ній зміст і значення цього інституту певним чином змінюється. Це зумовлено тим, що правовий статус особи, потрапляючи у сферу дії кримінально-виконавчого права, зазнає вагомих змін у зв'язку зі значним обмеженням прав індивіда під дією карального впливу покарання.

Засуджений відіграє роль центрального елемента кримінально-виконавчих правовідносин, адже саме в процесі реалізації обмежень прав і свобод засуджених, котрим надані реальні можливості визначених законодавством форм поведінки, забезпеченої юридичними обов'язками адміністрації органів і установ виконання покарань, виникають кримінально-виконавчі правовідносини [1, с. 185].

Чинне виправно-трудове законодавство, яке діяло на території України не один десяток років, майже не приділяло уваги правовому статусу засуджених. Зокрема, у Виправно-трудовому кодексі (далі - ВТК) УРСР містилась тільки одна норма, яка стосувалась тільки засуджених до позбавлення волі й виправних робіт. Так, у ст. 8 ВТК УРСР вказувалось, що особи, які відбувають покарання у вигляді позбавлення волі й виправних робіт без позбавлення волі, несуть обов'язки і користуються правами, встановленим для громадян України, з обмеженнями, що передбачені законодавством для засуджених, а також впливають з вироку суду і режиму, встановленого Кодексом для відбування покарання даного виду [2, с. 178].

Тільки в кінці 80-х – на початку 90-х років ХХ століття у зв'язку з кризовими явищами, які склались як у державі й суспільстві, так і в системі виконання кримінальних покарань, врешті-решт, була звернута увага і на права засуджених. Зокрема, в Основних напрямках реформи кримінально-виконавчої системи в Українській РСР, схвалених постановою Кабінету Міністрів УРСР від 11 липня 1991 р. № 881, вже було вказано, що потрібно чітко визначити в законодавстві права й обов'язки засуджених, забезпечити захист їх законних прав і інтересів. Але знадобилось майже 12 років, щоб ці положення були втілені в життя у Кримінально-виконавчому кодексі України.

Загалом, Кримінально-виконавчий кодекс України містить окрему Главу II, яка має назву «Правовий статус засуджених» і в якій розміщено 4

статті: ст. 7 – «Основи правового статусу засуджених», ст. 8 – «Основні права засуджених», ст. 9 – «Основні обов'язки засуджених», ст. 10 – «Право засуджених на особисту безпеку» [3, с. 317-320].

До основних прав засуджених у початковій редакції ст. 8 КВК України відніс право: а) на отримання інформації про свої права і обов'язки; б) на гуманне ставлення до себе і на повагу гідності; в) на звернення і листування, у тому числі рідною мовою; г) на охорону здоров'я; д) на соціальне забезпечення, у тому числі й отримання пенсій; б) на правову допомогу [4].

Основними обов'язками засуджених КВК України встановив: а) виконувати встановлені законодавством обов'язки громадян України, неухильно дотримуватися правил поведінки, які передбачені для засуджених, не посягати на права і свободи, честь і гідність інших осіб; б) виконувати законні вимоги адміністрації органів і установ виконання покарань; в) ввічливо ставитися до персоналу, інших осіб, які відвідують установи виконання покарань, а також до інших засуджених; г) з'являтися за викликом адміністрації органів і установ виконання покарань [4].

Положення цих статей стосуються всіх засуджених незалежно від виду призначеного судом покарання, а вже в главах Особливої частини КВК України розміщені норми, які більш детально визначають правовий статус засуджених до окремих видів кримінальних покарань: арешту – у ст. 51 КВК України, обмеження волі – у ст. 59 КВК України; позбавлення волі на певний строк – у ст. 107 та статтях 138-140 КВК України; довічного позбавлення волі – у ст. 151 КВК України; жінок, засуджених до позбавлення волі на певний строк, – у статтях 141, 142 КВК України; неповнолітніх, засуджених до позбавлення волі на певний строк, – у ст. 143 КВК України [5, с. 36-37].

На сьогоднішній день права і обов'язки засуджених прямо передбачені в Правилах внутрішнього розпорядку установ виконання покарань від 28.08.2018 № 2823/5 і відповідно до Розділу II, права засуджених прописані наступним чином «Засуджені мають право»:

1) одержувати інформацію про свої права і обов'язки, порядок та умови виконання та відбування призначеного судом покарання;

2) на гуманне ставлення до них та на повагу до їх людської гідності; засуджені не повинні підлягати жорстокому, нелюдському або такому, що принижує їх гідність, поводженню;

3) на особисту безпеку;

4) на соціальне забезпечення, у тому числі на оформлення пенсій, соціальної допомоги, відповідно до законодавства;

5) користуватися послугами, які надаються в установах виконання покарань, у тому числі додатковими оплачуваними (перукарня, ремонт одягу, взуття та побутових текстильних виробів, електропобутової техніки та інших побутових приладів тощо);

б) брати участь у трудовій діяльності;

7) на оплачувану працю, організовану відповідно до вимог законодавства про працю;

8) отримувати медичну допомогу і лікування, у тому числі платні медичні послуги за рахунок особистих грошових коштів чи коштів рідних та близьких, у закладах охорони здоров'я;

9) розпоряджатися грошовими коштами, придбавати, володіти і розпоряджатися предметами, речами, виробами, за винятком тих, використання яких заборонено;

10) здійснювати листування;

11) вести телефонні розмови;

12) користуватися глобальною мережею Інтернет відповідно до Порядку організації надання засудженим доступу до глобальної мережі Інтернет, затвердженого наказом Міністерства юстиції України від 19 жовтня 2017 року № 3233/5, зареєстрованого в Міністерстві юстиції України 20 жовтня 2017 року за № 1280/31148;

13) одержувати і відправляти посилки, бандеролі, грошові перекази, одержувати передачі у порядку, встановленому пунктами 1-3 розділу XII, пунктом 2 розділу XIII цих Правил;

14) зустрічатися з родичами та іншими особами з урахуванням обмежень, передбачених для різних категорій засуджених;

15) рідною мовою давати пояснення, вести листування, подавати пропозиції, заяви і скарги в усній чи письмовій формі від свого імені, а також отримувати відповіді мовою звернення;

16) брати участь у роботі самодіяльних організацій та гуртків соціально корисної спрямованості (крім осіб, засуджених до арешту), займатися фізичною культурою і спортом, користуватися бібліотекою, настільними іграми;

17) носити спортивний одяг та взуття під час проведення спортивних заходів та у вільний час відповідно до розпорядку дня (до засуджених, які тримаються у виправних центрах, виправних колоніях мінімального рівня безпеки з полегшеними умовами тримання та дільницях соціальної реабілітації, це обмеження не застосовується);

18) придбавати, користуватися і зберігати предмети першої потреби, періодичні видання, літературу, продукти харчування;

19) розпоряджатися вільним часом, який відведений розпорядком дня, не порушуючи при цьому правил поведінки;

20) одержувати освіту відповідно до законодавства про освіту;

21) одержувати правову допомогу від адвокатів або інших фахівців у галузі права, які за законом мають право на надання правової допомоги особисто чи за дорученням юридичної особи;

22) звертатися до адміністрації установи виконання покарань з проханням внести подання щодо умовно-дострокового звільнення від

відбування покарання чи щодо заміни невідбутої частини покарання більш м'яким;

23) відповідно до статті 539 Кримінального процесуального кодексу України подавати клопотання до суду для вирішення питань, визначених статтею 537 цього Кодексу;

24) на щоденну прогулянку під час відбування покарання в камерах;

25) на здійснення свободи сповідувати будь-яку релігію або виражати переконання, пов'язані із ставленням до релігії;

26) на отримання копій документів з їхніх особових справ та інших документів, що є у розпорядженні адміністрації установи виконання покарань, у порядку, встановленому цими Правилами;

27) на належне матеріально-побутове забезпечення;

28) користуватися у приміщеннях для вживання їжі та зберігання продуктів харчування електричними чайниками потужністю не більше 2 КВт та мікрохвильовими пічками з розрахунку: три чайники - на відділення соціально-психологічної служби (один - на камеру), дві мікрохвильові печі - на відділення соціально-психологічної служби;

29) придбавати для загального користування за власний рахунок або рахунок родичів телевізори, DVD-програвачі, холодильники з розрахунку: телевізор та DVD-програвач - по одному на відділення соціально-психологічної служби або жилу секцію (камеру); холодильник - не менше двох на відділення соціально-психологічної служби [6].

У приміщенні камерного типу (далі - ПКТ) виправних колоній (секторів) максимального рівня безпеки, дільницях слідчих ізоляторів холодильники встановлюються у приміщеннях для зберігання продуктів харчування. Необхідна їх кількість визначається адміністрацією установи виконання покарань з урахуванням фактичної кількості осіб, які тримаються ПКТ виправних колоній (секторів) максимального рівня безпеки чи дільницях слідчих ізоляторів.

Засуджені, які відбувають покарання у виправних центрах, виправних колоніях мінімального рівня безпеки з полегшеними умовами тримання та дільницях соціальної реабілітації виправних колоній, мають право мати при собі портативні персональні комп'ютери та аксесуари до них.

Засудженим можуть надаватися й інші права, реалізація яких не суперечить меті покарання, порядку і умовам виконання та відбування покарання.

При забезпеченні прав засуджених не повинні порушуватися встановлений порядок та умови відбування покарання, а також права і законні інтереси інших осіб.

Таким чином, правовий статус засуджених, особливо засуджених до позбавлення волі, останнім часом підданий суттєвим змінам на краще, але все одно і нині є проблеми, які варто вирішувати.

Список літератури

1. Степанюк А. Х. Кримінально-виконавчі правовідносини як форма кримінально-виконавчої діяльності / А. Х. Степанюк // Вісн. Акад. прав. наук України. – 2001. – № 2. – С. 182–193.
2. Основні напрями реформи кримінально-виконавчої системи в Українській РСР : схв. постановою Кабінету Міністрів УРСР від 11 липня 1991 р. № 88: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/88%D0%B0-91-%D0%BF>.
3. Лисодєд О. В. Сучасний стан прав засуджених в Україні / О. В. Лисодєд // Київський університет права НАН України. Часопис Київського університету права : Український науково-теоретичний часопис. - 2016. - № 2. - С. 317-320.
4. Кримінально-виконавчий кодекс України // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 2004. - № 3-4. - Ст. 21 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1129-15>.
5. Колб О. Громадський контроль у механізмі нагляду за дотриманням прав засуджених до позбавлення волі / О. Колб, О. Громов // Вісник прокуратури. - 2014. - № 7(157). - С. 34-45.
6. Наказ від 28.08.2018 № 2823/5 Зареєстровано в Міністерстві юстиції України 05 вересня 2018 р. за № 1010/32462 «Про затвердження Правил внутрішнього розпорядку установ виконання покарань».

УДК 343.35

Ткаченко М. С., студентка гр. МППРп-181

Науковий керівник: Берднік І. В., к.ю.н., професор кафедри кримінального права та правосуддя

*Чернігівський національний технологічний університет
(м. Чернігів, Україна)*

ДО ПИТАННЯ ПРО СКАСУВАННЯ СТАТТІ 368-2 КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ: НАСЛІДКИ ДЛЯ УКРАЇНИ

На сьогоднішній день, в Україні існує мільйони статків, які були отримані з джерел, а законність їх не була доведена, оскільки вважаються такими, які не є кримінальним злочином. Причиною таких суттєвих змін є скасування статті 368-2 Кримінального кодексу (далі – КК) України щодо незаконного збагачення, яку ще називають «мертвою статтею».

Мета даної статті є визначення та проведення правового аналізу наслідків для України при скасуванні статті КК України про незаконне збагачення.

Правова норма про відповідальність за незаконне збагачення вважається ключовою нормою, яка була прийнята антикорупційним законодавством в 2015 році, оскільки вона була передбачена Планом дій з візової лібералізації. Тобто, це було умовою Євросоюзу і саме завдяки цій нормі, Євросоюз надав Україні безвізовий режим. Слід зазначити, дана норма щодо відповідальності за незаконне збагачення була умовою підписання угоди з Міжнародним Валютним Фондом (далі – МВФ) для отримання в подальшому кредит від МВФ [1].

Стаття 368-2 КК України передбачала кримінальну відповідальність за незаконне збагачення у тому випадку, якщо особа, яка уповноважена на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, отримала у власні активи, що перевищували одну тисячу неоподатковуваних мінімумів доходів

громадян, законність підстав набуття яких не підтвердила доказами та не може пояснити їх походження. Таким чином, сенс даної статті полягав в тому, що чиновник (прокурор, депутат та ін. посадові особи) повинні були подавати декларацію про доходи, і якщо він не мін довести та пояснити звідки з'явилася та чи інша сума – визнавався винним та повинен був понести покарання.

26 лютого 2019 року, Конституційний суд України (далі –КСУ) оприлюднив рішення Великої палати КСУ щодо визнання неконституційною статтю КК України про незаконне збагачення, за яку проголосували 14 із 18 суддів.

Судді, які підтримали скасування статті про незаконне збагачення спирались на те, що дана стаття порушує конституційний принцип презумпції невинуватості. Також, судді звернули увагу на те, що у справах про незаконне збагачення особі необхідно було свідчити не лише проти себе, а й проти своїх близьких та рідних, що суперечить її праву не робити цього, оскільки доводить вину, в тому числі й збирати докази повинна сторона обвинувачення [2].

Варто зазначити, що КСУ зауважив, що дана норма є недосконалою, а не відповідає Конституції, як дехто її тлумачить. Голова КСУ Станіслав Шевчук так прокоментував скасування даної статті: «Хочу принагідно зауважити, що Сполучені Штати Америки, які зробили дуже багато у сфері протидії корупції, відмовилися криміналізувати незаконне збагачення та ратифікувати статтю 20 Конвенції ООН щодо незаконного збагачення саме через суперечність вказаної норми презумпції невинуватості, закріпленої у Конституції США» [3].

Варто зазначити, що закон не має зворотної сили та рішення КСУ є обов'язковим, остаточним та таким, що не може бути оскаржено. Тобто, рішення КСУ не можна замінити, а наслідки даного рішення вважаються незворотними. Таким чином, навіть якщо і буде новий закон про незаконне збагачення, то він буде діяти лише на ті вчинки, які буди скоєні вже після вступу в силу цього закону. Після звернення вищезазначеного депутатів до КСУ щодо визначення норми про незаконне збагачення неконституційною, вони почали виправдовуватись, спираючись на те, що вони не знали, що будуть такі наслідки.

На думку Національного антикорупційного бюро України (далі – НАБУ), скасування статті про незаконне збагачення є великим кроком назад у антикорупційній реформі і тим самим дає можливість посадовцям для зловживань. Так, якщо звернути увагу на дані НАБУ, то за даною статтею розслідувалось 65 проваджень на суму понад півмільярда гривень, з яких чотири справи перебувало в судах. Так, серед підозрюваних на незаконне збагачення і недостатність декларації 30 % складають народні депутати, 18 % - судді, 10 % - прокурори, але усі ці справи кваліфіковані не лише за

статтею 368 – 2 КК України, а й за іншими статтями даного Кодексу (отримання неправомірної вигоди, недостовірне декларування та інші [2].

На сьогоднішній день, всі ті посадовці, які притягнені або мали бути притягнуті до кримінальної відповідальності звільняються від неї автоматично. Також, прокурори, в свою чергу, повинні закрити всі кримінальні справи, які були відкриті щодо незаконного збагачення за попередні роки та здати їх до архіву.

Стосовно Е-декларації, то вона просто стає «бюлетенем» для інформування суспільства про те, як збагачуються чиновники та не дає можливості викрити корупцію. Тобто, вони офіційно можуть декларувати свої статки та маєтки і не боятися того, що це може мати кримінальні наслідки. Також, слід зазначити, що якщо НАБУ виявить невідповідність доходів того чи іншого чиновника, то в такому разі кримінальне провадження вжене можна буде відкрити по даній статті, а лише по статті 366-1 КК України [5].

Стосовно безвізового режиму та угоди з МВФ, то вони скасовані не будуть, але критику та жорсткі заяви з боку Євросоюзу варто очікувати. Також, варто зазначити, що Україні слід чекати наслідків, особливо від МВФ. Тобто, за правилами Фонду, відкат у виконанні зобов'язань за попередніми меморандумами у рамках програм фінансування перешкоджає отриманню наступних траншів.

Інакше кажучи, Україна навряд отримає наступний транш МВФ, навіть, якщо всі інші зобов'язання за поточним меморандумом із МВФ будуть виконані. Якщо МВФ не надасть транш Україні, то в такому разі вона може зіткнутися знову із труднощами щодо виплати внутрішніх запозичень [6].

Якщо звернути увагу на те, що про дане рішення вважає Антикорупційна ініціатива Європейського Союзу EUACI, то вона заперечила змістовність аргументів, керуючись якими КСУ вирішив визнати статтю про незаконне збагачення неконституційною. Так, Антикорупційна ініціатива EUACI зазначає, що у конституційному поданні не досліджується релевантність та сутність відповідних правових принципів щодо норми Кримінального кодексу, яка заперечується.

Також, EUACI зазначила, що конституційне подання не проводить поглиблений аналіз даної прецедентної практики Європейського Суду з прав людини чи зарубіжної конституційної практики. Тому, вважається, що КСУ неправильно тлумачить правову норму та ігнорує презумпцію конституційності [4].

Таким чином, можна зробити висновок, що скасування статті 368-2 КК України про незаконне збагачення тягне за собою тяжкі наслідки. А саме: закриття всіх кримінальних справ, які підпадали під дію цієї статті, звільнення від кримінальної відповідальності тих, які підлягають їй, а також можливість неотримання наступного траншу МВФ та вислуховування критики з боку Євросоюзу.

Список літератури

1. Скасування статті про незаконне збагачення: що це означає та якими будуть наслідки [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://24tv.ua/skasuvannya_statti_pro_nezakonne_zbagachennya_shho_tse_oznachaye_ta_yakimi_budut_naslidki_n1118704.
2. "Мертва стаття" чи витівки еліти: які наслідки скасування відповідальності за незаконне збагачення [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://lb.ua/news/2019/03/01/420950_mertva_stattya_chi_vitivki_eliti_yaki.html.
3. Незаконне збагачення: наслідки скасування закону [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://khp.org/index.php?id=1551789474>.
4. Отмена статьи о незаконном обогащении: в Евросоюзе вдребезги разбили аргументы суда [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://24tv.ua/ru/otmena_stati_o_nezakonnom_obogashhenii_v_evrosojuze_vdrebezgi_razbili_argumenty_suda_n1119358.
5. Скасування статті "незаконне збагачення": амністія хабарників в Україні? [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.dw.com/uk/skasuvannya-statti-pro-nezakonne-zbagachennya-amnistiya-habarnikov-v-ukraini/a-47718803>.
6. Закрытие 65 дел НАБУ и потеря транша МВФ: последствия решения Конституционного суда [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.pravda.com.ua/rus/articles/2019/02/27/7207791/>
7. «Протидія корупції має здійснюватися виключно правовими засобами з дотриманням конституційних принципів» – Рішення КСУ [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ccu.gov.ua/novyna/protydiya-korupcii-maye-zdiysnyvatysya-vyklyuchno-pravovymy-zasobamy-z-dotrymannyam?fbclid=IwAR0q3Kzq75ACOk9oBeV2LNQ5jCcMHFd5J98CKmkMBOm0-aeoKPeqg15Vmc>
8. Кримінальний кодекс України: станом на 2 травня 2018 р. / Верховна Рада України. - Київ : Алерта, 2018. - 208 с.

УДК 343.132

Чередниченко І. С., студент гр. МКПРп-181

Науковий керівник: Головка М. Б., к.ю.н., доцент кафедри кримінального права та правосуддя

*Чернігівський національний технологічний університет
(м. Чернігів, Україна)*

ЩОДО ПИТАННЯ ПІДСЛІДНОСТІ ДЕРЖАВНОГО БЮРО РОЗСЛІДУВАНЬ

Сучасні соціально-економічна, політична та правова ситуації в Україні потребують вдосконалення діяльності держави щодо утвердження та забезпечення прав і свобод людини, створення дієвого механізму їх захисту, вирішення системних проблем у зазначеній сфері. Права і свободи людини є центральним елементом правової системи, а забезпечення їх реалізації і належного захисту має дійсно бути пріоритетним напрямом діяльності органів державної влади та громадянського суспільства.

Успішність і своєчасність виконання завдань кримінального провадження, передбачених ст. 2 чинного Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України), багато в чому залежить від належного рівня організації та функціонування сучасної системи органів досудового розслідування, реформування якої є пріоритетним напрямом впродовж існування незалежної України.

Важливим етапом реформи органів правопорядку в Україні є створення Державного бюро розслідувань (далі – ДБР) – центрального органу виконавчої влади, що здійснює правоохоронну діяльність з метою запобігання, виявлення, припинення, розкриття та розслідування злочинів, віднесених до його компетенції [2].

Одним із інститутів кримінального процесу є інститут підслідності кримінальних правопорушень, який знайшов своє закріплення у ст. ст. 216, 218 КПК України [1]. Підслідність – це якісна ознака процесу досудового розслідування, закріплена у кримінальному процесуальному законодавстві, за якою визначається конкретний слідчий підрозділ, компетентний здійснювати дізнання та досудове слідство кримінальних правопорушень. У теорії кримінального процесу виокремлюють п'ять видів підслідності: предметну(родову), альтернативну, персональну(спеціальну), територіальну та за зв'язком справ [3].

Підслідність ДБР встановлена ст. 5 Закону України «Про Державне бюро розслідувань» і ч. 4 ст. 216 КПК України та передбачає два види підслідності: предметну та персональну [1; 2].

Аналіз вищезазначених нормативно-правових актів, свідчить про суттєву невідповідність регламентованої в них персональної підслідності слідчих ДБР. Так, відповідно до п. 1 ч. 4 ст. 216 КПК України слідчі органів ДБР здійснюють досудове розслідування злочинів: вчинених Президентом України, повноваження якого припинено, Прем'єр-міністром України, членом Кабінету Міністрів України, першим заступником та заступником міністра, членом Національної ради України з питань телебачення і радіомовлення, Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг, Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку, Антимонопольного комітету України, Головою Державного комітету телебачення і радіомовлення України, Головою Фонду державного майна України, його першим заступником та заступником, членом Центральної виборчої комісії, народним депутатом України, Уповноваженим Верховної Ради України з прав людини, Директором Національного антикорупційного бюро України, Генеральним прокурором, його першим заступником та заступником, Головою Національного банку України, його першим заступником та заступником, Секретарем Ради національної безпеки і оборони України, його першим заступником та заступником, Постійним Представником Президента України в Автономній Республіці Крим, його першим заступником та заступником, радником або помічником Президента України, Голови Верховної Ради України, Прем'єр-міністра України, суддею, працівником правоохоронного органу, особою, посада якої належить до категорії «А», крім випадків, коли досудове розслідування цих злочинів віднесено до підслідності Національного антикорупційного бюро України згідно з ч. 5 ст. 216 КПК України [1].

Відповідно ж до п. 1 ч. 1 ст. 5 Закону України «Про Державне бюро розслідувань» до підслідності ДБР віднесені злочини, вчинені службовими особами, які займають особливо відповідальне становище відповідно до частини першої статті 9 Закону України «Про державну службу», особами, посади яких віднесено до першої – третьої категорій посад державної служби, суддями та працівниками правоохоронних органів, крім випадків, коли ці злочини віднесено до підслідності детективів Національного антикорупційного бюро України [2].

Таким чином, п. 1 ч. 1 ст. 5 Закону України «Про Державне бюро розслідувань» щодо підслідності текстуально не співпадає із п. 1 ч. 4 ст. 216 КПК України стосовно підслідності, що потребує приведення п. 1 ч. 1 ст. 5 Закону України «Про Державне бюро розслідувань» у відповідність із п. 1 ч. 4 ст. 216 КПК України.

Персональна підслідність слідчих ДБР, що визначена у п. 2 ч. 1 ст. 5 Закону України «Про Державне бюро розслідувань» співпадає із положеннями п. 2 ч. 4 ст. 216 КПК України, та регламентує, що до злочинів, які відносяться до підслідності ДБР, належать злочини вчинені службовими особами Національного антикорупційного бюро України, заступником Генерального прокурора – керівником Спеціалізованої антикорупційної прокуратури або іншими прокурорами Спеціалізованої антикорупційної прокуратури. Вищезазначені нормативно-правові акти містять і винятки із правил персональної підслідності, так, коли зазначеними у п. 2 ч. 1 ст. 5 Закону України «Про державне бюро розслідувань» особами буде вчинено злочин, який віднесено до підслідності детективів підрозділу внутрішнього контролю Національного антикорупційного бюро України, розслідування даного злочину буде здійснюватися останніми, відповідно до загальних правил підслідності та територіальності.

Положення п. 3 ч. 1 ст. 5 Закону України «Про Державне бюро розслідувань» також співпадають із положеннями п. 3 ч. 4 ст. 216 КПК України, та визначають родову підслідність ДБР, а саме: до злочинів, які відносяться до підслідності ДБР, належать злочини проти встановленого порядку несення або проходження військової служби (військові злочини). Це злочини, передбачені розділом XIX Кримінального кодексу України.

Спираючись на зазначене вище, можна дійти висновку, що підслідність ДБР визначається ст. 5 Законом України «Про Державне бюро розслідувань» і ч. 4 ст. 216 КПК України та передбачає два види підслідності: предметну та персональну. Аналіз вищезазначених нормативно-правових актів, свідчить про суттєву невідповідність регламентованої в них персональної підслідності слідчих ДБР. Таким чином слідчі ДБР у питаннях визначення підслідності, повинні керуватися положеннями п. 1 ч. 4 ст. 216 КПК України, а не положеннями п. 1 ч. 1 ст. 5 Закону України «Про Державне бюро розслідувань», оскільки, відповідно до ч. 3 ст. 9 КПК України, під час

здійснення кримінального провадження не можуть застосовуватися закони, які суперечать КПК України.

Отже, підсумовуючи, необхідно визнати, що норми КПК 2012 року та Закону України «Про Державне бюро розслідувань» в частині регламентації питань визначення підслідності ДБР потребують певного доопрацювання та законодавчого врегулювання з метою усунення наявних протиріч.

Список літератури

1. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон від 13.04.2012 р. № 4651-VI // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 2013. - № 9-10, № 11-12, № 13. - Ст. 88. (з поточними змінами) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>.
2. Закон України «Про Державне бюро розслідувань» від 12 листопада 2015 року № 794-VIII [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/794-19>.
3. Кримінальний процесуальний кодекс України: наук.-практ. комент. / за заг. ред. професорів В.Г. Гончаренко, В.Т. Нора, М.Є. Шумила. – К.: Юстініан, 2012. – 1224 с.

УДК 343.95:343.98

Шох І. В., студент гр. МКПРп-181

Науковий керівник: Головка М. Б., к.ю.н., доцент кафедри кримінального права та правосуддя

*Чернігівський національний технологічний університет
(м. Чернігів, Україна)*

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ОБШУКУ ТА ЇХ ВПЛИВ НА ТАКТИКУ ЙОГО ПРОВЕДЕННЯ

Завдання, що виникають перед правоохоронними органами полягають в постійному удосконаленні практики розслідування кримінальних правопорушень з метою підвищення ефективності боротьби зі злочинністю, що і призводить до пошуку нових методів, засобів, прийомів і шляхів виявлення, отримання, дослідження та використання криміналістичної інформації щодо події кримінального правопорушення.

Дослідження психологічних особливостей організації та проведення обшуку заслуговує особливої уваги, оскільки обшук вважається однією з найважливіших та першочергових слідчих (розшукових) дій від наслідків якої залежить не тільки отримання доказів, а також побудова подальших слідчих версій і безпосередньо кінцевий результат досудового розслідування.

Обшук – це слідча дія, яка за своєю функціонально психологічною структурою відноситься до інформаційно-пошукових дій [1, с. 38].

Відповідно до теоретичних основ юридичної психології, інформаційно-пошукові дії – це слідчі дії, основу яких складає інформаційний пошук та оперування інформацією щодо події злочину (огляд місця події, слідчий експеримент, впізнання, обшук) [4, с. 210].

Психологічним змістом проведення обшуку є організація слідчим пошукових дій стосовно прихованих матеріальних об'єктів, що викривають злочинця. Під час обшуку кожна зі сторін намагається одержати максимальну інформацію щодо стратегії поведінки іншої сторони та уникнути самій будь – яких демаскуючих факторів, тобто між його учасниками відбувається, як правило конфліктна комунікація [1, с. 38].

Отже, посилаючись на вищевикладену інформацію, обшук можна віднести до слідчих дій із значним ступенем конфліктності. Конфліктний характер даної слідчої дії проявляється з одного боку протиріччями цілей сторін, з іншого – примусовістю та публічністю відносно обшукуваного. Головна мета обшукуваного і що саме визначає спосіб його мислення та поведінки – це пошуки максимально надійної схованки для предметів, що можуть бути доказами проти нього у кримінальному провадженні.

Проводячи обшук, ставлячи себе на місце обшукуваної особи, слідчому необхідно врахувати його розрахунок на прояв з боку учасників обшуку таких психологічних факторів;

- розрахунок на втомлюваність і автоматизм (приховування документів у книжках, розміщених в середині книжкових полиць);

- розрахунок на гидливість (приховування предметів чи документів в смітнику, помийному відрі тощо);

- розрахунок на прояв з боку слідчого такту, делікатності чи інших благородних спонукань (приховування предметів в ліжку хворого, в дитячі речі);

- виготовлення тайника з подвійним дном, із розрахунком на поверхневе дослідження при його виявленні [1, с. 38-39].

Іншими словами у психологічному аспекті протиріччя цілей діяльності слідчого і обшукуваного є своєрідним інтелектуальним конфліктом. Примусовий характер обшуку породжує конфлікт емоційний, адже його проведення означає втручання сторонніх осіб в приватне життя обшукуваного. Крім того, суспільне оточення обшукуваного, а саме сусіди, друзі сприймаючи пошукові дії працівників правоохоронних органів, пов'язують їх з безпосередньою винністю обшукуваного [1, с. 39].

Існує низка методів, які сприяють психологічній діагностиці особи під час проведення обшуку, основними же методами вважаються спостереження та бесіда. Слідчий проводячи обшук особливо має звертати увагу на вербальні та невербальні ознаки поведінки особи у якої проводять обшук. Манера поведінки обшукуваного, яка виражає неправду на «мові жестів», це може бути як і обмежена жестикуляція поєднана в принципі з обмеженою рухливістю, адже необхідно концентрувати зусилля на брехні, так і активна жестикуляція, наприклад, прикривання рота, торкання носа, почісування лоба. З метою збільшення ефективності спостереження за особами у яких проводиться обшук, є доцільним залучення спеціаліста, який досконало володіє мовою жестів. Також слід зазначити, що не потрібно ігнорувати

вітчизняні етнопсихологічні особливості, використовуючи роботи зарубіжних авторів, адже відомо, що у представників різних національностей смислове навантаження жестів, поз, міміки може значно відрізнятися.

Розуміння слідчим тактики поведінки обшукуваного, багато в чому визначає успішність даної слідчої дії. Застосування слідчим фактору «несподіванки» підвищує ефективність обшуку і зменшує рівень протидії, обшукуваний не має можливості відповідним чином підготуватися до обшуку як фактично, так і що не менш важливо, психологічно. Під час роботи з обшукуваним необхідно пам'ятати про основне положення, а саме необхідність спостереження за обшукуваним, з метою виявлення його реакцій. Завданнями такого спостереження є:

- не допустити знищення обшукуваними яких – небудь предметів, документів, цінностей;

- помітити реакції обшукуваних на різні ситуації в ході обшуку [2, с. 150-153].

Багаторічна практика свідчить, що наближення до схованки, у осіб які знають про її існування викликає певну реакцію і як правило це залежить від типу та стану нервової системи суб'єкта, його вміння тримати себе в руках. Спостереження за реакціями осіб, у яких проводиться обшук, має бути неослабним, але і не помітним. Основним завданням є виявити різкі зміни емоційно-психологічного стану і вже з урахуванням цього віднайти те місце, наближення до якого викликає занепокоєння обшукуваного чи членів його родини. Слід також враховувати можливість симуляції занепокоєння, що має на меті концентрацію уваги працівників правоохоронних органів до місця, де нічого не приховано. Відповідна тактика має за мету стомити слідчого та його помічників марними пошуками і вселити в них впевненість щодо відсутності будь – яких предметів, що мають значення для кримінального провадження.

Таким чином підсумовуючи вищевикладене можна зробити висновок, що з огляду на практику застосування, обшук є важливою інформативно – пошуковою слідчою дією, яка має досить складний психологічний зміст, що у свою чергу вимагає від його учасників психолога – тактичної підготовленості високого рівня, яка і обумовлює досягнення цілей даної слідчої дії.

Список літератури

1. Головка М. Б. Обшук (юридико-психологічні аспекти організації та проведення): навчально-методичний посібник / М. Б. Головка, І. П. Осипенко. Чернігів: Чернігівський національний технологічний університет, 2015. – 126 с.

2. Грузінова Т. І. Особливості розслідування кримінальних справ про злочини, скоєні організованими злочинними групами / Т. І. Грузінова // Ч.1 Теорія та практика криміналістичного забезпечення розкриття та розслідування кримінальних правопорушень у сучасних умовах. – К.: НАВСУ, 2001. – С. 150-153.

3. Салтевський М. В. Криміналістика (у сучасному викладі) : підручник / М. В. Салтевський. – Київ : Кондор, 2008. – 588 с.

4. Юридична психологія: підручник / за заг. ред. Л. І. Казміренко, Є. М. Моїсєєва – К.: КНТ, 2007. – 360 с.

УДК 343.4

Щербак К. А., студентка гр. КЮ-181

Науковий керівник: Берднік І. В., к.ю.н., професор кафедри кримінального права та правосуддя

Чернігівський національний технологічний університет

(м. Чернігів, Україна)

МОВА СУДОЧИНСТВА І ДІЛОВОДСТВА В СУДАХ

В Україні державною мовою визнано українську згідно 10 ст. Конституції України, тому і судочинство в судах ведеться українською мовою, що і зазначено в ст. 12 Законі України «Про судоустрій і статус суддів». Це означає, що допит, розгляд доказів, рішення суду, виступи сторін здійснюються державною мовою.

Відповідно до Основного Закону країни – держава забезпечує всебічний розвиток інших мов на території України, а отже і суди забезпечують рівність прав громадян у судовому процесі за мовною ознакою та гарантується право громадян на використання ними в судовому процесі рідної мови або мови, якою вони володіють.

У судах, поряд із державною, можуть використовуватися регіональні мови або мови меншин відповідно до Закону України «Про ратифікацію Європейської хартії регіональних мов або мов меншин» в порядку, встановленому процесуальним законом. Використання в судочинстві регіональних мов або мов меншин гарантується державою та забезпечується за рахунок коштів Державного бюджету України [1, с. 162]. Регіональною мовою судовий процес може вестися за згодою сторін. Законодавчо не визначено, за чиєю ініціативою, коли та в якій процесуальній формі повинна надаватися така згода. Якщо клопотання про ведення судового процесу регіональною мовою заявила лише одна сторона, воно задовольняється лише у разі, якщо проти цього не заперечує друга сторона [2, с. 314-315].

Особам, які не володіють мовою, якою ведеться судочинство, забезпечується:

1. Право користуватися рідною мовою - робити заяви, давати пояснення і свідчення, заявляти клопотання.

2. Право на ознайомлення з усіма матеріалами справи і участь у судових засіданнях через перекладача.

3. Право виступати в суді рідною мовою.

4. Слідчі й судові документи вручаються особам, які беруть участь у справі, за їх вимогою, а обвинуваченому - у будь-якому випадку в письмовому перекладі його рідною або іншою мовою, якою він володіє.

5. Залучення до участі в судовому процесі перекладача за рахунок держави (за винятком господарського судочинства, де витрати при

задоволенні позову покладаються на відповідача, а при відмові в позові - на позивача).

Законодавство гарантує реалізацію права користування рідною мовою як у суді першої інстанції, так і у вищих судах [1, с. 162].

Суд забезпечує для осіб, що не володіють мовою, німим та глухонімим які виступають у ролі обвинувачених, потерпілих, свідків, можливість почути судовий процес та бути почутим у ході процесу. Допит таких людей проводиться у присутності захисника, а також особи, яка розуміє їх знаки; допит німого або глухого свідка проводиться за участю особи, яка його розуміє. Таким чином, суд гарантує всім особам рівність у судовому процесі, що є невід'ємним принципом правосуддя в Україні.

У випадках, коли громадянин іншої національності не володіє державною мовою на достатньому рівні і не може у повній мірі розуміти хід судового процесу, то йому надається перекладач. Держава в окремих випадках, передбачених процесуальними законами, гарантує оплату послуг перекладача. Але перекладачем не може виступати особа, щодо якої є обставини, котрі виключають її участь у судочинстві у такій процесуальній ролі, оскільки вони не гарантують її безсторонність (сторона, третя особа, представник, захисник, інші учасники процесу, їх родичі тощо). Відповідно до законодавства такі особи як прокурор, суддя, секретар не можуть виступати у ролі перекладача у судовому процесі.

Переклад процесуальних дій може бути письмовим або усним, а також повним (коли перекладаються як процесуальні дії, так і матеріали, наявні у справі) і неповним (коли перекладаються виключно процесуальні дії, в яких бере участь відповідна особа, і кінцеве рішення суду по справі). На жаль, законодавство не визначає чіткого обсягу і форм відповідного перекладу, тобто - в якому випадку слід забезпечувати усний переклад, а в якому - письмовий [1, с. 164-165]. Велика відповідальність покладається на самого перекладача, бо саме від нього залежить правильне трактування судового процесу для особи, що потребує перекладу.

Процесуальне законодавство передбачає ведення судової документації виключно державною мовою, але з наданням перекладу для певних осіб. Усі заяви, позови, клопотання складаються українською мовою. Усі посадові особи: суддя, прокурор, адвокат, секретар та інші особи – повинні володіти українською мовою та використовувати її на державній службі.

Тема використання української мови є досить актуальною у наш час, бо мовне питання постає гостро між особами, що володіють різними мовами. Особи, що не володіють на достатньому, компетентному рівні державною мовою не повинні перебувати на державній службі. Для контролю цього питання, повинні створюватись спеціальні комісії, які регулярно будуть слідкувати за дотриманням цього обов'язку нашими службовцями.

Таким чином, важливим фактором, що визначає нашу державу як демократичну є те, що громадянин має право на використання тієї мови,

якою він володіє, а судовий процес забезпечується додатковими засобами, наприклад, перекладом.

Список літератури

1. Городовенко В. Принцип державної мови судочинства і діловодства в судах України: проблеми правозастосування / В. Городовенко // Вісник № 4. - 2011. – С. 161-169.

2. Андронов І. В. Мова цивільного судочинства та судового рішення у цивільній справі. - Наукові праці НУ ОЮА, 2012. – 313-320 с.

УДК 343.137

Ямкова Т. І., студентка 1 групи, 1 курсу

Науковий керівник: Броневицька О. М., к.ю.н., доцент кафедри кримінально-правових дисциплін

Львівський державний університет внутрішніх справ

(м. Львів, Україна)

АУДІО- ТА ВІДЕОКОНТРОЛЬ ОСОБИ ЯК ВТРУЧАННЯ В ПРИВАТНЕ ЖИТТЯ

З розвитком сучасних технологій розкривати злочини стало важче, оскільки злочинці вміло їх маскують, тому у новому Кримінальному процесуальному кодексі прийнятому у 2012 році з'явилося таке поняття як негласні слідчі дії.

Введення у систему досудового розслідування негласних слідчих (розшукових) дій є надзвичайно прогресивним кроком законодавця. Насамперед, проведення негласних слідчих дій (розшукових) дій забезпечує виявлення та розкриття найбільш складних та латентних злочинів, розслідувати які традиційними засобами кримінально-процесуального провадження, що до цього часу застосовувалося на Україні, надзвичайно складно або просто неможливо [1, с. 271]. Такі дії проводяться тоді, коли потрібні відомості неможливо отримати в інший спосіб.

Аудіо-, відеоконтроль особи полягає в негласній (без відома особи) фіксації та обробці із використанням технічних засобів розмови цієї особи або інших звуків, рухів, дій, пов'язаних з її діяльністю або місцем перебування тощо [2].

Правову основу проведення таких дій становлять: Конституція України від 28 червня 1996 року, Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 року, Закон України «Про оперативно-розшукову діяльність» від 18 лютого 1992 року, а також Інструкція про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні, затверджена Наказом Генеральної прокуратури України, Міністерства внутрішніх справ України, Служби безпеки України,

Адміністрації Державної прикордонної служби України, Міністерства фінансів України, Міністерства юстиції України від 16 листопада 2012 року.

Аудіоконтроль особи полягає у прослуховуванні та фіксації розмов такої особи. Він може здійснюватись епізодично (на час відвідування цією особою певних місць, проведення зустрічей) або безперервно, на проміжок часу, що визначений у рішенні слідчого судді, який надав дозвіл на його проведення. Безперервний аудіоконтроль з фіксацією та обробкою отриманої за ним інформації здійснюється, як правило, цілодобово. Метою відеоконтролю особи є негласне візуальне спостереження за діями особи шляхом відеозапису та аудіофіксації у будь-якому місці її перебування для отримання інформації, яке має значення для досудового розслідування. Відмінність аудіо-, відеоконтролю особи від спостереження за особою, річчю або місцем (ст. 269 КПК) та аудіо-, відеоконтролю місця (ст. 270 КПК) полягає у використанні аудіо-, відеозаписуючих пристроїв, установлених всередині публічно недоступних місць для фіксації поведінки особи.

Проведенню аудіо-, відеоконтролю особи в середині публічно недоступних місць, житла чи іншого володіння особи передують їх обстеження, в результаті таємного проникнення до яких встановлюються технічні засоби аудіо-, відеоконтролю. Тому в разі отримання слідчим, прокурором фактичних даних, що розмови конкретної особи або інші звуки, рухи, дії, пов'язані з її діяльністю та перебуванням в середині публічно недоступних місць, житла чи іншого володіння особи, можуть містити відомості, які мають значення для досудового розслідування, та за неможливості отримати ці відомості іншим шляхом окрім як проведенням даної негласної слідчої (розшукової) дії, «слідчий (прокурор) складає окремі клопотання, узгодженні з прокурором, до слідчого судді про дозвіл на проведення обстеження публічно недоступних місць, житла чи іншого володіння особи для встановлення технічних засобів аудіо-, відеоконтролю особи та про дозвіл на проведення аудіо-, відеоконтролю особи в середині цих місць» [3, с. 210].

Тепер постає питання чи не порушують такі негласні слідчі (розшукові) дії права людини?

З огляду на прецедентне рішення Європейського суду з права людини у справі «Пантелеєнко проти України» від 29 червня 2006 року де Суд постановив, що порушено ст. 8 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. Дана стаття зазначає, що « Кожен має право на повагу до свого приватного і сімейного життя, до свого житла і кореспонденції. Органи державної влади не можуть втручатись у здійснення цього права, за винятком випадків, коли втручання здійснюється згідно із законом і є необхідним у демократичному суспільстві в інтересах національної та громадської безпеки чи економічного добробуту країни, для запобігання заворушенням чи злочинам, для захисту здоров'я чи моралі або для захисту прав і свобод інших осіб». Суть зазначеної справи є такою, що слідчі органи, знаючи про місцеперебування заявника, навіть не спробували

вручити йому ордер на обшук. Більше того, замість вибору доказів, суттєвих для розслідування, вони вилучили всі документи з офісу та певні особисті речі, що належать заявнику, які не мали жодного відношення до справи [4].

Отже, сторона обвинувачення зобов'язана дотримуватися матеріальних та процесуальних норм під час проведення відповідних заходів, що забезпечуватиме добросовісність дій органів державної влади.

Крім того, ЄСПЛ у п.43 рішення у справі «Klass and others v. Germany» від 6 вересня 1978 року зазначив, що втручання не буде порушувати ст.8 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, якщо його буде здійснено «згідно із законом». Тобто будь-який конкретний захід стеження має чітко відповідати вимогам і процедурним нормам, викладеним у законі.

Актуальність критеріїв, які визначають суттєві умови проведення конкретної НС(Р)Д, зумовлена й тим, що згідно із ч.2 ст.89 КПК в разі встановлення очевидної недопустимості доказу під час судового розгляду суд визнає його недопустимим. Аналіз та оцінка відповідних доказів ще на стадії судового слідства — вкрай поодинокі випадки в судовій практиці. Словосполучення «очевидна недопустимість доказу» залишає за судом достатньо широку свободу вибору. Як правило, питання щодо допустимості вирішується вже в нарадчій кімнаті.

Отже, підсумовуючи вище викладене, бачимо, що проведення негласних слідчих (розшукових) дій можуть надати багато інформації, що допоможе розкрити найтяжчий злочин. Іншою стороною цього питання є те, що при проведенні таких дій можливе порушення прав людини. Оскільки наша держава є демократичною та найвищою цінністю у ній визнається життя людини, то законодавець повинен докласти максимум зусиль для дотримання цієї норми.

Список літератури

1. Цилюрик І. І. Негласні слідчі (розшукові) дії в кримінальному провадженні / І. І. Цилюрик // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Юриспруденція. - 2014. - № 8. - С. 289.
2. Наказ Генеральної прокуратури України, Міністерства внутрішніх справ України, Служби безпеки України, Адміністрації Державної прикордонної служби України, Міністерства фінансів України, Міністерства юстиції України «Про затвердження Інструкції про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні, затверджена від 16.11.2012 р. № 114/1042/516/1199/936/1687/5 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/en/v0114900-12>.
3. Маскалюк І. І. Аудіо-, відеоконтроль особи як різновид втручання у приватне спілкування / І. І. Маскалюк // Вісник пенітенціарної асоціації України. - 2017. - № 2. - С. 233.
4. Рішення Європейського суду з прав людини: справа «Пантелеєнко проти України» від 29 червня 2006 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_274.

Секція історії та теорії держави і права, конституційного права

УДК 340.1

Бабич О. А., студентка гр. КЮ-181

Науковий керівник: Марущак О. А., к.ю.н., доцент кафедри теорії та історії держави і права, конституційного права

Чернігівський національний технологічний університет

(м. Чернігів, Україна)

ЩОДО ЮРИДИЧНОЇ ПРИРОДИ ПРИНЦИПУ РІВНОСТІ ЯК ФУНДАМЕНТАЛЬНОГО ПРИНЦИПУ ПРАВА

Стрімкий розвиток різноманітних сфер суспільного життя в Україні вимагає швидкого реагування з боку правової системи в цілому. При цьому важливою є проблема визначення сутності та змісту вихідних засад або принципів правового регулювання, які забезпечують стійкість, злагодженість та ефективність цього процесу на сучасному етапі розвитку суспільства. У сучасній науковій та навчальній літературі принципи права характеризуються як визначальні основи, відправні ідеї його буття, що визначають суть права й складають його головний зміст і є універсальними, загальнозначущими та імперативними. Вони спрямовують та синхронізують увесь механізм правового регулювання, надають логічності, послідовності і збалансованості всій правовій сфері, водночас вони є відправним критерієм законності й правомірності дій громадян, посадових осіб, органів держави [1, с.237; 2, с. 197].

Одним із фундаментальних принципів права є принцип рівності. Засновники природної школи права були переконані, що люди рівні перед Богом. Кожна людина має цінність сама по собі і наділена правами, на які ніхто не може посягати. Нормативний вираз такого розуміння рівності вперше з'явився в Декларації про незалежність США 1776 р. де було закріплено, «...що всіх людей створено рівними; що Творець обдарував їх певними невідбірними правами, до яких належать життя, свобода і прагнення щастя; що уряди встановлюються між людьми на те, щоб забезпечувати ці права, а влада урядів походить із згоди тих, ким вони управляють» [3].

Проблема рівності у праві була і є об'єктом дослідження багатьох дослідників. Зокрема, в загальнотеоретичній юриспруденції принципу рівності значну увагу приділяли такі провідні вітчизняні та зарубіжні вчені як С. Алексєєв, В. Бабкін, Г. Берман, Ж.-Л. Бержель, М. Козюбра, М. Марченко, Н. Оніщенко, Л. Петрова, П. Рабінович, В. Селіванов, В. Тацій, В. Тимошенко, І. Честнов та ін.

Сьогодні в науці під принципом рівності розуміється діалектичне поєднання понять формальної та фактичної рівності. Саме це дає можливість у законі забезпечити справедливу рівність можливостей як провідної сучасної

інтерпретації ідеї рівності. Отже, фактично, вимога формальної рівності реалізується в законі за допомогою чотирьох тісно пов'язаних загальних принципів: рівності перед законом; рівності перед судом; рівності прав і свобод людини і громадянина; рівності обов'язків людини і громадянина [4, с. 97]. У свою чергу, ідея реальної рівності реалізується в законі за допомогою двох основних принципів: принципу диференціації правового регулювання і принципу недискримінації.

Принципи рівності перед законом, рівності прав і свобод людини і громадянина закріплені у статтях 21 і 24 Конституції України. Так, згідно ст. 21 Конституції України «Всі люди вільні і рівні у своїй гідності та правах». Стаття 24 Конституції проголошує, що «громадяни мають рівні конституційні права і свободи ...». В свою чергу, принцип рівності обов'язків особи та громадянина в українському законодавстві чітко не зазначається, однак факт його існування не викликає особливих сумнівів. Водночас, принцип диференціації як складової фактичної рівності можливостей впливає з визнання того факту, що право має враховувати відмінності між людьми. Так, ст. 24 Конституції України визнає законні спеціальні заходи з охорони праці жінок і їх здоров'я, пенсій та інших пільг, створення умов, які дозволяють жінкам поєднувати роботу з материнством. Конституційний Суд України звертає увагу на те, що мета встановлення певних відмінностей в правовому регулюванні має бути суттєвою (правовою та суспільно необхідною), а самі розбіжності (вимоги), повинні бути об'єктивно виправданими, обґрунтованими і справедливими (пропорційними). В іншому випадку запровадження обмежень, на думку Суду, буде дискримінаційним [5, с. 33].

Саме тому, для забезпечення фактичної рівності держава може вдаватися до так званої позитивної дискримінації, або політики позитивних дій, правової відмінності в підходах, що реалізується як тимчасовий захід для створення сприятливих умов для певної категорії осіб. Вважається, що добре продумані програми позитивної дискримінації не суперечать вимогам рівності та недискримінації. Зокрема, політика позитивних дій реалізується з метою досягнення гендерної рівності. Для досягнення цієї мети 8 вересня 2005 року № 2866-IVЗ було прийнято Закон України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків».

Таким чином, принцип рівності, що знайшов своє закріплення насамперед в Конституції України, означає рівні можливості у вирішенні питань про права, свободи, обов'язки та відповідальність всіх суб'єктів, які належать до визначеної в законі категорії громадян. При цьому таке закріплення зовсім не означає фактичну рівність громадян та рівність їх соціального статусу, які взагалі є недосяжними в силу природних та об'єктивних законів людського існування.

Список літератури

1. Теория государства и права : учеб. для юридических вузов и факультетов / [под ред. В. М. Корельского и В. Д. Перевалов]. – М. : Юрид. лит., 1997. – 559 с.
2. Цвік М. В. Загальна теорія держави і права / М. В. Цвік, О. В. Петришин. - Підруч. для студ. вищ. навч. закл. - Х. : Право, 2009. – 572 с.

3. Декларація незалежності США 1776 р., переклад на сайті Харківської правозахисної групи [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://osvita.khpg.org/index.php?do=print&id=946555693> (Дата звернення 25.04.2019 р.).

4. Теорія держави та права: [підручник за вимогами кредитно-модульної системи навч.] / [Є. О. Гіда, Є. В. Білозоров, А. М. Завальний та ін.]; за заг. ред. Є. О. Гіди. - К.: ФОП О. С. Ліпкан, 2011. - 576 с.

5. Погребняк С. Закріплення основоположних принципів права в Конституції України / С. Погребняк // Вісник Академії правових наук України. - 2009. - № 4. - С. 31-39.

УДК 340.15

Британ О. В., студент гр. ФР-181

Науковий керівник: Карпова І. Г., канд. пед. н., доцент кафедри теорії та історії держави і права, конституційного права

Чернігівський національний технологічний університет

(м. Чернігів, Україна)

ОСОБЛИВОСТІ ДІЇ МАГДЕБУРЗЬКОГО ПРАВА У ЧЕРНІГОВІ

Питання щодо самоврядування є важливим в житті кожного міста, в тому числі, Чернігова. Наше місто, як й інші міста України, прагне досягти європейського рівня, свідченням чого є зміни у міській забудові останнім часом, реконструкція з урахуванням європейських стандартів зупинок громадського транспорту, міських парків тощо, участь громадян у різноманітних проектах, скажімо, для прикладу, Бюджету участі (до речі, вже чотири роки поспіль), досвід проведення якого до нас прийшов із Польщі, вирішення проблем підвищення соціальної культури населення та ін.

Оперативне, дієве вирішення різноманітних проблем міста залежить від його здатності до самоуправління, рівня самостійності, яку має місто для їх реалізації. А витоки формування та надання місту такого права (так званого магдебурзького) сягають своїм корінням у середньовіччя.

Одним із перших, хто розпочав досліджувати проблему значення магдебурзького права для українських міст, був професор В. Антонович, який написав низку робіт, що торкалися цієї тематики, зокрема, «Исследование о городах в Юго-Западной России по актам 1432-1798». На думку Д. І. Панова, В. Антонович вважав, що причини впровадження магдебурзького права в українських містах мали суто економічну природу [6, с. 79-82].

Проаналізувавши позиції різних авторів щодо особливостей надання магдебурзького права містам України, можна зробити висновок, що вони, в основному, залежали часто від фахової наукової приналежності вчених. Дослідження питання особливостей дії магдебурзького права у Чернігові залишається актуальним, про що свідчать наукові розвідки сучасних учених (Г. Доманова «Діяльність Чернігівського магістрату в сфері благоустрою міста» [4], О. Березкіна «Місцеве самоврядування: від магдебурзького права до сьогодення» [1], С. Леп'явко «Чернігів у середині XIII - середині XVII ст.» [5] та ін.

Магдебурзьке право починає запроваджуватись в українських містах з XIII ст. Суть Магдебурзького права полягала у вивільненні міського населення від юрисдикції князівської адміністрації та наданні місту самоуправління на корпоративній основі [3]. Жителі міста створювали громаду із власним судом і управою. На чолі управи були виборні бурмістри й райці, на чолі суду – вїйт і лавники. Їх юрисдикції підлягали не тільки міщани, а й цехові ремісники та приписані до міста селяни. Магдебурзьке право було заведене у містах Галицько-Волинської держави з кінця XIII ст. В кінці XIV століття самоврядування за цим правом починають надавати українським містам великі князі литовські та королі польські.

27 березня 1623 року Привілеєм польського короля Сигізмунда III Магдебурзьке право отримав Чернігів [3]. Першим чернігівським вїйтом став шляхтич Ян Куновський, який одночасно виконував і обов'язки коменданта фортеці [2, с. 98]. Міщани, які жили на магдебурзькому праві, мали право власності у місті, платили податки у міську казну, виставляли ополчення. Місто могло мати власну казну, шинок, млин, лазню, проводити щотижневі торги та щосезонні ярмарки, кошти яких потрапляли у міський бюджет [7, с. 93-95]. Необхідно зазначити, що спочатку користувались магдебурзьким правом у містах могли тільки римо-католики, а оскільки українське населення було у переважній більшості православної віри, то воно було усунуте від участі в органах самоврядування міст [7, с. 93-95].

Надання місту самоврядування означало ліквідацію влади над його громадянами з боку феодалів та адміністраторів великих князів. Магдебурзьке право передбачало права громадян обирати повноважну раду строком на один рік. Колегія райців обирала бурмістра. Рада, яку очолював бурмістр, здійснювала керівництво всіма господарськими справами громади. Магдебурзьке право передбачало також обрання лави - органу судової влади на чолі з вїйтом. Лавники обиралися на все життя. Вїйт призначався королем і був найвищою посадовою особою в місті [3].

Надаючи магдебурзьке право Чернігову, польська влада врахувала його вигідне географічне становище, про що було зафіксовано у документах: «Сей город пограничный Чернигов находится на месте, выгодном к обороне, положением и стенами не только сам нападения неприятельские отражать, но и границам коронным защитоу быть может, желаем того, дабы как наибольшее оной укреплялся, расширялся и украшался...» [2, с. 98].

Таке відношення сприяло наданню певних привілеїв мешканцям міста. Насамперед, міщани (купці, ремісники й інший міський люд) звільнялись як особисто, так і майном від іншої юрисдикції, підкорялись тільки магдебурзькому праву. Чернігівським міщанам також дозволялося організовувати «всякие торги и купли разные», що, як правило, здійснювались на ярмарках.

Крім того, надавались можливості «всякому мещанину... меди, пива варить, солоди робить, горелку хурить... всякому мещанину черниговскому ...за две мили вниз и вгору от города... рибу ловить» та ін. Проте, незважаючи на такі вагомні привілеї, в місті існували деякі обмеження самоуправління.

Наприклад, службовці місцевого магістрату не обиралися, а призначалися королівською адміністрацією. Право на призначення в'їта мав тільки польський король, і загалом призначався з числа польських шляхтичів [2, с. 98].

Разом із тим багато привілеїв мали декларативний характер, значна частина з вищезгаданих пільг насправді не надавалися, а лише створювали ефект їхньої наявності. З ліквідацією Гетьманщини наприкінці XVIII ст. українські міста втрачають магдебурзьке право, натомість створюються нові станові органи місцевого самоврядування – міські думи.

У 2013 році Чернігів відзначив 390-річницю надання місту прав самоврядування, що черговий раз привернуло увагу науковців до його історії у Чернігові (наукові розвідки О. Березкіної, В. Гольця, Г. Доманової, С. Лепявки, І. Ситого та ін.). В сучасних умовах новітнього входження українських міст до економічного, культурно-освітнього, соціального європейського простору існує потреба подальших досліджень у царині спільних сторінок українсько-європейської історії.

Список літератури

1. Березкіна О. Місцеве самоврядування: від магдебурзького права до сьогодення / О. Березкіна. – Черніг. відом. – 2012. – 12 груд. – С. 3.
2. Галушко О. Магдебурзьке право в Чернігові / О. Галушко // Сіверянський літопис. - 1995. - № 6. - С. 98-99. - укр.
3. Голець В. Становлення та розвиток місцевого самоврядування в Чернігові / В. Голець. – 2008 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.gorod.cn.ua/print/news_3511.html.
4. Доманова Г. Діяльність Чернігівського магістрату в сфері благоустрою міста / Г. Доманова // Сіверян. літопис. – 2010. – № 1. – С. 9-15.
5. Леп'явко С. Чернігів у середині XIII - середині XVII ст. / С. Леп'явко // Сіверян. літопис. – 2007. – № 1. – С. 40-55.
6. Панов Д. І. Погляди професора В.Б. Антоновича на роль та значення магдебурзького права для українських міст / Д. І. Панов. – 2008 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/24286/15-Panov.pdf?sequence=1>.
7. Резнік О. І. Магдебурзьке право та його вплив на формування української правової традиції / О. І. Резнік // Митна справа. - 2014. – № 6. – С. 92-96.

УДК 340.13

Головачова А. М., студентка гр. ПД-181

Науковий керівник: Козинець О. Г., к.і.н., доцент, завідувач кафедри теорії та історії держави і права, конституційного права

*Чернігівський національний технологічний університет
(м. Чернігів, Україна)*

ПОНЯТТЯ НОРМАТИВНОГО АКТУ В ДОКТРИНІ І ЗАКОНОДАВСТВІ

Однією з основних категорій теорії держави і права є категорія нормативного акта, оскільки вона використовується фактично у всіх практичних ситуаціях під час регулювання суспільних відносин, визначаючи права і обов'язки суб'єктів права. Нині в юридичній науці серед вчених в

даний час немає єдності в розумінні поняття «нормативно-правовий акт». Дослідники інтерпретують цю концепцію по-різному, і кожне визначення заслуговує на увагу. Також відсутнє єдине поняття нормативного акта і в законодавстві.

Метою дослідження є визначення поняття нормативного акта в доктрині і законодавстві.

Першим хто займався ґрунтовно вивченням поняття нормативного акта був видатний дослідник С. С. Алексєєв. Вчений у своїх ранніх працях писав, що термін «правовий акт» може означати конкретні ознаки: а) вираження волі, тобто діяння як такого (правові дії); б) спосіб висловлення і фіксації заповіту, тобто документів; в) обидва одночасно, тобто акт документа [1, с. 7]. Проте, суперечливий характер останнього з відомих значень поняття правового акту неодноразово відзначався в літературі. Немає підстав вважати цей акт дією-волею та водночас документом, феномен можна охарактеризувати як дію, результат якої часто живе у формі акта-документа [2, с. 134]. Згодом вчений змінив власну точку зору стосовно значення терміна «правовий акт», зазначивши, що цей термін позначає: а) дія (поведінка) взагалі легітимна, тобто юридичний факт, що є основою певних правових наслідків; б) наслідком законної дії, тобто юридично значущого, змістовного елементу правової системи, включений до правових питань внаслідок правотворчої влади на основі індивідуальної правової або автономної діяльності суб'єктів; в) юридичний документ, тобто зовнішнє узагальнене висловлювання волі, закріплене законною поведінкою та її результатом [3, с. 192].

Серед сучасних дослідників можемо визначити наступні підходи до визначення поняття нормативно-правового акта.

На думку М. Корельського, нормативно-правовий акт є офіційним документом, створеним компетентними органами держави, що містить загальнообов'язкові правові норми (правила поведінки) [4, с. 289].

В. Лазарєв розглядає нормативні акти як «акти, які встановлюють норми права, вводять їх в дію, змінюють або скасовують правила загального характеру. Таким чином, вони відрізняються від актів застосування права та інших індивідуальних актів, призначених для єдиної дії, прив'язаної до конкретних суб'єктів, до конкретних обставин місця і часу» [5, с. 144].

На думку К. Г. Волинки, нормативно-правові акти є комплексом обов'язкових актів законодавчого характеру, виданих законодавчою та виконавчою владою у спеціально визначеному порядку за певними процедурами, що містять правила поведінки загального характеру. Нормативно-правові акти видаються державними органами лише в певній формі і в межах компетенції конкретного законодавчого органу. Отже, юридична сила нормативно-правового акта визначається місцем у системі органів держави органу, який його видав. Це головне джерело права в країнах романо-германської правової системи, але важливу роль відіграють правові акти в країнах англо-американського права. Офіційна письмова форма

нормативно-правових актів дає змогу чітко сформулювати правові норми, забезпечити їх універсальний характер і систематизувати їх [6, с. 122].

Визначення нормативного акта можна знайти в чинному законодавстві України. Так, у Наказі Міністерства юстиції України «Про вдосконалення порядку державної реєстрації нормативних актів у Міністерстві юстиції України та скасування рішення про державну реєстрацію нормативних актів» № 34/5 вказується, що нормативно-правовий акт – це офіційний письмовий документ, прийнятий уповноваженим суб'єктом нормотворчості у формі, встановленій законодавством і в порядку, встановленому законодавством, спрямований на регулювання соціальних відносин, що містить норми права, які мають загальнообов'язковий характер і призначені для багаторазового використання [7].

Отже, нормативно-правовий акт є офіційним письмовим документом певної форми вираження, прийнятим уповноваженим суб'єктом нормотворчості у формі, визначеній законодавством і в порядку, встановленому законодавством, спрямований на регулювання суспільних відносин певного рівня, містить правові норми, є неперсоніфікованим, розрахованим на повторне застосування щодо невизначеного кола суб'єктів.

Список літератури

1. Алексеев С. С. Общая теория социалистического права: Правовые акты. - Свердловск: Сред. Урал. кн. изд-во, 1966. - Вып. 3. - 211 с.
2. Васильев Р. Ф. Акты управления. Значение, проблема исследований, понятие. - М.: Изд-во Моск. ун-та, 1987. - 141 с.
3. Алексеев С. С. Общая теория права: курс в 2 т.. - М.: Юрид. лит., 1982. - Т. 2. - 360 с.
4. Теория государства и права: учебник под ред. В.М. Корельського и В.Д. Перевалова. - М., 1998. - 488 с.
5. Теория государства и права: учебник под ред. В.В. Лазарева. - М., 2001. - 612 с.
6. Волинка К. Г. Теория держави і права: Навч. посіб. - К.: МАУП, 2003. - 240 с.
7. Про вдосконалення порядку державної реєстрації нормативно-правових актів у Міністерстві юстиції України та скасування рішення про державну реєстрацію нормативно-правових актів : Наказ Міністерства юстиції України від 12.04.2005 р. № 34/5 // Офіційний вісник України. - 2005. - № 15. - С. 312.

УДК 340.1

Деркач Є. В., студент гр. ЦГЮ-181

Науковий керівник: Толкач А. М., старший викладач кафедри теорії та історії держави і права, конституційного права

*Чернігівський національний технологічний університет
(м. Чернігів, Україна)*

ЩОДО ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ «ПРАВОВІДНОСИН» В СУЧАСНОМУ СУСПІЛЬСТВІ

Проблема правовідносин є центральною в загальній теорії держави і права, і саме вона викликає найбільші суперечки в юридичній науці – починаючи з визначення даної категорії і закінчуючи більш детальними питаннями і положеннями. Суспільство і потреби людей постійно змінюються і

ускладнюються, що зумовлює неабияку актуальність правовідносин. Метою дослідження є визначення поняття правовідносин та їх ознак.

У суспільстві існує багато різних відносин між людьми: економічні, політичні, моральні, культурні та ін. Всі ці види відносин, які існують між окремими індивідами або їх об'єднаннями, є суспільними відносинами, в них відбувається реальна взаємодія людей. Соціальні відносини характеризуються тим, що сторони, вступаючи в них, переслідують певні цілі, наділені волею і свідомістю. Ці відносини завжди виявляються зовні у формі дій, вчинків [1, с. 153].

Значна частина відносин регулюється нормами права. Такі відносини існують в усіх сферах життя суспільства, і у цілому створюють в ньому правопорядок, надають стабільного і цілеспрямованого характеру. Ці відносини називають правовідносинами. Існує певна кількість визначень поняття «правовідносини». Найбільш поширене визначення, відповідно до якого правовідносини розуміють як урегульовані нормами права суспільні відносини, учасники яких є носіями суб'єктивних прав і юридичних обов'язків, що охороняються і гарантуються державою [2, с. 226].

Правовідносини – наслідок дії права як соціального і державного інституту. Це означає, що правовідносини не можуть існувати поза правом, окремо від нього. Саме цей зв'язок з правом, урегульованість тих чи інших відносин правом і дає підстави називати їх правовими. Неможливий такий стан речей, щоб правові відносини існували незалежно від юридичних норм.

Право регулює далеко не всі, а лише найбільш принципові відносини, що мають суттєве значення для інтересів держави, нормальної життєдіяльності людей» [3, с. 433].

«Поняття «правовідносини» є однією з найважливіших категорій загальної теорії права. Це пов'язано з тим, що саме правовідношення являє собою таку ланку правового механізму, в якій право змикається з об'єктом свого регулювання – соціальною сферою. В результаті правове ставлення складається як вельми складне правова утворення» [4, с. 41].

Єдиного визначення правовідносин для всіх часів запропонувати не можна, бо цей термін пройшов великий шлях розвитку та змін. З плином часу змінювалась сама суть правовідносин. Термін «правовідносини» використовується різними науками, а тому слід відзначити, що у вітчизняній науці можна зустріти найрізноманітніші його розуміння. Розглянемо основні з них.

Професор О.Ф. Скакун пропонує таке визначення правовідносин – це врегульовані нормами права вольові суспільні відносини, що виражаються в конкретному зв'язку між правомочними і зобов'язаними суб'єктами – носіями суб'єктивних юридичних прав, обов'язків, повноважень і відповідальності – і забезпечуються державою [5, с. 345].

Науковці М. С. Кельман та О. Г. Мурашин вважають, що правовідносини – це специфічні суспільні відносини, що виникають на основі норм права, учасники яких є носіями суб'єктивних прав та юридичних обов'язків [6, с. 377].

Схожу думку, щодо визначення правовідносин має К. Г. Волинка, він вважає, що «це форма соціальної взаємодії суб'єктів права, що виникає на підставі норм права, учасники якої мають суб'єктивні права і несуть юридичні обов'язки, забезпечені державою» [1, с. 154].

Свою точку зору на рахунок цього питання висловив і М. І. Козюбра, який пропонує таку дефініцію правовідносин – це вид суспільних відносин, що виникають на основі права і учасники яких є носіями суб'єктивних прав та юридичних обов'язків» [7, с. 226].

Г.О. Саміло вважає, що правовідносини – «це врегульовані правом вольові суспільні відносини, сторони яких є носіями суб'єктивних прав та юридичних обов'язків» [8, с. 199].

Авторський колектив у складі М. В. Цвік, О. В. Петришин, Л. В. Авраменко пропонують таке визначення правовідносин – це суспільні відносини, які є юридичним виразом фактичних суспільних відносин, де одна сторона на основі правових норм вимагає від іншої сторони виконання певних дій або утримання від них, а інша сторона повинна виконати ці вимоги, що охороняються державою» [9, с. 335].

В. І. Кунченко-Харченко розуміє правові відносини як частину суспільних відносин, врегульованих державою за допомогою правових норм, учасники (суб'єкти) яких є конкретними носіями взаємних суб'єктивних прав та юридичних обов'язків [10, с. 436].

Визначимо основні ознаки правовідносин:

1. Становлять різновид суспільних відносин, соціальний зв'язок. Правовідносини складаються між людьми або колективами як суб'єктами права з приводу соціального блага або забезпечення яких-небудь інтересів [5, с. 346].

2. Це ідеологічні відносини, оскільки до свого виникнення вони проходять крізь свідомість людей, в якій складається модель майбутніх стосунків з огляду на існуючі загальнолюдські цінності і суспільні пріоритети. Сучасне українське право виражає загальнолюдські принципи, захист яких є ідеологією нашої держави і суспільства [11, с. 335].

3. Правові відносини формуються на основі правових норм, в яких відображається і закріплюється державна воля. Багато суспільних відносин регламентується за допомогою норм, що містяться у звичаях, традиціях, актах різних громадських організацій, однак характер і форму правовідносин вони можуть набути тільки у зв'язку з їх урегулюванням нормами права [3, с. 434].

4. Учасники правовідносин зв'язані взаємними юридичними правами й обов'язками, що виникають у суб'єктів права при настанні певних юридичних фактів. Так, юридичним фактом правовідносин купівлі-продажу є відповідний договір, учасники якого (суб'єкти права) зв'язані між собою певними юридичними (тобто закріпленими в юридичних актах) правами та обов'язками.

5. Для правовідносин властива визначеність, індивідуалізованість. Індивідуалізованість означає, що в правовідносинах чітко вказано суб'єктів правовідносин. Визначеність – це чітка вказівка на конкретний об'єкт правовідносин [12, с. 613].

6. Правовідносини охороняються державою. У випадку невиконання умов правовідносин органи держави силою примушують суб'єктів до їхнього виконання, хоча у більшості випадків суб'єктивні права та юридичні обов'язки здійснюються без втручання держави. Державний примус є потрібним лише у випадку, коли зацікавлена сторона звертається до компетентного державного органу, який видає акт застосування права з чітким визначенням прав та обов'язків сторін. Така можливість державного примусу створює режим соціальної безпеки і законності [12, с. 614].

Отже, проаналізувавши поняття «правовідносин» різних науковців теорії держави і права, пропонуємо авторську дефініцію правовідносин: це вид суспільних відносин, що регулюються нормами права, мають юридичний і фактичний зміст, здійснюються суб'єктами правовідносин на основі суб'єктивних прав і юридичних обов'язків щодо об'єкта правовідносин, забезпечуються державою, а в окремих випадках державним примусом.

Список літератури

1. Волинка К.Г. Теорія держави і права: навч. посіб. / К.Г. Волинка. - К.: МАУП, 2003. - 240 с.
2. Загальна теорія держави і права : (основні поняття, категорії, прав. конструкції та наук. концепції): навч. посіб. / За ред. О. В. Зайчука, Н. М. Оніщенко. - К.: Юрінком Інтер, 2008. - 400 с.
3. Теорія держави і права. Академічний курс: Підручник / За ред. О. В. Зайчука, Н. М. Оніщенко. 2-е вид., перероб. і допов. - К.: Юрінком Інтер, 2008. - 688 с.
4. Протасов В.Н. Теория права и государства. Проблемы теории права и государства: Вопросы и ответы. - М.: Новый Юрист, 1999. - 240 с.
5. Скакун О.Ф. Теорія держави і права: Підручник / Пер. з рос. - Харків: Консум, 2001. - 656 с.
6. Кельман М. С., Мурашин О. Г. Загальна теорія держави та права: Підручник. - К.: Кондор, 2005. - 609 с.
7. Загальна теорія права: Підручник / За заг. ред. М.І. Козюбри. - К.: Ваіте, 2015. - 392 с.
8. Саміло Г.О. Теорія держави і права: Навчальний посібник. - Запоріжжя: Просвіта, 2010. - 348 с.
9. Коталейчук С.П. Теорія держави та права: Навчальний посібник. - К.: КНТ, 2009. - 320 с.
10. Сіліч С. Г. Правовідносини, що виникають в пенітенціарній діяльності. Теоретичний аспект / С. Г. Сіліч // Молодий вчений. - 2016. - № 5 (32). – С. 435-438.
11. Загальна теорія держави і права: Підручник для студентів юридичних вищих навчальних закладів / М. В. Цвік, О. В. Петришин, Л. В. Авраменко та ін.; За ред. д-ра юрид. наук, проф., акад. АПрН України М. В. Цвіка, д-ра юрид. наук, проф., акад. АПрН України О. В. Петришина. - Харків: Право, 2009. - 584 с.
12. Сухонос В.В. Теорія держави і права: Навчальний посібник. - Суми, 2005. - 689 с.

УДК 340.1

Дрозд А. С., студентка гр. АЮ-181

Науковий керівник: Марущак О. А., к.ю.н., доцент кафедри теорії та історії держави і права, конституційного права

Чернігівський національний технологічний університет

(м. Чернігів, Україна)

ФУНКЦІЇ ДЕРЖАВИ ЯК ПРОЯВ ЇЇ СУТНОСТІ І ПРИЗНАЧЕННЯ В СУСПІЛЬСТВІ

Будь-яка держава як політико-територіальна організація та одна із форм кооперації суспільства виступає суб'єктом управління та регулювання суспільних справ. Упорядкування суперечностей між інтересами різних

соціальних груп є одним із її завдань, для вирішення якого вона використовує матеріальні ресурси, ідеологічні та політичні зусилля і, таким чином, держава забезпечує нормальний розвиток суспільства. Таке регулювання здійснюється завдяки різним напрямам діяльності держави, які у теорії держави і права називаються функціями.

Окремі аспекти даної проблеми розглядалися у працях Р. А. Калюжного, М. С. Кельмана, А.В. Нікітіна, О. В. Зайчука, О. Ф. Скакун, Г. О. Саміла, С. М. Тимченка, Н. М. Пархоменка, А. М. Колодія, В. В. Копейчикова, П. М. Рабіновича, С. М. Олейникова, Н.М., Крестовської, Н. М. Оніщенка та інших. Досліджуючи питання державно-правової теорії, вони внесли ряд пропозицій щодо вдосконалення інституту державної влади, механізму держави, реалізації її функцій. Однак, однозначного визначення питання суті та змісту функцій держави і досі немає.

Так, Кельман М. С. визначає функції держави як основні напрямки її діяльності, в яких відображаються й конкретизуються завдання і мета держави, проявляється її сутність та зміст, а також соціальне призначення в соціально неоднорідному суспільстві [1, с. 63]. Нікітін А.В. розуміє це поняття як напрями внутрішньої та зовнішньої діяльності держави, в яких виявляється її сутність та соціальне призначення [2, с. 146]. На нашу думку, запропоновані підходи є обґрунтованими і доцільними, так як функції держави не є чимось сталим, вони еволюціонують залежно від завдань, які ставить перед собою держава та суспільство.

Поняття функцій держави та її сутність мають певний зв'язок. Адже, саме сутність кожної держави розкривається в її функціях. Термін сутності держави досліджується такими науковцями як: О. В. Зайчук, який тлумачить поняття сутності держави як головну, основну властивість держави, що визначає її зміст, мету, функції [3, с. 66]. О. Ф. Скакун інтерпретує це поняття, зазначаючи, що сутність держави – це внутрішній зміст її діяльності, що виражає єдність (спільність, солідарність) інтересів громадян [4, с. 130]. Г. О. Саміло трактує сутність держави як внутрішній зміст найсуттєвіших характерних рис, що виявляється в зовнішніх формах її функціонування [5, с. 34]. Ми підтримуємо дану позицію, на нашу думку, дане визначення розкриває зміст та суть цього поняття найбільш точно та лаконічно.

Безсумнівно, дослідження сутності держави є дуже важливим. Адже воно дає змогу визначити вірний курс державного будівництва, вибрати правильні та раціональні концепції розвитку держави й суспільства, встановити спільну мету як для держави загалом, так і для кожного індивіда. Сутність кожної держави розкривається в її функціях. Функції держави багатогранні, вони залежать безпосередньо від завдань, які постають перед державою в процесі її історичного розвитку та суспільства зокрема, і від цілей, що досягаються на кожному етапі. З розвитком держави змінюються й її функції.

С. М. Олейников визначає, що функції держави – головний осередок змісту, який втілений у напрямках її соціального впливу, що потребують

уточнення методологічних складових їх пізнання. Ще до недавнього часу в науці панувала думка про функції держави як про діяльність, що має предметно-політичний характер», напрями і «канали», по яких «розтікається» політика держави». Функції держави не виводяться тільки з її сутності, бо обумовлені об'єктивно-суб'єктивними факторами (модернізацією суспільства, випадковими та надзвичайними обставинами, планетарними процесами) [6, с. 75-76].

Функції держави, безсумнівно, залежать від суспільства. Адже саме воно задає вектор руху політики держави і саме в інтересах суспільства (для задоволення його благ та матеріальних потреб) здійснюються її функції. Не слід забувати, що головне функціональне призначення держави – організація безпечного розвитку суспільства.

Об'єктом функції є певна сфера суспільних відносин, а саме: економіка, політика, культура, на яку спрямовано державний вплив. Об'єкт є одним із критеріїв розмежування та поділу функцій держави.

Деякі дослідники співставляють та пов'язують поняття функцій та сутності держави з громадянським суспільством, бо вважають, що держава і громадянське суспільство - це єдність форми (правова держава) і змісту (громадянське суспільство) [7, с. 37].

Інші науковці навпаки ж засвідчують той факт, що модель громадянського суспільства базується на певній переоцінці ролі держави, визнання її особливого статусу в суспільстві, характерним є масштабніший вплив держави на його економічну, соціальну і політичну сфери.

Для розвинутого громадянського суспільства і відповідної йому демократичної політичної організації – соціально-правової держави, характерним є юридично визначене, обмежене втручання держави в справи суспільства, чітке визначення основних напрямів її діяльності (функцій) із забезпечення загальних питань і соціальної безпеки [8, с. 23].

Отже, можна зробити висновок, що в наш час існує багато різних підходів, щодо вирішення даного питання. На нашу думку, кожна функція держави зумовлена її сутністю, соціальним призначенням, характеризується багатоманітністю, комплексністю, внутрішньою єдністю та зв'язками, однорідністю і певною трансформацією залежно від розвитку держави та суспільства. Сутність держави знаходить конкретне відображення у її функціях та має об'єктивний характер. Зміст функцій не залишається незмінним це залежить від радикальних економіко – соціальних змін в державі.

Список літератури

1. Кельман М.С., Мурашин О.Г., Хома Н. М., Загальна теорія держави та права: Підручник. - Львів: «Новий Світ – 2000», 2003. - 584 с.
2. Нікітін А.В. Теорія держави та права: Навч. посіб. для дистанційної форми навчання. За ред. А.М. Колодія. - Київ: Ун-т «Україна», 2004. - 158 с.
3. Теорія держави і права. Академічний курс: Підручник За ред. О. В. Зайчука, Н. М. Оніщенко. - Київ: Юрінком Інтер, 2006. - 688 с.
4. Скакун О. Ф. Теорія права і держави: Підручник. - Київ: Алерта; КНТ; ЦУЛ, 2009. - 520 с.
5. Саміло Г. О. Теорія держави і права: Навчальний посібник. - Запоріжжя: Просвіта, 2010. - 348 с.
6. Олейников С. М. Функції держави: методологічні складові і розвиток в умовах глобалізації / С. М. Олейников // Державне будівництво та місцеве самоврядування. - 2013. – Вип. 25. – С. 75-87.

7. Коталейчук С.П. Теорія держави та права Навчальний посібник. - Київ: КНТ, 2009. - 320 с.
8. Опришко В. Ф., Шульженко Ф. П., Шимон С. І. та ін. Правознавство: Підручник за заг. ред. В. Ф. Опришка, Ф. П. Шульженка. - Київ: КНЕУ, 2003. - 767 с.

УДК 342.8+342.7

Дрозд А. С., студентка гр. АЮ-181

Науковий керівник: Нітченко А. Г., к.і.н., доцент, доцент кафедри теорії та історії держави і права, конституційного права

*Чернігівський національний технологічний університет
(м. Чернігів, Україна)*

ВИБОРИ ЯК ГАРАНТІЯ ПРАВА ГРОМАДЯН НА УЧАСТЬ В УПРАВЛІННІ ДЕРЖАВНИМИ СПРАВАМИ

Обов'язковим елементом і визначальною ознакою демократичної, правової держави – є проведення періодичних, вільних виборів зміст яких полягає в оновленні складу представницьких органів публічної влади та зміні виборних посадових осіб на основі дотримання демократичних процедур, які прописані в Конституції та законах держави. Україна, як правова держава, що регламентовано в Основному Законі, гарантує своїм громадянам дане політичне право та закріплює його на конституційному рівні в ст. 38 Конституції України.

Дана дефініція досліджується доволі активно в наш час. Так у працях Боняка В. О., Демкова Р. Я., Завгороднього В. А., Кравченка В. В, Колодія А. М., Майданника О. О., Ільницької У. В., Савчина М. В. висвітлюється вся суть досліджуваного питання.

Так, Кравченко В. В. визначає, що вибори – це спосіб формування органу державної влади, органу місцевого самоврядування або наділення повноваженнями їхньої посадової особи шляхом голосування уповноважених на те осіб [1, с. 174]. Колодій А. М. розуміє поняття виборів як процес, у результаті якого певна сукупність людей, часто організована в політичні об'єднання, шляхом голосування формує державний орган або заміщує вакантну виборну посаду [2, с. 68]. Савчин М. В. трактує вибори як врегульований конституційним правом процес формування органів влади та заміщення посадових осіб на засадах відповідності їх учасників визначеним у законі вимогам [3, с. 527]. Ми підтримуємо дану позицію, на нашу думку, дане тлумачення розкриває зміст та суть цього поняття найбільш точно та лаконічно.

Громадяни беруть участь у виборах на основі виборчого права. Виборче право є найважливішою формою реалізації політичних прав громадян. В юридичній літературі термін «виборче право» розуміється у двох значеннях: об'єктивному та суб'єктивному.

Об'єктивне виборче право – це система конституційно-правових норм, які регулюють суспільні відносини, пов'язані з виборами органів держави та місцевого самоврядування.

Суб'єктивне виборче право – це гарантована громадянину державою можливість брати участь у виборах державних органів та органів місцевого самоврядування [4, с. 143-144]. Воно включає в себе право обирати, тобто активне, та бути обраним – пасивне право.

Виборчі права ґрунтуються на певних загальних принципах: вільного, загального, рівного, прямого виборчого права, а також таємного голосування. Ці принципи є фундаментальними як для виборів так і для інших форм безпосередньої демократії, наприклад референдумів. Дані принципи визнані універсальними принципами виборчого права, які застосовуються багатьма державами під час реалізації політичних прав громадян. Зокрема, принцип вільного виборчого права передбачає, що кожен виборець без будь-якого зовнішнього впливу, вирішує чи брати йому участь у виборах, чи ні, а якщо брати, то якою мірою. Дане право захищається та гарантується Конституцією та законами України. Таким чином жоден громадянин не може бути примушений голосувати на виборах. Принцип загального виборчого права передбачає встановлення певних цензів, наприклад відповідно до ст. 70 Конституції України «право обирати мають усі громадяни України, які на день голосування досягли 18 років, за винятком осіб, визнаних судом недієздатними» [5, с. 23]. Принцип рівного виборчого права передбачає, що всі громадяни беруть участь у виборах на рівних засадах, тобто голос кожного виборця рівносильний. Також забороняється обмеження виборчих прав громадян, окрім тих, що передбачені в ст. 64 Конституції України. Принцип прямого виборчого права означає, що виборні особи обираються безпосередньо виборцями, тобто передбачаються прямі вибори. Принцип таємного голосування полягає в забороні зовнішнього контролю за волевиявленням виборців, тобто виборцям гарантується повна свобода волевиявлення та можливість голосувати особисто.

Зазначені принципи становлять основу будь-яких виборів демократичної та правової держави, а їх дотримання гарантується Конституцією і законами держави.

Участь громадян у діяльності органів державної влади та в органах місцевого самоврядування є проявом суверенітету народу та формою здійснення народовладдя. Адже в Україні, як в демократичній, незалежній державі, носієм суверенітету та єдиним джерелом влади є народ, який здійснює свою владу як безпосередньо так і через представників в органах державної влади та органах місцевого самоврядування, що закріплено в ст. 5 Конституції України.

Вибори виступають одним із найважливіших способів безпосередньої участі народу у формуванні органів державної влади та місцевого самоврядування, а також – опосередковано – інших інститутів. Насамперед це стосується безпосередньої участі народу у формуванні персонального складу єдиного органу законодавчої влади в Україні – парламенту, обранні

президента, у формуванні складу представницьких органів місцевого самоврядування тощо [6, с. 166]. Таким чином, саме вибори дають громадянину право участі в управлінні державними справами.

Грабильніков А. В. розглядає термін «право участі в управлінні державними справами» у вузькому та широкому розумінні. У вузькому значенні він трактує його як окрему систему спеціальних державних органів – так званих органів виконавчої влади зміст яких полягає у виконанні правових актів різних форм організуючого впливу на суспільні явища і процеси [7, с. 20]. Ми вважаємо, що таке його розуміння звужує можливість громадян України брати участь у здійсненні належної влади. У широкому розумінні науковець зазначає, що влада здійснюється всіма гілками (виконавчою, судовою, законодавчою) в масштабах суспільства.

Головко В., насамперед зазначає, що «права на участь в управлінні державними справами – це право реалізується лише у тій сфері безпосередньої реалізації влади народом, де уповноважені діяти органи публічної влади. Тобто воно полягає у можливості громадян бути залученими до діяльності органів публічної влади [8, с. 94]. Прикладом до даного висловлювання можуть бути вибори. Адже саме вони є проявом прямої демократії на яку справляти вплив органи публічної влади не уповноважені.

Вибори вважають найбільш демократичним способом формування публічної влади. Багато дослідників класифікують вибори за різними критеріями. Наприклад, Кравченко В. В., Боняк В. О. та ін. систематизують вибори за такими підставами:

1. Залежно від того, які органи обираються: парламентські (вибори народних депутатів); президентські (вибори Президента України); місцеві вибори (вибори депутатів місцевих рад, сільських, селищних міських голів і старост)

2. Залежно від того, обирається виборний орган повністю чи частково: загальні; часткові (тобто коли замість вибулих депутатів обирається лише частина колегіального виборчого органу влади) [1, с. 177].

3. Залежно від підстав вибори можуть бути: черговими; позачерговими; повторними; проміжними.

4. За територією вибори можуть бути: загальнодержавними; місцевими [9, с. 103].

Вибори є однією з гарантій права громадян на участь в управлінні державними справами, що закріплюється на міжнародному рівні. Дана гарантія міститься в Міжнародному пакті про громадянські і політичні права, прийнятому Генеральною Асамблеєю ООН 6 грудня 1966 р. у ст. 25, де зазначено, що кожний громадянин повинен мати без будь-якої дискримінації і необґрунтованих обмежень право брати участь у веденні державних справ як безпосередньо, так і за посередництвом вільно обраних представників; голосувати і бути обраним на справжніх періодичних виборах, які проводяться на основі загального і рівного виборчого права при таємному голосуванні і забезпечують свободу волевиявлення виборців; допускатися в своїй країні на загальних умовах рівності до державної служби [10].

Схожі положення закріплені в ч. 3 ст. 21 Загальної декларації прав людини 1948 р., де регламентовано, що саме «воля народу повинна бути основою влади уряду; ця воля повинна виявлятися у періодичних і нефальсифікованих виборах, які повинні проводитися при загальному і рівному виборчому праві шляхом таємного голосування або ж через інші рівнозначні форми, що забезпечують свободу голосування» [11].

Отже, дослідивши вище згадане питання, можна зробити висновки, що вибори – це політичне право громадян, яке дає змогу їм приймати участь в управлінні державними справами, один із показників демократичної держави, вихідний принцип організації державного механізму, спосіб прояву народного волевиявлення та невід’ємне право кожного громадянина, яке гарантоване Конституцією та законами України.

Список літератури

1. Кравченко В. В. Конституційне право України: Навчальний посібник. – Вид. 3-тє, виправл. та доповн. - К.: Атіка, 2004. - 512 с.
2. Теорія держави і права: Навч. посібник. А. М. Колодій, В. В. Копейчиков, С. Л. Лисенков та ін.; За заг. ред. С. Л. Лисенкова В. В., Копейчикова. - К.: Юрінком Інтер, 2004. - 368 с.
3. Савчин М. В. Конституційне право України : підручник / відп. ред. проф., д.ю.н. М.О. Баймуратов. - К. : Правова єдність, 2009. - 1008 с.
4. Демків Р.Я. Конституційне право України: курс лекцій. - Львів: Львів-кий держ. унів-тет внутр. справ, 2012. - 332 с.
5. Конституція України : чинне законодавство зі змінами та допов. станом на 1 вересня 2018 р. : (ОФІЦ. ТЕКСТ). - К.: Паливода А. В., 2018. - 76 с.
6. Майданник О. О. Конституційне право України: Навч. посіб. - К: Алерта, 2011. - 380 с.
7. Грабильніков А. В. Право громадян України брати участь в управлінні державними справами чи у здійсненні влади / А. В. Грабильніков // Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції. - 2013. - Вип. 4. - С. 16-21.
8. Головка В. Право на участь в управлінні державними справами: нотатки до наукової дискусії / В. Головка // Підприємство, господарство і право. - 2016. - № 8. - С. 93-99.
9. Конституційне право України : навч. посібник. 2-е вид., перероб. і доп. В. О. Боняк, В. А. Завгородній, А. В. Самотуга, Л. А. Філяніна. - Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2017. - 293 с.
10. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права. Ратифікація від 19.10.73 № 2148-VIII [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043 (Дата звернення 01.05.2019).
11. Загальна декларація прав людини. Прийняття від 10.12.1948 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015 (Дата звернення 01.05.2019).

УДК 349.2

Іванок Д. В., студент гр. КЮ-181

Науковий керівник: Марущак Н. В., к.ю.н., доцент, доцент кафедри теорії та історії держави і права, конституційного права

*Чернігівський національний технологічний університет
(м. Чернігів, Україна)*

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ КЛАСИФІКАЦІЇ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ І ГРОМАДЯНИНА ЗА ЗМІСТОМ ЇХ ПОТРЕБ

З плином часу, зміною історичних умов життєдіяльності того чи іншого суспільства, розвитком правової думки каталог прав людини розширювався. Це відбувалось як за рахунок якісних його змін, так і кількісного збільшення. Стрижневим етапом в розвитку прав людини стали буржуазно-ліберальні

революції XVII-XVIII століть, які стали поштовхом до демократизації суспільного і державного ладу. Вони висунули широкий набір прав людини та принципи свободи і формальної рівності, що стали основою універсальності прав людини, додали їм демократичного звучання. Подальший бурхливий розвиток концепції прав людини спричинив потребу у їх видовому поділу, який би мав врахувати всю різноманітність сфер діяльності суспільства та суспільних відносин. На сьогодні існує безліч підходів до класифікацій як обґрунтованих та змістовних, так і суперечливих. Класифікація за змістом людських потреб, яка поділяє їх на особисті (громадянські), політичні, економічні, соціальні та культурні є найбільш вживаною. Не зважаючи на це, вона є предметом наукових дискусій.

Важливість виявлення компромісу у цьому питанні пояснюється значенням зазначеної класифікації як для науки, так і для практики, в першу чергу, при запровадженні ефективних механізмів забезпечення прав і свобод людини і громадянина.

Дослідженням проблем видових груп прав і свобод людини займалися наступні вчені: А. Заєць, В. Копейчиков, В. Погорілко, В. Олещенко, І. Литвиненко, Л. Глухарєва, М. Козюбра, М. Палінчак, Н. Оніщенко, О. Лукашева, О. Скакун, П. Рабінович, Ю. Тодика, Ю. Бисага та інші.

В цілому «класифікувати» означає розподіляти предмети, явища, або поняття на класи, групи тощо за спільними ознаками, властивостями; групувати. «Систематизувати» означає проводити щось у систему, а під «системою» розуміють порядок, зумовлений правильним, планомірним розташуванням та взаємним зв'язком частин чого-небудь [1, с. 47].

Як правило, зазначає І. Литвиненко, виділяють офіційну та неофіційну (доктринальну) класифікацію прав людини. Перша виходить з чинних міжнародних договорів, а доктринальна є результатом досліджень вчених-правників [2, с. 56]. Досліджувану класифікацію запровадили Міжнародний пакт про громадянські і політичні права та Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права, прийняті Генеральною Асамблеєю ООН 1966 року. Вони, відповідно, поділяють права людини на п'ять великих груп: громадянські, політичні, економічні, соціальні, культурні.

Запропонована класифікація набула певних змін у науковому середовищі. Найчастіше за доктринальним підходом додаються також екологічні права. Іноді соціальні та економічні права об'єднують в єдину групу соціально-економічних прав. Деякі вчені висувають й інші варіанти поданої класифікації. Так, П. Рабінович за змістом виділяє фізичні (життєві), особистісні, культурні, економічні, політичні права. Він критикує традиційну класифікацію, зазначаючи, що всі права є соціальними, обумовлені соціумом, а отже «несоціальних» прав людини існувати не може [3, с. 10].

В. Олещенко погоджується з думкою П. Рабіновича про те що всі права є соціальними. Тим не менш, вона зазначає, що у цьому разі термін «соціальний» набуває широкого значення. На противагу вона пропонує використовувати термін «суспільний», оскільки перший має також і вузьке значення – тільки ті аспекти суспільного, які визначаються становищем людей у соціальній структурі

суспільства, відносинами між соціальними групами та людьми як представниками різних класів, націй та інших груп [4, с. 59]. Таким чином, дане розуміння соціальних прав не порушує ідеї П. Рабіновича і одночасно зберігає їх як відокремлену від економічних груп прав.

І. Литвиненко слушно аргументує позицію за збереження групи соціальних прав, відмежовуючи їх від економічних. Пояснює, що в умовах розвитку ринкової економіки особа власноруч формує власний економічний добробут за допомогою приватної власності, праці, зайняттям підприємницькою діяльністю (економічні права). Соціальні ж права стають на допомогу в тих випадках, коли людина з певних причин не в змозі самостійно реалізовувати свої економічні права. Вони спрямовані на забезпечення мінімальних стандартів якості життя людини [2, с. 56-57].

На підтримку цього варто додати, що, враховуючи традиційний перелік соціальних прав (гідні умови праці, її своєчасну оплату, право на відпочинок, на достатній життєвий рівень та ін.), вони в цілому спрямовані на забезпечення гідних умов реалізації економічних та інших прав. Це, на нашу думку, підтверджує необхідність їх відокремлення у самостійну групу прав.

Проблемним є також аналіз категорії «громадянських» прав, яка асоціюється з правами конкретно громадян, а не всіх людей без винятку. Хоча, за змістом вони є природними (право на життя, свободу, особисту недоторканність тощо). П. Рабінович вирішив проблему, поділивши права на фізичні – необхідні для фізичного існування, та особистісні – захищають морально-психологічну індивідуальність (честь та гідність) [3, с. 10]. Ю. Бисага, М. Палінчак та ін. сформували комплексний підхід до вирішення цього питання: об'єднали під назвою особистих прав фізичні і духовні (ті ж особистісні) [5, с. 6].

І. Литвиненко в свою чергу не підтримує виділення групи фізичних прав, і паралельне виокремлення громадянських від особистих (адже є група політичних прав). Він в межах особистих прав пропонує виділити дві підгрупи: ті, що забезпечують фізичне існування особи, і ті, що забезпечують соціальне існування [2, с. 57].

Цікавої думки дотримується О. Лукашева, яка обґрунтовує назву «громадянські права» приналежністю людини до громадянського суспільства [6, с. 153].

Для вирішення цього питання необхідно звернутися до визначення поняття громадянського суспільства. Ю. Тодика надає дуже змістовне визначення: це система самостійних і незалежних від держави суспільних інститутів і відносин, що забезпечують умови для реалізації приватних інтересів і потреб індивідів і колективів, для життєдіяльності соціальної і духовної сфер, їх відтворення і передачі від покоління до покоління [7, с. 122]. Як бачимо, особа тут згадується як індивід, а не громадянин (особа, що пов'язана з державою правами і обов'язками). Незважаючи на суперечливу назву категорії, вона не включає в себе головного політичного аспекту – громадянства. Так чи інакше, ця проблема

прямо відбивається на правильному розумінні громадянських прав людини і потребує подальших досліджень.

Зважаючи на вищесказане, ми погоджуємося з думкою О. Лукашевої про належність громадянських невід'ємних прав кожній людині як члену громадянського суспільства, що у вищезазначеному розумінні не має нічого спільного з поняттям «громадянин». Отже, ототожнення громадянських прав з особистими з цієї точки зору є цілком обґрунтованим. Водночас, ми не заперечуємо думки І. Литвиненко, адже особисті права і справді поєднують в собі як необхідні для фізичного існування права (право на життя), так і необхідні для існування людини у соціумі (свобода думки і слова, право на честь та гідність).

Наступною відмінною ознакою запропонованої П. Рабіновичем класифікації є також відсутність екологічних прав. Право на безпечне природне середовище він відносить до фізичних. Також на думку деяких фахівців це право варто віднести до соціальних [5, с. 155]. Ми підтримуємо думку про те, що природа права на безпечне довкілля дозволяє віднести його до зазначених груп. Однак, перелік екологічних прав, які закріплені у Конституції України, не обмежуються одним єдиним. Разом з тим стаття 50 Конституції гарантує право на відшкодування завданої порушенням цього права шкоди і право вільного доступу до інформації про стан довкілля. Таким чином, зазначає І. Литвиненко, ми виходимо за межі можливостей, які забезпечують фізичне існування особи. А особливий зміст екологічних прав обумовлює їх виділення в окрему групу [2, с. 57].

Отже, аналіз класифікації прав людини за змістом її потреб породжує наступні висновки. З історичним розвитком суспільства зміст та обсяг прав і свобод людини значно розширювалися. Це спричинило потребу їх упорядкування за певними критеріями, що заклали основи для відповідних класифікацій. Найбільшу наукову і практичну цінність становить поділ прав за змістом людських потреб (або за сферами життєдіяльності людини), джерелом якого є чинні міжнародні пакти про права людини 1966 року. Зазначена класифікація почала активно обговорюватись у науковому середовищі, через що виникло багато варіацій її трактування. Зважаючи на різні точки зору, ми вважаємо, що в межах такої класифікації варто поділяти права на – громадянські, економічні, соціальні, політичні, культурні та екологічні.

Очевидно, що будь-яка класифікація прав не є ідеальною або взірцевою. Головною метою проведення досліджень в області їх систематизації залишається підвищення ефективності їх реалізації та розширення обсягу прав відповідно до потреб сучасного суспільства. На жаль, стан забезпечення прав людини у світі залишає бажати кращого, що часто пояснюють колізіями у міжнародному та національних законодавствах.

Список літератури

1. Кудрявцева О. Класифікація та систематизація конституційних прав і свобод дитини в Україні / О. Кудрявцева // Юридична Україна. Сер.: Конституційне право. - 2014. - № 2. - С. 47-51.

2. Литвиненко І. Л. До питання класифікації конституційних прав та свобод людини і громадянина / І. Л. Литвиненко // Університетські наукові записки. - 2007. - № 2. - С. 55-63 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Unzap_2007_2_10 (дата звернення: 27.03.2019).
3. Рабінович П. М., Хавронюк М. І. Права людини і громадянина: навч. посіб. - Київ: Атіка, 2004. - 464 с.
4. Олещенко В. Соціальні права людини: теоретичні інтерпретації та офіційні класифікації / В. Олещенко // Державне управління та місцеве самоврядування. - 2013. - Вип. 2 (17). - С. 56-63.
5. Бисага Ю. М., Палінчак М. М., Белов Д. М., Данканич М. М. Основні права людини. - Ужгород. - 2003. - 66 с.
6. Права человека: учебник / отв. ред. Е. А. Лукашева. 2-е изд., перераб. - Москва: Норма: ИНФРА-М, 2011. – 560 с.
7. Конституційне право України: Підручник для студентів вищих навчальних закладів / За ред. Ю. М. Тодики, В. С. Журавського. - Київ: Видавничий Дім «Ін Юре», 2002. - 544 с.

УДК 340.141

Кислюк В. Д., студент гр. ПД-181

Науковий керівник: Козинець О. Г., к.і.н., доцент, завідувач кафедри теорії та історії держави і права, конституційного права

Чернігівський національний технологічний університет

(м. Чернігів, Україна)

ЮРИДИЧНА ПРИРОДА ПРАВОВОГО ЗВИЧАЮ ЯК НАЙБІЛЬШ АРХАЇЧНОГО ДЖЕРЕЛА ПРАВА

Суспільні відносини регулюються чіткими, формально-вираженими та загальнообов'язковими правилами поведінки – правовими нормами, де основними є способи, за допомогою яких відповідні вимоги стають публічними, тобто вони стають загальнообов'язковими для всіх членів суспільства чи окремої групи осіб. Як специфічне явище соціальної дійсності, право має певні форми свого зовнішнього вираження та закріплення. Відображаючи його зміст, вони являють собою способи організації права на зовнішній вигляд і здійснюють важливий регуляторний вплив на суспільні відносини. Саме тому, дослідження основних джерела права нині в загальній теорії права є надзвичайно актуальним.

В сучасних умовах найпоширенішими джерелами права в більшості правових систем світу виступають нормативно-правовий акт, нормативно-правовий договір та правовий прецедент [1, с. 180]. Проте, певне коло суспільних відносин також регулюються нормами правового звичаю, оскільки бувають випадку, коли цивільні чи торгові відносини не регулюються нормативно-правовими актами чи правовими прецедентами, то тоді в дію вступає правовий звичай. В зв'язку з цим метою дослідження є аналіз юридичної природи правового звичаю, як найбільш архаїчного джерела права.

Слід зазначити, що історично першою формою права є правовий звичай, тобто правило, яке стало звичкою народу, виконання якої забезпечується державою, у тому числі державним примусом.

Звичайне право – це система норм, що ґрунтуються на митниці, які виробляються в додержавному житті і надалі забезпечуються санкцією держави. Довгий час це був єдиний тип джерела права до появи писаного закону. Останні археологічні та етнографічні дані дозволили визначити звичаєве право як невід’ємну частину правового буття будь-якого історичного типу суспільства. Відзначається, що виникнення звичаєвого права сягає період розпаду родових відносин у разі конфлікту між старими принципами племінної солідарності та тенденціями приватної власності, що почали формуватися ще в додержавний період. Правові звичаї пов’язані з періодом розриву суспільних відносин.

Відмічаємо, що правовий звичай стає джерелом права, якщо він встановлює відносини, які відповідають інтересам певної соціальної групи або суспільства в цілому. Звичай виникає в результаті багаторазового використання, зміцнює людський досвід у свідомості людей і стає звичкою. Внаслідок санкціонування державою звичаїв вони набувають рис правової норми [2, с. 154].

Варто зазначити, що правовий звичай, як джерело права має такі ознаки:

- природна основа виникнення;
- формальна визначеність, тобто наявність конкретних ознак правил поведінки;
- неписаний характер;
- універсальність – поширеність серед усього населення або місцевості;
- поширеність серед малих соціальних груп або на певній території держави;
- тісний зв’язок з релігійними нормами, обрядами тощо;
- безперервність дії протягом тривалого часу та одноманітність дотримання;
- поступове формування гарантує врахування змін, що відбуваються у суспільних відносинах;
- вступає в звичку людини та не дає можливості сумніватися в її потребі;
- юридична сила визнання норми-звичаю певною громадою та її дозвіл державою [3, с. 165-166].

Видатний науковець Рене Давид, залежно від ролі в правовій системі, розрізняє три типи правових звичаїв:

- звичаї (*secundum legem*) – доповнення до закону, призначене для полегшення роз’яснення розуміння тих термінів і фраз закону або судового рішення, прийнятого в певному сенсі (наприклад, зловживання правом)
- звичаї (*praeter legem*) – крім закону, застосовуються у випадку наявності прогалин у законі;
- звичаї (*contra legem*) – проти закону, якщо існує конфлікт між митом і правом, то митниця вважається кращою [4, с. 331].

Отже, правовий звичай – це визнане державою правило поведінки, яке сформувалося в результаті його фактичного одноманітного використання

протягом тривалого часу. Звичай стає правовим, коли його санкціонують, тобто офіційно затверджують державою. Теоретики історичної школи права XIX ст. переконливо довели важливість та значення правового звичаю як джерела права і сьогодні правовий звичай залишається провідним джерелом права в країнах зі звичаєвими правовими системами, ісламським правом та одним з головних у країнах англосаксонської правової сім'ї. Навіть в Україні, окремі положення Цивільного кодексу та Кодексу торговельного мореплавства за своєю природою є нормами-звичаями.

Список літератури

1. Загальна теорія держави і права: Підручник для студентів юридичних вищих навчальних закладів; За ред. М. В. Цвіка, О. В. Петришина. - Харків: Право, 2011. - 584 с.
2. Віхров О. П. Теорія держави і права: курс лекцій: навч. посіб. - Чернігів: Десна-Поліграф, 2015. - 303 с.
3. Теорія держави і права. Академічний курс: підручник; за ред. О. В. Зайчука, Н. М. Оніщенко. - Київ : Юрінком Інтер, 2006. - 685 с.
4. Давид Р. Основные правовые системы современности: Перевод с французького. - М. : Междунар. отношения, 1996. - 400 с.

УДК 342.2

Коваль О. М., студент гр. ПД-181

Науковий керівник: Козинець О. Г., к.і.н., доцент, завідувач кафедри теорії та історії держави і права, конституційного права

Чернігівський національний технологічний університет

(м. Чернігів, Україна)

МЕХАНІЗМ ДЕРЖАВИ І ДЕРЖАВНИЙ АПАРАТ

Дотепер однією з найпоширеніших концепцій розуміння механізму держави в юридичній науці є вузький і широкий підхід в аспекті співвідношення термінів «механізм держави» і «державний апарат». Вузький підхід базується на поглядах радянських правознавців 60-80-х рр. XX ст. про ідентичність державного механізму й апарату держави. На думку Л.І. Спірідонова, механізм держави – це система її органів, за допомогою яких вона здійснює державну владу й реалізовує свої функції. Дану точку зору про тотожність понять «механізм держави» і «державний апарат» поділяють Н.І. Матузов, В.І. Новосьолов, В.Н. Хропанюк і ряд інших.

П.М. Рабінович вважає, що механізм держави – це система всіх державних організацій, які виконують її завдання і реалізують її функції. Серед таких організацій він виділяє державні підприємства, державні установи (заклади), державні органи (органи держави) [2, с. 57].

Досліджуючи співвідношення функцій державного апарату та механізму державної влади, вітчизняний учений В.А. Шатіло говорить, що механізм держави – це сукупність різноманітних державних структур, що забезпечують економічні, соціальні, політичні та правоохоронні функції, а державний апарат – це конституційно передбачена система державно-владних

структур, наділених визначеними повноваженнями представницького, управлінського та судового характеру [3, с. 6].

Також серед вчених побутує думка, що змістовно неповним і логічно незавершеним буде розгляд структури механізму держави без такої його необхідної ланки, як збройні сили. Вони підпадають під ті ознаки, що були кваліфіковані вище як загальні для різних видів державних організацій. Через те, що в Україні правоохоронні органи й збройні сили належать до органів виконавчої влади, вони входять до структури механізму сучасної української держави, але є лише окремими її елементами.

Також існує підхід, згідно з яким розрізняють поняття «механізм держави» та «механізм функціонування держави». Використовуючи термін «механізм держави», розуміють структуру (елементи) держави у статичній формі, як такі. Говорячи про функціонування держави, про взаємозв'язок, взаємодію державних органів, застосовують категорію «механізм функціонування держави». У такому контексті зміст поняття «механізм функціонування держави» збігається із сутнісним змістом попереднього підходу до розуміння категорії «механізм держави» як системи засобів державного впливу на суспільні процеси (державних органів; публічних служб і корпорацій; процедури прийняття державних рішень; ресурсного забезпечення).

У сучасній вітчизняній літературі, крім зазначеного вище загальноновизнаного розуміння механізму держави (як системи державних організацій – державних органів, державних підприємств та установ) має місце наукова думка, відповідно до якої структуру механізму держави складає система органів державної влади (апарат держави) та інші основні інститути держави, а саме: елементи економічної інфраструктури (грошова система, фінансова система, податкова система, митна система, банківська система тощо); політична система (система органів державної влади, виборча система, система оборони і національної безпеки, система законодавства, правова система тощо); організаційно-культурна (духовна) основа держави (система освіти та виховання, система науки і культури тощо); соціальна система (система охорони здоров'я, система соціального захисту тощо), а також охоронна система, яка забезпечує безпеку функціонування усіх вищезгаданих соціальних систем, спрямована на захист від злочинних посягань та відновлення порушених прав різних суб'єктів права.

Всі вище описані концепції мають право на існування, так як у кожній із них присутні загально-теоретичні основи, які формують загальне поняття «механізму держави».

Державний апарат – центральна частина механізму держави, юридично оформлена система всіх державних органів, які здійснюють управління суспільством, виконують завдання та функції держави. Він складається з різних за своїм призначенням, функціями та завданнями державних органів.

Поділ влади є основним принципом організації і діяльності державного апарату в умовах демократичної, правової держави. Поділ державної влади не може бути зведений до розподілу праці з управління суспільством. Останній виникає разом із появою державного апарату і передбачає спеціалізацію його

працівників, здійснення ними нормотворчої, виконавчої чи судової діяльності, кожна з яких потребує специфічних здібностей і навичок.

У Конституції незалежної України, яка була прийнята у 1996 р., у ст. 6 було відображено принцип поділу державної влади: «Державна влада в Україні здійснюється на засадах її поділу на законодавчу, виконавчу та судову. Органи законодавчої, виконавчої та судової влади здійснюють свої повноваження у встановлених цією Конституцією межах і відповідно до законів України» [1].

Відповідно до цього механізму законодавча влада стримує виконавчу, оскільки остання не може виходити за межі ухвалених парламентом законів. Парламент формує або бере участь у формуванні уряду, здійснює контроль за його діяльністю. У свою чергу, виконавча влада наділяється правами законодавчої ініціативи, може застосовувати вето щодо законів, ухвалених парламентом. Органи судової влади захищають людину від протиправних дій із боку державних органів. Крім того, Конституційний Суд може стримувати як законодавчу, так і виконавчу гілки влади шляхом визнання їх актів неконституційними, що тягне за собою припинення їх дії.

Законодавча влада – це гілка державної влади, яка має виключні повноваження на ухвалення законів. Органом законодавчої влади є парламент (Велика Британія – Парламент, США – Конгрес, Україна – Верховна Рада). Основною функцією цієї гілки влади є законодавче регулювання суспільних відносин. Так, згідно з Конституцією України Верховна Рада України є єдиним законодавчим органом України.

Виконавча влада – це гілка державної влади, яка забезпечує виконання законів, проводить внутрішню та зовнішню політику держави. Виконавча влада здійснюється урядом (в Італії – Рада Міністрів, у Російській Федерації – Уряд, в Україні – Кабінет Міністрів).

Судова влада – це гілка державної влади, що має виключні повноваження на здійснення правосуддя. Основною її функцією є відправлення правосуддя, тобто діяльність з розгляду та вирішення різних категорій справ у визначеному законом процесуальному порядку. Крім того, суд здійснює функцію захисту прав людини, а також контрольну функцію за додержанням законодавства під час проведення досудового розслідування.

Отже, наявність та взаємодія означених вище принципів зумовлює і забезпечує функціонування апарату держави як взаємопов'язаної системи органів, що забезпечують ефективне виконання владних повноважень. Оскільки існують три основні гілки державної влади – законодавча, виконавча і судова, то кожна з них повинна реалізовуватись відповідними органами державної влади окремо. Але, здійснюючи свої функції й повноваження окремо, вищі органи державної влади одночасно повинні діяти погоджено, вирішуючи принципові питання державної політики.

Основним елементом державного механізму, першоосною державного апарату є державний орган. Це окремий службовець або структурно-організований колектив державних службовців, наділений повноваженнями, відповідними матеріально технічним забезпеченням. Всі державні органи обов'язково створюються і функціонують відповідно до

норм права й на підставі їх наділяються владними повноваженнями. За ознаками спеціалізації державні органи в механізмі держави структурно відокремлені, вони реалізують свої повноваження, функціонально взаємодіючи між собою.

Ефективне управління держави здійснюється тільки при наявності досконалого механізму, який забезпечує реальний, безперервний організаційний управлінський та контролюючий вплив на суспільство і кожного громадянина.

Система і структура органів державної влади України, безумовно, змінюється під впливом різних чинників. Важливо, щоб державний механізм якомога ефективніше працював на забезпечення прав людини і громадянина. Правова демократична держава проявляється насамперед у демократичному стилі роботи. Державна влада має бути діловою, скромною, моральною та відкритою для громадського контролю .

Список літератури

1. Конституція України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>.
2. Рабінович П. М. Основи загальної теорії права та держави: навч. посіб. - К.: Атіка, 2001. - 176 с.
3. Шатіло В. А. Співвідношення функцій державного апарату та механізму державної влади / В. А. Шатіло // Вісник Академії адвокатури України. - 2013. - № 2 (27). - С. 5-11.

УДК 340.03

Кравченко В. Я., студентка гр. КЮ-182

Науковий керівник: Марущак Н. В., к.ю.н., доцент, доцент кафедри теорії та історії держави і права, конституційного права

*Чернігівський національний технологічний університет
(м. Чернігів, Україна)*

ЮРИДИЧНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЯК РІЗНОВИД СОЦІАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ

Одним з фундаментальних явищ юридичної науки, яке відображає вплив права на суспільство є юридична відповідальність. Саме за допомогою цього правового інституту забезпечується соціальна стабільність, охорона суспільства від правопорушень, розвиток та зміцнення демократії.

В наш час проблема юридичної відповідальності є однією з найбільш актуальних в ряді інших проблем в теорії держави і права. Тому дослідження цієї категорії в системі соціальної відповідальності є необхідним, і зумовлено її впливом на дотримання законності і забезпечення правопорядку.

Проблема розуміння юридичної відповідальності, її особливості, знайшла належне місце в працях таких учених, як С. Алексєєв, Л. Білецька, А. Бобильов, О. Вітченко, В. Гойман, В. Горшеньов, Ю. Гревцов, Л. Завадська, О. Зайчук, В. Казимирчук, В. Кудрявцев, Ю. Кривицький, С. Лисенков, О. Малько, О. Мельник, Н. Оніщенко, А. Поляков, П. Рабінович, Ю. Решетов, В. Сирих, О. Скакун, Ю. Шемшученко, Л. Явич та інших. Вони

внесли вагомий внесок у дослідження юридичної відповідальності, проте, і досі окремі питання залишаються невирішеними.

Юридична відповідальність, як наукова категорія, розвивається у руслі концепції правової та соціальної держави і розглядати її необхідно у взаємозв'язку із соціальною відповідальністю. Соціальна відповідальність є родовим поняттям стосовно її різновидів. Найсуттєвіші риси та ознаки, притаманні соціальній відповідальності, властиві і її окремим різновидам. Юридичну відповідальність необхідно вивчати у взаємозв'язку із соціальною. Це пов'язано з тим, що філософи й соціологи, визначаючи соціальну відповідальність, відображають риси, пов'язані з моральною, політичною, релігійною відповідальністю, при цьому не розкриваючи повністю ознаки юридичної відповідальності. Так, Л. Білецька визначає соціальну відповідальність як обов'язок особи оцінити власні наміри та здійснювати вибір поведінки відповідно до норм, що відображають інтереси суспільного розвитку, а у випадку порушення їх – обов'язок звітувати перед суспільством і нести покарання [1, с. 11]. О. Плахотний стверджує, що поняття «відповідальність» поєднує у собі два види відповідальності: особисту та суспільну. Він зазначає, що між людиною і суспільством існує тісний зв'язок. Це пояснюється тим, що особа отримує від суспільства обов'язок вчиняти соціально корисні вчинки та воно повинно допомагати особі здійснювати свої права та обов'язки і нести за це відповідальність [2, с. 6]. А. Поляков наполягає на тому, що соціальна відповідальність – це зовнішня реакція з боку суспільства на дії суб'єкта, що порушують норми, і являють собою законну відповідь на неприпустиму поведінку через реалізацію принципу покарання [3, с. 498].

Ми погоджуємося з поглядами науковців, і вважаємо, що соціальна відповідальність – це зв'язок між особою та суспільством, що виражається взаємними правами і обов'язками з реалізації приписів соціальних норм та встановленням різних засобів впливу у разі її порушення.

У науковій літературі не існує також єдиної думки щодо видів соціальної відповідальності. Так, Н. Головка вважає, що соціальна відповідальність існує лише у формі політичної, правової та моральної відповідальності. Л. Глядунова стверджує, що до соціальної відповідальності належить політична, виробнича, моральна, громадянська, партійна, правова, сімейно-побутова [4, с. 187]. О. Плахотний додає ще державну, економічну, національну [4, с. 186]. Деякі науковці говорять, що існує стільки видів в соціальній відповідальності, скільки в суспільстві діє різноманітних видів соціальних норм [3, с. 499].

На нашу думку, одним з найважливіших різновидів соціальної відповідальності є юридична відповідальність. Саме її приналежність до соціальної визначає наявність у юридичної відповідальності всіх ознак соціальної, адже вона здійснюється в суспільстві, забезпечує суспільний порядок, гарантує захист суспільних інтересів. Водночас, юридична відповідальність відрізняється від інших видів соціальної відповідальності тим, що вона ґрунтується на нормативних вимогах, які в певних випадках забезпечується державним примусом.

Можна сказати, що юридична відповідальність являє собою правові відносини між державою і правопорушником, в межах яких держава має право здійснити щодо правопорушника певні заходи, а правопорушник зобов'язаний зазнати встановленні державою позбавлення особистого і майнового характеру [5, с. 333-334]. Іншими словами, юридична відповідальність – це міра покарання правопорушника шляхом позбавлення його певних соціальних благ чи цінностей (матеріальних, духовних чи особистих), які йому належали до факту правопорушення, від імені держави (суспільства) на підставі закону або іншого нормативного акту з метою попередження правопорушень в майбутньому і відновлення чи відшкодування витрачених суб'єктивних прав на матеріальні і духовні цінності.

Таким чином, юридичну відповідальність можна визначити як спосіб правового регулювання, засіб зміцнення законності, засіб виховання громадян, метод підвищення рівня правової свідомості та правової культури, засіб охорони та відновлення порушених прав, принцип діяльності правової держави.

Отже, юридична відповідальність є однією з найважливіших в системі інших видів соціальної відповідальності. Вона сприяє єдності та організації системи права, відображає належний рівень його розвитку та виступає гарантією дотримання прав і свобод людини і громадянина. Юридична відповідальність в кожній державі існує для охорони суспільного ладу. Вона відіграє велику роль для покращення стану законності та правопорядку в суспільстві.

Список літератури

1. Белецкая Л. И. Свобода и ответственность : авторефер. дис. ... канд. филос. наук / Л. И. Белецкая. - Саратов, 1972. - 26 с.
2. Плахотный А. Ф., Шибко А. И. Возрастание социальной ответственности – закон совершенствования развитого социалистического общества / А. Ф. Плахотный, А. И. Шибко // Вестник Харьковского университета. - 1985. - № 281. - С. 3-12.
3. Зайчук О. В. Теорія держави і права. Академ. курс: підручник. / ред. Зайчук О. В., Оніщенко Н. М. - Київ: Юрінком Інтер, 2006. - 676 с.
4. Ведерніков Ю. А., Грекул В. С. Теорія держави та права: навч. посіб. / ред. Семеній В. А. - Київ: Центр навчальної літератури, 2005. - 217 с.
5. Крестовська Н. М., Матвеева Л. Г. Теорія держави і права: Елементарний курс. / ред. Балабуха Н. А. - Харків: Одісей, 2007. - 431 с.

УДК 37(477.51)“1914/1918”

Лаврик І. Ю., студент гр. ФР-181

Науковий керівник: Карпова І. Г., канд. пед. наук, доцент кафедри теорії та історії держави і права, конституційного права

*Чернігівський національний технологічний університет
(м. Чернігів, Україна)*

ВИРІШЕННЯ ЧЕРНІГІВСЬКОЮ МІСЬКОЮ ДУМОЮ ПИТАНЬ ОСВІТИ В РОКИ ПЕРШОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ

Україна намагається побудувати дійсно суверенну, правову, цивілізовану державу, а важливою умовою вирішення її різноманітних

проблем є наявність сформованого соціально активного громадянського суспільства, свідомої молоді, яка знає і поважає свою історію. В сучасних умовах, коли триває війна, показником ефективності роботи держави є вміння вирішувати різноманітні економічні, соціальні проблеми, не дивлячись на військовий стан.

Саме тому через призму історії цікаво прослідкувати, як в умовах першої світової війни Чернігівська міська дума вирішували різноманітні проблеми, зокрема, питання організації освіти. Отже, метою нашої розвідки є вивчення окремих питань організації освіти у Чернігові в умовах воєнного стану підчас першої світової війни.

Перша світова війна справила помітний вплив на історію ХХ ст. В цій війні взяло участь 38 держав із населенням понад 1,5 млрд чоловік, загинуло понад 10 мільйонів чоловік, враховуючи й цивільне населення. Перша світова війна мала наслідки й для України, причому не лише соціально-економічного, а й культурно-освітнього плану. Отже, навіть за важких обставин війни важливо було продовжувати розв'язувати соціально значимі завдання, серед яких – вирішення питань освіти дітей та молоді.

Перша світова війна визначила обставини, що мали практичне відношення до особливостей управління освітою, а саме: "...використання приміщень навчальних закладів для розміщення військ, військовополонених, госпіталів і лазаретів; скорочення державних видатків на освіту та, як наслідок, підвищення плати за навчання; посилення урядового контролю та ін. ...

За умов війни міністерство народної освіти виявилось вкрай не підготовленим до війни – багато чиновників та представників професорсько-викладацького складу перебували у літніх відпустках... Протягом Першої світової війни спостерігалось й посилення впливу держави на процес управління освітою, зростання контролю за навчально-виховним процесом.

Це проявилось у циркулярній пропозиції міністерства народної освіти Російської імперії щодо розширення повноважень попечителів навчальних округів (червень 1915 р.) стосовно вирішення ряду регіональних питань (наприклад, встановлення плати за навчання, відкриття публічних бібліотек та ін.).

Документ надав вказаним чиновникам право: ініціативи організації при управлінні округу з'їздів директорів і викладачів середніх загальноосвітніх і технічних навчальних закладів; залишати учнів з низькими навчальними успіхами на повторний курс; переносити за поданням педагогічної ради на осінь випускні й остаточні випробування для тих, хто не зміг здати їх навесні та допускати до вихованців, які навчалися у навчальному закладі менше 3-х років; видавати матеріальну допомогу не лише працюючим педагогам, а й тим, що працювали раніше (з кредиту дирекцій народних училищ) тощо" [1].

За таких складних умов доводилося вирішувати питання організації освіти й Чернігівській думі. На початку ХХ ст. напрями роботи міської думи Чернігова визначалися правовим полем загальноімперського Положення 1892 р. Хоча за умов війни з'явилися додаткові обов'язки, серед яких дуже важливими були регулювання ціноутворення в умовах інфляції, налагодження безперебійного постачання до Чернігова продовольства,

фуражу, палива. Але це не єдині проблеми, з якими зіштовхнулася дума. Насамперед, це були проблеми з освітою [2].

Створення належних умов для освіти молоді потребувало кропіткої праці. Великою проблемою була відсутність місць у закладах середньої ланки. У місті 1916 р. було п'ять середніх шкіл. З часом цього стало недостатньо і думі потрібно було вирішувати цю проблему. При наближенні лінії фронту до Чернігова прибули чотири гімназії: Ковельська і Варшавська 5-та чоловічі та Люблінська і приватна пані Є. Кузенкової жіночі. Це поліпшало ситуацію з відсутності вільних місць у середніх навчальних закладах. Але спричинило нову проблему з розміщенням цих навчальних закладів у місті. Варшавській гімназії виділили декілька приміщень з діючих навчальних закладів, і заняття у них проходили позмінно. Ковельській гімназії віддали приміщення, не призначене для навчання, «...в зимнее время температура в классах было 8-10 градусов.» [2].

Із-за побутових проблем керівництво евакуйованих гімназій мало намір рухатися далі після тимчасової зупинки в Чернігові. Але дума не могла так просто відпустити біженські гімназії. За для того, щоб задовільнити бажуючих здобути середню освіту, дума вхопилася за можливість залишити один із навчальних закладів у місті. Після деяких обговорень було вирішено, що Варшавська 5-та чоловіча і Люблінська жіноча гімназії залишаться в Чернігові за умов з наступного навчального року виділення їй під навчальний процес приміщення, обладнаного меблями. Залишитися вирішила і пані Є. Кузенкова.

Не зважаючи на збільшення закладів середньої освіти, у губерньському місті хотіли відкрити й середню школу нового типу – технічне училище. У 1889 р. на засіданні думи хотіли ввести подібний заклад, але це рішення не було схвалене. У Чернігові були проблеми в сфері: будівництва, водопровідних, електричних, каналізаційних та ін. Тому 4 січня 1917 р. була скликана комісія членів міської управи, яка дійшла до висновку про необхідність заснування у Чернігові механіко-будівельного технічного училища. Планувалося також послугуватися садибою ремісничого училища, що уможлиблювало б відкриття технічного училища вже восени 1917 р. На жаль, проект із відкриття механіко-будівельного технічного училища так і не здійснився.

Чернігівська міська дума проводила велику роботу по фінансуванню освіти, а саме виділенню коштів на оренду приміщення, опалення, освітлення, шкільне приладдя, стипендії найкращим учням, а також грошову допомогу викладачам. У цілому, витрати на освіту посідали другу позицію у структурі видатків міста – 12%.

Найкращі учні отримували стипендії, а від 14 грудня 1916 р. – іменні стипендії. Стипендію отримували учні, які мали гарну поведінку і успішність, а також враховувалось матеріальне становище сім'ї. Вчителі теж могли розраховувати на матеріальну допомогу громадського управління. Допомога надавалася не тільки місцевим педагогам, а і педагогам-біженцям. Чернігів

був згоден допомагати вчителям-біженцям, оскільки останні допомагали з освітою учнів та дітей жителів міста Чернігова .

Відсутність навчальних місць, розміщення евакуйованих гімназій, відкриття технічного училища, фінансування навчальних закладів, стипендії для учнів, матеріальна допомога учителям – це лише мала частина питань, вирішених Чернігівською думою в роки Першої світової війни. Для сьогодення України з тих часів може бути зроблений корисний висновок для наших політиків – не треба прикриватись війною, щоб відкладати вирішення наболілих для суспільства соціально-культурних питань, скажімо, у сфері охорони здоров'я, відкритті нових навчальних закладів, матеріальному забезпеченні багатодітних родин тощо.

Список літератури

1. Милько В. І. Управління навчальними округами України в умовах першої світової війни [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://history.org.ua/LiberUA/978-966-02-7343-6/978-966-02-7343-6.pdf>.
2. Шара Л. Розширення та фінансування міським самоврядуванням Чернігова мережі навчальних закладів (1916 – початок 1917 рр.) / Л. Шара // Сіверянський літопис. – 2013. – № 2. – С. 64-71.

УДК 34:61:340.15

Лавріненко М. В., студентка гр. СР-181

Науковий керівник: Карпова І. Г., канд. пед. наук, доцент кафедри теорії та історії держави і права, конституційного права

*Чернігівський національний технологічний університет
(м. Чернігів, Україна)*

ВИРІШЕННЯ ПИТАНЬ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я ОРГАНАМИ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ НА ЧЕРНІГІВЩИНІ (ДР. ПОЛ. ХІХ СТ.)

Питання охорони здоров'я має бути одним із пріоритетних завдань будь-якої країни, оскільки здорова нація – це запорука економічного, соціально-культурного процвітання держави. На жаль, в Україні існують нагальні проблеми у сфері медицини, зокрема, нестача кваліфікованих кадрів, значне скорочення фельдшерсько-акушерських пунктів у селах, а також захворювання на деякі інфекційні хвороби (зокрема, кір), що набуває характеру мало не епідемії. Тому цікавим для сьогодення є питання, як органи місцевого самоврядування в минулому вирішували окремі проблеми охорони здоров'я, оскільки будь-який позитивний досвід є завжди корисним, не дивлячись на термін давності.

Питання організації медичного обслуговування на Чернігівщині органами місцевого самоврядування вивчались такими науковцями як Т. Демченко, Ю. Нікітін, О. Рахно, А. Федорович, Л. Шара та ін.. Метою нашого дослідження є вивчення окремих питань у сфері організації медичного обслуговування населення Чернігівщини, зокрема, профілактичної роботи, фінансового забезпечення та ін.

Лікуванням, як зрештою будь-якою іншою справою, повинні займатися фахівці. До якої думки урядовці прийшли ще в 30-х роках XVIII ст., коли згідно з розпорядженням Сенату від 1737 р. у 56 великих містах Російської імперії запровадили посади міських лікарів. Отже, ще у 1737 р. міські лікарі з'явилися в Чернігові, Ніжині, Прилуках, Стародубі, з 1775 р. – і в інших населених пунктах Чернігівського полку, згодом губернії [1, с. 1]. Фінансовим забезпеченням лікарів мали займатися органи місцевого самоврядування. Заробіток лікарів становив у середньому 12 руб. на місяць.

Із 1785 р. у Чернігові відкрився стаціонарний заклад для надання медичної допомоги військовим, інвалідам, безпритульним та арештантам. Міські лікарі, формально працюючи як штатні спеціалісти, реально виконувати свої обов'язки лише 2-3 дні на тиждень. Протягом решти днів вони надавали допомогу жителям повіту, тобто працювали в системі роз'їзної медицини (були на виїздах). Така система виявилася недосконалою, навіть самі лікарі називали її «грою у схованки», оскільки хворим було важко їх знайти [2, с. 2].

Поліпшилася ситуація лише після того, як у Чернігівській губернії започаткували земське самоврядування, передавши до його компетенції медичне обслуговування населення. З листопада 1865 р. Чернігівська земська управа взяла під свій контроль богоугодні заклади, підпорядковані в дореформений час Приказу громадської опіки, та повітові лікарі. Найрезультативнішою діяльністю земств виявилася в напрямку трансформування роз'їзної медичної практики.

Провідні лікарі-земці ініціювали організацію лікарських округів із фельдшерськими пунктами та амбулаторний прийом хворих. Територія губернії була поділена на дільниці, в центрі яких відкрили лікарні з амбулаторіями, інфекційними відділеннями й кількома фельдшерськими пунктами. Зазвичай, лікарська дільниця розраховувалася на 10 тис. осіб, радіусом обслуговування до 17 верст (верста дорівнює 1,0668 км.). Протягом 15 років (1865-1880 рр.) на теренах Чернігівської губернії зорганізували 46 дільниць, у кожному повітовому містечку діяло по одній лікарні. Станом на 1895 р. працювали 83 лікарські дільниці, охоплюючи 545 кв. верст, де мешкали 26710 чол. [3, с. 69].

Важливий напрямок роботи чернігівської управи – це знаходження коштів для медичних потреб та оплату роботи лікарів. Ці кошти з року в рік зростали. Утримували штатного чернігівського міського лікаря органи самоврядування, асигнуючи щорічно на оплату його роботи близько 200 руб. Звичайно, такої суми було недостатньо для утримання родини, тим паче, що навіть повітове місто Новгород-Сіверський виділяло значно більше – 800 руб.

Із метою стимулювання нелегкої лікарської практики у 1890 р. Міністерство внутрішніх справ ухвалило рішення про державні дотації на збільшення оплати праці медиків. Відтак, чернігівський лікар отримував, крім грошей з місцевого бюджету, ще 160 руб. державної допомоги. Поступово дотації, як власне й платня, зросли, скажімо, у 1897 р. остання сягала 1200 руб.

Найбільше зусиль для поліпшення медичного обслуговування населення виборне управління Чернігова докладало під час поширення інфекційних захворювань, які були значною проблемою. У 1872-1873 рр. лютувала холера, 1879 р. – чума, 1887-1888 рр. – дизентерія, дифтерія, 1892-1893 рр. – знову холера, 1897 р. – черевний тиф. Жителі хворіли на малярію, лихоманку, кір, різноманітні венеричні інфекції, щоправда, в менших масштабах.

Боротися з ними було складно в силу кількох факторів. По-перше, спостерігався низький рівень санітарних умов, якісних характеристик продуктів харчування і питної води. Другим фактором, що ускладнював боротьбу з епідеміями, була відсталість периферійної медицини, відсутність елементарних лікарських препаратів, хоча вже знали природу основних хвороботворних збудників і проти них винайшли антидоти. І третій чинник, через який інфекційні захворювання набирали масштабного характеру – забобонність населення.

Гласні Чернігівської думи абсолютно справедливо вважали, що надійними способами попередження епідемій є профілактична робота та імунізація населення. Попереджувальна санітарно-гігієнічна діяльність передбачала розробку і розповсюдження управою обов'язкових правил щодо профілактики захворювань. Проблема постачання якісної води вирішилася з появою міського водогону. Обов'язкові розпорядження видавалися стосовно обережного поводження із домашніми собаками й котами як потенційними переносниками вірусної інфекції сказу.

Ключова позиція в процесі профілактичної роботи належала імунізації (щеплення проти різних інфекційних хвороб). Міська влада дбала про своєчасне її проведення, забезпечення лікарів цілющою сировоткою (ширилися такі хвороби як чума, холера, віспа, висипний тиф, дифтерія, проти них винаходили вакцини, проводили профілактичну роботу, імунізацію населення та запроваджували міські лікарні). Своєчасно проведені попереджувальні заходи дозволяли уникнути епідемій.

Таким чином, завдяки старанням земського і міського самоврядування було започатковано принцип системної організації медичного обслуговування населення. Виборне управління Чернігова, враховуючи фінансові можливості, оплачувало: роботу міського лікаря, фельдшерів, лікування бідних чернігівців у земській лікарні, проводило профілактичну роботу, націлену на попередження різноманітних епідеміологічних захворювань, що в сукупності позитивно позначалося на рівні здорового мікроклімату в соціумі губернії та міста.

Список літератури

1. Федорович А. Чернігівська земська фельдшерська школа [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/57626/05-Fedorovuch.pdf?sequence=1>.
2. Шара Л. Медичне обслуговування населення Чернігова (70 – 90-і роки XIX ст.) / Л. Шара. – Сіверянський літопис. – 2010. - № 4-5. – С. 171-178.
3. Шара Л. Міське самоврядування Чернігова і земство: шляхом конфронтації та співпраці [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.siver-litopis.cn.ua/arh/2015/06_15.pdf.

УДК 340.12:17

Лебех В. О., студентка гр. ПД-181

Науковий керівник: Козинець О. Г., к.і.н., доцент, завідувач кафедри теорії та історії держави і права, конституційного права

*Чернігівський національний технологічний університет
(м. Чернігів, Україна)*

ОСОБЛИВОСТІ ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКУ НОРМ ПРАВА І МОРАЛІ

На сучасному етапі розвитку цивілізації діяльність людей, їх поведінка і ставлення визначаються різноманітністю норм і правил, що існують у суспільстві. Разом вони мають регулюючий вплив на розвиток суспільних відносин. Суспільство вже давно прийшло до усвідомлення того, що існують певні правила поведінки. Тому цілком природно, що найважливіше місце в системі соціальних регуляторів займають норми права. Однак, щоб зрозуміти їхні особливості, дуже важливо уточнити питання взаємозв'язку між нормами права та іншими соціальними нормами, зокрема з нормами моралі. Це пов'язано з тим, що серед усіх соціальних норм найбільш поширеними і значущими для суспільства є норми права і норми моралі. В зв'язку з цим метою дослідження є особливості взаємозв'язку норм права і норм моралі, оскільки незважаючи на низку наукових досліджень дана проблематика залишається й сьогодні досить актуальною.

Слід відмітити, що взаємодія права і моралі в суспільстві – це складний і багатоаспектний процес. Активно діючи на мораль, право сприяє його більш глибокій реалізації в свідомості членів суспільства, в той же час під впливом моральних вимог, право постійно збагачується, його роль як соціального регулятора суспільних відносин невинно зростає [1, с. 119].

Відмічаємо, що взаємодія норм права і норм моралі полягає в тому, що право базується на інших соціальних нормах, заснованих на них. Це пояснюється безпосередньо тим, що індивідуальна свідомість людини знаходиться в процесі розвитку переважно під впливом моральних, звичаєвих і корпоративних (наприклад, релігійних) норм. Тому для того, щоб правові норми діяли ефективно, необхідно, щоб вони базувалися на неправових категоріях і цінностях. Право повинно бути глибоко моральним, дотримуватися принципів справедливості, інакше воно не отримає визнання в суспільстві. В свою ж чергу, інші соціальні норми впливають на право як у процесі його створення, так і в процесі його застосування [2, с. 180].

Аналізуючи особливості взаємодії права і моралі, необхідно враховувати, що норми моралі мають історично-мінливий характер виникнення та формуються безпосередньо під впливом таких філософських категорій, як добро, зло, чесність, справедливість. Вони охоплюють майже всі сфери соціальної діяльності: економіку, політику, право тощо. Проте, слід погодитися з науковцями, що в самому «чистому» вигляді моральне регулювання поширюється на відносно вузьку сферу міжособистісного спілкування (дружба, любов, взаємодопомога). Проте, все ж таки в цій сфері

вони не можуть бути відокремлені від інших соціальних норм, таких як традиції, релігійні норми, звичаї. За допомогою моралі особиста поведінка відповідає інтересам суспільства, усуваються суперечності між ними, регулюється міжособистісна комунікація [3, с. 11].

Безумовно, норми моралі відображають ставлення індивіда до індивіда. В свою чергу, якщо вони виходять за рамки такого ставлення, вони втрачають свою соціальну орієнтацію. Інші дослідники додержуються думки, що моральні норми носять індивідуальний і соціальний характер і відображають взаємозв'язок між суб'єктами і відносинами суспільства і суб'єкта [4, с. 152].

Для співвідношення норм права і норм моралі доцільно визначити також їх спільні і відмінні риси.

Загальними рисами норм моралі і права є наступні:

- 1) вони функціонують в єдиному колі суспільних відносин, тобто соціальних норм;
- 2) мають на меті встановлення та підтримання порядку в суспільстві;
- 3) мають єдине функціональне призначення, яке полягає у впливі на поведінку людей, регулювати їх відносини, формувати масштаб;
- 4) звернені до всіх або ж до великої групи осіб, тобто вони виступають правилами загального характеру;
- 5) мають єдину духовну природу, спільне ядро цінності – справедливість. Навіть у класовому стані норми права були виразом справедливості, що лежить в основі норм моралі. Останні, у свою чергу, були обумовлені матеріальним і духовним розвитком суспільства. Але навіть тоді норми права і норми моралі виступали проти свавілля і анархії [5, с. 97].

В свою чергу, різниця між нормами права і нормами моралі полягає в наступному:

- норми права створюються державою, а норми моралі не є продуктом будь-якої спеціальної цілеспрямованої діяльності, вони виникають і розвиваються спонтанно в суспільстві. На відміну від права, моральність носить неформальний характер (недержавний);

- норми права забезпечуються і захищається державою, яка контролює дотримання правових норм і карає тих, хто їх порушує, а моральність базується на силі громадської думки, а її внутрішній гарант – совість людини;

- норми права виражають волю держави та закріплюються в спеціальних правових актах, а норми моралі виникають і існують у свідомості людей;

- різний характер відповідальності за порушення та інший порядок здійснення відповідальності. Порушення верховенства права є основою для негативної реакції держави у формі юридичної відповідальності. Форми юридичної відповідальності та порядок її здійснення суворо регулюються законом. Інший характер відповідає за порушення моральних норм. Немає встановлених форм або чітких процедур. На порушника застосовуються різні форми морального впливу (бойкот, насмішки, публічне засудження), які є спонтанними;

- норми моралі регулюють, як правило, міжособистісні відносини (між друзями, членами однієї сім'ї), а правові норми регулюють відносини, найбільш значущі з точки зору суспільства в цілому, а саме: відносини власності, владні відносини, трудові та управлінські відносини, правосуддя тощо;

- норми права характеризуються більшою конкретністю розпорядження, моральні вимоги відрізняються релятивізмом, тобто відносністю. Не завжди однозначно можна оцінити вчинок людини як моральний або аморальний. Тоді як із точки зору права межа між правомірним і неправомірним завжди очевидна [6, с. 177].

Таким чином, норми моралі та норми права доповнюють один одного. Норми права виступають як провідники моралі, вони консолідуєть і захищають моральні засади суспільства. В свою чергу, правова система організованого суспільства встановлює моральні вимоги, необхідні для всього суспільства.

Список літератури

1. Кириченко В. М., Куракін О. М.. Теорія держави і права: модульний курс: Навч. посіб. - К.: Центр учбової літератури, 2010. - 264 с.
2. Теорія держави та права: підручник; за заг. ред. Є.О. Гіди. - К. : ФОРМ О.С. ЛІПКАН, 2011. - 576 с.
3. Слабко С. М. Мораль як ціннісний критерій права / С. М. Слабко // Держава та регіони. Серія : Право. - 2014. - № 3. - С. 8-12.
4. Хропанюк В. Н. Теория государства и права. - Москва: ОМЕГА, 2008. - 384 с.
5. Котюк В. О. Основи держави і права: Навч. посіб. 3-тє вид., доп. і перероб. - К.: Атіка, 2001. - 432 с.
6. Крестовська Н. М., Матвеева Л. Г. Теорія держави і права: Елементарний курс. Видання друге. - Х.: ТОВ «Одісей», 2008. - 432 с.

УДК 340.1

Медведєва Т. Ю., студентка гр. АЮ-181

Науковий керівник: Козинець О. Г., к.і.н., доцент, завідувач кафедри теорії та історії держави і права, конституційного права

*Чернігівський національний технологічний університет
(м. Чернігів, Україна)*

ПРАВОТВОРЧІСТЬ: ПОНЯТТЯ, ОЗНАКИ, ВИДИ, СТАДІЇ

Правотворчість являє собою складне та багатогранне явище, що ставить за мету вияв соціально зумовленого та правового характеру. Таке поєднання соціальних та правових напрямів обґрунтовує його сутність та результативність здійснення, що пов'язується з формуванням правових норм, зміною та припиненням їх дії, а також з їх правовим впливом на відносини в суспільстві.

Правотворчість є одним із етапів право творення, правова форма діяльності держави та уповноважених органів з прийняття, зміни, призупинення дії і скасування юридичних норм. Дане визначення правотворчості в літературі називають правотворчістю у власному

(буквальному) розумінні слова, оскільки цим поняттям охоплюється нормотворча діяльність усіх без винятку державних органів, уповноважених на створення, зміну чи скасування правових норм [2, с. 25].

Правотворчість характеризує діяльність усіх суб'єктів у галузі створення правових актів, які на це уповноважені, тобто органів законодавчої, виконавчої, судової влади, органів місцевого самоврядування тощо [3, с. 27].

Правотворчість є складовою частиною механізму правового регулювання, без якої не з'являються на світ норми права, спрямовані на регулювання суспільних відносин. С. Алексєєв, говорячи про механізм правового регулювання, стверджує, що явища правової дійсності (дії в сфері правотворчості, акти реалізації юридичних норм) враховуються в правовому регулюванні, включається в дію його механізму.

Також існує думка про те, що правотворчість – це вид правового регулювання. Так, Ф. Фаткулін вказував, що існує два види правового регулювання: загальне та індивідуальне. Загальне правове регулювання, по суті, й означає правотворчу діяльність. Як правило, більшість теоретиків права розуміють під правотворчістю вид державної діяльності, спрямованої на створення правових норм, на їх подальше вдосконалення (зміну чи скасування) [4, с. 14].

Ознаки правотворчості:

1) це активна, творча, постадійна діяльність уповноважених народом суб'єктів;

2) суб'єктами правотворчості виступають державні органи, уповноважені недержавні структури (органи місцевого самоврядування, профспілки), а також народ при винесенні нормативно-правових актів на референдуми;

3) правотворча діяльність здійснюється в межах встановлених процесуальних норм (процедур), що містяться в Конституції, регламентах, статутах;

4) змістом правотворчості є прийняття нових норм права, скасування або вдосконалення старих [5, с. 153].

Складність категорії правотворчості зумовлює різноманіття критеріїв її класифікації:

1) За способами правотворчості:

- затвердження нормативно-правових актів і договорів референдумом;
- прийняття або видання нормативно-правових актів компетентними державними органами. У сучасних державах цей вид правотворчості є основним;

- створення правових прецедентів судовими та адміністративними органами держави. В Україні розповсюджено мало, а є одним з основних у країнах англо-американської правової сім'ї;

- укладення нормативно-правових договорів компетентними державними органами (або, з дозволу держави – іншими суб'єктами, зокрема трудовими колективами);

- офіційне визнання державою правового звичаю або релігійної норми як форми права.

2) За формою створюваного права:

- законотворчість;
- підзаконну правотворчість;
- прецедентну правотворчість;
- договірну правотворчість.

3) За суб'єктом правотворчості:

- безпосередню правотворчість народу (суспільства). Цей вид правотворчості здійснюється в процесі референдуму;

- делегована правотворчість – це нормотворча діяльність уповноважених органів держави, яка здійснюється за дорученням вищого представницького органу державної влади;

- правотворчість найвищого представницького органу (парламенту) держави або суб'єкта федерації. У більшості країн світу парламент має «монополію» на законотворчу діяльність;

- правотворчість органів і посадовців виконавчої гілки влади (уряду, міністерств, інших центральних органів виконавчої влади, місцевої адміністрації тощо);

- правотворчість глави держави;

- судову правотворчість (характерно для країн англо-американської правової сім'ї);

- правотворчість громадських організацій (наприклад, профспілок);

- локальна правотворчість (на підприємстві, в установі, організації).

4) За юридичною силою актів:

- законотворчість – правотворчість вищого представницького органу, наприклад, парламентом видаються нормативно-правові акти найвищої юридичної сили – закони;

- підзаконна правотворчість – її змістом є видання норм права Президентом, урядом, міністерствами, іншими центральними органами виконавчої влади, главами адміністрацій, керівниками підприємств [5, с. 152].

Розглядаючи процес правотворчості з більш широких, загальносоціальних позицій, можна вести мову про існування більшої кількості його стадій, а саме:

- та основних ідей норм права, що будуть утворювати зміст нормативно-правового акта;

- підготовка змісту аналіз певних суспільних відносин і встановлення потреби в їх правовій регламентації;

- визначення суб'єкта правотворчості, юридичної сили та виду нормативно-правового акта;

- прийняття рішення про підготовку проекту нормативно-правового акта в разі необхідності;

- розробка концепції проекту нормативно-правового акта (розробником, робочою групою, правотворчим органом);

- попередній розгляд проекту нормативно-правового акта;

- громадське обговорення проекту нормативно-правового акта (провадиться в разі потреби);
- офіційний розгляд проекту нормативно-правового акта відповідним суб'єктом правотворчості з додержанням встановлених процедур;
- прийняття нормативно-правового акта;
- опублікування й оприлюднення нормативно-правового акта;
- набуття нормативно-правовим актом чинності [5, с. 154].

Отже, правотворчість – це специфічна форма діяльності органів державної влади (як правило), яка полягає у виданні, зміні чи скасуванні правових норм та має на меті регулювання суспільних відносин шляхом нормативного закріплення міри свободи й справедливості.

Розуміння правотворчості як завершальної стадії формування права передбачає, що сформовані в процесі правотворчості суспільні закономірності крізь призму правотворчості отримують найвищу ступінь своєї реалізації в суспільстві. Правотворчий процес здійснюється відповідно до взаємозалежних, логічно пов'язаних між собою стадій.

Список літератури

1. Біла Ю. Стадії правотворчої процедури / Ю. Біла // Правове життя сучасної України. - 2014. - № 1. - С. 87-89.
2. Коцан-Олинець Ю. Теоретико-правова характеристика правотворчості / Ю. Коцан-Олинець // Порівняльно-аналітичне право. - 2016. - № 2. - С. 24-27.
3. Перерва Ю. Законотворчість як вид правотворчої діяльності / Ю. Перерва // Право і Безпека. - 2005. - № 4. - С. 27-30.
4. Попович Т. Підзаконна правотворчість: теоретико-правові аспекти / Т. Попович // Приватне та публічне право. - 2018. - № 2. - С. 12-16.
5. Теорія держави і права. Академічний курс: Підручник. За ред. С.Д. Гусарева, О.Д. Тихомирова. - К.: НАВС, 2017. – 320 с.

УДК 340.03

Мишаста К. Б., студентка гр. КЮ-183

Науковий керівник: Марущак Н. В., к.ю.н., доцент, доцент кафедри теорії та історії держави і права, конституційного права

*Чернігівський національний технологічний університет
(м. Чернігів, Україна)*

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ЮРИДИЧНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ

Кожен відступ людей від норм, прийнятих у суспільстві, зустрічає явний або прихований осуд. Людина, що зробила аморальний вчинок, засуджується людьми, а будь-яке правопорушення передбачає певні заходи юридичної відповідальності. Юридична відповідальність є тією правовою категорією, яка постійно перебуває у динамічному розвитку, що залежить від світоглядної основи сучасного праворозуміння та множинності методологічних підходів [1, с. 12].

Аналізуючи юридичну відповідальність, неможливо відмежуватись від поняття соціальної відповідальності як родового поняття, адже юридична

відповідальність – один із її видів, і серед науковців майже немає заперечень щодо класифікації юридичної відповідальності як виду соціальної відповідальності [2, с. 23]. Водночас, питання розуміння юридичної відповідальності, незважаючи на його розробленість у теорії права і галузевих юридичних науках, дотепер залишається дискусійним. У наукових юридичних джерелах поняття юридична відповідальність тлумачиться по-різному.

Так, В.Л. Федоренко та Ю.П. Сурмін характеризують юридичну відповідальність як різновид соціальної відповідальності, зміст якої передбачає негативну реакцію на правопорушення (делікт) і протиправну поведінку або діяльність суб'єктів (фізичних і юридичних осіб), які їх скоїли, з боку держави і суспільства та застосування державою до деліктоздатних суб'єктів відповідних санкцій [3, с. 9]. На думку І.А. Сердюка, з цим не можна цілком погодитись, адже деліктоздатна особа, котра неналежним чином виконала свої договірні зобов'язання (а, по суті, вчинила правопорушення), вправі добровільно, без втручання державних органів відшкодувати завдані збитки, тобто виконати додатковий юридичний обов'язок, який складає зміст правовідновлючої юридичної відповідальності [4, с. 31].

Юридична відповідальність – це застосування уповноваженою особою до правопорушника передбачених санкцією юридичних норм міри державного примусу, вираженого у формі позбавлень особистого, організаційного чи майнового характеру. Її ознаками можна назвати такі:

- юридична відповідальність тісно пов'язана з державним примусом, але вони не є тотожними поняттям;
- суб'єктом юридичної відповідальності може стати тільки особа (фізична або юридична), яка винна у порушенні правових приписів;
- негативні наслідки, яких зазнає особа, полягають у позбавленні її благ особистого (позбавлення волі), організаційного (звільнення з посади), майнового (конфіскація майна, штраф) характеру;
- відповідність закону, отже, сувора правова регламентація виражається у тому, що вид та рівень юридичної відповідальності чітко передбачені санкцією правової норми;
- притягнення особи до юридичної відповідальності є самостійним напрямом правоохоронної діяльності держави, отже, здійснюється не довільно, а відповідно до суворо регламентованої компетенції державних органів та посадових осіб [5, с. 61].

Вказані ознаки юридичної відповідальності є обов'язковими і відсутність хоча б однієї з них свідчить про відсутність юридичної відповідальності та можливість застосування певного різновиду неправової соціальної відповідальності.

Особлива роль юридичної відповідальності в житті суспільства виражається в її меті (цілях), функціях і принципах.

Метою юридичної відповідальності є, з одного боку, охорона прав і свобод людини та громадянина, забезпечення законності та правопорядку в державі, а з іншого – профілактика правопорушень, виховання суб'єктів

права в душі поваги до закону та права як найважливіших цінностей у суспільстві [6, с. 68].

Соціальне та цільове призначення юридичної відповідальності розкривається в її функціях. Поняття «функція юридичної відповідальності» охоплює призначення юридичної відповідальності та напрями правового впливу на суспільні відносини.

На погляд М. С. Кельмана та О. Г. Мурашина основними функціями юридичної відповідальності є: превентивна (запобіжна); виховна; репресивна (каральна); компенсаційна (поновлююча); сигналізаційна (інформативна) [7, с.201]. Галаган І. А. поділяє функції юридичної за цільовим критерієм на організаційні (захист суспільства, держави та особистості від правопорушень; правовідновлюючу; ідеологічну; педагогічну; психологічну) та спеціальні (штрафна, каральна, виховна та виправна) [8, с. 23].

На нашу думку, функції юридичної відповідальності тісно пов'язані з функціями права, які задають напрям правового впливу декільком функціям юридичної відповідальності, а до основних слід віднести: правоохоронну функцію, яка має на меті захистити, охоронити від посягань на такі найважливіші для всіх людей цінності, як права і свободи громадян; виховну функцію, змістом якої є спеціальна превенція (тобто виправлення правосвідомості правопорушника з тим, щоб він більше не чинив правопорушень) та загальна превенція (тобто вплив на правосвідомість усіх інших схильних до правопорушень осіб, щоб утримати їх від таких вчинків) [9, с. 273].

Принципи юридичної відповідальності відображають природу та призначення юридичної відповідальності, вони сформовані на підставі правової культури суспільства, під впливом наукової думки апробовані правозастосовною практикою та закріплені законодавчо.

Р. Хачатуров та Д. Липинський під принципами юридичної відповідальності розуміють відправні ідеї, закріплені в діючому законодавстві, що характеризують сутність і зміст юридичної відповідальності та визначають її законодавчий розвиток і практику застосування. У свою чергу, М.Б. Мироненко визначає принципи юридичної відповідальності як основоположні ідеї, які являють собою інтелектуальні, духовні засади, що характеризують зміст, соціальне призначення, функціонування і розвиток юридичної відповідальності [10, с. 25]. Отже, принципи юридичної відповідальності: по-перше, є керівними основними засадами правового регулювання у межах відносин, що виникають на підставі правопорушення і застосування мір юридичної відповідальності; по-друге, стимулюють правомірну поведінку; по-третє, визначають сутність юридичної відповідальності. На додаток до вказаного необхідно зазначити, що принципи юридичної відповідальності закріплені у формальних джерелах права, конституціях, законодавстві, міжнародних договорах. До принципів юридичної відповідальності відносять: законності, обґрунтованості, справедливості, невідворотності, презумпції невинуватості, права на захист у особи, притягнутої до відповідальності [11, с. 44]. Ми вважаємо, що такий перелік найбільш обґрунтованим та доцільним.

Враховуючи вищевикладене можна стверджувати, що юридична відповідальність є важливим елементом правового регулювання суспільних відносин, суть якого полягає в цілеспрямованому впливі на поведінку індивідів за допомогою юридичних засобів з метою впорядкування суспільних відносин, надання їм системності і стабільності, уникнення різких загострень соціальних конфліктів, втілення принципів соціальної справедливості тощо.

Список літератури

1. Гринь О. Д. Категорія юридичної відповідальності: методологічний аналіз поняття / О. Д. Гринь // Правова держава – 2016. – С. 11-15.
2. Іванова О. І. Юридична відповідальність як різновид соціальної відповідальності / О. І. Іванова // Вісник Академії адвокатури України. – 2012. – № 3 (25). – С. 21-26.
3. Подорожній Є. Ю. Теоретичні підходи до визначення поняття «юридична відповідальність» / Є. Ю. Подорожній // Вісник ХНУВС. – 2014. – № 3 (66). – С. 6-15.
4. Сердюк І. А. Методологічний аналіз сучасних інтерпретацій поняття «юридична відповідальність» / І. А. Сердюк // Бюлетень Міністерства юстиції України. – 2011. – № 1. – С. 30-35.
5. Основи держави і права України: навч. посіб. для студ. неюрід. спец. вищих навч. закл. / В. В. Сухонос [та ін.] ред. В. В. Сухонос; Національний банк України, Українська академія банківської справи. Юридичний факультет. - Суми :Університетська книга, 2003. - 388 с.
6. Теорія держави та права : посіб. для підготов. до іспитів / С. М. Тимченко, Р. А. Калюжний, Н. М. Пархоменко та ін. – 3-є вид. стереотип. – К.: Вид. Паливода А. В., 2007. – 142 с.
7. Кельман М. С. Загальна теорія права: [підручник] / Кельман М. С., Мурашин О. Г. – Київ : Кондор, 2002. – 475 с.
8. Галаган І. А.Адміністративна відповідальність в ССРСР (державне і матеріальне дослідження). - Воронеж, 1970.– 267 с.
9. Рязанцев О. Є. Характеристика функцій юридичної відповідальності / О. Є. Рязанцев // Порівняльно-аналітичне право. – 2017. – № 1. – С. 272-274.
10. Каленіченко Л. І. Поняття та види принципів юридичної відповідальності / Л. І. Каленіченко // Право і Безпека. – 2017. – № 1. – С. 24 - 31.
11. Грек Т. Б. Правова природа юридичної відповідальності: поняття, принципи та види / Т. Б. Грек // Наука і Практика. – 2010. – № 10. – С. 41-45.

УДК 340.14

Несен О. В., студент гр. КЮ-182

Науковий керівник: Марущак Н. В., к.ю.н., доцент, доцент кафедри теорії та історії держави і права, конституційного права

*Чернігівський національний технологічний університет
(м. Чернігів, Україна)*

ЩОДО ПИТАННЯ ПРО ПРОГАЛИНИ В УКРАЇНСЬКОМУ ПРАВІ

Сьогодні Україна перебуває на етапі становлення і розвитку власного права, на шляху до формування правової держави. На жаль, цей процес неможливий без виникнення прогалин в праві.

Дослідженням даного питання займалися такі вчені як: В. Акімов, С. Алексєєв, А. Венгеров, С. Вільнянський, Ю. Власов, О. Іюффе, В. Картошов, В. Ковальський, І. Козінцев, С. Курильов, М. Кравчук, В. Лазарєв, М. Маліков, А. Маліновський, О. Скакун, Д. Туманов, А. Ціхоцький, В. Забігайло та інші. Кожен у своїй площині, вніс вагомий внесок у розуміння поняття, сутності прогалин у законодавстві, а також шляхів їх подолання, однак, слід зазначити, що кількість таких наукових розробок все ж

залишається незначною, вони мають фрагментарний характер і не інтегруються в цілісне наукове знання. Невирішеними на науковому рівні залишаються питання щодо ролі практики Європейського суду з прав людини, а також положень Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод у механізмі подолання прогалин у національному законодавстві; визначення підстав та умов застосування правозастосовними органами правоположень з метою подолання прогалин; визначення кола суб'єктів, уповноважених на застосування засобів подолання прогалин у законодавстві та ряд інших.

Реалізація норм права, тобто втілення їх у життя, є тією сферою на яку прогалини чинять свій негативний вплив. Насамперед, гостро постає питання «білих плям» у зв'язку із застосуванням і тлумаченням правових норм, а також при вирішенні загальних методологічних завдань правотворчого й правозастосовного процесів. Варто відзначити, що існування права без прогалин теоретично та практично неможливе, що підтверджено працями відомих вчених і досвідом багатьох цивілізованих держав.

Прогалина у праві – це повна або часткова відсутність у чинних нормативно-правових актах необхідних юридичних норм, яку не можна ототожнювати з «помилкою в праві», що є результатом неправильної оцінки об'єктивних умов і вияву не тієї законодавчої волі, які слід було втілити в нормативно-правовому акті [1, с. 317-318].

Більшість авторів обґрунтовано здійснює поділ прогалин на дві категорії - прогалини права та прогалини закону. Такі вчені як А. Шульга, В. Леушин, О. Венгеров, З. Незнамова стверджують, прогалина у законі є там, де нормативний акт, регулюючи суспільні відносини в загальній формі, залишає якісь аспекти цих відносин без правового регулювання, у той час як вони повинні бути врегульовані саме в цьому нормативному акті. За повної відсутності нормативного акта, тобто там, де навіть у загальній формі певні відносини не отримали свого закріплення правом, наявна прогалина у праві [2, с. 93]. Проте більшість вчених визнає такий поділ умовним. Зокрема, В. Лазарев зазначає, що «прогалини у законах, у законодавстві є прогалинами в праві та навпаки» [3, с. 164-167].

Важливо, на нашу думку, зазначити, що прогалину в праві не можна ототожнювати з «помилкою в праві» як результат невірної оцінки об'єктивних умов і вияву не тієї законодавчої волі, котру слід було б втілити в нормативно-правовому акті. Помилка в праві можлива у випадках коли:

- правотворчий орган помилково вважає певні суспільні відносини такими, що не підлягають правовому регулюванню;
- правотворчий орган невиправдано покладається на конкретизацію права в ході його реалізації;
- правотворчий орган помилково передає питання на розсуд того, хто застосовує право;
- видає норму, що врегульовує недійсні суспільні відносини, є непотрібною;
- помилково вирішує питання у вже існуючій нормі.

Як слушно зазначив В. Лазарев, деякі з помилок в праві можуть тягнути за собою виникнення прогалин в праві та прогалин в законі [4, с. 319]. Прогалина у законі – це повна або часткова відсутність необхідних юридичних норм у даному законі.

Часто помилково прогалиною в праві вважають кваліфіковану мовчанку законодавця, коли він умисно залишає питання відкритим, утримується від прийняття норми, відносить вирішення справи за межі законодавства або свідоме віднесення питань на розсуд правозастосувача, коли законодавець розраховує на конкретизацію його законодавчої волі правозастосовними та іншими правовими актами. Також слід відрізнити прогалину в праві від «темноти» в правових нормах, тобто їх неясності, що може бути подолана за допомогою тлумачення. Щодо таких явищ і їх відмінність від прогалини права вдало висловився Г. Шершеневич: «тут немає й прогалини – це просто юридично порожній простір, який оточує середовище права, у той час як у ситуації з прогалиною йдеться про відсутність у позитивному праві відповіді на питання, що потребує юридичного рішення» [5, с. 388].

На сьогодні проблематика прогалин у праві є однією з найактуальніших у правовій діяльності. Наявність прогалин у законодавстві необхідно розглядати як об'єктивне явище, якого неможливо уникнути навіть при найбільш досконалій і детальній правовій регламентації. У той же час законодавцю необхідно докладати максимум зусиль для вирішення найбільш важливих правових питань уже під час прийняття нормативних правових актів. Але якщо все ж таки певне питання не було вирішено безпосередньо по прийнятті правого акту, то в такому разі оперативність заповнення прогалин є необхідним складником процесу повноцінної реалізації поставлених перед законом цілей. Водночас правильне відмежування питання прогалин від суміжних правових явищ у теоретичному аспекті і наявність відповіді на питання чи існує прогалина за конкретних обставин, дозволяє знайти оптимальний варіант вирішення ситуації, яка склалася.

Остільки прогалини в праві є значущою проблемою, то і вирішенні вони мають бути в екстреному порядку. А їх вирішення саме й включає усунення й подолання прогалини .

Усунення прогалин права – викоренення певної конкретної прогалини в межах нормотворчої компетенції того чи іншого нормотворчого органу. Подолання прогалин права – єдиномоментне вирішення правового казусу в межах правового регулювання за допомогою інструментів (способів) подолання прогалин [6, с. 78].

Єдиним засобом усунення прогалин у законодавстві є правотворча діяльність державних органів. Повноваження на усунення певної прогалини можливе лише в межах нормотворчої компетенції того чи іншого органу держави. Кожний нормотворчий орган наділений правом усунення прогалин, спричинених подальшим розвитком і динамізмом суспільних відносин, що потребують правового регулювання і відносяться до сфери діяльності даного органу. Правотворчість – це етап правотворення, який полягає у діяльності спеціально уповноважених суб'єктів зі встановлення, зміни чи скасування

правових норм, що виражається у підготовці та прийнятті системи нормативно-правових актів.

Важливим для подолання прогалин в праві, на нашу думку, є делегування такого права судовим органам. Це надасть можливість безпосереднього переформування недосконалих правових норм безпосередньо в ході правозастосування у безпосередньо визначеній конкретній ситуації, що буде надзвичайно ефективним і доцільним. Для того, щоб наділити судову гілку влади повноваженнями на усунення прогалин, необхідно визнати суд правотворчим органом, наділити його компетенцією на видання норм права або ж визнати значення норм за окремими рішеннями суду

Отже, прогалини в законодавстві традиційно розглядаються правовою наукою як один із найпоширеніших видів дефектів права. Наявність прогалин нівелює внутрішню узгодженість системи права і, як наслідок, призводить до збоїв у правовому регулюванні. Тож ефективність останнього залежить насамперед від зведення прогалин як одного з дефектів законодавства до мінімального рівня, від того, наскільки оперативно вони можуть бути подолані в процесі реалізації норм права. Враховуючи те, що нормотворчі органи не завжди можуть оперативно й ефективно усувати прогалини в законодавстві, в цих умовах першочергову роль у вирішенні правових конфліктів, що виникають, покликані відігравати правозастосовні, передовсім, судові органи, наділені компетенцією щодо виявлення прогалин у законодавстві та їх подальшого подолання.

Список літератури

1. Скакун О. Ф. Теорія держави і права : підруч. / О. Ф. Скакун. - Х.: Консум, 2004. - 656 с.
2. Шульга А.М. Теорія держави і права : Посібник для підготовки до державного (випускного) екзамену / А.М. Шульга. – Х.: Університет внутрішніх справ, 2000. - 133 с.
3. Общая теория государства и права : учебник / [под ред. В.В. Лазарева .- 3-е изд., перероб. и доп.]. – М. : Юрист, 2001. - 472 с.
4. Общая теория права и государства: учебник для юр. ВУЗов / [под ред. В.В. Лазарева]. - М.: Юрист, 1996. - 319 с.
5. Шершеневич Г.Ф. Общая теория права т III : учебник перевидання / Г.Ф.Шершеневич. – М : Издательство бр. Башмаковых, 2010 - 388 с.
6. Печений О. Деякі проблеми методології спадкування / О. Печений // Вісник Академії правових наук України. - 2009. - № 2. - С. 77-83 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vapny_2009_2_8.

УДК 340.1

Овсієнко Д. О., студентка гр. ПД-181

Науковий керівник: Козинець О. Г., к.і.н., доцент, завідувач кафедри теорії та історії держави і права, конституційного права

Чернігівський національний технологічний університет

(м. Чернігів, Україна)

ОСНОВНІ ПРИНЦИПИ ПРАВА: ПОНЯТТЯ, ВИДИ, ЗНАЧЕННЯ

Право – це дуже складне й багатоманітне явище, яке створює в суспільстві юридичну його надбудову. Воно пронизане певними загальними ідеями, що його цементують у досягненні цілей і пов'язують із соціальним (політичним, економічним, духовним) життям [1, с. 28]. Ці найбільш загальні ідеї прийнято

вважати його принципами, а тому, без їх досконалого розуміння взагалі неможливо збагнути суть правової системи тієї чи іншої країни або окремих її елементів [2, с. 18]. Сьогодні Україна постала перед проблемою реформування своєї правової системи, яка повинна базуватися на основних принципах права [3, с. 32]. На жаль, в правовій літературі минулого та сучасності немає єдиної точки щодо визначення поняття принципів права, що у свою чергу, дає можливість стверджувати про актуальність цієї проблеми. Проте, незважаючи на відмінність у поглядах на проблему принципів права, юридична наука у відповідні історичні епохи була єдиною у проголошенні певних положень та ідей як принципів права [4, с. 40]. У зв'язку з цим необхідно визначити поняття і характерні ознаки принципів права.

При визначенні поняття принципів права необхідно з'ясувати сутність поняття «принцип» [5, с. 20-21]. Поняття «принцип» у науковій літературі визначається по-різному, зважаючи на його різноаспектність і міжгалузеву значимість. Інколи принцип розглядається як основне начало, на якому ґрунтується будь-яка наукова теорія, певна методологічна чи нормативна установка, правило, постулат; гносеологічний феномен, що не існує у природі; і як закон, який використовується як організатор емпіричного матеріалу або як функція засобу пояснення будь-якого факту [6, с. 81].

Л. С. Явич називав принципами права такі начала, відправні ідеї його буття, які виражають найважливіші закономірності та підвалини цієї суспільно-економічної формації, є одно порядкові за сутністю права і становлять його головний зміст, наділені універсальністю, вищою імперативністю і загальнообов'язковістю; відповідають об'єктивній необхідності зміцнення пануючого способу виробництва. При цьому вчений вважав, що юридичний (правовий) принцип лише термінологічно може уточнюватися [7, с. 10]. Універсальність принципів права, на його думку, полягає у тому, що ними пронизана вся юридична матерія, вони повинні враховуватись у будь-якій правовій ситуації; вища імперативність свідчить не лише про обов'язковість принципів, а й про те, що правові норми, які не вважаються принципами, повинні з них випливати та їм відповідати. І, нарешті, загально значимість принципів права полягає в тому, що вони повністю керують механізмом правового регулювання суспільних відносин [7, с. 11].

Отже, принципи права – це найбільш загальні та стабільні засади, що сприяють утвердженню, забезпеченню і захисту суспільних цінностей, виражають сутність права та визначають напрями його подальшого розвитку [10, с. 120-121].

Схожі визначення пропонують і інші науковці. О.Ф. Скакун під принципами права розуміє загальноприйняті норми-ідеї найвищого авторитету, що слугують основними засадами правового регулювання суспільних відносин, спрямовують їх учасників на встановлення соціального компромісу і порядку [11, с. 241].

Сутність принципів права надають змогу розкрити їх головні ознаки.

Ознаки принципів права:

1. Імперативність принципів права. Невід'ємною ознакою принципу права є його імперативність. На відміну від принципів права норми можуть

бути диспозитивними. Принципи наділені особливою беззаперечністю, їх дія не допускає жодних виключень. Норми ж права в ряді випадків допускають виключення з загального правила. З цієї точки зору відповідність норм права принципам виступає як один з найважливіших критеріїв законності.

2. Найвища стабільність принципів права. Можливою є зміна значної кількості (теоретично – навіть всіх) правових норм без зміни принципів, що покладені в їх основу. У порівнянні з нормами права, що відповідають тій чи іншій епосі, певному історичному періоду, принципи права відрізняються більшою стійкістю, вони залишаються незмінними упродовж тривалого періоду часу [12, с. 24]. Через принципи розкривається зміст права, виявляється сутність права, його основи, закономірності суспільного життя, його тенденції й потреби, а отже і вся правова система в цілому. Основні принципи права представляють собою положення, що вказують на загальну спрямованість і найбільш істотні риси змісту правового регулювання суспільних відносин [13, с. 17].

3. Нормативність принципів права, їх регулятивна роль. Ця ознака визнається за принципами права не всіма вченими і потребує розкриття, оскільки в юридичній літературі можна зустріти різне її розуміння. Так, з радянський вчений А.В. Міцкевич, визнаючи за принципами права ознаку нормативності, мотивує це тим, що принципи права проявляють свою дію на суспільні відносини неодноразово, не вичерпуються разовим використанням, стосуються персонально невизначеного кола осіб [14, с. 144]. А.М. Колодій регулятивність принципів права відносить до їх найсуттєвіших ознак. Регулятивність принципів, вказує він, не можна ототожнювати з регулятивними характеристиками норм права. Регулятивний характер принципів права ще більше повинен посилитися і вирости на сучасному етапі розвитку суспільства і держави у зв'язку з формуванням демократичної, соціальної, правової держави і громадянського суспільства в Україні. Крім цього, принципи здатні здійснювати ідейний, інформаційно-просвітницький загальний вплив, оскільки вони офіційно визначають важливіші основи організації суспільства. Принципи права є нормативним виразом регулятивної сили права [15, с. 111-112].

4. Високий рівень узагальненості й абстрагування нормативних приписів принципів права, які, як правило, вимагають конкретизації й деталізації в процесі впливу на поведінку людей. Фундаментальний характер. На їх основі формуються ті чи інші системи, галузі чи інститути права. Якщо, наприклад, для цивільного права одним з провідних принципів права є рівність сторін, а для цивільного процесу – незалежність суддів і підкорення їх лише закону, то ці принципи в процесі правотворчості мають «пронизувати» всі (або більшість) норми даної галузі [16, с. 43].

Деякі вчені висловлюють погляд, що ознаками принципів права є:

1) є нормами-ідеями найвищого авторитету - не будучи конкретними правилами поведінки, мають регулятивний характер завдяки загальності, загальнообов'язковості;

2) об'єктивно зумовлені соціальним середовищем, характером суспільних відносин (економічних, політичних, культурно-ідеологічних тощо) і мають зворотний на них вплив;

3) є ідеологічним витвором, результатом розвитку правової свідомості суспільства, передусім співтовариства юристів, і водночас спрямовані на сприяння зростанню правосвідомості суспільства, його культури;

4) є історико-практичними за походженням (їх творить епоха, факти і події, що переходять в юридичні факти і суб'єктивні права; сформована практика людей, їх потреби й інтереси; суспільні відносини) і універсальними за невизначеністю строку існування (у них різний "життєвий цикл"; чимало їх існує з часів античності);

5) є ідейною основою для об'єктивного права, концентровано виражають закономірності його розвитку, сутність і соціальне призначення; конкретизують установлене право, вносять однаковість у систему правових норм;

6) служать основними засадами правового регулювання суспільних відносин, надають злагоженості усьому його механізмові, виступають орієнтирами формування та вдосконалення правової системи, є її опорою, відображають об'єктивно існуючі зв'язки між елементами-правової системи та соціальної системи; усувають суперечності, що виникають між ними; зумовлюють напрями нормотворчої, правозастосовної та інших форм правової діяльності;

7) акумулюють світовий досвід розвитку права, втілюють демократичні і гуманістичні традиції й одночасно становлять правові цінності, що входять до світової правової скарбниці [11, с. 242].

Ефективність правового розвитку, безумовно, залежить від того, які саме керівні засади покладені в його основу. На правосвідомість людей впливають не так конкретні правові приписи, як загальні правові ідеї, положення, постулати, які закріплюють певну ієрархію цінностей, низку фундаментальних цінностей, які має оберігати та на які має орієнтуватись суспільство. Правові принципи є базовими ідеями і положеннями, які з одного боку, відображають усталені погляди на право, його суть, розкривають його змістовно-сміслові характеристики, фіксують правові цінності; з іншого боку, - вони є загальноприйнятими вимогами, які виражені в узагальненій формі і адресовані суб'єктам права [17, с. 32]. Вже з цього становиться зрозуміло, що принципи права відіграють важливу роль в правовому регулюванні.

Роль і значення принципів права полягає в тому, що вони забезпечують однакове формулювання норм права, а також їхній вплив на суспільні відносини у формі правового регулювання й інших форм правового впливу, визначають шляхи вдосконалення правових норм, виступаючи як вихідні ідеї для законодавця. Отже, за умови їх закріплення в Конституції принципи права забезпечують єдність процесів створення права, його реалізації та охорони. Принципи права є критерієм оцінки права і методологічною основою його подальшого вдосконалення [18, с. 99]. В контексті цього, як

влучно зауважує А. Колодій принципи права покликані забезпечувати органічний взаємозв'язок правової системи, структури права, норм права і правових відносин, єдність норм, інститутів і галузей права. Вони характеризують зміст і сутність права в концентрованому вигляді і демонструють підвалини відображення у ньому економічних, політичних і моральних відносин. Отже, принципи права виступають критеріями оцінки правомірності чи неправомірності дій соціальних суб'єктів, формують правове мислення і правову культуру, цементують систему і структуру права [5, с. 28-29].

Також можна зазначити, що нинішній розвиток суспільних відносин має динамічний характер, відповідно до цього і принципи права не залишаються без змін. У практичній реалізації основні принципи права скеровують реалізацію права в потрібному напрямі, підпорядковують її загально визнаним вимогам та стандартам, допомагають повною мірою реалізувати задум законодавця, спонукають правозастосовувача діяти не лише у точній відповідності з буквою закону, а й згідно з його духом [19, с. 13]. Наприклад, у ст. 7 КУпАП вказано: «Ніхто не може бути підданий заходу впливу в зв'язку з адміністративним правопорушенням інакше як на підставах і в порядку, встановлених законом» [20]. Отже, принципи права знаходять своє втілення в нормах права.

Значення принципів права полягає в тому, що вони є важливим складовим елементом системи правового регулювання; найбільш яскраво регулятивна функція принципів права проявляється для формування юридичних норм а також при подоланні прогалин в праві, проте цим не обмежується – регулятивну роль принципів права не слід вважати виключно факультативною порівняно з нормами права, принципи права можуть мати пряму регулятивну дію. Крім того, ще одним проявом регулятивної ролі принципів права є необхідність звернення до них при тлумаченні норм права. Цей прояв регулятивної дії принципів права тісно пов'язаний з іншою функцією принципів права – системоутворюючою.

Таким чином, роль і значення принципів права в правовому регулюванні зумовлюється тим, що вони: мають властивість вищої імперативності, загальності, універсальності, значущості, їм притаманні стійкість і стабільність протягом невизначено тривалого часу; спрямовують розвиток і функціонування всієї правової системи; зумовлюють напрямки правотворчої, правозастосовної та інших форм юридичної діяльності; виступають найважливішим критерієм законності дій громадян, посадових осіб та інших суб'єктів права; сприяють заповненню прогалин у праві; забезпечують підвищення рівня правосвідомості суспільства.

Список літератури

1. Зайчук О. В. Принципи права в контексті розвитку загальної теорії держави і права / О. В. Зайчук // Альманах права. - 2012. - Вип. 3. - С. 22-28.
2. Бахновська І. П. Риси принципів права: теоретичні аспекти / І. П. Бахновська // Науковий вісник Ужгородського національного університету : Серія: Право. - 2013. - Вип. 23. - Ч. 1., Т. 1. - С. 18-22.
3. Котух К. А. Принципи права у національному законодавстві / К. А. Котух // Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. Серія : Право. - 2015. - Вип. 213(1). - С. 32-38.

4. Старчук О. В. Щодо поняття принципів права / О. В. Старчук // Часопис Київського університету права. - 2012. - № 2. - С. 40-43.
5. Колодій А. М. Принципи права України. - К.: Юрінком Інтер, 1998. - 208 с.
6. Голованов В. Н. Законы в системе научного знани. - М.: Мысль, 1970. - 231 с.
7. Явич Л. С. Право развитого социалистического общества. Сущность и принципы. - М.: Юрид. лит., 1978. - 224 с.
8. Філософський словник. - К.: Голов. ред. Укр. рад. енцикл., 1986. - 525 с.
9. Петришин О. В. Теорія держави і права: посіб. для підгот. до держ. іспитів. 4-те вид., допов. і змін. - Х.: Право, 2015. - 368 с.
10. Гусарев С. Д. Теорія держави та права: навч. посіб. - К.: НАВС, Освіта України, 2017. - 320 с.
11. Скакун О. Ф. Теорія держави і права: підручник. 3-тє видання. - К.: Алерта; ЦУЛ, 2011. - 524 с.
12. Бабаев В. К. Теория государства и права. Учебник. - М.: Юристъ, 2002. - 592 с.
13. Агарков М.М. Избранные труды по гражданскому праву: в 2-х т.. - М.: АО «Центр ЮрИнфор», 2002. - Т. 2. - 452 с.
14. Мицкевич А. В. Акты высших органов советского государства. Юридическая природа нормативных актов высших органов государственной власти и управления СССР. - М.: Юрид. лит., 1967. - 176 с.
15. Колодій А. М. Конституція і розвиток принципів права України (методичні питання): дис. докт. юрид. наук: 12.00.01; 12.00.02. - Київ, 1999. - 373 с.
16. Кондратьев Р. О. Принципы права та їх роль у регулюванні суспільних відносин / Р. О. Кондратьев // Право України. - 2000. - № 2. - С. 43-45.
17. Осадчук С. С. Застосування принципів права у правотворчому та правозастосовному процесах / С. С. Осадчук // Наше право. - 2012. - № 3, ч. 3. - С. 32-37.
18. Волинка К. Г. Теорія держави і права: Навч. посіб. - К.: МАУП, 2003. - 240 с.
19. Юхимюк О. М. Особливості викладу принципів права у національному законодавстві / О. М. Юхимюк // Науковий вісник Херсонського державного університету. - 2013. - Вип. 6., Т. 1. - С. 12-15.
20. Кодекс України про адміністративні правопорушення від 07.12.1984 № 8073-X // Відомості Верховної Ради Української РСР. - 1984. - № 51.- Ст. 1122.

УДК 340.12:17

Петренко О. Ю., студентка гр. ПР-152

Науковий керівник: Козинець О. Г., к.і.н., доцент, завідувач кафедри теорії та історії держави і права, конституційного права

*Чернігівський національний технологічний університет
(м. Чернігів, Україна)*

СПІВВІДНОШЕННЯ ПОНЯТЬ «МОРАЛЬ» ТА «ПРАВО» У ВЧЕННІ І.КАНТА

Миротворча традиція, започаткована європейським гуманізмом і розвинута Просвітництвом, дістала гідного продовження у вченні видатного німецького філософа, родоначальника німецької класичної філософії І. Канта. Філософія Канта стала важливим етапом на шляху до загального і справедливого миру. Спираючись на своїх попередників (Сен-П'єр, Ж.-Ж. Руссо, Г. Лейбніц та ін.), І. Кант немовби підсумовує розвиток європейської миротворчої думки і водночас надає їй принципово нового звучання. Головна заслуга Канта полягає в тому, що він дав ідеї вічного і загального миру всебічного філософського обґрунтування.

На розвиток політико-правових вчень Німеччини кінця XVIII ст. початку XIX ст. сильно вплинула Французька революція 1789-1794 рр. Після релігійних війн і рухів XVI-XVII ст. у Німеччині встановилися кріпосницькі

порядки. Були створені умови для зміцнення влади феодалів, що спричинило посилення політичної роздробленості країни [1].

Після Французької революції, коли Наполеон почав завойовницькі війни і частину земель Німеччини захопила Франція, виникла загроза втрати незалежності Німеччиною. Революційні події Франції підштовхнули селян Німеччини до заворушень у Бадені, Саксонії, Пфальці. У містах почалися повстання. Навесні 1793 р. повстали ткачі в Сілезії. У Майнці була проголошена республіка [2].

Перед Німеччиною гостро постали три головні проблеми:

1. Досягнення національної єдності.
2. Здійснення демократизації державно-правового ладу.
3. Скасування кріпацтва.

I. Кант виходив із того, що кожна людина є абсолютною і самодостатньою цінністю й не може бути знаряддям здійснення хоч би яких і чийх би то було планів. Як суб'єкт моральної свідомості, докорінно відмінний від навколишньої природи, людина у своїй поведінці має керуватися веліннями морального закону. Цей закон, який I. Кант називав «категоричним імперативом», має апріорний і безумовний характер, він не зазнає впливу ніяких зовнішніх обставин і не зв'язаний із конкретними предметами чи реальними подіями. Категоричний імператив проголошує: «Чини так, щоб максима твоєї поведінки могла бути водночас і принципом загального законодавства», тобто кожен індивід мусить чинити так, щоб правило його особистої поведінки могло стати правилом поведінки для всіх [3].

Саме поняття права Кант вважав апріорним, однак це не означало, що його сутність безпосередня та доступна пізнанню. «Поняття, дані а priori, писав Кант, наприклад, субстанція, причина, право, справедливість і т. д., точно кажучи, також не піддаються дефініції», саме тому «юристи і дотепер шукають дефініцію для свого поняття права» [4].

У той же час Кант усвідомлював, якою важливою була проблема праворозуміння, наскільки необхідно її поставити та належним чином сформулювати. «Питання про те, відзначав він, що таке право, становить для юриста такі самі труднощі, як і для логіка питання, що таке істина» [5]. Дотримання вимог категоричного імперативу можливе лише тоді, коли індивіди у змозі вільно слідувати голосу «практичного розуму», яким охоплюються сфери як етики, так і права. Проте, наголошує I. Кант, далеко не кожен використовує індивідуальну свободу лише для реалізації вимог категоричного імперативу, часто ця свобода переростає у свавілля. Сукупність умов, які обмежують свавілля одного стосовно інших через об'єктивний загальний закон свободи, він називає правом. Право покликане регулювати зовнішню форму поведінки людей, людські вчинки, а суб'єктивною стороною мисленням і почуттями має керувати мораль. Здійснення права вимагає, щоб воно було загальнообов'язковим. Для цього потрібно наділити право силою примусу, будь-яке право має виступати як примусове. Надати йому примусовий характер здатна лише держава первинний носій примусу в суспільстві. I. Кант визначає державу як

об'єднання «множинності людей, підпорядкованих правовим законам». Призначення держави він пов'язує не з практичними потребами членів суспільства, а з правом: державний устрій має максимально відповідати принципам досконалого права. Мислитель неодноразово наголошував на необхідності для держави спиратися на право, орієнтуватися на нього, узгоджувати з ним свої акції [6]. Як і багато інших мислителів того часу, І. Кант вважав, що держава прийшла на зміну природному стану, в якому не було ніякої гарантії законності. Моральний борг, почуття поваги до природного права спонукають людей залишити цей стан і перейти до життя в громадянському суспільстві. Цей перехід, тобто утворення держави, є результатом договору. Суспільний договір укладають між собою морально розвинені люди. Саме в державі вони отримують справжню свободу. Державі забороняється поводитися з ними як з істотами, котрі не знають морального закону й не можуть самі обрати правильну лінію поведінки. Зі свого боку народ повинен підпорядковуватися державі. Філософ категорично заперечує право народу на повстання, припускаючи лише легальний і пасивний спротив існуючій владі [7].

Визнаючи ідею поділу влади, І. Кант виходив із необхідності ієрархії її видів. Верховною владою він вважав законодавчу, яка має належати лише суверенній «колективній волі народу». Виконавча влада зосереджується в законного правителя й підпорядковується законодавчій. Судова влада призначається виконавчою владою. На думку мислителя, субординація і згода цих видів влади здатні запобігти деспотизму й гарантувати благополуччя держави. Залежно від числа тих, хто приймає закони, І. Кант розрізняв три форми правління: автократію, аристократію і демократію, але не надавав цьому поділові особливого значення. Головним він вважав не форму, а методи й засоби здійснення влади. У зв'язку з цим мислитель розмежовує республіканську і деспотичну форми правління. Перша заснована на відокремленні виконавчої влади від законодавчої, друга на їх злитті. За І. Кантом, республіка сама по собі ще не означає демократії, а автократія – деспотії. Самодержавна форма влади може бути й республікою, якщо в ній виконавча влада відокремлена від законодавчої, а демократія в разі відсутності розмежування цих видів влади може бути й деспотизмом [8].

Висунення та обґрунтування І. Кантом тверджень про те, що кожна людина є абсолютною і самодостатньою цінністю, що індивіди відмовляються від необмеженої і свавільної свободи природного стану на користь справжньої свободи у правовому стані, що призначення держави полягає в досконалому праві, максимальній відповідності державного устрою принципам права тощо, дає підстави вважати його одним із основних творців теорії правової держави і представником ліберального напрямку в історії політичної думки.

Таким чином, критична філософія права І. Канта долає традиційно слабкі місця теорії природного права. Тому вона є принциповою основою багатьох «теорій справедливості», зокрема концепцій Джона Роулза, Юргена Хабермаса, Готфріда Хеффе. Однак при всій оригінальності і

фундаментальності цієї теорії вона містить низку спірних питань, що викликають критику і дискусії. Серед них абсолютизація безумовних моральних вимог для обґрунтування права і неврахування мотивів доцільності та вигоди при виправданні правових вимог; наполягання на універсальному характері права, єдиного для всіх культур і т.д.

Список літератури

1. Гринюк Р.Ф. Теоретична модель правової держави і проблеми її реалізації в сучасних умовах: автореф. дис... д-ра юрид. наук: 12.00.12 Гринюк Р.Ф.; Нац. юрид. акад. України ім. Я.Мудрого. - Х., 2007. - 39 с. [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://www.lib.ua-ru.net/diss/cont/243887.html>.
2. Історія вчень про державу та право: Навч. посібник для дистанц. навчання За ред. Г. Л. Трофанчука. - К.: Ун-т "Україна", 2004. - С. 92-94.
3. Гринюк Р. Поняття "правового державного ладу" та "правового громадянського суспільства" І. Канта у контексті розвитку теорії правової держави / Р. Гринюк // Бюлетень Міністерства юстиції України. - 2004. - № 4. - С. 5-15.
4. Гринюк Р.Ф. Ідея правової держави: теоретико-правова модель і практична реалізація. - К.: Концерн «Видавничий Дім «Ін Юре», 2004. - 388 с. [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://www.student-lib.net/index.php?page=0-2-44>.
5. Кант І. Ідея загальної історії у всесвітньо-громадянському плані / І. Кант [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://www.nsu.ru/filf/rpha/lib/kant-idea.htm>.
6. Єрмоленко А. Категоричний імператив як раціональна підстава права, влади та держави у політичній доктрині І. Канта / А. Єрмоленко // Філософська думка. - 2008. - № 6. - С. 178-194.
7. Демиденко Г.Г. Історія вчень про право і державу: Підручник для студентів юридичних вищих навчальних закладів Г.Г. Демиденко. - Харків: Консум, 2004. - 432 с.
8. Кант І. О поговорке «Может быть, это и верно в теории, но не годится для практики» Основы метафизики нравственности. - М., 1999. - С. 536.

УДК 32:94(477)“1654”

Самород Ю. М., студент гр. ФР-181

Науковий керівник: Карпова І. Г., канд. пед. наук, доцент кафедри теорії та історії держави і права, конституційного права

Чернігівський національний технологічний університет

(м. Чернігів, Україна)

ЮРИДИЧНО-ПРАВОВА ОЦІНКА БЕРЕЗНЕВИХ СТАТЕЙ

В історії кожного народу є сторінки, що є переломними в історії нації, до них по праву можна віднести й національно-визвольну війну, або, за сучасними оцінками, національно-визвольну революцію під проводом Б. Хмельницького. Ця подія знайшла відображення у наукових розвідках М. Грушевського, Я. Федорука, А. Яковліва.

Національно-визвольна війна була важливою подією в історії українського народу, оскільки Україна в цей час знаходилась під владою Речі Посполитої і тому звільнення від польського гніту означало створення умов для більш-менш комфортного економічного, соціального, духовного розвитку під егідою православ'я. Було декілька причин, що посприяли початку війни: соціально-економічні, національно-політичні та політичні. Війна пройшла декілька етапів:

1) лютий 1648-серпень 1649 рр. – підготовка і початок повстання, період найбільшого розмаху національно-визвольної боротьби;

2) осінь 1649 - червень 1652 рр. – невдачі та перемоги козацького війська, продовження війни;

3) червень 1652-серпень 1657 рр. – погіршення геополітичного становища України та активні пошуки союзників на міжнародній арені. На думку сучасних дослідників (О. Бойко), революція тривала до 1676 р. і вважається завершеною з поразкою П. Дорошенка.

Важливим напрямком зовнішньої політики Б. Хмельницького був пошук союзників у боротьбі з Річчю Посполитою. Тому в березні 1648 року було укладено військово-політичний союз між Гетьманською Україною та Кримським ханством. Але лояльність кримського хана викликала сумніви. Тому після поразки під Берестечком Богдан Хмельницький був вимушений підписати не вигідні для України Білоцерківські угоди (1651 р.). Одночасно з кримським ханом, Б. Хмельницький намагався налагодити стосунки з турецьким султаном. Після дворцевого перевороту яничар у Стамбулі Порта увійшла у зносини з козаками і наказала кримському ханові їм допомагати, але угода про протекторат 1650 р. так і не була укладена.

Також Хмельницький домігся укладення союзу з Молдавією. Через те, що господар Молдавського князівства В. Лупул залишався прихильником Польщі, Б. Хмельницький здійснив похід на Молдавію і уклав шлюб сина Тимоша з дочкою Лупула Розандою, що не тільки зміцнило союз, а й підняло авторитет Хмельницького. Але всі ці союзи були не реалізовані.

З метою об'єднання українських земель Б. Хмельницький вирішив звернутися за допомогою до Росії. У жовтні 1653 року було вирішено взяти Військо Запорозьке «під високу государеву руку». І у січні 1654 року в Переяславі була укладена угода, за якою Гетьманщина переходила під протекторат Росії, зберігаючи основні права та вольності Війська Запорозького. Але Богдана Хмельницького не влаштовувало те, що ця угода існувала лише в усному вигляді, тому він надіслав московському царю статті із 23 пунктів. Проте Олексій Михайлович скоротив ці статті до 11 пунктів, що визначали правовий статус України в складі Російської держави. Ці статті увійшли в історію України під назвою Березневі статті. Березневі статті включали наступні умови [1]:

1) збір податків на користь скарбниці доручалося вести українським урядовцям;

2) встановлювались конкретні розміри платні;

3) козацькій старшині, писарю, двом військовим суддям, усім полковникам і військовим та полковим осавулам надавалися у володіння млини;

4) установлювалася платня генеральному обозному — 400 злотих і генеральному хорунжому — 50 злотих;

5) заборонялися дипломатичні взаємини з османським султаном та королем Речі Посполитої;

- 6) підтверджувалося право київського митрополита й усього духовенства на маєтності, якими вони володіли;
- 7) московський уряд зобов'язувався почати війну з Річчю Посполитою навесні 1654 року;
- 8) утримання московських військ на кордонах України з Річчю Посполитою;
- 9) гетьманський уряд встановлював платню посадовцям;
- 10) у випадку татарських нападів на Україну передбачалося організувати спільні походи як з боку України, так і Московської держави;
- 11) гетьманський уряд просив установити утримання для козацької залози кількістю 400 осіб у фортеці Кодак та для запорожців. Тут же містилася вимога до гетьмана почати реєстрування, що мав охопити 60.000 козаків.

Досі серед науковців немає єдиної точки зору в оцінці Березневих статей. Дослідник О. Бойко [2] виділяє 5 підходів, що існують в історичній науці: військово-політичний союз; об'єднання України з Росією; автономія України у складі Росії; васальна залежність України від Росії; “персональна унія” – держави мають власні уряди, але визнають владу одного монарха.

Важко сказати, яка саме точка зору є правильною. Зрозуміло одне: на той час Україна не мала достатніх сил для боротьби з могутньою Річчю Посполитою, і тому союзник (військовий, політичний, економічний) їй був конче необхідний. Отже, у цих підходах незаперечним є факт союзу обох держав, можна лише говорити про ступінь залежного становища Гетьманщини від Московії.

На думку В. Пруса [4], основна ідея договору – це встановлення міждержавних відносин між Гетьманщиною та Московією, згідно з якими першій гарантувалася формальна автономія як зовнішня, так і внутрішня, на умовах контролю міжнародних зносин з боку царя й виплати йому данини, як протекторові, за військову оборону проти зовнішніх ворогів. Отже, Березневі статті Б. Хмельницького 1654 р. закріплювали військово-політичний союз Гетьманщини з Московським князівством, хоча при превалюванні позиції Росії (заув. авт.).

Для Московського князівства, на жаль, Березневі статті не були серйозним юридичним документом керівництва до дії. І це показали події найближчого часу. У 1656 році російський цар порушив умови Березневих статей, уклавши сепаратне перемир'я з Польщею (Віленське) без згоди України.

Список літератури

1. «Березневі» статті 1654 р. та їх історичне значення [Електронний ресурс]. – 2013. – Режим доступу: <http://studies.in.ua/shpora-hukr/295-38-bereznev-statt-1654-r-ta-yih-storichne-znachennya.html>.
2. Бойко О. Д. Історія України. Посібник [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://ftfsite.ru/wp-content/files/istorija_ukrajiny_bojko.pdf.
3. Переяславська Рада. Березневі статті 1654 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://studopedia.com.ua/1_11347_pereyaslavska-rada-bereznevi-statti-r.html.
4. Прус В. З. Березневі статті Б. Хмельницького 1654 р. як джерело права Лівобережної України першої половини XVIII ст. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: file:///D:/Desktop/Конференция%20ННІ%20права/Nashp_2015.

УДК 341

Семеняга Д. С., студент гр. КЮ-182

Науковий керівник: Марущак О. А., к.ю.н., доцент кафедри теорії та історії держави і права, конституційного права

*Чернігівський національний технологічний університет
(м. Чернігів, Україна)*

ПРИНЦИПИ ПРАВА

Поняття принципів права є одним із найбільш актуальних та проблемних питань сучасної юридичної науки. Саме в принципах права краще відображається зміст і сутність права, вони є результатом багатовікового розвитку людства, осмислення закономірностей розвитку суспільства, втіленням демократичних та гуманістичних традицій [1, с. 222-224].

У науковій юридичній літературі принципи права традиційно розглядаються як відправні положення, керівні засади, ідеї, виражені в законах, навколо яких базується вся система прав, норми, інститути і галузі права [2, с. 408].

На думку Тетарчука І.В., принципи права впливають на весь процес підготовки нормативно-правових актів, їх видання, встановлення гарантій дотримання правових вимог та виступають основним критерієм для правотворчої, правозастосовної та правоохоронної діяльності державних органів [3, с. 40]. Як зазначає О.Ф. Скакун, «принципи є підставою права, вони містяться у його змісті, виступають як орієнтири у формуванні права, відбивають сутність права та основні зв'язки, які існують у правовій системі» [4, с. 221]. Слід підкреслити, що держава не бере участі у формуванні принципів права, а тільки закріплює їх в юридичних актах. Принципи «живуть» не тільки в текстах законів чи інших нормативно-правових актах, а насамперед у свідомості законодавців, суддів, інших суб'єктів правотворчості та правозастосування [5, с. 662].

Принципи права – це головні ідеї, такі, що визначають найважливіші, структурні зв'язки у предметі, методі, механізмі правового регулювання всередині правової системи і поза нею, які отримують офіційне, і навіть неофіційне, відображення у загальносоціальному і юридичному праві. Сучасні дослідники схиляються до визначення принципів саме через ідеї. Так, А. М. Колодій визначає, що принципи права – це такі відправні ідеї існування права, які виражають найважливіші закономірності та підвалини даного типу держави і права, є однопорядковими із сутністю права і становлять його головні риси, відрізняються універсальністю, вищою імперативністю і загальнозначимістю, відповідають об'єктивній необхідності побудови та зміцнення певного суспільного ладу [6, с. 27].

Як зазначає А. Колодій принципи права покликані забезпечувати органічний взаємозв'язок правової системи, системи і структури права, норм права і правових відносин, єдність норм, інститутів і галузей права. Вони

характеризують зміст і сутність права в концентрованому вигляді і демонструють підвалини відображення у ньому економічних, політичних і моральних відносин. Принципи виступають критеріями оцінки правомірності чи неправомірності дій соціальних суб'єктів, формують правове мислення і правову культуру, цементують систему і структуру права [7, с. 28].

Основною підставою класифікації принципів права є за сфера суспільних відносин. На основі цього критерію виділяють загальнолюдські, загальні, галузеві, міжгалузеві принципи та принципи окремих інститутів права.

Загальнолюдські (цивілізаційні) принципи права безпосередньо визначаються досягнутим рівнем розвитку людства (політичним, економічним, соціальним, моральним тощо) і повинні виступати універсальним критерієм та всезагальними вимогами до становлення національних правових систем. Такими принципами є: принцип гуманізму, принцип справедливості, принцип свободи, принцип рівності, принцип демократизму.

Загальні принципи характерні для права в цілому, визначають якісні особливості всіх правових норм національної правової системи незалежно від специфіки регульованих ними суспільних відносин. Вони діють у всіх галузях права, через що їх називають загальними (за обсягом), або основними. До загальних принципів слід віднести: принцип єдності прав і обов'язків, принцип гарантованості прав і свобод громадян, принцип відповідальності за вину, принцип законності, принцип поділу права на публічне і приватне, принцип поєднання стабільності і динамізму.

Міжгалузевими називаються принципи, що діють відразу в декількох галузях права. Більшість принципів мають міжгалузевий характер, бо вони більш-менш одноманітно виражені в нормах декількох галузей. До них належать принципи судоустрою, судочинства (цивільного, господарського, кримінального) і правового становища осіб, які беруть участь у процесі.

Галузеві принципи підкреслюють особливості конкретної галузі права і нарівні з предметом та методом сприяють індивідуалізації галузі як самостійної в загальній системі права.

Принципи правових інститутів діють у межах однорідних суспільних відносин, що регулюються нормами окремого інституту. Іноді їх ототожнюють з загальноправовими або галузевими принципами, піддаючи сумніву саму необхідність існування принципів окремих інститутів права. Однак принципи окремих інститутів права становлять цілком самостійну наукову категорію і виступають конкретизуючим елементом системи загальних принципів права.

Дана класифікація принципів права дозволяє нам краще зрозуміти роль і значення принципів. Принципи права є не тільки орієнтиром у формуванні права, а й керівними засадами при розв'язанні конкретних юридичних справ, особливо при застосуванні аналогії закону у випадках наявності прогалин у законодавстві. Значення принципів права полягає в тому, що вони у стислому

вигляді, концентровано відображають найсуттєвіші риси права, є «обличчям» права, вони:

- здійснюють узагальнене закріплення основ суспільного ладу;
- забезпечують єдине формулювання правових норм;
- забезпечують їх вплив на суспільні відносини шляхом правового регулювання та інших видів правового впливу [8, с. 204].

Узагальнюючи, ми можемо констатувати, що саме в принципах права відображається головна властивість і особливість права як регулятора, міри свободи й справедливості в суспільних відносинах. Розвиток суспільних відносин має динамічний характер, відповідно до цього і принципи не залишаються без змін. Вони є основним критерієм для правотворчої, правозастосовної та правоохоронної діяльності державних органів. Від рівня їх дотримання залежить стабільність та ефективність правової системи, а відхід від цих положень неминуче тягне за собою порушення прав та законних інтересів громадян, режиму законності.

Список літератури

1. Скакун О. Ф. Теорія права і держави: 4-те видання. Підручник. – К.: Алерта, 2016. – 524 с.
2. Алексеев С. С. Общая теория права: учебник. - 2-е изд., перераб. и доп. С. С. Алексеев. – М. : Проспект, 2009. – С. 408
3. Тетарчук І. В., Дяків Т. Є. Теорія держави і права : Навчальний посібник для підготовки до іспитів. - К.: «Центр учбової літератури», 2018. – С. 40.
4. Скакун О. Ф. Теорія держави і права / О. Ф. Скакун. – Підручник. Пер. з рос. - Харків: Консум, 2001. – 656 с.
5. Мальцев Г. В. Социальные основания права. - М., 2007. – 800 с.
6. Принципи права України : монографія / А. М. Колодій. - К. : Юрінком Інтер, 1998. – С. 27.
7. Принципи права України / А. М. Колодій. - К.: Юрінком Інтер, 1998. - 208 с.
8. Кельман М. С. Загальна теорія держави і права / М. С. Кельман, О. Г. Мурашин : Підручник. - К.: Кондор, 2006. - 477 с.

УДК 342.5

Стеченко К. Л., студентка гр. КЮ-181

Науковий керівник: Марущак О. А., к.ю.н., доцент кафедри теорії та історії держави і права, конституційного права

*Чернігівський національний технологічний університет
(м. Чернігів, Україна)*

ПОНЯТТЯ ТА ЕТАПИ СТАНОВЛЕННЯ ПАРЛАМЕНТАРИЗМУ

Інститут парламентаризму є ключовим елементом сучасних політичних систем. Парламенти визначають ступінь демократизму влади і розвиненості громадянського суспільства, відіграють роль стабілізаційного чинника, який утримує його в інституціональному полі.

Існує велика кількість наукових робіт як вітчизняних, так і зарубіжних авторів, що аналізують досвід зарубіжного парламентаризму, його поняття, суть і зміст (Д. Орнстін, Дж. Коуклі, Ж. Блондель, Р. Дік, Н.І. Бірюков, І.В. Котелевська, М.А. Могунова та інші).

Науковці використовують та оперують різними підходами до тлумачення поняття «парламентаризм» та відповідно по-різному визначають його суть і зміст.

В. М. Шаповал визначає парламентаризм як систему взаємодії держави і суспільства, для якої характерними є визнання провідної або особливої і досить істотної ролі у здійсненні державно-владних функцій загальнонаціонального колегіального постійно діючого представницького органу [1, с. 128].

П. П. Шляхтун надає таке тлумачення парламентаризму – це форма взаємодії громадянського суспільства і суспільства, що ґрунтується визнанні провідної ролі парламенту [2, с. 91].

А. З. Георгіца вважає, що парламентаризм – це визначена в конституції та інших законах і відповідним чином трансформована у практичну площину організація влади у державі і суспільстві, в якій парламент, побудований на демократичних засадах володіє юридичним статусом і реальними повноваженнями представницького, законодавчого, контролюючого і установчого характеру [3, с. 29].

С.А. Котляревський наводить таке визначення парламентаризму – це режим обов'язкової політичної солідарності між урядом та органом, який є авторитетним виразником волі народу [4, с. 15].

Звісно, що процес зародження (утворення елементів) парламентаризму тривав не одне тисячоліття. Його з деякою мірою умовності можна розділити на два великі періоди: античний та середньовічний [5, с. 20].

Організація влади, побудована на принципі безпосереднього народовладдя, зародилася на основі родової демократії в античні часи. Перша установа з чіткими законодавчими функціями еклезія (народні збори) - з'явилася у VI ст. до н.е. в Стародавній Греції. Незабаром такі ж установи виникли в Стародавньому Римі (куріатні коміції, на основі яких згодом були утворені центуріатні та трибутні коміції). В обох країнах на основі народних зборів виникли нові вищі державні установи - грецька Рада чотирьохсот (обиралася зборами) та римський Сенат (обирався населенням). Саме у зв'язку з діяльністю Сенату утворилося поняття «представництво». Правовою підставою римського права був «мандат», який означав, що сенатор представляє лише своїх виборців. Але тоді не було чіткої правової регламентації ані самих виборів, ані повноважень представницьких установ. Загалом ці установи не виходили за межі рабовласницької держави, їх склад та діяльність обмежувалися інтересами панівної верхівки тогочасного суспільства.

За часів середньовіччя передісторія парламентаризму знайшла свій вияв у станово-представницьких установах. Вони спочатку частково, а згодом повністю набули виборного характеру. Як правило, обирати й обиратися могли лише представники верхівки суспільства. Тогочасне представництво майже в усіх європейських країнах (крім Англії) було виключно становим. Першими європейськими представницькими установами були ісландський Альтинг (X ст.) та іспанські кортеси (XII ст.). Найбільших успіхів досягла

англійська станово-представницька установа, яка вже в XIII ст. мала як становий, так і частково територіальний характер, діяла на постійній основі і деякою мірою обмежувала владу короля. У 1275 р. вона набула власної назви «парламент». У середині XIV ст. англійський Парламент став ділитися на дві палати: палату лордів та палату обшин. А вже на початку XVI ст. пропозиції Парламенту ставали законопроектами, які король мав або затвердити, або відхилити.

Перехід до парламентів вже сучасного зразка розпочався на рубежі XVIII - XIX ст. Він ознаменувався: відмовою від станового принципу і запровадженням загального виборчого права, інституалізацією парламентів на основі конституцій, принципом поділу влади, заведенням відповідних міністерств, розвитком партійної системи, формуванням відповідного рівня політичної культури. Першими досягли такого рівня парламенти США, Англії, Франції. Звичайно, не всі висоти парламентських принципів долалися одночасно. В Англії, наприклад, від становості відмовилися в часи пізнього середньовіччя, а загальне виборче право утвердилося лише у 80-і рр. XIX ст.

Варто звернути увагу й на більш розширений поділ становлення та розвитку парламентаризму на етапи. У даному випадку виділяють такі етапи:

I етап (VI ст. до н. е. – X ст. н. е.) : Саме в Античній Греції зародилися основи парламентаризму. У цьому питанні важливе значення відіграли реформи Солона, який запровадив доступ до влади за майновим цензом, створив Раду чотирьохсот, які готували народні збори – вищий орган державної влади [6, с. 129].

II етап (X ст. – XVII ст.): За цього періоду і відбувається становлення й формування станово-представницьких органів, парламенти починають набувати загальнодержавного значення. В Іспанії у 1137 році було створено перші Кортеси. Вже з XII ст. формуються станово-представницькі органи в Англії. У 1215 році було прийнято «Велику хартію вольностей», за якою й закріплювалося існування т.зв. «королівської курії», що з 1265 року стала називатися «парламентом». Що стосується країн Європи, то, наприклад, у Франції у 1302 році, а у Нідерландах у 1463 році вперше було скликано Генеральні Штати.

III етап (кінець XVIII – XIX ст.): з'являються перші партії в Англії – «торі» та «віги», до складу яких входили як аристократи, так і буржуазія. Парламент набуває статусу єдиного органу законодавчої влади, з'являються ще нові партії, навіть встановлюється право парламенту контролювати за роботою уряду. Звісно, що парламенти були ще не розвинені, саме тому не могли виконати того, що на них покладалось. У зв'язку з цим виникає референдум.

IV етап – сучасний: У цей час формуються парламенти Польщі, Австрії, Угорщини, Чехословаччини; закріплюється компетенція парламентів, права та свободи осіб. Вважається, що саме після II Світової війни інститут парламентаризму стає найактуальнішим, набуває світового визнання та статусу невід'ємної складової будь-якої демократичної держави.

Отже, поняття парламентаризму можна розглядати й розуміти по-різному. Так, наприклад, парламентаризм можна розглядати як верховенство парламенту в

системі державних органів (існує в парламентських монархіях та республіках); як наявність у демократичному політичному режимі реально діючого парламенту (існує у президентських та дуалістичних республіках); як наявність парламенту, що є незалежним та самостійним органом і водночас обмеженим у своїй діяльності; як ідею колегіального виборного представницького органу, який приймає найбільш важливі рішення для суспільства.

Історичний досвід і сучасна практика вказують на те, що така владна структура була і залишається елементом найефективнішої моделі політичної організації суспільства. Сьогодні у світі, за даними Міжпарламентського союзу, парламенти існують більш ніж у 160 країнах. Вони мають різні характери, неоднакові повноваження, але загалом підпадають під сталі, загальноприйняті принципи.

Парламентаризм – це інститут, у якому система народного представництва отримала нормативно-правове закріплення у вигляді представницької демократії. Реалізація демократичних засад є однією з важливих цілей сучасних держав. Адже, не даремно більшість суверенних держав (які з'явилися у кінці ХХ ст.) з настанням власної незалежності проголошують та фіксують пріоритет загальнолюдських демократичних цінностей і беруть на себе обов'язки в області прав людини, приєднуючись до міжнародних договорів, що стосуються цього напрямку.

Список літератури

1. Шаповал В.М. Конституційне право зарубіжних країн: Підручник / 4-е стереотипне видання. – К.: АртЕк, 2001. – 264 с.
2. Шляхтун П. П. Парламентаризм : словник-довідник / П. П. Шляхтун. – К.: Парламентське вид-во, 2003. – 151 с.
3. Георгіца А. З. Сучасний парламентаризм: проблеми теорії та практики : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : спец. 12.00.02 / А. З. Георгіца. – Київ. ун-т ім. Т. Шевченка. – К., 1999. – 31 с.
4. Котляревский С.А. Сущность парламентаризма. - М., 1913.
5. Бандурка О.М., Древаль Ю.Д. Парламентаризм в Україні: становлення і розвиток: Монографія. – Х.: Університет внутрішніх справ, 1999. – 288 с.
6. Парламенты мира: сб. – М.: Интерпракс, 1991. – 624 с.

УДК 342.5+342.7

Стеченко К. Л., студентка гр. КЮ-181

Науковий керівник: Нітченко А. Г., к.і.н., доцент, доцент кафедри теорії та історії держави і права, конституційного права

Чернігівський національний технологічний університет

(м. Чернігів, Україна)

МІСЦЕ ІНСТИТУТУ ОМБУДСМЕНА В СИСТЕМІ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ В УКРАЇНІ

Проблема захисту прав людини, на нашу думку, є актуальною постійно. Саме тому, це питання потребує серйозного наукового вивчення й аналізу. Звісно, що будь-яка демократична, правова держава зобов'язана створювати найкращі, комфортні, доступні умови задля забезпечення захисту прав і

свобод людини. Однак нині більшість населення будь-якої держави, в тому числі й України, не знають як захистити свої інтереси, права та свободи, до кого звернутися з цим питанням, навіть більше того – не мають уявлення про те, хто ж такий омбудсмен. Також велика частина населення, знаючи про те, що їх права порушені, не намагаються їх захищати.

Мета тез – охарактеризувати роль омбудсмена в механізмі захисту прав і свобод людини і громадянина в Україні.

До даної теми зверталися такі вчені-правознавці, як Барабаш Ю.Г. [1], Закоморна К.О. [2], Ткаліч А.О. [3] та інші науковці.

Омбудсмен – це уповноважений Верховної Ради України з прав людини, тобто посадова особа, на яку покладається контроль за дотриманням прав та інтересів громадян, їх захист, яка керується у своїй діяльності Конституцією України.

Тривалий період часу дана посада не була поширена у світі, проте вперше вона з'явилася у Швеції. Пізніше, внаслідок стрімкого розвитку та змін, посада Уповноваженого з прав людини (омбудсмена) з'явилась у більшості країн, але офіційні назви цієї посади дещо різняться. Зокрема, в Україні ця посада отримала назву «Уповноважений Верховної Ради України з прав людини» та існує з 1998 р. Зауважимо, що нині (з 15 березня 2018 р.) цю посаду в Україні займає Денісова Людмила Леонтіївна.

Звернемо увагу на те, що Уповноваженим з прав людини, згідно зі ст. 5 Закону України «Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини», може бути призначена особа, котра є громадянином України, досконало володіє державною мовою, протягом останніх 5-ти років проживала в Україні, має досвід роботи у сфері правозахисної діяльності та досягла 40-ка років [4]. Призначається омбудсмен на п'ятирічний термін. Без згоди Верховної Ради України омбудсмен не може бути притягнутий до кримінальної відповідальності або підданий заходам адміністративного стягнення, що накладаються в судовому порядку, затриманий, заарештований, підданий обшуку, а також особистому огляду.

Відповідно до ст. 20 Закону України «Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини», Уповноважений не зобов'язаний давати пояснення по суті справ, які закінчені або перебувають у його провадженні, також він користується правом недоторканності на весь час своїх повноважень [4].

У ст. 3 Закону України «Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини» від 23 грудня 1997 р. визначено, що омбудсмен має на меті здійснювати парламентський контроль у наступних сферах:

- 1) захисті прав, свобод та інтересів кожної людини, запобігання їх порушенню;
- 2) додержання та поваги до прав та свобод людини й громадянина;
- 3) запобігання будь-яким виявам дискримінації щодо реалізації особою власних прав і свобод;
- 4) забезпечення конфіденційності особистої інформації, персональних даних про особу;
- 5) забезпечення права на доступ до публічної інформації [4].

Аналізуючи діяльність омбудсмена, варто звернути увагу на написання і представлення ним щорічних або ж спеціальних доповідей. Розглянувши їх, можна відмітити їх вагоме значення у діяльності Уповноваженого з прав людини. Адже, саме у доповідях можна ознайомитися із сучасним становищем питання стосовно захисту прав, свобод та інтересів людини й одночасно, за допомогою них, донести інформацію до кожної особи, оскільки через доповіді омбудсмен звітує про свою діяльність взагалі. Згідно із ст. 18 Закону України «Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини» від 23 грудня 1997 р., Уповноважений з прав людини повинен протягом першого кварталу кожного року представити дану доповідь [4]. Так, наприклад у «Щорічній доповіді Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини за 2018 рік» містяться дані, щодо загальної кількості письмових звернень до Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини по регіонах України та видах порушених прав [5]. Проаналізувавши їх, можна дійти до висновку, що найбільше порушувалися права людей у столиці України – Києві. Проте велика кількість звернень стосовно порушення прав спостерігається у Дніпропетровській, Харківській, Донецькій та Київській, Львівській та Одеській областях. Що стосується Чернігівщини: тут було подано 533 заяви щодо порушення прав людей. Найбільше до омбудсмена зверталися з приводу дотримання громадянських (особистих) прав людини, соціально-економічних прав, дотримання прав щодо доступу до публічної інформації, а також стосовно порушень прав працівниками правоохоронних органів.

Для ефективнішого прийому громадян в усіх регіонах України омбудсменом було створено регіональні представництва. Кожен має право звернення до них з метою захисту своїх прав. Наприклад, регіональним координатором взаємодії з громадськістю Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини в Чернігівській області є Лепеха Алла Григорівна. До якої можна звернутися за адресою: м. Чернігів, вул. Толстого, 120.

Підбиваючи підсумок, хочемо звернути увагу на значення та роль Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини у теперішній час. На нашу думку, кожного року потреба у даній посаді збільшується, оскільки кількість осіб, які звертаються до нього за дотриманням і захистом своїх прав та свобод щорічно росте. Ми вважаємо, це пов'язано, насамперед, з тим, що звертатися до омбудсмена може не тільки громадянин України, але й іноземець або ж особа без громадянства. Також важливим чинником потреби у даній посаді є зміна і розвиток сучасних тенденцій, а ще, можливо, підвищення рівня обізнаності людей у цьому питанні. Адже омбудсмен має доволі великі повноваження: від можливості особисто, або ж за власним зверненням особи, проконсультувати її до можливості подання заяви до судових органів з метою захисту людини та залучити до відповідальності, у разі реального порушення її прав.

Список літератури

1. Барабаш Ю.Г. Парламентський контроль в Україні: проблеми теорії та практики автореф. дис. канд. юрид. наук: 12.00.02 / Нац. юрид. акад. України ім. Я. Мудрого. - Х, 2004. - 20 с.
2. Закоморна К.О. Інститут омбудсмена як засіб забезпечення прав і свобод людини та громадянина: порівняльно-правовий аналіз: автореф. дис. канд. юрид. наук: 12.00.02 / Нац. юрид. акад. України ім. Я. Мудрого. - Х, 2006. - 16 с.

3. Ткаліч А.О. Роль омбудсмана в системі захисту прав людини і громадянина / А.О. Ткаліч // Наукові праці МАУП. - 2010. - Вип. 2(25). - С. 199-203.

4. Про Уповноваженого Верховної Ради з прав людини: Закон України від 23 грудня 1997 р. № 776/97-ВР. Дата оновлення 04.11.2018 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/776/97-вр> (Дата звернення 16.04.2019).

5. Щорічна доповідь Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини про стан дотримання та захисту прав і свобод людини в Україні / Уповноважений Верховної Ради України з прав людини: Офіційне видання. - К, 2019. - 136 с.

6. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР. Дата оновлення 21.02.2019 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр> (Дата звернення 16.04.2019)

7. Офіційний сайт Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ombudsman.gov.ua> (Дата звернення 16.04.2019).

УДК 340.15

Сурай А. О., студентка гр. ЦГЮ-181

Науковий керівник: Козинець О. Г., к.і.н., доцент, завідувач кафедри теорії та історії держави і права, конституційного права

Чернігівський національний технологічний університет

(м. Чернігів, Україна)

РЕВОЛЮЦІЯ 1848-1849 рр. В ЗАХІДНІЙ УКРАЇНІ: ПРИЧИНИ ТА НАСЛІДКИ

В умовах сьогодення, коли Україна переживає одні з найбільш складних часів в період незалежності актуалізується дослідження історичного досвіду, пов'язаного з революційними подіями, що відбувалися раніше. Яскравим прикладом останніх є революційні події на західноукраїнських землях, що відбувалися в 1848-1849 рр. Тому, проаналізуємо їх причини і наслідки детальніше.

На початку 1848 р. у деяких європейських країнах почалися буржуазно-демократичні революції. Їх невід'ємною складовою стали рухи багатьох національно поневолених народів Східної і Центральної Європи. Звідси походить назва революції – «Весна народів» [1, с. 109].

Варто зазначити, що в цей період відбуваються дуже великі революції, які називалися «Весною народів». У Східній Галичині ці події також мали широке розмаїття. Враховуючи настрій мас, уряд Габсбургів повинен був змушений повністю ліквідувати кріпосне право.

Так, активними учасниками революції 1848-1849 рр. стали українці, що проживали на західноукраїнських землях. За короткий час їм вдалося організувати себе і вирішити низку соціально-економічних та політичних питань. Уряд, прагнучи запобігти участі селянства, в революції, пішов на скасування кріпосної системи. На перший погляд цей крок повинен був зупинити селянство для подальших революційних кроків, але в цілому він себе не виправдав.

Також у цей час відбуваються й інші реформи. Основою реформи був викуп державою селянських земель, яку селяни компенсували за 40 років, починаючи з 1858 р., землевласники звільнялися від будь-яких обов'язків по відношенню до своїх колишніх суб'єктів – захищати їх у судах, допомагати їм

у важких випадках і так далі. У Східній Галичині після реформи було створено близько 375 тисяч господарств. Це згодом призвело до нескінченних судових процесів, що призвели до знищення селянських господарств. В свою чергу, для землевласників зберігалися деякі феодальні привілеї, зокрема право проголошувати, що протягом багатьох років було причиною різних непорозумінь та справедливого невдоволення селянських мас. Викупні платежі, втрата лісів і пасовищ, інші залишки кріпосного права поклали тяжкий тягар на плечі західної бідноти, яка повстала, прагнула справедливості в імператора.

Слід вказати, що були також недоліки скасування панщини, але це не стало приводом для переживання, тому це була видатна подія. Український селянин нарешті став господарем на власній землі, поступово жадаючи пробудженого в ньому суспільного і національного життя [2, с. 71].

19 квітня 1848 р. під впливом революції, що розгорнулася в Західній Європі, українці від імені всіх галичан подали петицію до царя з низкою демократичних вимог. Зокрема, було сказано, що українці є частиною великого слов'янського народу, вони цінують свій народ і хочуть його зберегти. Петиція висловила прохання про запровадження української мови у народних та середніх школах; про публікацію державних законів українською мовою, які обов'язково повинні знати посадові особи; вирівнювати права духовенства всіх трьох обрядів (римо-католицька, греко-католицька та православна), а українці мають доступ до державних установ.

Отже, як бачимо, ці вимоги, представлені українським народом, були перекручені і обмежені в основному культурною сферою.

Представники української ліберальної буржуазії, інтелігенції та українського духовенства на чолі з єпископом Григорієм Яхимовичем у травні 1848 р. сформували у Львові українську політичну організацію, яку називали «Головним Російським Собором». Дана організація була лояльна державі і суспільній системі Австрійської імперії. Як постійний орган, він повинен був представляти українське населення Східної Галичини перед центральним урядом. «Основна Російська Рада» виступала за автономію Галичини так, щоб вона була як окрема провінція, створення Української національної гвардії, розповсюдження української мови (освіта, видання документів), дозвіл українців проводити публіку. порівнювати українське духовенство з католиком. Вийшла перша газета українською мовою «Зоря Галицька», галицький герб був проголошений символом українського народу – золота лева на блакитному тлі і жовто-блакитного прапора. Австрійська влада розпалювала національну ненависть між поляками та українцями. Більше підтримують поляків. У Північній Буковині підірвано селянське повстання на чолі з членом австрійського парламенту Лук'яном. Влада вдалося остаточно розчавити його лише через півтора року [3].

Разом із тим, революція 1848-1849 рр., незважаючи на поразку, мала позитивні наслідки для всього українського народу і західних українських земель, ліквідувала основні перешкоди для розвитку країни. Найважливішим досягненням було те, що народно-визвольна боротьба людей представляла рівень національної свідомості.

Суто політичний характер українського руху в Галичині під час «Весни народів» не сприяв особливому відродженню в культурній, літературній та художній сферах. Література того року мала різкий пропагандистський характер. Наприклад, за ініціативи і праці священника Коломиї Івана Озаркевича, потім розтопив на дошках аматорського театру в Коломиї Наталку Полтавку І. Котляревського (регенерований: «Дівчина до традиції» або «На Миловані ні Силованя») і «Стецько» Шапері (у перекладі «Весілля» або «Над циганами Смагайла не розумніші»).

Характерним явищем атмосфери того року була ціла серія українських віршів, написаних поляками для пропаганди. Особливо плідним у цьому районі був Бальтазар Щутський, автор поеми про мазурську розправу і Каспер Ценглевич, автор декількох брошур, призначених для повстанської пропаганди серед українського селянства. Михайло Попель із Самбора, автор книги «Русіна на святі», що поширився на цей список, вперше з'явився в Житті і Слові в 1896 р. [4].

На нашу думку, революція 1848-1849 рр. дала поштовх до формування лібералізму, призвела до структурних змін у системі правління держав. Суто політичний характер українського руху в Галичині під час «Весни народів» не сприяв особливому відродженню в культурній, літературній та художній сферах.

Таким чином, революційні події 1848-1849 років засвідчили, що український народ прагнув бути незалежним від австрійської імперії. Проте, яка показала історія такі прагнення були марними.

Список літератури

1. Стеблій Ф.І. Революції 1848-1849 років у Європі і Україні. - К., 1973. - 412 с.
2. Франко І. Панщина та її скасування 1848 р. в Галичині. В кн.: Франко І. Зібрання творів, т. 47. - К., 1986. - 140 с.
3. Вплив подій революцій 1848-1849 рр. в австрійській імперії на західноукраїнських землях [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://infopedia.su/13xedeaa.html>.
4. Голубець Микола. «Весна народів» у Галичині 1848 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://history.wikireading.ru>.

УДК 340.12

Хамраєва А. А., студентка гр. ЦГЮ-181

Науковий керівник: Толкач А. М., старший викладач кафедри теорії та історії держави і права, конституційного права

Чернігівський національний технологічний університет

(м. Чернігів, Україна)

СУТНІСТЬ АБСОЛЮТНОЇ МОНАРХІЇ НА ПРИКЛАДІ СУЛТАНАТУ ОМАН

В сучасному світі однією із форм державного правління виступає монархія, яка поділяється на обмежену і необмежену.

На поточний момент зі 197 визнаних країн світу, згідно зі свідчень низки дослідників, лише 7 вважаються абсолютистсько-монархічними:

Бахрейн, Бруней, Катар, Кувейт, Об'єднані Арабські Емірати, Оман, Саудівська Аравія [1].

В межах необмеженої монархії особливо актуальним постає дослідження абсолютної монархії на прикладі Оману, оскільки в сучасному світі, де ідеологічною парадигмою є демократична, уможлиблюється існування абсолютних монархій.

Метою дослідження є аналіз особливостей абсолютної монархії на прикладі Султанату Оман.

Історичний розвиток суспільства показує, що монархія як форма державного правління є однією із найдавніших, оскільки вона склалася ще на зорі появи держави у суспільствах ранніх землеробських культур, а в ті часи про республіку не було й мови.

Монархія – це форма державного правління, при якій вища державна влада фактично або формально належить одній особі (монарху) і, як правило, передається у спадок представникам правлячої династії [2, с. 106]. Як справедливо відмічається в літературі, в самому терміні монархія безпосередньо відображений її зміст (лат. monarchia – «єдиновладдя»), тобто моноправління, і характеризувався стійкістю, стабільністю, довготривалістю, оскільки зумовлювався сутністю держави станово-кастового суспільства, його монократичною формою [2, с. 107].

Абсолютна монархія – це форма державного правління, за якої вся повнота державної влади сконцентрована в руках глави держави (монарха), який у силу свого особливого статусу (первинність, спадковість владних повноважень, безстроковість і безвідповідальність) одноосібно володарює в державі [1].

Султанат Оман - це унітарна держава, котра розташована на південному сході Аравійського півострова. Її кордони межують із такими країнами: Саудівська Аравія, ОАЕ та Ємен. Зі сходу й півдня омивається Аравійським морем та Оманською затокою. Основою економіки Оману є нафтовидобувний бізнес.

У 1970 році відбувся безкровний переворот і владу в Омані отримав Кабус бін Саїд Аль Бу Саїд, котрий не тільки сів на верховний престол, а й зайняв посади прем'єр-міністра, міністрів закордонних справ, оборони та фінансів. Він здійснив грандіозні перетворення на шляху від феодального середньовічного правління до сучасної держави. Рішення султана є остаточними та безапеляційними.

У листопаді 1996 року султан підписав першу Конституцію Оману, яка складається з 81 статті, що не змінювалися жодного разу з моменту їх прийняття. Уносити зміни до Конституції може лише султан своїм персональним указом. Конституція на офіційному рівні затвердила, що Оман є абсолютною монархією [3].

Цю подію можна вважати останньою натеper віхою становлення державності Султанату Оман. Кабус бін Саїд Аль Бу Саїд залишається незмінним правителем країни й понині, будучи лідером держави вже 47 років.

У країні функціонує парламент, Рада Оману (Меджліс Оман), куди входить призначувана султаном Державна рада (Меджліс Аль-Дава) та вибірна Консультативна асамблея (Меджліс Аль-Шура), яка на примітивному рівні є комунікативним інструментом між населенням країни й міністерствами [4, с. 94].

Партійна система в Омані відсутня. Опозиційні рухи та протести караються з боку силового й судового апарату. Законодавство дозволяє «мирні збори», однак влада може відмовити будь-якому запиту на акцію без можливості апеляції. Деякі учасники акцій переслідуються силовими органами та караються.

Жителі цієї держави також позбавлені легальної можливості впливати на «реальну політику», оскільки Консультативна асамблея має переважно рекомендаційні функції. Так, піддані можуть делегувати свою політичну волю на місцевих виборах, однак через централізованість влади це перетворюється скоріше на формальність.

Закон Оману щодо публікацій і преси 1984 року вважається одним із найжорсткіших у всьому арабському світі, закріплюючи цензуру в ЗМІ. Влада Оману має повний контроль над мережею Інтернет і регулярно влаштовує арешти підданих, котрі були помічені в критиці чи опозиційних висловлюваннях щодо правлячої верхівки [5, с. 66].

Характеризуючи абсолютну монархію Оману визначимо її основні ознаки:

- функціонує силовий апарат (поліція, армія, спецслужби), одна з основних цілей котрого – захист монарха;
- монарх є легальним правителем і можновладцем держави з погляду Конституції та законодавства, а змінити це законодавство може лише монарх;
- монарх є легітимним правителем із погляду мусульманського права;
- монарх є релігійним наставником і божественним вождем в ісламізованих країнах Аравійського півострову;
- монарх зосереджує у своїх руках усі або майже всі гілки влади, і кожен чиновник і державний діяч залежить від нього, тому мало хто з них наважується на спробу усунення правителя від влади;
- у монарха немає та не може бути конкуренції, оскільки внутрішньополітичний процес у державі заморожений: опозиція й політичні партії в ній де-факто заборонені;
- у підданих держави немає або практично немає доступу до альтернативних джерел інформації (Інтернет контролюється державним апаратом, а вільні ЗМІ відсутні), й вони масово піддаються впливу провладної пропаганди [5, с. 66-67].

Таким чином, можемо зробити висновок, що Султанат Оман – це абсолютна монархія, де вся повнота державної влади сконцентрована в руках глави держави (монарха, в Омані це султан), який у силу свого особливого статусу (первинність, спадковість владних повноважень, безстроковість і безвідповідальність) одноосібно володарює в державі.

Список літератури

1. Процюк І. В. Абсолютна монархія як особлива форма державного правління / І. В. Процюк // Теорія і практика правознавства: електрон. наук. фахове вид. НУЮАУ. - 2012. - Вип. 1 (2) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nauka.nulau.org.ua/download/el_zbirnik/1.2012/Procuk.pdf.
2. Загальна теорія держави і права: Підручник для студентів юридичних вищих навчальних закладів / За ред. д-ра юрид. наук, проф., акад. АПрН України М. В. Цвіка, д-ра юрид. наук, проф., акад. АПрН України О. В. Петришина. - Харків: Право, 2009. - 584 с.
3. Страница Султаната Оман в онлайн-библиотеке «Политический атлас современности» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.hypo.ru/tom2/1229.html>.
4. Сапронова М.А. Арабский Восток: власть и конституции. - М.: МГИМО; РОССПЭН, 2001. - 214 с.
5. Зерницький Р. В. Сучасні абсолютні монархії на прикладі Держави Катар і Султанату Оман / Р. В. Зерницький // Політикус. - 2017. - Вип. 6. - С. 62-68.

УДК 340.13

Чуб О. Р., студент гр. КЮ-183

Науковий керівник: Марущак О. А., к.ю.н., доцент кафедри теорії та історії держави і права, конституційного права

Чернігівський національний технологічний університет

(м. Чернігів, Україна)

ЗАКОН: ПОНЯТТЯ, ОЗНАКИ, ВИДИ

Протягом тисячоліть закон як джерело права, привертая до себе увагу багатьох дослідників, які намагалися розкрити його сутність, функції, нормативність. Україна, як і більшість сучасних країн, ставить перед собою мету розбудови правової держави. Першим кроком на цьому шляху є забезпечення законності як основи функціонування демократичної держави. Законність - основа нормальної життєдіяльності цивілізованого суспільства, забезпечення інтересів громадян, їх рівності перед законом. Вона передбачає чіткий поділ влади, гармонійну взаємодію різних гілок влади. Законність це суворе і повне здійснення приписів правових законів і заснованих на них юридичних актів усіма суб'єктами права.

Закон – це нормативно-правовий акт вищої юридичної сили, що регулює найважливіші суспільні відносини шляхом встановлення загальнообов'язкових правил, прийнятий в особливому порядку (законодавчим органом влади), або безпосередньо народом. У свою чергу закон можна розуміти в 2 аспектах:

- у вузькому значенні закон – це акт що виходить від законодавчого органу країни, прийнятий відповідно до встановленої процедури і має вищу юридичну силу;

- у широкому значенні, закон – нормативно–правовий акт вищої, юридичної сили, що регулює найважливіші суспільні відносини шляхом встановлення загальнообов'язкових правил (норм, прийнятих в особливому порядку законодавчим органом (наприклад, парламентом) або безпосередньо народом.

Відповідно до усталеної світової практики закони (як і інші нормативно-правові акти) в Україні приймаються на підставі Конституції України і повинні відповідати їй.

Закон, як особливий нормативно-правовий акт, має певну структуру, під якою розуміють певний набір елементів, взаємопов'язаних між собою логічно і структурно. Елементи структури закону: форма акту, назва органу, що ухвалив акт, назва акту, преамбула (за потреби), основна частина (розділи, глави, статті, частини, пункти, підпункти), санкції та порядок відповідальності за недотримання норм акту, дата набуття чинності нормативного акту, дата ухвалення нормативного акту, підпис особи, що скріпила акт [1, с. 158].

Згідно із дослідженнями науковців у галузі конституційного права та теорії держави і права, всі нормативно-правові акти (закони) класифікуються за певними критеріями, а саме: за юридичною силою, за ступенем впорядкованості, за значення у механізмі правового регулювання, за обсягом дії, за часом дії.

Важливою характеристикою закону безумовно є юридична сила. Всі закони мають вищу юридичну силу щодо інших нормативно-правових актів, і це проявляється в таких ознаках:

- 1) ніхто, крім органів законодавчої влади та народу (через референдуми), не може приймати закони, змінювати їх чи відмінити;
- 2) закони регулюють найважливіші суспільні відносини;
- 3) всі інші нормативно-правові акти повинні видаватися відповідно до законів;
- 4) у разі колізій між нормами закону і підзаконного нормативно-правового акту діють норми закону;
- 5) тільки законодавчий орган може підтвердити або змінити закон у разі повернення його Президентом при відкладальному вето [1, с. 163].

Характеристика закону як правового документа вищої юридичної сили означає також, що:

- закон є незаперечним, тобто ніякий інший орган, крім законодавчого, не може його скасувати або змінити;
 - усі інші нормативні акти (державних органів, громадських організацій, комерційних корпорацій) перебувають «під» законом, є підзаконними. Вони ґрунтуються на законах і не суперечать їм [2, с. 165].
 - має відповідати потребам людини і суспільства та загальним принципам права;
 - має пріоритетне значення для регулювання правового статусу людини.
- Виключно законами мають визначатися права людини (хоча права людини не зводяться лише до тих, які визнаються законами), гарантії їх правового захисту, межі втручання держави в приватне життя особи, обмеження реалізації окремих прав індивіда;
- забезпечує правовий захист суспільного порядку, встановлює суспільно небезпечні чи шкідливі діяння (злочини та проступки) та юридичну відповідальність за них;
 - створений за особливими правилами юридичної техніки, має спеціальну структуру та реквізити (назва закону, мета його прийняття, дата та інше).

Відповідно до Конституції, єдиним органом законодавчої влади в Україні є Верховна Рада. Це означає, що право приймати закони, визначати умови їх дії, припиняти дію законів та вносити до них зміни належить Верховній Раді [3, с. 4].

Закон у сучасному світі є одним з найважливіших джерел права, проте, його не слід ототожнювати з правом. Якщо закон стає знаряддям досягнення політичних цілей певними партіями чи іншими об'єднаннями, якщо він нехтує невідчужуваними правами і свободами людини, більше того, порушує їх, не встановлює розумного балансу між потребами та інтересами окремої людини і не визначає меж втручання органів публічної влади в життя людей, – такий закон перестає бути джерелом права [4, с.178].

Цікавою є практика Європейського суду з прав людини щодо поняття закону. Норму не можна вважати «законом», якщо вона не сформульована з достатньою чіткістю, що дає особі можливість керуватися цією нормою у своїх діях. Ступінь чіткості, яку мають забезпечувати формулювання національних законів – і яка в жодному разі не може охопити всі

непередбачувані обставини, – значною мірою залежить від змісту закону, сфери, на яку він поширюється, а також від кількості та статусу тих, кому він адресований («Гешмен і Герруп проти Сполученого Королівства», рішення від 25 листопада 1999 року).

Це означає, що для того щоб закон був якісним, на думку Суду, він повинен відповідати таким двом основним вимогам:

- закон має бути загальнодоступним для того, щоб громадянин знав, що за певних обставин застосовується саме цей закон;
- норма закону повинна бути сформульована достатньо чітко, щоб громадянин міг регулювати свою поведінку, а в разі надання йому кваліфікованої консультації був здатний розумно передбачити наслідки, до яких призведе його певна дія [5, с. 99].

Тобто закон має передбачати чіткі та зрозумілі наслідки, які можуть настати для особи.

Отже, що закон в системі правових суспільних цінностей є вищою формою організації і захисту свобод, прав людини, які є найвищою суспільною цінністю. Він регулює найбільш важливі сфери суспільства та має нормативний характер. Є стрижнем для взаємовідносин громадянина (особи, яка є носієм права) та держави, яка є гарантом для виконання та втілення всіх потреб суспільства.

Список літератури

1. Теорія держави та права : навч. посіб. / [Є. В. Білозьоров, В. П. Власенко, О. Б. Горова, А. М. Завальний, Н. В. Заяць та ін.]; за заг. ред. С. Д. Гусарева, О. Д. Тихомирова. – К. : НАВС, Освіта України, 2017. – 320 с.
2. Коталечук С.П. Теорія держави і права : навч. посіб. – К.: КНТ, 2009. – 320 с.
3. Довідник парламентаря 01. Основні аспекти законотворчого процесу / Крижанівський В.П., Нечипоренко Л.О., Рахімкулов Е.Р., Чердніченко С.Г. - К.: [ФОП Москаленко О. М.], 2014. - 78 с.
4. Загальна теорія права: Підручник / За заг. ред. М.І. Козюбри. - К.: Ваіте, 2015. - 392 с.
5. Шевчук С. Порівняльне прецедентне право з прав людини. – К.: Реферат, 2002. - 344 с.

УДК 342.4

Шевченко К. А., студентка гр. ПД-181

Науковий керівник: Козинець О. Г., к.і.н., доцент, завідувач кафедри теорії та історії держави і права, конституційного права

*Чернігівський національний технологічний університет
(м. Чернігів, Україна)*

ПОНЯТТЯ ТА КЛАСИФІКАЦІЯ КОНСТИТУЦІЙНИХ ЗАКОНІВ

У сучасних умовах регулювання суспільних відносин здійснюється низкою нормативних актів. Проте, серед них головне місце посідає закон, який регулює найбільш важливі суспільні відносини і є вищою формою вираження державної волі народу, зокрема, безпосереднє втілення його суверенітету. Саме він встановлює відправні початки правового регулювання, надає йому єдність. Норми, що містяться в актах інших органів, ґрунтуються на нормах закону, розвивають і конкретизують його положення, є похідними від них. Серед багатоманіття законів, особливо важливим є дослідження конституційних законів, оскільки саме вони мають найвищу юридичну силу в ієрархії нормативно-правових актів.

Метою дослідження є визначення поняття конституційних законів та їх класифікація.

Проблематика конституційних законів висвітлювалась як в загальній теорії права, так і в конституційному праві. В межах загальної теорії права дану проблему досліджували такі науковці як Андрусак Т., Волинка К., Дутка Г., Кельман М., Кравчук М., Лисенков С., Овчаренко І., Олійник А.

Першим і найголовнішим серед конституційних законів є конституція. Конституції – основні закони, які регламентують основи суспільного, політичного, економічного життя суспільства, права і свободи громадян. Вони бувають двох видів:

- Кодифіковані – становлять єдиний писаний основний закон (Конституція України, Конституція РФ, Конституція США та ін.). Їх ще називають моноконституційними актами. Правда, Конституцію Франції 1958 р., яка є кодифікованою, не можна назвати моноконституційним актом, оскільки до Основного закону 1958 р. рішенням Конституційної ради прирівняні такі акти, як Декларація прав людини і громадянина 1789 р. і преамбула Конституції 1946 р.;

- Некодифіковані – складаються з групи законів (Велика Британія, Швеція, Канада), предметом регулювання яких є особливий рід суспільних відносин, віднесений до конституційного права - основи суспільного і державного ладу, права і свободи громадян та ін. У Канаді - це конституційні акти 1867-1987 рр.: Конституційний акт 1982 р.; Хартія про права і Білль про права, ухвалені у ряді провінцій; Акт про Верховний суд, Антидискримінаційний акт та ін. Основний конституційний документ Канади говорить: «Ми хочемо мати конституцію, у принципі схожу на конституцію Великої Британії». А у Великої Британії немає єдиної писаної конституції, а є група конституційних законів (статутів) – Акт про парламент 1911 р., Акт про міністрів Корони 1937 р., Акт про місцеве врядування 1972 р. та ін., які діють разом із судовими прецедентами і конституційними звичаями, іменованими конституційними угодами. Тому англійську конституцію називають конституцією змішаного типу [1, с. 165].

Після конституцій в ієрархії законів наступне місце посідають конституційні закони.

Конституційні закони – законодавчі акти, які виходять із конституції і мають за мету конкретизувати основні конституційні положення шляхом регулювання найбільш важливих суспільних відносин або внести до неї (конституції) зміни та володіють стосовно інших нормативних актів, окрім конституції, вищою юридичною силою.

Конституційні закони: закони, на які посилається конституція або необхідність ухвалення яких прямо передбачена чинною конституцією. Як правило, ці закони конкретизують окремі положення конституції або містять посилання на конституцію (виборча система, організація і проведення референдуму, організація і діяльність парламенту, президента, конституційного суду і т. ін.); закони, якими вносяться зміни, доповнення до чинної конституції (див., наприклад, розділ XIII Конституції України).

Закон, яким вносяться зміни до конституції, відрізняється від закону, ухвалення якого передбачено чинною конституцією, і тим, що він після

затвердження (ухвалення) набуває вищої юридичної чинності і стає складовою частиною конституції.

Проте, на жаль, у Конституції України чітко не зазначений блок суспільних відносин, який регулюється конституційним законом. З аналізу Конституції України можна дійти висновку, що конституційним законом слід регулювати ухвалення великого Державного Герба і Державного Гімну України, опис державних символів (ст. 20), внесення змін до Конституції (ст. 155), рішення про усунення Президента України з поста в порядку імпічменту (ст. 111) і низку інших.

У Конституції Росії чітко визначений блок федеральних конституційних законів. До них віднесені закони, що регламентують надзвичайний стан (ст. 56), зміну статусу суб'єкта Федерації; у Великій Британії до конституційних законів належить Статут – акт, прийнятий в установленому порядку в ідентичній редакції обома палатами парламенту і санкціонований монархом Великої Британії [2, с. 11].

Конституційний закон відрізняється від інших законів такими ознаками:

- а) юридичною чинністю;
- б) предметом регулювання – особлива сфера;
- в) порядком ухвалення – особлива процедура.

Як правило, конституційний закон ухвалюється кваліфікованою більшістю голосів (в Україні – 2/3, у Росії – 3/4) [3, с. 49].

Таким чином, розглянувши конституційні закони, доходимо до висновку, що конституційні закони – це законодавчі акти, які виходять із конституції і мають за мету конкретизувати основні конституційні положення шляхом регулювання найбільш важливих суспільних відносин або внести до Конституції зміни та володіють стосовно інших нормативних актів, окрім Конституції, вищою юридичною силою.

Список літератури

1. Андрусяк Т. Теорія держави і права: Навчальний посібник. Фонд сприяння розвитку української правової думки та пропаганди державницьких традицій «Право для України». - Львів: Фонд «Право для України», 1997. - 198 с.
2. Овчаренко І.М. Роль закону на етапі створення сучасної держави / І.М. Овчаренко // Актуальні проблеми сучасної науки в дослідженнях молодих учених. - Вип. 1: Матеріали наукової конференції молодих учених Університету внутрішніх справ. Харків: УВС, 1996. - С. 10-12.
3. Овчаренко І.М. Місце конституційних законів у системі законодавства України / І.М. Овчаренко // Вісник Запорізького юридичного інституту. - 1999. - № 4. - С. 46-51.

УДК 341.231.14

Щербак К. А., студентка гр. КЮ-181

Науковий керівник: Марущак Н. В., к.ю.н., доцент, доцент кафедри теорії та історії держави і права, конституційного права

Чернігівський національний технологічний університет

(м. Чернігів, Україна)

МІЖНАРОДНІ СТАНДАРТИ ПРАВ ЛЮДИНИ

Розвиток ідеї про права людини припадає на епоху Відродження і Просвіти. У XVII - XVIII ст. ця ідея відбивається у теорії природного (природженого) права, яка дозволила оцінювати з позицій справедливості

діюче в державі позитивне право, змінювати його в напрямку гуманізму і свободи. Г. Гроцій, Дж. Локк, Б. Спіноза, Ж.-Ж. Руссо, І. Бентам утверджують права особи (на життя, свободу, власність та ін.) як священні імперативи і закладають основи сучасного розуміння прав людини. Кожний народ вніс свою лепту в розвиток ідеї про права людини, вирішуючи цю проблему в залежності від історичних обставин свого буття [1, с. 167].

У сучасному світі захист і дотримання основних прав і свобод людини і громадянина перестали бути компетенцією конкретної країни, а стали справою міжнародного співтовариства. В різний час авторитетними міжнародними організаціями прийнято близько 300 декларацій, конвенцій, хартій. Міжнародно-правові акти в галузі прав людини, як правило, розглядають як міжнародні стандарти. Міжнародні стандарти в галузі прав людини – це загальновизнані міжнародно-правові норми, які закріплюють на загальнолюдському рівні статус особистості і встановлюють перелік основоположних прав і свобод, обов'язок держав їх дотримуватися цих прав і свобод, а також межі можливого або припустимого їх обмеження [2, с. 30].

П.М. Рабінович міжнародні стандарти прав людини визначає таким чином «це закріплені у міжнародних актах та інших міжнародних документах певні показники цих прав, до досягнення яких заохочуються або ж зобов'язуються держави». Йдеться, отже, про своєрідні взірці (зразки, «еталони»), на які покликані орієнтуватись у своїй діяльності різні держави та інші учасники суспільного життя [3, с. 19].

До основних міжнародно-правових актів, що встановлюють загальнолюдські стандарти прав і свобод особи належать: Загальна декларація прав людини (1948), Міжнародний пакт про громадянські та політичні права (1966), Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права (1966), Європейська конвенція про захист прав людини та основоположних свобод з протоколами (1950), Європейській соціальний стандарт (1961), Документ Копенгагенської наради – конференції з людського виміру НБСЄ (1990).

Найважливішу роль у запровадженні відповідних стандартів відіграє Європейський суд з прав людини, який діє відповідно до Європейської конвенції про захист прав людини та основоположних свобод 1950 р., що набула чинності в Україні у вересні 1997 р. Саме з цього часу започатковано якісно новий підхід до імплементації правозахисних стандартів, яким надається конкретна правова форма [3, с. 30-31].

Загалом же встановлення міжнародних стандартів прав людини вважають частиною процесу універсалізації таких прав та виділяють два шляхи, якими він відбувається:

- конкретизація прав у конвенціях, які є обов'язковими до виконання для держав, котрі їх ратифікували, та встановлення відповідальності цих держав за їх порушення;

• розробка вимог щодо досягнення цілей: створення соціального та міжнародного порядку, в якому такі права можуть бути повністю реалізовані завдяки зміні структурних умов, що позначаються на їх реалізації [4, с. 21-22].

Міжнародні стандарти характеризуються такими ознаками:

1. Фіксація певного змісту, чи певного обсягу, чи водночас і змісту, й обсягу прав людини. Деякі науковці небезпідставно звертають увагу на те, що міжнародні стандарти прав людини встановлюють власне «мінімальний стандарт», є «мінімально допустимим консенсусом»; вони не лише закріплюють перелік загально визнаних прав, а й фіксують їх певний необхідний обсяг, мінімальний рівень, на якому останні мають реалізовуватись;

2. Наявність певних вимог до засобів гарантування прав людини (зокрема, позитивні обов'язки держави із забезпечення, охорони і захисту таких прав);

3. Обов'язковість (або принаймні бажаність) дотримання державами міжнародних праволюдних стандартів. Можуть бути настановами або формально – обов'язковими, або ж рекомендаційними, які мають братись до уваги при конструюванні, моделюванні усіх інших юридичних норм стосовно прав людини;

4. Наявність специфічних санкцій за порушення означених стандартів. Такі санкції здебільшого мають або політико-юридичний (стосовно обов'язкових приписів), або ж суто політичний (стосовно приписів рекомендаційних) характер;

5. Універсальність – всесвітня чи регіональна. Про це вкотре було вказано у Декларації Генеральної Асамблеї ООН «Верховенство права на національному та міжнародному рівнях». У ній зазначено, зокрема, таке: «Ми підтверджуємо урочисте зобов'язання наших Держав виконувати свої обов'язки зі сприяння загальній повазі, дотриманню і захисту усіх прав людини і основоположних свобод для всіх. Універсальна природа цих прав і свобод не підлягає сумніву. Ми наголошуємо на обов'язку всіх Держав у відповідності зі Статутом поважати права людини і основоположні свободи для всіх, без будь-яких відмінностей»;

6. Історично – змістовна динамічність (забезпечувана, насамперед за посередництвом їх офіційної інтерпретації - навіть за незмінності текстуального вираження). Проте, така динамізація має завжди публічно мотивуватись, обґрунтовуватись [4, с. 22-26].

Міжнародно-правові стандарти у сфері захисту прав і свобод людини виконують такі завдання:

1) Встановлюють перелік основних прав і свобод, які є обов'язковими для всіх держав-учасників.

2) Визначають зміст кожного права і кожної свободи, які на основі цього конкретизуються в інших міжнародних або внутрішньодержавних нормативних актах.

3) Закріплюють коло зобов'язань держав по визнанню, забезпеченню і захисту відповідних прав і свобод людини.

4) Називають умови і, в кінцевому рахунку, формують правила експлуатації прав [5, с. 32].

Загальне визнання міжнародних стандартів обумовлює зобов'язання всіх держав світу погодитись на міжнародний контроль над дотриманням цих стандартів в національній правовій системі [5, с. 39].

Міжнародні стандарти з прав людини є підставою для міждержавного співробітництва з питань їх забезпечення і захисту, діяльності спеціальних міжнародних органів, що спостерігають за додержанням і захистом прав людини. За умов юрисдикції міжнародного законодавства та міжнаціональних інституцій щодо захисту прав і свобод людини, насамперед Європейського суду з прав людини, індивіди набувають нового для себе статусу, стають своєрідними суб'єктами міжнародного права [6, с. 450].

Аналізуючи вищезгадані твердження, можна дійти висновку, що «міжнародні стандарти» є показником розвитку та мірою забезпечення, реалізації прав людини. В першу чергу міжнародні стандарти характеризують рівень і ступінь обов'язковості держави при здійсненні та реалізації цих прав. Саме ці стандарти визначають ступінь демократизації держави та рівень міжнародного визнання.

Список літератури

1. Скакун О.Ф. Теорія держави і права: Підручник / Пер. з рос. - Харків: Консум, 2001. - 656 с.
2. Слінько Т. М. Міжнародно-правові стандарти в галузі прав людини та їх відображення в Конституції України / Т. М. Слінько // Права людини і демократія : зб. наук. ст. за матеріалами наук. конф., м. Харків, 15 трав. 2018 р. – Харків, 2018. - С. 30-34.
3. Рабінович П. М., Хавронюк М. І. Права людини і громадянина: Навчальний посібник. - К.: Атіка, 2004. - 464 с.
4. Рабінович П., Венецька О. Міжнародні стандарти прав людини: загальні ознаки, класифікація / П. Рабінович, О. Венецька // Вісник Академії правових наук України. - 2012. - № 4. - С. 18-28.
5. Карпачева Н. И. Состояние соблюдения и защиты прав и свобод человека в Украине: Первый ежегодный доклад Уполномоченного Верховной Рады Украины по правам человека / Перевод с украинского. - Харьков: Консум, 2002. - 494 с.
6. М. В. Цвік, О. В. Петришин, Л. В. Авраменко. Загальна теорія держави і права: Підручник для студентів юридичних вищих навчальних закладів. За ред. д-ра юрид. наук, проф., акад. АПрН України М. В. Цвіка, д-ра юрид. наук, проф., акад. АПрН України О. В. Петришина. - Харків: Право, 2009. - 584 с.

УДК 342.7

Ющенко М. С., студентка гр. КЮ-182

Науковий керівник: Марущак Н. В., к.ю.н., доцент, доцент кафедри теорії та історії держави і права, конституційного права

Чернігівський національний технологічний університет

(м. Чернігів, Україна)

КЛАСИФІКАЦІЯ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ

При створенні конституції та законів держави особливої ваги та значення набуває питання класифікації прав і свобод особи. Класифікація

прав особи сприяє повному і обґрунтованому викладу прав у законодавстві, визначенню юридичних засобів, їх охороні та захисту.

За належністю до громадянства певної країни розрізняють права і свободи людини, а також права і свободи громадянина. Такий підхід пов'язаний з проголошенням у конституції курсу на визнання людини найвищою соціальною цінністю. В даному випадку, не лише громадяни, але й інші особи, що перебувають на території держави (іноземці, особи без громадянства, особи з подвійним громадянством) вважаються правоздатними. Прикладом є положення ст. 26 Конституції України, де зазначається, що «іноземці та особи без громадянства, які перебувають в Україні на законних підставах, користуються тими самими правами і свободами, а також несуть такі самі обов'язки, як і громадяни України, – за винятками, встановленими Конституцією, законами чи міжнародними договорами України» [1]. Саме через це в положеннях Конституції України стосовно прав і свобод людини використовується терміни «кожний», «усі», «ніхто», «особа». До вищевказаних прав і свобод відносять право на життя, на свободу, особисту недоторканність, на свободу думки, свободу світогляду і віросповідання та інші.

Водночас певні права і свободи належать лише громадянам відповідної держави, їх правовий статус зумовлений наявністю постійного політико-правового зв'язку між особою та державою – громадянством. Внаслідок цього, дані права і свободи громадянина стосуються сфери взаємовідносин особи і держави, насамперед публічних інтересів. Такими правами є: право на свободу об'єднання у політичні партії і громадські організації, на участь у референдумах, право брати участь в управлінні державними справами тощо. Більше того, деякими неполітичними правами і свободами можуть володіти також виключно громадяни. Згідно з Конституцією України це такі права як: право на участь у професійних спілках, на соціальний захист, а також захист інтелектуальної власності [2, с. 454-455].

На думку О. Ф. Скакун права людини і права громадянина взаємозалежні, але не тотожні поняття. Права людини закріплюються в міжнародно-правових актах, а права громадянина в конституції відповідної держави. Спробуємо визначити відмінності між ними. По-перше, права людини позатериторіальні, тобто існують незалежно від визнання державою чи закріплення їх в законі. Вони можуть існувати і у разі відсутності зв'язку між особою і державою. По-друге, дані права є загальносоціальними – людина володіє ними від народження, вони є невідчужуваними. Водночас, права людини реалізуються у сфері будь-якого громадянського суспільства незалежно від місця знаходження людини. У свою чергу, права громадянина є територіальними. Повинен існувати особливий зв'язок між людиною і державою, який носить назву громадянство. Вони закріплені в законодавстві певної держави і знаходяться під її захистом, тобто являються спеціально-

соціальними (юридичними). Їх реалізація охоплює сферу відносин індивіда з певною державою [3, с. 175].

Потрібно зазначити, що права людини і права громадянина близькі поняття, і в ідеалі мають збігатися. Насправді ж, цей збіг зустрічається далеко не завжди. Однак, зазвичай їх взаємозв'язок проявляється тим, що вони закріплені в одному нормативно-правовому акті. Наприклад, в розділі II Конституції України під назвою «Права, свободи і обов'язки людини і громадянина», або ж в Декларації прав людини і громадянина 1789 р., яка являється частиною конституційного законодавства Франції.

Права і свободи також класифікуються за сферою суспільних відносин та характером потреб. Так, сучасні дослідники виділяють:

1. Особисті або, так звані, громадянські права – природні, основоположні, невід'ємні права людини, які визнаються і закріплюються державою. Вони гарантують особі певний рівень свободи і забезпечують фактичну можливість вільно розпоряджатися собою, гарантують невтручання в індивідуальне життя. Особисті права беруть свій початок від природного права на життя і свободу, яке після появи на світ має кожна людина. Ці права існують довічно і є невідчужуваними – не можуть бути обмеженими чи скасованими органами влади, не можуть бути передані чи подаровані іншим суб'єктам, особа не може відмовитись від них. Громадянські права дають людині можливість зберегти, розвинути і захистити свою морально-психологічну індивідуальність, світогляд і духовність. Вони гарантують індивідуальну автономність і свободу, а також являються засобом захисту суб'єктів від свавілля з боку держави та інших людей. Серед них виділяють право на життя, ім'я, честь, гідність, свободу та особисту недоторканність, свободу пересування і вибору місця проживання тощо [4, с. 95].

2. Політичні права – визначають можливість участі громадян в управлінні державою і суспільством, у процесі прийняття та реалізації політичних рішень, формуванні представницьких органів влади. Сюди відносяться право людини на громадянство, право визначати і вказувати свою національну приналежність, право на об'єднання в політичні партії та громадські організації, право на проведення зборів, мітингів і демонстрацій, право на участь в управлінні державними справами як безпосередньо, так і через своїх представників, право обирати і бути обраним, право звернення до державних органів та інші [5, с. 541]. Ці права дають людині можливість бути суб'єктом владних відносин. Політичні права вказують на рівень політичної свободи в суспільстві і забезпечуються суспільним та державним ладом. Вони тісно пов'язані як з формами реалізації народовладдя, так і з політичним самоврядуванням.

3. Економічні права – це можливості реалізувати свої здібності й здобувати засоби до існування та свого розвитку, беручи участь у виробництві матеріальних та духовних благ. Наприклад, право приватної

власності, право на підприємницьку діяльність, право на здобуття професії, справедливу оплату праці, відпочинок і дозвілля, на страйк та інші [6].

4. Соціальні права – можливості особи та громадянина бути повноцінним суб'єктом суспільних відносин. Вони забезпечують йому необхідні умови для розвитку та існування. До цієї групи відносять наступні права: на вільну працю, на страйк, на відпочинок, соціальне забезпечення, освіту, право на житло, достатній життєвий рівень, на охорону здоров'я, медичну допомогу і медичне страхування, право на безпечне навколишнє середовище.

5. Культурні права – це можливості збереження і розвитку національної самобутності людини, її духовного збагачення, доступу до духовних здобутків людства, їх засвоєння, використання та участь у їх подальшому розвитку. Ця група прав впливає на рівень духовного розвитку індивіда. Прикладом таких прав є право на освіту, виховання, свободу літературної, художньої, наукової і технічної творчості, право на результати інтелектуальної діяльності, право на свободу думки і слова, світогляду та віросповідань тощо [4, с. 98].

Отже, всі види прав і свобод людини взаємопов'язані, саме тому не можна виокремлювати певну групу прав з-поміж інших. Крім того, верховенство прав і свобод людини в державі є ознакою її демократичного правового режиму, а класифікація прав і свобод людини дозволяє здійснити повний і систематизований виклад прав у законодавстві.

Список літератури

1. Конституція України: станом на 21 лют. 2019 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр> (дата звернення: 29.03.2019).
2. Цвік М. В., Петришин О. В. Загальна теорія держави і права: підр. - Харків: Право, 2009. - 584 с.
3. Скакун О. Ф. Теорія держави і права: підр. - Харків: Консум, 2001. - 656 с.
4. Зайчук О. В., Оніщенко Н. М. Теорія держави і права: підр. - Київ: Юрінком Інтер, 2008. - 685 с.
5. Корельский В. М., Перевалов В. Д. Теория государства и права. Изд. 2-е, испр. и доп. - Москва: ИНФРА-М, 2002. - 616 с.
6. Кравчук М. В. Теорія держави і права. Проблеми теорії держави і права: навч. посіб. - Тернопіль: Карт-бланш, 2002. - 247 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://lawbook.online/page/tgp1/ist/ist-16--idz-ax238--nf-32.html> (дата звернення 30.03.2019).

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

**ПРОБЛЕМИ ЗАХИСТУ
ПРАВ ТА СВОБОД
ЛЮДИНИ І ГРОМАДЯНИНА**

**Тези доповідей
VI Всеукраїнської науково-практичної конференції молодих вчених і
студентів**

(м. Чернігів, 16-17 травня 2019 р.)

Технічний редактор
Комп'ютерна верстка

*Селецький О. В., Гузь К. П.
Селецький О. В.*

Прийнято до друку 29.05.2019 р. Здано до друку 04.06.2019
Формат 60x84/16. Папір офіс. Гарнітура Times New Roman.
Друк - цифровий. Ум.-друк. арк. 23,00. Обл.-вид. арк. 25,63.
Зам. № 1933.010.019.

Чернігівський національний технологічний університет
14035 м. Чернігів, вул. Шевченка, 95.

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до державного реєстру видавців,
виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції
серія ДК № 4802 від 01.12.2014 р.